ISSN 2073-333X
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

№5/3 2020

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ
НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА
SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN

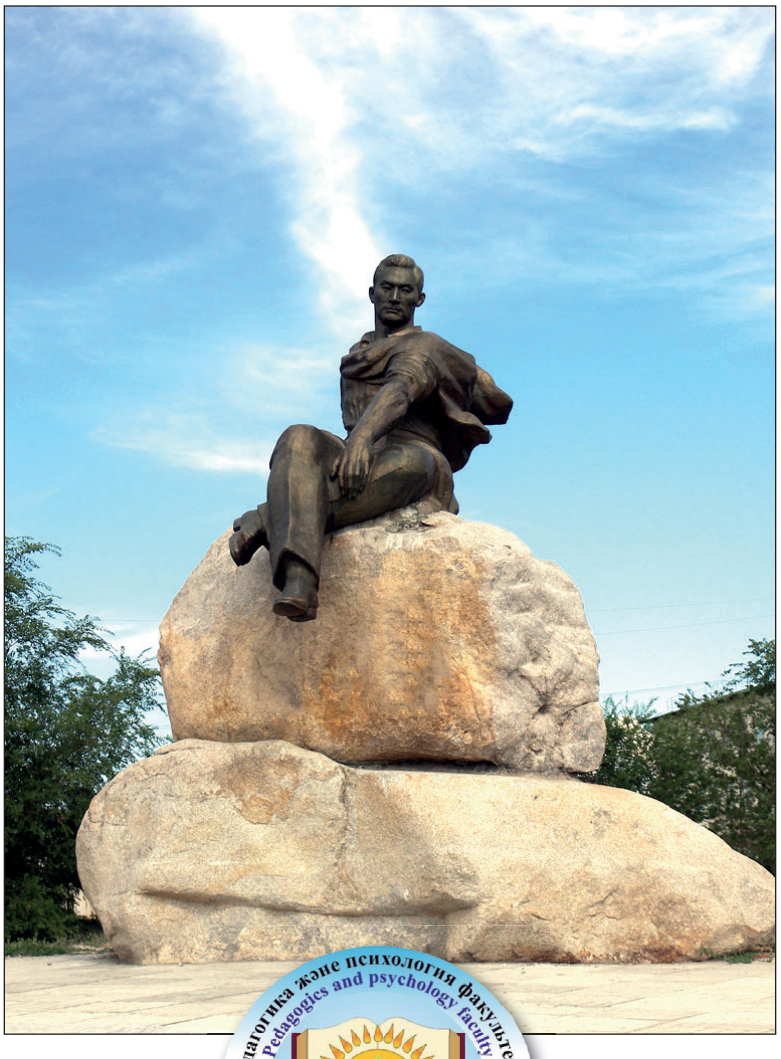

Педагогика және психология факультеті
Pedagogics and psychology faculty
Факультет педагогики и психологии

І. ЖАНСҮГІРОВ атындағы
ЖЕТІСУ МЕМЛЕКЕТТІК
УНИВЕРСИТЕТІ

ТАҒЛЫМЫ ТЕРЕҢ ТУЫНДЫ

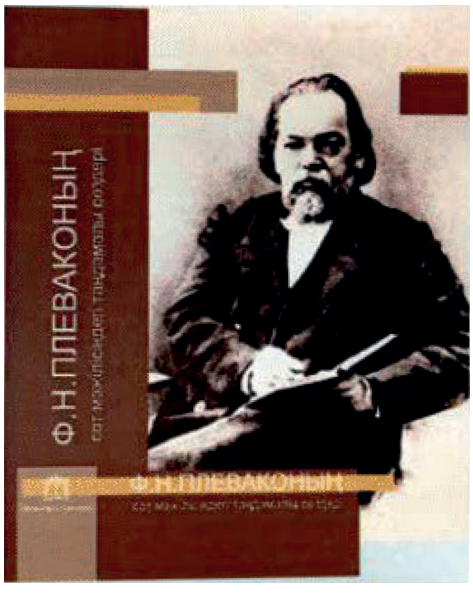

Заң ғылымдарының докторы профессор, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, Ресей криминологтар ассоциациясының, Санкт-Петербург, Мәскеу криминологтар клубтарының мүшесі, Халықаралық Қазақстан криминологтар клубының президенті, Қазақстан Жазушылар және Журналистер Одағының мүшесі, «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» атты халықаралық журналдың Бас редакторы Есберген Алаухановтың «Ф.Н. Плеваконың сот мәжілісіндегі таңдамалы сөздері» атты жаңа кітабы жарық көрді.

Кітап Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы институты Ғылыми кеңесінің және Халықаралық Қазақстан криминологтар клубуның шешімімен баспаға ұсынылды.

Сонымен бірге Қазақстан Республикасы Бас прокуроының аса маңызды істер бойынша аға көмекшісі, заң ғылымдарының кандидаты, Хабылсаят Әбішевтың пікір жазуының өзі кітап құндылығын аша түседі.

Кітаптың ерекшелігі сол – Ф.Н. Плевконың бұл еңбегі тұңғыш рет түпнұсқадан қазақ тіліне аударылып отыр. Кітаптың тілі жатық, стилі түсінікті.

Ф.Н. Плевако – XIX-XX ғасырда өмір сүрген, әлемге танымал, атақты Ресей адвокаты, қазақтың жиені. Мұндай талантты қайраткердің тағылымды ғақлия сөздері сот саласындағы азаматтарға аса қажет-ақ.

Кітап заң саласы бойынша оқитын студенттерге, магистранттарға, докоранттар мен олардың ұстаздарына және жалпы оқырман қауымға аранлады.

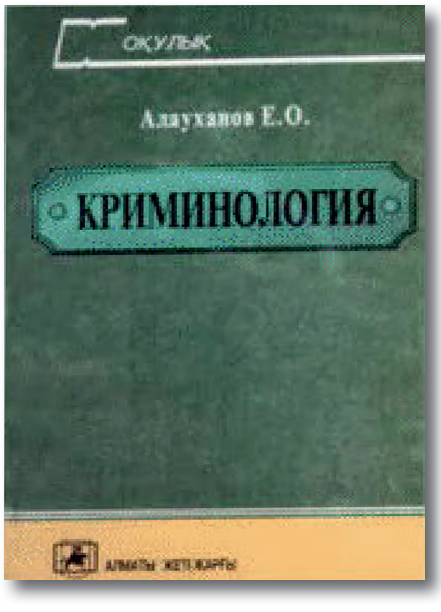

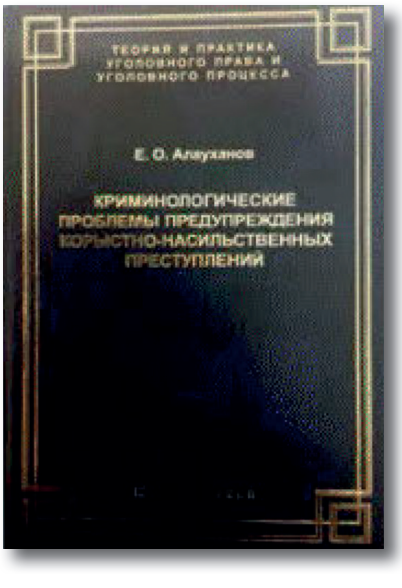

Құрылтайшы:
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ КЛУБЫ
Учредитель:
МЕЖДУНАРОДНЫЙ КАЗАХСТАНСКИЙ КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ КЛУБ
Founder:
INTERNATIONAL KAZAKHSTAN CRIMINOLOGY CLUB

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ
НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА
SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN

№5/3
2020

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
INTERNATIONAL SCIENCE JOURNAL

Бас редактор – **Алауханов Е.О.** «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері», заң ғылымдарының докторы, профессор

Главный редактор **– Алауханов Е.О.** «Заслуженный деятель Казахстана», доктор юридических наук, профессор

Editor-in-chief – **Alaukhanov Ye.O.** «Honored Worker of the Republic of Kazakhstan», doctor of Law Sciences, professor

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

1. *Абдиров Н.М., з.ғ.д., профессор*
2. *Абдрасилов Б.С., б.ғ.д., профессор*
3. *Абдурасулова К.Р., з.ғ.д., профессор (Ташкент)*
4. *Абзалов Э.М., з.ғ.д., профессор, 3-сыныпты мем. заң кеңесшісі (Ташкент)*
5. *Аликперов Х.Д., з.ғ.д., профессор, 3-сыныпты мем. заң кеңесшісі (Баку)*
6. *Асанов Ж.К., з.ғ.к., ҚР Жоғарғы Сотының Төрағасы Байдаулет И.О., мед.ғ.д., профессор*
7. *Байдельдинов Д.Л., з.ғ.д., профессор*
8. *Баулин Ю.В., з.ғ.д., профессор (Киев)*
9. *Бабурин С.Н., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)*
10. *Бисенов К.А., тех.ғ.д., профессор*
11. *Бородин С.В., з.ғ.д., вице-президент, адвокат (Воронеж)*
12. *Букалерова Л.А., з.ғ.д., проф. (РУДН, Мәскеу)*
13. *Ведерникова О.Н., з.ғ.д., проф., РФ Жоғарғы Сотының судьясы (Мәскеу)*
14. *Гаипов З.С., с.ғ.д., профессор*
15. *Голик Ю.В., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)*
16. *Гриб В.В., з.ғ.д., профессор, бас ред. (Мәскеу)*
17. *Грунтов О.И., з.ғ.д., профессор БГУ (Минск)*
18. *Джансараева Р.Е., з.ғ.д., профессор*
19. *Дулатбеков Н.О., з.ғ.д., профессор*
20. *Елешов Р., а-ш.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі*
21. *Елубаев Ж.С., з.ғ.д., профессор*
22. *Есім Ғ., ф.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі*
23. *Жұмағұлов Б.Т., т.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі*
24. *Жұрынов М.Ж., академик, ҚР ҰҒА Президенті*
25. *Зигмунд О. А., з.ғ.д., профессор (Германия)*
26. *Ыдырысов Д.А., т.ғ.д., профессор*
27. *Қасымбеков М.Б., с.ғ.д., профессор*
28. *Козаченко И.Я., з.ғ.д., профессор (Екатеринбург)*
29. *Коняхин В.П., з.ғ.д., профессор (Краснодар)*
30. *Коробеев А.И., з.ғ.д., профессор (Владивосток)*
31. *Құл-Мұхаммед М.А., з.ғ.д., профессор*
32. *Лебедев С.Я., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)*
33. *Лиховая С.Я., з.ғ.д., профессор (Киев)*
34. *Лопашенко Н.А., з.ғ.д., профессор (Саратов)*
35. *Мацкевич И.М., з.ғ.д., профессор (Мәскеу, МГЮА)*
36. *Минязева Т.Ф., з.ғ.д., профессор (Мәскеу, РУДН)*
37. *Мухамедиұлы А., ф.ғ.д., профессор*
38. *Мұсақожаева А.К., профессор, Қаз¥ӨУ ректоры*
39. *Мұтанов Ғ.М., т.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА академигі, Қаз¥У ректоры*
40. *Рагимов И.М., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)*
41. *Рустамбаев М.Ю., з.ғ.д., профессор (Ташкент)*
42. *Оразалин Н.М., ақын-драматург*
43. *Орлов В.Н., з.ғ.д., «Российский криминологический взгляд» журналының бас редакторы*
44. *Сагадиев К.А., э.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі*
45. *Сұлтанов Қ.С., с.ғ.д., профессор*
46. *Сыдыков Е.Б., т.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі, Е¥У ректоры*
47. *Тұрсынов Х.М., т.ғ.д., профессор, Қ.А. Ясауи ат. ХҚТУ*
48. *Шестаков Д.А., з.ғ.д., профессор, СП(б) халықаралық криминологиялық клубының президенті*

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС:

1. *Абдуллаев К.К., а.-ш.ғ.д., профессор*
2. *Айтжанов Б.Д., вет.ғ.д., профессор*
3. *Асанғазы О., қоғам қайраткері*
4. *Әбішев Т.Д., з.ғ.к., профессор*
5. *Әбішев Х.А., з.ғ.к., профессор*
6. *Әлиев Д.М., ә.ғ.к., қоғам қайраткері*
7. *Байменов А.М., тех.ғ.к., профессор*
8. *Бекмағамбетов А.Б., з.ғ.к., профессор (Қостанай)*
9. *Бектұрғанов Е.Ө., ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты*
10. *Бишманов Б.М., з.ғ.д., профессор*
11. *Борбат А.В., з.ғ.к., бас редактор (Мәскеу)*
12. *Данилов А.П., з.ғ.к., доцент (Санкт-Петербург)*
13. *Дикаев С.У., з.ғ.д., профессор (Санкт-Петербург)*
14. *Жақып Б.Ө., филол.ғ.д., профессор*
15. *Жанабилов Н.Е., з.ғ.к., профессор (Астана)*
16. *Жұмағұлова В.И. ф.ғ.д., профессор*
17. *Зарипов З.С., з.ғ.д., профессор (Рязань)*
18. *Иванчин А.В., з.ғ.д., адвокат (Ярославль)*
19. *Ивона Массаки, профессор (Польша)*
20. *Қанжігітов Е.Қ., вет.ғ.д., профессор*
21. *Кәрібаев Б.Б., т.ғ.д., профессор*
22. *Кленова Т.В., з.ғ.д., профессор (Самара)*
23. *Корконосенко С.Г., ф.ғ.д., профессор (Санкт- Петербург)*
24. *Қуаналиева Г.А., з.ғ.д., профессор*
25. *Құрманалиев К.А., ф.ғ.д., профессор*
26. *Куфлева В.Н., з.ғ.к., доцент (Краснодар)*
27. *Мажейка Киприс И., МЕАТР акад. (Мәскеу)*
28. *Маткаримова Г.С., з.ғ.д., профессор (Ташкент)*
29. *Мельник Г.С., ф.ғ.д., проф. (Санкт-Петербург)*
30. *Молдабаев С. С., з.ғ.д., профессор (Алматы)*
31. *Омаров Б.Ж., фил.ғ.д., профессор*
32. *Рустемов Б.Т., жазушы-публицист*
33. *Рүстемова Г.Р., з.ғ.д., профессор*
34. *Саломов Б., з.ғ.д., профессор, адвокат (Ташкент)*
35. *Сапиев О.С., ҚР қоғам қайраткері*
36. *Сарсембаев М.А., з.ғ.д., профессор*
37. *Сейтжанов Ә.Ә., з.ғ.к., доцент*
38. *Сматлаев Б.М., з.ғ.д., профессор*
39. *Сыдыкова Л.Ч., з.ғ.д., профессор (Бішкек)*
40. *Тойлыбаев Б.А., п.ғ.д., профессор*
41. *Төлеген М.Ә., доктор PhD, ШҚМУ ректоры*
42. *Турецкий Н.Н., з.ғ.д., профессор*
43. *Тұрғараев Б.Т., з.ғ.д., профессор*
44. *Тұрсынов С.Т., э.ғ.д., профессор*
45. *Фадеев В.Н., з.ғ.д., проф. (Мәскеу)*
46. *Усманов А., п.ғ.д., профессор*
47. *Усманов С.У., т.ғ.д., профессор*
48. *Челадзе Г., құқық докторы, әкімшілік бизнес докторы, профессор (Грузия)*
49. *Шаукенова З.К., ә.ғ.д., профессор*
50. *Харченко В.Б., з.ғ.д., профессор (Харьков)*
51. *Ху Тин, Вьетнам Жазушылар Қауымдастығының Төрағасы (Вьетнам)*

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

1. *Абдиров Н.М., д.ю.н., профессор*
2. *Абдрасилов Б.С., д.б.н., профессор*
3. *Абдурасулова К.Р., д.ю.н., профессор (Ташкент)*
   Абзалов Э.М., д.ю.н., профессор, гос.советник юстиции 3-класса (Ташкент)
4. *Аликперов Х.Д. д.ю.н., профессор, гос.советник юстиции 3-класса (Баку)*
5. *Асанов Ж.К., к.ю.н., Председатель Верховного Суда РК*
6. *Байдаулет И.О., д.мед.н., профессор*
7. *Байдельдинов Д.Л., д.ю.н., профессор*
8. *Баулин Ю.В., д.ю.н., профессор (Киев)*
9. *Бабурин С.Н., д.ю.н, профессор (Москва)*
10. *Бисенов К.А., д.т.н., профессор*
11. *Бородин С.В., к.ю.н., вице-президент, адвокат (Воронеж)*
12. *Букалерова Л.А., д.ю.н., проф. (РУДН, Москва)*
13. *Ведерникова О.Н., д.ю.н., проф., судья Верховного Суда РФ (Москва)*
14. *Гаипов З.С., д.п.н., профессор*
15. *Голик Ю.В., д.ю.н., профессор (Москва)*
16. *Гриб В.В., д.ю.н., профессор, гл. ред. (Москва)*
17. *Грунтов О.И., д.ю.н., профессор БГУ (Минск)*
18. *Джансараева Р.Е., д.ю.н., профессор*
19. *Дулатбеков Н.О., д.ю.н., профессор*
20. *Елешов Р., д.с-х.н., академик НАН РК*
21. *Елубаев Ж.С., д.ю.н., профессор*
22. *Есим Г., д.ф.н., академик НАН РК*
23. *Жумагулов Б.Т., д.т.н., академик НАН РК, депутат Сената Парламента РК*
24. *Журынов М.Ж., академик, Президент НАН РК*
25. *Зигмунд О. А., д.ю.н., профессор (Германия)*
26. *Идрисов Д.А., д.т.н., профессор*
27. *Касымбеков М.Б., д.полит.н., профессор*
28. *Козаченко И.Я., д.ю.н., профессор (Екатеринбург)*
29. *Коняхин В.П., д.ю.н., профессор (Краснодар)*
30. *Коробеев А.И., д.ю.н., профессор (Владивосток)*
31. *Қул-Мухаммед М.А., д.ю.н., профессор*
32. *Лебедев С.Я., д.ю.н., профессор (Москва)*
33. *Лиховая С.Я., д.ю.н., профессор (Киев)*
34. *Лопашенко Н.А., д.ю.н., профессор (Саратов)*
35. *Мацкевич И.М., д.ю.н., профессор (Москва, МГЮА)*
36. *Минязева Т.Ф., д.ю.н., профессор (Москва, РУДН)*
37. *Мухамедиулы А., д.ф.н., профессор*
38. *Мусаходжаева А.К., профессор, ректор КазНУИ*
39. *Мутанов Г.М., д.т.н., профессор, академик НАН РК, ректор КазНУ*
40. *Рагимов И.М., д.ю.н., профессор (Москва)*
41. *Рустамбаев М.Ю., д.ю.н. профессор (Ташкент)*
42. *Оразалин Н.М., поэт-драматург*
43. *Орлов В.Н., д.ю.н., гл. ред. журнала «Российский криминологический взгляд»*
44. *Сагадиев К.А., д.э.н., академик НАН РК*
45. *Султанов К.С., д.пол.н., профессор*
46. *Сыдыков Е.Б., д.и.н., академик НАН РК, ректор ЕНУ*
47. *Турсынов Х.М., д.и.н., профессор, МКТУ им. Х.А. Ясави*
48. *Шестаков Д.А., д.ю.н., профессор, президент Санкт-Петербургского международного криминологического клуба*

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

1. *Абдуллаев К.К., д.с.-х.н., профессор*
2. *Абишев Т.Д., к.ю.н., профессор*
3. *Абишев Х.А., к.ю.н., доцент*
4. *Айтжанов Б.Д., д.вет.н., профессор*
5. *Алиев Д.М., к.соц.н., общественный деятель*
6. *Асангазы О., общественный деятель*
7. *Байменов А.М., к.тех.н., профессор*
8. *Бекмагамбетов А.Б., к.ю.н., профессор (Костанай)*
9. *Бектурганов Е.У., депутат Мажилиса Парламента РК*
10. *Бишманов Б.М., д.ю.н., профессор*
11. *Борбат А.В., к.ю.н., гл. редактор (Москва)*
12. *Данилов А.П., к.ю.н., доцент (Санкт-Петербург)*
13. *Дикаев С.У., д.ю.н., профессор (Санкт-Петербург)*
14. *Жакып Б.О., д.фил.н., профессор*
15. *Жанабилов Н.Е., к.ю.н., профессор (Астана)*
16. *Жумагулова В.И., д.ф.н., профессор*
17. *Зарипов З.С., д.ю.н., профессор (Рязань)*
18. *Иванчин А.В., д.ю.н., адвокат (Ярославль)*
19. *Ивона Массаки, профессор (Польша)*
20. *Канжигитов Е.К., д.вет.н., профессор*
21. *Карибаев Б.Б., д.и.н., профессор*
22. *Кленова Т.В., д.ю.н., профессор (Самара)*
23. *Корконосенко С.Г., д.ф.н., профессор (Санкт- Петербург)*
24. *Куаналиева Г.А., д.ю.н., профессор*
25. *Құрманалиев К.А., д.ф.н., профессор*
26. *Куфлева В.Н., к.ю.н., доцент (Краснодар)*
27. *Мажейка Кипрас И., академик МЕАТР (Москва)*
28. *Маткаримова Г.С., д.ю.н., профессор (Ташкент)*
29. *Мельник Г.С., д.ф.н., профессор (Санкт- Петербург)*
30. *Молдабаев С.С., д.ю.н., профессор (Алматы)*
31. *Омаров Б.Ж., д.фил.н., профессор*
32. *Рустемов Б.Т., писатель-публицист*
33. *Рустемова Г.Р., д.ю.н., профессор*
34. *Саломов Б., д.ю.н., профессор, адвокат (Ташкент)*
35. *Сапиев О.С., общественный деятель РК*
36. *Сарсембаев М.А., д.ю.н., профессор*
37. *Сейтжанов А.А., к.ю.н., доцент*
38. *Сматлаев Б.М., д.ю.н., профессор*
39. *Сыдыкова Л.Ч., д.ю.н., профессор (Бишкек)*
40. *Тойлыбаев Б.А., д.п.н., профессор*
41. *Толеген М.А., доктор PhD, ректор ВКГУ*
42. *Турецкий Н.Н., д.ю.н., профессор*
43. *Тургараев Б.Т., д.ю.н., профессор*
44. *Турсынов С.Т., д.э.н., профессор*
45. *Фадеев В.Н., д.ю.н., профессор (Москва)*
46. *Усманов А., д.п.н., профессор*
47. *Усманов С.У., д.т.н., профессор*
48. *Челадзе Г., доктор права, доктор административного бизнеса, профессор (Грузия)*
49. *Шаукенова З.К., д.соц.н., профессор*
50. *Харченко В.Б., д.ю.н., профессор (Харьков)*
51. *Ху Тин, Председатель Вьетнамской Ассоциации Писателей (Вьетнам)*

EDITORIAL BOARD:

1. *Abdirov N.M., Dr. of Law Sciences, Prof.*
2. *Abdrasylov B.S., Dr. of Biological Sciences, Prof.*
3. *Abdurasulova K.R., Dr. of Law Sciences, Prof. (Tashkent)*
4. *Abzalov E.M., Dr. of Law Sciences, Prof., state counselor of Justice of the 3rd class (Tashkent)*
5. *Alikperov H.D., Dr. of Law Sciences, Prof., state counselor of Justice of the 3rd class*
6. *Asanov Zh. K.,Candidate of Law Sciences, chairman of the Supreme Court of Kazakhstan*
7. *Baidaulet I.O., Dr. of Medical Sciences, Prof.*
8. *Baideldinov D.L., Dr. of Law Sciences, Prof.*
9. *Baulin U.V., Dr. of Law Sciences, Prof. (Kyiv)*
10. *Baburin S.N., Dr of Historical Sciences, Prof. (Moscow)*
11. *Bisenov K.A., Dr. of Technological Sciences, Prof.*
12. *Borodin S.V., Candidate of Law Sciences, vice-president, lawyer (Voronezh)*
13. *Bukalerova L.A., Dr. of Law Sciences, Prof. (Moscow, RUDN)*
14. *Vedernikova O.N., Dr. of Law Sciences, Prof., judge of the Supreme Court of the Russian Federation (Moscow)*
15. *Gayipov Z.S., Dr. of Political Sciences, Prof.*
16. *Golik Yu.V., Dr. of Law Sciences, Prof. (Moscow)*
17. *Grib V.V., Dr. of Law Sciences, Prof., editor-in-chief (Moscow)*
18. *Gruntov O.I., Dr. of Law Sciences, Prof. of BSU (Minsk)*
19. *Dulatbekov N.O., Dr. of Law Sciences, Prof.*
20. *Jansarayeva R.Ye., Dr. of Law Sciences, Prof.*
21. *YeleshovR., Dr.of Agricultural Sciences, acad. NAS RK*
22. *Elubaev Zh.S., Dr. of Law Sciences, Prof.*
23. *Esim G., Dr. of Philological Sciences, acad. NAS RK*
24. *Zhumagulov B.T., Dr. of Technical Sciences, academician of NAS RK*
25. *Zhurinov M.Zh., academician, president of NAS RK*
26. *Ydyrysov D.A., Dr. of Technological Sciences, Prof.*
27. *KasimbekovM.B., Dr. of Political Sciences, Prof.*
28. *KozachenkoI.Ya., Dr. of Law Sciences, Prof. (Yekaterinburg)*
29. *Konyakhin B.P., Dr. of Law Sciences, Prof. (Krasnodar)*
30. *Korobeyev A.I., Dr. of Law Sciences, Prof. (Vladivostok)*
31. *Kul-Muhammed M.A., Dr. of Law Sciences, Prof.*
32. *Lebedev S.Ya., Dr. of Law Sciences, Prof. (Moscow)*
33. *Likhovaya S.Ya., Dr. of Law Sciences, Prof. (Kyiv)*
34. *Lopashenko N.A., Dr. of Law Sciences, Prof. (Saratov)*
35. *Matskevich I.M., Dr. of Law Sciences, Prof. (Moscow, MSAL)*
36. *Minyazeva T.F., Dr. of Law Sciences, Prof. (Moscow, RUDN)*
37. *Mukhamediuly A., Dr. of Philosophical Sciences, Prof.*
38. *Musakhodzhayeva A.K., Prof., rector of KazNAA*
39. *Mutanov G.M., Dr. of Technical Sciences, Prof., academician of NAS RK, rector of KazNU*
40. *Ragimov I.M., Dr. of Law Sciences, Prof. (Moscow)*
41. *Rustambayev M.Yu., Dr.of Law Sciences, Prof. (Tashkent) Orazalin N.M., poet, playwright*
42. *Orlov V.N., Dr. of Law Sciences, editor-in-chief of «Russian criminological view»*
43. *Sagadiev K.A., Dr.of Economic Sciences, academician of NAS RK*
44. *Siegmunt O., Dr. of Law Sciences, Prof. (Germany)*
45. *Sultanov K.S., Dr. of Political Sciences, Prof.*
46. *Sydykov Ye.B., Dr. of Historical Sciences, academician of NAS RK, rector of ENU*
47. *Tursynov Kh.M., Dr of Historical Sciences, Prof., Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University*
48. *Shestakov D.A., Dr. of Law Sciences, Prof., president of St. Petersburg International Criminological Club*

EDITORIAL COUNCIL:

1. *Abdullayev K.K., Dr. of Agricultural Sciences, Prof.*
2. *Abishev T.D., Candidate of Law Sciences*
3. *Abishev H.A., Candidate of Law Sciences, associate Prof.*
4. *Aitzhanov B.D., Dr. of Veterinary Sciences, Prof.*
5. *Aliyev D.M., Candidate of Social Sciences, Public figure*
6. *Asangazy O., public figure*
7. *BaimenovA.M., Candidate of Technological Sciences, Prof.*
8. *Bekmagambetov A.B., Candidate of Law Sciences, Prof. (Kostanay)*
9. *Bekturganov E.U., Deputy of the Parliament of Kazakhstan*
10. *Bishmanov B.M., Dr. of Law Sciences, Prof.*
11. *Borbat A.V., Candidate of Law Sciences, editor-in-chief (Moscow)*
12. *DanilovA.P.,Candidate of Law Sciences, associate Prof. (St. Peterburg)*
13. *Dikayev S.U., Dr of Law, Prof. (St. Petersburg)*
14. *Zaripov Z.S., Dr.of Law Sciences, Prof. (Ryazan)*
15. *Zhakyp B.O., Dr. of Philological Sciences, Prof.*
16. *Zhanabilov N.Ye.,Candidate of Law Sciences, Prof. (Astana)*
17. *Zholdybay K., writer, publicist*
18. *Zhumagulova V.I., Dr. of Philological Sciences, Prof.*
19. *Ivanchin A.V., Dr. of Law Sciences, advocate (Yaroslavl)*
20. *Ivona Massaki, Prof. (Poland)*
21. *Kanzhigitov Ye.K., Dr. of Veterinary Sciences*
22. *Karibayev B.B., Dr. of Historical Sciences, Prof.*
23. *Klenova T.V., Dr. of Law Sciences, Prof. (Samara)*
24. *Korkonosenko S.G., Dr. of Philological Sciences, Prof. (St. Peterburg)*
25. *Kuanaliyeva G.A., Dr. of Law Sciences, Prof.*
26. *Kurmanaliyev K.A., Dr. of Philological Sciences, Prof.*
27. *KuflevaV.N.,Candidate of Law Sciences, assistant Prof. (Krasnodar)*
28. *Mazheika Kipras I., academician of PANS(Moscow)*
29. *Matkarimova G.S., Dr. of Law Sciences, Prof. (Tashkent)*
30. *Melnik G.S., Dr. of Philological Sciences, Prof. (St. Peterburg)*
31. *Moldabayev S.S., Dr.of Law Sciences, Prof. (Almaty)*
32. *Omarov B.Zh., Dr. of Philological Sciences, Prof.*
33. *Rustemov B.T., writer, publicist*
34. *Rustemova G.R., Dr. of Law Sciences, Prof.*
35. *Salomov B., Dr. of Law Sciences, Prof. (Tashkent)*
36. *Sapiyev O.S., public figure of RK*
37. *Sarsembayev M.A., Dr. of Law Sciences, Prof.*
38. *Seitzhanov A.A.,Candidate of Law Sciences, associate Prof.*
39. *Smatlayev B.M., Dr. of Law Sciences, Prof.*
40. *Sydykova L.Ch., Dr. of Law Sciences, Prof. (Bishkek)*
41. *Toilybayev B.A., Dr. of Pedagogical Sciences, Prof.*
42. *Tolegen M.A., PhD, rector of EKSU*
43. *Turetski N.N., Dr. of Law Sciences, Prof.*
44. *Turgarayev B.T., Dr. of Law Sciences, Prof.*
45. *Tursynov C.T., Dr. of Economic Sciences, Prof.*
46. *Usmanov A., Dr. of Political Sciences, Prof.*
47. *Usmanov S.U., Dr. of Historical Sciences, Prof.*
48. *Cheladze G., Dr. of Law Sciences, Doctor of Business Administration, Prof. (Georgia)*
49. *Shaukenova Z.K., Dr. of Sociological Sciences, Prof.*
50. *Harchenko V.B., Dr. of Law Sciences, Prof. (Harkov)*
51. *Huu Thinh, Chairman of Vietnam Writer's Association (Vietnam)*

«Мен өзімнің ұстазыма әкемнен кем қарыздар емеспін: әкемнен өмір алсам, ал Аристотельден өмірімді жақсы өткізу туралы білімалдым».
Александр Македонский

«Ғылым мен мәдениет барлық дүниенің алтын алқасы болыпотыр».
Мұхтар Әуезов

АҚПАРАТТЫҚ ХАТ

"ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ – НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА" халықаралық ғылыми журналы ғылыми сілтеме жасау индексіне тіркелген (ИНЦ).

Журнал ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау жөніндегі комитет ұсынған заңтану, филология, педагогика, философия, өнертану ғылымдары бойынша басылымдар тізіміне кіреді.

2009 жылдан бастап ай сайын сегіз тілде жарық көреді (қазақ, орыс, ағылшын, француз, қытай, чех, венгер, неміс тілдерінде).

Мемлекеттік тіркеу: №9875-Ж 09.02.2009 ж. Халықаралық тіркеу: ISSN 2073 – 333X, Париж, наурыз, 2009 жыл.

Журналға жазылу «Қазпошта» және Қазақстан Республикасының барлық пошта бөлімдерінде жүргізіледі.

Журнал «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері», заң ғылымдарының докторы, **профессор Е.О. Алаухановтың** ғылыми жетекшілігімен шығады.

Журналдың бас редакторы проф. Е.О. Алауханов 2019 жылдан бастап Ғылыми редакторлар мен баспагерлер ассоциациясының (Ресей, АНРИ) мүшесі болып табылады.

Қазіргі таңда журнал отандық ғылым дамуының кілті ретінде **Мемлекет басшысының баяндамасында айқындалған халықаралық ғылыми метрикалық көрсеткіштер базасына қолжеткізуге мүмкіндік береді (Web of science, Clarivate Analytics, Scopus).**

Басылымда мақалалар төмендегідей ғылыми бағыттар бойынша жарияланады:

- Байқау жеңімпаздары;
- Тарих пен ғылымдағы есімі ерен тұлға;
- Білім мен ғылым мәселелері;
- Жас ғалымдар мінбері;
- Мерейтой;
- Айтулы шара;
- Рецензиялар, жаңа кітаптар.

МАҚАЛАНЫҢ МАЗМҰНЫ МЕН КӨЛЕМІНЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР:

1. Мақала көлемі 10 мыңнан 20 мыңға дейінгі белгілерді құрауы керек немесе 6 бет пен 10 беттің аралығында болғаны жөн. Егер материал бұл көрсетілген мөлшерден аз немесе көп болса журнал редакциясы ұжымымен келісілуі керек;

Ескертпе: журнал форматына сәйкес авторлардан 4х5 мөлшеріндегі фотоларын жіберуін сұраймыз, мақаламен қоса жарияланады.

2. Мақала мына критерийлерге жауап беруі керек: ғылыми жаңашылдығы, жазудағы ерекшелік (мәтіннің өзіндік стилі **80 пайыздан жоғары**), мақалада зерттеліп отырған тақырып пен мәселеге деген авторлық көзқарас болғаны жөн.

3. Мақалада келтірілген материалдар тек деректерді баяндау және сипаттау мазмұнында болмауы керек;

4. Мақала мазмұнына сәйкес келетін материалдарды қолданғанда, оларды дұрыс және дәлдік- пен қолдану мәселесіне мән берген дұрыс. Авторлар ұсынылған материалдың дәйектілігі үшін жауап береді, ол үшін плагиаттың жоқтығы туралы анықтама өткізеді. **ПЛАГИАТҚА жол берілмейді.**

5. **Мақалада отандық (Қазақстандық) авторлардың еңбектерін міндетті түрде қолдану керек.** Сонымен қатар «Қазақстанның ғылым мен өмірі» журналының алдыңғы сандарында жарияланған авторлардың мақалаларына сілтеме жасауға кеңес беріледі.

6. Автор мақала жазу барысында өз еңбектеріне сілтемені азырақ жасап, басқа маңызды ғалым- дардың еңбектеріне сілтеме жасағаны жөн болар.

МАҚАЛА МӘТІНІН КӨРКЕМДЕУГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР:

1. Мақала мәтіні редакцияға WORD-тың кез келген нұсқасында сақталған файл түрінде жіберіледі:

2. **Мақала құрылымы: мақала атауы, мақала мәтіні, автордың тегі, аты, әкесінің аты, автормен байланысу және тағы д а басқа мәліметтер (атап айтқанда: жұмыс немесе оқу орны, мекен- жайды көрсету, ғылыми атағы мен лауазымы, қызметі), кілт сөздер** (5 сөзден кем болмауы тиіс), қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде қысқаша анықтама (3-4 сөйлемнен кем болма- уы тиіс) және библиография. Егер мақала шет тілде жазылса, мақала атауы, мақала мәтіні, автордың тегі, аты, әкесінің аты, автормен байланысу және тағы д а басқа мәліметтер (атап айтқанда: жұмыс немесе оқу орны, мекен-жайды көрсету, ғылыми атағы мен лауазымы, қызметі), кілт сөздер, қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде қысқаша анықтама сонымен қатар орыс тілінде берілуі керек.

3. Мақала келесідей құрамнан тұруы тиіс: **кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды.** Баяндаудың белгілі бір нақтыланған тәртібін сақтаған жөн.

4. Мақала мәтіні «Times New Roman» қаріпінде терілуі тиіс, қаріп өлшемі – 14, жол аралығы (интервал) – 1. Азат жолдың басталуы – 1,25 см.

5. Сілтемелер мен библиографиялық тізім Мемлекеттік стандарт (ГОСТ) талаптары бойынша рәсімделуі керек.

6. Жоғарыда көрсетілген ережелерге сәйкес келмейтін мақалалар қаралмайды.

7. Редакцияға келіп түскен материалдар **мерзімі 1 айдан 3 айға** дейінгі уақытта қаралады.

8. **Авторлардың саны екеуден аспауға тиіс.**

Мақала үшін төлемақы – 18 000 теңге. Төлемдер, мақала жарияланады деген шешім қабылданғаннан кейін жүзеге асырылады:

Төлемақы төлеуге арналған карта нөмірі**:**
5169 4971 5103 9504 Kaspi Gold
ЖСН: 9207 1540 0124

Мақаланы қабылдау және нөмірдің басылымы бойынша бас редакторға хабарласыңыздар!

Жақын және алыс шетелде тұратын авторлар Western Union төлемдік жүйелері арқылы төлеуге болады.

ТМД ЕЛДЕРІНДЕГІ РЕДАКЦИЯ ӨКІЛДІГІ:

Мәскеу:	проф. Лебедев С.Я.	ұялы тел.: +7 (985) 977-28-05
Мәскеу, ММУ:	проф. Матвеева А.А.	ұялы тел.:+7 (916) 526-44-29
Санкт-Петербург:	доцент Данилов А.П.	ұялы тел: +7-911-963-13-91
Рязань:	проф. Зарипов З.С.	ұялы тел.: +7-960-5726474
Краснодар:	проф. В.П. Коняхин	ұялы тел.: +7-918-443 56 21
Краснодар:	доцент Куфлева В.Н.	ұялы тел.: +79184333395
Киев:	проф. Лиховая С.Я.	ұялы тел.: +7 380674469485
Харьков:	проф. Харченко В.Б.	ұялы тел.: +7 380932339968
Ташкент:	проф. Абдурасулова К.Р.	ұялы тел.: +7 998 909 63 92 51
Ташкент:	проф. Абзалов Э.М.	ұялы тел.: +7 998 901 87 07 01
Душанбе:	проф. Бахриддинов С.Э.	ұялы тел.: + 992907702120
Бішкек:	проф. Сыдыкова Л.Ч.	ұялы тел.: + 996555753058
Бішкек:	проф. Шамурзаев Т.Т.	ұялы тел.: + 996555789546
Ярославль:	проф. Иванчин А.В.	ұялы тел.: + 89106641313
Ставрополь:	проф. Кибальник А.Г.	ұялы тел.: +79624038213
Ростов-на-Дону:	проф. Бойко А.И.	ұялы тел.: +7 (928) 158-68-17
Екатеринбург:	доцент Сергеев Д.Н.	ұялы тел.: +7 (902) 260-15-54
Томск	проф. Андреева О.И.	ұялы тел.: +7 (905) 9903298
Симферополь	проф. Игнатов А.И.	ұялы тел.: +7 (978) 7736360

Журнал редакциясының мекенжайы:
Алматы қаласы, Абылай хан даңғылы 113 үй, кеңсе 27
E-mail: nauka-zan@mail.ru; web-сайт: www.nauka-zan.kz

Бас редактор: з.ғ.д., профессор Алауханов Есберген Оразұлы
+7 701 111 8828 (WhatsApp)

Ғылыми редактор: Ақжанар Алауханова
+7 778 515 99 50 (WhatsApp)

«Чтобы писать для СМИ, не нужно никакой квалификации, но чтобы их читать, нужно в совершенстве знать вещи, мир илюдей».
Хуго Штейнхаус

«Никогда не следует хорошо говорить о себе. Следует это печатать».
Жюль Валле

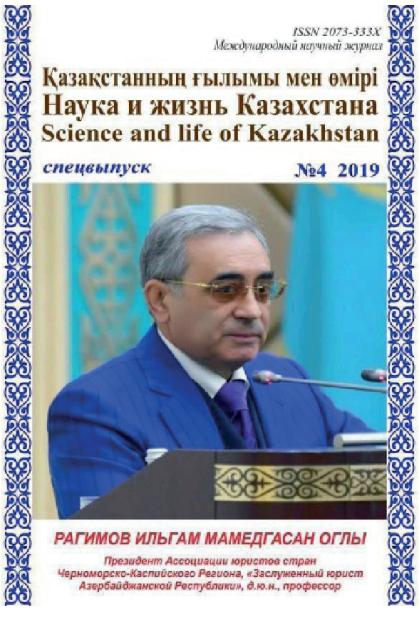

ИНФОРМАЦИОННОЕ ПИСЬМО

Международный научный журнал **«НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА – ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ»** включен в индекс научного цитирования (ИНЦ).

Журнал «НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА» входит в Перечень изданий, рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (ККСОН) для публикации основных результатов научной деятельности, утвержденного приказом Председателя ККСОН от 10 июля 2012 года № 1082, по специальностям юридических, филологических, педагогических и других наук.

Журнал **«НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА»** издается с февраля 2009 года, регулярно и распространяется по подписке. Издание востребовано как в Республике Казахстан, так и в странах ближнего и дальнего зарубежья, о чем свидетельствуют статьи ведущих иностранных авторов, широко публикуемые на страницах журнала, и география подписки. Отличие журнала от других рецензируемых и периодических изданий в том, что статьи публикуются, **(на восьми языках)** казахском, русском, английском, французском, китайском, немецком, чешском и венгерском языках, рецензируются членами интернационального состава редколлегии, посвящаются различным направлениям гуманитарной науки.

Государственная регистрация: №9875-Ж. Международная регистрация: ISSN 2073 – 333X, Париж, март 2009 г. Подписка на журнал производится в «Қазпошта» и почтовых отделениях Республики Казахстан.

Журнал выходит под научной редакцией д.ю.н., профессора, «Заслуженного деятеля Казахстана», – **Алауханова Е.О.**

С 2019 года гл. редактор журнала проф. Е.О. Алауханов вступил в ряды первого в России профессионального сообщества редакторов и издателей – Ассоциацию научных редакторов и издателей **(Association of science editors and publishers).**

В настоящее время, *Издание открывает доступ к международной наукометрической базе данных (Web of science, Clarivate Analytics, Scopus), определенного Главой государства в качестве ключевого развития отечественной науки. Вместе с тем Редакция Международного журнала сотрудничает с иностранными регистрационными агентствами, которые с использованием разработанных международным фондом DOI (International DOI Foundation, IDF) стандартом присваивают DOI в различных предметных областях.*

У Журнала «НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА» имеется возможность выпускать материалы к публикации, как с идентификаторами цифрового объекта, так и без них. Цифровой идентификатор объекта **DOI (Digital Object Identifier)**, представляющий собой уникальную строку из букв и цифр присваивается объектам по желанию авторов и на отдельных возмездных условиях.

В издании публикуются статьи по следующим научным рубрикам:

► Победители конкурса ► Имя в истории и науке
► Вопросы образования и науки ► Трибуна молодых ученых
► Юбилей ► Мероприятия
► Рецензии, новые книги ► Разное

ТРЕБОВАНИЯ К СОДЕРЖАНИЮ И ОБЪЕМУ СТАТЬИ:

1) **Язык научной статьи** и используемая в ней терминология должны быть понятны широкому кругу читателей и представителям всех специальностей.

2) **Научный стиль** должен соответствовать общепринятым нормам литературной речи, отличаться от разговорного, делового и иных стилей, характеризоваться логически стройным изложением произведения, сопровождаться аргументацией каждой позиции автора.

3) **Объем статьи** должен составлять от 15 до 30 тыс. знаков (с пробелами, с учетом сносок и надписи) или 6–10 страниц. Опубликование материалов меньшего или большего объема предварительно согласовываются с Редакцией журнала.

4) **Статья** должна отвечать критериям актуальности, научной новизны, уникальности (свыше 80% оригинальности текста), содержать авторский подход к изучаемой теме/проблеме.

5) **Материал**, содержащийся в статье, не должен быть описательным, констатирующим общеизвестные факты. Рукописи, воспроизводящие законодательную базу, подлежат отклонению.

6) **Необходимо обращать** внимание на использование заимствованного материала, точность и правильность его цитирования. Авторы несут ответственность за достоверность предоставленного материала, что подтверждается результатом сравнительно-сопоставительного анализа, проведенного при помощи системы «Антиплагиат».

НЕ ДОПУСКАЕТСЯ ПЛАГИАТ!

7) **В статье** необходимо ссылаться на труды **казахстанских авторов**, внесших развитие и совершенствование в отечественную науку.

СТАТЬИ БЕЗ ССЫЛОК НА КАЗАХСТАНСКИХ (ОТЕЧЕСТВЕННЫХ) АВТОРОВ НЕ ПРИНИМАЮТСЯ!

Редакция Журнала настоятельно рекомендует авторам содержать ссылки на статьи авторов, опубликованных в предыдущих номерах журнала «Наука и жизнь Казахстана».

8) **Самоцитирование** в статье при написании автором научной работы допускается в наименьшем количестве. Рекомендуется обратить внимание на значимые научные труды ученых мира.

Примечание: *Согласно формату журнала, просим авторов использовать официальное фото в размере 4х5, которая будет опубликована вместе со статьей.* ***Фото уже помещается в документ со статьей над фамилией автора во избежание недоразумений среди авторов статьи. Просим помещать фото в хорошем качестве!***

9) ***НАСТОЯТЕЛЬНО ПРОСИМ КАЖДУЮ СТАТЬЮ ПРОВЕРЯТЬ ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ АНТИВИРУС ВО ИЗБЕЖАНИЕ ТЕХНИЧЕСКИХ НЕДОРАЗУМЕНИЙ!***

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ ТЕКСТА СТАТЬИ:

1) **Текст научной статьи** направляется в Редакцию в виде файла, сохраненного в любой версии Word с расширением.

2) **Структура научной статьи:**

1 **индексы** УДК и / или ББК; **пишется в левом верхнем углу выделенным жирным шрифтом**

2 **Ф.И.О. АВТОРА ПИШЕТСЯ ПОЛНОСТЬЮ БЕЗ СОКРАЩЕНИЙ И.О.**

2.1 **Сведения об авторе (место работы/учебы, должность, степень, звание);**

СТАТЬЯ НЕ ПРИНИМАЕТСЯ БЕЗ ПОЛНОЙ ИНФОРМАЦИИ ОБ АВТОРЕ! ПРОСИМ ПЕРЕПРОВЕРЯТЬ ВАШИ ДАННЫЕ ПЕРЕД ОТПРАВКОЙ ВАШЕЙ ПУБЛИКАЦИИ! РЕДАКЦИЕЙ НЕ ИСПРАВЛЯЮТСЯ ВАШИ ДАННЫЕ ПОСЛЕ ВЫПУСКА ЖУРНАЛА!

3 **название статьи – ПИШЕТСЯ ЗАГЛАВНЫМИ БУКВАМИ**

4 **аннотация** (из 3-4 предложений) на казахском, русском, английском языках;

5 **ключевые слова** (в количестве не более 5-ти) на трех языках после каждой аннотации;

6 **текст статьи;**

7 **библиографический список**

Смотреть пункт 7

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ пишется для статьи на русском языке

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ пишется для статьи на казахском языке

REFERENCES пишется для статьи на английском языке

Если статья написана на иностранном языке, то название статьи, текст статьи, Ф.И.О., данные об авторе (место работы/учебы, должность, степень, звание), ключевые слова, аннотация должны быть представлены на **английском, казахском и русском языках**.

3) ***Статья*** должна состоять из следующих элементов: Введение, Основная часть и Заключение. Необходимо соблюдать определенную последовательность.

4) ***Текст*** должен быть набран одним и тем же шрифтом – Times New Roman. Высота шрифта – 14 пунктов. Межстрочный интервал – одинарный. Абзацный отступ – 1,25 см.

5) **Подписывать отправляемый документ фамилией и именем автора статьи.**

6) ***Ссылки*** на использованные в работе источники следует оформлять в квадратных скобках по

тексту статьи только с указанием Ф.И.О. автора, года издания и страниц. ***Пример внутри текстовой библиографической ссылки:*** [Савицкий В.М., 1996, с. 47].

Выдержки из нормативных правовых актов оформляются в виде постраничных сносок. ***Например, в тексте***: *«В соответствии с п. 5) ч. 2 ст. 293 ГПК РК, «не могут быть оспорены в суде в соответствии с настоящей главой, «решения, действия (бездействие) государственных органов, органов местного самоуправления, общественных объединений, организаций, должностных лиц, государственных служащих, подлежащие судебному обжалованию юридическими лицами, в уставном капитале которых имеется доля государства».*

В за текстовой ссылке нормативный правовой акт оформляется следующим образом: *«Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан. [Электронный ресурс]: Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V ЗРК. Доступ из Информационно-правовой системы нормативных правовых актов РК «Әділет». Режим доступа: URL:http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377/ свободный. (Дата обращения: 28.01.2019).*

Допускается также указывать только электронный адрес ресурса. Пример: *URL:http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377*

Аналогичным образом оформляются ссылки на электронные книги, журналы, газеты и т.п.

7) ***Библиографический список*** должен быть оформлен в соответствии с «ГОСТ 7.1-2003. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

Библиографический список входит в общее число страниц статьи и приводится в конце статьи в алфавитном порядке. В Библиографическом списке приводятся все выходные данные издания.

Пример оформления учебного пособия: *Организация судебной власти в Российской Федерации: Учеб.пособие для вузов / В.М. Савицкий; Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Акад. правовой ун-т. – М.: Бек, 1996. – 320 с.*

Пример оформления научной статьи: *Аблаева Э.Б. История развития теории разделения властей: определение роли судебной системы // Вестник Поволжского института управления. – Саратов: Изд-во «Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации (Москва), 2018.Т. 18.№ 7. – С. 52-62.*

Пример оформления статьи, опубликованной в сборниках конференций:

Виноградов В.А. Правовое государство и верховенство права: доктрины, конкуренция юрисдикций, обеспечение правовой свободы. Позиции КС РФ в отношении правового государства // Доктрины Правового Государства и Верховенства Права в современном мире /Сборник статей. Ответственные редакторы: В.Д. Зорькин, П.Д. Баренбойм – М.: ЛУМ, Юстицинформ, 2013. – С. 373-395.

Пример оформления автореферата диссертации: *Фролова, Е.А. Неокантианство в русской философии права во второй половине XIX – первой половине XX в.: автореф. дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.01 / Фролова Елизавета Александровна. – М., 2013. – 47 с.*

Пример оформления диссертации: *Лукьянова, Е.Г. Учения о законе в политико-правовой мысли России XIX – начала XX вв.: дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.01 / Лукьянова Елена Геннадьевна. –М., 2018. – 425 с.*

Нормативные правовые акты не входят в Библиографический список.

Библиографический список должен содержать только те работы, которые приводятся автором в тексте статьи и были ранее опубликованы в соответствующих изданиях.

Библиографический список должен быть оформлен в соответствии с «ГОСТ 7.1-2003. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

8) ***Статьи***, оформленные не в соответствии с указанными выше требованиями, остаются без рассмотрения.

9) ***Все поступившие материалы рассматриваются от 1 до 3 месяцев и публикуются в порядке очереди.***

10) **Число авторов не должно превышать не более двух.**

ВНИМАНИЮ АВТОРАМ!
МЫ БЛАГОДАРИМ И ЦЕНИМ ВАС ЗА ВЫБОР НАШЕЙ РЕДАКЦИИ, НО ПРОСИМ ВАС ДОЖИДАТЬСЯ ОТВЕТА О ПРИНЯТИИ ВАШЕЙ СТАТЬИ!
ПЛАТА ЗА ПУБЛИКАЦИЮ СТАТЬИ ПРОИСХОДИТ ТОЛЬКО ПОСЛЕ ПРИНЯТИЯ. МЫ ПРОСИМ ВАС ЗАРАНЕЕ НЕ ОПЛАЧИВАТЬ ЗА ПУБЛИКАЦИЮ!

БЛАГОДАРИМ ЗА СОТРУДНИЧЕСТВО!

Оплата по реквизиту:
Публикационная плата составляет 18 000 тенге.
Номер карты: 5169 4971 5103 9504 Kaspi Gold
ИИН: 9207 1540 0124

По приему статьи и выпуску номера обращайтесь к гл. редактору!
Авторы дальнего и ближнего зарубежья могут произвести оплату через платежные системы Western Union

ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВО РЕДАКЦИИ В СНГ:

Москва	проф. Лебедев С.Я.	моб.: +7 (985) 977-28-05
Москва МГУ:	проф. Матвеева А.А.	моб.: +7 (916) 526-44-29
Санкт-Петербург:	доцент Данилов А.П.	моб.: +7-911-963-13-91
Рязань:	проф. Зарипов З.С.	моб.: +7-960-5726474;
Краснодар:	проф. Коняхин В.П.	моб.: +7-918-443 56 21
Краснодар:	доцент Куфлева В.Н.	моб.: +79184333395
Киев:	проф. Лиховая С.Я.	моб.: +7 380674469485
Харьков:	проф. Харченко В.Б.	моб.: +7 380932339968
Ташкент:	проф. Абдурасулова К.Р.	моб.: +7 998 909 63 92 51
Ташкент:	проф. Абзалов Э.М.	моб.: +7 998 901 87 07 01
Душанбе:	проф. Бахриддинов С.Э.	моб.: + 992907702120
Бишкек:	проф. Сыдыкова Л.Ч.	моб.: + 996555753058
Бишкек:	проф. Шамурзаев Т.Т.	моб.: + 996555789546
Ярославль:	проф. Иванчин А.В.	моб.: + 89106641313
Ставрополь:	проф. Кибальник А.Г.	моб.: +79624038213
Ростов-на-Дону:	проф. Бойко А.И.	моб.: +7 (928) 158-68-17
Екатеринбург:	доцент Сергеев Д.Н.	моб.: +7 (902) 260-15-54
Томск	проф. Андреева О.И.	моб.: +7 (905) 9903298
Симферополь	проф. Игнатов А.И.	моб.: +7 (978) 7736360

Адрес редакции журнала:
г. Алматы, пр. Абылай хана, 113, 27 офис
E-mail: nauka-zan@mail.ru; web-сайт: www.nauka-zan.kz

Гл. редактор: д.ю.н., проф. Алауханов Есберген Оразулы
+7 701 111 8828
(WhatsApp)

Научный редактор:
Акжанар
+7 778 515 99 50
(WhatsApp)

«Всегда выбирайте самый трудный путь – на нем вы не встретите конкурентов»
Шарль де Голль

«Централизованное распространение в конечном итоге приведет к возврату утроенного инвестированного капитала»
Джефф Безос

ЖУРНАЛ РАСПРОСТРАНЯЕТСЯ:

1. Франция. Библиотека Парижского университета Сорбонны
2. Библиотека Гарвардского университета
3. Польша. Университет им.Николая Коперника в Торуне.
4. Венгрия. Национальная библиотека имени Сеченьи
5. Чехия. Библиотека Карлова университета
6. Библиотека филиала Нью-Йоркского университета в Праге
7. Турция. Библиотека Стамбульского университета
8. Библиотека Ассоциации Юристов Стран Черноморского и Каспийского Регионов
9. Библиотека Санкт-Петербургского Международного Криминологического Клуба
10. Библиотека Администрации Президента Республики Казахстан
11. Библиотека культурного центра Президента Республики Казахстан
12. Библиотека Сената Парламента Республики Казахстан
13. Библиотека Мажилиса Парламента Республики Казахтстан
14. Национальная академическая библиотека Республики Казахстан (г. Астана)
15. Национальная библиотека Республики Казахстан (г. Алматы)
16. Библиотека Казахской национальной академии музыки (г. Астана)
17. Библиотека Казахской национальной академии искусств им. Т.К. Жургенова (г. Алматы)
18. Библиотека Евразийского Национального Университета им. Л.Н. Гумилева
19. Научная библиотека Казахского национального аграрного университета (г. Астана)
20. Библиотека Казахского Национального Университета им. аль-Фараби
21. Библиотека Казахского Национального Педагогического Университета им. Абая
22. Библиотека университета им. Сулеймана Демиреля
23. Библиотека Международного Казахско-Турецкого Университета им. Х.А. Ясави
24. Библиотека Казахского гуманитарно-юридического университета
25. Библиотека Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова
26. Библиотека Алматинской академии МВД РК
27. Библиотека КарГУ им. Е.А. Букетова
28. Библиотека Карагандинского университета «Болашақ»
29. Научная библиотека Восточно-Казахстанского государственного технического университета им. Д. Серикбаева
30. Научная библиотека Восточно-Казахстанского государственного университета им. С.Аманжолова
31. Научная библиотека Кокшетауского государственного университета им. Ш.Уалиханова
32. Российская государственная библиотека (г.Москва)
33. Библиотека Российской академии народного хозяйтства государственный службы при Президенте Российской Федерации (РАНХиГС)
34. Читальный зал юридического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова
35. Библиотека Университета им. О.Е. Кутафина
36. Библиотека Московского университета МВД России
37. Библиотека Московского следственного комитета РФ
38. Библиотека Всероссийской государственного университета юстиции

39. Библиотека ВНИИ МВД России
40. Библиотека Российской академии правосудия
41. Научная библиотека Кубанского государственного университета (г. Краснодар)
42. Научная библиотека Ярославского государственного университета им. П.Г. Демидова
43. Библиотека Санкт-Петербургского государственного университета
44. Библиотека Академии Генеральной прокуратуры РФ
45. Библиотека Рязанской академии права и управления ФСИН РФ
46. Библиотека Северо-Кавказская академия гос. службы (Ростов-на-Дону)
47. Библиотека Уральская государственная юридическая академия
48. Библиотека Омской академии МВД РФ
49. Библиотека Томского государственного университета
50. Библиотека Саратовской государственной юридической академии
51. Научная библиотека Новосибирского государственного университета
52. Научная Библиотека Дальневосточного федерального университета
53. Библиотека Самарского университета
54. Библиотека Белорусского государственного университета
55. Библиотека Киевского национального университета
56. Научная библиотека им. М.Максимовича
57. Научная библиотека национального авиационного университета (г.Киев)
58. Национальная научная библиотека Грузии
59. Библиотека Ереванского государственного университета языков и социальных наук им. В.Я.Брюсова
60. Библиотека Туркменского государственного университета им. Махтумкули
61. Национальная библиотека Азербайджана
62. Азербайджанская национальная библиотека им. М.Ф. Ахундова
63. Библиотека Академии Полиции МВД Азербайджанской Республики
64. Библиотека Ташкентского государственного юридического института
65. Библиотека академия МВД Республики Узбекистан
66. Библиотека Литературного института Узбекистана
67. Ташкентский государственный педагогический университет им. Низами
68. Библиотека Таджикского национального университета
69. Академия МВД Кыргызской Республики им. генерал-майора милиции Э.А. Алиева
70. Библиотека (КРСУ) Кыргызско-Российского славянского университета им. Б.Н.Ельцина
71. Библиотека Национальной Академии наук Кыргызской Республики

СОДЕРЖАНИЕ • МАЗМҰНЫ • CONTENTS

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫ – ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ НАУКА – PEDAGOGICAL SCIENCE

Абильгазиева Ж.К., Мусабаева А.Н., Раймкулова А.Б.
ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕГРАТИВНОГО КУРСА «ПОЗНАНИЕ МИРА И ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК» В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ 21

Абишев Н.А., Рысбекова Р.М.
УСЛОВИЯ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОЦЕССОВ ИНТЕГРАЦИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ 26

Ахаева А.Ш.
МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ДҮНИЕТАНЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ 32

Ахмедиева К.Н., Таурбекова А.С.
РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ РӨЛІ 35

Bazhenova E., Bazhenova M.
DEVELOPMENT OF ACADEMIC MOBILITY OF STUDENTS IN FINLAND 39

Bazhenova E., Shuzhebayeva A.
DEVELOPMENT OF ACADEMIC MOBILITY OF STUDENTS IN THE RUSSIAN FEDERATION 43

Бакраденова А.Б., Клим С.
ТӘРБИЕШІ МІНДЕТІ – БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ-ТІЛДІК БЕЛСЕНДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ 48

Бакраденова А.Б., Таурбекова А.С.
ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ЗАМАНАУИ ТӘРБИЕШІ МАМАНДЫҒЫН ДАЯРЛАУ МӘСЕЛЕСІНЕ 53

Бекбаева М.Ф.
БАСТАУЫШТА ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУГЕ БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДІ ДАЯРЛАУ 59

Gussenova M.Sh., Sapargaliyeva A.Zh.
THEORETICAL BASES OF IMPROVEMENT OF PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PREPARATION FOR CREATIVE ACTIVITY OF THE FUTURE TEACHER-PSYCHOLOGIST IN THE PROCESS OF INTEGRATED TRAINING 63

Даникеева А.Б.
ПЕДАГОГ ӘЛЕУЕТІ ЖӘНЕ ОНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ 68

Демешева Г.У., Калдыбаева А.Т.
К ВОПРОСУ О РАЗВИТИИ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕЖЕНИЯ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА 73

Джанзакова Ш.И.
ҰЛТАРАЛЫҚ ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ 78

Ержанова Г.Ж., Шмидт М.А.
ЛОГОПЕДИЯ САБАҒЫНДА ДӘСТҮРЛІ ЕМЕС ӘДІСТЕРДІ ОЙЫН ТҮРІНДЕ ПАЙДАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 84

Ермозанова А.К., Жакипбекова С.С.
БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛІН ДАМЫТУҒА ҮЙРЕТУДЕ МНЕМОТЕХНИКА ТӘСІЛІН ҚОЛДАНУ 89

Жакипбекова С.С., Кәрімов Ж.Б.
ЖАЛПЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІ ДАМЫМАҒАН 4-5 ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРМЕН ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ЖҰМЫС 92

Жакипбекова С.С., Турусбекова Е.Б.
МҰҒАЛІМ ТӘЖІРИБЕСІ САЛАСЫНДАҒЫ БІЛІМДІ ЖЕТІЛДІРУГЕ БАҒЫТТАЛҒАН, САБАҚТАҒЫ ІС-ӘРЕКЕТТЕГІ ЗЕРТТЕУДІҢ ЕРЕКШЕ ҮЛГІСІ – LESSON STUDY 96

Жакипбекова С.С., Тұлымшақова Г.Д.
МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕЛЕРДЕ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНЫНДА КЕЗДЕСЕТІН МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ 99

Жакипбекова С.С., Тынысханова А.Т.
САМООБРАЗОВАНИЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ КАК ГЛАВНЫЙ РЕСУРС ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ 104

Жексембаева Ж.Р.
МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ-ПСИХИКАЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРІН ДАМЫТУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ОЙЫН МЕН ЖАТТЫҒУЛАР 108

Желдибаева Р.С., Сапаргалиева А.Ж.
DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE PEDAGOGUE-PSYCHOLOGISTS IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION 112

Жолтаева Г.Н., Альменбетова Қ.Ж.
МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУ – БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУДЫҢ НЕГІЗГІ ТӘСІЛІ 117

Исабаева З.М., Азанбекова Г.Т.
ИНТЕЛЛЕКТІСІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 123

Исабекова А.К.
РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА ПЕДАГОГОВ НА ОСНОВЕ СИНЕРГЕТИЧЕСКОГО ПОДХОДА К НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ РАБОТЕ 126

Калдияров Д.А., Жакипбекова С.С.
СОЗДАНИЕ ИНКЛЮЗИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ В ВУЗЕ. 130

Кожашева Г.О., Ермекова Н.С., Забиева К.К.
БОЛАШАҚ МАТЕМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІН WEB-ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ҚОЛДАНУҒА ОҚЫТУ 133

Кожашева Г.О., Ескендиров К.Б., Сеитова С.М.
СОВРЕМЕННЫЕ ВИДЫ И ФОРМЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ 137

Кожашева Г.О., Жанахметова Д., Шынжырбай Ұ.
БОЛАШАҚ МАТЕМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ 142

Кожашева Г.О., Лим В.С.
КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ МАТЕМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЙЫНДАУДА НЕЙРОПЕДАГОГИКА ПРИНЦИПТЕРІН ҚОЛДАНУ 146

Kozhasheva G.O., Lim V.S.
PROBLEMS IN PREPARING FUTURE TEACHERS OF MATHEMATICS IN THE CONDITIONS OF MULTILINGUAL EDUCATION (ON THE EXAMPLE OF THE DISCIPLINE «ANALYTIC GEOMETRY») 151

Кожашева Г.О., Хуанган Р., Окпебаева Г.Ш.
БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ЖАҢАРТУ АЯСЫНДАҒЫ КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ – МАТЕМАТИКАЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ АРТТЫРУДЫҢ БАСТЫ ФАКТОРЫ 155

Kumisbekova Zh., Sikhaeva A.
THE ROLE OF KAZAKH PROVERBS AND SAYINGS IN THE UPBRINGING OF CHILDREN 159

Kylyshpayeva M.H., Zhaukumova Sh.S., Raushan K.S.
FEATURES OF THE FORMATION OF FOREIGN COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN 163

Майлыбаева Г.С., Ансабаева А.Д.
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ТӘРБИЕЛЕУ ҮРДІСІНДЕ МЕКТЕП ПЕН ОТБАСЫНЫҢ ӘРЕКЕТТЕСТІГІ 169

Майлыбаева Г.С., Жабыкбаева Д.М.
ХАЛЫҚТЫҚ ТӘЛІМ-ТӘРБИЕЛІК МҰРАЛАР АРҚЫЛЫ ЖАСТАРҒА АЗАМАТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ 177

Майлыбаева Г.С., Кыстаубаева Б.К.
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НЕТРАДИЦИОННЫХ ТЕХНИК РИСОВАНИЯ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ. 183

Мовкебаева З.А., Жолтаева Г.Н.
О РАЗРАБОТКЕ УЧЕБНОГО КОНТЕНТА ДЛЯ СИСТЕМЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ С УЧЕТОМ СПЕЦИФИКИ НАРУШЕНИЙ В РАЗВИТИИ СТУДЕНТОВ-ИНВАЛИДОВ 193

Наубаева Х.Т., Дюсенбекова А.С.
РЕАЛИЗАЦИЯ КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ: ТЕХНОЛОГИЯ, ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ЦЕННОСТЬ, КУЛЬТУРА. 197

Nussupova Sh.M., Sapargaliyeva A.Zh.
FEATURES OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF PROJECT BASED LEARNING 203

Нұржанова Т.Т., Оразова Б.К.
ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ ЕРЕКШЕЛІГІ 207

Өзенбаев М.Р., Қожахметова К.Т.
ШЫҒЫС ЖЕКПЕ-ЖЕК ӨНЕРІ ТҮРЛЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ҒЫЛЫМИ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ 211

Sapargaliyeva A.Zh., Aralbaeva R.K.
PECULIARITIES OF SPIRITUAL AND MORAL DEVELOPMENT OF PERSONALITY. 216

Sapargaliyeva A.Zh., Muratbekova D.Ye.
FORMATION OF THE FUTURE TEACHER'S READINESS FOR TEACHING YOUNGER PUPILS TO SPEECH ACTIVITY. 220

Sapargaliyeva A.Zh., Spandiyarova S.S.
PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMING PERSONALITY OF A PEDAGOGUE-PSYCHOLOGIST IN A MULTI-LEVEL HIGHER EDUCATION SYSTEM 225

Септемирова А.Ж.
КРЕАТИВТІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТІҢ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ. 229

Сыдыкбекова М.А., Мамилина С.К.
БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ КӨМЕГІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 234

Сыдыкбекова М.А., Мамилина С.К.
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ ЖӘНЕ ТӘУЕКЕЛ ТОБЫНДАҒЫ БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІ ҚОЛДАУДЫҢ ҮЛГІЛЕРІ. 240

Сыдыкбекова М.А., Тажинова Г.А.
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ МЕТОДОВ И ТЕХНОЛОГИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ 245

Сыдыкбекова М.А., Тажинова Г.А.
ҚАЗАҚСТАНДЫҒЫ ПРОФИЛАКТИКАЛЫҚ ЖҰМЫС ЖҮЙЕСІ ДАМУЫНЫҢ ТАРИХИ АСПЕКТІЛЕРІ (1917 – 1956 ЖЖ.) 248

Сыдыкбекова М.А., Тулепова С.И.
ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ СТУДЕНТОВ В ПЕРИОД ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ 255

Сыдыкбекова М.А., Тулепова С.И.
ФОРМИРОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РЕФЛЕКСИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА 259

Таубалдиева Ж., Кемалова Д.Ж.
ӘҢГІМЕЛЕСУ – ОҚЫТУ ӘДІСІ ЖӘНЕ БАЛАЛАРДЫҢ САЗДЫҚ, БЕЙНЕЛІ РИТМИКАЛЫҚ ҚИМЫЛДАРЫН ДАМЫТУ ҚҰРАЛЫ 263

Таурбекова А.С., Ахмедиева К.Н.
БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ АҚПАРАТТЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ 267

Темірғалы С.Қ., Жақсылыкова А.С.
БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНЕ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 272

Тугелбаева Ж.Н., Алпысбаева Н.С.
БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДИАГНОСТИКА ЖҮРГІЗУДЕГІ БЕЛСЕНДІ ІС-ӘРЕКЕТІ 278

Тулегенова Ғ.А.
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕР НЕГІЗІНДЕ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ 282

Утегенов Е.К., Нурдаулетов Е.Н.
БАСКЕТБОЛ ОЙЫНЫНЫҢ ТАКТИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ ӘДІСТЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ. 287

Фейзулдаева С.А., Сыдыкова Б.Т.
ЖОО-ДА ПӘНАРАЛЫҚ САБАҚТАСТЫҚ НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІН КӘСІБИ ДАЯРЛАУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ ТҰҒЫРЛАРЫ 291

Шакирова А.Д., Токсанбаева Н.К.
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҒЫЛЫМДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРДІҢ ФЕНОМЕНІН ТЕОРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ 294

Shakirova N.D., Shakirova A.D.
ANALYSIS OF SCIENTIFIC STUDIES TO STIMULATE EMOTIONAL WELL-BEING FOR APPLICATION IN GEOGRAPHICAL EDUCATION 299

Шыныбаев С.Т.
МУЗЫКА ПӘНІ МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНІҢ МАЗМҰНЫ 305

Шыныбаев С.Т., Шенгелбаева С.Б.
МУЗЫКА ПӘНІ МҰҒАЛІМІН ДАЙЫНДАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ. 311

Ыбыраимжанов К.Т., Бекбаева М.Ф.
ЖАСТАРДЫ ҰЛТТЫҚ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР АРҚЫЛЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ. 314

Ыбыраимжанов К.Т., Есполова Г.К.
«ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІК» ҰҒЫМЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ КОНСТРУКТІСІ 319

ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМЫ – ФИЛОЛОГИЧЕСКАЯ НАУКА – PHILOLOGICAL SCIENCE

Азанбекова Г.Т., Исабаева З.М.
ФОНЕТИКАЛЫҚ–ФОНЕМАТИКАЛЫҚ ТІЛ КЕМІСТІГІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ТҮЗЕТУДЕ ҚОЛДАНАТЫН ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР 324

Алпысбаева Н.С., Таженова А.
РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ ТАЛАБЫ – ЛАТЫН ӘЛІПБИІНЕ КӨШУ 329

Елубаева М.С.
МЫСЛИ ВЕЛИКИХ ЛИЧНОСТЕЙ О ЗНАЧЕНИИ И РОЛИ НАЦИОНАЛЬНОГО ЯЗЫКА В ЖИЗНИ НАЦИИ 334

Seytenova S.S., Assan N.P.
METHODS OF DEVELOPING FUNCTIONAL LITERACY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE KAZAKH LANGUAGE. 337

ПСИХОЛОГИЯ ҒЫЛЫМЫ – ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ НАУКА – PSYCHOLOGICAL SCIENCE

Абишев Н.А., Танабаев О.М.
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ДУХОВНОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА 341

Шужебаева А.И., Шарипова Э.М.
АНАЛИЗ КРИТЕРИЕВ И ПОКАЗАТЕЛЕЙ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА В ВОИНСКИХ КОЛЛЕКТИВАХ 347

ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМЫ – ЭКОНОМИЧЕСКАЯ НАУКА – ECONOMIC SCIENCE

Куандыкова М.Б., Омарбакиев Л.А.
АҚМОЛА ОБЛЫСЫНДАҒЫ АГРАРЛЫҚ КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ЖАҒДАЙЫ МЕН ДАМУЫ. 351

Оралова С.Ш., Асанова Ж.А.
ЦИФРЛЫ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕР НАРЫҒЫНЫҢ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ 358

ӘЛЕУМЕТТАНУ ҒЫЛЫМЫ – СОЦИАЛЬНАЯ НАУКА – SOCIAL SCIENCE

Исагалиева Г.Д., Катенов А.К.
УПРАВЛЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННЫМ МНЕНИМ В СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ КАЗАХСТАНА 363

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ – СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ – INFORMATION ABOUT AUTHORS 367

Қазақстан Республикасының Білім және ғылым Министрлігінің Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті төрағасының 29 желтоқсан 2018 жылғы №2058 /02 мамыр 2019 жылғы №432 (30 сәуір 2022 ж. дейін)/ бұйрығының негізінде І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің жанынан 6D010200 – Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі, 6D010300 – Педагогика және психология, 6D010900 – Математика мамандықтары бойынша философия докторы (PhD), бейіні бойынша доктор дәрежесін беру үшін диссертацияларды қорғау жөнінде диссертациялық кеңес ашылды (төраға – п.ғ.д., профессор Ыбыраимжанов К.Т.).

Ыбыраимжанов К.Т.

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫ
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ НАУКА
PEDAGOGICAL SCIENCE

МРНТИ 14.24.01

Абильгазиева Жанар Курманалиевна,
3 курс докторанты,
«Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ. Қазақстан

Мусабаева Алия Нурланбековна,
оқытушы,
жалпы университеттік шет тілдер кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ. Қазақстан

Раймкулова Ақбота Батырханқызы,
2 курс магистранты,
«Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы,
Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ. Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА «ДҮНИЕТАНУ ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ТІЛІ» ИНТЕГРАТИВТІ КУРСЫН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ

Абильгазиева Жанар Курманалиевна,
докторант 3 курса,
специальность «Педагогика и методика начального обучения»,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

Мусабаева Алия Нурланбековна,
преподаватель,
общеуниверситетская кафедра иностранных языков,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

Раймкулова Акбота Батырхановна,
магистрант,
специальность «Педагогика и методика начального обучения»,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕГРАТИВНОГО КУРСА «ПОЗНАНИЕ МИРА И ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК» В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Abilgaziyeva Zhanar Kurmanalyievna,
3rd year PhD student,
the specialty «pedagogy and methods of primary education»,
Zhetysu state University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

Musabayev Aliya Nurlanbekovna,
Lecturer,
Zhetysu state University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

Raimkulova Akbota Batyrkanova,
Master's degree student,
the specialty «pedagogy and methods of primary education»,
Zhetysu state University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

EFFECTIVE APPLICATION OF THE INTEGRATIVE COURSE «KNOWLEDGE OF THE WORLD AND A FOREIGN LANGUAGE» IN PRIMARY CLASSES

Түйіндеме: Бұл мақалада «Дүниетану және шет тілі» интеграцияланған курсын қолданудың тиімділігі қарастырылған, ол мәтін мазмұнын байыту және жазу және сөйлеу дағдыларын меңгеру есебінен оқушылардың дамуына мүмкіндік береді. Әр оқу пәні өзінің сипаты бойынша басқа пәндермен әртүрлі байланыс орната алатыны белгілі. «Дүниетану» пәні бастауыш сынытағы оқушыға қажетті әр түрлі білімді біріктіретін кіріктірілген курс болып табылады. Осы пәнді оқыту барысында балада қоршаған ортаның әртүрлі жақтары (пәндік әлем, табиғат, қоғам) туралы түсінік қалыптасады, тәрбиеліктің белгілі бір деңгейі қалыптасады; балалар ересектермен және құрдастарымен, сондай-ақ олардың қоршаған ортасымен қарым-қатынас жасауға үйретеді. Аталған пәндер бойынша сабақтарда жұмыстың ұқсас әдістері мен тәсілдері: әңгімелер, суреттер бойынша әңгімелер, мақал-мәтелдермен танысу, жұмбақтар шешу, музыкалық сабақтардың әртүрлі түрлері, интерактивті жұмыс түрлері қолданылатынын атап өту қажет.

Түйін сөздер: интегративті тәсіл, оқу-сөйлеу қызметі, мәдениет, лексикалық бірліктер, аналог, моно-пәндер, интеграцияланған курс.

Аннотация: В данной статье рассмотрена эффективность использования интегрированного курса «Познание мира и иностранный язык, «который создает возможность для развития учащихся за счет обогащения содержание текстов и совершенствования их умений в чтении на иностранном языке, за счет овладения навыками письма и прозношения. Известно, что каждый учебный предмет может устанавливать различные по своему характеру связи с другими предметами. Предмет «Познание мира» сам по себе является интегрированным курсом, объединяющим различные знания, которые необходимы школьнику этого возраста. В процессе обучения данному предмету у ребенка создается представление о разных сторонах действительности (предметном мире, природе, обществе), формируется определенный уровень воспитанности; детей учат общаться со взрослыми и сверстниками, а также с окружающим их миром. Необходимо отметить, что на уроках по названным предметам используются сходные методы и приемы работы: беседы, рассказы по картинкам, знакомство с пословицами и поговорками, отгадывание загадок, различные виды музыкальных занятий, интерактивные формы работ.

Ключевые слова: Интегративный подход, учебно-речевая деятельность, культура, лексические единицы, аналог, моно-дисциплины, интегрированный курс.

Abstrakt: This article considers the effectiveness of the integrated course «Knowledge of the world and a foreign language» which creates an opportunity for the development of learners by enriching the content of texts and improving their skills in reading in a foreign language, by mastering the skills of writing and speaking. It is known that each academic subject can establish a different nature of the relationship with other subjects. The subject «Knowledge of the world» itself is an integrated course that combines the various knowledge that a learner of this age needs. In the process of teaching this subject, the child has an idea about different sides of reality (the subject world, nature, and society), a certain level of education is formed; children are taught to communicate with adults and peers, as well as with the world around them. It should be noted that the lessons on these subjects use similar methods and techniques: conversations, stories from pictures, familiarity with Proverbs and sayings, guessing riddles, various types of music lessons, interactive forms of work.

Keyword: Integrative approach, educational and speech activity, culture, lexical units, analog, mono-disciplines, integrated course.

Рассмотренные современные тенденции развития и совершенствования профессионального образования показывают, что в настоящее время наблюдается существенное увеличение качественного многообразия направлений интеграции в педагогической теории и практике. Это является проявлением активизации педагогических интегративных феноменов и означает, что педагогические интеграционные процессы находятся в своем прогрессивном развитии, причем не только в плане поиска новых направлений, но и в отношений качественного видоизменения, обогащения известных направлений новым содержанием, новыми методиками их осуществления.

Интегративный подход позволяет учителю расширить границы предметности, указать ученику путь поиска решения учебных проблем, используя все знания, выходящие далеко за рамки отдельного предмета. Он способствует созданию психологического комфорта, формированию культуры использования информации, философскому осмыслению проблем и др.

В обучающем плане интегрированные уроки позволяют формировать у учащихся философские, этические, экономические и правовые аспекты мышления, их отношение к рассматриваемой проблеме: науке, миру, человеку, обществу. Такой урок дает возможность обобщать, структурировать, систематизировать материал, привести его в соответствие с требованиями целостности информации, наполнить философским содержанием. По мнению Т.В. Машаровой, интегрированным можно считать урок, который позволяет организовать всевозможные способы познания мира, природы, общества, человека через анализ, синтез и систематизацию знаний различных моно - дисциплин в логически целостную структуру на основе единых общенаучных подходов и их философского осмысления [Интегративные тенденции в современном мире и социальный прогресс, МГУ, 2009. с.57].

Иностранный язык – один из наиболее универсальных предметов, способных обогатить начальное образование, поскольку дети младшего школьного возраста обладают врожденной и еще не утраченной способностью к овладению языками, а языки в свою очередь могут стать действенным средством развития детей.

Иностранный язык, который наряду с выполнением своей основной, коммуникативной функции в учебном процессе может осуществлять познавательно-коммуникативную функцию, занял подобающее ему место в интегрированных учебных программах и курсах. Поиск таких программ и курсов успешно проводится в наши дни (М.З. Биболетова, И.Л. Бим, Л.Я. Зеня, Н.Н. Трубанева, Э.Н. Шепель). В мире накоплен значительный опыт создания различных интегрированных программ и курсов с иностранным языком для разных этапов обучения. В них «делается попытка следовать естественным путем познания ребенком окружающего мира, исходя из того, что мир вокруг нас – это единое целое и наиболее эффективный вид обучения – это интегративному целому» [Шепель Э.Н., Иностранные языки в школе 1990, №1, с. 8-13]. В методике интегрированные курсы и программы рассматриваются по соотнесенности содержания, стратегии обучения, выделяются степени и пределы интеграции. Целесообразность интеграции иностранного языка с другими учебными предметами не раз отмечалась в методической литературе. Иностранный язык является средством выражения мысли об объективной действительности, свойства, закономерности которой являются предметом других учебных дисциплин, следовательно, содержание дисциплин может стать поводом для общения на иностранном языке.

Содержание обучения иностранному языку должно отвечать таким требованиям, как коммуникативно-побудительная направленность, информативность, высокая образовательная ценность, аутентичность и доступность. Такое построение содержания создает оптимальные условия для воспитания личности ребенка и его социализации, а также для осуществления плавного перехода от полной интеграции в ознакомлении с окружающим миром, свойственной дошкольному детству [Леченко В.В., Интеграция образования, 2002, №4, с. 112-114].

Основной целью обучения иностранным языкам в начальной школе является развитие способности школьника к общению на иностранном языке. Следовательно, при обучении младших школьников иностранному языку на интегративной основе важно, чтобы отобранный материал на каждом этапе обучения пробуждал у младших школьников познавательную активность, стимулировал их общение на изучаемом языке. Интеграция позволяет ограничить вторжение в содержание образования знаний, не актуальных для ребенка данного возраста, и тем самым преодолеть существенный недостаток современной начальной школы – перегрузку учащихся.

Для начального этапа интегрированные курсы являются не только возможными, но и желательными. Так, в настоящее время широкое распространение в нашей стране получило обучение с шести лет. С приходом в школу ребенка меняется его социальный статус: он становится учеником. Это требует от него изменения поведения, пересмотра отношения к собственным обязанностям, изменения характера занятий, т.е. изменения всего образа жизни. Для того чтобы смягчить процесс вхождения ребенка в новую роль и помочь ему адаптироваться в школе, в число предметов начальной ступени был спе-

циально введен предмет «Познание мира». Он сам по себе является интегрированным курсом, объединяющим различные знания, которые необходимы школьнику этого возраста. В процессе обучения данному предмету у ребенка создается представление о разных сторонах действительности (предметном мире, природе, обществе), формируется определенный уровень воспитанности; детей учат общаться со взрослыми и сверстниками, а также с окружающим их миром.

Аналогичные цели в плане речевого развития учащихся включены в предмет «Иностранный язык». При этом не столь существенно, о чем говорят дети. Предметы речи могут быть самыми различными, при условии, что они доступны и интересны ребятам данного возраста.

Так при обучении иностранному языку вполне можно организовать общение вокруг тем, включенных в тематику предмета «Познание мира»: «Режим дня», «Времена года», «Природа вокруг нас», «Моя семья», «Этикет». Общение может осуществляться последовательно: вначале на уроках иностранного языка, а потом на уроках предмета «Познание мира», но возможно и объединение усилий. Это поможет ребятам осознать, что людей, независимо от того, на каком языке они говорят, очень многое объединяет. Мир может восприниматься по-разному, по-разному он может фиксироваться в языке, но в то же время у людей разных стран много общего. Таким образом, мы видим, что не только цели, но и содержание речи на уроках предметов «Иностранный язык» и «Познание мира» созвучны.

Необходимо отметить, что на уроках по названным предметам используются сходные методы и приемы работы: беседы, рассказы по картинкам, знакомство с пословицами и поговорками, отгадывание загадок, различные виды музыкальных занятий, интерактивные формы работ. В процессе изучения иностранного языка можно использовать типичные для предмета «Познание мира» формы занятий: наблюдение и экскурсии [Воронина Г.И., 2003, с. 144]. Можно также использовать следующие формы и приемы реализации интеграции на занятиях по английскому языку: 1) включение в ситуации общения (непосредственного и опосредованного) материалов и вопросов, связанных с природными условиями, климатом, погодой, растительным и животным миром страны изучаемого языка; 2) использование в процессе общения ситуаций, связанных с вопросами личной гигиены, распорядка дня; отношений с членами семьи, одноклассниками, взрослыми; 3) использование ситуаций общения, связанных с бережным и ответственным отношением к природе (элементы экологического воспитания).

При интеграции иностранного языка и учебного предмета «Познание мира» у младших школьников формируются:

– познание о многообразии окружающего мира, об особенностях природных условий;

– умение соблюдать личную гигиену;

– умение распределить время и организовать себя;

– культура общения, культура поведения;

– способности ощущать и сознавать себя частью мира и быть ответственным за нее [Трубанева Н.Н., Иностранные языки в школе, 1992. - №1. - с. 22-25].

Применительно к обоим предметам наиболее эффективным средством организации деятельности детей является игра. Игровая деятельность остается ведущей для ребенка и в детском саду, и в школе. В процессе игры ребенок приобретает опыт социального общения, готовится к взрослой жизни. Важен тот факт, что во время игры у него появляется естественная потребность в коммуникации. При этом язык является средством выражения речевых потребностей детей, определяется их жизненным опытом и уровнем владения родным, а впоследствии и английским языком.

По мнению Н.Н. Трубаневой, при обучении иностранному языку игра является не только средством организации учебно-речевой деятельности, но и является эмоциональным стимулом, который позволяет резко увеличить запоминаемость языковых средств [Трубанева Н.Н., Иностранные языки в школе - 1992. - №1. - с. 22-25]. В преподавании учебного предмета «Познание мира» игра используется для того, чтобы многократно повторить и закрепить приобретенные знания, выработать привычку вести себя соответствующим образом в различных жизненных ситуациях, близких и понятных детям. Сюжеты игр на уроках того и другого предмета схожи, часто используются одни и те же сказочные персонажи.

Первоклассники быстро устают от однообразной работы, поэтому необходимо чередовать разные виды работ. Курс «Познание мира и иностранный язык» включает подвижные игры, музыкальные занятия, просмотр фрагментов видеофильмов, рисование, вырезание, изготовление игрушек. Составной частью интегрированного курса является знакомство с традициями и культурой народа изучаемого языка.

Интегрированный курс «Познание мира и иностранный язык» готовит к систематическому изучению со 2 класса. В 1 классе дети осваивают произношение, интонацию в пределах отобранных речевых единиц; их лексически запас предусматривает 200 лексических единиц (глаголов, имен существительных, местоимений, числительных, имен прилагательных, предлогов, разговорных клише) [208].

Грамматический материал иностранного

языка включает в себя элементарные понятия артиклей, множественного числа имен существительных, а также структур:

1) I am…, He (she, it) is…; you (they) are…. .

2) I (she, he, it, you, they) can (not)… . Can… ? Yes, …can. No, … cannot.

3) I (you, they) have …; She (he) … has …

4) May I …?

Данный интегрированный курс может быть рассчитан на 3-4 часа в неделю, чтобы предотвратить забывание изучаемого иноязычного материала.

Автор курса Н.Н. Трубанева, полагает, что уроки интегрированного курса могут вести два преподавателя: учитель иностранного языка и учитель начальной школы при условии, что этот учитель имеет квалификацию учителя иностранного языка [208]. При подготовке к урокам необходимо, чтобы оба учителя вместе планировали учебный материал, избегая излишнего дублирования и в то же время обеспечивая повторяемость материала, его применение в разных ситуациях. Однако, иногда совместная, тщательная подготовка двух учителей не всегда возможна. Следует учитывать их психологическую и методическую совместимость.

По мнению автора курса, оптимальным вариантом является преподавание курса учителем иностранного языка, который кроме знаний языка владеет информацией об окружающей действительности в объеме, предусмотренном курсом [208]. На наш взгляд это может быть учитель начальных классов с правом преподавания иностранного языка согласно диплому. Если будет преподавать учитель начальных классов, имеющий право обучать иностранному языку, то это позволит избежать деления урока на две части: «познание мира» и «иностранный язык», а также будет способствовать более полной и естественной интеграции.

При создании такого интегрированного курса, считает Н.Н. Трубанева, могут выиграть оба предмета. «Иностранный язык» обретает предмет речи, вместе с тем появляется еще одна возможность для его применения. «Познание мира» сможет дать более объективную картину мира, взаимосвязи «природа – общество». Это будет способствовать формированию уважения к другому народу посредством изучения иностранного языка, культуры и традиций этого народа. Кроме того, использование иностранного языка на уроках предмета «Познание мира» сделает многократное закрепление изучаемых правил поведения и общения неоднообразным для детей.

Интегрированный курс «Познание мира и иностранный язык» может быть продолжен на старших ступенях обучения, формы его реализации различны. Возможно создание системы комбинированных и обобщающих уроков, направленных на формирование целостной картины окружающего мира в процессе обсуждения различных проблем на иностранном языке.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Интегративные тенденции в современном мире и социальный прогресс/под ред. М. А. Розоваю.-М.: Изд-во МГУ, 2009. – С.57
2. Шепель, Э. Н. Интегрированные учебные программы и обучение иностранному языку/Э. Н. Шепель// Иностранные языки в школе. -1990-№1. – С.8-13.
3. Леченко, В. В. Межпредметная интеграция при обучении младших школьников иностранному языку/В.В. Левченко//Интеграция образования. -2002.-№4. –С.112-114
4. Воронина Г.И. Иностранные языки в начальной школе. Методические рекомендации и программа повышение квалификации/Г.И. Воронина, Э.И. Соловцова. –М.: Изд.дом «Новый учебник», 2003. – С.144
5. Трубанева Н.Н. Интегрированный курс «Окружающие мир» и иностранный язык для начальной школы/ Н.Н. Трубанева// Иностранные языки в школе -1992.-№1.-С.22-25.

УДК 13.00.02

Абишев Нурлан Акашевич,
д.п.н., профессор,
кафедра педагогики и психологии,
ЖГУ им. И. Жансугурова

Рысбекова Рысжан Мырзашевна,
к.п.н., доцент,
кафедра педагогики и психологии,
ЖГУ им. И. Жансугурова

БІЛІМ БЕРУ АУМАҒЫНДАҒЫ ИНТЕГРАЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕССТЕРДІ ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ШАРТТАРЫ

Андатпа: Өзінің мазмұны бойынша интеграция ұлттық жүйелерді жан-жақты жақындастыруды, олардың өзара толықтыруын, білім беру жүйесін, оның ішінде жоғары білім беруді әлемдік әлеуметтік жүйеге айналдыруды білдіреді. Алайда, кез келген интеграция әлеуметтік немесе педагогикалық жүйеге кіру фактісіне айналмайды. Интеграция үшін ғылыми-әдістемелік, ұйымдастырушылық мазмұнға ие емес, мағынасыз бос уақытты алатын жүйеге айналмауы керек.

Кілт сөздер: интеграция, ұлттық жүйелер, әлеуметтік жүйелер, өзара толықтырылуы.

УСЛОВИЯ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОЦЕССОВ ИНТЕГРАЦИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Аннотация. По своему содержанию интеграция представляет собой всемерное сближение национальных систем, их взаимодополняемость, превращение системы образования, в том числе и высшего образования в мировую социальную систему. Однако далеко не всякая интеграция становится фактом вхождения в социальную или педагогическую систему. Интеграция ради интеграции не несет в себе научно-методического, организационного содержания, превращается в бессмысленную болтовню.

Ключевые слова: интеграция, национальных систем, социальных систем, взаимодополняемость.

CONDITIONS FOR IMPLEMENTATION OF INTEGRATION PROCESSES IN EDUCATIONAL SPACE

Abstrakt: The article discusses the use of non-traditional methods of game form in speech therapy lessons. Working with the use of non-traditional methods in the lessons of speech therapy radically changes the priorities of education, upbringing and formation of the formation of a modern personality. In achieving a sufficient level of General and mental development of the student, a special place is occupied by non-traditional methods.

Keywords: integration, national systems, social systems, complementarity.

В эпоху становления и развития информационной цивилизации, процессы взаимопроникновения или попытки интеграции различных систем образования в соответствии с основополагающими документами Болонского процесса и реализующиеся педагогическими кадрами в рамках академической мобильности находятся в условиях непрерывного движения, что представляет собой один из способов существования конкретной системы образования, в том числе и Республики Казахстан и является важнейшим ее атрибутом. В рекомендациях Международного семинара «Академическая мобильность в контексте Болонского процесса» отмечается, что «... интеграционные процессы, происходящие в мировом сообществе во всех сферах человеческой деятельности, затронули также систему высшего образования. В настоящее время формируется единое мировое пространство, что предполагает рост мобильности студентов и сотрудничества университетов разных стран» [1].

Кстати, один из пунктов актуальных аспектов Концепции 12 – летнего среднего образования предполагает, интеграцию страны в мировое образовательное пространство, ибо цель социально-экономического и культурного прогресса общества требует модернизации системы отечественного школьного образования на основе новых принципов и подходов [Астана, 2010]. Казахстанская система высшего образова-

ния развивается в русле общемировых тенденций, используя в системе образования лучшие достижения мировой практики для формирования общества, основанного на знаниях [1].

К примеру, непрерывное движение систем образования в некоторой степени прямо и косвенно «сближает» магистратуру как социальный институт высшей школы занимающейся переподготовкой и повышением квалификации кадров, или послевузовским образованием к разрешению противоречий между требованиями, изложенными в основных положениях Концепции 12 –летнего образования, как: необходимость нового методологического подхода к модернизации целей, содержания, технологий обучения...; реализация принципов сотрудничества в образовательной среде...; образование как результат должно отражаться в конкретной модели выпускника 3-х уровней среднего образования; ориентирование содержания образования на целенаправленное и систематическое приобщение учащихся к научным способам познания и самостоятельным исследованиям... и насыщенным традиционными стереотипами сознанием педагогов.

Под сознанием, по А.Г. Спиркину, имеется ввиду «...способность идеального (психического) отражения действительности, превращения объективного содержания предмета в субъективное содержание душевной жизни человека, а также специфические социально–психологические механизмы и формы такого отражения на разных уровнях. Именно в субъективном мире сознания осуществляется воспроизведение объективной реальности и мысленная подготовка к преобразующей практической деятельности, ее планирование, акт выбора и целеполагание...» [Спиркин А.Г., 1972, с. 80-83].

Не реагирование на это, ведет к тому, что субъекты учебной деятельности, находясь за годы обучения и профессиональной подготовки, переподготовки, повышения квалификации в позиции слушателя, простого исполнителя, трафарет этой позиции впоследствии личность переносит на свою самостоятельную профессиональную деятельность, выступая средством подавления воли, самостоятельности, активности и самодеятельности учащихся. Для разрешения этой ситуации профессор В.С. Леднев предлагает сделать упор на «... структуру личности, что соответствует раскрытию общих, наиболее глобального строения содержания образования как целостной динамической системы. Именно структура личности, структура деятельности в первую очередь определяют основные контуры содержания образования...» [Лихачев Б.Т., 1993, с. 5].

Тенденция развития содержания образования в советской системе образования, в том числе и Республике Казахстан [Лихачев Б.Т. и др.], а также и в системе послевузовского образования складывалась с учетом установок, требований мирового опыта создания учреждений образования по развитию человеческой личности, свободной от классовых предрассудков, способной как к духовному самосовершенствованию, так и к овладению нужными обществу профессиями.

С такой ориентировкой образования связаны наивысшие успехи, показанные за всю историю советского общества, как в интеллектуальном развитии подрастающего поколения, так и в эффективной отдаче образования в области науки, техники, в производстве...»

И далее, уже в 80-е годы профессор Ю.К. Бабанский вводит термин «оптимизация обучения» под которым понимал научно обоснованный выбор и осуществление наилучшего для данных условий варианта обучения с точки успешности решения его задач и рациональности затрат времени учеников и учителей...» [Бабанский Ю.К. Педагогика: С. 237-252].

К этому надо добавить, что в работах советских ученых [Занков Л.В., Лейтес Н.С., Матюшкин А.М., Кузьмина Н.В., Дусавицкий А.К., Репкин В.В., Фридман Л.М. Рубцов В.В., Волков Н.Н. и др.] был разработан продуктивный подход к развитию математических, музыкальных, художественных способностей детей, предполагающий возможность создания благоприятных условий для их формирования, из этого вытекает их четкая позиция относительно роли обучения и развития личности, роста профессионального мастерства педагогов.

Как показывает педагогический опыт, при обучении на основе научного метода познания педагог организует учебно-воспитательный процесс для всех субъектов, но познавательная и творческая деятельность каждого из них всегда индивидуальная. Профессор В.Г. Разумовский отмечает, «... осознание способа преодоления пути от незнания к знанию превращает пассивный учебный процесс в активную, мотивированную, волевую, целеустремленную познавательную деятельность. Метод научного познания делает процесс обучения субъектов осмысленным, происходящим как бы по личной инициативе каждого и поэтому комфортным, придает уверенность в своих силах...»

Принцип оптимальности [Ю.К. Бабанский и др.] как один из принципов научной организации педагогического труда требует, «...чтобы процесс обучения достигал не просто несколько лучшего, а наилучшего для данной ситуации уровня своего функционирования. Он выступает против гиперболизации и недооценки отдельных методов, приемов, средств, форм обучения, против шаблона и трафарета в обучении, против перегрузки учеников и учителей из-за сложности обучения или слишком быстрого темпа изучения учебного материала...» [Бабанский Ю.К., с. 237].

В условиях интеграций систем образования и выбора системой образования РК адекватной системы образования, главной функцией современной методологии образования является, конструктивная предполагающая: формулировку целей, гипотез, прояснение основных понятий, исходных посылок и принципов реализации новой системы обучения, определение значимости фактов, иерархии приоритетов и ценностей закономерностей развития научного знания, смены парадигмы образования.

Образование и общество в условиях интеграции систем образования должны характеризоваться неотделимостью, ибо любые сколько-нибудь глобальные проблемы, с которыми сталкивается общество, социум, цивилизация в целом, неизбежно сказывается и на состоянии сферы образования, в том числе и педагогической практики. Английский педагог Б. Саймон, отмечает «...что на неотделимость образования и общества влияет человеческий фактор. При рассмотрении взаимосвязи между изменениями в обществе и образованием необходимо как можно более полно учитывать субъективный опыт субъектов образования их деятельность и их воздействие на сознание – в широком историческом смысле...».

И далее автор продолжает, «... в этих условиях, одной из наиболее актуальных методологических задач является разработка основ оптимальной стратегии системы образования, обеспечивающей не только выживание, а устойчивое ее развитие. А для этого мы должны отказаться в учреждениях образования и послевузовского образования от педагога, считающего, что в процессе обучения только он является активным коммутатором, а субъекты учебной деятельности должны пассивно воспринимать исходящую от него учебную информацию, и в результате он впадает в старую ошибку механистического материализма. Однако именно на этой распространенной ошибке базируется очень многое в практике современной школы в том числе и в высшей .

Поэтому так важно в период сотрудничества на пути интеграции образовательных систем в образовательном пространстве с позиций выбора адекватных систем обучения вести принципиальную полемику с теми, кто пытается без достаточных теоретических или практических оснований отказаться или игнорировать накопленный педагогический опыт в национальной системе образования, ибо затем обязательно придет понимание необходимости «национального компонента».

А пока в переходный период реализации «формативного оценивания» как способа дифференциации обучения учащихся, учителя начальных классов общеобразовательных школ нельзя сказать, что не проявляют инициативу, но то, что они испытывают недостаток в научно-методической помощи со стороны ученых, это факт. Так например, учительница средней школы г. Капшагая О.Н. Бежко рассуждая о новом научном понятии «формативное оценивание», «навыки XX1 века» сформированного в недрах международного образовательного пространства видимо недопустимо заявляет первое, что «... современного учителя прежде всего отличают стремление самосовершенствоваться и высокий профессионализм, давать детям не столько теоретические знания, сколько практическим путем формирование навыков XX1 века...». Видимо учителям общеобразовательных школ следует знать и помнить мнение профессора Ш.А. Амонашвили, что «... люди способные осуществлять принцип совмещения учительской деятельности с научными исследованиями, то есть в своей собственной практике доказывают возможность реализации теоретических положений, владеют искусством педагогического процесса и умеют описывать и обобщать свой опыт понятным для обычного педагога языком и в доступной форме...».

Продолжая первую мысль автор сразу заявляет, вторую говоря о «... компетенции учителя, который обладает знанием и опытом и который формирует у учащихся ключевые компетентности... используя новые подходы в преподавании на всем протяжении урока немаловажную роль играет подведение итогов и оценивание... **»**.

Вторая мысль, дает основание сказать, что просто голословно воспроизводить научные понятия «компетенция», «компетентность», «новые подходы» не указав их структуру, то есть их компоненты без их взаимосвязи и взаимоотношений в процессах «обучения», «учебной деятельности», не дают учителю механизм для подведения итогов и оценивания. Кроме того, в порядке замечания автору, можно отметить, что понятие «компетентность» не может относиться к ученикам начальной школы. Ключевые компетенции представляют собой различные универсальные ментальные средства, инструменты (способы, методы, приемы) достижения учителем значимых для него профессиональных целей (результатов), профессиональное развитие личности учителя представляет собой системное явление, определяемое общими закономерностями психического развития и происходящее в определенных социокультурных условиях.

Термин «компетентность» используется для характеристики субъекта в его профессиональной деятельности, а термин «компетенция» - для обозначения основного признака, который делает субъект возможно компетентным.

Семантика – это наука о смысле слов. Ею исследуется смысл знаков вообще. Вопрос о смысле воспринимаемых явлений и процессов имеет непосредственное отношение к природе мыш-

ления, познания и обучения. Еще Демокрит писал, что нужно стремиться не только к полноте знаний, сколько к полноте понимания.

Девиз Р. Декарта, «выясняйте значения слов». Он пришел к заключению, что в процессе понимания любая истина расчленяется на все более простые истины, пока, в конце концов, не дойдет до элементарных истин, которые воспринимаются непосредственно, чувственно, интуитивно и не подлежат дальнейшему анализу и расчленению.

Кроме того, в науке известны ряд функций учителя: управленческая, организационная, методическая, контрольная, оценочная, которые учителями в основном успешно реализуются.

Третье целью оценивания является подведение итогов обучения для выставления отметок... Четвертое учитель и ученики могут влиять на качество образования на самых ранних этапах обучения... кроме того, формативное оценивание применяется в форме, приемлемой как для учащихся, так и для учителя, когда определяются ближайшие шаги действия... учитель в течении урока формирует направление, как и куда продвигать ученика... Пятое, правильная постановка целей урока, лучше совместно и достижимо, так как цели ставятся для детей и сразу определяются критерии – что необходимо изучить и что должны знать в конце урока... цели должны быть широкие, формулироваться в виде вопросов... ребенок должен четко знать к какому результату он должен прийти **...** Шестое, через обратную связь учитель в течение урока и в конце имеет представление о достижениях и неудачах своих учеников направляет в нужное направление...» [Амонашвили Ш.А., 1984].

Далее преподаватель ЖГУ им. И. Жансугурова Е.А. Бескровная заявляет, первое «... ему (учащемуся) необходимо научиться мыслить критически, по новому подходу подходить к решению проблем... второе**,** формативное оценивание предназначено для определения уровня освоения знаний, навыков в процессе повседневной работы в классе или дома... оно осуществляется в различных формах и позволяет учителю и ученикус корректировать свою работу и устранить возможные пробелы и недочеты до проведения констатирующей работы... становясь партнерами в процессе обучения, ученик и учитель вместе решают проблемы... третье, формативное обучение заключается в использовании аналитических инструментов и приемов измерения уровня усвоения, прогресса *учащихся в процессе познания... оценивание способствует обратной связи в обучении... результаты такого оценивания можно применять для выработки рекомендаций по улучшению обучения и учения...* **».**

Автор отмечает, первое, «... школьное оценивание является основным инструментом диагностики проблем в обучении и организации обратной связи между всеми участниками образовательного процесса ... Оно помогает отслеживать прогресс учащихся, понять, на каком этапе они находятся в процессе обучения, по каким критериям измеряется их прогресс и как продвигаться в обучении...».

Для лигитимности предыдущих замечаний остановимся на исследовании учительницы НИШ Ким Н.В. отмечающая, первое, школьное оценивание является основным инструментом диагностики проблем в обучении и организации обратной связи между всеми участниками образовательного процесса ... оно помогает отслеживать прогресс учащихся, понять, на каком этапе они находятся в процессе обучения, по каким критериям измеряется их прогресс и как продвигаться в обучении... второе, каждое «формативное оценивание» должно приводить к получению учащимися обратной связи... чтобы дать полноценную обратную связь, учителю необходимо четко изложить задачи обучения... каждая задача обучения должна иметь соответствующие критерии успеха или ожидаемые от учащихся результаты обучения... учителю следует организовать с помощью «формативного оценивания» связь между целями обучения и критериями успеха учащегося...третье, «формативное оценивание» является ключевой составляющей оценивания... оно является динамичным процессом, при помощи, которого учащимся помогают делать следующие шаги в обучении ... реагируя на ответы или работу учащегося, учитель сам ученик или другие учащиеся - могут помочь ему в достижении целей обучения... одной из важных характеристик критериев успеха являются различные уровни достижений, которые учитель ожидает увидеть в своем классе к учащихся высокого, среднего и низкого уровней...».

Недостатки Ким Н.В., в принципе копируют предыдущий анализ Бежко О.Н., Бескровной Е.А., а приведенные рекомендации полностью относятся к ней.

Авторам исследования необходимо исходить, из того, что понятия «формативное оценивание», «идея» выражают четко познанную мысль как основу дальнейшего процесса мышления или деятельности. Это мысль, общее понятие или явление. Они раскрываются в системе понятий или определений.

К примеру, функции учебной деятельности учащихся не могут сводиться только к овладению теоретическими знаниями. Как справедливо отмечает профессор И.С. Якиманская: «... она, учебная деятельность, призвана в равной мере обеспечивать формирование у школьников практических умений и навыков... более того, следует иметь в виду, что не только при теоретическом, но и при эмпирическом способе усвое-

ния возможно познание общего, существенного в его закономерных связях и отношениях… ».

По мнению ученых [И. Пригожин, И. Стенгерс, З. Жанабаев, Ш. Таубаева и др.] современный этап развития системного подхода объясняет наука синергетика, которая позволяет значительно углубить системный анализ, расширив тем самым представления о механизмах функционирования и развития различных педагогических систем. В эпоху глобализма современное образование можно рассматривать не как простую сумму более или менее обособленных систем образования, а как единое целое, как приципиально новую социальную суперсистему, все структурные элементы которой (учреждения образования, преподаватели и студенты, школьники) находятся в неуклонно углубляющейся взаимосвязанности.

И далее они отмечают, что сущность идей синергетики состоит в том, что определенными свойствами обладают взаимодействия вышеназванных структурных элементов, а не независимо существующие объекты, то есть речь идет о получении интегративного эффекта – создание нового качества или системы образования, которое не присуще образующим эту систему элементам, взятым по отдельности, вне системы. Попав же в систему, каждый элемент обретает новые «системные качества», функционирует как часть, на которой лежит отпечаток целого. Чем сложнее система, тем более выражены ее интегративные функции [там же].

Проблемы образования неразрывно взаимосвязаны, с постижением роли личности в социальных процессах, однако в педагогической практике, несмотря на цели и задачи кредитной системы обучения личность субъекта учебной деятельности, его интеллект, нравственные и духовные силы, их развитие и совершенствование нередко не попадают в центр профессиональной деятельности преподавателя. Многие преподаватели недооценивают личностный фактор в педагогической работе, не всегда используют при решении учебно-познавательных задач такие свойства, как общительность, справедливость, эмоциональность, профессиональный оптимизм, педагогическое мышление, воображение.

И, вместе с тем, именно сфера образования, откликаясь на все общественные и цивилизационные проблемы, будучи чувствительной к ним, способна и обязана оказывать свое существенное влияние на развитие тех или иных тенденций в обществе, поддерживать или, напротив тормозить их, находить свои специфические возможности решения назревающих социальных проблем, упреждать нежелательное развитие событий.

Все это крайне важно осознавать поскольку именно такое понимание функций образования лежит в основе еще требуемых доказательств приоритетной значимости развития образования для человеческой цивилизации, отдельного государства, общества, каждого человека, такое сочетание образования с другими факторами выступает в качестве мощного детерминанта социальных изменений.

Кроме того, динамично набирающей силу, является тенденция интернационализации образования, основанная на универсальном характере знаний, на мобилизации коллективных усилий международного научного и педагогического сообщества. Это проявляется в возрастающей роли международного сотрудничества в деятельности национальных образовательных учреждений и органов, создании совместных проектов, планов и программ и т.д. Однако, если коснуться стратегических приоритетов развития образовательных учреждений и органов, напрямую связанных со становлением и развитием личности человека и формированием духовных, нравственных ценностей человеческого сообщества, сфера образования все еще не выполняет своей главной - интегративной функции, способствующей духовному единению и взаимопониманию людей, не выполняет своего, прогностически наиболее важного, культурообрузующего и менталеформирующего предназначения.

В этом аспекте, так же трудно приходится тем, кто занят практической деятельностью в сфере образования. Сначала [Б. Саймон и др.] надо «… потратить бездну времени на то, чтобы ознакомиться со всеми предложениями, затем согласовать и соотнести их между собой, что тоже нелегко, и только потом выделить то рациональное зерно, которое могло бы действительно пригодиться в каждодневной работе…». Поэтому в условиях академической мобильности, без чего не может быть интернационализации субъектов образования, заслуживают всяческой поддержки многоплановые исследования, посвященные речевому общению как средству сближения и взаимопонимания людей, а также достаточно успешные попытки ввести курс речевого общения в программы университетского образования в разных странах мира.

Таким образом, формирование у субъектов образования целостной картины окружающей образовательной практики, способствующей осознанию принадлежности каждого из них к единому человеческому сообществу, трансляции из поколения в поколение ценностей духовных, культурных, образовательных, нравственных в их национальном и общечеловеческом понимании, эти образовательно – воспитательные, гуманитарные по своей природе цели не должны просто декларироваться на популистском уровне, или вовсе – игнорироваться.

Из вышеизложенного становится понят-

ным, что интернационализация образования представляет собой динамично развивающийся процесс. А, по мнению многих ученых и деятелей, интернационализация образования приобретает черты качественно нового этапа - интеграции, о чем свидетельствует появление соответствующей политико-правовой надстройки интеграционного комплекса, что наблюдается и в Республике Казахстан. По своему содержанию интеграция представляет собой всемерное сближение национальных систем, их взаимодополняемость, превращение системы образования, в том числе и высшего образования в мировую социальную систему.

Американский ученый Ф.Г. Кумбс впервые дал «...содержательную характеристику системного анализа кризиса образования и далее продолжает, что «... результаты образования заключаются в повышении у обучающихся первоначального запаса знаний, умственного развития, способности рассуждения и критического мышления, творческих и новаторских возможностей, оценки культурных ценностей, чувства гражданской ответственности, понимания современного мира... ».

Если в 70-е годы в системном анализе кризиса образования Ф.Г. Кумбса и в результатах его разрешения для советской системы образования казалось ничего удивительного не было, так как в теоретических и экспериментальных работах А. Лурии, А. Леонтьева и др. показаны «...роль языка в психическом развитии и значение собственной деятельности ребенка для развития его способностей, а это логически ведет к акцентированию роли учителя как воспитателя, отвечающего за формирование деятельности ребенка и, таким образом, за его обучение и развитие...».

Нет необходимости доказывать, что рассмотренные выше вопросы, осложненные необходимостью их решения буквально на грани науки и искусства, требуют тщательного междисциплинарного обоснования. Речь идет, по существу о выяснении роли и места педагога и учащихся, ученого и управленца в системе многоплановых отношений, сопутствующих педагогическому процессу на любом уровне и составляющих его основу.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Международный семинар «Академическая мобильность в контексте Болонского процесса», Талдыкорган, 2010.
2. Спиркин А.Г. Сознание и самосознание.- М., 1972.- С. 80-83.
3. Амонашвили Ш.А. Воспитательная и образовательная функция оценки учения школьников.- М.: Изд-во Педагогика, 1984
4. Бабанский Ю.К. Педагогика: Учеб. Пособие для студентов пед.ин-тов/ Под ред. Ю.К. Бабанского.- М.: Просвещение, 1983.- С. 237- 252.
5. Саймон Б. Общество и образование: Пер.с англ. / Общ. и предисл. В.Я.Пилиповского. – М.: Прогресс, 1989.- С. 6-7.

ӘОЖ 37.034

Ахаева Акмарал Шахарбергеновна,
1 курс докторанты,
«Педагогика және психология» мамандығы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ДҮНИЕТАНЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация: Мақалада сыбайлас жемқорлықпен күресте экономикалық, саяси, құқықтық, психологиялық, білім беру және тәрбиелік шаралар жүйесін қолдануды болжау мәселесі көтерілген. Сонымен бірге, сыбайлас жемқорлық көріністерін шектеп, оның ықпалдарын төмендетіп, салдарларын азайтуға күшімізді салуымыз қажет, сондықтан мектептегі білім беру қоғамдағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы атмосфераның құрылуына, тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұрақтылығының қалыптасуына үлесін қосуы тиіс деп көрсетілген. Өз қызметінде бала тәрбиесіне зор ықпал жасау мүмкіндігі бар мұғалім, жас ұрпақтың адамгершілік тәрбиесінде үлкен роль атқарады. Оқыту, білім беру, тәрбиелеу – баланың ішкі жан–дүниесінің біртіндеп дамуына әсер ететін, түрткі болатын, жағдай жасайтын, оларды іске асыратын сыртқы факторлар екені айқындалған.

Тірек сөздер: сыбайлас жемқорлық, құндылықтар, тәрбие үрдісі.

Аннотация: В статье рассматривается проблема борьбы с коррупцией, которая предполагает использование системы экономических, политических, правовых, психологических, образовательных и воспитательных мер. А также, необходимость сосредоточить усилия на ограничении сферы масштабов проявлений коррупции, снижении степени ее влияния, минимизации вредных последствий, и школьное образование может и должно внести свой вклад в создание антикоррупционной атмосферы в обществе, в формирование антикоррупционной устойчивости личности. Педагог и его работа имеют огромное влияние на нравственное воспитание молодежи. Образование, обучение и воспитание – главный мотиватор развития духовности детей.

Ключевые слова: коррупция, ценности, воспитательный процесс.

Annotation: The article considers the problem of combating corruption, which involves the use of a system of economic, political, legal, psychological, and educational measures. Along with the need to focus efforts on limiting the scale of manifestations of corruption, reducing its impact, minimizing harmful consequences and schooling, it can and should contribute to the creation of an anti-corruption atmosphere in society, the formation of corruption stability of an individual. The teacher and his work have a huge impact on the moral education of young people. Education – the main motivator of the development of children's spirituality.

Key words: corruption, values, educational process.

Сыбайлас жемқорлықпен күресте экономикалық, саяси, құқықтық, психологиялық, білім беру және тәрбиелік шаралар жүйесін қолдануды болжайды. Сыбайлас жемқорлық көріністерін шектеп, оның ықпалдарын төмендетіп, салдарларын азайтуға күшімізді салуымыз қажет, сондықтан мектептегі білім беру қоғамдағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы атмосфераның құрылуына, тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұрақтылығының қалыптасуына үлесін қосуы тиіс.

Бұрында «сыбайлас жемқорлық» сөзінің мәні моральды төмендеу және бұзылу болған. Қазіргі уақытта өзіндік пайда үшін қоғамдық билікпен асыра қолдану деген сипаттамада қолданылады.

Сыбайлас жемқорлық – белгіленген ережелерге қарсы, жеке пайда алу мақсатында өзінің билігін қолдану *[Алауханова Е., 2008, 46.]*.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы дүниетаным қалыптасуының маңызды құрамдас бөлігі – мектептің тәрбиелік жұмысының әлеуеті. Сондықтан, берілген мәселе бойынша кіші мектеп жасындағы оқушыларды тәрбиелеудің мақсаты азаматтық сананы қалыптастыру, оқушылардың сыбайлас жемқорлыққа қатысты азаматтық позициясын қалыптастыруға қажетті қабілеттерді дамыту және құндылық бағдарларға тәрбиелеу.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиенің мақсаты – жастардың сыбайлас жемқорлыққа деген азаматтық позициясының қалаптасуына қажетті құндылықтық бағдарларды тәрбиелеу және қабілеттерді дамыту.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиенің міндеттері:

– Сыбайлас жемқорлық құбылысымен таныстыру: мәні, себептері, салдарлары.

– Сыбайлас жемқорлық жағдайларына шыдамсыздық танытуды мадақтау.

– Сыбайлас жемқорлықпен күресу мүмкіндіктерін демонстрациялау.

Білім беру мекемелерінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрибелеу жүйесінің негізгі компо-

ненттерін келесідей анықтадық:

– Білім беру мекемесінде сыбайлас жемқорлық әрекеттерінің болмауы;

– Сыбайлас жемқорлыққа қарсы ағарту жұмыстары: сабақтарда, сынып сағаттарында сыбайлас жемқорлық феноменінің мәнімен таныстыру;

– Педагогтар мен білімгерлер қарым-қатынасының негізінде өмірлік және мектеп мәселелерін шешу тәжірибесін игеру;

– Білімгерлердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы дүниетанымын қалыптастыру бойынша педагогикалық әрекеттері;

– Оқушылардың бойында құндылық бағдарларды тәрбиелеу (демократиялық құндылықтарды құрметтеу; айналаңда болып жатқан жағдайларға назар аудару; шынайылық, өз әрекеті үшін жауапкершілік; тұлғалық, әлеуметтік, танымдық және мәдени құзыреттілікті үнемі жетілдіру);

– Әр түрлі мүмкіндіктерді іске асыру: қарым-қатынас арқылы ақпаратты тауып, бөлісу; сын тұрғысынан ойлау және мәселелерді шешу; өз әрекетін ақылмен жоспарлау және ұйымдастыру, уақыт, қаражат және басқа ресурстарды дұрыс пайдалану; шығармашылықпен, белсенді, саналы және дербес әрекет ету; қарым-қатынас пен серіктестікке дұрыс түсу, жан-жалдарды конструктивті жолмен шешу; мектеп және қоғамдық өмірге белсенді қатысу, қажет болған жағдайда көшбасшы ролін алу.

Мектептегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбие дәстүрлі оқыту әдістері арқылы, яғни жалпы білім бағдарламасына сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру элементтерін қосу, сонымен бірге, дәстүрлі емес әдістер, оның ішінде сабақтан тыс білім беруде оқушылардың әр түрлі белсенділік әрекеттерін мадақтау, мысалы науқандар, оқушылар конференциялары, дөңгелек үстелдер, пікір-таластар және басқа да іс-шаралар *[Ералиева Ж., 2017, 19* б.].

Алдын-алу жұмыстарын бастауыш сыныптарда бастау қажет. Сонда келесі сатыда оқушылар:

– Ақпаратты іздеп, беріп, оны іске асырады;

– Өз әрекетін рационалды жоспарлап, өз бетімен ұйымдастыра алады;

– Уақытты үнемдейді;

– Шығармашылықпен, белсенділікпен, саналы әрі өз бетімен әрекет жасайды;

– Өз әрекеті үшін жауапкершілігін мойындайды;

– Келіспеушіліктер мен жан-жалдарды ақылмен шешеді;

– Аудан, мектеп өміріне белсенді ат салысу, қажетті жағдайда көшбасшы ролін қабылдайды.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбие білім берудің келесі сатысында жалғасып, жоғарғы сыныптарды бітірген оқушының бойында келесідей құндылықтар тәрбиеленеді:

– Қоршаған ортада болып жатқан оқиғаларға немқұрайлықпен қарамау;

– Шынайылық; өз әрекеттеріне деген жауапкершілік сезімі, сыбайлас жемқорлықтың жекедара әл-ауқатына, қоғамның және жалпы мемлекеттің әл-ауқатына келтіретін қауіп туралы біліммен қаруланған *[Петраш Е. А., 2017, 1* б.].

Айта кететініміз, мектепте өткізілген әр іс-шараның ықпалы лезде байқалмайды. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы дүниетанымның қалыптасуы уақытты талап етеді. Жүйелі жұмыс істей отырып, бірнеше жылдан кейін, сыбайлас жемқорлық әрекеттеріне көне алмайтын ұрпақ өсетінін айта аламыз.

Кіші мектеп оқушыларының сыбайлас жемқорлыққа қарсы дүниетанымын қалыптастыру барысында жас ерекшеліктерін есепке алу қажет. Бастауыш сынып оқушыларымен ар-намыс, әдептілік, Отанына деген сүйіспеншілік, туған жерінің тағдыры үшін жауапкершілік туралы әңгіме жүргізу кезінде «сыбайлас жемқорлық» тіркесін қолданбауды жөн көреміз. Айтылатын материалдың мазмұнын тура немесе жанама түрде кіші мектеп жасындағы оқушыларға әр түрлі әлеуметттік құбылыстарды сыйлық, айырбас, рахмет айту сияқты сыбайлас жемқорлықпен байланысты түсініктер арқылы санасына жеткізе аламыз. Мысалы, бастауыш мектептің ана тілі пәнінің оқу бағдарламасы, көркем шығармаларды оқу арқылы адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған. Осылайша, бұл пән көптеген тәрбиелік міндеттерді шешеді, соның ішінде бастауыш сыныптағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиелік міндеттер. Мәдени мұра ретінде, әдебиет оқушыларды өз халқының адамгершілік- эстетикалық құндылықтарымен таныстырып, ұлттық және жалпы адами үлгілерге сәйкес тұлғалық қасиеттердің қалыптастырады.

Білім беру мекемелерінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбие формалары:

– Білім беру ұйымдарының дербес жүргізген іс-шаралары;

– Білім беру немесе құқық саласындағы басқа ұйымдармен бірлесе жүргізген іс-шаралар;

– Қоғамдық ұйымдармен бірлесе жүргізілетін іс-шаралар;

– Сыбайлас жемқорлық мәселелері бойынша ата-аналарға кеңес беріп, жұмыс жүргізетін арнайы комиссияның қызмет жасауы.

Білім беру мекемелерінде алдын-алу жұмыстарын жүргізу формалары:

– Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиеде алдын-алу жұмыстарына арналған ақпараттық стендтер мектепте болуы қажет;

– Осы тақырыпта дәрістер, әңгімелер, сынып сағаттарын және т.б. жүргізу;

– Интерактивті сабақтар өткізу, фильмдерді көру және т.б.

Сонымен қатар, оқушыларға жүргізілетін алдын-алу жұмыстары үнемі жүргізілуі тиіс.

Қолжетімді жерде және мектеп сайтында ке-

лесі ақпаратты орналастыру:

– Ата-аналарды таныстыру мақсатында тегін білім беру жарғысы туралы ақпарат;

– Сыбайлас жемқорлық әрекеттер жағдайында азаматтар хабарласа алатын ұйымдардың мекен-жайлары мен телефондары;

– Өз еркімен берілген қаражат көмегін жұмсау туралы ата-аналарды ақпараттандыру;

– Мектеп сайтында жоспарланатын іс-шаралар туралы ақпаратты орналастырылады.

Егер әр білім беру мекемелерінде осындай жұмыстар жүргізілсе келесідей нәтиже көруге болады:

Күтілетін нәтиже – бұл сыбайлас жемқорлық қоғамның әл-ауқаты және жалпы мемлекеттік қауіпсіздігіне алып келетін қауіпі туралы білімімен қамтылған, сыбайлас жемқорлық көріністерімен келісе алмайтын қалыптасқан тұлға.

Оқушыларды көрсетілген адамгершілік құндылықтарына үйрету біртіндеп әр сынып сайын түсініктердің мағыналарын кеңейту арқылы жүргізіледі. Курстың құрылымы ұжымда әрекет етідуң тәжірибесін санадан өткізіп, бойына алу және эмоционалды қабылдауын қамтамасыз етеді. Бұл оқушылардың жақсылық-жамандық мәселелеріне бағытталуында оң нәтижеге қол жеткізеді. Осылай, мектептегі оқытудың бастапқы кезеңінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы сананың компоненттерінің негізі қаланады. Мысалы, Отан үшін жасалған ерліктерге, адамдарды құрметтеу, тегін көмек пен қызмет көрсетуге дайындығына көңіл бөледі. Сонымен бірге, өзімшілдік, ашкөздік, басқалардың есебінен пайда көру сияқты әрекеттерге қарсы көзқарас тәрбиеленеді. Дәл осы нәтижелер сыбайлас -жемқорлықтың маңызы мен заң аспектілерін қарастыру негізі болып табылады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбие берудің негізгі нәтижелері – парақорлықтан, заңға қарсы әрекеттерден аулақ болатын, билік өкілдерімен құқықтық негізде араса алатын азамат дайындауда көрініс табады *[Абдрасилов Б. С., 2016, 5* б.]. Осындай нәтижеге қол жеткізу үшін балалармен жұмыс әр түрлі жас кезеңінде жүруі қажет. Бастауыш мектепте әдептілік мәдениеті және ережелерді сақтау қажеттілігі қалыптасады, осылай сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбие жеке азаматтардың қоғамдық тәртіпті сақтаушылармен: полиция, мұғалім, мектеп директорлары, қарым-қатынастарды талдауында құрылады. Сондықтан кіші мектеп жасындағы балалардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы дүниетанымын қалыптастыруда сынып сағаттарын, әңгімелерді, дәрістерді, пікір-таластар мен пікір алмасу, іскерлік ойындарды, шығармалар мен постерлердің байқауларын, оқушылардың заң өкілдерімен кездесулер, сабақтар және сыныптан тыс шараларды патриотизм мен азаматтылық, адамгершілік түсініктерін талқылауды жоспарлау тиімді болады. Нәтижесінде бастауыш мектепте тәрбиелік әңгімелер мен сыныптан тыс шаралар барысында «тәртіп сақтаушыларына» деген оң қатынас құралып, ұмтылуға тиіс жалпы адамзаттық құндылықтар мен моральды қасиеттер үлгілері қалыптасады. Басты түсініктер «Жақсы деген не? Жаман деген не?», «Әділдік деген не?», «Шынайылық деген не?». Мысалы, іс-шаралардың мақсаты - жағымды өмір бейнесіне қажеттілікті тәрбиелеу, әзіл-сықақ арқылы жағымсыз әдеттердің адамның моральды бейнесіне кері әсерін көрсету. Міндеті – әрекеттерді екі жақтан «жақсы және жаман», бағалау.

Бастауыш сынып мұғалімдеріне ұсыныс:

– Берілген мәселе бойынша тәрбие жұмысы жоспарына сынып сағаттарын әр тоқсанда бір рет енгізу;

– Сыбайлас жемқорлықпен байланысты адамгершілік таңдау жағдайлары тақырыбында ата-аналар жиналыстарын өткізу.

Жұмыстың келесі кезеңі оқушылардың мектептен тыс әрекеттерін ұйымдастыру, жүргізілетін жұмыстардың мазмұны мәнді, қызықты болуы тиіс.

Мақсаткерлі, сенімді, шығармашылық ойлауы бар, мейірімді және жанашыр адамды тәрбиелеп шығару үшін, мектептен тыс жұмыс жүйесін өте жақсы ойластыру қажет. Оқушы – бұл тек мектепке келетін бала ғана емес, ең бастысы ол көпқырлы, қызығушылықтары мен ұмтылыстары бар адам. Ол өскенде кім болады? Қандай болады? Бұл жай сұрақ емес – өмірлік сұрақ.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Борьба с коррупцией: учебное пособие / под ред. Е. Алауханова. - Алматы, 2008, 98 бет.
2. Ералиева Ж. «Рухани жаңғыру – жеке тұлғаға рухани-адамгершілік тәрбие берудің негізі», мақала, Қазақстан мұғалімі, №6, 2017 ж, 19 бет.
3. Петраш Е. А. Формирование антикоррупционного мировоззрения у учащихся начальной школы //Из опыта работы, учителя начальных классов МБОУ СОШ №7 п. Майский, Кошехабльского района, Республики Адыгея/Персональный сайт: http://nsportal.ru/evgeniya-aleksandrovna-petrash
4. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері: оқу құралы /Жалпы редакциясын басқарған б.ғ.д., профессор Б. С. Абдрасилов. – Астана: Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, 2016. – 176 б. 5 бет

ӘОК 378.016

Ахмедиева Кулмария Нуртаевна,
аға оқытушы, магистр,
педагогика және психология кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қаласы,
e-mail: ahmedieva66@mail.ru

Таурбекова Айнур Сапашовна,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ.,
e-mail: taurbekova71@mail.ru

РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ РӨЛІ

Ахмедиева Кулмария Нуртаевна,
магистр, старший преподаватель,
кафедра педагогики и психологии,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
г. Талдыкорган,
e-mail: ahmedieva66@mail.ru

Таурбекова Айнур Сапашовна,
Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган,
e-mail: taurbekova71@mail.ru

РОЛЬ ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ

Ahmedieva Culmaria Nurtaevna,
Master, senior lecturer,
Department of pedagogy and psychology,
Zhetysu state University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan

Taurbekova Ainur Sapashovna,
Zhetysu State University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan,
e-mail: taurbekova71@mail.ru

THE ROLE OF SPIRITUAL VALUES IN THE FORMATION OF PERSONALITY

Аңдатпа: Рухани және адамгершілік жеке тұлғаның құндылықтық бағдарының негізі болып табылады. Құндылықтар адамның материалдық және рухани әлемінде да бар. Адам қызметінде шындықты өзгертуге бағытталған әлеуметтік-мәдени белсенділік нысаны ретінде белгілі бір бағдарлар - құндылықтар бар. Мақалада адам өміріндегі құндылықтар және тұлғаның қалыптасуындағы рухани құндылықтардың мәні жайлы баяндалады.

Кілт сөздер: құндылық, отбасылық құндылық, құндылық бағдарлары, рухани құндылық, рухани мәдениет.

Аннотация: Духовное и нравственное воспитание является основой ценностной ориентации личности. Ценности существуют и в материальном и духовном мире человека. В человеческой деятельности, как форме социально-культурной активности, направленной на преобразование действительности, существуют определенные ориентиры - ценности. В статье рассказывается о ценностях в жизни человека и о значении духовных ценностей в становлении личности.

Ключевые слова: ценности, семейные ценности, ценностные ориентиры, духовные ценности, духовная культура.

Abstract: Spiritual and moral education is the basis of a person's value orientation. Values exist in

the material and spiritual world of man. In human activity, as a form of socio-cultural activity aimed at transforming reality, there are certain reference points-values. The article describes the values in a person's life and the importance of spiritual values in the formation of a person.

Keywords: values, family values, value orientations, spiritual values, spiritual culture.

Құндылық ғылымда бұрыннан зерттелініп келе жатқан, объективті және субъективті факторлардың бірлігімен анықталатын күрделі табиғаты бар мәселе болып табылады. Біздің түсінігімізде жеке тұлға, әлеуметтік топ, қоғам оларды алу, сақтау және иелену үшін күш-жігер жұмсайтын кез-келген материалдық немесе идеалды құбылыстар болып табылады, яғни құндылықтар - бұл адам өмірінің мәні. Әлеуметтік тұрғыдан алғанда адамның, нақтылап айтқанда, жас ұрпақтың құндылық санасы қоғамдық құндылықтарды игеру барысында, әлеуметтендіру процесінде анықталады және дамиды. Олардың қалыптасуына тұлғалық, жас ерекшелік және мәдени факторлар әсер етеді. Басқаша айтқанда, жас ұрпақтың құндылық бағдарларының қалыптасуы келесі факторларға тәуелді: туған жері, тұрғылықты мекені (қала немесе ауыл), өңір, отбасының материалдық жағдайы және отбасындағы тәрбие, т.б. Жастардың құндылық бағдарларын қалыптастыру мен дамытуға отбасының әлеуметтік-экономикалық жағдайы, қоғамдағы әлеуметтік-саяси жағдайлар, қоршаған орта, географиялық жағдай әсер етеді.

С.И. Ожегов сөздігінде «құндылық», «маңыздылық, мән» ретінде түсіндіріледі [С.И. Ожегов, 1989, 871 б.]. Мұнда сөздің этимологиясы негізінде қайта жаңғыртылатын «құндылық» ұғымының генезисі үш мағынаның қосылғанын көрсетеді: құндылық қарым-қатынас объектісі ретінде әрекет ететін заттар мен пәндердің сыртқы қасиеттерінің сипаттамасы; осы қарым-қатынастың субъектісі болып табылатын адамның психологиялық қасиеттері; адамдар арасындағы қатынас, олардың қарым-қатынасы, соның негізінде құндылықтар жалпы мағынаға ие болады [С.И. Ожегов, 1989, 871 б.].

«Құндылық» ұғымы объектілерді, құбылыстарды, олардың қасиеттерін, сондай-ақ қоғамдық идеалдарды жүзеге асыратын абстрактілі идеяларды және осының негізінде тиісті эталон ретінде сөз сөйлеушілерді белгілеу үшін қолданылады. «Құндылық» ұғымы қазіргі қоғамдық ғылымдарда (Философия, Әлеуметтану, Психология, т.б.) кеңінен қолданылады, онда әдетте индивидтің санасында қоршаған болмыстың заттары мен құбылыстарының кейбір ерекше қасиеттерінің субъективті көрінісі ретінде түсіндіріледі [В.П. Тугаринов, 1998; 17 б.]. Қоршаған ақиқаттың қандай да бір объектісін құндылыққа жатқызу оның мұқтаждықтарын, мүдделерін және адамның (В.П. Тугаринов) қанағаттану қабілеттілігінен көрінеді. Құндылықтар социологиясын ең алдымен әлеуметтік өзара әрекеттесуді реттеуде белгілі бір рөл атқаратын фактор ретінде қызықтырады. Құндылықтар осы индивид үшін қолайлы, әлеуметтік қауымдастық, қоғам, яғни әлеуметтік субъект, байланыс жағдайы, идеялардың мазмұны; нақты құбылыстарды бағалау өлшемі; олар мақсатты қызметтің мәнін анықтайды; әлеуметтік өзара әрекеттесуді реттейді; ішкі қызметке итермелейді.

Құндылықтар экономикалық және адамгершілік, саяси және эстетикалық болып жіктеледі, әрі тұтас жүйе ретінде жүзеге асырылады. Әрбір құндылықтар жүйесінің өзіне тән негізі болады. Мұндай негіз - адамгершілік құндылықтар болып табылады, онда адамдардың өзара қарым-қатынасының, олардың бір-бірімен, қоғаммен байланыстарының игілікті, жақсылық пен жамандық, борыш пен жауапкершілік, ар-ождан мен бақыт түрінде қалаулы, қолайлы нұсқалары ұсынылған.

Тұлғаның құндылық бағдарларының құрылымына әдетте үш интегративті компонент енеді: танымдық, эмоциялық және мінез-құлық. Олардың әрқайсысы құндылық бағдарларының ерекшеліктерін қалыптастыруға қатысады және мазмұны бойынша да, көріну дәрежесі бойынша да өзіндік мәнге ие болуы мүмкін, бұл олардың эмпирикалық верификациясын өте қиындатады. Сондықтан, құндылық бағдарларын зерттеуде олардың психологиялық мазмұны мен құрылымының ерекшеліктері жиі ескерілмейді.

Сонымен қатар, жеке тұлғаның құндылық бағдарлары қалыптасатын индивидтің санасында көрініс тапқан қоғамдық құбылыстар мазмұны бойынша өте күрделі және алуан түрлі болып келеді, ал біздің қабылдауымыз таңдаулы және ең бастысы, бейнелейтін объектіге тән, елеулі құнды қасиеттерін алуға ұмтылады. Сол себептен, құндылық бағдарларын қалыптастырудың психологиялық ерекшеліктерін зерделеуді адамның олардың құндылығы тұрғысынан қоршаған болмысты игеруінің нәтижесі ретінде осы психологиялық білім беруді қарастыруға мүмкіндік беретін жүйелік құндылықтық көзқарас тұрғысынан жүргізу орынды.

Құндылықтардың ерекше бір түрі жеке өмір сүру призмасы арқылы, тұлғаның психологиялық құрылымына кіретін және оның мінез-құлқын ынталандыру көздерінің бірі болып табылатын тұлғалық құндылықтарды ерекше бөліп көрсетуге болады. Әрбір адамға қоғамның рухани мәдениеті мен жеке тұлғаның рухани әлемі, қоғамдық және жеке тұрмыстың арасындағы байланыстырушы буын болып табылатын жеке тұлғалық құндылықтардың жеке ерекше иерархиясы тән. Әдетте, жеке құндылықтарға жоғары ұғынушылық сәйкес, олар санада құндылықты бағдарлар түрінде көрініс табады және адамдардың өзара қарым-қатынасы мен индивидтің мінез-құлқының әлеуметтік реттелуінің маңызды факторы болып табылады [Рубинштейн С.Л. 1989; 164 б.].

Құндылық бағдарлары қоғамның материалдық және рухани мәдениетінің қандай да бір құн-

дылықтарына қатысты жеке тұлғаның ұстанымы ретінде түсіндіріледі. Бұл ұғымда құндылықты бағдарлар «әлеуметтік ұстаным» ұғымына жақын болады, ол адамның өмір сүруінің барлық саласын қамтитын белгілі бір түрде әрекет етуге бейімділігі ретінде, тіпті ең күрделі әлеуметтік объектілер мен жағдайларға дейін түсіндіріледі. Құндылық бағдарлары - адамның әлемге, өзіне ортақ көзқарасын анықтайтын, жеке ұстанымдарына, мінез-құлқына, қылықтарына мән беретін, жеке тұлғаның белсенділігінің мазмұны мен бағытын сипаттайтын күрделі әлеуметтік-психологиялық феномен. Құндылықтық бағдар жүйесі көп деңгейлі құрылымға ие. Оның шыңы-тұлғаның идеалдары мен өмірлік мақсаттарымен байланысты құндылықтар.

Рухани құндылықтардың жүйесінің өрбуіне, оның қоғамда өзінің игілікті қызметін атқаруына адамның рухани дамуы негіз болады,- деп тұжырымдайды С.Е. Нұрмұратов. Адам рухани тұрғыда жетілген сайын оның рухани құндылықтарға деген сұраныстары ұлғайып, олар бірте-бірте өмірінің мәнді өзегіне айналады [С.Е. Нұрмұратов, 2000; 181 б.].

Руханилық — ізгі, ақылдың шешімі, ізгі жүрек өмір ізгі сезім, жанашырлықтың саналы және санадан тыс әрекеттерден көрінуі болса, Абайдың айтуынша «адамгершілік — махаббат пен әділдік, олар барлық нәрседе болады және шешіледі», яғни рухани тәрбие — адамдарды адамгершілікке, білімге, еңбек пен имандылыққа, бір сөзбен айтқанда жан дүниелерінің сұлулылығына тәрбиелеу деген сөз. Адамгершілік мінез негіздерінің астарында жалпы адамдық пен ұлттық құндылықтар бірігіп, адамдардың рухани мәдениетін жүзеге асыратыны белгілі.

Б.Ж. Абдрашеваның пікірінше, рухани құндылықтар адамзат білімі, дүниетаным принципі, философиялық тұжырым, адамгершілік нормалары мен саяси білім, яғни әлемнің рухани жетістіктеріне байланыстылардың бәрін жатқызуға болады. Рухани құндылықтың маңыздылығы әрбір адам (әлеуметтік субъект) өз бойында дамыту арқылы сезіне алады. Руханилықтың өзі – адам бойындағы ізгілік пен адамгершілікті, қайырымдылық пен мейірімділікті айқындаудың мөлшер, жеке болмыстың ұғым-түсінігінің көрінісі. Басқаша айтқанда әр адамның өзіндік қалыптасуы, өсіп-жнтілуі, дүниедегі алдына қойған мақсаты және өмір сүруінің тәсілі мен сара жолдары [Б.Ж. Абдрашева, 2007. – 127 б.].

Б.С. Алишев отбасының жетекші қызметі ретінде белгілі бір құндылықтарды дамыту (қайта құру) және кейінгі ұрпаққа беру жөніндегі қызметін қарау заңды екендігін көрсетеді, олар субъективті деңгейде отбасы мүшелерінің құндылықтық бағдарлары ретінде әрекет етеді. Құнды бағдарлар адамдарды отбасына біріктіреді және оның даму перспективасын жасайды. Құндылық бағдарлары отбасындағы балаларды тәрбиелеу жолдары мен бала туудың мақсатын анықтайды. Әр отбасы өз өмір сүру барысында басқа әлеуметтік топтарға таратылатын жаңа құндылықтар жасай алады [Б.С. Алишев, электронды нұсқа].

«Отбасы құндылығы» - адамның мінез-құлқының модельдеріне қатысты жалпы қағидатты қамтитын көп мәнді ұғым ретінде қарастырылып,

белгілі бір мәдениет немесе қоғам шеңберінде жеке тұлғаның отбасы деген нанымына негізделген әлеуметтену, оның өміріндегі маңызды мән, мағынасы және эталоны болып табылады. Объективті шындықтың бір жағы болып табылатын адами қарым-қатынастар саласындағы - отбасы жеке, сондай-ақ әлеуметтік құндылықтарға ие. Отбасы жеке және қоғамдық санадағы ерекше мәні бар құнды нысанды білдіреді.

Адамның өзін-өзі жүзеге асыруының басты өлшемдері рухани және материалдық құндылықтар болып табылады. Бала туғаннан бастап оның болашағының негіздері қалыптасады. Отбасындағы ахуал, қоршаған жағдай, осының бәрі құндылықтардың қалыптасуына тікелей әсер етеді.

Күн сайын өмірдегі материалдық аспектілер адам эмоцияларын, сезімдерін және толғаныстарын екінші жоспарға жылжыта отырып, өз маңызын арттырып келеді. Қоршаған жағдай, кейде жеке тұлға үшін таңдау бермейді, өйткені әркім жақсы пәтерде тұрып, банкте есеп шоты болуын қалайды. Осы игіліктерге қол жеткізуге ұмтыла отырып, адам өмірдегі ең маңызды, жан дүниесі мен жүрек жылуы туралы ұмытады. Өмірдегі үйлесімділікті таппай, бақытқа қол жеткізу мүмкін емес, себебі табысты болғанымен, бақытсыз адамдардың миллиондаған мысалдарын келтіруге болады.

Адам қызметінде шындықты өзгертуге бағытталған әлеуметтік-мәдени белсенділік нысаны ретінде белгілі бір бағдарлар - құндылықтар бар. Біздің заманымызда құндылықтар ойдан пайда болатын мән ретінде анықталады, және мазмұны бойынша құндылықтар рухани және материалдық болып бөлінеді. Жоғары тәртіптің құндылықтарына ақиқат, жақсылық, сұлулық, еркіндік, даналық және басқалар жатады, яғни нысандары тек ақылмен танылған әлемнің барлық рухани мұраттары мен принциптері, өйткені олар сезімдік танымға қол жеткізе алмайды. Басқа тәртіптің құндылықтарына ақыл-ойдан туатын және сезімдік тәжірибемен байланысты пәндік заттар жатады.

Ғылымда құндылық мәселесінің қалыптасу тарихы өз бастауын сонау антикалық дәуірден (Платон, Аристотель) алып, және қазіргі уақытта әр түрлі көзқарастар тұрғысынан белсенді қарастырылуда. Рухани құндылықтарды С. Анисимов, М. Христенко, Е. Яковлев философиялық талдау пәні ретінде қарастырса; М. Кислова, В. Мартишин, С. Степановалар рухани құндылықтарды ұлттық, патриоттық, мектептік тәрбие жүйесінде; ал Г. Волков тұлғаның қалыптасуындағы рухани құндылықтардың орнын өз зерттеулеріне арқау етеді. Жеке құндылықтар жүйесін құру мәселесіне И. Бех, В. Бондаревская, Б. Гершунский, И. Зязюн, В. Лутай, В.

Сластенин, А. Смирнов, Е. Шиянов тәрізді ғалымдардың зерттеулерінде кеңінен талданған.

Жеке тұлға - белгілі бір моральдық және интеллектуальдық кемелдікке жеткен, өзінің сана-сезімі мен іс-әрекеттерін талдау қабілеті және қажеттілігімен сипатталатын адам.

Адамның әлеуметтік, ақылға қонымды, әрекет етуші мәні, бірегей емес өмірлік коллизияларды шешу кезіндегі шығармашылық өзіндік іс-әрекеттерге дайын тұлға ретіндегі негізгі сипаттамалары одан әрі дамуды жалғастыру үшін қалыптасты. Олар адамның санасы мен мінез-құлқының көп жоспарлы құндылықты детерминациясын анықтауға білім берудің бағдарын қалыптастырады. Тәрбие мен білім берудің бұл парадигмасы - адамның рухани дүниесінің шынайы көп қабатты табиғатымен және оның әлеуметтік-табиғи әрекеттерімен алуан түрлі байланыстарымен келісілетін үлкен ішкі әлеуетін барынша толық іске асыруға мүмкіндік береді.

Құндылықтар мен құндылықты бағдарлар жүйесі жеке тұлға құрылымының құрамдас бөлігі болып табылады және оның бағыттылығының мазмұндық жағын анықтайды, деп көрсетеді А.К. Абишева. Ол қоршаған ортаға, басқа адамдарға, өзіне, дүниетанымы мен мотивацияның, өмірлік тұжырымдаманың және әрбір әлеуметтік қабаттың өмір сүру стилінің негіздері болып табылады және өз кезегінде, оған тиесілі балалардың, жасөспірімдердің, жастардың әлеуметтенуіне әсер етеді [А.К. Абишева, 2002. № 3. С. 140].

Жеке тұлғаның құндылық бағдарлары мен негізгі өмірлік функциялар жүйесі арасында белгілі бір байланыс орнату оның қызметі үшін шешуші болып табылады. Құндылықтар туралы ұғымдар тәрбиеге тікелей қатысы бар, себебі тәрбие мазмұны құндылықтар жүйесінде жұмыс істейтін әлеуметтік бағдарламаларды іске асыруды көздейді. Егер, өскелең ұрпақтың құндылықты бағдарларын қалыптастырмаса, мәдениеттің құндылығына, қоғамның құндылықты бағдарларына сүйенбей, тәрбиенің заманауи міндеттерін шешу мүмкін емес.

Құндылықтар әлемін құру адамға ғана тән, демек, құндылықтар адамилықтың өлшемі болып табылады.

Әлемге дұрыс көзқарас қалыптастыру, өзінің жеке мақсаттарын, өмірлік бағдарларын тұжырымдау, оларды XXI ғасырдың мәдениетіне тән мегатенденциялармен сәйкестендіре қалыптастыру өте маңызды.

Экономикалық және саяси негіздердің өзгеруі (оның бүгінгі нысандарында – арнайы отбасылық және демографиялық саясатсыз) өзінің сәтті дамуы кезінде отбасының әл-ауқатының базасын ғана құрады, бірақ автоматты түрде нығайтпайды, қоғамдық өмірде отбасы институтын қалпына келтірмейді. Отбасылық өмір сүруді ынталандыратын арнайы отбасылық саясат қана екі іргелі отбасылық функцияны – балалардың қажетті санын тууды және тәрбиелеуді үздіксіз жүзеге асыруды қамтамасыз етуге қабілетті. Адамдар отбасы өмірін «қалауы керек» және осы ниеттің әлсіреуі мен отбасы дағдарысына жол беруге болмайды.

Адам өзінің тіршілік әрекетінде қандай да бір негізгі, өмірлік маңызды құндылықтар жиынтығын басшылыққа алатына белгілі. Осы құндылықтар жиынтығы, адамгершілік құндылқтар жиынтығының қамтылу көлемі едәуір мөлшерде адамның тұлға ретіндегі мәнін, оның құндылықты бағдарларын анықтайды [Қуанышбаева Ж.Ж., 2015].

Рухани құндылықтар - тұлғаның мінез-құлқын реттейтін фактор. Адамның жалпы құндылықтар мен рухани құндылықтар туралы қалыптасқан ұғымдарға бағдарлануы, атап айтқанда, адамның бір әрекеті мен әрекеттерін ынталандырады немесе керісінше, басқаларды тежейді. Рухани құндылықтардың реттеуші функциясы ұзақ уақыт бойы, тіпті адамның бүкіл өмірі қалыптасады және жетілдіріледі. Адам өмірінің бойында құндылықты бағдарлардың өзі қайта құрылады, жаңа құндылықтар, олардың өзге де арақатынастары туралы түсініктері пайда болады. Бұл тұрғыда тұлғаның рухани құндылықтары мен құндылық бағдарларын қалыптастырудың педагогикалық аспектісі туралы айту заңды. Осылайша, тәрбие теориясының міндеттерін шешу үшін өзекті мәселелер мен қиын мәселелердің бірі-бұл тұлғаның құндылықты бағдарларын қалыптастыру механизмін анықтау, әсіресе тұлғаның рухани құндылықтары туралы түсініктерді жетілдіру болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Ожегов С. И. Словарь русского языка. – М., 1989.
2. Тугаринов В.П. Избранные философские труды. Л., 1998. - 298 с.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: в 2-х т. М.: Педагогика, 1989. Т. 2. С. 241.
4. Нұрмұратов С.Е. Рухани құндылықтар әлемі: әлеуметтік философиялық талдау / ФжСИ.-Алматы: Қазақстан, 2000. 1816.
5. Абдрашева Б.Ж. Халық дәстүріндегі ұлттық құндылықтар // Халықаралық ғылыми конференция материалдары. А., 2007. – 127 б.
6. Алишев Б.С. Психологическая теория ценности: Системно-функциональный подход [электронный ресурс].
7. Абишева А. К. О понятии «ценность» // Вопросы философии. 2002. № 3. С. 140
8. Қуанышбаева Ж.Ж. Қазақстан Республикасындағы жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар. Ph.D. философия докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындаған автореферат. Алматы, 2015

УДК 378.14.014
МРНТИ 14.15.01

Баженова Эльмира Даулетхановна,
PhD, аға оқытушы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан,
e-mail: bazhenova@inbox.ru

Баженова Меруерт Даулетхановна,
оқытушы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан,
e-mail: Bazhenova.meruert@mail.ru

ФИНЛЯНДИЯДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ ҰТҚЫРЛЫҒЫН ДАМЫТУ

Баженова Эльмира Даулетхановна,
PhD, ст. преподаватель,
Жетысуский государственный университет им И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан,
e-mail: bazhenova@inbox.ru

Баженова Меруерт Даулетхановна,
преподаватель,
Жетысуский государственный университет им И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан,
e-mail: Bazhenova.meruert@mail.ru

РАЗВИТИЕ АКАДЕМИЧЕСКОЙ МОБИЛЬНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ В ФИНЛЯНДИИ.

Bazhenova Elmira,
PhD, senior lecturer,
Zhetysu state University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan,
e-mail: bazhenova@inbox.ru

Bazhenova Meruert,
lecturer,
Zhetysu state University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan,
e-mail: Bazhenova.meruert@mail.ru

DEVELOPMENT OF ACADEMIC MOBILITY OF STUDENTS IN FINLAND

Аңдатпа: Қазіргі әлемде болып жатқан түбегейлі өзгерістер Жоғары білім беру жүйесіне белсенді әсер ететін интеграциялық процестерді құрайды. Әлемнің түрлі елдерінде білім беру стандарттарын үйлестіруден көрінетін ашық әлемдік кеңістік қалыптасады. Қазіргі уақытта қазақстандық жоғары мектептің міндеттерінің бірі білім берудің қолжетімділігін, сапасын және тиімділігін арттыруға ықпал ететін оны жаңғырту міндеті болып табылады. Бұл мақсаттарға қол жеткізуге көп жағдайда академиялық ұтқырлықтың дамуына ықпал етеді.

Түйін сөздер: интеграция, академиялық ұтқырлық, жоғары білім, Болон процесі, Сорбон декларациясы, адам капиталы, Лиссабон үдерісі.

Аннотация: Кардинальные изменения, происходящие в современном мире, образуют интеграционные процессы, которые активно влияют на систему высшего образования. Формируется открытое мировое пространство, выражающееся в гармонизации образовательных стандартов в разных странах мира. В настоящее время одной из задач казахстанской высшей школы является задача ее модернизации, способствующая повышению доступности, качества и эффективности образования. Достижению этих целей во многом способствует развитие академической мобильности.

Ключевые слова: интеграция, академическая мобильность, высшее образование, Болонский

процесс, Сорбонская декларация, человеческий капитал, Лиссабонский процесс.

Annotation: Radical changes taking place in the modern world form integration processes that actively affect the higher education system. An open world space is being formed, which is expressed in the harmonization of educational standards in different countries of the world. Currently, one of the tasks of Kazakhstan's higher school is the task of its modernization, which helps to increase the availability, quality and efficiency of education. The development of academic mobility contributes to the achievement of these goals.

Key words: integration, academic mobility, higher education, Bologna process, Sorbonne Declaration, human capital, Lissabon process.

Introduction

CIMO is a government Agency founded in 1991 as an expert and service organization funded by the Ministry of Education. The Board of Trustees, headed by a representative of the Ministry of Education, regulates and controls the activities of CIMO.

The purpose of the Center is to promote international cooperation in the field of education, training, culture, business life and among young people. CIMO works as a national Agency for European Union programs such as Socrates and Youth, and also acts as a consulting point for TEMPUS and Culture 2000 programs. The center administers the mobility assessment under the European Union's Leonardo da Vinci program. In addition, CIMO coordinates and conducts other international scholarship and internship programs, and supports the teaching of Finnish language and culture at universities abroad [Helsinki University Print, 2009, 55 p.].

Research methodology

To support internationalization in Finland, CIMO offers training, information, consulting services, and printed materials, as well as presenting educational opportunities abroad in Finland. On the Internet resource "Open Finland" http://finland.cimo.fi it contains detailed information about educational institutions in Finland and their courses taught in English, about education and practical training in Finland, exchange programs and internships, and the study of the Finnish language and culture.

CIMO is part of the European network Eurodesk, which unites more than 350 information points in 23 European countries. This network distributes information about education, training and youth programs in the countries of the European Union, as well as other international opportunities specifically for young people.

CIMO expands cross-cultural communication and mobility in education and training among workers and youth. Since 1996, CIMO has been operating as a national resource center for professional management (NRCVG) in the field of education and training and is part of the European network of such centers. The priority areas of NRCVG's activities are:

– disclosure of the main information material on education and training abroad,

– increasing the use of information and communication technologies,

– dissemination of European cooperation on the choice of professions by young immigrants together with youth organizations,

– participation in international cooperation projects, especially in the framework of such programs as Leonardo da Vinci and ESTIA, which is an information and communication technology project for choosing a profession [3].

CIMO is actively involved in the work of several international organizations, including the ACA (Association for Academic Cooperation), as one of the founders. CIMO also cooperates with DAAD (German academic exchange service) and Nuffic (Netherlands organization for international cooperation in higher education), which are members of the Association, and with some other partner organizations in the Scandinavian countries [2, P. 6].

Cooperation with Russia is one of the priorities of the international activities of the Ministry of education of Finland, which is also followed by CIMO.

The center for international mobility (CIMO) implements a number of programs in cooperation with the Ministry of education of the Russian Federation and the Committee on Higher Education:

– Student exchange program between Russia and Finland-FIRST, which aims to increase the bilateral mobility of students from both countries and to expand cooperation among higher education institutions. The FIRST program is a network program (similar to the Erasmus program) in which a coordinating Finnish University or Polytechnic University invites Russian universities to participate and submits a network application to CIMO. At this stage, this program covers only the neighboring regions of the Russian Federation (St. Petersburg, Petrozavodsk, Murmansk, etc.).

– CIMO fellowship program for international graduate students and young scientists "CIMO Fellowships". Applications for scholarships are accepted by the CIMO Center only from employees of departments of Finnish universities (professors, researchers) to invite a foreign graduate student or young scientist to work at the Department. In recent years, Russia and the countries of Central and Eastern Europe have been the priority countries in selecting fellows for this program.

– Every year, the CIMO Center organizes a so-called Finnish-Russian winter school with various topics. About 25 Russian postgraduates participate in winter schools every year. The ultimate goal of the winter school is to attract talented Russian young scientists to work in the departments of Finnish universities.

– As part of the program to support the Finno-Ugric peoples of Russia, CIMO tries to help preserve the

languages and cultural identity of the Finno-Ugric peoples of Russia. Since 1993, Finnish language teachers have been sent from Finland to universities in Komi, Mari-El, Mordovia, Udmurtia, and Tver.

– CIMO coordinates scholarships of the Finno-Ugric peoples support Program in Russia, which are provided annually to 20-30 post-graduate students and young scientists - representatives of the Finno-Ugric peoples of Russia to study at the departments of Finnish universities for a period of 3-9 months. This scholarship program is implemented in conjunction with the society. M.A. Kastrena and the Advisory Committee Of the program for support of the Finno-Ugric peoples of Russia.

– Another bilateral program is the "International professional and labor practice" Program.

The results of the study

Multi-lateral programs are also being implemented. For example, the CIMO center for international exchanges coordinates the Nordic Council of Ministers Scholarship Program for citizens of the Baltic States and northwestern Russia in Finland. The concept of "North-Western Russia" in the framework of the program includes the Barents region, the Republic of Karelia, St. Petersburg and the Leningrad region, Kaliningrad. After amendments were made to the program in 1998, funding for the higher education and science program shifted mainly from the allocation of personal grants to the financing of joint projects. Network cooperation of universities in the Nordic countries, the Baltic States and North-Western Russia. A new element was the financing of joint projects of civil organizations.

In 1998, the Ministry of education of Finland, the Ministry of labor, the national Department of education and CIMO jointly published a brochure entitled "Professional and educational management in Finland". The brochure describes the Finnish educational system and the structure of the Finnish labor administration, but the main content is advice on services provided by educational and professional organizations.

The main source of funding is the Ministry of education and other government agencies in Finland, the European Union, and the Council of Ministers of the Scandinavian countries. In 2001, the total budget was about 19 million euros.

In Finland, the issue of academic mobility of students is a subject of discussion at the state level. Having become a member of the European Union in 1995, Finland has become an active partner in the field of academic mobility. The attractiveness of Finland for foreign students has increased. In order to attract more foreign students, the number of courses conducted in English has been increased.

In 1998, academic mobility of students and its benefits were an important component of the internationalization strategy developed by the Ministry of education of Finland.

This strategy sets two goals. The first is to influence students and their abilities in order to prepare them for a successful life, and the second is to improve the quality of education by diversifying its forms and methods. The implementation of these tasks has led to an increase in the country's universities. As of 2001, there were 10 specialized universities in the country, 6 universities with training in one specialty, 3 academies of arts and more than 20 Polytechnic universities.

At this time, according to J. Valima, "new prospects have opened up for the country's national universities, which have become partners of foreign universities in the global education system. It is necessary to develop the country's international policy that reflects both local and global aspects, while avoiding misunderstandings and tensions at the national level" [Valimaa J., 2006]. As C. Clarke notes, "the desire for internationalization was characterized by General euphoria, when critical voices regarding the means of internationalization were very few. The historical international nature of universities, as well as their role in the policy of peaceful coexistence and friendly international relations, has been emphasized again and again. Along with this, some teachers and scientists considered the idea of academic mobility of students insane" [Clark K., 2005].

The creation of the internationalization strategy, aimed at expanding international scientific cooperation and developing academic mobility of students, was associated with the implementation of a number of other national tasks, in particular, the creation of the national information society program. The national information society program was aimed at making Finland one of the leading countries in the field of new information technologies, and it introduced elements of a virtual University and virtual academic mobility in the strategy of internationalization of the country's universities.

According to SIMO, if in 1989 there were 1,356 foreign students studying in Finnish universities, then by the time of 1995 their number had reached 3,199 students. Which was a 136% increase, not including students enrolled in academic exchange programs [J. Ketolainen – Helsinki: CIMO, 2010. - 42 p]. This indicator was achieved by the country, despite the high competition for admission to Finnish universities and despite the fact that tuition fees, except for payment for accommodation. Foreign students are not charged.

Finland has developed a strategy for internationalizing higher education institutions. The goal of the strategy is to create an attractive international educational community in Finland and set goals for the next decades. The strategy identified specific measures to improve the academic mobility of students (scholarships, mobility window) [6]. During the development of the strategy, open consultations were held with all interested participants, and seminars were organized to discuss certain important topics.

A mobility study was conducted with the participation of several institutions and organizations, such as the Center for international mobility (CIMO) and the Student science Foundation (OTUS). Currently, CIMO conducts an annual analysis of programs offered by higher education institutions in other languages.

Discussion

The CIMO center for international mobility is active in organizing the mobility of students and teachers, in particular, providing information and studying trends in this area. Higher education institutions make a great contribution to the development of academic mobility of students.

According to the education development Plan for 2007-2012, approved by the government, one of the main goals is to increase the academic mobility of students, teachers and researchers. A program of social support for foreign students and teachers has also been developed, which will allow them to integrate into the Finnish community. The plan also indicates that tuition fees for students outside the EU/ European economic area will be introduced, but at the same time scholarship funds will be created.

Statistics on international mobility are collected regularly, and national educational trends and problems of academic mobility of students are discussed at annual negotiations between the Ministry of education and higher education institutions.

Finnish financial assistance to students (grants, loans, and housing payments) is transferable. In the 2007-2008 academic years, the total number of students who received financial assistance abroad to obtain qualifications was 4,360. Most of those students, namely 83% were trained in a country that is part of the European Union.

In the same year, 6985 students received financial support for temporary study abroad; 68 % of this number studied in a country that is part of the European Union. State aid is a very important source of income for Finnish students during their studies abroad. According to the latest survey of students (2009), state support accounts for more than half of the income of a mobile student. Foreign students who come to study in Finland are generally not eligible for financial assistance. Foreigners for whom Finland is a country of permanent residence or who have come to the country for any other purpose other than education can receive financial support. The grounds for staying in the country are assessed in accordance with the regulations of the draft law on the status of a foreigner. In 2008, the majority of students, 72 % (4,299) of the foreigners who received financial support (a total of 5,958), came from countries outside the EU.

Conclusion

Recent amendments to the Regulation on financial support for students were made in connection with the development of a Directive on the status of third-country nationals. According to these amendments, a third - country citizen who has lived for a long time in another EU member state and is now moving to Finland after obtaining a long-term residence permit is eligible for student financial assistance. According to another amendment adopted in accordance with the freedom of movement Directive, citizens of another EU member state who have resided permanently in Finland for at least five years, as well as their family members, are entitled to the same benefits as Finnish citizens.

The CIMO center for international mobility is active in organizing the mobility of students and teachers, in particular, providing information and studying trends in this area. Higher education institutions make a great contribution to the development of outgoing academic mobility. Universities and student unions offer scholarships to students. The tasks of organizing students ' participation in exchange programs are discussed during negotiations between the Ministry of education and higher education institutions. Finland has ratified the Lisbon Convention on the recognition of study abroad, which entered into force on 1 March 2001.

REFERENCES

1. Strategy for the internationalization of higher education institutions in Finland 2009-2015. – Helsinki University Print, 2009. - 55 p

2. From Bergen to London. The contribution of the European Commission to the Bologna Process// ttp://ec.europa.eu/education/policies/educ/bologna/report06.pdf

3. Valimaa J. Bologna Process in Finland Perspektives from the Basic Units// Creating the European Area of Higher Education: Voices from the Periphery.–Dordrecht: Springer, 2006.- P.43-67.

4. Clark K. Critical, multicultural education for remembering and reconciliation: A discussion of an interdisciplinary social Science course for international students in Finland// Compare: A journal of comparative education. - 2005. - №4.-P. 479-494.

5. CIMO strengthening the Internationalisation of Higher Education Institutions 2009/ ed. by J. Ketolainen – Helsinki: CIMO, 2010. - 42 p.

6. Strategy for the internationalization of higher education institutions in Finland 2009-2015. – Helsinki University Print, 2009. - 55 p.

УДК 378.14.014
МРНТИ 14.15.01

Баженова Эльмира Даулетхановна,
PhD, аға оқытушы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан,
e-mail: bazhenova@inbox.ru

Шужебаева Арзигуль Исмаиловна,
п.ғ.к, доцент,
Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан,
e-mail: flovers_65@mail.ru

РЕСЕЙ ФЕДЕРАЦИЯСЫНДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ ҰТҚЫРЛЫҒЫН ДАМЫТУ

Баженова Эльмира Даулетхановна,
PhD, ст.преподаватель,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан,
e-mail: bazhenova@inbox.ru

Шужебаева Арзигуль Исмаиловна,
к.п.н., доцент,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан,
e-mail: flovers_65@mail.ru

РАЗВИТИЕ АКАДЕМИЧЕСКОЙ МОБИЛЬНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Bazhenova Elmira,
PhD, senior lecturer,
Zhetysu state University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan,
e-mail: bazhenova@inbox.ru

Shuzhebayeva Arzigul,
PhD, docent,
Zhetysu state University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan,
e-mail: flovers_65@mail.ru

DEVELOPMENT OF ACADEMIC MOBILITY OF STUDENTS IN THE RUSSIAN FEDERATION

Аңдатпа: Қазіргі әлемде болып жатқан түбегейлі өзгерістер Жоғары білім беру жүйесіне белсенді әсер ететін интеграциялық процестерді құрайды. Әлемнің түрлі елдерінде білім беру стандарттарын үйлестіруден көрінетін ашық әлемдік кеңістік қалыптасады. Қазіргі уақытта қазақстандық жоғары мектептің міндеттерінің бірі білім берудің қолжетімділігін, сапасын және тиімділігін арттыруға ықпал ететін оны жаңғырту міндеті болып табылады. Бұл мақсаттарға қол жеткізуге көп жағдайда академиялық ұтқырлықтың дамуына ықпал етеді.

Түйін сөздер: интеграция, академиялық ұтқырлық, жоғары білім, Болон процесі, Сорбон декларациясы, адам капиталы, Лиссабон үдерісі.

Аннотация: Кардинальные изменения, происходящие в современном мире, образуют интеграционные процессы, которые активно влияют на систему высшего образования. Формируется открытое мировое пространство, выражающееся в гармонизации образовательных стандартов в разных странах мира. В настоящее время одной из задач казахстанской высшей школы является задача ее модернизации, способствующая повышению доступности, качества и эффективности об-

разования. Достижению этих целей во многом способствует развитие академической мобильности.

Ключевые слова: интеграция, академическая мобильность, высшее образование, Болонский процесс, Сорбонская декларация, человеческий капитал, Лиссабонский процесс.

Annotation: Radical changes taking place in the modern world form integration processes that actively affect the higher education system. An open world space is being formed, which is expressed in the harmonization of educational standards in different countries of the world. Currently, one of the tasks of Kazakhstan's higher school is the task of its modernization, which helps to increase the availability, quality and efficiency of education. The development of academic mobility contributes to the achievement of these goals.

Key words: integration, academic mobility, higher education, Bologna process, Sorbonne Declaration, human capital, Lissabon process.

Introduction

The Russian Council for academic mobility was established in 1997. it is a voluntary Association of universities and other Russian organizations working in the field of education and science, and has the status of a non-profit organization-Association. ROSAM operates on the basis of the Charter and the Founding agreement for the creation of a non-profit organization-Association (founders: regional associations of international cooperation and academic mobility of universities in Tatarstan, St. Petersburg, the Central black earth region and the South of Russia).

Research methodology

ROSAM is included in the official register of the Ministry of education of Russia «Higher school. Centers for international cooperation and academic mobility «(network of centers). The Supreme body of ROSAM is the General meeting of the Association's members. ROSAM is managed by the Presidium of the Council. The main tasks and activities of ROSAM are:

– Assistance to higher educational institutions of Russia, regional and interuniversity centers of international cooperation in developing and improving the effectiveness of international relations;

– Improving the management system for the development of academic mobility and international cooperation at the Federal, regional and local levels;

– Assistance in the implementation of Federal, regional, and Intercollegiate programs to support and develop academic mobility in the field of education and science;

– Promoting the participation of regional centers of international cooperation and Russian universities in international projects and programs;

– Organization of exchange of teachers, researchers, students, postgraduates, development of new forms of academic mobility;

– Promoting the formation of a collective strategy for Russian universities ' actions in the global education market;

– Conducting marketing of the world market of educational and scientific services, organizing recruitment of foreign citizens to study in Russian universities;

– Promotion of professional development of specialists of international services of higher education institutions;

– Implementation of analytical work, assistance in the preparation of analytical materials, draft international treaties, conceptual decisions, legal acts;

– Initiation and coordination of scientific and methodological work to ensure international cooperation in education and science;

– Expert consulting activities, information support for academic mobility;

– Support for conferences, meetings, and exhibitions on international cooperation in the field of education;

– Promotion of legalization and mutual recognition of educational documents;

– Providing service for academic mobility participants.

ROSAM implements a number of programs in the field of international cooperation and academic mobility. The ROSAM-SET program provides assistance to Russian universities in recruiting foreign citizens to study. up to 70 scholarships are provided annually to foreign citizens to study at Russian universities on the state line. The ROSAM program for professional development and exchange of experience of employees of international services of higher education institutions operates, training and information seminars are held in the regions of Russia (in St. Petersburg, Tomsk, Irkutsk, Saratov), and a school-seminar «Integration of Russian universities into the world educational space» is held annually together with the Internauka Center (Novorossiysk).

ROSAM, together with Internauka, the rcmads Central CENTER and other centers, holds international conferences on issues of international cooperation in the field of education and science.

Within the framework of the ROSAM-SERVICE program, service is provided to participants of international academic exchange and foreign students.

Together with the Novosibirsk interuniversity center for international education, ROSAM issues the periodic newsletter «INFO-ROSAM».

ROSAM assisted in the development of draft documents to the Analytic report of the Ministry

of education «Training of specialists for foreign countries in Russia», the Board of education on the question on activity of regional centers of international cooperation, meetings of the Interdepartmental Commission on international partnership in education, the Concept of Russian state policy in the field of training national staff for foreign countries, formation of priority directions of the Federal program of education development «the Export of Russian educational services», organizations in the Russian regions of the system of recognition and legalization of educational documents. ROSAM provides organizational and methodological support for the creation and operation of regional centers for academic mobility. ROSAM is a co-executor of a number of international and Russian projects in the field of international cooperation and academic mobility.

The results of the study

Priorities for the development of the national education system of the Russian Federation in accordance with the main directions of the Bologna process, including the direction of «academic mobility», have been reflected in the state documents issued in recent years that define the development policy in the field of education. The Federal target program for the development of education for 2006-2012 contains two sections that open up new opportunities for the development of activities related, among other things, to the organization of academic mobility of students:

– «improving the competitiveness of Russian education», promoting the export of educational services» with a total amount of funding from the Federal budget of more than 550 million rubles and with the expected results: cross-border exchange programs, financial mechanisms that support the mobility of students, scientific and methodological support for the regulation of Russian educational institutions abroad;

– «implementation of a system of measures to ensure Russia's participation in the Bologna and Copenhagen processes in order to improve the competitiveness of Russian professional education on the international market of educational services and opportunities of participation of Russian students and graduates of educational institutions in the system of international continuous education» with funding from the Federal budget over 450 million rubles. and with the expected results: the two-level system; educational and scientific-methodical provision of mechanisms of realization of domestic and international mobility of students and educators; models and mechanisms of realization of academic mobility of students and staff of vocational education institutions; support international programs in the context of the Bologna process [http://old.mon.gov.ru/pro/fcp/].

Among the criteria for evaluating the socio-economic effectiveness of the program are listed:

– Increasing the academic mobility of students, increasing the export potential of education;

– expanding cooperation with European countries in the field of education quality assurance (increasing the number of universities that have passed institutional and specialized accreditation and implementing a quality management system based on an international standard);

– introduction of a system that ensures the comparability of diplomas by introducing easily comparable degrees, Bologna student documents (European course report card, diploma Supplement, ECST credits in a cumulative-transferable « format»);

– increasing the number of universities that meet international requirements (having validation);

– growth of academic mobility of students, academic and administrative staff (increase in the number of loans and grants issued for financial support of academic mobility of students and teachers, increase in the number of citizens of the Russian Federation under the age of 30 participating in international exchanges);

– growth in the export of educational services (an increase in the number of citizens of other countries studying in professional education institutions of the Russian Federation).

Among the most important target indicators and indicators of the program is the share of foreign students who are studying in Russian educational institutions on a commercial basis.

The National report of the Russian Federation prepared for the meeting of Ministers of education of the countries participating in the Bologna process in London in may 2007 gave a detailed description of the current state of Affairs in the main directions of the Bologna process, including the direction related to the development of academic mobility of students [http://www.bologna.ntf.ru/p31aa1.html].

The scale of development of academic mobility of students is characterized by the following data provided in the National report: «More than 2 thousand Russian citizens (students, postgraduates, teachers and researchers) are trained annually in more than 30 countries of the world on the basis of international agreements of the Russian Federation, as well as direct partnerships of Russian and foreign educational institutions in the following forms: a full course of study, included training, internships (including language), scientific work, professional development» [3]. According to experts, grant programs operating in the Russian Federation allow about 1,700 more Russian citizens to participate in academic mobility every year. According to these data, the scale of academic mobility of Russian citizens of all cycles shows, in our opinion, a fairly modest level for a country like the

Russian Federation, which in itself indicates the lack of measures to support mobility in the country. The level of academic mobility of students is higher in Central universities, as well as in the leading universities of the country. The geographical level of academic mobility of students is distributed unevenly across the territory of the Russian Federation. it is generally lower in the regions than in the center.

The national report of Russia prepared for The conference of Ministers of higher education of the Bologna process countries in April 2009 (Leuven/ Louvain-La-Neuve 28-29 April 2009) further developed the topic of mobility. In particular, the report noted: «the following measures have been taken to increase the internal and external academic mobility of students:

– Systems of institutional and individual grants aimed at increasing academic mobility both in Russia and abroad are being formed.

– A lot of work is being done to join the common European educational space.

– The practice of getting bachelors to continue their education in other universities is emerging.

– Expanding the autonomy of higher education institutions, which allows the introduction of a system of loans based on the ECST type.

– Developed a method for calculating credit units for Russian universities, which takes into account the peculiarities of the Russian education system and recommends that universities calculate credit units that are compatible with ECST» [4].

The volume of the market for higher education services in the world today is more than 40 billion US dollars. At the same time, foreign students annually bring in income: the US-14.7 billion dollars, the UK-8 billion dollars, Australia-4.5 billion dollars. Competition in this market is also growing; in recent years, new participants have become more active: Australia, Ireland, New Zealand, Canada, China, and Japan. In particular, it is expected that in 2025, Australia's revenue from training will grow to 30 billion dollars; in China, 100 new universities have opened over the past 4 years, and the growth in the number of foreign students is as follows: in 2004 – 42.63%, in 2005 – 27.28%. The market for educational services of traditional leaders is also growing steadily: in the United States, 590,000 foreign students are enrolled (as of the end of 2005); they have contributed us $14.7 billion for their education; in Russia, the quality of education in which is still quite high, only about 80,000 foreign students are enrolled, paying a tuition fee of $0.33 billion . And this is despite the fact that tuition fees in Russian universities are almost 8 times lower than tuition fees in American universities [Glinsky B.A., 1965].

According to the most optimistic estimates, «mobile» students make up about 1.2% of the total number of students in Russian universities. With a total number of University students of 5 million 948 thousand people, only about 72 thousand Russian students participated in academic mobility, while 65 thousand carried out «independent» mobility (of which 35 thousand were trained in language courses, and 30 thousand - in other educational programs). «University-organized» mobility accounts for only 11% (7 thousand people). Russian students were trained abroad in the framework of international projects and programs, 389 people in the framework of interstate cooperation). As for the training of foreign students, their total number in Russian universities was 82.3 thousand in 2005, of which only 5.6 thousand students were enrolled under interuniversity agreements and partnerships [6].

Discussion

Currently, according to the order of the Ministry of education and science of the Russian Federation dated July 29, 2005, No. 215 «on innovative activities of higher education institutions for the transition to the system of credit units», more than 60 Russian universities participate in the experiment [7]. The labor intensity of a student's academic work during one academic year in the Russian higher education system is measured in the range of 1800-2000 academic hours, which corresponds to the 30-36-hour content of one credit.

Information about existing academic mobility programs of foreign countries that offer training to Russian students in their countries, about grants from international organizations, and about programs of Russian foundations is publicly available on the website of the Federal Agency for education [http: www.ed.gov.ru]. The Russian non - governmental non-profit organization ROSAM-The Russian Council for academic mobility-aims to promote international exchanges of students, teachers, ideas, and best practices in educational activities, as well as to preserve, disseminate, and multiply the achievements of Russian higher education. This is a voluntary Association of universities and other Russian organizations working in the field of education and science; it is a developing Russian analogue of DAAD, British Council, Swedish Institute and other world-famous organizations that does not copy, but uses the best experience of combining universities.

Russia also has numerous international scholarship programs to support academic mobility of students and teachers. In addition to TEMPUS, ERASMUS MUNDUS, and DAAD programs, there is an international center for promoting international mobility of scientists, postgraduates, and students in Russia and the European Union [9].

But it is worth noting that, despite the signing of the Bologna Declaration by the Russian Federation, it is in no hurry to adopt a credit system of education, which, in our opinion, hinders the development of academic mobility and the expan-

sion of this process. At the same time, it should be noted that Russian universities are not ready for equal partnership in mobility programs, which, in our view, is not only due to insufficient funding, but also, paradoxically, to the uncertainty of the goals of mobility development both at the level of an individual University and at the level of the country as a whole. Universities ' acceptance of responsibility for the development of mobility should be supported by an understanding of the strategic importance of this task directly for a particular University.

In most cases, «direct» mobility not only does not bring quick financial benefits to the University, but also leads to additional costs. The positive effect of the development of academic mobility is usually associated with working for the image and prestige of the University, which bring benefits in the long term and require systematic work and investment. Therefore, we can assume that the development of direct academic mobility is a priority in universities where strategic management systems are built. In most Russian universities, direct academic mobility is rejected by the system as a process that does not bring quick benefits. This is why there are endless obstacles on the way of students who go abroad to study (demands for payment for the period of absence, refusal to pay scholarships, refusal to recognize periods of study at a foreign University, and requirements to finish the missed courses in exact accordance with the Russian curriculum, up to a warning about expulsion or an offer to take academic leave). The financial condition of many «average» Russian universities is not stable, and even if they have identified the development of mobility as one of their priorities, many universities cannot Finance this area from their own extra-budgetary funds.

Conclusion

Specifics and problems of academic mobility in Russia lie in the unplanned nature of this work, the lack of logistical and financial support, the shortage of specialists in this area, the undeveloped special methods and mechanisms of academic exchanges, insufficient number and quality of joint programs, lack of infrastructure for effective collaboration. The development of academic mobility is impossible without solving such problems at the international level as the synchronization of training programs for courses and specialties, the recognition of Russian education documents and degrees abroad.

Russia should consider education as a strategic area of its international interests and, first of all, develop an international educational policy within the framework of the concept of modernizing the system of higher professional education, designed to solve the problems of turning education abroad into an integral component of higher education, developing inter-University international relations, and forming the image of the country attractive to foreign students and scientists.

REFERENCES

1. Federal target program for the development of education in the Russian Federation for 2006-2012 http://old.mon.gov.ru/pro/fcp/
2. National reports of Russia to the meetings of education Ministers of the countries participating in the Bologna process// http://www.bologna.ntf.ru/p31aa1.html
3. Data from the National information center for academic recognition and mobility// http://www.edu.ru/modules.php?l_op=viewlinkinfo&lid=89627&name=Web_Links&page_id=6
4. National report of the Russian Federation (2007-2009)// http://www.bologna.ntf.ru/p31aa1.html
5. Glinsky B. A. Modeling as a method of scientific research. - Moscow, 1965.-187 PP.
6. An Annex to the National report of the Russian Federation (2005-2007). http://www.edu.ru/modules.php?l_op=viewlinkinfo&lid=89627&name=Web_Links&page_id=6
7. About innovative activity of higher educational institutions on transition to the system of credit units. Order Of The Ministry Of Education And Science Of Russia) 29. 07. 2005 Moscow #215 // http://www.edu.ru/db-mon/mo/data/d_05/m215.html
8. Documents and materials of the Federal Agency for education for the period 2004-2010/ / http: www.ed.gov.ru
9. International center for promoting international mobility of scientists, students and postgraduates in Russia and the European Union// http://do.gendocs.ru/docs/index-132633.html.

ОӘК 376

Бакраденова Алтын Бакраденовна,
п.ғ.к., (доцент) қауымдастырылған профессор,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ.,
e-mail: altyn.bakradenova@vail.ru

Клим Сандуғаш,
1 курс магистранты,
«Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ.,
e-mail: Klim190697@mail.ru

ТӘРБИЕШІ МІНДЕТІ – БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ-ТІЛДІК БЕЛСЕНДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация. Мақалада мектепке дейінгі мекемелерде ұйымдастырылған оқу қызметін белсендіру әдістері арқылы іске асыру жолдары қарастырылады. Авторлар мектепке дейінгі балалардың танымдық-тілдік белсенділігін қалыптастырудың біршама тиімді әдіс-тәсілдерін ұсынған.
Кілт сөздер: таным, бала тілі, танымдық орта, бала сөзін белсендірудің әдіс-тәсілдері.

ЗАДАЧА ВОСПИТАТЕЛЯ – ФОРМИРОВАНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНО-РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЕТЕЙ

Аннотация. В статье рассматриваются пути проведения организованной учебной деятельности в дошкольных учреждениях с приминением активных приемов и методов. Авторами предложена методика на формирование познавательно-речевой активности детей дошкольного возраста.
Ключевые слова: познание, детская речь, познавательная среда, методы и приемы активизации речи детей.

THE TASK OF THE EDUCATOR IS THE FORMATION OF COGNITIVE AND SPEECH ACTIVITY OF CHILDREN

Abstract. The article considers the ways of realization of organized educational activity in preschool institutions through innovative technologies. The authors proposed a number of methods and techniques for the formation of cognitive and speech activity of preschool children.
Keywords: cognition, children's speech, cognitive environment, methods and techniques for enhancing children's speech.

> «Оқыту үдерісіне заманауи әдістемелер мен технологияларды енгізу, педагогтар құрамының сапасын арттыру, біліктілігін растаудың дербес жүйесін жасау, білімге қол жеткізу аясын кеңейту қажет»
>
> ***Н.Ә. Назарбаев***

Сөйлеу – табиғаттың берген сыйы. Бала дайын аппаратпен дүниеге келеді, кейін оның органдарының толыққанды жетілісімен бала сөйлей бастайды. Бала таза сөйлеу үшін әрине көп уақыт керек. Балаға сөйлеу ортасын жасайтындар – үлкендер. Балабақшаға баратын 3-5 жастағы балалардың байланыстырып дұрыс сөйлеуі дер уақытында қалыптасуы үшін тәрбиеші бар күш – жігерін жұмсаулары керек. Үй жағдайында балалар көптеген уақытты теледидардың, компьютердің алдында өткізеді. Ата-аналары балалары қоятын сұрақтарын жауапсыз қалдырады, өздерінің көргендері жайында не оқыған көркем және энциклопедиялық әдебиет деректері туралы анда-санда ғана талқылайды. Сондықтан балалардың танымдық-тілдік белсенділігін қалыптастыру балабақшадағы тәрбиешінің басты міндеттерінің бірінен саналады.

Баланың сөйлеу тілінің негізгі даму кезеңі 4 жаста байқалады. Осы кезден бастап жеке бастың ерекшеліктері мен сөйлеу тілінің кемшіліктері, кейбір баланың ғана сапалы сөйлеу тілінің

бастамасы байқалады. Соңғы жылдары мектеп жасына дейінгі балалардың даму деңгейінің төмендегені шындық. Бұл жағдаят, «...ең алдымен балалардың денсаулығының күрт төмендеуіне байланысты» делініп ашық жазылса, ал біз, екіншіден, тұрмыста араластілділік белең алып, қала баласының ана тілінде таза сөйлеу ортасының болмауына байланысты деп тұжырымдадық: [Бағдарлама, 5 б.].

Баланың сөйлеу тіліне танымдық әрекетті енгізбеу мүмкін емес, өйткені тіл баланың танымдық әрекетін жетелейді және жетілдіреді, оны мақсатты және санасына жететіндей етіледі. Балалардың сензитивті даму кезеңінде (3-9 жас аралығы) танымдық және шығармашылық белсенділіктерін қалыптастырудың тұлғаға бағыттауды психология ілімінде Л.С. Выготский, Ф.А. Сохин, П.Я. Гальперин, Д.Б. Эльконин, Т. Тәжібаев, М. Мұқанов, Қ. Жарықбаев, С. Алдамұратов, Х. Шерьязданова және т.б. ғалымдар зерттесе, мектепке дейінгі баладағы анатомиялық-физиологиялық, танымдық және эмоциялық-еріктік белсенділікті А.М. Леушина, А.А. Люблинская, Н.Н. Поддьяков, А.П. Усова т.б. қарастырды [Стародубова Н.А., 2006., 13 б.].

Отандық әдістемеде мектепке дейінгі балалардың оқу іс-әрекетінде танымдық белсенділікті қалыптастырудың әдістемесі азын-аулақ сөз етілген. Ал Е.И. Тихеева, А.Н. Гвоздев, Э.Х. Кудьярова, М.М. Кольцовалардың, яғни Ресей ғалымдарының зерттеулерінде сөз арқылы бала ынтасын арттыру мәселелері қазіргі кезде бала тілін дамыту әдістемесінің теориялық негізі болып келеді. Осы зерттеулердің ішінде Э.Х. Кудьяровaның еңбегі бойынша қазақ балабақшаларына әдістемелік нұсқау шығарылды [Кудьярова Э.Х., 2006, 27 б.].

Осы зерттеулерді қарастыра келіп, балабақшада ұйымдастырылатын жалпы танымдық-тілдік әрекеттердің негізгі міндеттеріне мыналарды ұсынуды жөн көрдік:

1. Балалардың танымдық ортасын ұйымдастырылған оқу іс-әрекеттері, бақылаулар, эксперименттік тәжірибелер, сөйлеу әрекеттері арқылы байыту;

2. Балаларға әрдайым қоршаған орта туралы мәліметтерді жинақтауға көмектесу, қарапайым түсініктерді қалыптастыру;

3. Әр топтың ерекшеліктеріне қарата әр балаға өздігінен орындайтын танымдық-тілдік әрекеттерді көрсету, қызығушылық туғызатын нысандарды анықтауға ықпал ететін жағдайлар құру;

4. Барлық іс-әрекеттерде танымдық-тілдік үдерістерді дамыту үшін жағдайлар тудыру, балаларды айналамен танысқанда тілдің дыбыстық мәдениетін сақтауға, анық, таза сөйлеуге, ойын жатық тілмен дәл жеткізуге әрдайым сүйемелдеп отыру.

Танымдық-тілдік дамытуды дұрыс ұйымдастыру үшін отандық ғалымдар ұсынған келесі бағыттар бойынша түрлі жұмыстар жүргізуге болады.

Педагогтің өзінің дұрыс, фонетикалық-грамматикалық нормаларды сақтап сөйлеуі арқылы баланың тіл мәдениетіне үйренуіне және ана тіліне деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу: Мектеп жасына дейінгі бала өз уақытының көп бөлігін балабақшада өткізеді, тәрбиешімен бірге сөйлеседі, көптеген танымдық білім алумен қатар байланыстырып сөйлеуге үйренеді. Бала көбіне айналасындағы үлкендерден сөйлеу үлгісін алады. Үйлеріне барғанда да тәрбиешісі сияқты сөйлеп, тәрбиешісі сияқты әрекет етеді. Педагог дыбыстарды бұрмаламай, сөз соңын жеп қоймай, баланы еркелетіп, сақауланбай дұрыс сөйлеуі тиіс. Өлең-тақпақтардың ішінде айтылуы қиын, балаларға бейтаныс сөздерді екпін түсіре дұрыс айту, тіл кемістігі бар балаларға бірнеше рет ойын үстінде қайталату жаңа сөздердің баланың сөз қорына белсенді түрде енуіне ықпал етпек.

Қоршаған орта туралы түсініктерін қалыптастыруда бағдарламалық бағытпен қатар, бүгінгі жаңа заман баласының қызығушылығын, баланың дербес танымдық табиғатын ескеру: Бала күнделікті өмірінде ақпараттық құралдар арқылы жаңа заттар мен құбылыстарды көріп, танып жатады. Бірақ автоматты жинақталып жатқан білімдер мен ұғымдар үлкендер тарапынан тиісті басқарусыз үстірт және кейде қате болуы да мүмкін. Екіншіден, апталық, айлық жоспарлар бірізді, бір тақырыпта өтетіндіктен балаларды қызықтырмайды, ал тәрбиеші үшін жоспарды орындау. Сондықтан педагогтің басты мақсаты балада жинақталып жатқан білімдердің қорын біртіндеп түсіндіре отырып, ұлғайту, оларды реттеу, жүйелеу болып табылады. Ұйымдастырылған іс-әрекеттерде баланың нақты өз жасына сай ұғымдар, түсініктер алынуы керек, олар қоршаған ортадағы заттар, олардың сапасы, материалдар, олар неден жасалғаны, неге, қайда қолданылатыны туралы ұғымдар болуы мүмкін.

Ұғымдарды, құбылыстарды, жаңа атауларды салыстырту: Өлі және тірі табиғаттың да айырмашылығын, табиғи құбылыстар мен олардың өзара байланысы және заңдылығын түсінідіруде бұл жұмыс бағытының маңызы зор. Мысалы, қыз гүлде жүрген кішкентай жәндікті көріп қалды. Тәрбиеші бұл өсімдіктердің зиянкесті қара күйе екендігін, бұны қызыл қоңыз жоя алатынын түсіндіреді. Бұл жәндікті іздеуге өзі көмектеседі. Өсімдікке қонып тұрған кара күйені қызыл қоңыздың жеп қойғанын көрсетеді. Осыдан кейін балалар қоңызға өте ұқыптылықпен қарайтын болады. Балалардың өздері байқап қалған құбылысты бақылауын тәрбиеші осылай ұйымдастырады.

Білуге құмарлықты дамыту: Білуге құмарлық – әр балаға қатысты сапа, бірақ тәрбиеші осы қасиетті қалыптастыра білуі тиіс. Педагог ба-

ланың қоршаған ортаға деген белсенді келетін қызығушылығын нысанды тікелей қарастыру арқылы: қолмен түрту, ұстау, өзі қызыққан затын қозғалысқа келтіруі барысында байқалатынын есте ұстағаны жөн. Ондай сапа-қасиет әсіресе 4жастан асқан балалардың қоятын мың түрлі сұрақтарынан да айқын көрінеді. Тәрбиешінің мақсаты олардың қызығушылықтарын қолдау, бақылаулар ұйымдастыру, қойылған сұрақтарға уақытында бала түсінігіне сай жауап беру, баланың ойлау қабілетін өз бетімен қорытынды жасай алатындай, жауап таба алатындай жағдайға жеткізу. Мысалы, табиғи материалмен (қармен, сумен, құммен) ойнаған кезде тәрбиеші балалармен әңгімелесе отырып, оларға материалдың кейбір қасиетін танып білуіне көмекеседі, мысалы: «Қайрат құрғақ құмды алды, ол шашылды» немесе «Толқын балшықты кішкене қалыпқа салды, онда тамаша самса шықты». Олардың даму деңгейі неғұрлым жоғары болса, соғұрлым қоршаған ортаны тану деңгейінің өскендігі байиды.

Түрлі дидактикалық, қимылдық, шығармашылық ойындарды пайлалану: Ойын – тек көңіл көтеру ғана емес, оның көмегі арқылы жас балаларға қоршаған өмірді таныстыратын тәсіл, сонымен қатар баланың танымдық-тілдік дамуының құралы. Ұйымдастырылған оқу әрекеті кезінде дидактикалық ойындар арқылы бала білім алып жатса, ал шығармашылық ойындар кезінде ол алған білімін тәжірибеге ұштастырады. Мысалы, үйінде жаңа конструктормен ойнап үйренсе, ата-анасы не үйдегі ағасы бекіткен білімімен ойын барысында басқа балалармен бөліседі, қызығушылықтары бірдей достар табады. Сондықтан әр тәрбиеші өз тарапынан әр жыл мезгілдеріне, атаулы айларына байланысты сан алуан ойындар картотекасын құрастырып қоюы керек. Жоспарланған тақырыпқа сәйкес өлең, әңгімелерді, жұмбақ, санамақ-қаламақтарды әдемі кітапшалар, слайдтар әзірлеп қою тиімді болмақ.

Табиғи ортаны танытуда қолданысқа енгізіле бастаған экологиялық ертегілерді қолдану: Тәжірибеге енгізіле бастаған бұл ертегі түрі балалардың айналаны тануға деген қызығушылықтарын оятып қоймай, сол ертегі мазмұнындағы оқиға туралы ойлау белсенділіктерін арттырады, олар қиялдан туған ертегіні соңына дейін тыңдамай жатып, өз ойларын белсенділікпен қосып жатады.

Тірек-сызбалар арқылы берілетін тілдік-логикалық тапсырмалар беру: Олар балалардың логикалық ойлау белсенділіктерін арттырады, балалар әңгімедегі негізгі ойдың жасырынуын тез шешуге, кейде өздері сюжет ойлап табуға тырысады балалардың тілдік-танымдық белсенділігін арттыруда мнемокесте, мнемосуреттер де көмегін көптеп тигізеді [Аймағамбетова К.А., Метербаева К.М., 2000, 6 б.].

Осындай бағытта жүргізілген жүйелі, жоспарлы және мақсатты жұмыстарының нәтижесін әр топ тәрбиешісі жыл соңындағы мониторинг барысында көріп, қорытындылай алады. Халық даналығы бойынша, «Кімде-кім күн сайын жаңа, ғажап нәрсені танып отырса, сол ғана қызықты өмір сүргені абзал» деген, ал табиғатта барлығы ғажап, барлығы қызықты! Сондықтан балаларды табиғат әлеміне қатыстыру өте маңызды деп санаймыз.

Танымдық белсенділікті жандандыратын тәсілдерге «Таным қапшықтары», «Сұрақтар қапшығы», «Жауаптар қапшығы» деген қапшықтарды жатқызуға болады. Балалар «Таным қапшықтары» арқылы жануарлар, өсімдіктер, құстар, жәндіктер әлемін танып біледі, өлі және тірі табиғаттың байланысын, табиғат құбылыстарын да танитын болады.

«Сұрақтар қапшығына» қызықтырарлық етіліп, танымдық, проблемалық, қарапайым сұрақтар дайындалып салынады, «Жауаптар қапшығына» салынған жауап нұсқаларымен балалардың жауаптары салыстырылып, бағаланады.

Бастапқы өткізілетін тәжірибеде тәрбиеші тарапынан қойылған сұрақтар мен балалардың жауаптары жазылып алынады. Тәжірибені аяқтаған соң, бірер айдан кейін қалыптастырушы тәжірибеде сол тапсырмалар тағы қайталанады. Балалардың жауаптары тағы да таспаға жазылып, кейін бастапқы тәжірибе мен кейінгі қалыптастырушы тәжірибедегі деректер өзара салыстырылады. Осылайша тәжірибелер арқылы балалардың танымында өткен уақыт аралығында не өзгергенін, яғни ойдың толығуы мен молаюы сарапталады.

Қорытынды жұмыста сұрақтар легі өзгереді, балалардың өздігінен ойлап тапқан және оларды нақты қызықтыратын жайттар байқалады. Бастапқыда «Бұл не? Неге олай? Адам ба, не басқа құбыжық па? Мынау не?» деген бос сұрақтар көп болса, кейінгі тәжірибеде ойланып, нақты білгісі келетін сұрақтар қоятыны анықталды. Мысалы, «Құрттың аяғы жоқ болса, қалай жүреді? Бүгін күн суық па? Өйткені жел қатты, қыста гүл шықпай ма? Неге?» деген сияқты ойландыратын, жауаптарды өзара салыстыратын сұрақтар балаларды сөйлеуге тартады. Бала жасы ұлғайған сайын ой-өрісі толығады, сөздік қоры молайған сайын тәрбиешінің қоятын сұрақтарының түрлері де (проблемалық, логикалық т.б.) көбейіп, балалар толық мағыналы сөйлемдер құрастыра алатын тілдік деңгейге жетеді.

Танымдық әрекеттерді тудыратын әдіс-тәсілдерді сәтті қолдану тәрбиешінің әдіс пен тәсіл деген ұғымдарды жақсы білуіне байланысты. Мысалы, тәрбиеші «Сөйлеуді дамыту» бойынша ұйымдастырылатын оқу қызметінде бақылау, мазмұнды сурет қарастыру, көркем шығарма, әңгіме оқу әдістерін пайдаланады. «Табиғат-біздің досымыз» немесе «Жыл мезгілдері» та-

қырыптарынан бала тілін қоршаған ортамен таныстыру бағытынан басқа білім салаларынан алған білімдері нақтыланады, кеңеседі және тереңдейді. Осы әдістерден басқа табиғатқа серуен жасау, еңбек ету кезінде әңгіме айту, дидактикалық ойындар үйлестіріліп қолданылатын болса, балалардың танымдық-тілдік белсенділігі арта түспек.

Қазіргі кезде сабақ оқыту формасы ретіндегі мағынасынан ажырады. Балалардың балабақшада бес түрлі іс-әрекеті жүзеге асырылса, оның бірі «Ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті» немесе «оқу қызметі» делініп түрліше аталып келеді. Негізгі мақсат бала тілін дамыту болғандықтан, бұл әрекетте арнайы түрде нысанға бақылау жасату, сол нысанды жетік тану үшін ойын әрекетін қолдану, сол нысанды қолданып зерттету, яғни еңбек еткізу, қайталтып іс-тәжірибеде қолдандыру қажет етіледі. Бұдан шығатын қорытынды: қазіргі тәрбиешілер ұйымдастыратын оқу-үйрету үдерісінде бірнеше іс-әрекеттер қатарынан, кіріктіріле қолданылып, тиімді тәсілдер түрінде көрініс беруде.

Мысалы, әңгімелесу әдісімен өткізілетін үдерісте осы аталған іс-әрекеттер алмасып қолданылып жатады. Солардың ішінде жоғарыда аталып өткендей тілдік-танымдық әдістер баланы еркін сөйлеуге жетелейді. Бұл әдістердің құрамында келесі тәсілдер қолданылады: ойыншық жануарлар мен өсімдіктерді пайдаланып, қимылды, шығармашылық, сюжетті рөлді және дидактикалық ойындарды сахналау, арнайы мақсатты бақылаулар өткізу, қысқаша әңгімелер мен өлеңдердің мазмұнына сай сахналау, балалармен әңгіме жүргізу, өз бетімен не үлкеннің көмегімен табиғатта түрлі практикалық тәжірибелер жүргізу («Қоршаған ортаны сен қалай сезінесің?»), жарыстырып экологиялық ертегілер айтқызу.

Осындай әдіс-тәсілдермен ұйымдастырылған тілдік-танымдық іс-әрекеттер балалардың белсенділігін ынталандырады, көңіл-күйлерін көтере түседі.

Мысалы, «Ағаштар неге ақ түсті»тақырыбына құрастырылған ертегі үлгісін алайық : «Мен таныс бағбанға қонаққа келдім. Баққа шықтық, орындыққа отырып дем алдық. Ал біздің айналамыздағы ағаштар сондай аппақ. Көктем келді, күн маужыратып жылы болып тұр, ал ағаштар болса ақ қар жамылғандай аппақ. Біз қандай баққа тап болдық? Ағаштар неге аппақ?» тәрбиешінің орнымен қолданған осындай экологиялық ертегілері баланың қызықты мәтінді сүйіспеншілікпен қабылдауына жол ашып, балалардың қиялдарын дамытуға негіз болуда. Сол сияқты балаларға жаңалыққа толы жарнамалар жасату, жұмбақтар шешкізу бүгінгі заманауи тәрбиешінің бала танымын аша түсуіне ықпал етіп отыр.

Жарнама – бұл бір нақты ақпарат, ол ерекше формадағы қаптамаға орнатылады. Ақпараттан басқа жарнама өз алдына жоғары көңіл-күйдің күшін алып жүреді. Тәжірибенің көрсетуінше, балаларға ұсынылған жарнаманы балалар өздері ойлап тапса, олар ойынға тез араласып кетеді. Жарнаманы жасау үшін бала сол нысан туралы көп ақпарат білуі керек және өз көзқарасына сай ерекшеліктерін бөліп алады. Бұл ақпараттарды жан-жақты, өз ісіне шеберленген тәрбиеші бере алады. Бала тәрбиешінің алдынала берілетін көмегі арқылы өзінің атынан жарнама жасайды: «Мен тоқылдақпын, орманда тұрамын. Менің тұмсығым қатты болғандықтан мен ағаштардағы құрт құмырсқаларды шоқып жеп ағаштарды емдеймін. Менсіз орман құрып кетеді».

«Балалардың қызығушылығы ізденушілік жұмыстарда жиі байқалады, сондықтан қазіргі кезде тәжірибелер мен бақылауларға көп орын бөлінеді. Қызықты тәжірибелерді өткізе отырып, балалар ауа, сиқырлы судың қасиеттерін жақсы танитын болады. Жұмыстың нәтижесі болып олардың тәжірибе бойынша тапқан тұжырымдары, өз ойлары және пікірлері болады, осылайша тірі және өлі табиғаттың байланысы анықталады» деп көрсеткен ғалымдардың пікірлері қазіргі зерттеу әдістерінің қолданысқа енуіне жол ашып отыр [Гризик Т.И., Аймагамбетова К.А., 3 б.].

Сөздік ойындардың да пайдасы мол екендігін біз алдыңғықатарлы балабақша тәрбиешілер еңбегінен көріп келеміз. Мысалы, «Сөйлемді аяқта» - ойынында тәрбиеші сөйлемнің басын айтса, балалар соңын ойлап табады: «Бүгін аула тазартушы әбден шаршады, өйткені ..», «Далада қар қалың, себебі...», «Тиін күзде қор жинайды, өйткені ...», «Аю қыста ұйықтайды, ал жазда ....», «Қоян күзде тонын ауыстырады, өйткені ....», «Жылқы суды сүзіп-сүзіп ішеді, ал ит ....», «Ауладағы қарды аула тазартушы ағаш күрекпен ...(қайтеді?)..., ал балабақшада тәрбиеші ..., меңгеруші ..., күтуші...., медбике...).

Сөзбен жұмбақтап сипаттау ойыны – балаларды тілдік-танымдық әрекетке түсіруде көп қызығушылық тудыратын тәсіл. Сипаттау ойыны затты сипаттайтын белгілерді бөліп алуға үйретеді, оларды сөзбен атайды, зейінділікке тәрбиелейді. Мысалы, «Мен дөңгелек, тоқ сары түсті, ағашта өсетін жемісті жасырдым» деген сияқты. Осы сияқты ойындар түрлі болуы мүмкін: «Нелер сары болады?», «Нелер дөңгелек болады?», «Қыста не болады?», «Ұшады, ұшпайды», «Жануар үйдікі ме, не жабайы ма?».

Тәрбиешінің бала зейінін арттыратын заттық ортада, табиғат аясында топ балалары қызығатын жағдайларды ұйымдастыра алуы балаға білім беруді ғана көздемейді, олардың танымдық-тілдік белсенділігін тудырады. Балалар белсенді қатысқан іс-әрекеттері арқылы балалар қоршаған ортадан қажетті білім жинақтайды, әрі тәрбие алады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Аймағамбетова К.А., Метербаева К.М. Қоршаған ортамен таныстыру арқылы балаларды байланыстырып сөйлеуге үйрету.(Әдістемелік құрал. Алматы, 2000.

2. Гризик Т.И., Аймагамбетова К.А., Майкова Г.Ж. «Познаю мир»: Метод. рекомендации для воспитателей. - Алматы: Просвещение-Казахстан, 2007.

3. Стародубова Н.А. Теория и методика развития речи дошкольников. 5-басылым. Педагогическое образование. «Академия», 2006.

4. Кудьярова Э.Х. Бала қабілетін ашу - тәрбиешіге жүктелер жауапты міндет // Мектепалды даярлық. 2009, №3.

5. «Біз мектепке барамыз» мектепке дейінгі ересек жастағы балаларды тәрбиелеу мен оқыту бағдарламасы.- Астана, 2009. - 106 б.

ӘОЖ 378

Бакраденова Алтын Бакраденовна,
п.ғ.к., профессор,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ.,
e-mail: altyn.bakradenova@mail.ru

Таурбекова Айнур Сапашовна,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ.,
e-mail: taurbekova71@mail.ru

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ЗАМАНАУИ ТӘРБИЕШІ МАМАНДЫҒЫН ДАЯРЛАУ МӘСЕЛЕСІНЕ

Бакраденова Алтын Бакраденовна,
к.п.н., профессор,
Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган,
e-mail: altyn.bakradenova@mail.ru

Таурбекова Айнур Сапашовна,
Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,
г.Талдыкорган,
e-mail: taurbekova71@mail.ru

К ПРОБЛЕМЕ ПОДГОТОВКИ СОВРЕМЕННОГО ВОСПИТАТЕЛЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Bakradenova Altyn Bakradenovna,
c.p.s, professor,
Zhetysu State University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan,
e-mail: altyn.bakradenova@mail.ru

Taurbekova Ainur Sapashovna,
Zhetysu State University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan,
e-mail: taurbekova71@mail.ru

TO THE PROBLEM OF TRAINING MODERN EDUCATORS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Түйін. Мақалада заманауи педагог-тәрбиешінің құзыреттіліктерінің қалыптастыру мәселесіне байланысты сұрақтар қарастырылған. «Теориядан – тәжірибеге» әдісінің психологиялық-педагогикалық шарттарын негізге ала отырып, автор ЖОО студенттерінің кәсіби мамандығына қажетті құзыреттіліктерді сөз етеді. Жаңғыртылған оқыту және тәрбиелеу бағдарламасы бойынша мектепке дейінгі балардың іс-әрекеттерін шеберлікпен іске асыра алатын заманауи тәрбиешінің моделін ұсынады.

Кілттік сөздер: тәрбиеші, тұлға, кәсібилік, шеберлік, құзыреттілік, оқыту, тіл дамыту, коммуникативті құзыреттілік.

Аннотация: В статье рассмотрены вопросы, связанные с проблемой формирования компетенции у современного специалиста педагога-воспитателя. Обоснованы психолого-педагогические условия реализации метода «от теории к практике», автором выдвинуты вопросы ориентированные на формирование необходимых компетенции в профессиональной подготовке студентов ВУЗ-а. Дается модель современного воспитателя, умеющий мастерски осуществить разные деятельности детей дошкольного возраста по обновленному содержанию обучения и воспитания.

Ключевые слова: воспитатель, личность, профессиональность, мастерство, компетенция, обучение, развитие речи, коммуникативная компетенция.

Summary: The article deals with issues related to the problem of competence formation by a modern specialist educator. Psychological and pedagogical conditions are based for the implementation of the method "from theory to practice", the author put forward questions focused on the formation of the necessary competencies in a professional university students training. A model of a modern educator is given, which is able to integrate various activities of preschool children according to the updated content of training and education.

Keywords: educator, personality, professionalism, skill, competence, training and education, speech development, communicative competence.

Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Қазақстан халқына жолдауында мектепке дейінгі білім беру сапасын түбегейлі жақсарту керектігі айтылған. Онда ойлау негіздері, ақыл-ой мен шығармашылық қабілеттер, жаңа дағдылар сонау бала кезден қалыптасатындығын және білім беру ісінде 4к моделіне: креативтілікті, сыни ойлауды, коммуникативтілікті дамытуға және командада жұмыс істей білуге басты назар аударылу қажеттігі мен тәрбиешілердің еңбегіне біліктілік талаптарын, оқыту әдісін қолдануда маман қадрлардың дайындығын жетілдіру қажеттігі баса айтылған [Назарбаев Н.Ә., жолдау, 2018].

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарт талаптарын сақтай отыра қандай білім саласында қаруланса да, болашақта педагогтік ортаға тап болатын тәлімгерлер теориялық дайындықпен қатар практикалық дағдыларды меңгермесе, мамандыққа деген көзқарасын жойып алуы мүмкін. Сондықтан да қазіргі уақытта таңдаған мамандығына әрбір тәлімгердің сапалық жақтан тиісті деңгейде дайындалуына назар аударылып, жоғарғы оқу орындарында кәсіптік білім беру бағдарламалары «Теориядан – практикаға» әдісімен әзірленуі көзделуде.

Қазіргі мектепке дейінгі ұйымдарға қандай тәрбиешілер керек? Мұндай сауалға жаңа заман баласымен белсенді әрекет-қатынасқа түсе алатын шығармашыл, балаларды қызықтыратын мәселелерді тез тауып, сұраныстарын өтей білетін заманауи тәрбиеші керек деп жауап беруге болады. Оқытудың ең төменгі сатысы балабақшадан бастап мектеп бітіргенге дейінгі кезеңдерге сәйкес білім бағдарламаларының мазмұны, оқыту формалары, әдіс-тәсілдері жаңғыртылып жатқан тұста ЖОО-ның қабырғасынан білім алушылардың әрқайсысы сол жаңалықтармен толыққанды таныс болып шығуы тиіс. Мақала тәрбиеші тұлғасына арналатындықтан, бірінші орынды оның кәсіби білімін теориялық деңгейде арттыруға ден қоймай, жоғары білім алып жатқан тәлімгерді ЖОО қабырғасынан педагогтік еңбекке баулуды, болашақ мамандығына деген сүйіспеншілікке тәрбиелеуіміз қажет деп ойлаймыз.

Қазіргі заман балаларын тәрбиелейтін тәрбиеші – әрі ізденгіш, зерттеуші тәрбиеші, әрі психолог тәрбиеші, әрі технолог, яғни оқу-тәрбие әрекеттерін жаңаша ұйымдастыра алатын интелектуалды педагог. Мұндай қабілет-сипаттарды игерту арнайы, кәсіптік білім беретін колледждер мен жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларының мазмұны жаңғыртылып, оқу үдерістерінің жаңа технологиялар мен тиімді жағдаяттарға, мәселелік сұрақтарды жеке-дара тұлғаның іздене шешуіне байланысты дұрыс құрылуына негізделеді. Біз қарастырып отырған 5В010100 «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығы бойынша базалық пәндерден гөрі элективті пәндердің сан жағынан көбеюі, бағдарлама авторларына оларды жергілікті сұранысқа қарай таңдау компонентіне еркіндік берілуі, тәлімгерлердің практикадан теорияға іздене отырып, сапалы білім алуына жағдай тудыруда [ҚР бағдарлама 2010].

Әр оқытушының жоспарлайтын пәні бойынша жасаған модульдік анықтамасында мектепке дейінгі болашақ педагогтің (тәрбиешінің) моделін қалыптастыратын, яғни тәрбиелейтін балалармен субъект-субъектіге қатынасын қалыптайтын, оны шығармашылыққа жетелейтін құзыреттіліктер айқын көзделуі тиіс. Олар: біріншіден, педагогтік ізгілікті ұстануы, яғни мамандыққа ынтамен беріле, тиісті материалдарды іздене, қызыға оқуы; екіншіден, дидактикалық материалдарды, білім ресурстарын өздері қарастыра отыра, мектепке дейінгі білім міндеттерін игеруі; үшіншіден, білім мен тәрбиені мектепке дейінгі баланың экобалалаық шағына лайықтап жоспарлай алуы, яғни тәрбиеленушінің физикалық, рухани-мәдени ерекшеліктерін, жеке қабілеттерін ескеруі, олардың даму ортасын дұрыс құра білуі; үшіншіден, заманауи технологияларды тиімді қолдануы және оны іс-тәжірибеге енгізуі; төртіншіден, саналы түрде өз білімін әрдайым жетілдіріп отыруы. Мектептің даярлық тобы мен бірінші сынып сабақтарының тақырыптары міндетті түрде балабақшаның оқу-тәрбие бағдарламасына байланыстырылатынын ескеріп, тәрбиеші баланың мектепке қандай дайындықпен баратынын жақсы білгені жөн. Алдымен, ойын баласы мектепте сабақ үстінде ойлануға, зерттеуге, өз тұжырымын айта білуге үйренетінінен хабардар болуы тиіс. Сондықтан жоғары топта «Сауат ашу негіздері» оқу қызметі сабаққа жақындатыла ұйымдастырылғаны дұрыс деп есептейміз.

Мектепке дейінгі педагогтерді даярлауда 10 жыл көлемінде «сабақ» ұғымы оқыту фор-

масы ретінде бірнеше өзгерістерге енді. Мәселен, 2008-2009 оқу жылы «сабақ» деген аталым «Балбөбек» бағдарламасында ұсынылған перспективалық жоспарда сол қалпында қолданылса, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрі міндетін атқарушының 2009 жылғы 21 қыркүйектегі № 439 бұйрығымен бекітілген «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту бағдарламасында» сабақ ұғымы «ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті» делінді. Бүгінгі таңда сәтсіз аудармамен «оқу қызметі» делініп беріліп жүр [бағдарлама 2012].

Балабақшада сабақ атауының өзгеруіне түсінік беріп көрелік: Мектепке дейінгі ойын баласы еркіндікті қалайтыны белгілі, бір сәттің өзінде бірнеше әрекетке бара алады. Ойнайды, қолмен ұстайды, әрекеттеніп бір бөлшекті жөндейді, не соны қолданып еңбектенеді: суретін салады, мүсіндейді т.б. Осыларды баланың әрекеттері, талпынуы, талаптануы деп білеміз. «Балалар үшін күн режимінде заттармен әрекет жасау саналы түрде таңдауы дамитын қажетті және қызықты іс-әрекет болып табылады. Танымдық іс-әрекет икемділік, маусымдық, отбасы тәрбиесімен сабақтастық ұстанымдары негізінде құрылады. Маңызды орын бағдарламаның құрылымдық компоненттері мен мазмұнын тұтастай қамтитын ойын әрекетіне беріледі» деп жаңа бағдарламада көрсетілгендей, баланың жасайтын барлық әрекеттері танымдық әрекеттер болып табылады. Баланың ойын іс-әрекетіндегі дамуы, еңбек іс-әрекетіндегі дамуы, мерекелер мен ойын-сауықтар кезінде, жалпы режимдік іс-әрекетте дамуы – барлығы тәрбиешінің көз алдында өтіп жатады. Ал ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті бағдарлама тақырыптары бойынша әрекеттердің өзара алмастырыла кіріктірілуі арқылы, тәрбиешінің ұйымдастыра алу шеберлігіне қарай құрылады. Жаңғыртылған бағдарламадағы іс-әрекеттерді ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінде топтастыру (1-сызба) тәрбиешіден қаншама іскерлікті қажет ететіні айқын.

Заманауи тәрбиеші дайындау, біздіңше, оқытылып жатқан студенттердің бойында қандай құзыреттіліктер қалыптастырылуына тікелей байланысты. Білімді ғылыми-практикалық ізденіс арқылы игере алуы үшін жоғары оқу орны студенті өздігінен іздене оқи жүріп, балабақшада оларды күтіп тұрған ресурстар мен қарым-қатынас, іс-әрекеттерді жақсы біліп, заманауи тәрбиешіге тән құзыреттіліктерге ие болуы тиіс. Студенттердің төмендегі кестемен таныс болуы оларға өз мамандығы туралы кәсіптік бағдар береді және тәрбиеші мамандығының сан қырлы, қызықты екендігіне көз жеткізеді.

Кесте-1 Мектепке дейінгі заманауи оқыту және тәрбиелеу әрекеттері мен түрлері

Әрекет аталымы	Ұйымдастырылу формалары
Қозғалмалы әрекет	Таңғы гинастика, қозғалыс ойындары,физкульминутка, динамткалы қозғалыс, жарыстар, ойын-сауық, эстафета
Өнімді (коммуникативті) әрекет	Сұхбат, тілдік мәселелік жағдаят, әңгіме-ертегі, құрастыру, әңгіме мазмұнын қайталатып айтқызу, жұмбақтар шешкізу, сөздік ойындар, тілдік тренинг
Танымдық-зерттеушілік әрекет	Бақылау, серуен, мәселені шешу, тәжірибе жүргізу, эксперимент, модельдеу, дидактикалық ойын, құрылыс ойындары
Музыкалы-бейнелі әрекет	Музыка тыңдату, ән салғызу, балалар музыкалық аспаптарында ойнату, ән әуенімен дидактикалық және қозғалыс ойындарын ойнату, инсценировкалық, сахналық-драматизациялық көріністерге қатыстыру
Көркем әдебиет оқу	Әңгімелеу, оқу, талдау, жаттау, шығармаларды инсценировкалар, ойын-драматизациялар, театрлық ойындар, театр түрлері
Ойын әрекеті	Ойын ситуациялар, ережелі ойындар, шығармашылық ойындар
Ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті	Кіріктіре оқыту әдісіне қарай мазмұн қажет ететін іс-әрекеттердің жиынтығы

Басты мәселе: осы әрекеттерді ұйымдастыратын мектепке дейінгі балабақша тәрбиешісінің моделі қандай болу керек? «Мектепке дейінгі тәрбие» ұғымының «мектепке дейінгі білім беру» ұғымына өтуі жоғары оқу орындырында тәлімгерлердің білімін ғылыми ізденістермен шыңдай түсуді талап етіп отыр. Тәрбиеші зерттеушілік қабілетімен қатар, технологтық қабілетке ЖОО-да оқи жүріп меңгерсе, болашақта өз мамандығына еркін төселе алады. Балалардың тұлғасын дамытудың мүмкіншіліктерінің кеңеюін қазіргі АҚТ құралдары мен балаларға арналған робототехника түрлері дәлелдеп отыр. Балабақшадан бастап тәрбиеші өзін-өзі дамытуға итермелейтін іс-тәжірибелерді балалармен бірлесе отырып жүргізсе, жекелеген бала қиялына серпін бермек. «Технология – ғылыми-практикалық негізде шикізатты дайын өнімге айналдырудың әдіс-тәсілдерінің жүйесі» делініп берілген анықтамаға сүйенсек, технолог-тәрбиеші балаларды мектеп-

ке даярлау үдерісінде, әр сала бойынша жүйелі білім беруде, үлкендер мен балалардың өзара қатынасының әрекеттерінде қолданылатын түрлі оқу-тәрбие формаларын жаңғырта түсуді, технологиялық жаңалықтарды игеруі тиіс. Бала жасына, қазіргі заманға сәйкес қызығушылығына қарай білім беруде зерттеушілік, технологиялық шеберлікті игерту үшін тәлімгерлерді лабораториялық зерттеулерге бейімдеу – заман талабы болып тұр [ҚР бағдарламасы 2016] .

Осы мәселеге орай мектепке дейінгі мамандарды кәсіптік колледждер мен жоғары оқу орындарында дайындауда «Жанды сөз», «Логикалық ойлауға үйрету», «Шығармашылық ойындар», «Жағдаяттарға жауап», «Жауабын ізде, шешуі бізде» деген аталымдармен зерттеу лабораторияларында тәлімгерлерге әдістемелік нұсқаулықтар әзірлетіп, өздеріне практика кездерінде тәжірибеге ендіру тиімді деп есептейміз. Мысалы, сөйлеуге үйретуді әр топқа арналған кейс-тапсырмалар әзірлеу, кейс-технологиясының мазмұнын жүйемен жүзеге асыру, яғни жекелеген балаларды байланыстырып сөйлеуге жеткізу болып шығады. Тәлімгерлер лабораторияда «Жанды сөз» аталымды нұсқаулыққа тәжірибелік-зерттеушілік іс-әрекетке баулитын төмендегідей әдістер мен тәсілдерді жинақтаса болады:

– Ізденімдік әңгімелесулер;

– проблемалық сұрақтар қою және оларды шешкізу;

– модельдеу (бақылауды жанды сөзге айналдыру)

– нысандарды бақылау;

– тәжірибелерді жинақтау, талдау;

– дауыстарға, түстерге, заттарға айналу-жандандыру;

– дыбыстарды бақылау, оларды қайталау,-жандандыру.

Тәрбиеші көп қырлы, түрлі саладағы қабілеттерді игеруі қ тиіс . Ол жоғары оқу орнында теориялық білім жиғанмен, тәрбиешілік мамандыққа бірнеше тәжірибешіліктен өткеннен кейін барып төселеді. Қазіргі ЖОО-ның мамандық бойынша құрылған бағдарламасында тәжірибешілікке беріліп отырған сағат мөлшері заман талабына сай маман дайындауға аздық етеді. Жан-жақты, өз ісіне шебер маман дайындау үшін «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығына дуалды оқыту әдісін енгізу тиімді болмақ. Бұл орайда элективті пәндерді балабақшаларға енгізілген жаңғыртылған бағдарламаларға оңтайландырып, сол пәндер негізінде өтетін оқу іс-әрекеттерін студенттер көзбен көріп, балалардың жас ерекшеліктеріне қарай қолданылатын технологияларды көңілдеріне түйіп отырса, нағыз практик, технолог-тәрбиеші болып шықпақ.

Жаңғыртылған бағдарламада тәрбиеші-педагогке төмендегідей талаптар қойылған:

1. Тәрбиеші білімін ұдайы жетілдіріп, кәсіби шеберлігі мен құзыреттілігін дамытып тұруы тиіс.

2. Тобындағы әр баланың біліміне, танымдық ерекшелігіне, дағдылары мен қабілетіне сеніммен қарауы керек.

3. Балаларды ақпаратты хабармен, жаңалықпен күнделікті, үздіксіз қамтамасыз етіп отыру қажет.

4. Ата-анамен балабақша педагогінің арасында тығыз байланыс орнағаны жөн.

5. Баланы өмірге бейімдеуде дұрыс бағыт беріп, жас ерекшелігіне қарай қызығатын нысандарына жіті көңіл бөлінуі керек [Арушанова А.Г., Юртайкина Т.М., 1993, 27 б.].

Әрине, баланың білімі бірден оның мінез-құлқы мен тәртібіне айналмайды, оған ұзақ уақыт дағдылану, үйрену керек, тәрбиеші осыларды түсініп, шыдамдылықпен өз жұмыстарын дұрыс жоспарлап, болашақта баланың тұлға болып өсуіне ықпалды жұмыстарды орындайды. Мектепке дейінгі мекемеде бала тілін жүйелі түрде дамыту, оның тұлғалық сипаттарын біртіндеп қалыптастыру – тәрбиеші, әдіскер, меңгерушілер жоспарлы түрде, бірлесе атқаратын іс. Десек тағы, тәрбиешінің бүгінгі таңдағы қызметі күрделене түскендіктен, бүгінгі студенттің бойына оқу орындарында қалыптастырылатын құзыреттіліктерін айқындау қажет. Айқындау теория жүзінде емес, сол өзі оқып жүрген ортада түрліше ұйымдастырылған оқыту үдерісінде, сол сияқты балабақшамен тығыз байланысты теориялық және практикалық қызметтерде бекітілуі абзал.

«Компетенция», яғни құзыреттіліктер болашақ педагог тәрбиешінің түрлі жастағы балалармен жүргізетін іс-әрекеттерінің тиімді қаруы, педагогтің мықты, адами-кәсіптік рухы. Студенттің бойына қалыптастырылатын құзыреттіліктерді әрбір ЖОО оқытушысы өз пәніне қатысты сараптайды. Мысалы, балабақшада тілдерді оқытуға қатысты мынадай түрлері бар:

– коммуникативтілік құзыреттілік: оқытушымен не өз қатарластарымен тақырып төңірегінде талас-тартысқа түсе алуы, өз ойын дәлелді ақпараттармен дәлелдей сөйлеуі;

– құрал-жабдықтармен, оқуға, сөйлеуге қажетті ресурстармен (аудио, видеожазба, сурет, түрлі дискі, ақпараттық құралдармен) қызмет ете алуы;

– стратегиялық жоспар құра алуы: терең ойлау, талдау (анализдеу) қабілетінің болуы;

– іс-әрекет түрлерін жүйелі түрде іске асыруға жауапкершілікпен қарауы;

– оқыту-тәрбиелеу шараларынан нәтиже шығара алуы;

– «теориядан - практикаға» әдісімен өзін-өзі дамытуы;

– командада жұмыс жасай алуы;

– жаңа өзгерістерді, нәтижелерді басқара алуы;

– креативтілігі - шапшаңдылығы, жаңалыққа құмар болуы;

– қарапайымдылығы, этикасы, өз сөзіне сенімді болып, іс-тәжірибе нәтижелеріне баға бере алуы.

Жаңғыртылған бағдарламалар іске қосылып жатқан қазіргі заманда бар салада оқу-тәрбие мазмұны да толықтырылып, оқушы не тәлімгер болсын, әрбірінің табиғи дарындылық қасиеттерін айқындауға, педагогикалық үдерісте жекедара қабілеттерді дамытуға назар аударылуда. Бұл орайда, білім беру мекемелерінде атқарылатын жұмыс формалары көбейе түспек. Бала тілінің әдеби деңгейде дамуында көркем туындылармен көрнекі түрде таныстырудың, сахналау әдістерінің маңызы ерекше. ЖОО қабырғасында жүріп-ақ, тәлімгерлер топаралық сөз жарыстарына, дәстүрлі айтыс не сахналық қойылымдарға, рөлдік ойындарға қатысу арқылы, көркем сөз оқу, ертегі түрлеріне, мереке кездерінде белгілі танымал кейіпкерлерді сомдау, қуыршақ театрларын қою, балалар күніне атрибуттар, костюмдер әзірлеп, көрмелер ұйымдастыру, тәлімгерлік слайд-шоулар жасау, сонымен қатар түрлі тәрбиелік-танымдық тақырыпта конференцияларға баяндамалар жасау, ғылыми конференцияларға мақалалар жазу, тақырыптық бәйгелерге, конкурстарға қатысуды әдетке айналдырса, технолог тәрбиешінің сапалы қасиеттерінің негізі қаланады

Мектепке дейінгі мекемеге келген тәрбиеші жас маманның ең бастапқы жұмыс формалары балалармен мазмұнды қатынасынан басталады. Ол коммуникативті іс-әрекеттерде, қоғамдық өмірдің құбылыстарымен балаларды таныстыру кездерінде, жасына қарай балаларға арналған шығармаларды, суретшілердің туындыларын таныстыру кездерінде әр баланы сөзге тарта біліп, қызығушылықтарын тудыру жағдаяттарын іске асыруда әртүрлілігімен ерекшелене түседі. Жоспардағы мақсатқа бағытталған педагогтік әрбір тілдік жұмыс балдырғандарды еңбекүйгіштікке, ізгілікке, ұжымдану мен патриотизм бастамасына тәрбиеленуге бағыттайды.

Тәрбиешінің көп дүниені өз қолымен жасай алуы және жасалған дүниеге қуанып, риза болып, балалармен бірлесе отырып қол жеткізуінің үлкен мәні бар. Мүсіндеу, сурет салу кездерінде үлкендердің еңбегінің нәтижесін бағалауға, балалардың өзін-өзі тәрбиелеуге мүмкіндік туады. Бірлескен жұмыс нәтижесін құрғақ сөзбен жеткізбей, сол алынған тақырыпқа қатысты жұмбақ шешкізу, тыйым сөзбен, мақалмен келесі еңбекке ынталандыра түсу, мазмұнды мадақтама, мысал өлеңдермен демеу тәрбиеленушілердің эмоциясын тудырып, тақырыпты сезіммен қабылдауына ықпал етпек. Балалардың ортақ пайдалы жұмысты істеуге тырысуы, бірге ойнауы, бір нәрсемен шұғылдануы, ортақ мақсат қоюы және оны жүзеге асыру ісіне өздігінен қатысуға талпыныс жасауы көркем сөзбен демелгенде арта түседі. Мұның бәрі де баланың жеке басының қоғамдық бағытын анықтайды, оның өмірге белсенді ұстанымын, танымдық білімін ыждаһаттылықпен қалыптастырады.

Қазіргі мектепке дейінгі мекемелерде тәрбиеленіп жатқан балалардың тілін дамыту мәселесіне лабораториялық жұмыстар арқылы талдау жасау оқып жатқан студенттерге келесі міндеттерді шешуді көздейді.

– Мекемелердегі педагогтар қызметінің балалардың жас ерекшеліктеріне және сөйлеуді дамыту бағдарламасына сәйкес ұйымдастырылуын жүйелі түрде бақылып отыру;

– ұйымдастырылған оқу іс-әрекеттерінде тәрбиеші сөзінің топтарға байланысты ерекшеліктерін анықтау;

– мектеп жасына дейінгі балалардың ана тілін тарихи қалыптасқан ғылыми-педагогикалық тұрғыда және жаңа педагогикалық технологиялар негізінде қалыптастыра дамытуға қатысты нұсқаулықтармен, зерттеулермен таныс болу, балалардың тілін дамытатын ойын түрлерін білу және ұйымдастыра алу;

– мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің түрлері көбейіп, олардағы оқу-тәрбие үдерісін басқарудың икемді, көпфункционалды жүйесі құрылуы, топтарда көптілділік орын алуы мемлекеттік тілдің оқытылуын тежемей, керісінше ана тіліне басымдылық беру: қандай сабақтардың болмасын (математика, музыка, сурет, жапсыру т.б.) мазмұнын құруда бала тілінің жаңа сөздік қормен толығуына, өз ойын байланыстырып жеткізуіне қатысты талаптарды жақсы білу;

– балабақшада өткізілетін күн тәртібіне сәйкес сабақтан тыс көркем әдеби туындылармен байланысты ойын-сауық түрлерін (театрландырған көрініс, концерт т.б.) құрастыра алуға, ұйымдастыру жолдарына үйренуге және өткізе алуға дағдылану [Валиева М., 2012].

Осындай міндеттермен студенттер тәжірибешілік күндерінде және оқу орнындағы ғылыми лабораторияларда таныс болуы, бетпе-бет мәселелерді шешуге араласуы балаларды жүйелі түрде мектепке даярлауды тиімді ұйымдастыруға жол ашады. Қазақстан Республикасының Білім және Ғылым министрлігінің нормативтік құжаттарына сәйкес кеңес дәуіріндегі сабақтарды дәстүрлі ұйымдастыру жүйесіне балама түрде мектепке дейінгі білім берудің жаңа жүйесі жүзеге асырылуда[1, 2, 3]. Қазіргі таңда алдыңғы кезекке баланың тұлғалық дамуы қойылып: оқутәртіптілік тәрбие моделінің орнына тәрбиенің тұлғалық-бағдарлық моделі орын алып отыр [Арушанова А.Г., Юртайкина Т.М., 1993, Валиева М., 2012].

Сонымен, жаңа заман баласын тәрбиелеуге дайын тұлғалық-бағдарлық тәрбиеші моделі – көпфункционалды модель. Ендеше заман талабына сай ғылыми-педагогикалық зерттеулер

ұйымдастыра алатын, функционалды сауаттылық, сөйлеу мәдениеті, қарым-қатынас этикасы, оқыту және тәрбиелеу үдерісінің педагогикалық негіздерімен қаруланған, ұрпақ тәрбиесінде заманауи технологияларды қолдана отырып, баламен бірлесе отырып, бейнелеу өнеріне, сөз өнеріне, саз өнеріне баланы бейімдей алатын тәрбиеші дайындау тәлімгерлеріміздің заманауи құзыреттіліктерін қалыптаудан тұратынын білуіміз керек. Жоғары оқу орны болашақта осы мамандықта оқып жүрген студенттеріміздің білім беретін дәріскерлерінен бір қадам алда тұрып, теорияны зерделеріне өздері түйетін, тәрбиешінің міндетті істерін өздерінің зерттеулері, іс-тәжірибелері арқылы игеретін, құзыреттілік іскерліктері бағаланатын тәлімгерлерді күтеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру ҚР Президенті – Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы (2018ж 5 қазан)

2. ҚР-ның 2011-2020жж. арналған білімді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы. Астана 2010.

3. «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» білім беру бағдарламасы қалыптастыратын оқыту нәтижелері (құзыреттері) 5В010100 – «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығы түлегінің моделі». Астана-2012.

4. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы Қазақстан Республикасы, Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 12 тамыздағы № 499 бұйрығымен бекітілген.

5. Арушанова А.Г., Юртайкина Т.М. Формы организованного обучения

родному языку и развитие речи дошкольников // Проблемы речевого развития дошкольников и младших школьников / Под ред. А.М. Шахнаровича . – М., 1993. –С. 27.)

6. Валиева М. Білім беру технологиялары және оларды оқу-тәрбие үрдісіне енгізу жолдары. (Әдістемелік нұсқау) – Алматы, 2012.

ӘОЖ 373.1: 14.25.05

Бекбаева Малика Фархатовна,
2 курс докторанты,
6D010200 - Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

БАСТАУЫШТА ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУГЕ БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДІ ДАЯРЛАУ

Бекбаева Малика Фархатовна,
докторант 2-го курса,
специальность 6D010200 - Педагогика и методика начального обучения,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЦИОНАЛЬНЫМ ВОСПИТАНИЕМ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Bekbaeva Malika,
2 year doctoral student,
6D010200 - Pedagogy and methods of elementary education,
Zhetysu State University Named after I. Zhansugurov

TRAINING OF FUTURE TEACHERS WITH NATIONAL EDUCATION IN PRIMARY SCHOOLS

Түйіндеме: Мақалада ұлттық тәрбие беру мәселелері жайы қарастырылған. Бастауыш сынып оқушыларына халықтық тәлім-тәрбие мұраланының негізінде ұлттық тәрбиесінің қалыптасуы мен дамуын жүзеге асыратын болашақ мұғалімдерді даярлаудың ғылыми жолдарына талдау жасалған. Оқушыларға ұлттық тәрбие берудің жолдары мен құралдарыда қарастырылып олардың мазмұндық мәндерін ашып береді. Сондай-ақ, қазіргі тәрбие жүйесіндегі ұлттық тәрбиенің орын алуына ықпал жасайтын халық дәстүрлерді де сипаттап өтеді.

Түйінді сөздер: ұлттық тәрбие, ұлттық тәлім, ұлттық мұра, бастауыш сынып оқушысы, болашақ мұғалімді даярлау, ұлттық құндылық.

Түйіндеме: В статье рассматриваются вопросы национального воспитания. На основе традиций народного воспитания учащихся начальных классов проведен анализ научных подходов к подготовке будущих учителей, осуществляющих формирование и развитие национального воспитания. Рассматривается содержательная раскрывает учащимся и их значений средствами пути национального воспитания. Кроме того, в современной системе воспитания описывается и народные традиции, способствующие развитию национального воспитания.

Ключевые слова: национальное воспитание, национальное воспитание, национальное наследие, подготовка ученика начальных классов, будущего учителя, национальные ценности.

Summary: The article deals with issues of national education. Based on the traditions of national education of primary school students, the analysis of scientific approaches to the training of future teachers involved in the formation and development of national education is carried out. The article deals with the content reveals to students and their values by means of the way of national education. In addition, the modern system of education describes folk traditions that contribute to the development of national education.

Keywords: national education, national education, national heritage, training of primary school students, future teachers, national values.

Бастауыштағы педагогикалық үдерісте оқушыларын ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелеу - оларды болашақта өз қоғамының жанашыры және елжанды, халқының қамын ойлайтын, ұлттық болмысы бекіген азамат болуына дайындау болып табылады. Болашақ жеке тұлғаның болмысына қазақи ұлттық құндылықты сіңіру оның ұлт өкілі ретіндегі даралық сипатын саналы түрде сезінуге бағыттап отырудың мәні зор. Себебі, ұлттық рухани құндылықтарды бойына сіңіру әрекеттері жастардың жеке болмысындағы танымда өзін-өзі айқындау арқылы жүзеге асады. Өзін-өзі айқындаудың кезеңінде оқушы меңгеретін құндылықтардың мәнін аша келе, ұлттық тәлім-тәрбие беретін тәлімдік ой-пікірлер мен өмірлік тәжірибеде қалыптасып, дамыған рухани құндылықтар жайындағы білімдерді игеріп, оларды меңгере бастайды. Қоғамдық құрылым

мен әлеуметтік ортада, мектепте, оқушы өзінің қарым-қатынас жүйесін реттеуін жүзеге асыруда ұлттық тәлім-тәрбиелік мұрадағы рухани құндылықтар тәртібіне бағына отырып жүзеге асырады. Оқушының жеке тұлғалық болмысындағы құндылық көріністері: ар-ұят, өзін бағалау мен бақылау, өзіне сын көзбен қарау, жеке мінез-құлқын қоғамдық құрылыммен, әлеуметтік ортадағы ересек адамдарға еліктеу, бой түзеу және құрбы-құрдас достарымен араласуды үлгілі өнегелерді меңгеруде салыстыра қабілеттері көрініс береді.

Тәрбие және оның жүру барыстары баланың табиғатына сай, әрі үйлесімді болып оның табиғатынан орын алу керек жайын XX ғасырдың бас кезінде қазақтың белгілі ғылым педагог-әдіскер М. Жұмабаев өзінің «Педагогика» атты еңбегінде төмендегідей айтып өткен болатын. «...Тәрбиеден мақсұт – баланы тәрбиешінің дәл өзіндей қылып шығару емес. Келешек өз заманына лайық қылып шығару ғой. «Балаңды өзімдей бол деп үйретпе, өзімдей болма деп үйрет!» деген Әзірет Әлінің сөзінде көп шындық бар. Бұл – бір» - десе, екіншіден деп, «әрбір тәрбиешінің қолданатын жолы - ұлт тәрбиесі. Әрбір ұлттың бала тәрбие қылуы туралы ескіден қалып келе жатқан жеке-жеке жолы бар. Ұлт тәрбиесі баяғыдан бері сыналып, көп буын қолданып келе жатқан тақтай жол болғандықтан, әрбір тәрбиеші, сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс болуға тиісті. Және әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында, өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті...» - деп жазды [Жұмабаев М., 1992.- 160 б.].

Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесі мен жастарға тәрбие беру жұмыстарында орын алған реформалар оқыту мен тәрбиелеудің жаңа әдіснамасын анықтау арқылы жүзеге асырылуда. Яғни, бұл өз кезегінде қазақстандық педагогика ғылымы ұрпақ тәрбиесіндегі ұлттық озық тәжірибелері негізінде жаңа заманға лайықты құрылуын, ұлттық құндылықтар мазмұнынан бай және соларды басшылыққа алатын тәрбие беру мақсатын зерттеп және өмірлік тәжірибеде жүзеге асыруды ғылыми-әдістемелік тұрғыдан негіздей отырып анықтау әрі, тәлім-тәрбиелік мұраларын, рухани құндылықтарын оқу-тәрбие үдерісіне енгізу мен пайдалануда қазақстандық ғалымдар: Ж. Наурызбай [Наурызбаев Ж., *1995, 192 б.*], К. Жарықбаев [3], З. Әбілова [Әбілова З., Қалиев С.Қ., *1999, 394* б.], Ә. Табылдиев [Табылдиев Ә., *2001, 320 б.*], Қ. Бөлеев [Бөлеев Қ., *2001, 152 б.*], Ж. Асанов [Асанов Ж., *2005, 344 б.*], К.Ж. Кожахметова [Кожахметова К.Ж., *1998, 317 б.*], Г.К. Нұрғалиева [Нұргалиева Г.Қ., *1993, 42 б.*], С.А. Ұзақбаева [Ұзақбаева С., *1995, 232 б.*] т.б. өз үлестерін қосуда.

Бүгінгі күндегі ұлттық тәрбие бағытындағы зерттеулерде мысалы, «...өзіңді біл дегенде - бұл тек қара басыңды ғана біліп қой дегендік емес, бұл-өз тарихыңды, дәстүріңді, ата-бабаларының игі жақсылығын үйрен және үй-ішіңді, оның тарихын, ауыл-айналаңды немесе сені қоршаған әлеуметті біл дегендік. Осылардан басталған білім барлық білімдердің іргетасы, білікі-бастау бұлағы. Жеті атаңды біл дегенде, үй-ішілік біліміңді тереңдет, мүмкін аталарыңның ішінде кезінде болған игі жақсыларынан үлгі аларсың, батыр болса, ел қорғап, шешен болса, әділ билік айтқан болар, содан үйренерсің, еңбекте ер атанған болса немесе ақын-айтқыш болса, тәлімдік өнеге аларсың, тіпті қарапайым, кең пейіл, адамға ылғи достық ойлаған жандар болса, олардың да ізгі қасиеттері саған өнеге болар. Үй-ішіңді біл дегенде, әке мен анаңды әлі дұрыс түсініп болмағаныңды шын ұғасың ба? Сені дүниеге келтіріп, түн ішіндегі жөргегіңді бірнеше рет құрғатқан анаң алдындағы борышыңды өтей алдың ба? Қазақ өзін-өзі біліп, тануы үшін, сан ғасырлап жасалып келген, қалыптасып қалған, қайталана беретін дәстүрлерін білуі қажет», - деген халық даналығының мәнін тереңнен түсіну қажеттілігін басшылыққа алуда [Тілеужанов М. М., *1996, 299 б.].*

Осы тұрғыдан келген де, А. Құнанбаевтың «толық адам» жайындағы көзқарасын басшылыққа аламыз. Себебі, жеке тұлғаның болмысында адамгершілік пен ізгіліктің негізгі оның меңгерген ұлттық тәрбиесінде және әлемді өз халқының дүниетанымы тұрғысынан қабылдай алуымен тығыз байланыстылығында болуындағы мәселеге алып келеді. Бұнда қазақ ұлтының ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрлері өзіндік орны мен сипаттық жүйесінде үйлесімді бола алады. Халықтық дәстүрлерін зерттеу және ұғыну нәтижесінде оқушыларының тәрбиесіндегі ұлттық рухани құндылықтарын дамытудың сапасын көтеру іске асырылса, сондай-ақ болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби қызмет әректіндегі тәрбиелеу бағытындағы ұлттық көзқарасының жаңаша қалыптасуына және дамуына ықпалын тигізеді. Г.Н. Волков: «Зердесіз - дәстүр жоқ, дәстүрсіз - мәдениет жоқ, мәдениетсіз - тәрбие жоқ, тәрбиесіз - руханилық жоқ, руханилықсыз - тұлға жоқ, тұлғасыз - халық жоқ» - деген еді. Бұл ұлттық тәрбиеге деген басым көзқарасты қалыптастыру мақсатының басты қағидаттардың бірі екенін атап көрсетеді [Волков Г.Н., 1989, 335 б.].

Ұлттық тәрбие мен тәлімдік мұралардағы рухани құндылықтар тек ұлттық салт-сана мен әдеп-ғұрып және салт-дәстүрі арқылы берілетіндігін біздің отандық көптеген педагог ғалымдар арнайы зерттеушілік еңбектер жазып, оны ұрпақ тәрбиесіндегі тәжірибеге ендіріп, жұмыстар жасап келеді.

Жастардың тұлғалық болмысында рухани өзек болып, жанына қайрат беретін күштің бірі - ұлттық салт-дәстүрі. Салт-дәстүр негізінде жастарды тәрбиелеу арқылы өмірге дайындау үрдісі

қай кезеңде, заманда болмасын өзіндік орнымен жүзеге асырылып келеді және бұған қазіргі уақыттағы жаһандану жағдайында ерекше мән беріліп, басшылыққа алынуы заңдылық деп түсіну қажет. Себебі, бүгінгі ғылым мен техниканың даму кезеңінде түрлі бағыттағы жағымсыз ақпараттар легінің ағылуы – жастарды ұлттық тәрбиеден құнсыздандырып, дүбәралық, мәңгүрттік жағдайға болуына ықпал жасауда. Бұл келешектегі дамудың ұлттық бағытына үлкен кері әсерін тигізіп, ғасырлар бойы жиналған ұлттық рухани қазыналарымыздың жойылуына алып келетін апатқа себеп болатыны анық. Сондықтан қазақ халқының ғасырлар бойы жинақтаған тәлім-тәрбиелік құнды мұра болып табылатын құралдарын қазіргі бастауыштың оқу-тәрбие үдерісіне енгізу заман талабы. Қазіргі қоғамда біржақты озық білімдерді жетік меңгеру ол тәрбиесіз сыңаржақтылықты береді, сондықтан оқушының жеке тұлғалық болмысының бейенесінде ұлттық нышанды беретін тәрбиенің орын алуы басты мәселе. Қазақтың тәлім-тәрбиелік мұраларындағы тәрбиенің басты рухани құндылықтары ретінде орын алатын: адалдық, адамгершілік, ізгілік, жамандық істерден аулақ болу /бөтеннің ала жібін аттамау/, ізеттілік, парасаттылық, кішіпейілділік, қамқорлық, қайырымдылық, ақыл-ойға сала отырып шыдамды - сабырлы болу, батырлық, жаужүректік, қайсарлық, тәртіптілік, Отансүйгіштік, елжандылық т.б. қасиеттертерді болашақ жастардың бойына сіңірумен бастау алады. Бұнда жастар тәрбиесіндегі ар мен ұят, және жалпы руханият, ізгілік мәселелерін өзек етіп қою керек. «Халықтық тәрбие тағылымын игерген, рухани бай, өрісі жоғары, білімді, ел болашағын ойлайтын тұлға қалыптастыру» өте маңызды деген [Турсунов Е.Д., А.Б. Нурмуханбетов, 2013, 144 б.].

Яғни, педагогикалық қызметтегі мұғалімдер мен оқытушы-профессор және тәрбиешілер қауымы жастарға озық білімдер берумен қатар олардың тәрбиесіне ерекше көңіл бөліп, назар аударуы қажет.

Қазақтың тәлім-тәрбиелік рухани құндылықтары негізінде жастарды тәрбиелеу міндеті – ұлт өкілі болып табылатын жеке тұлғаларды бір қалыпқа, бағытқа салу немесе келтіру емес, олардың еркін және дербес тұлға түрде өмірге дайындау болмақ. Бірақ, олардың болмыстық бітімінің қалыптасуы мен дамуында ұлттық нышанның берік бекігендігі орын алып, оның талантын ашып, түрлі білім негіздерін меңгеріп, түрлі ғылымның құпия сырларына жол ашып беру және бейімдеуін; «жоғары моральдікке, ойланып істеген істерге, сұлулыққа, жоғары рухани көздерге» мүмкіндіктерін зерттеу; «ақиқаттың көптігін табиғи құбылыс ретінде тани білетін, басқаның көзқарасын сыйлай білетін тұлғаны тәрбиелеу»; сондай-ақ, педагогикалық барыстарға табиғи тәуелдігін зерттеуде оның кәсіби, ғылыми және ұлттық тәрбиенің рухани құндылықтарын қалыптастыру мен дамытудың «тетігін, құралын / механизмін/» жасау қажеттігін К.Кожахметова негіздейді [Кожахметова К.Ж., 1998, 310 б.].

Осы негізінде ұлттық тәлімдік мұралардағы тәрбие құралдары арқылы оқушы тұлғасын қалыптастырып қана қоймай, оларды болашақ өмірге баулуда қазақи болмыстығы берік, ақылой мен санасы кең, толық жетілген, теориялық білімі мен тәжірибелік мүмкіндігі ауқымды, педагогтік кәсіби қызметтегі ұрпақ тәрбиесі үшін бар білік іс-әрекетін ұйымдастырып, педагогикалық үдерісте шығармашылықпен қолдана алатын болашақ бастауыш сынып мұғалімін даярлаудың шарттары анықталынуы қажет. Бұл мәселеге сәйкес ұлттық тәрбие беру жүйесіндегі рухани құндылықтарды қалыптастыратын тәлімдік білімдер мен тәжірибелік тәрбиелеудің түрлері ғылыми педагогиканың дамуына өз ықпалын тигізіп, онымен біртұтас жүйеде байланыста жүргізуі тиіс.

Қазақстан мемлекетіндегі болашақ мұғалім мамандардың даярлайтын жоғары оқу орындарында білім бағдарламасындағы 4-ші курста / Қазақстандық/ 5 кредитпен берілетін «Этнопедагогика» пәнін студенттердің «таңдау компонентіне» емес «міндетті компенентіне» ендіру қажет және оның «этнопедагогика» пәнінің мазмұндық ауқымын кеңейту үшін бағытында жаңаша жеке пәндерді, мысалға: «бастауыштағы педагогикалық үдерісте ұлттық тәрбие құралдарын пайдалану», «жеке пәндерді оқыту әдістемесінде ұлттық тәрбие құралдарын енгізу», «қазақи қыз тәрбиесі» және «қазақи ұл тәрбиесі» т.б атауда оқушылардың жас ерекшелігі мен сыныптарда қарай қолдану жағдайында енгізілуі қажеттігі сұраныстар жамап отыр. Өйткені, қазіргі біздің оқушы жастарымыздың танымдық болмысына ықпал жасаушы жағымсыз ақпараттар кең етек алуда және соның жетегіне біздің ұрпақтың арасында ілесушіліктер де орын алып жатыр. Ұлттық тәрбиені мектеп қабарғасында берік беру тұрғысындағы озық тәжірибеге қол жеткізген Жапон мемлекетінің тәжірибесін үлгі етуге болады. Яғни, мемлекетіміздегі оқу-тәрбиемен айналысатын мекемелер мен жалпы білім беретін мектептер, колледждер, жоғары оқу орындары жалпы қоғам алдында тұрған мақсаттарды орындау үшін келесі мәселелері қарастырғаны жөн:

- ұлттық таным негізделген теориялық ілімдер аумағында дидактикалық жүйені құрастыру және білім мен тәрбие беру үдерісінің тәжірибесіне ендіру;

- ұлттық жүйеге негізделген білімдердің мазмұны ұлттық мәдениетті заманауи талаптарға үйлесімді дамытуға ықпалды болу;

- шәкірттерге білім мен тәрбие беру бағытына арналып /оқу-тәрбие мекемелерінің типтік ерекшеліктеріне қарай/ дайындалатын оқу-әдістемелік кешендер мазмұны ұлттық құндылық-

тарға негізделген тәлім-тәрбиелік мұралары жетік қамтуы керек;

– мемлекет құрушы ұлттың тілі мен діні, тарихы және салт-дәстүрін беретін рухани құндылықтары негізінде өмірлік тәжірибеге үйлесімді әдіс-тәсілдерді қолдану;

– мемлекетте тұрып жатқан өзге ұлттар мен ұлыстардың әдеп-ғұрыптарындағы рухани құндылықтарды беретін тәлімдік мұраларының озық үлгілерін педагогикалық үдеріске үйлесімді пайдалану және олармен таныс болуға мүмкіндік жасау т.б.

Қазіргі оқу-тәрбие үдерісіндегі педагогикалық тәжірибелерде жоғарыдағы баяндалған мәселелердің басымдылығын гумантиарлық бағыттағы пәндер үлесіне беру керек деген пікірлерде орынды сияқты, бірақ, жаратылыстану-математикалық бағыттағы пәндердің оқу материалдарының мазмұнына ұлттық танымдық мазмұндағы мәліметтерді де қажеттілік деңгейде енгізіп, пайдалануға болатыны анық. Бұл, әсіресе бастауыш білім білім беру кезеңіндегі қамтылатын сыныптарға өте әсерлі әрі тиімді болмақ. Өйткені, бастауыш сынып оқушысы - әлі де болса ойын баласы болғандықтан оның туған табиғатына жақындығы білім алудағы ынта-қызығушылығы мен құштарлығын оятып, меңгеруіне тиімді болады. Жеке тұлға өз болмысына ұлттық мәдениетті сіңіріп және өзін сол ұлттың бір бөлшегі ретінде сезінуі керек. Бұл мәселе түрлі тәрбие бағытында өзіндік сипатына ие болып, оқушылардың тәрбиесіндегі ұлттық рухани құндылықтарын дамытудағы көзқарасын қалыптастыру мен дамытуда негіз бола алады. Қазақ халқының ауыз әдебиетіндегі кездесетін мақал-мәтелдерде мысалы: «Тәрбиелеу-құнсыз байлық», «Сәби құндылық, бірақ одан да құнды - оның тәрбиесі», «Қарағайға қарап тал өсер, қатарына қарап бала өсер» т.б. айтылған даналық сөздер ұрпақ тәрбиесінде өзіндік орынға ие болар рухани құндылық деуге негіз болады [Қазақтың мақалдары мен мәтелдері, 2004, 272 б.].

Сонымен жоғарыда қарастырылған мәселелерге байланысты қорытындылай келсек, онда бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшелігіне сәйкес олардың тәрбие жүйесінде ұлттық таным түсініктер мен білімдерін халықтың тәлім-тәрбиелік мұрларынан пайдалана отырып жүзеге асыру. Бұндай жауапкершілігі үлкен жұмысқа болашақ бастауыш сыныптың мұғалімі де өзінің кәсіби қызметіне дайындалу барысында жеке танымдық болмысындағы қабілеттері мен таным түсініктерінің қалыптасу мен дамуында негізгі өзек болатын білімдерді игеруі қажет екендігіне көз жеткіземіз. «Әр адам өз білгенін айтады» демекші, мұғалімнің өзіде осы негіздегі ұлттық тәлімдегі ілімдер мен тәрбиелік мұраларды жетік меңгеріп, олардың рухани құндылықтарын бойына сіңірген тұлға болуы тиіс.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Жұмабаев М. Педагогика.- А.: Ана тілі, 1992.- 160 б
2. Наурызбаев Ж. Ұлттық мектептің ұлы мұраты (Оқушыларға мәдениэтникалық білім беру). – Алматы: Ана тілі, 1995. – 192 б.
3. Қазақтың тәлімдік ойлар анатологиясы. Бірінші том. (VI-XX ғғ.) / Құраст. Қ.Жарықбаев, С.Қалиев. – Алматы: Рауан, 1994, – 320 б
4. Әбілова З., Қалиев С.Қ. Этнопедагогика оқулығы. – Алматы: Қаз.МемХҚТУ, 1999. - 394 б.
5. Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы: Санат, 2001. – 320 б.
6. Бөлеев Қ. Болашақ мұғалімдерді оқушыларға ұлттық тәрбие беруге дайындаудың теориясы мен практикасы. – Алматы: Ғылым, 2001. -152 б.
7. Асанов Ж. Студенттердің этнопедагогикалық білімдері мен икемділіктері жүйесін қалыптастырудың дидактикалық негіздері. – Алматы: Арыс, 2005. -344 б.
8. Кожахметова, К.Ж. Казахская педагогика: методология, теория, практика Текст./К.Ж.Кожахметова.- Алматы: Былым, 1998, -317 с.
9. Нұргалиева Г.Қ. Психолого-педагогические основы системы ценностного ориентирования личности //Автореф. дисс... д.п.н., -Алматы, 1993. -42 с.,
10. Ұзақбаева С. Тамыры терең тәрбие (Қазақтың халық педагогикасындағы эстетикалық тәрбие). – Алматы: Білім, 1995. – 232 б.
11. Тілеужанов М. М. Халық тағылымы. Алматы: Рауан, 1996 – 299 б.
12. Волков Г.Н. Педагогика жизни. – Чебоксары: Чувашское книжное изд-во, 1989, -335 с.
13. Турсунов Е.Д., А.Б. Нурмуханбетов – Алматы: ОО «Ұлы Дала Әлемі - Мир Великой Степи», 2013 – 144 с.
14. Кожахметова К.Ж. Теоретико-методологические основы казахской этнопедагогики, 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования, этнопедагогика, дис. ... докт.пед.н. – Алматы, 1998. – 310 с
15. Қазақтың мақалдары мен мәтелдері. /Жинап, құрастырушы: Ө.Тұрманжанов/. Алматы «Білім». 2004 ж. -272 б.

UDC 378

Гусенова Мейрибан Шахгусеновна,
докторант,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
профессор ассистенті, ғылым магистрі,
Қазақ–Америка университеті

Сапаргалиева Айжан Жанисовна,
аға оқытушысы, философия докторы (PhD),
Педагогика және психология кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

ИНТЕГРАЦИЯЛАНҒАН ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНЕ ДАЙЫНДАУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Гусенова Мейрибан Шахгусеновна,
докторант,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
ассистент профессора, магистр наук,
Казахско–Американский университет

Сапаргалиева Айжан Жанисовна,
старший преподаватель, доктор философии (PhD),
кафедра педагогики и психологии,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ ПОДГОТОВКИ К ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА – ПСИХОЛОГА В ПРОЦЕССЕ ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ

Gussenova Meiriban Shakhgussenovna,
doctoral student,
Zhetysu State University named after I. Zhansugurov,
assistant Professor, Master of science,
Kazakh-American University

Sapargaliyeva Aizhan Zhanisovna,
senior lecturer, doctor of philosophy (PhD),
Department of pedagogy and psychology,
Zhetysu State University named after I. Zhansugurov

THEORETICAL BASES OF IMPROVEMENT OF PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PREPARATION FOR CREATIVE ACTIVITY OF THE FUTURE TEACHER- PSYCHOLOGIST IN THE PROCESS OF INTEGRATED TRAINING

Аннотация. Соңғы жылдары жоғары білім беру жүйесінде болған елеулі өзгерістер әлеуметтік құндылықтың негізгі буыны ретінде білім алушының тұлғасына белсенді назар аударумен байланысты. Олар ЖОО-да педагог–психологты дайындау жүйесін айтарлықтай жаңғырту қажеттілігін көрсетеді, ол болашақ маманның жеке кәсіби-бағдарлы қалыптасуын, оның рухани, шығармашылық мүмкіндіктерін барынша ұстау мен қайта құруды қамтамасыз етеді. Мақалада болашақ педагогтың шығармашылық қызметіне дайындаудың негізгі педагогикалық шарттарын жетілдірудің теориялық негіздері қарастырылады.

Кілт сөздер: жоғары білім, педагогика, маман, жаңғырту, тұлға.

Аннотация. Существенные изменения, которые произошли в последние годы в системе высшего образования, связаны с усилением активного внимания к личности обучающегося как основным звеном социальной ценности. Они указывают на необходимость существенной модернизации системы подготовки педагога-психолога в вузе, которая призвана обеспечить индивидуальное профессионально–ориентированное становление будущего специалиста, максимальную выдержку и преобразование его духовных, творческих возможностей. В статье рассматриваются теоретические основы совершенствования ключевых педагогических условий подготовки к творческой деятельности будущего педагога.

Ключевые слова: высшее образование, педагогика, специалист, модернизация, личность.

Annotation. Significant changes that have occurred in recent years in the higher education system are associated with increased active attention to the student's personality as the main link of social value. They point to the need for a significant modernization of the system of teacher-psychologist training at the university, which is designed to ensure individual professional–oriented formation of the future specialist, maximum endurance and transformation of his spiritual and creative capabilities. The article deals with the theoretical basis for improving the key pedagogical conditions for preparing a future teacher for creative activity.

Keywords: higher education, pedagogy, specialist, modernization, personality.

INTRODUCTION

Before considering the professional activity of the psychologist as a specialist of new formation in the process of integrated education, reveal its specific features, such as defining the essence of the concept, to highlight the structure, to justify the content, this is important to describe the concept of "personality", "activity".

The thesis about the formation of personality in activity is still fundamental in psychology. Features of interrelation and mutual influence of characteristics of the structure of personality and professional activity determine the problem of psychological study of the process of formation of the professional personality in the works of K.A. Abulkhanova-Slavskaya, B.G. Ananyev, B.F. Lomov, etc. [*Abdildin Zh. M., 2001, 392 p.*]

Current requirements are the personification and subjectivation of professional and pedagogical training of students, the formation of their readiness for creative pedagogical activity, the ability to implement qualitative changes in the professional sphere. One of the prerequisites for creative activity is the development of professional competence of the future teacher, which consists in the system unity of psychological and pedagogical knowledge, experience, and personal qualities of future specialists that allow them to effectively carry out pedagogical activities [*Abdildin Zh. M., 2001, 440 p.*]. The development of creative educational activities in the vocational education involves, on the one hand, the formation of psychological readiness of students to implementation, and a system of values and priorities that guide behavior in a particular situation, on the other hand, the formation of the system of knowledge, abilities and skills that provide the conscious mastering of pedagogical techniques and technologies.

MAIN PART

The conceptual idea of the study is reflected in the following hypothesis: if

- the structural components of creative activity are defined; the stages of its implementation and the conditions for effective training of future teachers [*Abulkhanova-Slavskaya K.A., 1980, 335 p.*];
- the basis for preparing future teachers for creative activity is based on an integrative approach that ensures effective interaction of subjects of the educational process as an integral education, which creates unified mutually reinforcing components of the pedagogical process, based on fundamentally new models [4];
- the model of training future teachers for creative activity is designed on the basis of an integrative approach and involves consideration of methodological, theoretical and technological blocks [*Garber I.E., Cossack V.V., 1992, 196 p.*];
- the integrative approach is implemented through the introduction of integrated content and technology implementation programs "Psychological and pedagogical practice" and pedagogical practice of students; the use of tasks of an interdisciplinary nature; using active methods and forms of training that contain integration and provide an individual line of professional creative development of the future teacher, the process of preparing future teachers for creative activity will be more effective, namely, the goal of forming specialists with integral personality qualities that can realize their creative potential in future professional activities will be achieved [*Holland, J.L., 1997*].

According to the Kazakh researcher Z.M. Balgimbayeva, professional activity is a form of activity for which a person must have a sum of knowledge, have the appropriate skills, abilities and professionally important qualities of the individual, through which a consciously set goal is achieved, motives and human attitude to the surrounding reality are realized [*Balgimbayeva Z.M., 2005, Akhtayeva N.S.,*

76 p.].

Certain professional actions are performed by a particular subject of activity, which has received a succinct definition of "professional". "Professional – a person who has chosen any permanent gainful occupation as their profession and have the necessary classes of knowledge, understanding and skills", and professionalism gained through education and practice the ability to a professional paid performing functional duties, level of skill and mastery in a particular activity corresponding to the level of complexity of the task [*Islamgulova S.K., 2008, 50 p.*].

If we consider the professional activity of a teacher-psychologist as a specialist, in our opinion, it is one of the most multifaceted and time-consuming types of professional activity, characterized by a variety of solved problems and tasks [*Miehe, Kristen & Sven-Olaf, 2005*].

Professional skills of a teacher-psychologist as a specialist cover the spectrum typical for the Humanities, and include [https://www.kazedu.kz/referat]:

- communication skills (knowledge of communication culture, communication optimization skills, etc.);
- activity-role skills (establishing partnerships, changing role positions);
- organizational skills (coordination of efforts of various social services to solve problems of the client (student)) [«Kazakhstanskaya Pravda» dated may 06, 2015 №80 (27956).];
- design skills (the ability to emotionally and cognitively know other people);
- empathic skills and possession of means of influencing other people [*Suleimenova R.A., 2012, 22 p.*].

Thus, the professional activity of a teacher-psychologist as a specialist in the process of integrated learning is characterized by subject-object and subject-subject relations, during which the subjects of professional activity rise to a new stage of their development. The purpose of professional activity of a teacher-psychologist follows from its essence and is to preserve, strengthen and develop the mental health of students [https://studwood.ru/1661878]. It should also be noted that we consider the professional activity of a teacher-psychologist in the context of integrated learning. In this regard, we believe that the areas of psychological service in education are, in fact, the types of professional activity of a teacher-psychologist as a specialist.

Based on the above, we propose a structure of principles for improving the pedagogical conditions for training teachers-psychologists in the process of integrated learning and working with students (Tab.1).

Table 1. Principles for improving the pedagogical conditions for training teachers-psychologists in the process of integrated learning

The level of professional development	Factors of professional development	Didactic conditions of preparation teacher-psychologist to integrated training
Intuitive	Positive attitude to social and pedagogical activities	Development of cognitive motives
	Interest in knowledge about integrated learning	Regularity and consistency in the formation of pedagogical knowledge
	Overestimated self-esteem of students	Taking into account the physiological characteristics of age
Reproductive	Ability to find a balance between values and requirements that are imposed on it	Formation of humanistic values that define the worldview of a person who is able to provide pedagogical and psychological support to students
Reproductive and creative	Manifestation of personal qualities (self-awareness. self-esteem, self-determination, self-improvement)	Clear rational order in educational activities
	A clear understanding of the goals and objectives of teaching training. Maturity of the main motivational and semantic formations of the individual, the desire for social change	Actualization of the motives of professional activity, which determines the awareness of the personal significance of the meaning of the future teacher - psychologist's activity

Creative	Knowledge of effective forms of work and the ability to find the optimal balance of general and special structures, which is expressed in a self-aware, creative solution of integrated tasks	Improving knowledge that forms the basis of worldview attitudes aimed at solving psychological and pedagogical problems
	Orientation towards the development of universal moral values	The highest level of organization and self-government
	Creative manifestation	Research activities
Invariant	Availability of the necessary correlation of individual and group values	Recognition of an individual as a group
	Knowledge of techniques for developing and correcting problem groups	System information about training (students)

Note: compiled by the authors

It is theoretically proved that the basis for the effectiveness and success of professional activity of a teacher-psychologist as a specialist in the process of integrated training is professional training [*Varshavskiy S.G., 1982, 144 p.*]. The essence, structure, and content of professional training of a teacher-psychologist are revealed. Pedagogical conditions and principles of professional training of a teacher-psychologist are defined. The structure of professional training of a teacher-psychologist as a specialist in the process of integrated training, which includes five blocks: intuitive, reproductive, reproductive-creative, creative, and invariant. The result of successful and effective training will be sufficient and high levels of professional training competence [*Zhakypov S.M., 2012, 203 p.*].

Based on these conclusions, we built the concept of further research and determined its methodological support.

The introduction of the proposed structure of professional training of specialists in educational psychology, the development and verification of pedagogical conditions, the structure and content of experimental work will be disclosed in the further stages of our research.

CONCLUSION

Thus, the described directions in the research contribute to the formation of integrative thinking of the future specialist, which allows using the "apparatus" of each individual discipline in integrative (interdisciplinary) communication with others, as a means of creative solution of tasks (problems) in cognitive and professional activities. In General, the introduction of the presented structural blocks in the pedagogical process of the University provides training for teachers-psychologists to creative activities in the process of integrated learning. In the end, professional specialists develop the following skills and abilities:

- ability to use theoretical knowledge and practical skills in a complex professional activity;
- ability to system analyze the problem and build a complete model of its solution;
- the ability to a diversified search of the solution of professional problems.

The process of preparing future teachers for creative activity in the process of integrated learning will be more successfully implemented if its formation is based on a special integrative approach, the content of which is determined for the specialist by a number of cognitive tasks:

- continuous improvement of the content and inter-subject relations of disciplines of the psychological and pedagogical cycle;
- implementation of modeling of pedagogical situations in the content of laboratory and practical courses;
- use of active methods and forms of training;
- introduction of integrative psychological and pedagogical courses;
- active use of pedagogical practice.

Creative activity of a teacher is considered as an activity aimed at understanding and solving problems that constantly arise in the pedagogical process. This approach allows us to talk about creativity as a necessary component of each teacher's activity. The creative process of a teacher is considered as an activity aimed at constantly solving countless educational tasks in changing circumstances, during which the teacher develops and implements optimal, organic for this pedagogical personality, non - standardized pedagogical solutions mediated by the characteristics of the object-subject of pedagogical influence. Taking this into account, we can conclude that pedagogical creativity is effective where and when it is based on high professional and pedagogical competence, which implies competence in psychological and pedagogical and in the actual subject area. Creative activity is integrative in nature and allows you to find points of contact with different Sciences, since the creativity of a teacher involves a complex and variable use of the basic theoretical knowledge and practical skills acquired during the study of different training courses in their professional activities.

REFERENCES

1. Abdildin Zh. M. Collected works in five volumes. - Almaty: Oner, 2001. - Volume III. - 392 p.
2. Abdildin Zh. M. Collected works in five volumes. - Almaty: Oner, 2001. - Volume IV. - 440 p.
3. Abulkhanova-Slavskaya K. A. Activity and personality psychology / Nauka Publishing house, 1980. - 335 p.
4. About the features of the organization of the educational process in general educational schools of the Republic of Kazakhstan in the 2017-2018 academic year: an Informative and methodological letter. - Astana (now Nur-Sultan): National Academy of education named after I. Altynsarin, 2017. - 370 p.
5. Balgimbayeva Z. M., Akhtayeva N. S. Psychological service at school: educational and methodological guide. - Almaty: Kazak Universiteti, 2005. - 76 p.
6. Garber I. E., Cossack V. V. /Methods of professiographic. Saratov / Sarat Publishing house. University press, 1992. – 196 p.
7. Holland, J.L. Making vocational choices: A theory of vocation personalities and work environments. 3rd Edition. - Eutz, FE: Psychological Assessment Resources, 1997.
8. Islamgulova S. K. Technological approach in quality management of secondary school educational process // Scientific and methodological journal «Creative pedagogy». – 2008. – № 1 (34). – Pp. 39-61.
9. Miehe, Kristen und Sven-Olaf, Praxishandbuch Cooperative Learning - Ef-fektives Lernen im Team, erweiterte und überarbeitete Auflage, August 2005, Ham-burg.
10. Non-traditional learning technologies. URL: https://www.kazedu.kz/referat/179175 (Date accessed: 12.03.2020).
11. Program «100 concrete steps» of the First President of the Republic of Kazakhstan, Leader of Nation N. A. Nazarbayev - newspaper «Kazakhstanskaya Pravda» dated may 06, 2015 №80 (27956).
12. Suleimenova R. A. Methodological approaches to the development of inclusive education in the Republic of Kazakhstan // Open school.- 2012.-№7(118) – Pp. 20-24.
13. Technology of full assimilation of knowledge (J. Carroll, B. bloom). URL: https://studwood.ru/1661878pedagogika/tehnologiya_polnogo_usvoeniya_znaniy _kerroll_blum (Date accessed: 15.04.2020).
14. Varshavskiy S. G. Professional activities of the young teacher: Socially-pedagogical aspect. / Under the editorship of S. G. Varshavskiy, L. N. Lesohina. – M.: Pedagogy, 1982. – 144 p.
15. Zhakypov S. M. Fundamentals of General psychology: textbook / S. M. Zhakypov. - Almaty, 2012. - 203 p.

ӘОЖ 278.02: 14.35.07

Даникеева Айгүл Бақытжанқызы,
3-курс докторанты,
«Педагогика және психология» мамандығы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

ПЕДАГОГ ӘЛЕУЕТІ ЖӘНЕ ОНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Даникеева Айгул Бакытжанкызы,
докторант 3 курса,
специальность «Педагогика и психология»,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

ПОТЕНЦИАЛ ПЕДАГОГА И ЕГО ФОРМИРОВАНИЕ

Danikeeva Aigul,
3rd year doctoral student,
Specialty «Pedagogy and psychology»,
Zhetysu State University Named after I. Zhansugurov

POTENTIAL OF THE TEACHER AND ITS FORMATION

Түйіндеме: Бұл мақалада, болашақ мұғалімнің педагогикалық кәсіби әрекетке даярлығын қалыптастырудың теориялық және тәжірибелік мәселелеріне ғылыми-әдістемлік тұрғыдан талдаулар жасалынады. Болашақ мұғалімдерді заманауи талаптарға сай даярлау арқылы олардың педагогикалық әлеуетін қалыптастыру мен дамытудың жодары сөз болады. Сондай-ақ, бұл мақалада автор педагог әлеуеті ұғамының мәнін ашып, өз тарапынан анықтама береді. Педагог әлеуетінің мазмұндық құрылымына ғылыми негіздемелер жасалып, ғалымдар еңбектерне талдаулар жүргізеді.

Түйінді сөздер: болашақ мұғалім даярлау, кәсіби әрекет, педагог әлеуеті, теориялық және тәжірибелік білім, қарама-қайшылық, жеке тұлға.

Резюме. В данной статье проводится научно-методический анализ теоретических и практических проблем формирования готовности будущего учителя к педагогической профессиональной деятельности. Речь идет о пути формирования и развития педагогического потенциала будущих учителей путем подготовки их к современным требованиям. Также в данной статье автор раскрывает суть понятия педагогического потенциала и дает со своей стороны определение. Разработаны научные обоснования содержательной структуры педагогического потенциала, ученые проводят анализ трудов.

Ключевые слова: подготовка будущего учителя, профессиональная деятельность, педагогический потенциал, теоретические и практические знания, противоречие, индивидуальность.

Summary: This article provides a scientific and methodological analysis of theoretical and practical problems of forming a future teacher's readiness for pedagogical professional activity. We are talking about the way to form and develop the pedagogical potential of future teachers by preparing them for modern requirements. Also in this article, the author reveals the essence of the concept of pedagogical potential and gives a definition. Scientific substantiations of the content structure of the pedagogical potential have been developed, scientists analyze the works.

Keywords: training of the future teacher, professional activity, pedagogical potential, theoretical and practical knowledge, contradiction, individuality.

Бүгінгі күнде білімнің құндылығы күрт өсіп, заманның өзгеріске түсуіне өз ықпалын жасайтын үлкен күшке айналған. Білім болғанда да қоғамның даму сұранысын қанағаттандыратын білім беру қажеттілігі ерекше орынға ие болатыны анық. Озық болатын жаңашылдық мазмұндағы білімдер жиынтығын тек арнайы ұйымдастырылған мекемелерде берілетіні анық. Яғни, мектептегі, колледждегі, жоғары оқу орындарында болашақ мамандарды дайындауда озық ойлы білімдер жиынтығын ұйымдастыру мен тапсырмалар беру жұмыстары түрлі деңгейдегі педагог қызметкерлердің үлесіне тиесілі болатыны анық. Осы бағытта болашақ мұғалім мамандардың өздерінің педагогикалық қызметтерін атқарудағы олардың әлеуеті немесе мүмкіндіктері және олар қандай болуы керек деген бірінші сұрақтың төңірегіндегі жауап беру дұрыс болар еді.

«Әлеует» (потенциал; лат. potentia - күш) - қолда бар және белгілі бір мақсаттарға қол жеткізу, қандайда бір тапсырмаларды орындау үшін жұмылдырылуы мүмкін құралдар, көздер, қорлар.

Әлеует экономикалық, саяси-моральдық, ғылыми және әсері болып бөлінеді... [Қазақ тілі сөздігі, 2001, 2-том 48 б.].

«Педагогтың әлеуеті» деңгеніміз – педагогикалық теорияда әлеует мемлекетте, қоғамда, әлеуметтік ортада педагог мамандардың кәсіби іс-әрекетке бейімдік көрсеткіші яғни, мұғалімдік қызметті меңгерудегі игерген озық теориялық білімдер мен өткізген педагогикалық тәжірибе жиынтығы және оларды шәкірттерді оқыту мен тәрбиелеу мақсатында пайдалану мүмкіндіктері тұрғысынан көрініс беруі. Мұғалімнің теориялық білімі мен педагогикалық тәжірибедегі машықтығының әрқайсысы жеке дара сандық және сапалық керсеткіштермен анықталады және бұлар педагогикалық үдерістерді ұйымдастырудағы кәсіби қызметінің деңгейін сипаттайды. Педагогтің әлеуеті – мұғалімнің профессиограммасымен мен тікелей байланыста болып келеді /анықтаманы ұсынушы - Даникеева А./.

Мұғалімнің профессиограммасы негізінде педагогикалық білім берудің мәнін педагогтің жүйелі және үздіксіз, бағыттылық мақсатта кәсіби-жеке тұлғалық даму барыстарын құрайтын құбылыс болып табылуы тиіс. Заманауи талаптарға сәйкес шәкірт немесе мұғалім мамандар дайындауда «білім беру» ұғымының мәні:

– жеке тұлғаның өмір бойы білім алуы әрі болашақ бағдарларын анықтау мен таңдаудағы саналық мүмкіндіктерін кеңейту және жекетұлғаның өзін-өзі дамытуға бағытталған барыстары ретіндегі білім алуын ұйымдастыра алуы;

– білім беру жеке тұлғаның рухани және материалдық қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталып, өзін қоршаған әлемде өзінің белсенділік әрекетімен қатысу жолында жеке түсінікі танымы бойынша әлемінің бейнесін құрастыруы;

- білім беру жеке тұлғаның мақсатқа бағытталған жоспарлы және педагогикалық негізде әлем мен өзін қоршаған ортаны тануға арнайы ұйымдастырылған әрекеттер нәтижесі деп түсіну.

Біз «білім берудің мазмұны қоғамның қазіргі және келешектегі қажеттіліктерін, адам танымының ерекшеліктерін көрсетуі керек, әлеуметтік даму тенденциялары есебінің негізінде қоғамда қабылданған білім беру дамуының концепцияларына сай болуы керек...» деген, Г.Ж. Меңлібекованың тұжырымдамасын негізге аламыз [Менлибекова Г.Ж., 2004, 98 б.].

Табиғи заңдылықтың негізіне сүйенсек - мұғалімнің кәсіби-жекетұлғалық қасиеттерінің даму үздіксіздігі төмендегідей болмақ:

– кәсіби бағдарлық, мамандандыруға негізделу;

– базалы кәсіби дайындық бағытындағы жаңашылдық білім;

– жаңашыл педагогикалық технологиялар;

– педагогикалық және кәсіби өндірістік тәжірибелер;

- жоғары оқу орнын кәсіби маман ретінде аяқтағаннан кейінгі кәсібиліліктің теориялық және тәжірибелік тұрғыдан жетілдірілуі;

- жоғары оқу орнынан кейінгі білім алуды жалғастыру /біліктілікті жетілдіру мен арттыу, магистратура, докторантура т.б.

Педагог әлеуетінің қыры ретінде көрініс беретін мұғалімнің жеке тұлғалық болмысындағы озық теориялық білімдер мен тәжірбиелік шығармашылық жұмыстарының қалыптасуындағы педагогикалық үдерістің ұйымдастырылу міндеттері мен жолдары осы бағытта жүзеге асырылады.

Жоғары оқу орнында оқытудың заманауи бағыттылығы болашақ мұғалімдердің педагогикалық ой-өрісінің қалыптасуындағы ерекше орнын анықтайды. Мысалы, болашақ мұғалімнің кәсіби дайындығы ісінде жағдаятты модельдеуді қолдану мүмкіндіктерін қарастырды. Г.А. Абдулкаримова студенттердің бастауыш мектепте ақпараттандыру жүйелерін пайдалану мәселелерін қарастырады [Абдулкаримова Г.А., 2003, 130 б]. Алдағы болатын тәжірибеден өту және өзінің кәсіби дайындығының алғашқы кезеңінде табысты бейімделуге жоғары оқу орнының дайындығының әсеріне байланыстылығын Т.Н. Қасабекованың [Қасабекова Г.Н., 1987, 158 б.], Е.А. Абенованың [Абенова Е.А., 2004, 30 б.] зерттеулері арналған.

Жүргізілген зерттеулер өткен кезеңнің дәстүрлі оқытудағы тәжірибелеріне сүйене отырып қазіргі білім берудің теориясы мен тәжірибесін дамытуға негізделгені анық. Сондықтан И.В. Котованың ғылыми-зерттеушілік еңбектерінің де мазмұны осы бағытқа үйлесімді болып келеді. Бүгінгі күн тұрғысынан қарағанда бұрыннан келе жатқан зерттеулер байлығымен және тәжірибе жүзіндегі деректердің өзіндік ерекшіліктерімен қоса ескірді, өйткені олар қазіргі талаптарға сай емес, сонымен бірге, мұндай жұмыстарда, біздің пікірімізше, осы заманғы педагог дайындығының теориялық және технологиялық негіздерін қайта ой елегінен өткізуді пайдалану мүмкін болады, себебі осы күнгі құндылыққа жету үшін қызмет еткен өткеннің тәжірибесін алып тастауға болмайтындығына мән берген [Котова И.Б., Шиянов Е.Н., 1994, 94 б.].

Мұғалімді қалыптастырудың ұзақ үдерісі қарама-қайшылықтарға толы, ал болашақ педагог жекетұлғасының дамуы соларды жеңу арқылы іске асады. Ал, егерде баяндалған мәселелер ойдағыдай жүзеге аспаса онда мұғалім дайындау барысындағы жұмыстарда яғни, «педагог әлеуетін» қалыптастыруда «тоқырау» орын алатыны анық,

Педагогикалық білім берудегі тоқыраудың орын алуы - қалыптасқан тұрақты бағыттық ағымдар жайындағы көзқарастардан тудырған түрлі қайшылықтардың белең алуын көрсетеді. Қарама-қайшылықтардың біріншіден, бағыт-

тық үдемелі дамуды тежесе, екіншіден, олардың дамуына жаңа бағытта бетбұрыс жасауына ықпалды серпін беретіні анық. Бұл білім беру үдерісінде қарама-қайшылықтар дәстүрлі теория мен тәжірибенің заманауи сұраныс-талаптарға сай келмейтін жаңа жағдайаттар көрініс тапқанда орын алады. Бұл жағдайаттардың құндылығы «олардың жаңа педагогикалық теориялар мен қолда бар қазіргі білім беру тәжірибесін қайта құруға оң әсер ететіндігінде» екендігін білеміз [Журавлев В.И.,1990, 166 б, Мудрик А.В., 1986, 120 б].

Жоғары оқу орнында болашақ мұғалім мамандарын дайындауда орын алатын қарама-қайшылықтар.

– оқытылатын мамандық пәніне ерекше мән берілудегі берілетін білім мен болашақ маманның кәсіби қызметке деген көзқарасындағы жекетұлғалық болмысы арасында туындайтын қарама-қайшылық;

– мамандыққа білім беруді ұйымдастырудағы мазмұндық-бағыттылық сипатымен оқушыларды оқыту мен тәрбиелеуді жүзеге асырудағы біртекті көзқарасты қоятын кәсіби қызмет ерекшеліктерінің арасында пайда болатын қарама-қайшылық;

– болашақ мұғалімді дайындаудағы педагогикалық тәжірибенің біртектілігі мен шектелген орны және педагогикалық қызметтің шынайылығы арасындағы қарама-қайшылық;

– мұғалім дайындығының типтік құрылымының жүйесі және оның педагогикалық қызметіндегі жеке шығармашылық сипаты арасындағы туындайтын қарама-қайшылық;

- мұғалім дайындығының типтік құрылым жүйесі және педагогикалық қызметтегі нақты кәсіби жағдайларда орын алатын міндеттердің ерекшеліктері арасындағы қарама-қайшылық [Лушников И.Д., 1991, 185 б.].

Педагогикалық қызметке дайындаудағы білім беру тәжірибесін талдау осы күндегі орын алатын үш қарама-қайшылықтарды көрсетеді. Олар:

- әлеуметтік педагогикалық;

– педагогикалық;

– психологиялық;

Әлеуметтік-педагогикалық қарама-қайшылықтар:

Бұл, біріншіден, әлеуметтік барыстардағы үдемелік өзгерістердің орын алуы мен оған қатысты қоршаған орта жағдайлары, екіншіден, білім беру жүйесінің жаңашылдық бағыттағы қарқынды дамуы мен педагогикалық қызметтегі жұмыс жасау арасындағы пайда болатын қарама-қайшылық. Бұл қарама-қайшылықтар соңғы уақыт кезеңінде өмірден орын алып, бекіген рухани өндірістің заңды нәтижесі. Оның мәні жекетұлға «материал» ретінде қарастырылатын «жасампаз» тәрбиені құрайды. Бұл мұғалімді ұлттық мәдениеттен, халықтық тәлім-тәрбиелік мұрадағы рухани құнды байлықтан және оқушылардан бөлектенуге алып келді. Өз қызметінде кәсіби тұлғалық бағдарын жоғалтқан мұғалімнің әрекетінде білім беруде құлықсыз көзқарастар орын ала бастайды.

Қоғамдағы әлеуметтік жағдайдағы өзгеріс ашықтық пен жариялылық және ізгілік-адамгершілік қағдаларды ұлттық таным негізінде қайта құрулар, жаңаша көзқарасты ұстанып, жұмыс жасайтын жеке тұлға болмысын қалыптастыру мен дамытуға қажеттілік пен сұраныстар артып отыр. Осыған байланысты бұрынғы қалыптасқан білім беру үдерісі қазіргі жағдайдағы сұраныс-талаптарды толық қанағаттандыра алмайтындығы анықталып отыр.

Әлеуметтік-педагогикалық қарама-қайшылықтар - жоғары оқу орнында оқытудағы білім берудің сапалық емес, сандық көрсеткіштерге бейім болуында. Мұндай бағыттық ағымдағы білім беруді ұстану қоғамда және жеке тұлға болмысының құндылықтарына кері әсерін тигізіп, жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайларда орын алып келеді.

Педагогикалық қарама-қайшылықтар педагогикалық жүйеге ғана тән нәрсе. Оларға мақсат пен міндет, оқу үдерісі барысында меңгерілетін ақпараттар ауқымы, мазмұны мен технология және т.с.с. арасындағы қарама-қайшылықтар жатады. Бұлар білім берудің ғылым мен мәдениеті жасаушы қызметін тежеуге және оның мазмұнының отандық және әлемдік ғылым мен мәдениеттен алшақтауына себепші болады. Білім берудің дамытушы жағдайына оның кері ықпалы көрініс беруде: ол жалпы, маманданған және жекетұлға ғылым мен мәдениетінің, өзін-өзі дамытудағы шығармашылық әрекеттеріне дайындығы мен жеке ізденушілік қабілетімен жұмыс жасау үшін қажетті жағдайлар тудырмады. Сондай-ақ, болашақ педагог дайындығында жекетұлғаның маман болуына өзек болмайтын немесе негізгі мәнге ие емес пәндік бағыт жетекші орынға ие болып, ал жалпы ғылыми-мәдениеттік және психологиялық-педагогикалық дайындық міндеттері талапқа сай орындалмауы. Бұлар білім беру тәжірибесінде педагог әлеуетінің дұрыс қалыптасуы мен дамуына кері әсерін тигізуге алып келеді [Якунин В.А., 1991, 114 б.].

Бұндай қарама-қайшылықтардың тәжірибеде орын алуына қарамастан, жоғары оқу орындарында теориялық негіздегі пәндерді оқыту мақсатында жалпы ғылыми-мәдениеттік немесе дүниетанымдық көзқарасты қалыптастыру болса, екіншілері – кәсіпке бейімделудегі біліммен дағдыларды жүзеге асыру болса, үшінші топтағы – болашақ педагогты мамандандыру яғни, мектептегі мұғалімдік қызметке тәжірибелік білімдерді меңгерту арқылы дайындауды жүзеге асыру мәселесі орын алып келеді. Өкінішке орай қазіргі қоғамдағы мұғалім тұлғасына қойылатын жаңа қасиет - шығармашыл, жасампаз, зерттеуші, педагогикалық технологияны оңтайлы әрі

тиімді қолдануға машықтанған кәсіби тұлғаны қажетсінуге келіп тірелетін сұраныстарды толығымен қанағаттандыру мәселесін жете, әрі толық түсінбеушіліктер орын алуда. Мұғалім - маман тұлғасында бұндай кәсіби жеке қасиеттер мен қабілеттер жиынтығының бар болуы жайғана мәселе емес, бұлар оларды дамытушы ішкі өзек, әрі педагогтің әлеуметтік және кәсіби ынтасын жасайтын логикалық орталығы мен негізгі тұтынушы - мотивациялық болып табылады [Сластин В.А, Ильин В.С., 1987, 11-15 б., Сухобская Г.С., 1975, 51 б.].

Бұл жерде болашақ мұғалімдерді дайындау барыстары жоғарыда баяндалған қарама-қайшылықтарды шешуге немесе олармен үйлесімді болуға негізделгендігі, ал бұның салдары ретінде кәсіби қызметтегі ізденушілік пен шығармашылықтың болмауына алып келген репродуктивті - көпшілік ұстанымдылық қағидаты басшылыққа алынып отырылған.

Бұлар мұғалімнің педагогикалық қызметіндегі жұмыстарында жекетұлғаның ізденушілік-шығармашылық мүмкіндіктерін дамытпайтын «орташа» оқушыға бейімделген оқытудың қалыптасқан формалар мен әдістердің басым орын алғандығын негіздейді. Болашақ мамандардың кәсіби әрекеттегі ізденушілік пен шығармашылық дайындығының мәселелерімен О.А. Абдуллина, К.М. Мұхамеджанов т.б. ғалымдар айналысты [Абдулина О.А., 1990, 140 б., Мухамеджанов К.Н., 1995, 154 б.].

Бұл ғалымдардың зерттеулерінде болашақ мұғалім мамандарына қажетті білім, біліктер мен дағдыларын дамыту, үнемі өз білімін жетілдіруге бағытталған ғылыми танымдықты қажет ететін қасиеттері мен мақсатты ізденуші әрі шығармашыл бағыттағы мұғалімнің жекетұлғасын қалыптастыру керек екендігін негіздеп берді.

Мемлекетіміздегі жалпы білім беретін мектептердегі білім беру мазмұнын және оның құрылымын жаңартудың негізгі бағыттары жалпыға міндетті білім стандартында анықталып берілуіне байланысты, жоғары оқу орындарында мұғалім мамандарын дайындау және педагог әлеуетін көтеру мәселелеріне де ерекше мән беру керектігін басшылыққа алып отыр.

Қазіргі қазақстандағы білім беруді дамытудың басымдылықтары:

1. Білім сапасын жаңа мазмұн бағытында жетілдіру; мемлекеттік тіл, жаратылыстану-математика, техникалық пәндерді, шет тілдерін оқыту сапасын көтеру;

2. Білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану, жаңашыл педагогикалық технологияларды жасау, дамыту, тарату және оларды жетілдіруге ынталандыру;

3. Оқыту, заманауи талап сұранысына қажетті, жұмыс нарығын қанағаттандаратын кәсіби маман әзірлеу және жұмыс нарығымен байланысты күшейту;

4. Мұғалімдер мен оқушылардың білімі мен біліктілігін жетілдіру;

5. Педагогика саласындағы озық білімдер мен тәжірибелерді оқу-тәрбие мекемелерінің / балабақша, мектеп және олардың типтеріне қарай, колледждер, ЖОО-да т.б./ педагогикалық үдерісіне оңтайлы, үйлесімді пайдалану.

«Білім ақпараттық қоғамда құнның негізгі көзіне айналып барады. Білім, инновациялар мен оларды нақты қолданудың әдістері барған сайын пайда көзі ретінде көрінеді. Білім беру ұғымының өзі өзгеруде кеңеюде. Білім беру барған сайын көп ретте мектепте тіпті жоғары оқу орнында оқумен бірдей түсінілуден қалады. Жеке тұлғаның функционалдық әзірлеу тұжырымдамасынан және тұлғаны дамыту тұжырымдамасына көшу жүріп жатыр. Жаңа тұжырымдама білім берудің даралық сипатын көздейді, ол әрбір нақты адамның мүмкіндіктерін /әлеуетін/ оның өзін-өзі іске асыруы мен өзін-өзі дамытуға қабілеттілігін ескеруге мүмкіндік береді» [М. Жадрина. /Қазақстан мектебі/ 2004, №7, 7-11 б.].

Қорытындылай келе, жоғары оқу орындарында мұғалім даярлау барыстары «педагог әлеуетін» қалыптастыру мен дамытудағы басты баспалдағы болып табылады. Сондықтан мұғалім мамандарының сапасы үшін жауап береді, ең бастысы – педагог қызметін таңдап алған түрлі бағыттағы /бастауыш сынып мұғалімі, орта және жоғары сыныптардағы – математика, тарих, тіл мен әдебиет, дене тәрбиесі, көркем еңбек және бейнелеу өнері, химия, биология т.б. пәндерінің мұғалімдері/ білімгерлерге жүйелі және міндетті білім беруі. Білім берудің жоғары деңгейде болуы болашық мұғалімдерді кәсіби шеберлікке дайындаудың өзегі болып табылады және педагог әлеуетін дамытудағы ықпал жасайтын негізгі күш болып саналады. Педагог әлеуетін дамытуда мән берілетін мәселелердің бірі, ол болашақ мұғалім мамандарын дайындығында білімгерлердің жекетұлғалық болмысын педагогикалық қызметке бағыттап отырып, оған ықпал жасайтын сыртқы күштердің барлық жүйесіне біртұтастықта қарау. Болашақ мамандарға жалпы озық біліми ғылымды және ұлттық руханиаттық мәдениеткке тәрбиелеу жұмыстарының кезеңдері мен барыстарын күшейту керек. Нәтижесінде, біз педагогикалық қызметке дайындалған емес, оның қыр-сырын меңгерген маманды дайындап шығарамыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Әскери іс. Алматы: «Мектеп» ААҚ, 2001 жыл. 2-том. -48 б.

2. Менлибекова Г.Ж. Концептуальные подходы к разработке содержания высшего педагоги-

ческого образования // материалы международной научно- практической конференции. Алматы, КазНПУ им. Абая, 2004, 93-98 стр.

3. Абдулкаримова Г.А. Методическая подготовка студентов к использованию среств информатики в начальной школе. Дисс. К.п.н А, Агу им. Абая, 2003, -130 стр.

4. Қасабекова Г.Н. Профессиональное становление выпусника педагогического вуза в переод стажировки: Дисс.п.н. А. 1987, -158 стр.

5. Абенова Е.А. Профессиональная адаптация начинающих учителей как педагогическая проблема. Авт.к.п.н: 25.05.04. А, Каз НПУ, 2004, -30 ст.

6. Котова И.Б., Шиянов Е.Н. Философские основания современной педагогики. Ростов-на дону, 1994, -94 стр.

7. Журавлев В.И. Педагогика в системе паук о человеке М. Педагогика, 1990 -166 стр.

8. Мудрик А.В. Учитель: мастерство и вдохновение М.Просвещение, 1986, -120 стр.

9. Лушников И.Д. Профессиональная адаптация выпускников пединститутов, М, Прометей, 1991, 185 стр.)

10. Якунин В.А. Современные методы обучения в высшей школе. Л.ЛГУ, 1991, -114 стр.

11. Сластин В.А, Ильин В.С. Перестройка высшего педагогического образования и формирование социально активности учителя. М. МГПИ 1987, 11-15 стр.

12. Сухобская Г.С. Мотивационно-ценностыне аспекты позновательной деятельности взрослого человека: Автткнд.псих.наук. 02.05.75 л., 1975. 51 стр.

13. Абдулина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогичкского образования. М.Просвещение, 1990, -140 стр.

14. Мухамеджанов К.Н. Формирование готовности будущего учителя к организации творческого взоимодействия с учащимся в обучении: дисс К.п.н. А, 1995, -154 стр.

15. М.Жадрина. Жалпы білімді сапалық деңгейге көтеру мүмкіндіктері. //Қазақстан мектебі. -2004. -№7. -7-11 беттер.

УДК 37.01
МРНТИ 14.07.03

Демешева Гульмира Утемисовна,
старший преподаватель, магистр педагогических наук,
кафедра «Дошкольного и начального образования»,
Атырауский государственный университет им.Х. Досмухамедова,
e-mail: demeshova75@mail.ru

Калдыбаева Айчурок Токтополотовна,
доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедры,
кафедра «Педагогики»,
Кыргызский государственный университет им. И. Арабаева,
e-mail: Aikadem_007@mail.ru

К ВОПРОСУ О РАЗВИТИИ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕЖЕНИЯ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Демешева Гульмира Утемисовна,
аға оқытушы, магистр,
«Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру» кафедрасы,
Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

Калдыбаева Айчурок Токтополотовна,
педагогика ғылымдарының докторы, профессор, кафедра меңгеруші,
«Педагогика» кафедрасының меңгерушісі,
И. Арабаев атындағы Кырғыз мемлекеттік университеті

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЕРЕСЕК ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДА ДЕНСАУЛЫҚТЫ САҚТАУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕ

Demesheva Gulmira Utemisovna,
Senior teacher, master of pedagogical Sciences,
Department of «Preschool and primary education»,
Atyrau state University named after H. Dosmukhamedov

Kaldybayeva Aichurok Toktopolotovna,
Doctor of pedagogical sciences, Professor, head of the department,
department of pedagogy,
Kyrgyz state University named after I. Arabayev

ON THE DEVELOPMENT OF HEALTH SAVING COMPETENCE FOR OLDER PRESCHOOL CHILDREN

Түйіндеме: Мақала мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың денсаулығын сақтау құзыреттілігін дамыту мәселелерін зерттеуге арналған. Мектеп жасына дейінгі ересек балалардың салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселелері қазақстандық академиялық қоғамдастықта нашар зерттелетіндігіне және арнайы бөлінбеуіне байланысты, авторлар «құзыреттілік», «құзыреті», «құзыреттілік тәсіл» ұғымдарының құрылымы мен мазмұнын талдау негізінде алыс және жақын шетел зерттеушілерінің теориялық жағдайын қорытады. Зерттеу нәтижелері академиялық қоғамдастық пен жалпы қазақстандық қоғам арасында Мектепке дейінгі ересек жастағы балаларда денсаулықты сақтау құзыреттілігін дамыту тиімділігі туралы хабардарлықты арттырады, мектеп жасына дейінгі ересек балаларда салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселелерін зерттеу саласында одан әрі теориялық зерттеулер жүргізу үшін негіз бола алады.

Түйінді сөздер: құзыреттілік, құзыреті, құзыреттілік тәсіл, мектепке дейінгі, денсаулық сақтау, қалыптастыру.

Аннотация: Статья посвящена исследованию вопросов развития компетентности здоровьесбережения у детей старшего дошкольного возраста. В связи с тем, что вопросы формирования здорового образа жизни у детей старшего дошкольного возраста в казахстанском академическом

сообществе исследуются крайне слабо и специально не выделяются, авторами на основе анализа структуры и содержания понятий «компетентность», «компетенции», «компетентностный подход» обобщены теоретические положения исследователей дальнего и ближнего зарубежья. Результаты исследования повысят осведомленность об эффективности развития компетентности здоровьесбережения у детей старшего дошкольного возраста среди академического сообщества и казахстанского общества в целом, могут служить базой для дальнейших теоретических исследований в области изучения вопросов формирования здорового образа жизни у детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: компетентность, компетенции, компетентностный подход, дошкольник, здоровьесбережение, формирование.

Annotation: The article is devoted to the study of the development of health-saving competence in children of senior preschool age. Due to the fact that the issues of forming a healthy lifestyle in children of senior preschool age in the Kazakh academic community are studied very poorly and are not specifically highlighted, the authors generalize the theoretical positions of researchers from far and near abroad based on the analysis of the structure and content of the concepts «competence», «competence», «competence approach». The results of the study will increase awareness of the effectiveness of the development of health-saving competence in older preschool children among the academic community and the Kazakh society as a whole, and can serve as a basis for further theoretical research in the field of studying the formation of a healthy lifestyle in older preschool children.

Keywords: competence, competence approach, preschool child, health care, formation.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность исследования обусловлена тем, что в настоящее время в дошкольных образовательных учреждениях нашей страны уделяется большое внимание повышению уровня здоровья дошкольников, формированию системной потребности в двигательной активности через физические упражнения и развития компетентности здоровьесбережения. Анализ научной литературы по данному вопросу (Е.М. Алифанова, Н.И. Белоцерковец, М.В. Крулехт, Л.А. Парамонова, Е.Г. Юдина и др.) подвел к выводу, что дошкольный возраст является сензитивным для активного и направленного формирования и развития психических функций и интеллектуальных способностей ребенка. «Исходя из принципа «здоровый ребенок – успешный ребенок», стоит считать невозможным решение проблемы социального развития личности дошкольника без осуществления системы мероприятий по формированию компетентности в области укрепления здоровья у детей» [Кудаланова Л.П., 2013, с. 623].

Результаты исследования (Е.Е. Кравцова, Н.В. Разина, Ж.П. Шопина, Л.А. Венгер, Р.Р. Ветчинкина, А.Н. Поддъяков, Т.А.Репина, Р.Б. Стеркина и др.) свидетельствуют о чрезвычайной сложности и многогранности личностного развития в дошкольном детстве, ценность которого состоит в том, что заложенный в этот сравнительно короткий период жизни фундамент имеет непреходящее значение для всего последующего развития дошкольников.

В своем исследовании мы придерживаемся мнения Свирской Л.В. о том, что «несмотря на полифонию научных мнений, относительно перечня видов компетентности, их содержания, средств формирования с учетом специфики дошкольного детства и ориентации системы дошкольного образования на субъектную направленность образовательных технологий при сохранении социо-культурной значимости результата, не разрешенными остаются противоречия:

- между стремительным внедрением (экспансией) понятий «компетентность», «компетенция», «компетентностный подход», «ключевые компетентности» в теорию и практику дошкольного образования и недостаточной определенностью данного понятийного аппарата;

- между высоким потенциалом развития личности в период дошкольного детства и его незначительным использованием в дошкольном образовании;

- между пониманием сущности личностного развития ребенка как становления собственного «Я» в ситуациях не только педагогически организуемых, но и органично возникающих в процессе жизнедеятельности и теоретической предзаданностью формирования компетентности в процессе обучения [Свирская Л.В., 2004, с. 158].

Таким образом, развитие компетентности здоровьесбережения у детей старшего дошкольного возраста **в казахстанском образовательном пространстве является объективной реальностью.**

В связи с этим, в настоящее время проблема формирования компетентности является не только актуальной, но и отражает реальную действительность дошкольных образовательных учреждений республики, ее дальнейшее устойчивое развитие.

Вот почему разработка содержательных характеристик данного вопроса приобретает сегодня особую значимость в Республике, что предусматривает обоснование сущности компетентности здоровьесбережения **у детей старшего дошкольного возраста**, разработку

методических основ и профессиональной переподготовки педагогов.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Многомерность научного конструктапонятий «компетентность», «компетенции», «компетентностный подход» диктует необходимость уточнения понятий для дальнейшего их использования.

С.И. Ожегов, Д.Н. Ушаков определяют «компетентность» как «знание, осведомленность, авторитетность», «осведомленность, авторитетность». Компетентность включает знаниевый компонент, осведомленность, авторитетность судить о чем-либо. В свою очередь, мы находим в словаре В. Даля «компетентность» как «полноправность». Значение данного термина проявляется в полном соответствии праву для действенности, в утверждении своего права в отношении чего-либо.

В связи с тем, что термин «право» относится к юридической области, была проанализирована научная литература по юрисдикции. По данным источникам компетенция это совокупность полномочий, которыми наделен какой-либо орган или должностное лицо, но и «добиваюсь, соответствую, подхожу - совокупность полномочий, прав, обязанностей». Следовательно, рассматривается внешнее влияние на орган или субъекта кем-то извне (наделяются полномочиями) или наблюдается активная позиция субъекта (добиваюсь своего, соответственно подхожу), тем самым усиливается собственная позиция субъекта и его ответственность за свои компетенции.

Среди исследователей по данному вопросу наблюдается разнополярность мнений, например, И.Д. Фрумин, А.А. Пинский, Б.И. Хасан, С.Е. Шишов и др. считают, что компетентность предполагает широкое значение, чем знания и навыки, то есть «компетентность включает их в себя, но не составляет прямую производную от их суммы». По мнению С.М. Зининой, «компетентность - оперативный объем знаний, умений, приобретенный на этой основе опыт, сформированные ценностные отношения».

О.Е. Лебедев, А.А. Пинский, Дж. Равен, А.Н. Тубельский и др. полагают, что «компетентности - универсальны и надпредметны по своей сути», но мнение Т.М. Матвеевой противоречит данному понятию: «компетентности специально и узко направлены.

А.М. Аронов, П.Г. Щедровицкий и др. считают, «компетентность приобретается субъектом в деятельности», например «в обучении» (С.Е. Шишов и др.); «способствует социальной включенности, реализованности, социальному соответствию» (А.Н. Тубельский, И. Д. Фрумин, В.В. Цветков и др.); компетентность как готовность личности включиться в определенную деятельность, подчеркивая и утверждая тем самым, деятельностную основу компетентности, основанную на связи двух деятельностей - настоящей - образовательной и будущей – практической (А.М. Аронов, П.Г. Щедровицкий).

В теории и практике дошкольного образования понятия компетентность и компетенция, как правило, не дифференцируются, не несут принципиально разной смысловой и содержательной нагрузки и используются в текстах как синонимы. Компетентность ребёнка – это в первую очередь тот круг вопросов, в которых он должен быть хорошо осведомлён, обладать познанием и опытом деятельности. Компетентность выступает также условием и результатом включения ребёнка в процесс, обеспечивающий и обуславливающий его саморазвитие, самореализацию, созидания себя как личности» [Шебеко В.Н.].

Становление начальных компетенций в дошкольном возрасте связано с возрастными новообразованиями, особенностями развития личности, формирующимся социальным опытом детей. Основанием становления компетентностей выступают: избирательное проявление инициативы в познании, установлении и поддержании социальных контактов, организации и реализации деятельности, обусловленной внутренними социально-направленными мотивами (узнать, понять, позаботиться и т.п.); осознание своих достижений, затруднений и открывающихся перспектив; личные ценности и ценности социального окружения. Компетентность ребёнка в том или ином виде деятельности может явиться целевым ориентиром образования [Слободчиков В.И., 2010, с. 4].

Поскольку здоровье является одной из главных ценностей образования - образовательная траектория должна быть направлена на формирование у ребёнка начальных компетенций здоровьесбережения. Под здоровьесбережением в образовании понимается единство медико-гигиенических, валеолого-педагогических мер, направленных на сохранение и улучшение здоровья детей, рост их образованности [УМК Современные проблемы дошкольного образования, 2015, с. 98].

В дошкольном возрасте компетенция здоровьесбережения определяется готовностью и способностью ребёнка самостоятельно решать задачи, связанные с поддержанием, укреплением и сохранением здоровья [Славянская М.В., 2010, с. 32, Шебеко В.Н., 2015, с. 288]. Поэтому задача взрослых - способствовать формированию способности и готовности ребёнка к деятельности, обеспечивающей индивидуальный стиль здорового поведения.

Образовательный процесс развития и формирования здоровьесберегающей компетентности у детей можно представить в следующей последовательности: формирование «образа здоровья» + практические умения, в основе ко-

торых - здоровье человека + стереотип поведения (устойчивая мотивация), нацеленный на здоровый образ жизни.

Основой специальных знаний, позволяющих целенаправленно корректировать представления детей дошкольного возраста о здоровье и за счёт этого изменять своё поведение, выступают:

- знания и представления ребёнка о своём физическом состоянии, средствах воздействия на него (правильная осанка, хорошее настроение, хороший аппетит, сон, ничего не болит);

- знания простейших правил сохранения и укрепления здоровья: соблюдать режим дня (вовремя ложиться спать, есть в одно и то же время, занятия чередовать с отдыхом); закаляться (гулять в любую погоду, устанавливать простейшие связи состояния погоды и соответствующей одежды, принимать душ, спать с открытой форточкой); есть продукты, полезные для здоровья (мясо, яйца, рыба, молочные продукты - помогают расти; хлеб, булка, овощи, фрукты - дают энергию, жир - согревает тело); защищаться от микробов (не пить на улице, мыть руки с мылом, есть только мытые овощи, есть и пить только из чистой посуды, при чихании закрывать рот платком);

- знания основ личной гигиены (полоскать рот после еды, чистить зубы, мыть лицо, шею, руки, ноги, следить за чистотой и длиной ногтей); соблюдать гигиену одежды и обуви (проветривать, чистить, аккуратно хранить);

- знания и представления о физических упражнениях, их назначении, способах использования в жизни людей (исходное положение, элементы техники основных видов движений, направленность воздействия физических упражнений на определённую группу мышц, дозировка использования физических упражнений, правила безопасности при выполнении физических упражнений);

- знания и представления о своём организме, своих физических возможностях: строение скелета, значение мышц, строение и деятельность сердца, органов дыхания, уровень физической подготовленности, реакция организма на физическую нагрузку [Артамоновой Е.И., Ушаковой О.С., 2017, с. 384].

Наличие специальных знаний, а также связанных с ними идей и понятий способствует образованию в сознании ребёнка ориентировочной основы действий, образца поведения. На этом уровне развивается способность к саморегуляции, самопознанию и самоконтролю. Дети словами выражают события внутренней жизни, осознают свои чувства, мысли, поступки. Источником получения специальных знаний и представлений выступает бытовая деятельность детей (закаливание, гигиенические процедуры), занятия физическими упражнениями (учебно-тренировочные, сюжетно-игровые), дидактические игры физкультурной тематики. В результате освоения специальных знаний у детей формируется правильное отношение к своему здоровью, развиваются умения и навыки, которые позволяют успешно взаимодействовать с окружающей средой, дети начинают понимать, при каких условиях среда обитания безопасна для жизни и здоровья, осознавать вклад каждой системы организма в выживание и здоровье. Развитию направленности на самостоятельный поиск новых знаний способствует организация познавательной деятельности детей. Важно обеспечить развитие высших психических функций познавательной деятельности: мышления, памяти, внимания, восприятия, воображения, которые выступают основой приобретения ребёнком новых знаний и представлений о правилах здоровьесбережения.

Практические умения в здоровьесбережении тесно связаны с содержанием двигательной деятельности детей. Участвуя в разных формах физкультурно-оздоровительной работы (физкультурное занятие, физкульт-минутка, утренняя гимнастика, подвижные игры и физические упражнения на прогулке, физкультурные праздники и досуги), дети знакомятся с разнообразными двигательными умениями и навыками, идеомоторными образами физических упражнений, познают свои «тёмные мышечные чувства», учатся управлять своими «живыми движениями».

По мнению автора, показатели двигательной творческой деятельности детей в определённой степени отражают компетентность ребёнка в области здоровьесбережения. К ним относятся: умение осуществлять двигательную деятельность по собственной инициативе; соотносить характер выполнения физических упражнений с конкретной ситуацией; переносить известные способы выполнения движений в новые условия; оценивать собственные действия, выбирать адекватную форму двигательного поведения; элементарно планировать двигательную деятельность (понимать цели двигательных действий, предвидеть их результат); осуществлять элементарный контроль своих действий; регулировать свою двигательную активность [Педагогическое образование и наука. №3, 2011, с. 41].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Следовательно, исходя из возрастных возможностей детей старшего дошкольного возраста, компетентностным в области охраны и укрепления здоровья можно считать ребёнка, если он:

– имеет знания и представления о здоровье, активен в способах его сохранения и укрепления;

– имеет положительную социальную позицию по отношению к своему здоровью и здоро-

вью окружающих;

– владеет гигиенической культурой, навыками самообслуживания;

– понимает необходимость физических упражнений, соотносит характер их выполнения с конкретной ситуацией, владеет двигательными действиями в соответствии с возрастными возможностями;

– умеет регулировать свою двигательную активность;

– знает меру своих физических возможностей.

Безусловно, представленные подходы не исчерпывают всё разнообразие вариантов определения содержательных компонентов здоровьесбережения. Это лишь один аспект проблемы реализации компетентностного подхода в практике дошкольного образования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Кудаланова Л.П. Структура и особенности становления компетентности в области укрепления здоровья детей дошкольного возраста // Фундаментальные исследования. – 2013. – № 1-3. – С. 623-627
2. Свирская Л. В. Организационно-педагогические условия становления начал ключевых компетентностей ребенка дошкольного возраста : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 : Великий Новгород, 2004 - 158 с.
3. Шебеко В.Н. Психолого-педагогические основы развития творческой двигательной деятельности дошкольника. URL: https://bspu.by/blog/shebeko/article/publish/psihologo-pedagogicheskie-osnovy-razvitiya-tvorcheskoj-dvigatel-noj-deyatel-nosti-doshkol
4. Слободчиков, В.И. Современные вызовы современному образованию / В.И. Слободчиков // Современное состояние и перспективы развития дошкольного образования: сб. науч. ст. - М.: Институт психолого-педагогических проблем детства РАО; Российский университет дружбы народов, 2010. - С. 4 - 13.
5. УМК современные проблемы дошкольного образования.2015, с.98
6. Славянская, М.В. Личностная компетентность у старших дошкольников в двигательной деятельности / М.В. Славянская // Инструктор по фикультуре. - 2010. - № 4. - С. 32 - 35.
7. Шебеко В.Н. Теория и методика физического воспитания детей дошкольного возраста: учеб. пособие / В.Н. Шебеко. - Минск: Выш. школа, 2015. - 288 с.
8. Язык и актуальные проблемы образования: Материалы Международной научно-практической конференции, 15 декабря 2016., Москва. / Под ред. Е.И.Артамоновой, О.С.Ушаковой. - М.: МАНПО, 2017. – 384 с.
9. Научно-методический журнал «Педагогическое образование и наука» №3, 2011 с. 41-47.

ХҒТАР 14.35.07
ОӘЖ 37.03

Джанзакова Шолпан Исағалиқызы,
п.ғ.д., профессор,
педагогика кафедрасының меңгерушісі,
Х. Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті,
Атырау қ., Казақстан,
E-mail: sholpan.dzhanzakova@mail.ru

ҰЛТАРАЛЫҚ ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ

Джанзакова Шолпан Исагалиевна
д.п.н., профессор,
заведующая кафедры педагогики,
Атырауский государственный университет им. Х.Досмухамедова,
г. Атырау, Казахстан,
E-mail: sholpan.dzhanzakova@mail.ru

НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ МЕЖЭТНИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Janzakova Sholpan,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Pedagogy,
Atyrau State University after Kh. Dosmukhamedov,
Atyrau,
E-mail: sholpan.dzhanzakova@mail.ru

SCIENTIFIC BASIS FOR THE FORMATION OF A CULTURE OF INTERETHNIC RELATIONS

Аңдатпа: Мақалада болашаққа бағдар: полимәдениетті қоғамда оқушы жастарды тәрбиелеудің ұлттық моделін ұсыну барысында Қазақстанда әлемнің алпауыт та алып елдерінің көшіне ілесуде интеллектуалды ұлт қалыптастыру, интеллектуалды әлеуетті арттыру – негізгі стратегиялық міндет болып табылатыны, қоғамның алдында тұрған негізгі міндет - рухы күшті тұлға, халық, қуатты мемлекетті қалыптастыру, ұлттық мәдениет пен әлемдік өркениетті өзара сабақтастыра отырып бүгінгі XXI ғасыр ағымына лайықты тұлғаны қалыптастыру көзделеді. Елімізде әр түрлі этностардың басын қосу, мемлекеттің тұтастығын сақтау – оның мәдениеттілігінің басты белгісі екені, ұлтаралық келісімнің қазақстандық моделі - демократиялық келісім моделі тұрғысынан тамыры терең ортақ тарих, ортақ тіл, бірлесудің, сыйласудың негізіне айналған ортақ саяси, экономикалық, құқықтық мәдениет, ортақ мақтаныш, намыс, елдің тағдырына ортақтасуы деп қарастырылады.

Ұлтаралық келісім моделі этностардың дамуы мен өзара қарым-қатынасы жүйелі, әрі мақсатты түрде әсер етіп, саяси, идеологиялық, мәдени, экономикалық, әлеуметтік, тілдік және психологиялық процесстерге тығыз байланысты екені сараланған.

Түйінді сөздер. Болашаққа бағдар, рухани жаңғыру, полимәдениетті қоғам, оқушы жастарды тәрбиелеудің ұлттық моделі, интеллектуалды әлеует, интеллектуалды ұлт.

Аннотация: В статье предусматривается, что в ходе представления национальной модели воспитания учащейся молодежи в поликультурном обществе предполагается формирование в Казахстане интеллектуальной нации для того, чтобы не отставать от уровня мировых держав, повышение интеллектуального потенциала – ключевая стратегическая задача, стоящая перед обществом, – формирование сильной духовной личности, народа, сильного государства, формирование достойной личности XXI века, сочетая национальную культуру и мировую цивилизацию. В нашей стране рассматривается объединение различных этносов, сохранение Целостности Государства – Главный Атрибут Его Культуры, Казахстанская Модель межнационального согласия - общая история с глубоким корнем с точки зрения модели демократического согласия, общий язык, общая политическая, экономическая, правовая культура, ставшая основой объединения, уважения, общей гордостью, чести, общностью судьбы страны. Также в статье анализируется, что модель межнационального согласия тесно связана с политическими, идеологическими, культурными, экономическими, социальными, языковыми и психологическими процессами, способствующими системному и целе-

направленному влиянию развития и взаимоотношений этносов.

Ключевые слова: Взгляд в будущее, модернизация сознания, поликультурное общество, национальная модель воспитания учащейся молодежи, интеллектуальный потенциал, интеллектуальная нация.

Summary: The article envisages that during the presentation of the national model of upbringing the youth students in a multicultural society, it is planned to form an intellectual nation in Kazakhstan in order to keep up with the level of world powers, increase of intellectual capacity which is the key strategic task facing the society, create a strong spiritual personality, people, a strong state, the formation of a worthy personality of the 21st century combining both national culture and world civilization. The unification of various ethnic groups and preservation of the state's integrity are considered in our country as the main attribute of its culture, the Kazakhstani model of international harmony is a common history with a deep root in terms of the model of democratic harmony, a common language, a common political, economic, legal culture that has become the basis for the unification, respect, common pride, honour and common destiny of the country. The article also analyzes that the model of international harmony is closely related to political, ideological, cultural, economic, social, linguistic and psychological processes that contribute to the systematic and targeted influence of the development and relations of ethnic groups.

Key words. A look into the future, the modernization of consciousness, a multicultural society, a national model of upbringing the youth students, intellectual potential, intellectual nation.

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында «біздің мақсатымыз айқын, бағытымыз белгілі, ол – әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына қосылу. ...саяси және экономикалық жаңғыруларды толықтырып қана қоймай, олардың өзегіне айналады. Рухани жаңғыру тек бүгін басталатын жұмыс емес. Біз Тәуелсіздік кезеңінде бұл бағытта бірнеше ауқымды іс атқардық. Енді осының бәрінен де ауқымды және іргелі жұмыстарды бастағалы отырмыз. Мен еліміз мықты, әрі жауапкершілігі жоғары Біртұтас Ұлт болу үшін болашаққа қалай қадам басатынымыз және бұқаралық сананы қалай өзгертетініміз туралы көзқарастарымды ортаға салуды жөн көрдім», - дей отырып өзіміздің жауапкершілігімізді п қолға алып, заман ағымына икемделу арқылы жаңа дәуірдің жағымды жақтарын бойға сіңіруіміз керек [Назарбаев Н.Ә./Айқын. 13 сәуір, 2013]. Ұсынылып отырған идеяның негізі қазақ елінің қасиеті, ұлан байтақ жері, рухы асқақ, намысы биік ел, қазақ елінің қалыптасуындағы мызғымас берік идеологиялық негізі, ұлттық сана, ұлттық рух, ұлттық құндылық, ұлттық тәрбие т.б. мәңгілік ел идеясын іске асырудағы негізгі ұстанымы болып табылады. Қазақстанда әлемнің алпауыт та алып елдерінің көшіне ілесуде интеллектуалды ұлт қалыптастыру, интеллектуалды әлеуетті арттыру – негізгі стратегиялық міндет болып табылады. Қоғамның алдында тұрған негізгі міндет - рухы күшті тұлға, халық, қуатты мемлекетті қалыптастыру мәселесі тұр. Ұлттық мәдениет пен әлемдік өркениетті өзара сабақтастыра отырып бүгінгі XXI ғасыр ағымына лайықты тұлғаны қалыптастыру.

Қазақстанның қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдайында ұлттың рухани құндылықтарын ұрпақтан-ұрпаққа мирасқорлықпен жеткізе алатын, қазақ халқының тілін, тарихын, төл мәдениетін, мемлекеттің тұтастығы мен дербестігін сақтай алатын болашақ ұрпақтың ұлттық сана сезімін қалыптастырудың біртұтас жүйесін құру. Осы тұрғыдан алғанда үздіксіз білім беру жүйесінде аталған идеяларды енгізу қажеттілігі бүгінгі күнгі өзекті мәселесі болып табылады.

«Ұлттық бірегейлікті сақтау, ұлттық жаңғыру деген ұғымның өзі ұлттық сананың кемелденуін білдіреді. ...ұлттық сана-сезімнің көкжиегін кеңейту, замана сынынан сүрінбей өткен озық дәстүрлерді табысты жаңғырудың маңызды алғышарттарына айналдыра білу қажет. Егер жаңғыру елдің ұлттық-рухани тамырынан нәр ала алмаса, ол адасуға бастайды. Сонымен бірге, рухани жаңғыру ұлттық сананың түрлі полюстерін қиыннан қиыстырып, жарастыра алатын құдіретімен маңызды» [Назарбаев Н.Ә./Айқын. 13 сәуір, 2013], - деп атап көрсетілуі де ұлттық тарихымыз, ұлттық тәрбиеміз, ұлттық мәдениетіміздің дамуына аса көрегендікпен мән берілгенін байқауға болады.

Әлемдегі елдердің басым көпшілігі көпұлтты болғандықтан, әр түрлі этностардың басын қосу, мемлекеттің тұтастығын сақтау – оның мәдениеттілігінің басты белгісі. Ұлтаралық келісімнің қазақстандық моделі - Қазақстандық моделді демократиялық келісім моделі деуге болады. Себебі әлемдік тәжірибеде шынайы келісімнің негіздері мыналар: тамыры терең ортақ тарих; ортақ тіл; бірлесудің, сыйласудың негізіне айналған ортақ саяси, экономикалық, құқықтық мәдениет; ортақ мақтаныш, намыс, елдің тағдырына ортақтасу.

Ұлтаралық келісім моделі этностардың дамуы мен өзара қарым-қатынасына жүйелі әрі мақсатты түрде әсер етіп, одан белгілі бір нәтижелер алу үшін құрылады. Мұндай моделді құру өте күрделі әрі жауапты саяси іс. Ұлтаралық қатынастар табиғаты өзінің құрылымы жағынан өте нәзік, сан қырлы, саяси, идеологиялық, мәдени, экономикалық, әлеуметтік, тілдік және психоло-

гиялық процесстерге тығыз байланысты.

Ұлтаралық қатынастар моделі полиэтникалық қоғамдағы этносаралық келісімге келу мен оны дамытудың үлгісі болып табылады. Ұлтаралық қатынастар моделі ең алдымен елдегі ұлттық саясат арқылы, мемлекеттің саяси бағытына сәйкес айқындалады. Кез-келген полиэтникалық мемлекет өзінің ұлтаралық қатынастар моделін теориялық тұрғыда негіздеп, оны іс жүзіне асырады, қоғам өміріне енгізеді. Бұл модель сол елдің тарихы, дәстүрі, менталитеті негізінде, ал ең алдымен елдің дамуының басты мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес, қоғамда өмір сүріп отырған адамдардың қоғамдағы жағдайы мен болашағы, этносаралық қатынастардың сипатымен айқындалады. Профессор Г. Кан Қазақстандық ұлтаралық қатынастар моделіне қоғамдағы ерекшеліктерді назарға алуды ұсынады [Мәңгілік ел Оқулық Абай атындағы ҚазҰПУ «Ұлағат» 2015, 336 б.; Кан Г.В., 2010, б. 178].

Қазақстан өз тәуелсіздігін алғаннан бастап мемлекет ұлттық саясаттың концептуалдық, идеологиялық мызғымас негізін қалады. Оның төмендегідей басты бағыттары жүзеге асырылып келеді:

Бірінші, қазақ халқының ұлт ретінде қайта өрлеуі және ұлттық тәуелсіздігі мен мемлекеттілігінің, тарихы мен тілінің, мәдениеті мен салт-дәстүрінің дамуы. Бұл Қазақстан қоғамы мен оны ұйыстырудың берік негізі;

Екінші, «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Конституциялық Заңда атап көрсетілгендей, қазақ халқымен тарихи тағдыры біріктірген Республиканың барлық азаматтары біртұтас Қазақстан халқын құрайды және ұлтына қарамай барлығы тең құқықтарға ие болады. Бұл Қазақстан Республикасының ұлттық саясатының ең басты қағидасы ретінде негізделген. Полиэтникалық қоғам жағдайында этносаралық келісім мен толеранттылық мәдениетке тәрбиелеу мемлекеттік саясат деңгейіне көтерілді.

Қазақстандық ұлтаралық келісім моделінің қалыптасуы мен дамуында Қазақстан Республикасының Конституциясы айқындаушы рөл атқарды. Оған 1991 жылғы 16 желтоқсандағы «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Конституциялық Заңы, 1993 жылғы Қазақстанның тұңғыш Конституциясы, қазір қолданылып отырған 1995 жылғы Конституция және 1998 жылы 7 қазанда және 2007 жылы 21 мамырда өзгерістер мен қосымшалардың енгізілуі кіреді.

Қазіргі жағдайда ұлтаралық келісім моделінің формуласы Қазақстан Республикасының Конституциясындағы: «Біз, ортақ тарихи тағдыр біріктірген Қазақстан халқы, байырғы қазақ жерінде мемлекеттілік құра отырып...», - деп басталатын жолдардан айқын көрініс тапқан. Азаматтық бірлік этникалық құндылықтарға сүйенеді әрі оны дамытады. Этносаралық және конфессияаралық келісім толеранттылық құндылықтарына тікелей байланысты. «Толеранттылық» ұғымы өзара құрмет, келісім, татулық сияқты құндылықтардың жиынтығы болып табылады [ҚР Конституциясы, 1995 ж.].

Қазақстандық ұлтаралық келісім моделінде тіл саясатының негізгі ұстанымдары негізделген. Оның мәні - Қазақстанда қазақ, орыс тілдері мен басқа этнос тілдерінің орны мен қызметі нақты айқындалған. Еліміздегі тіл саясаты бойынша бірқатар мемлекеттік құжаттар қабылданып, Конституцияда жарияланған бағыттың жүзеге асырылуына барлық жағдайлар жасалған.

Ұлтаралық қарым-қатынас - ұлттық ерекшелік ретінде қалыптасып, бірақ, кейін бірқатар немесе көптеген ұлттар үшін ортақ болып кеткен ұлтішілік қасиет-сипатты да бойында тұтады.

Қазақстан Республикасы өзіндік саяси және экономикалық жүйесі бар, көптеген әлем елдері мойындаған егеменді, тәуелсіз мемлекет. Ол бүкіл әлемге егеменді ел ретінде мойындатып, қазақ ұлтын, сондай-ақ, көпұлтты мемлекетімізді халықаралық деңгейде таныта алды. Мұнда бүгінгі таңда өзара татулық пен келісімде жүзден астам ұлттар мен этностар, этникалық топтар өкілдері тұрады.

Қазақстан – жаңа саяси-басқару және әлеуметтік-экономикалық құрылымы қалыптасқан мемлекет. Мұнда жалпыадамзаттық құндылықтардың ішінде бостандықты, еркіндікті, өзара келісімді қоятын көптеген ұлт өкілдері бейбіт және тату-тәтті өмір сүруде. Аса жоғарғы руханият пен ой-өріс жоғарылығы үйлесім тапқан қазақстандықтардың күш-қайраты қоғам өмірін батыл да түбегейлі қайта құруда шешулі фактор болып табылады.

Еліміздегі ұлт саясаты: адам құқықтары мен ұлт құқықтарының мен ұлт құқықтарының парасаты түрде үйлесім табуы; ұлттар, ұлыстар мен халықтар арасындағы ізгілік, ұлтаралық келісім мен ынтымастық қатынастары, өзара көмек пен бірін-бірі қолдау; қоғамның тұрақтылығы мен тұтастығы; ұлттық құндылықтар мен жалпыадамзаттық құндылықтардың үйлестірілуі; конструктивті ұлттық-ерекшелікті мүдделердің жүзеге асырылуы; елдегі барлық ұлттар мен ұлыстардың әлеуметтік-экономикалық және рухани-мәдени дамуының теңдігі мен теңестіріуі және т.б. қағидаларға сүйенеді.

Мемлекет құраушы халық ретінде қазақ халқы елдегі этносаралық бірлік пен келісімнің сақталуына қалай жауапты болса, басқа этностар да мемлекеттің алдында өз жауапкершілігін сезінуі қажет.

Ұлтаралық қатынас мәдениеті ұлттық, жалпыадамзаттықтың бірлігікөрінісінің ерекше формасын танытады. Яғни, ұлтаралық мәдениет әр алуандықтың бірлігін: ұлттық, жалпыадамзаттың бірлігін, күллі өркениеттінің бірлігін діттейді.

Әрбір халықтың мәдениеті ұлтішілік және ұлтаралық негіздерде қалыптасып, соның шеңберінде дамып, жетіледі де соңынан өзінің ғана емес, сонымен бірге, басқа халықтардың да тәжірибесін басқа арнаға бұрады [Ұлттық тәрбие, 2015, 98 б.].

Қазіргі кезеңдегі Қазақстандағы мәдени жағдайды үшке бөліп көрсетуге болады. Біріншіден, бұл барлық ұлттық рухани бастауларды біріктіретін дүниежүзілік мәдениет; екіншіден, елімізде тұратын әр түрлі ұлттар мен ұлыстар өкілдерінің ынтымақтастығы негізінде бұнда туындайтын жалпықазақстандық мәдениет; және, үшіншіден, еліміздің байырғы халқының ұлттық мәдениеті. Қалыптасқан мәдени ахуал бірде-бір мәдениет жеке, шектеулі әлемде тіршілік ете алмайтынын, бірде-бір ұлт тек бір ғана өзінің мәдениетінің күш-қарымымен өмір сүріп, дами алмайтындығын бекіте түсуде.

Ұлтаралық қарым-қатынас тәрбиесінің формалары, әдіс-тәсілдері әр түрлі ұлттар өкілдерін бір тату шаңырақ астына біріктіріп, ынтымақтастыратын саяси механизмдер болып табылады. Бұл міндетті табысты шешу үшін, Қазақстандағы ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетіне тәрбиелеудің жаңа формаларын, әдіс-тәсілдерін іздестіріп, жетілдіре түсу қажет. Яғни, консолидация (біріктіру, нығайту) – адамдарды, әлеуметтік топтарды, қоғамдық ұйымдарды белгілі бір ортақ мақсат ынтымақ үшін біріктіру және ары қарай дамыту болып табылады.

Елдегі ұлтаралық келісім мәселелеріне ықпалын тигізіп келе жатқан ұйымдарының бірі – Қазақстан халқы Ассамблеясы болып табылады. Ассамблея: мәдени-ағартушылық – тілдер мен ұлттық мәдениеттерді, салт-дәстүрлерді қайта жаңғырту және насихаттау; тәрбиелік - қазақстандық және ұлттық отан сүйгіштікті қалыптастыру; ұлтаралық қатынастарды қадағалау негізінде ұлтаралық татулық пен келісімді нығайту; Қазақстанды мекен еткен ұлт өкілдері арасында достық қарым-қатынастардың дамуына негіз болатын мемлекеттік саясат жүргізу жөнінде ұсыныстар дайындау ісімен айналысып келеді [Конц. Разв. Ассамблеи народа Казахстана до 2020 г., 2013, 26 б.].

Ұлтаралық қатынас мәдениетін қалыптастыруда «Қазақстанның ұлттық бірлігі Доктринасы» негізгі орын алады. Қазақстанның ұлттық бірлігі Доктринасын өңдеп қабылдау үрдісі мынадай кезеңді сәттерді көрсетті:

– біріншіден, ол қоғамдық мәні бар идеологиялық құжат болып табылады; екіншіден, бұл құжат этносаралық қатынастардың қоғамдық саяси мәнінің жоғары екендігін көрсетті; үшіншіден, демократиялық мәдениеттің жаңа деңгейін өңдеуге және саяси шешімдер қабылдауға жағдай жасалды; төртіншіден, қоғамда толеранттылық потенциалы жоғарылап, іс жүзінде қоғамның барлық қабаттары әртүрлілігіне қарамастан этносаралық сұрағын бейбіт жолмен шешуге дайын екендігін көрсетті [Қазақстанның ел бірлігі доктринасы / Егемен Қазақстан/ 2009, 6 қараша].

Қазіргі жаһандану заманында әртүрлі халықтар мен мәдениеттердің дербес өмір сүруі кепілдікке алынбайтын шақта құзыреттік тұрғысынан білім берудің мақсаты мен міндеттерін қайта қарастыру кезінде көпмәдениетті тұлға тәрбиелеу қажеттілігі туындайды.

Көпмәдениетті тұлға дегеніміз – көпұлтты және көпмәдениетті ортада белсенді әрі тиімді өмір сүре алатын, ел-халқының мәдениетін біледі, қастерлейтін, өзге мәдениеттерге құрметпен қарай алатын, өз елінен басқа халықтармен ынтымақтастықта өмір сүруге бейім тұлға.

Елімізде көпмәдениеттілік туралы ойлар ұлы ғалымдар мен ағартушылар әл-Фараби, Ж. Баласағұн, М. Қашқари, М.Х. Дулати, Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин, А. Құнанбаев, А. Байтұрсыновтың тәлім-тәрбиелік мұрасынан бастау алады.

Көпмәдениеттілік білім беру идеясын алғаш көтергендер қатарында ғалым-философтар М.М. Бахтин, Н.А. Бердяев, Н.О. Лосский болды. Қазақстанда бұл мәселе тәуелсіздік алған кезден бері кеңінен зерттеле бастады. Ғалымдар Абсаттаров Р.Б., Садыков Т.С., Тоғжанов Е., Кан Г., Коробков В., Шаяхметов Н., Арзықұлов А., Сарсенбаев Т.С., Шолпанқұлова Ш. және т.б. еңбектері жарық көрді. Көпмәдениетті білім берудің теориясы мен практикасына шетелдік ғалымдар В.С. Библер, Дж. Бэнкс., Р. Гарсия, К. Грант, Д. Голлник, А.Н. Джуринский, Г.Д. Дмитриев т.б. үлкен үлес қосты.

Бүгінгі таңда әлемде кең өріс алып отырған көпмәдениетті білім берудің басты мақсатын айқындауды ғалымдар бірнеше тұрғыда қарастырады. Американдық ғалымдар, мысалы, ең бастысы – американдық қоғамның әрбір мүшесі өздерінің нәсілдік, ұлттық, әлеуметтік, гендерлік, мәдени және діни айырмашылықтарына қарамастан, білім берудің барлық деңгейінде сапалы білім алуы деп санайды. Ресейлік зерттеушілер мұндай білімнің негізгі мақсаты өскелең ұрпақты мәдени өзгешеліктерге құрметпен қарауға тәрбиелеу және көпмәдениетті ортада өмір сүруге даярлау деп есептейді.

Ұлтаралық және конфессияаралық келісім – қазақстандық қоғамтұрақтылығының негізі-консолидация (біріктіру, нығайту) – адамдарды, әлеуметтік топтарды, қоғамдық ұйымдарды белгілі бір ортақ мақсат ынтымақ үшін біріктіру және ары қарай дамыту болып табылады.

Көпмәдениетті тұлға тәрбиелеу – заман талабы, оның негізгі мақсаты – бірнеше тілді меңгерген, әлеуметтік және кәсіби бағдарға қабілетті, мәдениетті тұлғаны қалыптастыру мен дамыту болып табылады.

Полимәдениетті қоғамда жастарды тәрбиелеу процесі еліміздің халықаралық байланыс-

тарымен тікелей байланысты болып келеді. Полимәдениетті тұлғаны қалыптастыру – сол халықаралық байланыстарды дамытуға мүмкіндік беретін тұлғааралық және мәдениетаралық қарым-қатынастардың аса маңызды құралы болып табылады. ҚР-ның шетелдік елдермен, өзге де мәдениет өкілдерімен, басқа да ұлттар мен ұлыстармен халықаралық қоғамның сұранысы байланыстары мен қарым-қатынасы күннен күнге өсуде, жалпыадамзаттық құндылықтар. Сол байланыстарды дамыту үшін білім беру процесінде полимәдениетті қоғамның заңдылықтарын сақтай отыра тәрбиелеудің маңызы зор.

Қоғам – көпмәдениетті тұлғаны қалыптастырушы орта. Бүгінгі таңда жастарды толеранттылыққа тәрбиелеу жас ұрпақтың білім көкжиегіне еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларын ашып, ынтымақтастықта үлкен жетістіктерге жетіп, өз қабілетін дамытуына мүмкіндік береді.

Заманауи ғасырдың қай қырын алып қарасақ та, жүргізілетін жұмыстардың басты мақсаты – білім берудің сапасы мен нәтижелігін арттыра отырып полимәдениетті тұлғаны қалыптастыру болып отыр.

Полимәдениетті білім беру – жалпы білім беру саласының маңызды құрылымы, этносаралық интеграцияға бағытталған жаңашыл бағытының бірі. Полимәдениетті қоғамдағы жастар тәрбиесі – дәстүрлерді қайталанбас өмір бейнесінде көре алатын, дүниетанымы қалыптасқан, басқа мәдениетті құрмет тұтатын жастар тәрбиесі.

Полимәдениеттің өзара байланысы тұлғаралық мәдени қарым қатынас, әр ұлттың өзіндік ұлттық тәрбиесімен сәйкес келеді. Ұлт ретінде, этникааралық пен ұлтаралық өзара әрекет тәрбиесі мәдениетті, өзара түсіну мен ұғыну сезімі қалыптасады. Ұлтаралық тәрбиенің ерекшелігі, көпмәдениетті тәрбие мәдени-білім құндылықтарын игеруді қарастырады, әр түрлі мәдени орталықтардағы мәдени құндылықтарды қабылдауға бейімдейді.

Полимәдениетті тұлға қалыптастыру бағытындағы жұмыстарды жүзеге асыруда қойылатын негізгі мақсаттар:

– жан-жақты, үйлесімді дамыған, ұлттық салт-дәстүрлер, қазақы құндылықтар мен әлемдік мәдениет негізінде шығармашылықпен өзін-өзі дамытуға қабілетті және этномәдениеттік пен азаматтық позициясын анықтап, оны іске асыра алатын тұлғаны қалыптастыру;

– мектеп пен жоғары оқу орны түлектерін қазіргі өркениет пен көпұлтты еліміздің өмір жағдайына тиімді дайындау, өзін-өзі жетілдіру мүмкіндіктерін кеңейту, әлеуметтік өсуі мен өмір сапаларын арттыру;

– еліміздің білімділік және кәсібилік деңгей дәрежесін арттыру, жастарды ашық көпмәдениетті қоғамға бейімдеу, әлем үшін жауапкершілікті және зиялы тұлға ретінде, белсенді ұйымдастырушы етіп тәрбиелеу.

Көпмәдениетті тұлға болу үшін - өмір сүру жағдайларына бейімделген әрі өзге адамдармен серіктестік қарым-қатынас орната білетін; жеке, өзіне ғана тән ойы бар және өзге мәдени қоғамдар туралы көзқарастарын талдай алатын; қоғамда өз ойын үнемі ашық түрде білдіріп, дәлелдей алатын, тәуелсіз болуы тиіс.

XX ғасырдың басында ұлттық тәрбиенің негізін салушы ғалым-ағартушылардың бірі М. Жұмабаев «Тәрбиелеудегі мақсат-баланы тәрбиешінің дәл өзіндей қылып шығару емес, келешек өз заманына лайық қылып шығару. ...Тәрбиешінің қолданатын жолы- ұлт тәрбиесі. Ұлт тәрбиесі баяғыдан бері сыналып, көп буын қолданып келе жатқан тақтай жол болғандықтан әрбір тәрбиеші, сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс болуға тиіс. Және әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында, өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті» [Жұмабаев М., 1998, 112 б.], - дей отырып, жастарды тәрбиелегенде ұлт тәрбиесінің негізінде тәрбиелеу арқылы, ұлттық құндылықты бойына сіңіре білгенде ғана, ол рухани бай, сол заманға лайық, елі, Отаны үшін қызмет етуге дайын болып шығатынын көрсетеді. Бұл - келешек ұрпақтың патриот болып шығуы үшін, тәрбиелеуді ұлттық тәрбиеден бастауымыз керектігін көрсетеді.

Сурет 1 - Полимәдениетті қоғамда оқушы жастарды тәрбиелеудің ұлттық моделі

Полимәдениетті қоғамда оқушы жастарды тәрбиелеуде Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласындағы «Патриотизм кіндік қаның тамған жеріңе, өскен ауылыңа, қалаң мен өніріңе, яғни туған жеріңе деген сүйіспеншіліктен басталады. Сол себепті, мен «Туған жер» бағдарламасын қолға алуды ұсынамын» [Назарбаев Н.Ә., Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. /Айқын/ 13 сәуір, 2013], - деп атап көрсетуі де қазақ жерін мекендейтін барлық халықтар өздері мекен етіп отырған елі мен жерін «туған жер» деп қабылдауы, қандай қиыншылық заманда бірге келе жатқан ұлттар мен ұлыстардың өзара бірлікте өмір сүріп келе жатқаны өсіп келе жатқан ұрпаққа үлгі өнеге болып табылуы керек. Сонымен қатар, елі мен жерін, халқының бостандығын және мемлекет ретінде тәуелсіздігін сақтау, ұлт намысын жоғары дәрежеде ұстау үшін күресу. Яғни, аталған идеяларды іске асыру бүгінгі жаһандандыру үрдісінде, ұлттық идеялардың әлемдік идеялармен өзара сабақтастыру жағдайында, Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабілетті 30 мемлекеттер қатарынан көрінуі тұтас педагогикалық процестен күрделі, түбірлі өзгерісті талап етеді.

Х. Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінде жоғары оқу орнында студенттерге «Ұлттық тәрбие негіздері» пәні енгізілді. Пәннің негізгі мақсаты – студент жастарда ұлттық сананың жоғарғы деңгейін, нәтижелі шығармашылық іс-әрекетке дайындығын, өзінде басқа мәдениеттерді түсіну және құрметтеу сезімі дамыған, әлемде әр түрлі ұлт және сан алуан діни сенімі бар адамдармен өмір сүре білуді енгізетін түйінді құзіреттіліктерді қалыптастыру.

Білім және ғылымның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, экономиканың тұрақты өсімі үшін адами капиталды дамытуға бағытталған «Қазақстан Республикасындағы білімді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын» жүзеге асыру аясында Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі ұсынып отырған «Мәңгілік ел» хрестоматиясын әзірлеу және оның дайындалу кезеңдерін белгілей отырып, Х. Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінде «Мәңгілік ел» оқу құралы да «Ұлы Дала Елі» және «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық идеяларының үздіксіз білім жүйесіне енгізіліп отырғандығының нақты дәлелі бола алады.

«Мәңгілік Ел» ұлттық идеясының дамуы мен қалыптасуы Құлтегін, Тоныкөк батырлардың ерен ерліктерінен, Түркі қағанаты тұсындағы түркі жұртының қайталанбас даналығы мен көрегендігі, алдымыздағы негізгі мұрат бабаларымыз армандаған мәңгілік ел идеясын дамыта отырып, оның негізгі көрсеткіші еліміздің тәуелсіздігі мен бірлігін сақтау, бабаларымыз аманаттаған ұлы даланы ұрпағына аманаттау, сол ұлы даланы мекен етіп отырған халықты бәсекеге қабілетті, әлемдік техникалық прогресс көшіне ілесе алатын, рухы биік зиялы ұрпақты қалыптастыру болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. /Айқын. 13 сәуір, 2013
2. Мәңгілік ел. Оқулық. Абай атындағы ҚазҰПУ. -Алматы: «Ұлағат». 2015. – 336 б.
3. Кан Г.В. Модель межнационального согласия первого Президента Казахстана. – Астана: Фолиант, 2010. С. 178.
4. Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы, 1995 ж.
5. Концепция развития Ассамблеи народа Казахстана до 2020 года. -Астана. 2013.-26 с
6. Тоғжанов Е. Кан Г. Коробков В., Шаяхметов Н. Қазақстан халқы Ассамблеясы. Тарихи очерк.- Алматы: Раритет, 2010.- 328 б.
7. Қазақстанның ел бірлігі доктринасы// Егемен Қазақстан. – 2009. – 6 қараша
8. Ұлттық тәрбие. Оқу құралы. - Алматы, 2015. – 90 -98 бб.
9. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 1998. – 112 б.
10. Арзықұлов А. Ұлтаралық келісімнің қазақстандық үлгісі және оның қалыптасуының алғышарттары //Қазақстан қоғамы дамуының өзекті мәселелері: мақалалар жинағы /Жауапты редактор Б.Қ.Сұлтанов. – Алматы: ҚР Президентінің жанындағы ҚСЗИ, 2010. – 16-22 бб.
11. Абсаттаров Р.Б., Садыков Т.С. Воспитание культуры межнационального общения студентов: теория и практика. – Алматы, 1999. – 212 с.
12. Сарсенбаев Т.С. Культура межнационального общения. – Алматы: «Ана тілі», 1998. – 72 с.

ОӘК 376

Ержанова Гульнур Жарбулгановна,
аға оқытушы, магистр,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Шмидт Мария Александровна,
аға оқытушы, магистр,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

ЛОГОПЕДИЯ САБАҒЫНДА ДӘСТҮРЛІ ЕМЕС ӘДІСТЕРДІ ОЙЫН ТҮРІНДЕ ПАЙДАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа: Мақалада логопедия сабағында дәстүрлі емес әдістерді ойын түрінде пайдалану әдістері қарастырылған. Логопедия сабағында дәстүрлі емес әдістерді қолданып жұмыс жүргізу қазіргі жеке тұлғаны қалыптастыру және тәрбиелеуде, білім берудің приоритетін түбегейлі өзгертуде. Оқушының жалпы және психикалық дамуының жеткілікті деңгейіне қол жеткізуде дәстүрлі емес әдістердің орны ерекше.

Кілт сөздер: дәстүрлі емес, әдістер, дидактикалық, ойын, эксперимент, көрнекілік, рөлдік, іскерлік.

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НЕТРАДИЦИОННЫХ МЕТОДОВ В ИГРОВОЙ ФОРМЕ НА УРОКАХ ЛОГОПЕДИИ

Аннотация: В статье рассматривается использование нетрадиционных методов игровой формы на уроках логопедии. Работа с применением нетрадиционных методов на уроках логопедии кардинально меняет приоритеты образования, воспитания и формирования становления современной личности. В достижении достаточного уровня общего и психического развития учащегося, особое место занимают нетрадиционные методы.

Ключевые слова: нетрадиционные, методы, дидактические, игровые, экспериментальные, наглядные, ролевые, деловые.

FEATURES OF THE USE OF UNCONVENTIONAL METHODS IN THE FORM OF A GAME AT THE LESSONS OF SPEECH THERAPY

Abstract. The article discusses the use of non-traditional methods of game form in speech therapy lessons. Working with the use of non-traditional methods in the lessons of speech therapy radically changes the priorities of education, upbringing and formation of the formation of a modern personality. In achieving a sufficient level of General and mental development of the student, a special place is occupied by non-traditional methods.

Keywords: non-traditional, methods, didactic, game, experimental, visual, role, business.

Ертеңгі күннің бүгінгіден гөрі күрделірек болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын құдіретті күш білімге ғана тән. Демек, қай елдің болсын, өсіп-өркендеуі, өркениетті дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына тікелей байланысты болмақ.

Ұлттың болашағы - ұрпағында болса, ұрпақтың тәрбиесі - ұстаз қолында. Ал ұстаз мұраты - жетілген, толыққанды азамат тәрбиелеуді көздейді.

Толыққанды азамат қалыптастыру үшін ақыл-ой тәрбиесі, имандылық, еңбек, эстетикалық, тілдік қатынас, дене тәрбиесі сонымен қатар экономикалық, экологиялық, патриоттық, жыныстық тәрбие берілуі тиіс. Демек, оқу-тәрбие ісінің тиімді болуы үшін ғылыми педагогика мен әр пән бойынша жекелей әдістемелерді шынайы білу білікті ұстаздың бірден-бір міндеті. Осы міндеттерді түбегейлі жүзеге асыру үшін балалардың сөйлеу тіліндегі мүкістіктеріне аса мән берген абзал. Бүгінгі таңда сөйлеу тілінде мүкістіктері бар балалар өте жиі кездеседі. Олармен арнайы мамандар, логопедтер жұмыс жасайды. Баланың сөйлеу тілінде ақаулық байқалса, түзету жұмысын бірден бастау қажет. Білім беру мекемелерінде логопедтер жұмыс жасайды. Логопедтер сөйлеу тілінің мүкістігі бар баламен жұмыста арнайы тәсілдерді қолданады. Балаларды оқыту және тәрбиелеу жұмысында балалардың тілін дамыту, сөздік қорларын молайту, ауызша сөйлеуге үйрете отырып, үйренген сөздерін күн-

делікті өмірде еркін қолдану, одан әрі күнделікті іс-әрекет кезіндегі тілдік қарым-қатынаста қолдана білуге жаттықтыру ісіне ерекше мән берілген.

Логопедия сабағында дәстүрлі емес әдістерді қолданып жұмыс жүргізу қазіргі жеке тұлғаны қалыптастыру және тәрбиелеуде, білім берудің приоритетін түбегейлі өзгертуде, яғни бұрынғыша оқушыны пәндік білім, біліктердің белгілі бір жиынтығымен қаруландыруды түбегейлі өзгертуде. Оқушының жалпы және психикалық дамуының жеткілікті деңгейіне қол жеткізуде дәстүрлі емес әдістердің орны ерекше. Көпжылғы тәжірибе мен арнайы педагогикалық-психологиялық зертгеулер көрсеткендей, оқытудың тиімділігі қабылдауға адамның барлық мүшелерінің қатысу деңгейіне байланысты. Материал неғұрлым қызықты болса, солғұрлым тез қабылданады.

К.Д. Ушинскийдің айтуы бойынша «тәрбиелей отырып көрнекілікпен оқыту - бұл оқушыны дамытып оқыту, яғни баланың байқағыштығын, ойының, тілінің, есінің, қиялының дамуы, баланы еңбекке, өмірге даярлау», көрнекілік пен оқыту оқу бағдарламасын меңгеріп, оқушылардың өзіндік көзқарасы мен сеніміне ұласады.

К.Д. Ушинский көрнекілік жайындағы ілімді дамыта келіп, «көрнекілік - баланың психологиялық ерекшеліктеріне жауап береді, балалар заттардың пішіні, дыбысы, бояуы арқылы ойлайды» деді [Құдиярова А.М., 2004, 56 б.].

Жалпы мектептерде логопедия сабағында дәстүрлі емес әдістерді пайдалану арқылы оқыту – бүгінгі өмір талабына сай азаматты тәрбиелеудің негізгі жолдарының бірі. Себебі оқыту үрдісінде тиімді қолданылған дәстүрлі емес әдістер оқушылардың сабаққа деген ынтасын арттырады, сол арқылы шәкірттердің берілген тапсырмаларды игеруге жағдай жасайды. Сондықтан логопедия сабағында дәстүрлі емес әдістерді пайдалану мемлекет тарапынан білім беру мекемелеріне қойылған талдаулардың іске асуына игі әсерін тигізеді.

Зерттеу мақсаты: Логопедия сабағында дәстүрлі емес әдістерді қолдану арқылы түзету жұмыстарын жүргізуді теориялық және практикалық тұрғыда негіздеу.

Логопедия сабағында сөйлеу тілінде кемістігі бар оқушылармен түзету жұмыстарын жүргізуде дәстүрлі емес әдістерді қолдану тиімді әдістердің бірі. Соның ішінде дидактикалық ойындар арқылы оқушылардың сөйлеу тілін дамыту қазір өте тиімді тәсілдерге айналып отыр.

Логопедия сабағында дидактикалық ойындар арқылы оқушылардың сөйлеу тілін дамыту негізгі бағыттарының бірі ойын.

Ойын әдісі - ойлауды дидактикалық ойындар арқылы дамытуда қолданылатын негізгі әдістердің бірі. Ойын элементтері қарастылылған жаттығулардың барлығы дерлік оқушыларға қызықты, бір-бірімен жарысатындай етіп қайта құрылады. Нәтижесінде логопедия сабағында дидактикалық ойындар арқылы балалардың пәнге деген қызығушылықтарын арттырып, өз пікірлерін дәлелдеуге үйретіледі. Оқушылардың логикалық ойлау дағдылары дамытылып, дұрыс сөйлеу біліктері жетіледі. Ойлау заңдылықтары мен ерекшеліктерін өздеріне таптыртып, оларды тиісті мысалдармен бекітіледі.

Бастауыш сыныпта логопедияны оқушыларға ойын әдісі арқылы меңгерту жұмыстарында мына мәселелер ескерілді:

1. Дидактикалық ойындардың ережелерінің қарапайым болуы;

2. Дидактикалық ойындардың тапсырмалары оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай болуы.

– Ойын нәтижелері тез шығарылып отырылуы;

– әрбір ойынға қатысушылар санын алдын-ала ескеру;

– дидактикалық ойындардың балалардың танымдық қызығушылығын арттыруы;

– барлық ойындар оқу жоспарына сәйкес ұйымдастырылуы;

– ойын мақсатының сабақ мақсатына сәйкестендіріліп түзілуі.

Логопедия сабағын дидактикалық ойындар арқылы үйретуде жоғарыда көрсетілген мәселелерді бір-бірімен тығыз байланыста қарастырдық. Сонымен бірге, әрбір ойын түріне қарай оның қолданылу ерекшеліктері басты назарда болды. Мысалы, оқушыларға жануарлардың түрлерін ұғындыру сабағы. Сабақтың мақсаты - оқушыларға жануарлар жабайы және үй жануарлары болып бөлінетіндігін ұғындыру, оқушыларды жабайы және үй жануарларын ажырата алуға үйрету. Мұғалім жануарлар түрлерін түсіндіріп болғаннан кейін оқушыларға «Дұрысын тап» алгоритмдік ойынын ойнатады [Өмірбекова Қ.Қ., 2002, 27 б.].

Ойлауын дамытуға басты назар аударылды. Себебі оқушыларға ойлаудың аналитикалық, талдау және жинақтау, салыстыру заңдылықтарын үйрету ең алдымен, олардың ойлауын жетілдіру мақсатында енгізілуі тиіс деген қағида алынды. Сондықтан бастауыш сыныпта логопедия сабағын дидактикалық ойындар арқылы меңгеру барысында мынадай негізгі талаптар ескерілді:

– Дидактикалық ойындарды логопедия сабағының оқу жоспарына сай оқыту үрдісінде қолдану;

– дидактикалық ойындардың оқушыларға дамытушылық әсерінің жолдарын анықтау;

– оқушылардың логопедпен және өзара қарым-қатынасқа түсу түрлерін алдын-ала жоспарлау;

– дидактикалық ойындар арқылы оқушыларға жаңа материалдарды игерту тиімді әдіс-тәсілдерін нақтылау;

– дидактикалық ойындарды оқушылардың танымдық, білімдік, шығармашылық қабілеттерін жетілдіру дәрежесіне қарай дұрыс таңдай білу;

– оқушылардың сөйлеу тілін дамытуға қатысын белгілеу;

– дидактикалық ойындар арқылы оқушылардың сабаққа деген қызығушылықтарын туғызу жолдарын анықтау;

– логопедия сабағында дидактикалық ойындар арқылы оқушылардың сөздік қорын байланыстырып сөйлеу тілін, ойлауын жетілдіруге тигізетін әсерін айқын білу.

«Ғажайып қапшық» ойыны

Логопед әдемі ғажайып қапшық ішіне құрамында А дыбысы бар заттар немесе заттық суреттер салады. Бірінші затты қапшық ішінен өзі алып балаға көрсетіп, анық дауыстап айтады. Екінші затты бала алып, анықтап, дауыстап айтады және дыбыс барын анықтайды.

Қажетті дидактикалық материалдар: алма, асық, анар, ау, ат және т.б. суретті карточкалар.

«Лото» дидактикалық ойыны

Балаға Р дыбысы бар және Р дыбысы жоқ карточкалар және түрлі-түсті төрт бұрышты Р дыбысы жазылған карточкалар ұсынылады. Логопед сөзді атайды, бала карточкадан аталған сөздің суретін тауып, құрамында Р дыбысы бар болса, суретті Р дыбысының суреті бар төрт бұрыштымен жабады. Егер Р дыбысы жоқ болса, суретті түрлі түсті карточкамен жабады.

«Кімге не керек» ойыны

Заттық суреттер және маман иелерінің суреттері даярланады. Балаға маман иелерінің суреттері беріледі. Стол үстінде жатқан заттық суреттермен тиісті суреттің бетін жабуы керек. Дұрыс қателеспей суретті жапса, дұрыс орындалғаны.

Қажетті дидактикалық материалдар: ұшақ, аспаз, қаймақ, ұшқыш, қалам, қайшы, қой, оқушы, тігінші, бала, балықшы, қармақ, тәрбиеші [Коржова Г.М., Байтурсынова А.А., 2008, 165 б.].

«С» дыбысын түзетуде қолданылатын дидактикалық материалдар:

1. «Насос» ойыны. Велосипедтің дөңгелегінің желі шығып кетіпті, соған насоспен жел толтырайық. Насос қандай дыбыс шығарады? С – С – С....

2. «Сөзді аяқта» ойыны. Берілген сөздердің суреттері үстел үстінде жатады. Логопед сөздерді көрсетеді, бала суретті табу арқылы сөздерді аяқтайды.

БА(С)	ЫДЫ(С)	АЛПАМЫ(С)
ТА(С)	КҮМІ(С)	ЖАРЫ(С)
ҚА(С)	ҚАМЫ(С)	ЫРЫ(С)
ЖА(С)	ТҮ(С)	ҚҰ(С)

3. Сен СА(СО, СУ, СҮ, СІ) буынын айт, мен сөзді аяқтаймын. Үстел үстінде айтылатын сөздерге байланысты суретті карточкалар жатады. Бала осы карточкаларға қарап отырып, С дыбысына байланысты буындарды айтады.

СА(НА)	СА(ЙМАН)	СО(НА)
СА(ҒАТ)	СА(УМАЛ)	СО(РПА)
СА(БАҚ)	СА(МАЛ)	СО(ҚА)
СА(РАЙ)	СА(ҚИНА)	СҮ(Т)
СА(УСАҚ)	СА(РЫ)	СӘ(БИ)

«Р» дыбысын түзетуде қолданылатын дидактикалық материалдар:

1. Жолбарыс қандай дыбыс шығарады? – Р – Р – Р...

2. Ит қалай ырылдайды? - Р – Р – Р...

3. Жұмбақты шеш.

Рақат, риздық, рақым
Сұрасаң менің жұрағатым
Әріппін ерке балаға
Қиындау тиіп тұратын. (Р)

4. Жоғалған дыбысты тап.

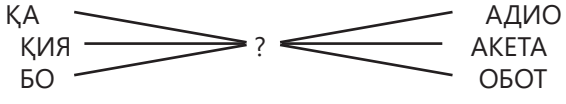

Логопедия сабағында дидактикалық ойындар арқылы оқушылардың жалпы сөйлеу тілін дамытудың негізгі қағидалары барысында жұмыс жасау қолға алынды:

1-кестеде көрсетілгендей, анықтау экспериментінің алдына мынадай міндеттер қойылды:

– Логопедия сабағында дидактикалық ойындар арқылы оқушылардың сөйлеу тілін дамыту әдісін бақылау;

– эксперименттік және бақылау топтарын белгілеу;

– логопедия сабағында өтілетін оқу материалын, оқыту үрдісінде орындалатын жұмыс түрін, сабақ барысында қолданылатын дидактикалық ойындарды, олардың маңызы мен орнын айқындау;

– оқушылардың алған білімдерінің деңгейлерін анықтау.

Аталған міндеттерді орындау мақсатында бастауыш сынып мұғалімдермен, ата-аналармен әңгіме өткізіліп, оқыту барысында дидактикалық ойындарды қолдану деңгейлері мен оқушыларды сабаққа қызықтыратын қандай әдістемелік тәсілдерді пайдаланатынын білу мақсатында төмендегідей сауалнама ұсынылды:

– Жалпы мектептегі логопед қызметін қалай түсінесіз?

– Бастауыш сынып оқушыларына логопедтің көмегі қажет пе?

– дидактикалық ойынға анықтама беріңіз;

– сабақта дидактикалық ойындарды қолданасыз ба, қолдансаңыз қандай түрлерін пайдаланасыз?

Кесте 1. Зерттеу жұмысы бойынша эксперименттің ұйымдастырылу кезеңдері

Талдау критерийлері	Анықтаушы эксперимент	Қалыптастырушы эксперимент
Жүргізілетін жұмыс түрлері	Бастауыш сынып мұғалімдеріне, ата-аналарға сауалнама жүргізу; оқушылардың диагноздарына, деңгейлеріне байланысты тапсырмалар беру; нәтижелерін алу.	Логопедия сабағында дидактикалық материалдарды, ойындарды қолдану; дидактикалық ойындар арқылы оқушылардың сөйлеу тілін дамыту.
Қолданылатын әдіс-тәсілдер	Сұхбаттасу, талдау, сараптау	Жаттығу, ойын, талдау, жинақтау
Қолданылатын дәстүрлі емес әдістердің түрлері	«Тастардың түрленуі», «түстердің өзгеруі», «Кім суретші?», Артығын тап», «Сөзжұмбақ», «Мақалды тауып оқы»,«-Фитошөптермен емдеу», «Жоғалған әріпті тап»	«Ғажайып қапшық», «Лото», «Кімге не керек», «Менің әріпім», «Не жетіспейді», «Мақалды тап», «Дұрыс тап» ойындары

1 кестде зерттеу жұмысы бойынша эксперименттің ұйымдастырылу кезеңдері берілген: жүргізілетін жұмыс түрлері, қолданылатын әдіс-тәсілдер, қолданылатын дәстүрлі емес әдістердің түрлері [Жалмухамедова А.К., 2008, 38 б.].

1 суретте логопедия сабағында дидактикалық ойындарды ұйымдастыру жүйесінің құрылымдық үлгісі схема түрінде көрсетіледі:

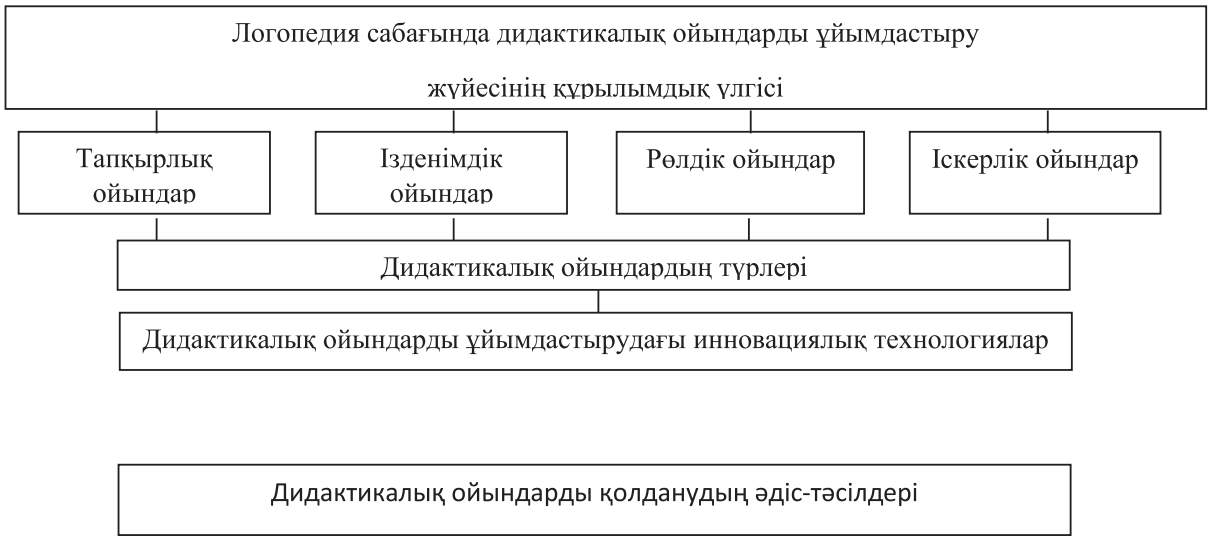

Сурет 3 - Логопедия сабағында дидактикалық ойындарды ұйымдастыру жүйесінің құрылымдық үлгісі

Логопедия сабақтарының жоспары құрылып, дидактикалық материалдарды, ойындарды қолдану дұрыс екендігі ескеріліп, бастауыш сынып мұғалімдеріне тапсырмалар алдын-ала екі-үш күн бұрын беріліп тұрды. Эксперименттік сыныптарда дидактикалық ойындар бір-бірімен байланыста жүргізілді.

Дидактикалық ойындар оқушылардың білім, іздену, ойлау деңгейлеріне қарай ізденімдік, шығармашылық ойындар болып белгіленді. Бұл жерде оңайдан - қиынға, жеңілден ауырға қағидасы басшылыққа алынды [Тулебиева Г.Н., Оразаева Г.С., 2010, 42 б.].

Логопедия сабағында дидактикалық ойындар арқылы оқушылардың сөйлеу тілін дамытуда бірнеше ойындардың түрлері қолданылды. Атап айтар болсақ, тапқырлық ойындар, ізденімдік ойындар, рөлдік ойындар, іскерлік ойындар. Дидактикалық ойындарды логопедия сабағында қолдану оқушылардың сөйлеу тілін, сөздік қорын, байланыстырып сөйлеу тілін дамытуда маңызды рөл атқарады.

Қорыта келе біз мынандай тоқтамға келдік. Логопедия сабағында дәстүрлі емес әдістерді пайдалану оқушылардың сөйлеу тілін түзетуде шешуші рөл атқарады. Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу тілін дамытудың маңызды тәсілі - арнайы таңдап алынған жаттығулар және дидактикалық ойындарды қолдану болып табылады. Оқушылардың сөйлеу тілін дамыту үшін логопед тиісті жұмыстар жүргізіп отыруы тиіс. Мұндай жұмыстарды жүргізу үшін: берілетін дидактикалық ойындар оқушылардың ойлауы жетерліктей жас ерекшеліктерін ескеру; оқушылар өз беттерінше қорытынды жасай алуға үйрету үшін сабақта мүмкіндігінше дидактикалық

ойындарды жиі пайдалану; оқушылардың сөйлеуін дамыту; сабақты мүмкіндігінше оқушының материалды жақсы қабылдай алуына бірден-бір көмекші құрал – ол дидактикалық материалдар. Логопедия сабағында дәстүрлі емес әдістерді пайдаланудың маңызы зор.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 А.М. Құдиярова. Педагогика. Алматы.: Дарын, 2004. – 378 б.
2 Қ. Қ. Өмірбекова, Г. С .Оразаева, Г. Н. Төлебиева, Г. Б. Ибатова Логопедия. Оқулық: Жоғарғы педагогикалық оқу орындарының дефектология бөлімдерінің студенттеріне арналған оқулық (Қ.Қ. Өмірбекованың редакциясымен) – Алматы.: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011.- 495 бет.
3 Коржова Г.М., Байтурсынова А.А. История специального образования в РК. Алматы, 2008. – 374 б.
4 А.К.Жалмухамедова «Оказание ранней коррекционно-развивающей помощи детей с ограниченными возможностями». / Под. ред. Сулейменовой Р.А. – А., 2008. – 60 с.
5 Тулебиева Г.Н., Оразаева Г.С. Практикалық логопедия. Алматы, 2010. – 68 б.

ӘӨЖ 376.33

Ермозанова Алтынай Казтайқызы,
«Kapekova детский сад «ASMI» мұғалім-логопед,
Талдықорған қаласы,
E-mail: yermazanova@mail.ru

Жакипбекова Сауле Сотиялдиновна,
PhD философия докторы,
І.Жансүгіров атындағы мемлекеттік университеті,
Талдықорған қаласы,
E-mail: sauleskorpion@mail.ru

БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛІН ДАМЫТУҒА ҮЙРЕТУДЕ МНЕМОТЕХНИКА ТӘСІЛІН ҚОЛДАНУ

Аннотация: Мақалада авторлар есту қабілеті зақымдалған балаларды оқыту және тәрбиелеу үдерісінде мнемотехниканы қолдану ерекшеліктерін ашып көрсетеді. Есту қабілеті зақымдалған балалардың барлық танымдық процесстерінің дамуына ықпал ететін ғылыми-зерттеу жұмысы барысында авторлардың қолданатын мнемотехниканың кезеңдері мен әдістеріне талдау жасалды.

Кілт сөздер: мнемотехника, көрнекі сурет, танымдық процесстері, әдіс, есту қабілеті зақымдалған балалар.

Аннотация: В статье авторами раскрываются особенности использования мнемотехники в процессе обучения и воспитания детей с нарушениями слуха. Дан анализ этапов и методов применения мнемотехники, использованные авторами в ходе исследовательской работы, способствующие развитию у детей с нарушениями слуха всех познавательных процессов.

Ключевые слова: мнемотехника, наглядный рисунок, познавательные процессы, метод, дети с нарушениями слуха.

Abstract: In the article, the authors reveal the features of using mnemonics in the process of teaching and raising children with hearing disorders. The analysis of stages and methods of application of mnemonics used by the authors in the course of research work that contribute to the development of all cognitive processes in children with hearing disorders is given.

Keywords: mnemonics, visual images, cognitive processes, methods, children with hearing disorders.

КІРІСПЕ

Балаларда ес олардың өмірінің алғашқы күндерінен бастап дамиды. Естің дамуы тәрбие үрдісінде дамып келе жатқан жүйке жүйесінің негізінде, іс-әрекеттің әр түрлі түрлерінде (ойын, оқу, еңбек) іске асады. Ес оқытудың негізгі шарты болып табылады, сонымен қатар естің өзі негізінен оқыту және тәрбие үрдісінде дамиды. Бала өмірінің алғашқы айларында есте қалдыру механикалық түрде іске асады. Бұл кезеңде тек қана қозғалыс – ассоциациялық ес байқалады. Ол туралы баланың қозғалысы бойынша түйіндеуге болады. Демек, балалардың мектепке дейінгі кезеңнің алдында және мектепке дейінгі кезеңде тәжірибесі әлі де жеткіліксіз. Осыған байланысты олардың ойлауы да жеткіліксіз дамыған. Сондықтан балаларға көптеген нәрселерді механикалық түрде есте қалдыруға тура келеді. Мектеп жасында оқытуға байланысты логикалық есте сақтаудың шеңбері кеңейеді, есте қалдыратын материал көлемі жағынан әр түрлі, тереңдей және күрделене түседі. Бала іс-әрекетте неге зейін қойса, оған не әсер етсе, не қызық болса, соны ғана есінде сақтайды.

Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытуда мнемотехника әдісінің маңызы

Мнемоника (гр. mnematik - есте сақтау өнері) - табиғи ассоциациялар жасау көмегімен есте сақтауды қамтамасыз ететін, жасанды түсініктер арқылы қажетті мәліметтерді еске сақтауды жеңілдететін ережелер мен тәсілдер жиынтығы. Мнемотехникалық әдіс балалардың сөз материалын есте сақтауда қалдыру үшін қолайлы. Сонымен қатар дыбыстық және көру қабілеттері де дамиды. Мемлекеттік стандартына сай әңгіме құрастыру, жаттау айына 2-3 рет. 5-6 жастағы балалар әңгіме құрастырғанда 3-5 сөйлем, ал 6-7 жастағы балалар 5-7 сөйлем құрастыру қажет. Мектепке дейінгі бала есте сақтау мен қабылдауы жоғары қабілетімен ерекшеленеді. Мнемотехникалық әдіс балалардың сөз материалын есте сақтауда қалдыру үшін қолайлы. Сонымен қатар дыбыстық және көру қабілеттері де дамиды. Мектепке дейіңгілердің жас ерекшеліктеріне қараса, осындай қорытындыға келуге болады, сөйлейтін суреттерді пайдалану әңгіме құрастырғанда, өлең, логоритмикалық жаттауда жеңілдетеді және есте сақтау процесін тездетеді. Есте сақтаумен жұмыс әдістерін қалыптастырады. Есте сақтауды бекітудің ережесінің бірі былай дейді: Жаттағанда жаз, сызба, диаграммалардың суретін сал, кестелерді сыз. Сөйлейтін суреттер, си-

паттау сызбалары қызығушылық тудырады және проблеманы шешуге көмектеседі [Козаренко В.А., 2002, 57 б.].

Мектеп жасына дейінгі балалар үшін мнемотехниканың өзектілігі осы жаста балалардың көру-бейнелі жадының басым болуына байланысты. Есте сақтау жиі орын алады, себебі қандай да бір зат немесе құбылыс баланың көзіне түскен. Егер ол көрнекі суретпен бекітілмеген нәрселерді оқып, есте сақтауға тырысса, дерексіз нәрсе болса, табысқа сенім артудың қажеті жоқ. Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған Мнемотехника есте сақтау процесін жеңілдетуге, ассоциативті ойлау мен қиялды дамытуға, ілтипатты арттыруға көмектеседі. Сонымен қатар тәрбиешінің сауатты жұмысы нәтижесінде мнемотехниканың әдіс-тәсілдері сөздік қорын байытуға және байланыстырылған сөйлеуді қалыптастыруға алып келеді [Бьюзен Т., 2003, 78 б.].

Заттарды, картиналарды, сөздерді еш кедергісіз есте сақтаудың сапасы, баланың осыларға қаншалықты әсерлі іс-әрекет істеуіне іс-әрекет процесінде оларды егжей-тегжейлі қабылдау, ойластыру, топтастыру қандай дәрежеде өтетіндігіне байланысты. Мысалы, суреттерді жай ғана қарап шыққанда оларды баланың есінде сақтау анағұрлым нашар балады, ал осы суреттерді, өз орындарына, мысалы, бақшаға, ас үйге, балалар бөлмесіне, қораға дәл келетін жеке заттарды қою ұсынылғанда бала оларды есінде жақсы сақтайды. Ықтиярсыз есте сақтау баланың орындайтын қабылдау және іс-әрекеттерінің жанама қосымша нәтижесі болып табылады. Мектепке дейінгі жастағылардың ықтиярсыз есте сақтауы мен ықтиярсыз еске түсіруі – ес жұмысының бірден-бір түрі Мектепке дейінгі балалық шақта заттардың, құбылыстардың, іс-әрекеттердің арасындағы байланыстар мен қатынастарды бөлу мен пайдалануды талап ететін күрделі де сан алуан міндеттерді мнемотехника әдісінің шешуіне тура келеді.

Мнемотехника - балалардың қоршаған орта, табиғат туралы білімін кеңейтуге, әнгіменің барысын тиімді есте сақтауға, әңгімені айтып беруге және тіл дамытудағы іс-әрекеттерінің жүйесі [Гурьева Н.А., 2000, 25 б.]

Мнемокестені қолдану 3 кезеңнен тұрады:

– Кестені қарап, онда не бейнеленгенін бақылау;

– Мәліметтерді кодтандыру, белгі /символды/ бір бейнемен сәйкестендіру;

– Қолданырылғаннан кейін әңгіме немесе ертегіні әңгімелеуге көшеді. Бұл суреттерді салу үшін суретші қабілетін білу керек емес: әрбір тәрбиеші символдық символдық бейнелеуді жасай алады. Жұмысты бірінші мнемоквадраттан құраймыз ,сосын мнеможолға көшеміз , мнемокестеде не бейнелеуге болады? Негізі, мнемокесте - ол графикалық немесе жартылай графикалық ертегі кейіпкерлерінің немесе табиғат құбылысының суреті,болмаса өзіне белгілі заттың бейнесі.

Мнемошаршы, мнеможолдар және мнемокестелерді пайдалану балаларға тікелей білім беру қызметінің процесін жеңілдетеді. Бұл схемалар балаларға қарастырылатын заттың белгілері мен баяндау анықталған белгілерінің басты қасиеттерін анықтауға көмектеседі, сонымен қатар бұл суреттерді жасау үшін аса бір көркемдік қабілеттер қажет емес. Кез келген педагог осындай заттар мен объектілерді таңдап алған әңгімеге символдық бейнелерді салуға қабілетті. Сәбилер және ортаңғы топтарында таблицалар түрлі-түсті болғаны жөн,себебі олардың естерінде ерекше образдар қалыптасып отырады: балапан-сары, тышқан-сұр, шырша-жасыл түсті.

Кейінірек сәл күрделендіру қажет немесе басқа суретпен ауыстыру және таңбаны графикалық түрде бейнелеу қажет. Мысалы: Түлкі- қызғылт сары геометриялық фигуралардан тұрады(үшбұрыш және шеңбер), ал аю-үлкен қоңыр шеңберден тұрады. Дайындалған схемалар балаларға монологты өзіндік көру жоспары болып табылады: әңгіме құрылысы, әңгіме тізбегі, лексика-грамматикалық үйлесімділігін жасау үшін қолданылады. Бұл ретте қызмет түрі тек есту ғана емес, сонымен қатар көру анализаторлары да қосылады. Балалар суретті оңай еске алады, содан кейін сөздерді де бірден естеріне алады. Өлеңдерді үйрену кезінде тірек суреттер мен тірек сөздерді де қолдануға болады, бұл әдіс сабақты ойынға айналдырып, балаларды қызықтырады. Тыңдағаннан кейін балада суретпен бірге жүретін көріп қабылдау бейнесі мәтінді айтарлықтай жылдамырақ есте сақтауға көмектеседі, осылайша, ұсынылған әдістеме өте ыңғайлы және балалармен жұмыс кезінде жоғары тиімділікке ие болады. Адамның миы бейнелерді әлдеқайда оңай меңгеруіне негізделеді,және ол бұған дейін үлкен еңбекпен есте қалған сөздерді, фразаларды және тіпті сандарды тез есте сақтауға көмектеседі, басқаша айтқанда, егер балаға мәтінді есте сақтау қиынға түссе, онда оған тәртіп бойынша салынған бейнелі суреттер көрсету – оның есте сақтау тиімділігін арттырады [Өмірбаева Қ., 2011, 45 б.].

Мнемотехника әдісін қолдануда біз балалардың ойлауын, есте сақтауын дамытуға көмектесетін бірнеше қажетті тапсырмаларды қолдансақ болады, мысалы:

1-тапсырма «Ертегі мазмұнын айту».

«Мақта қыз» ертегісі оқылады, тақтаға басты кейіпкерлер бейнеленген суреттер ілінеді. Ертегіні бір оқығаннан кейін балаға басты әрекетті атап, берілген суреттерді сипаттау ұсынылады. Соңында ертегі тағы да оқылады, балаға суретке сүйеніп, ертегінің мазмұны туралы айту қажет.

2-тапсырма «Сюжеттік сериал бойынша әңгіме»

Өткізу: бала ертегінің сюжеттік суреттерінің сериясын рет-ретімен қарап, осы суреттер бойынша ертегі сюжетін айту керек. Балаларға келесі нұсқаулық беріледі:

– Сенің алдында төрт сурет. Олар тәртіпсіз болып шатасуда. Оларға ертегіні еске түсіріп, суреттерді рет-ретімен орналастырып, неге бұл суретті қойдың деген сұрақ қою арқылы ертегіні сурет бойынша баяндау қажет.

К.Д. Ушинский: «Балаға жаңа бес сөз айтса ол есте сақтай алмай қиналады, ал жиырма сөзді суретпен көрсетсе тез есінде сақтайды»,-демекші мнемокесте әдісі көрсетілген ақпаратты есте сақтауға аса тиімді тәсіл болып келеді [Ушинский К.Д., 2014, 28 б.]. Тәжірибеде көрсетілгендей, осы әдіс

балаларға сөздердерді, сөйлем мен мәтіндерді есте сақтап қалуын жеңілдетеді.

Мнемокестенің дамыту бағыттары:сөздік қорын байыту, әңгіме құруға үйрету, көркем әдебиетті мазмұндау,жұмбақ жасыру және шешу,өлең жаттау.

Мнемошаршы-баланы суретте көрсетілген затты танып, сипаттап, білгенін айтуға үйрету жұмысы. Балалар көрген зат туралы білгенін айтады. Мысалы: «Бұл-смайл. Ол әр түрлі бола алады. Смайл арқылы біз өз көңілімізді көрсете аламыз»; «Бұл-жүрек. Әр адамның жүрегі бар. Жүректепен адам сезеді. Жүрекпен біз адамға өз сезімімізді көрсетеміз»; «Бұл-жұлдыз. Жұлдыздар аспанда түнде болады. Олар жарқырайды. Жұлдыздың без нұры бар».

Мнеможолдар-бірнеше мнемоквадратты қосып әңгімелеуге үйретуге бағыталған жұмыс. Осы әдіс тақпақ, мақал-мәтелдерді, өлеңді жаттатуға тиімді. Балалар мнемотақпақты арнайы тірек суреттер арылы айтады. Тақпақ, өлеңнің жолдары әр сөзге, сөз тіркесіне арналған карточкалар арқылы үйретіледі. Осы жұмыста баланың зейіні, есте сақтау қабілеті дамиды. Алдарыңызда келесі тақпақ суреттелген: «Оң қолымда бес саусақ, сол қолымда бес саусақ. Беске бесті қосқанда, болып шықты он саусақ».

Мнемокесте -ертегі кейіпкерінің бейнесінің, табиғат құбылысының кейбір іс-әрекетінің, басты мазмұнды әңгіменің сюжетін әңгімелеп беруге бағытталған жұмыс. Балалар көрген суреттерді өзара байланыстырып әңгіме құрастырады. Мнемосуретте жыл мезгіліне, отбасы, балабақша, түрлі тақырыптарға жасалынады. Әңгіме құрастыру барысында балалар тірек сызбалаларға сүйене отыра байланыстырып сөйлем құрастырады.

Мнемоквадрат, мнеможолдар, мнемокесте жұмыстарын өткізіп мнемоәдісінің келесі нәтижелерін көруге болады:

– сөздік қоры байыды;
– тірек сызба арқылы әңгіме құрастыруы;
– сурет арқылы өз ойын білдіруі;
– баланың қиял мен зейінін дамуы;
– есте сақтау қабілетінің дамуы;
– әңгіме құрастыруға қызығушылықтың арттыруы.

Оқу қызметі барысында балалар шаршап қалған кезде мнеможаттығу өткізуге болады. Мнеможаттығудың өткізу тәртібі ерекше: балалар суретке қарап жаттығу жасайды, тәрбиешінің белгілері бойынша тапсырмаларды орындайды.

Мнеможаттығудан кейін балалардың тынысын келтіру үшін тыныс алу жаттығу өткізіледі. Тыныс алу жаттығу 3 сатымен өткізіледі:

1) мұрынымен дем алып ауыздан ақырын шығару,

2) мұрынымен терең дем алып ауыздан қаттырақ үрлеп дем шығару,

3) мұрнымен терең дем алып, қатты үрлеп ауыздан дем шығару.

«Ұқыпты бала» деген М.Әлімбаевтің өлең шумақтарын алатын болсақ:

«Жуып жеймін үнемі,
Алма, алмұрт, шиені.
Суды жақсы көремін,
Қашанда таза жүремін», өлеңдеріне мынандай суреттер ретін алуға болады.

Жеміс-көкөністерге арналған сызба бойынша балалар олардың түрін, түсін, дәмін, қайда өсетінін сипаттап бере алады, мысалы, алманы сипаттау: алманың түсі қызыл, пішіні – домалақ, дәмі – тәтті, ол ағашта өседі, жеміс, біз оны жейміз [Оңайбаева Ж., 2007, 145 б.]. Ойыншықтарға арналған сызба бойынша балалар олардың түсін, пішінін, мөлшерін атап беруге үйренеді. Міне, осылай әрбір жаңа тақырып бойынша сызбалар қолдануға болады. Мұғалім өз балаларының қабылдау қабілетін, жас шамасын ескере отырып, сызбаны өзі жасап алуына да болады.

Эксперимент барысында балалардың берілген шығарманы көрнекі суреттер арқылы түсіндіруде аса қызығушылықпен тыңдағандары және материалдарды жылдам есте сақтаулары тәжірибе жүзінде дәлелденді.

Эксперимент үшін суретті сериялар, әдеби шығармалар, яғни жұмбақ, мақал-мәтел, тақпақтар, өлеңдер, әңгімелер, ертегі, сюжетті-рөлдік және дидактикалық ойындар, көрнекі құралдар, т.б. дайындалды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Зерттеу жұмысын аяқтай отырып, біз мынандай қорытындылар жасадық: ес – бір-бірімен байланысты бірнеше ерекше процестерден тұратын күрделі психикалық процесс болып табылады. Жұмыс тәжірибесіне сүйенсек балаларға өлеңдерге қарағанда суретті картинкалар оңай есте қалатынын көрсетті. Бала осы білімді қаншалықты меңгерсе, оған оқыту процесі оңайырақ болады. Тәжірибе көрсетіп отырғандай, мнемотехниканы меңгерген балалар болашақта оны өз бетінше колдай отырып, еске алатын ақпараттың үлкен көлемін оңай игеретін болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Козаренко В. А. Учебник мнемотехники, 2002
2. Бьюзен Т. Усовершенствуйте свою память. Минск. Попурри, 2003.
3. Гурьева Н.А. Год до школы. Развиваем память. Рабочая тетрадь упражнений по мнемотехники. – СПб. Светлячок, 2000.
4. Өмірбаева Қ. «Деңгейлік тапсырмалар», Ақтөбе, 2001 ж.
5. Ушинский К.Д. Избранные педагогические произведения. –М.Прогресс, 2014
5. Оңайбаева Ж. Деңгейлік оқыту технологиясы //Сынып жетекшісі-2007 №5

ӘӨЖ 373.24

Жакипбекова Сауле Сотиялдиновна,
PhD философия докторы,
І. Жансүгіров атындағы ЖМУ,
e-mail: sauleskorpion@mail.ru

Кәрімов Жеңіс Бақытбекұлы,
«Қуаныш» бөбек жай-балабақшасының логопеді,
Алматы облысы, Көксу ауданы, Балпық би ауылы
e-mail: zhenis_01.kz@mail.ru

ЖАЛПЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІ ДАМЫМАҒАН 4-5 ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРМЕН ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ЖҰМЫС

Түйін: Мақалада 4-5 жастағы балалармен логопедиялық жұмыстың ерекшеліктері көрсетілген. 4-5 жастағы баланың қалыпты дамып келе жатқан сөйлеуінің теориялық аспектілері және жалпы сөйлеу тілінің дамымауының дәрежелері көрсетілген. Жалпы сөйлеу тілі дамымаған 4-5 жастағы балалардың сөйлеуінің әр түрлі аспектілерін дамытуға арналған жұмыс бағдарламасының жоспарына талдау жасалынған.

Кілт сөздер: жалпы сөйлеу тілінің дамымауы, жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалар, логопедиялық жұмыс.

Аннотация: В статье раскрываются особенности логопедической работы с детьми 4-5 лет. Авторами раскрываются теоретические аспекты нормально-развивающейся речи и степени общего недоразвития речи ребенка 4-5 лет. Сделан анализ плана рабочей программы по развитию разных сторон речи детей 4-5 лет с общим недоразвитием речи.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, дети с общим недоразвитием речи, логопедическая работа.

Summary: The article reveals the features of speech therapy work with children 4-5 years old. The authors reveal the theoretical aspects of normally developing speech and the degree of General speech underdevelopment of a 4-5-year-old child. The analysis of the work program plan for the development of different aspects of speech of children 4-5 years of age with General speech underdevelopment is made.

Key words: general speech underdevelopment, children with general speech underdevelopment, speech therapy work.

КІРІСПЕ

Жалпы сөйлеу тілінің дамымауы – есту қабілеті мен зияты әдеттегідей дамыған балалардың дыбыстық, мағыналық жағына қатысты сөйлеу тілі жүйесінің барлық компоненттерінің қалыптасуының бұзылуынан болатын әртүрлі күрделі тіл кемістіктері [Қ.Қ. Өмірбекова, Қ. Серкебаев, 1996, 19 б.].

Жалпы сөйлеу тілінің дамымауын (ЖСТД) Ресейлік дефектология ғылыми зерттеу институтының Р.Е. Левина бастаған ғалым қызметкерлер 50-60 жылдары мектеп жасына дейінгі және мектеп жасындағы балалардың тіл кемістіктерін жан-жақты зерттеулердің қорытындысының нәтижесінде ғылыми тұрғыдан негіздеді. Жалпы сөйлеу тілінің дамымауы алалия, афазия, ринолалия, дизартрия сияқты күрделі сөйлеу патологияларының түрлерінде байқалуы мүмкін [Левина Р.Е., 1963, 62 б.].

Дыбыстарды айтуының бұзылуы, фонематикалық есту қабілетінің дамымауы, сөздік қоры мен грамматикалық сөйлем құрылымының арта қалуы жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың барлығына тән кемшілік.

Сөйлеу тілінің дамымауы әртүрлі деңгейде кездеседі. Алғашында Р.Е. Левина жалпы сөйлеу тілі дамымауын үш деңгейге бөледі. Кейіннен Т.Б. Филичева 4-деңгейді сипаттап қосады [Филичева Т.Б., Туманова Т.В., 2009, 27 б.].

Жалпы сөйлеу тілі дамымаған 4-5 жастағы балалармен логопедиялық жұмысты жүргізу ерекшеліктері.

5 жасқа таман баланың сөзінде грамматикалық құрылымы, фонематикалық есту қабілеті, жас ерекшелігі бойынша лексикасы, сонымен қатар байланыстырып сөйлеуі, қарапайым сөйлемдер мен әңгімелер болуы керек. Бірақ жалпы сөйлеу тілі дамымыған балаларда бұл сөйлеу ерекшеліктері бұзылған, сондықтан сөйлеу қабілетінің бұзылуын және ақпараттандырылмаған аймақтардың дамуын түзету қажет. Ол үшін көптеген бағдарламалық жасақтама әзірленуде. Ұсынылған бағдарламада сөйлеудің осы салаларын дамытуға көмектесетін және оларсыз нәтижеге жету қиын болатын міндеттер шешілетін блоктар сипатталған. Блоктардың әрқайсысы кез-келген салада, ол үстел басында тапсыр-

маларды орындау немесе балалармен немесе мұғалімдермен бірге ойнау, сонымен қатар шығармашылық тапсырмаларды орындау арқылы көрінеді.

5 жасқа келгенде, қалыпты дамыған бала ана тілінің бүкіл жүйесін меңгеруі керек: ептілікпен сөйлеу, өз ойын толық айту, күрделі сөйлемдерді оңай құрастыру; әңгімелер мен ертегілерді қиындықсыз қайталау. Мұндай бала барлық дыбыстарды дұрыс айтуы керек, күрделі сөздерді оңай айта алатын дәрежеде болуы керек [Г.Б. Ибатова, 2009, 28 б.].

Сөйлеу қабілеті бұзылған балалардың сөйлеуі фонетикалық-фонемалық және лексикалық-грамматикалық қателіктермен сипатталады. Олар шектеулі лексикаға, фонематикалық есту қабілетінің дамымауы, сынған буын құрылымына ие. Олар жеткіліксіз қалыптасқан үйлесімді сөйлеуге ие [Максаков А.И., 1988, 54 б.].

Бұл балалар үшін айтылған сөйлеу ерекшеліктерімен қатар сөйлеу әрекетімен тығыз байланысты процестердің қалыптаспауы да тән, атап айтқанда:

Зейіннің және есте сақтаудың бұзылуы;

Ұсақ және артикуляциялық моториканың бұзылуы;

визуалды-бейнелі және ауызша-логикалық ойлаудың жеткіліксіз қалыптасуы.

Бала сөйлеуінің фонетикалық-фонематикалық және лексикалық-грамматикалық құрылымындағы олқылықтар жиынтығы олардың жалпы типтегі балабақша бағдарламасын, болашақта жалпы білім беретін мектеп бағдарламасын игеруіне айтарлықтай кедергі болып табылады. Сонымен, жалпы сөйлеу тілі дамымаған және фонетика-фонематикалық қабілеті дамымаған балалар үшін арнайы құрылған топ және жұмыс қажет [Төребаева К.Ж., 2012, 34 б.].

Сөйлеу шеберлігі оқуға, жоспарлауға және мінез-құлықты реттеуге ықпал етеді. Сөйлеу қарым-қатынасы әр түрлі іс-әрекеттің дамуына қажетті жағдай жасайды. Баланың ашық сөйлеуі оның адамдармен қарым-қатынасын қиындатады және көбінесе оның мінезінде із қалдырады. Атақты зерттеушілердің еңбектерінде сөздік қордың, фонетиканың, грамматикалық құрылымның және үйлесімділіктің дамымауы жалпы сөйлеу тілінің дамымауы құрылымындағы сөйлеу. Т. Ткаченко фонемалық процестердің дамуымен айналысқан, оның түзету жұмыстары кітаптарында егжей-тегжейлі сипатталған [Т.А. Ткаченко, 2014, 41 б.].

Жалпы сөйлеу қабілеті дамымаған балалардың өзіндік даму ерекшеліктері бар. Сөйлеудің қалыпты дамуы кезінде 5 жасқа дейінгі балалар кеңейтілген фразалық сөйлеуді, күрделі сөйлемдердің әртүрлі құрылысын еркін қолданады. Олардың сөздік қоры жеткілікті, сөз құру және ену дағдылары бар. Осы уақытта дыбыстың дұрыс айтылуы, дыбыстық талдау мен синтезделуге дайындығы түпкілікті қалыптасады. Алайда, барлық жағдайларда бұл процестер жақсы жүрмейді: кейбір балаларда қалыпты есту және ақыл-ой қабілеті болса да, тіл компоненттерінің әрқайсысының: фонетика, лексика, грамматика қалыптасуы күрт кешеуілдейді. Бұл бұзушылықты алғаш рет Р.Е. Левина анықтаған және сөйлеудің жалпы дамымауы ретінде анықталған. Жалпы сөйлеу қабілеті дамымаған барлық балаларда дауысты дыбыстардың айтылуының бұзылуы, фонематикалық есту қабілетінің дамымауы, лексика-грамматикалық құрылымның қалыптасуында артта қалушылық байқалады.

Сонымен, баланың сөйлеуінің фонетикалық-фонематикалық және лексикалық-грамматикалық құрылымындағы жоғарыда көрсетілген олқылықтардың жиынтығы жалпы типтегі балабақша бағдарламасын, кейінірек жалпы білім беретін мектеп бағдарламасын игеруге айтарлықтай кедергі болып табылады.

Фонетикалық-фонематикалық сөйлеу қабілеті бұзылған балаларда дыбыстың дұрыс айтылмауы, фонетикалық бұзылулар, фонемикалық қабылдаудың қалыптаспауы байқалады. Дыбыстардың бұрмалануының себебі әдетте артикуляциялық моториканың қалыптаспауы немесе оның бұзылуы. Бұл сөздің мағынасына әсер етпейтін фонетикалық бұзушылықтар.

Фонетико-фонематикалық сөйлеу бұзылысы бар балаларда дыбыстық естілудің бұзылуының сипаты фонемалық қабылдаудың даму деңгейінің төмендігін көрсетеді. Ұсынылған кезде, мұқият тыңдап, белгілі бір дыбыс немесе буын айтылған кезде қолын көтеру қиынға соғады. Логопедте жұптасқан дыбыстар бар буындарды қайталағанда, белгілі бір дыбыстан басталатын сөздерді таңдағанда, сөздегі бастапқы дыбысты таңдағанда, берілген дыбысқа суреттерді таңдағанда да дәл осындай қиындықтар туындайды. Фонемалық қабылдауды қалыптастырудың болмауы:

– біреуінің және бірінің сөйлеуінде фонемалардың құлағымен анық емес ажырату;

– дыбыстық талдау мен синтездің қарапайым формаларына дайын болмау;

– сөйлеудің дыбыстық құрамын талдаудағы қиындықтар.

Фонетико-фонематикалық сөйлеу бұзылыстары бар балаларда айтылу және фонемалық қабылдаудың аталған ерекшеліктерінен басқа, мыналар байқалады: жалпы сөйлеу бұлыңғырлығы; анық емес дикция, сөздіктің қалыптасуындағы және сөйлеудің грамматикалық құрылымындағы кейбір кідірістер (мысалы, аяқталу кезіндегі қателер, предлогтарды қолдану, сын есімдер мен сан есімдерді зат есімдермен сәйкестендіру).

Л.П. Носкова фонетикалық-фонематикалық жүйені түзету бағыттарының бірі ретінде тілдік қабілеттің дамуының келесі шарттарын анықтайды [Носкова Л.П., 2004, 63 б.]:

1. Ересектер бір-бірімен балалардың қатысуымен және балалармен сөйлесу, қабылдау қабілеттеріне (бет әлпетінен есту және оқу дағдылары) және сөйлеу даму деңгейіне қарамастан, тұрақты, үздіксіз, уәжді (белгілі бір жағдайға және қызметке байланысты) байланысты толыққанды сөйлеу ортасын құру.

2. Сөйлеуді барлық тіл нормаларына ұстануы: орфоэпиялық, грамматикалық, стилистикалық.

3. Балаларды арнайы сабақтарға да, күнделікті өмірге де әртүрлі практикалық іс-шараларға тарту.

4. Есту функциясының дамуы сөйлеудің дыбыстық жағының қалыптасуының физиологиялық негізі және тілдік қабілеттің қалыптасуының маңызды шарты ретінде.

5. Қарым-қатынас формаларының жан-жақты дамуы: жағдайлық-жеке қарым-қатынас және ситуациялық-іскерлік қарым-қатынас, содан кейін ситуациялық-іскерлік қарым-қатынас, оның негізгі шарттары балаға қол жетімді нақты жағдайдың мазмұны, эмоционалды байланыс, нақты заттармен іс-қимыл және сөздердің тілін біртіндеп меңгеру болып табылады. Осы нысандар мен әрекеттердің белгілері.

6. Балаларда ересек адамның сөйлеу әрекетін де еліктеуі. Баланың назарын сөйлеушілердің қолдары мен бетінің қимылына аудару, баланың кез-келген сөйлеу реакциясы мен іс-әрекеттерін ересек адамның сөйлеу үлгісінен қаншалықты алыс болса да, ұстап тұру.

7. Балаларды сөйлеуді оның қалыптасуының барлық деңгейлерінде және әртүрлі нысандарда белсенді қолдана білуге ынталандыру: дауыстық реакциялардан бастап, жекелеген дыбыстарды немесе буындарды айту мен айтуға тырысу, жеке фонемаларға жарамды ауыстырулармен сөздің дыбыстық құрылымын неғұрлым дәл шығаруға дейін.

Барлық осы аспектілерді топтық сабақтарда жетілдіруге және түзетуге болады. Бағдарлама түрі ауызша, ойын және коммуникативтік сипатта болуы керек. Біз жетекші логопедтердің ұсыныстарына сәйкес бағдарлама жасадық.

Бағдарламаның міндеттері:

– 1. Лексика мен грамматиканы кеңейту.

– 2. Фонематикалық есту қабілетін дамыту.

– 3. Ұсақ моториканы дамыту.

– 4. Кеңістіктік көріністер мен қабылдаудың дамуы.

– 5. Уақыт түсініктерін қалыптастыру.

– 6. Қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру.

– 7. Танымдық қызығушылық пен өзбеттіліктің қалыптасуы.

– Бағдарлама 4-5 жас аралығындағы жалпы сөйлеу тілінің дамымауының 1-3 деңгейіндегі балаларға, фонетикалық-фонематикалық дамымауы, шаршағыштығының жоғарылауы бар балаларға арналған.

– Бағдарламаның тиімділігі және оны бақылау тәсілдері.

4-5 жастағы балаларда сабақтың басында және соңында келесі диагностика жүргізіледі.

Анықтау:

– Сөйлеудің қалыптасу деңгейі;

– Грамматикалық жүйенің қалыптасу деңгейі;

– Фонематикалық есту қабілетінің қалыптасу деңгейі;

– Ұсақ моториканың даму деңгейі;

– Кеңістіктік көріністер мен қабылдаудың қалыптасу деңгейі;

– Уақытты түсінуінің қалыптасу деңгейі;

– Қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру деңгейі;

– Танымдық қызығушылық пен еркіндік деңгейінің қалыптасуы.

Диагностика қорытындылары балалардың сөйлеу карталарына белгіленеді.

Бағдарламаның мазмұны:

Бағдарламаның мақсаттары оқу кешендері арқылы жүзеге асырылады. Бір кешен бір күн ішіндегі 1 сағат уақытқа ие. Бір кешен екі бөлімнен тұрады (сөйлеу және аппликация) және бөлімдер арасындағы үзілісте ойын алаңында баланың уақыты кіреді.

Сөйлеу сабағында келесі бағдарламалық блоктар іске асырылады:

1. Сөздік қорын кеңейтуге заттардың қасиеттері мен ерекшеліктерін, олардың мақсатын, құрылымын, кеңістіктікте орналасуын, жасалған материалдардың сапасын білдіретін сөздерді дамытуға жағдай жасау кіреді. Бұл мазмұнның дамуы объектілерді сараланған қабылдауды дамытуға негізделеді: оның бөліктері мен бөлшектерін көре білу, басқалардан абстрактілі сипаттамалардың біріне назар аудару. Балалар жалпылама тұжырымдамаларды үйренеді және бұл тұжырымдамалармен жалпылама түсіндіру қабілеттері дамиды.

2. Грамматикалық тұрғыдан дұрыс сөйлеудің даму блогы балаға сөйлеудің морфологиялық жағын, сөйлемдердің синтаксистік құрылымын және сөзжасамның кейбір тәсілдерін меңгеруге көмектесуді қамтиды. Грамматикалық формаларды түсінудің жедел дамуы - бұл міндетті шарттардың бірі. Сыныпта бір сөздің әртүрлі формаларын салыстыруды қарастыратын жаттығулар жасалады. Біртектес тақырыптарды таңдауға, әртүрлі жағдайларда сөйлемдерге толықтырулар енгізуге арналған жаттығулар кеңінен қолданылады.

3. Фонемалық есту қабілетін дамыту жазбаша және ауызша сөйлеуді меңгеру үшін қажет маңызды процесс.

Аппликация сабағында парақтағы кеңістікті қалыптастыру міндеттері жүзеге асырылады.

Сабақ арасындағы үзілістер кезінде баланың ойын алаңында болуы кезінде 4-ші блок жүзеге асырылады - қарым-қатынас дағдыларын дамы-

ту. Бұл дағдылардың дамуы құрылымданбаған ойын арқылы жүреді.

Тақырыптар осы жас ауқымына сәйкес келеді. Көкөністер, жемістер, жыл мезгілдері туралы тақырыпты бекіту және дамыту (тақырыптар «қазіргі сәтте» жылдың уақытына байланысты қарастырылады), киім, мерекелер (Жаңа жыл, аналар күні), ыдыс-аяқ, жабайы аңдар, үй жануарлары, көлік, қала, отбасы. Тақырыпты бекіту мүмкіндігі үшін барлық тақырыптар бірнеше топтарда қарастырылады. Бағдарламаға қыркүйектен мамырға дейін жасалған 33 кешен кіреді.

Таблица 1

№	Сабақтың тақырыбы	Ұзақтығы
1 сабақ	Сөйлеуді дамытуға бағытталған тақырып	15 минут
Үзіліс	Ойын әрекеті	15 минут
2 сабақ	Аппликация	15 минут
Үзіліс	Ойын әрекеті	15 минут
Қорытынды		Барлығы: 60 минут

Бұл сабақта блоктар үстел басында да, ойын сәттерінде де жүзеге асырылады. Сонымен қатар сабақтардың тақырыптары қосымшаларда және басқа жұмыстарда бекітілген - модельдеу, сурет салу, желімді жұмыс немесе мүсін жасаймыз, ол қай жерде қолданылады және т.б., сабақ тақырыбына байланысты.

Осылайша, топта осы блоктарды қолдана отырып, біз баланың сөйлеу тілінің барлық жақтарын дамытамыз. Жақсы моторика, ойын белсенділігі және құрдастарымен қарым-қатынас туралы ұмытпаңыз.

ҚОРЫТЫНДЫ

Көрсетілген міндеттердің мазмұны сөйлеуді дамыту жұмыстарында қолданылатын арнайы әдістеменің теориялық және практикалық бағыттарын анықтайды. Бұл міндеттерді шешуде сөйлеуді дамыту әдістемесін басқа ғылымдармен (тілді зерттеу; психология; лингвистика; психолингвистика; жалпы педагогика; мектепке дейінгі және арнайы педагогика; логопедия) байланысты анықтайды. Берілген міндеттерді шешуде ең басты міндет – сөйлеу тілін дамыту әдістемесі теориясының мектепке дейінгі білім беру мекемелеріндегі мамандар тәжірибесімен ұштастырылуы.

Сөйлеуді дамыту әдістемесі педагогтан жалпы психология мен педагогика ғылымдарымен байланысты бала дамуының психофизикалық заңдылықтарын білуді, психологиялық-педагогикалық диагностикалаудың әдістерін қолдануды, тіл дамыту сабақтарын дұрыс жоспарлай білуді талап етеді. Мұндай жұмыстарды ұйымдастыруда баланың жалпы танымдық қабілетінің деңгейлері (қабылдау, есте сақтау, зейін, ойлау) ескеріледі. Жалпы сөйлеу тілі бұзылған балаларды арнайы оқыту мен тәрбиелеу процесінде жалпы дидактикалық түзету жұмыстары қарастырылады. Логопедиялық жұмыстарды ұйымдастырудың негіздері педагогика ғылымындағы (жалпы педагогика, мектепке дейінгі педагогика, арнаулы педагогика) оқытудың дидактикалық принциптер, әдістер мен тәсілдер болып табылады. Жалпы сөйлеу тілі бұзылған балалармен логопедиялық жұмыстарды ұйымдастыруда баланың сөздік қорының көбеюі, сөздің грамматикалық құрылымының деңгейі, әлеуметтік ортаға бейімделуі қамтамасыз етіледі.

Жүргізілген оқыту тәжірибесі нәтижесінде II деңгейде жалпы сөйлеу тілі дамымаған 4-5 жастағы балалардың сөйлеу тілі мен сөздік қоры біршама дамығаны байқалды. Жоғарыда берілген кестеден олардың практикалық дағдыларының осы параметрлері едәуір жоғары көрсеткіштерге бір қадам жақындағанын көреміз. Сөйтіп, «Белгілі бір тақырыпқа байланысты суреттерді атап шығу» әдістемесін орындау кезінде II деңгейде жалпы сөйлеу тілі дамымаған 4-5 жастағы балалар берілген суреттердің атын атай алды. «Белгілі бір тақырыпқа байланысты суреттерді атап шығу» әдістемесін орындау кезінде II деңгейде жалпы сөйлеу тілі бұзылған 4-5 жастағы балалар ауызша нұсқауды соңына дейін мұқият тыңдап, тапсырмаға кіріскен болатын. Педагогтің немесе тәжірибе жүргізушінің сұрақтары мен кеңестерін ескерді. Сондықтан берілген тапсырма барлық ережеге сәйкес, мазмұны жағынан толық және сапалы орындалды деп айтуға болады. «Белгілі бір тақырыпқа байланысты суреттерді атап шығу» әдістемесінің үш үлгісі ұсынылғандықтан, балалар оларды әртүрлі етіп орындады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қ.Қ. Өмірбекова, Қ.Серкебаев, Логопедия, - Алматы, 1996.
2. Левина Р.Е. Влияние недоразвития речи на усвоение письма //Специальная школа. 1963. №1. С.62-66.
3. Филичева Т.Б., Туманова Т.В. Дидактические материалы для обследования и формирования речи детей дошкольного возраста. М.: Дрофа. 2009.
4. Г.Б. Ибатова, Жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың сөйлеу тілінің грамматикалық жағын тексеру, //Хабаршы, «Арнайы педагогика» сериясы, Алматы, ҚазҰПУ, №4 (19) 2009ж.
5. Максаков А.И. Правильно ли говорит ваш ребенок. М.: Просвещение. 1988.
6. Төребаева К.Ж. Логопедия негіздері. Оқулық – Ақтөбе, 2012. – 256 б.
7. Т.А. Ткаченко «Логопедические упражнения». Издательство: «Эксмо» 2014 год.
8. Носкова Л.П. Методика развития речи для дошкольников с нарушением слуха: учебное пособие для ВУЗов. Владос, 2004.

УДК 373.31

Жакипбекова Сауле Сотиялдиновна,
PhD философия докторы,
І. Жансүгіров атындағы мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ.

Турусбекова Енлик Багдаткызы,
бастауыш сынып мұғалімі,
«Мектепке дейінгі шағын орталығы бар №9 орта мектеп» КММ,
Талдықорған қ.

МҰҒАЛІМ ТӘЖІРИБЕСІ САЛАСЫНДАҒЫ БІЛІМДІ ЖЕТІЛДІРУГЕ БАҒЫТТАЛҒАН, САБАҚТАҒЫ ІС-ӘРЕКЕТТЕГІ ЗЕРТТЕУДІҢ ЕРЕКШЕ ҮЛГІСІ – LESSON STUDY

Түйін: Мақалада мұғалімнің құзіреттілігін арттыру жолдары, зерттеушілік жұмыстары, зерттеу жұмыстарындағы кедергілер, одан шығу жолдары қарастырылған. Мақала авторларының негізгі идеясы-оқушылардың білім сапасын арттыруға ықпал ететін мұғалімнің шығармашылық шеберлігін, біліктілігін және білімін арттыру жолдарын көрсету.

Кілт сөздер: Lessons study, зерттеу сұрағы, стратегия, бірлескен жұмыс, бақылау, сұхбат алу.

Резюме: В статье рассматриваются пути повышения квалификации учителя, решения проблем в ходе исследовательской работы. Основная идея авторов статьи – показать пути повышения творческого мастерства, квалификации и образования учителя, способствующие повышению качества знаний учащихся.

Ключевые слова: Lessons study, вопрос исследования, стратегия, совместная работа, контроль, интервью.

Abstract: In article ways of increase teacher qualifications, solution of problems are considered during research. The main idea of the authors of the article is to show ways to improve the creative skills, qualifications and education of teachers that contribute to improving the quality of students ' knowledge.

Keywords: lessons study, research question, strategy, collaboration, check, Interview.

КІРІСПЕ

Елдің өсіп-өркендеуі, ғаламдық дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына байланысты. «Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды» дегендей, жас ұрпаққа сапалы, мән-мағыналы, өнегелі тәрбие мен білім беру-бүгінгі күннің басты талабы.

Ұстаздардың алдында оқушыларға білім мен тәрбие беруде үлкен жауапкершілік тұр. Ұстаз әрбір оқушыны оқытып тәрбиелеуге байланысты мәселелерді өздігімен және шығармашылық ынтамен, жан-жақты іздене отырып жұмыс жасау керек. Жаңа, тез өзгермелі, білімді де білікті, тың серпіліске, өзгеруге дайын және жаңа талап межесінен көріне алатын кәсіби шебер мұғалім болуымызды түсінуіміз қажет. Жаңа заман мұғалімнен күнделікті оқушылармен қарым-қатынас барысында әрбір жағдаят үстінде ерекше білім деңгейін көрсетуді және шығармашыл шешім қабылдай алуын талап етіп отыр. Мұғалімдер, өз кезегінде, өзінің сабақ беруіне емес, оқушылардың оқу ептілігін дамытуға назар аударуымыз керек. Оқушылардың мектепте табысты оқуы ғана емес, өмірде де табысты болуы мұғалімнің қабілетіне, оның құзыреттілігіне байланысты екенін түсіндік. Мұғалім оқушылар үшін қандай да бір пән бойынша білім беретін адам ғана емес, сондай-ақ олардың оқудағы еңбегін қызықты, тиімді ұйымдастыра алатын, оларға үлгі болатын ерекше тұлға болуы керек. Оны қанағаттандыру үшін қазіргі заманның мұғалімі жаңашыл, икемді, өзгерісті тез қабылдай алатын, жан-жақты, жаңа педагогикалық инновациялық технологияларды меңгерген болуы керек. Қазіргі таңда әр бір ұстаз үшін өз білімдерін жетілдіру, шыңдау басты мақсат болып отыр. Себебі, білім беру сатысы бір орында тұрмайды, ол үнемі және үздіксіз дамиды. Әр күн сайын біз жаңалықтар оқып, жаңа ашылулар көруімізге болады. Сол жаңалықтардың бірі – көптеген мектептерге еніп жатқан тәсіл – Lesson Study. Lesson Study – мұғалімдер тәжірибесі саласындағы білімді жетілдіруге бағытталған педагогикалық тәсіл. Lesson Study–ге қадағалау, жоспарлау, оқыту, оқыту мен оқуды талдау, өз қорытындыларын тұжырымдау, құжаттарды бірлесіп жүзеге асыруда қатысатын мұғалімдер тобы бірлесе жұмыс жасайды. Lesson Study-дің әрбір циклін өткізген соң мұғалімдер педагогикалық тәсілдерді жетілдіріп және түрлендіріп, қорытынды ашық Lesson study сабағын өткізіп, өздерінің кездестірген қиыншылықтары мен қатар жетістігін таныстырып, әріптестеріне өз тәжербиелерімен бөлісін жан-жақты баспа-

лар арқылы таратады [Иманкулова С.К., Бугенов Н.М., Боранова Н.А., 2016, 58-60 б.] .

LESSON STUDY ӘДІСІН ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ

Lesson Study әдісі бойынша сабақты зерттеу дегеніміз мазмұны бойынша құнды мәліметтер беріп, олардың тәжірибесінің жақсаруына және кездескен кедергілерді жою амалдарын іздеп жан-жақты зерттеу арқылы тиімді тәсілін табу болып табылады [Department for Children, Schools and Families, 2008, 58 б.]. Еліміздің көптеген педагогтары Lesson Study әдісі туралы өз түсініктерін кеңейтіп, оның ерекшеліктерімен танысып, сабақты жоғары әрі қолжетімді тәсілін іздестіруде. Дәстүрлі ашық сабаққа қатысушы басқа ұстаздар педагогтің әрекетін бақылап, педагогтің кем-кетік жерлерін тізбектеп, сабақты талқылауда сол кемшіліктерді тілге тиек етіп, педагогқа ақыл айтып, нұсқау беріп отыратын [Dudley, P., 2008, 16 б.] Ал бүгін Lesson Study әдісі бойынша сабаққа қатысушы өзге педагог таңдаған зерттеу проблемасы ауқымында үш деңгейдегі білім алушылардың іс-әрекеттерін бақылап, олардың оқуға деген қызығушылықтарына назар аударып, білім алушылармен сұхбаттасып, оқудағы жетістіктері мен кезіктірген қиындықтарын айқындап, сабақты талқылауда дерек ретінде қолдану арқылы сабақты жақсарту жолдарын іздейді. Lesson Study әдісін қолдануда мына негізгі ұстанымдарға сүйенген жөн:

I. Сабаққа дейін

1. Білім сапасы төмен немесе қиын сыныптарды таңдау;
2. Таңдалған сыныпқа беретін мән мұғалімдерінен топ құру;
3. Білім алушылардың пробламалары негізінде Lesson Study-дің мақсатын және күтілетін нәтижелерді айқындау;
4. Таңдалған проблема ауқымында коучинг өткізіп, мәселенің теориялық мазмұнын ашу, мүмкін шешімдерін таңдау;
5. Сабақты топта құрылған педагогтармен бірлесе жоспарлау;
6. Бақыланатын білім алушылар мен шағын топтарды таңдау, бақылау барысы мен интервьюде қолданылатын құралдарды таңдау;
7. Білім алушылардан сабаққа дейін сұхбат алу (бұл қадам міндетті емес).
8. Білім алушылардан алған интервью негізінде сабақ жоспарына өзгертулер енгізу (егер білім алушылардан сабаққа дейін интервью алынбаса, бұл қадам да қолданылмайды).

II. Сабақ кезінде. Lesson Study сабағы кезінде білім алушылар мен шағын топтарды жан-жақты бақылау.

III. Сабақтан кейін

9. Білім алушылардан сабақтан соң интервью алу.
10. Сабақты жан-жақты талқылау, сабақ жоспарына қажетті өзгерістер енгізу, сабақ жоспарының жақсартылған нұсқасын дайындау.

Егер «Бірлесу, ақылдасу, қолдау» ұғымдары аясында мұғалім айтылған ұстанымдарды қолданса олардың кәсіби әрекеттері тиімді түрде жүзеге асырылады. Осылайша Lesson Study сабақты зерттеу әдісі падагогтерді тұрақты түрде, толассыз кәсіби шеберлігін дамытуға ынталандырып, ұжымдағы ынтымақтастықты дамытып, үздік ізденісте болуын қамтамассыз етеді. Өйткені Lesson Study әдісін пайдаланған педагогтің сабаққа дайындалуы да сабаққа қатысу мәдениетіде өзгерері сөзсіз. Мәселен, мұғалімдер сабаққа «жалғыз, түнде, үйде» форматында дайындалса, енді олар сабақ жоспарларын «күндіз, мектепте және бірлесе» форматы ауқымында дайындайды. Осындай топтардағы ұстаздар өзін-өзі басқарып, өз әлеуметін өзі дамытатын ортасын қалыптастырары анық. Осылайша Lesson Study сабақты зерттеу топтарын тұрақты түрде өзін-өзі реттейтін, өзін-өзі дамытатын мектептің құрамдас бөлігіне айналуда. Сондықтан қазіргі кезде көптеген мектеп ұжымы өз жұмыстарын осы әдіске негіздей бастаған. Сол мектептердің бірі Талдықорған қаласы «МДШО бар №9 орта мектеп» КММ 2018 жылдан бастап зерттеу сабағын жүргізе бастады. 2019-2020 оқу жылында 11 зерттеу тобы жұмыс жасауда. 2019-2020 оқу жылының I жарты жылдығында зерттеу сабағы бойынша қала бойынша өз тәжірибесімен бөлісіп, ашық Lesson Study сабағын өткізіп, жеткен жетістіктерімен қатар кездестірген кедергілермен таныстырды. Мектеп ұжымын жетістікке жетуге көмектескен әдіс-тәсілдерімен бөлісті. Соның ішінде біз құрған зерттеу тобы құрған «Топтастыру» әдісімен таныстырды. Біз құрған зерттеу тобы 5 адамнан құралды.

1. Бастауыш сынып мұғалімі – Турусбекова Е.Б.
2. Бастауыш сынып мұғалімі – Рамазанова А.Қ.
3. Бастауыш сынып мұғалімі – Шыңғысова А.Н.
4. Бастауыш сынып мұғалімі – Дуусей Б.
5. Бастауыш сынып мұғалімі – Омарова Ж.М.

Зерттеу сабағы 3 «Б» сыныбында жүргізілді. Зерттеу сабағын жоспарлауда тәжірибе негізінде түйгеніміз Lesson Study топтары өз жұмыстары барысында мынандай дүниелерге назар аударған жөн.

Біріншіден, Lesson Study топтарының жасақталуы мұғалімдердің өз еркі бойынша жүзеге асырылғандығы дұрыс. Осы арқылы оларда өз жұмысының нәтижесіне деген жауапкершіліктің артатындығы анық. Мұнда Lesson Study топтарына қосылғысы келмейтін мұғалімдерді күштеуге болмайтынына назар аудару керек. Ондай педагогтармен басқаша жолмен жұмыс жасаған орынды. Мысалы, Lesson Study топтарының тізімдерін мұғалімдер бөлмесінде ілу. Мұнда әр топ мүшелерінің аты-жөні жазылған фотосуреттері ілінеді. Ал төмен жақта Lesson Study топта-

рына қосылмаған мұғалімдердің тізімі жарияланады. Бірлесе жұмыс жасауға құлықсыз мұғалімдерге осылайша жанамалай ықпал жасауға болады: оларды ұялтпай, үгіттеп белсенділікке шақырмай, тек дүйім елден оқшау қалғандарын естеріне салып отырса, ондай педагогтар осы болмысының ыңғайсыз әрі тиімсіз екендігі туралы ойланулары әбден мүмкін.

Екіншіден, әрбір оқушы сабаққа белсене ат салысуы үшін оқушыларды сабақты жоспарлауға қатыстыру қажет. Ол үшін сабақ басталмастан бұрын таңдалған сыныппен не бірнеше оқушымен сұхбаттасу қажет. Сұхбаттасу барысында оқушыларға мынандай сұрақтар қойған дұрыс болар: «Алдағы сабақтан не күтесіз? Не білгіңіз келеді? Осы тақырыптың ең басты ұғымдары қандай деп ойлайсыз? Осы сабақта қандай әдістәсілдерді қолданған тиімді болады деп ойлайсыз? Топтарға қалай бөлу керек? Сіз кіммен бір топта болғыңыз келеді? Сізге сыныпта кім жақсы көмектеседі? Сабақтың нәтижесі қандай болуы керек деп ойлайсыз? Мұғалім болсаңыз, бұл сабақты қалай өткізер едіңіз?» және т.б. Айтылған ұсыныстар мен жауаптар параққа не болмаса оқушы рұқсатымен аудиожазбаға жазылуы керек. Бұл кем дегенде 5-10 минуттай болғаны жөн. Сабақ жоспарын құру барысында айтылған ұсыныстарды міндетті түрде ескеріп жасалған дұрыс.

Үшіншіден, Lesson Study топтары мұғалімдердің ұстаздақ шеберліктерін арттырудың негізгі құралы болғандықтан, туындаған проблеманың теориялық мәселелерін зерттеп, оны шешудің амалдары мен тәсілдерін сабақтар топтамасы басталмай тұрып айқындау қажет. Басқаша сөзбен айтқанда, әр сабақ циклі осы мәселелерді шешетін коучингтерден басталуы керек. Lesson Study тобының мүшелері бас қосқан коучингтердің өзекті проблеманы шешуге бағытталғаны дұрыс. Коучингке қатысушылар аталмыш проблеманы шешуге мүдделі және ынталы болып, қорытынды нәтижеге деген жоғары жауапкершілікті сезінуі керек. Осылайша каучинг кезінде мұғалімдер күнделікті тәжірибеде туындаған проблемаларды өздігімен шешуге дағдыланады, яғни өздерінің кәсіби біліктілігін үнемі дамытып отырады [Вестник «Өрлеу»-kst, 4(6)/2014].

ҚОРТЫНДЫ

Қорыта айтқанда, кез келген қоғамның дамуының мақсаты мен нәтижесі адам және оның рухани, интеллектуалды мүмкіндіктері мен қабілеттерінің дамуы – жетілдірілуі болып табылады [6]. Педагог үздіксіз білім алып, жан-жақты өзін жетілдіріп отыруы керек. Қай кезде де педагог білім ордасындағы негізгі тұлға болып қала береді, өйткені білім алушыға өз бетімен ізденуін үйрену үшін жетекшілік қызметін атқарады. Мұғалім тек қана өз шәкірттеріне ғана емес, сонымен қатар әріптестеріне жан-жақты, білімді, заман ағымына сай жаңашыл ұстаз болса, өз идеяларымен, ой-мақсаттарымен соңынан ілестірер көшбасшыға айналады. Lesson Study – білім алушылар мен пән мұғалімдерінің арасындағы кедергіні жойып, білім сапасын арттыратын анық. Lesson Study - білім алушыларға саналы білім берудің көздеген бір мақсатқа бағытталған ұстаздар шеберханасы десекте артық етпейді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Иманкулова С.К., Бугенов Н.М., Боранова Н.А. Внедрение современных технологий обучения в образовательную среду казахстана (на примере case-study). Журнал «Инновационная наука» 2016, стр. 58-60
2. Department for Children, Schools and Families. (2008). Improving practice and progression through lesson study: a handbook for head teachers, leading teachers and subject leaders [Lesson Study арқылы тәжірибені жетілдіру және алға жылжу: аға оқытушылар, көшбасшы мұғалімдер мен пән мұғалімдеріне арналған нұсқаулық]. London: DCSF.
3. Dudley, P. (2008). Lesson study in England: from school networks to national policy [Lesson study Англияда: мектептің желілік қоғамдастығынан мемлекеттік саясатқа дейін]. Presented at the World Association of Lesson Studies Annual Conference, Hong Kong Institute of Education.
4. Lesson study- исследование урока с целью повышения качества преподавания и обучения журнал «педагогическая наука и практика». Вестник «Өрлеу»-kst. 4(6)/2014, https://cyberleninka.ru/

УДК: 373.24

Жакипбекова Сауле Сотиялдиновна,
PhD философия докторы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Алматы облысы, Талдықорған қаласы

Тұлымшақова Гүлниса Досанқызы,
меңгеруші,
«№42 балабақшасы» мемлекеттік коммуналдық қазыналық кәсіпорныны,
«Талдықорған қаласының білім бөлімі» мемлекеттік мекемесі,
Алматы облысы, Талдықорған қаласы

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕЛЕРДЕ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНЫНДА КЕЗДЕСЕТІН МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Түйін: Мақалада мектепке дейінгі мекемелерде жаңартылған білім беру мазмұнын меңгертуде кездесетін қиындықтар мен оның шешу жолдары қарастырылады. Мақалада Алматы облысы, Талдықорған қаласының №42 балабақшаның озық тәжірибелі мамандарының ұсынған тиімді әдіс-тәсілдері мен қолдану аумағы туралы пікірлері ұсынылған.

Тірек сөздер: мектепке дейінгі мекеме, жаңартылған білім беру мазмұны, балалардың жас шақтары, педагог-тәрбиеші, әдіс-тәсілдер.

Аннотация: В статье рассмотрены проблемы обновленного содержания образования в дошкольных учреждениях и возможные пути их решения на примере практических эффективных методов, и приемов опытных педагогов детского сада №42 города Талдыкорган, Алматинской области.

Ключевые слова: дошкольное учреждение, обновленное содержание образования, возрастные особенности детей, педагог-воспитатель, методы и приемы.

Summary: The article discusses the problems of the updated content of education in preschool institutions and possible solutions to them by the example of practical effective methods and techniques of experienced teachers of kindergarten No. 42 of the city of Taldykorgan, Almaty Region.

K**ey words:** preschool institution, updated educational content, age characteristics of children, teacher-educator, methods and techniques.

КІРІСПЕ

Қазақстан Республикасында білім беру саласындағы күрделі реформалар үздіксіз білім беруді қамтамасыз ету мен сапалы білім беруге қол жеткізу бағытында жүргізілуде. Үздіксіз білімнің құрамдас бөлігінің алғашқы сатысы - мектепке дейінгі мекемелер болып табылады. Мектепке дейінгі мекемеде балаларды тәрбиелеу мен оқыту жаңа форматта қарастырылып, елеулі жаңалықтармен толықтырылуда.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 11-бабының білім беру жүйесінің міндеттерінде ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шығдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасалу керектігі туралы айтылған.[*ҚР «Білім туралы» 2007жылғы №319-III Заңы*] Сонымен қатар, жаңадан қабылданған «Білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында білім алушының зияткерлік, рухани-адамгершілік және физикалық дамуын қамтамасыз етуде білім берудің барлық деңгейлеріндегі тәрбие мен оқыту жүйесі бірыңғай идеологиялық және құндылық тәсілдерінде құрылады. Тәрбие жұмысы барлық мүдделі тараптарды: отбасын, білім беру ұйымы мен қоғамды кеңінен тарта отырып, кешенді түрде жүргізілуі тиіс делінген. Бұл ретте білім беру ұйымдары білім алушылардың ата-аналарымен және заңды өкілдерімен тұлғааралық өзара іс-қимылдарды кеңейтуге және өзара жауапкершілік қағидаты бойынша ынтымақтастық құруға назар аударған жөн, деп нақты тапсырмалар берілген ***[«ҚР білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» ҚР Үкіметінің 2019, №988 қаулысы]*.**

Мектепке дейінгі мекемелерде қолданыстағы «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпыға міндетті жаңа стандарты» ***[«Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпыға міндетті стандарты» ҚР Білім және ғылым министрінің 2018 жылдың, №604 бұйрығы]*** және Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің 2016 жылғы 12 тамызда №499 бұйрығымен бекіткен «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы» жаңартылған мазмұнға сәйкес әзірленіп, баланы тәрбиелеу мен мектепалды оқытуда білім берудің басым

бөлігін баланың өзіндік қызығушылығын ескере отырып, өздігінен меңгеруіне мүмкіндік беруді көздейді [ҚР Білім және ғылым министрлігінің 2016 жылғы №499 бұйрығы].

Педагогтың үлесі балаға білім беруде тек бағдарлау мен сүйемелдеуші ретінде болуға тиіс екендігі қарастырылған. Мектепке дейінгі педагогтардың қатарының басым бөлігі бағдарлама мазмұнындағы бұл қағидатты тікелей қабылдап, балаға білім беру үдерісінде бірден білімді өздігінен меңгертуге ұсыныс беру деген қате пікірде болып жатқандығы кездесуде. Аталған қате пікірді болдырмау және жіберілген олқылықтарды түзету мақсатында. Жаңартылған білім беру мазмұнын жете түсіндіру, тәрбие мен оқыту үдерісін тиімді ұйымдастыру мақсатында білім басқармасы тарапынан Педагогикалық шеберлік орталықтарында педагогтарды арнайы курстардан өткізу арқылы жаңартылған білім беру мазмұнына сәйкес қайта даярлау қолға алынды. Бұл курстардың бағдарламасы педагог қызметкерлерге қазіргі заманғы жаңа мазмұндағы білім үрдістерін отандық білім берудің үздік тәжірибесімен сабақтастық құра отырып, интеграциялау арқылы меңгертудің түрлерін қарастыру мен қолдануына ықпал етуге бағытталған. Дегенімен, мектепке дейінгі мекемелер педагогтарын мұндай курстардан өткізу сатылы жоспарлар арқылы жүзеге асырылып жатқандықтан курстан өтпеген педагог-тәрбиешілерге жаңартылған білім беру мазмұнын нысаналы түсініп, толықканды қолдануда балаларға мектепалды білімді жаңартылған тәсілдемелермен меңгертуде қиындықтар туғызуда. Атап айтқанда, оқу үрдісінде бала бойында «4К моделін» қалыптастырудың қағидаттарын ұстану, «Спиральді қағидат» арқылы білім беруді үйлестіру, «Бес білім беру саласын кіріктіру», «Бала үні» жобасымен баланың дербестігіне, жеке қажеттілігі мен қызығушылығына қарай ұйымдасқан оқу қызметін ұйымдастыру, оқу мақсаттарын анықтауда «тыңдалым», «айтылым», «жазылым» секілді басымдықтардын ескеру.

Туындап отырған қиындықтарды шешу тек педагог-тәрбиешіге ғана емес, әрбір мектепке дейінгі мекеме басшысына да мектепке дейінгі білім беру үдерісін қолданыстағы нормативтік-құқықтық құжаттамалар талаптарына сай ұйымдастыру мәселесін қоюда. Осыған орай, біздің мекемеде тәжірибелі педагогтарды әдістемелік сүйемелдеу мен коррекциялау қызметіне тарту арқылы құрылған педагогикалық кеңес алқасында жаңартылған білім беру мазмұнында тәрбиеші педагогтарға, оның ішінде жас мамандарға жаңартылған білім беру мазмұнындағы білім беру үрдісін ұйымдастыруға көмек көрсету мен шығармашылық жобаларды жүзеге асыру бойынша жоспарлы қызмет атқаратын еріктілер тобы құрылды.

Құрылған топ мүшелігі жаңартылған білім беру мазмұнында кездесетін қиындықтарды анықтап, оның шешімін табу, әдістемелік үйлестіру бойынша тәрбиеші-педагогтардың сұрақтарын анықтау мақсатында талдаулар мен сауалнамалар жүргізді. Атқарылған жұмыстар нәтижесінде педагогтардың басым бөлігі жаңартылған білім беру мазмұнындағы ұйымдасқан оқу қызметіндегі кіріктірілген тәсілдеме, үшбұрыш принципі, оқыту үрдісіндегі педагогтың үлесі бағыттарында қиындықтарға жолығатындығы анықталды. Жаңартылған білім беру мазмұнындағы қарастырылуға тиіс мәселелерді мемлекеттік тілді дамыту институтының директоры ф.ғ.к. Б. Қапалбек «Жаңартылған бағдарламаның жаңалығы қандай?» атты мақаласында қарастырған болатын [Б. Қапалбек. Егеменді Қазақстан газеті, 2016]. Алайда жаңартылған білім беру мазмұнына көшу әлемдік білім беру стандарттарының талаптарына қажетті болғандықтан оны мектепке дейінгі мекемелерден бастап меңгертіп, мектеп жасына дейінгі балалаңың мектепте табысты оқушы тұлғасы ретінде қалыптасуына, мектепалды сапалы білім алуына қойылып отырған жоғары талапты ескере келе, орын алып отырған қиындықтарды шешу жолдарын қарастыру қажеттілігі туындауда.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Мектепке дейінгі білім беруде педагог-тәрбиеші қызметкерлерінің жаңартылған білім беру мазмұнына сәйкес қиындықтар туғызып отырған сұрақтарына жауап беру мен білім беру үрдісіндегі қызметтеріне әдістемелік үйлестіру бойынша көмектесу мақсатымен өңірлік Педагогикалық шеберлік орталығы және І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің ғалым-педагогтарымен ынтымақтастық жұмыстар жүргізуге шешім қабылдап, жаңартылған білім беру мазмұнының тиімді меңгерілуі мен мектепалды білімнің сапасын арттыруға бағытталған іс-шаралар жоспарын құрып, жүзеге асыруда.

Іс-шаралар негізінен жаңартылған білім берудің негізгі аспектілерін, оның мектепке дейінгі педагогтар үшін қарапайымнан күрделіге қарай жылжу үрдісін қамтамасыз ете отырып, негізгі алгоритмін қарастыруда. Ол жаңартылған білім беру бағдарламасы мазмұнын жүзеге асырудағы басты нысандарды назарда ұстап, балалармен жұмыс істеудің кіріктірілген тәсілдемелерін ұйымдасқан оқу қызметтерінде ілгерлі құруға арналған бірнеше бағдарланған әдіс-тәсілдерді қарастырады. Біріншіден «Білім туралы» Заңы негізіндегі білім беру жүйесінің ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарын жүзеге асыру негізгі адами құндылықтарға бағытталған әдіс-тәсілдер арқылы жүзеге асырылады. Ұлттық және адамзаттық құндылық қалыптастырудың негізгі әдіс-тәсілдерін ғалым Қ. Бөлеев «Терең тәрбие тамыры» еңбегінде халықтың тіршілік

болмысына үйлестіре қарастырған болатын *[Қ. Бөлеев, 1996, 44 б.]*. Бұл әдіс-тәсілдер тәрбиеші педагогтарға бала бойына мемлекет саясатындағы ұлттық және адами негізгі құндылықтар жүйесін қалыптастыру үшін оқу-тәрбиелік үдерісті баланың өзін-өзі танытуы үшін анықталған негізгі шарттарды қарастыруды көздейді. Осы үрдістерде бала жастайынан отаншылдыққа, әдептілікке, достыққа, тазалыққа, ұқыптылыққа, мейірімділікке, табиғатты сүюге, отбасын сыйлауға, ұйымшылдыққа үйренеді.

Келесі бағдарламалық мазмұнда берілген материалдарды меңгертуді **ж**үйелілік-әрекеті арқылы үйлестіру тәсілімен жүргізуге ұсынылады. Бұл тәсіл көрнекі ғалымдар Ж.Б. Қоянбаев, Р.М. Қоянбаевтың еңбектеріне сүйене отырып таңдалып алынған [Ж.Б. Қоянбаев, Р.М. Қоянбаев, 2000, 220 б.] оқу-тәрбие үдерісінде баланың дербестігі, қызығушылығы мен мүмкіндігіне қарай дамуына қолайлы орта қалыптастыру мен білім беруді смарт мақсаттар бойынша құруды көздейді. Салыстармалы түрде жүргізілетін тренингтер оның таптырмас тиімді құралы. Мұнда курстан өткен педагог-тәрбиеші біздің аталуымызда тренер-тьютар, курстан өтпеген тәрбиеші-педагогтарға жаңартылған білім беру мазмұнына сәйкес, ұйымдасқан оқу қызметін жоспарлауды смарт мақсаттарды қолданудың тиімді жолдары бойынша дәрістер жүргізіп, «Мерседес», «Айналмалы әткеншек», «Диірмен» әдістерімен таныстыра отырып, әдістемелік көмек көрсетеді. Мысалы бағдарламалық оқытудың бұрынғы мазмұнында білім беру мақсаттары: «үйрету», «меңгерту» т.б. терминдермен құрылса, жаңа мазмұндағы смарт мақсаттарда: «үйренеді», «меңгереді» секілді т.б. терминдермен алмастырылып құрылады. Аталған «Мерседес», «Айналмалы әткеншек», «Диірмен» әдістері баланың берілген білімді сын тұрғысынан ойлай отырып, мәселені шешуге жетелейді. Топтық әрекетте жұмыс жасауға және өзінің дара қабілеттерін анықтап, көшбасшы болуға төселеді.

Балабақшадағы жетекші әрекет ойыннан кейінгі бастысы ауызекі сөйлеу дағдысы болғандықтан, келесі қарастырылатын ауызекі сөйлеуді дамытудың коммуникативтік тәсілі болып табылады. Бұл тәсіл п.ғ.д. С. Ғаббасовтың «Халық педагогикасының негіздері» еңбектерінің тұжырымдамаларына негізделіп алынған *[С. Ғаббасов, 1995, 463 б.]*. Бұл тәсілде б**а**лалардың қатарластарымен ауызекі сөйлесу дағдыларын дамыту олардың өз ойын еркін білдіруге, шығармашылық танытуға, өзінің қажеттіліктерін түсінікті сөйлемдер құра отырып жеткізуге үйретеді. Мұнда бала өзіне қатысты айтылып тұрған әңгімені түсініп, қабылдап, тиісті жауап қайтара білуге жаттығады. Сонымен қатар коммуникативтік тәсілдемеде жазбаша, сызбаша немесе ойыншық текшелермен құру арқылы ойын жеткізу, сөздер мен сөйлемдерді түрлі технологиялық ойындар барысында көрсету арқылы креативтілік, сын тұрғысынан ойлау секілді қасиеттерін дамыта алады. Өзіне қатысты туындаған жағдаятқа сәйкес тиімді шешім қабылдауға үйренеді.

Жанартылған білім беру мазмұнына сәйкес тиімді тәсілдердің тағы бірі балалардың өзара қоғамдық өміріндегі қатарластарымен сана-са білуі, достарының жеке басын, тұлғалық қасиеттерімен қабылдауы, топтағы кіріктірілген инклюзивті балалармен қамқолық, сыйластық қарым-қатынаста болуына бастайтын өзара тұлғааралық ынтымақтастық тәсілі. Бұл тәсіл ынтымақтастық педагогика заңдылықтарына негізделген [*https://cpm.kz*]. Ұйымдасқан оқу қызметінде **п**едагог білім беру үрдісінің 80 % пайызын балалардың өзіне жүктеп, қалған 20% ғана өзі сүйемелдеуші, нұсқаушы және коррекциялаушы рөліне ауысады. Балалар өзіндік қызығушылықтарына қарай топтарында ұйымдастырылған білім аймақтарында берілген материал мазмұнын меңгереді. Өзара қатарластарымен бір-біріне деген қамқорлық, мейірімділік, сыйластық, жеке және топпен жұмыс істеуге дағдыланады. Әркім топтағы өзі атқаратын рөлін айқындайды. Анықталған тәсілдемелердің жүйелі жүзеге асырылуынан кейін күрделі үрдістер бастау алады. Оның бірі Білім беру үрдісінде қолданылатын интегративтік тәсіл. Бұл тәсіл отандық зерттеуші ғалым Н.В. Мирзаның еңбектері негізінде таңдалып алынып, интегративтік оқыту технологияларына негізделеді *[Н.В. Мирза авторлық бірлестікте Р.М. Айтжанова, 2015. - 213 б.]*. Мұнда педагог-тәрбиеші оқу үдерісін жобалау және ұйымдасқан оқу қызметінде жүзеге асыру кезінде бес білім беру салаларын кіріктіруді жүзеге асырады. Білім алушы балалар мұндай кіріктіру есебінен әлемнің тұтас бейнесін түсіне білуге үйренеді, функционалдық сауаттылықтары арта түседі.

Білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында айқындалған бала тәрбиесінде барлық мүдделі тараптарды: отбасын, білім беру ұйымы мен қоғамды кеңінен тарта отырып, кешенді түрде жүргізілуге тиіс шараларды ұйымдастыру үшін отбасы, бала, балабақша Үшбұрыш принципімен құрылатын жобалау мен зерттеу әдіс-тәсілдері басшылыққа алынады. Мұнда алдын-ала педагог-тәрбиешінің жоспарында бекітілген баланың жас шақтары мен мүмкіндіктері, өмір сүріп отырған өңірлік ерекшеліктеріне қарай - зерттеушілік әрекет дағдыларын дамытуға арналған ғылыми- танымдық жобалар алынады. Балалардың ата-аналары, бала және педагог-тәрбиеші қысқа мерзімді немесе ұзақ мерзімді жобаларды өзара жәрдемдесе отырып жүзеге асырады. Баланың мектепке барар жас шағының жақындаған сәтінде тәрбиеші-педагогтарға Интербелсенді әдістер қолдану ұсынылады. Интербелсенді әдістер баланы бәсекеге қабілетті тұлға ретінде қалыптастырудың

құралы ретінде тиімділік танытуда. [Ж. Жубаева https://orleuastana.kz>2017/09]

Интербелсенді әдістер тәрбиеші педагогтар мен балалардың өзара әрекеттесуіне жағымды жағдай туғызатын әдіс ретінде де қарастырылады. Этимологиясында (inter – аралық, бірнеше, action- әрекет дегенді білдіреді). Мұндай өзара әрекеттесу тәрбиеші мен балалардың арасында жете түсінушілікті қалыптастырады. Білім алуға қатысты қиындықтар мен шешуді талап ететін жағдайларды анықтауға, бірлесе әрекеттесуге ықпал етеді. Мұндай әдіс-тәсілдер педагог-тәрбиешінің жаңартылған білім беру мазмұнын жете түсініп, балаларға меңгертуде туындаған сұрақтары аумағында дұрыс шешімдер қабылдап, балаға сапалы білім беру жолына бастайды. Сонымен қатар, педагог-тәрбиешілердің жеке шығармашылығы мен кәсіби деңгейінің мүмкіндіктерін шектемеуді көздейді. Педагог-тәрбиешілер білім берудің жаңа тәсілдемелерін меңгеріп алғаннан кейін, балаға топтық және өздігінен жеке білім алуға құлшынысын қалыптастыру үшін оқытудың жаңа технологияларын да оқу үрдісіне енгізуді, білім беруді жан-жақты ақпараттандыруды, отандық және халықаралық тиімділік танытып отырған нәтижелі ғылыми зерттеулерді назарға алуды және жүзеге асыруды қамтамасыз етуді кедергісіз жүзеге асыратын болады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жаңартылған білім беру мазмұнына сәйкес, спиральді қағидатпен білім берудің принципімен өтпелі тақырыптар негізінде берілетін білімнің мазмұндық жүйесін үйлестіріп, ата-аналар, қоғамдық өзге институттарды тартудың тиімді жолына төселеді. Біз қарастырып отырған жаңартылған білім беру мазмұнындағы қарастырылатын мектепалды білім берудің қаншалықты сапалы болуын анықтау назарға алынып отырғаны белгілі. Осыған орай, балалардың білімінің сапасы анықтау мен болашақта жүргізілетін жұмыс формаларын анықтау мақсатында Республикалық балалық шақ орталығы ұсынған нұсқаулыққа сәйкес, балалардың біліктері мен дағдыларын анықтайтын бірыңғай деңгейлік даму мониторинг жүргізіледі. Бұл жұмыс түрі мектепке дейінгі шақта бүлдіршіндердің әртүрлі жастағы білім деңгейін қаншалықты меңгергені туралы нақты мәлімет беретін құралы ретінде көрініс табуда. Балалардың анықталған деңгейлері бойынша әрбір балаға жеке даму карталар толтырылып, балалармен келесі жоспарлы мониторингке дейін жүргізілетін жұмыс түрлерін арнайы психолог маманмен бірлесе отырып таңдап, мекепке дейінгі білім берудің нақты қандай бағытта жұмыс істеу керектігіне анықтама мен кеңестер беруде.

Білім сапасын арттыруға бағытталған қосымша білім беру ресурстары да қарастырылуда. Атап айтсақ, вариативтік сағаттарда, қосымша ақылы қызмет көрсету үйірмелерінде проекттік жобалар мен соңғы кезде жарық көрген ақылды отандық ойыншықтар «БАЛ БАЛА», «ЖЕТІ ОЙЫНШЫҚ», «ЭЛЕКТРОНДЫ КИІЗ ҮЙ» өзге де әлемдік «LEGOLINO», «BLOCK BUDDIES», «RONDO VARIO» т.б. таптырмас құрал ретінде қабылдануда. Дегенімен тағы бір алаңдататын мәселе ол мектепке дейінгі мекемелерде жүргізіліп отырған жұмыс мазмұнының ертеңгі күні балалардың мектеп табалдырығын аттаған шағында жалғасын тауып, баланың бастапқы алған білімін тереңдете түсіп, парасатты тұлға болып қалыптасуына әсерін тигізуіне әлі де болса түзетулер мен жаңартуларды талап етілуінде.

Білім беру сапасын бақылау жүйесіндегі танымал ОЭСР - Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының зерттеулері бойынша мектепалды алынған білімнің бастауыш сыныпта қолдау табуынсыз жоғалып кету қаупі бар, әсіресе баланың мектепке дейінгі мекемелерде жүріп, ойын арқылы алынған бастапқы білімнің мектепте жалғасын тауып, қолдауды қажет ететіні анықталған. Осы бағытта жүргізілген зерттеулер бойынша ОЭСР - Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының баланың дамуына үздіксіз әсер ететін 5 механизмі анықталған. Ол:

– Сапалықты мақсат тұту және минималды стандарттар енгізу;

– Оқыту бағдарламасы мен білім беру стандарттарын тиімді құрастыру;

– Педагогтардың сапалық құрамын арттыру;

– Білім беру үрдісіне ата-аналар мен қоғамды тарту;

– Білім беру туралы мәліметтер мен ғылыми зерттеулер мен нақты білім сапасының деңгейін анықтап беретін мониторинг жүйесін енгізу [материалы всемирного форума ОЭСР -А. 2016].

Аталған параметрлер мектепке дейінгі білім саласындағы мәселелі аумақтарды анықтап, оны болашақта жоюға мүмкіндік береді. Аталған зерттеулерді назарға ала отырып, мектепке дейінгі білім беру стандартын да ескерілген интеграциялық жүйені енгізіп отырмыз.

Интеграция - (лат. integratio – қалпына келтіру, толықтыру, integer – тұтас, бүтін) – субъектілерді біріктіру, олардың арасындағы байланыстарды дамытып, өзара ынтымақтастықта іс-қимылын тереңдету дегенді білдіреді. Бұл терминінің мектепке дейінгі салаға енуі жоғарыда аталған үздіксіз білім беруді қамтамасыз етумен байланыстырылғаны белгілі. Мектепке дейінгі және мектеп арасындағы интергациялық үрдістің болжамды тиімділігі біріншіден - ата-аналарға мектепке дейінгі мекемелерде дайындалған баласының білімінің қаншалықты сапалы болғанын болашақта мектепке барғанда салыстырмалы бақылай алуына және болашақта әрбір мектепке дейінгі мекеменің қызметінің сапалылығын анықтап, баға беруге мүмкіндік бе-

реді. Екіншіден - балалардың қоғамдық ортаға бейімделе алуын стрестке төзімді болуын және өз білімін шығармашылық бағытта жүзеге асыра алуына мүмкіндік береді. Үшіншіден - мектепке дейінгі мекемеде алынған білім мен мектептегі үздіксіз білім сапасын жеке емес, интеграцияланған күйде, яғни баланың білімін, педагогтың шеберлік құзыреттілігін және оқыту бағдарламаларының тиімділігн біртұтас бағалауға мүмкіндік береді. Төртіншіден - балалардың білім сапасын бақылау мектепке дейінгі білім мен мектептегі білімнің сабақтастығын анықтап, жүйелілік пен тиімділік бағытындағы жұмыстарды жалғастыру нысандарын анықтауға мүмкіндік береді; бесіншіден -білім беру сапасының көрсеткіштері көпшілік назарына алынып, мектепке дейінгі мекемелер имиджін көтеруге және болашақта үлкен сұранысқа ие болуына кепілдік алуға себепкер болады. Өйткені, мектепке дейінгі мекемелер үшін мектепке дейінгі білім беру нарығында сапалы білім беру қызметі ретінде көрініс табатын өнімді өндіруге және оны тұтынушылар назарына ұсынуына талап өте жоғары. Сондықтан да әрбір мектепке дейінгі мекеме үшін жаңартылған білім беру мазмұнының тиімділігі мен олқылығын саралау, мектеп жасына дейінгі бүлдіршіннің мектепке барған шағында алған білімнің жалғасын табуына ықпал етуді басты назарда ұстауы қажет.

Мектепке дейінгі мекеменің жұмыс жоспарларының құрылысы қолданыстағы нормативтік-құқықтық, регламенттеуші-нұсқаулық ережелерді сақтай отырып, мектептің бастауыш буынындағы білім берудің принциптерімен біртұтас құрылуы тиіс. Сонымен қатар, мектепке дейінгі мекеме басшысы мен мектеп әкімшілігі, мектепке даярлық топ тәрбиешілері мен мектеп мұғалімдерінің ынтымақтастықта тәжірибе бөлісуі де маңызды рөл атқарады.

Түйіндей келгенде, балаға сапалы тәрбие беруді ұйымдастырудың ең тамаша жолы – ынтымақтастық. Бала мектепке дейінгі мекемеге келгенге дейін отбасында қалыптасқан дәстүрлі жақсы тәрбиеден сусындайды. Балабақшадан мейірімділік нәрін, тәртіп пен әдіптіліктің мөлдір бастауын алады. Алғашқы білім мен біліктіліктің, өмірлік дағдыларын үйренеді. «Балапан қырақ болу үшін, оны самғатып ұшыратын ұстазның өзі де қыран болуы керек», деп дана халқымыз айтқандай, оны тәрбиелеуші отбасы да, қоғамы да, ұстазы да жауапкершілікті болуы тиіс. Өйткені балаға уақытылы берілген адами құндылықтар, ұлттық сана мен парасаттылық, берік білім оның өмірінде шешуші рөл атқарады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» 2007жылғы 27 шілдедегі №319-III Заңы.
2. «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылдың 27 желтоқсанындағы №988 қаулысы.
3. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпыға міндетті стандарты» Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрінің 2018 жылдың 31 қазанындағы №604 бұйрығы.
4. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің 2016 жылғы 12 тамызда №499 бұйрығымен бекіткен «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы»
5. Б.Қапалбек ф.ғ.к «Жаңартылған бағдарламаның жаңалығы қандай?» мақаласы Егеменді Қазақстан газеті 2016 жыл, 14 маусым.
6. Қ. Бөлеев . «Терең тәрбие тамыры» // Қазақстан мектебі,1996. № 6. 44-46.
7. Ж.Б. Қоянбаев, Р.М. Қоянбаев. «Педагогика» Алматы, 2000. 213-220 б.
8. С. Ғаббасов «Халық педагогикасының негіздері». Алматы: Әл-Фараби, 1995. 463 б
9. Педагогикалық шеберлік орталығының ресми сайты (электронды ресурс) https://cpm.kz
10. Н.В. Мирза авторлық бірлестікте Р. М Айтжанова «Отбасы тәрбиесінің педагогикасы». Оқу құралы. Қараганды, 2015. - 213 б.
11. Ж. Жубаева «Интербелсенді оқыту негізінде бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыру»Өрлеу біліктілікті арттыру ұлттық орталығы АҚ филиалы Нұр-Сұлтан қаласы бойынша Педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру институтының сайты (электронды ресурс) https://orleuastana.kz>2017/09
12. «Уверенный старт IV» мониторинг качества в дошкольном воспитании и обучение материалы всемирного форума ОЭСР -А. 2016.

Жакипбекова Сауле Сотиялдиновна,
доктор философии PhD,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
Талдыкорган, Казахстан

Тынысханова Айым Толеугазыеевна,
м.п.н., докторантка 1 курса,
специальность 8D01301 – «Педагогика и методика начального обучения»,
Талдыкорган, Казахстан

САМООБРАЗОВАНИЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ КАК ГЛАВНЫЙ РЕСУРС ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ

Аңдатпа: Мақалада авторлар болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің «аутопедагогика» ұғымын түсіну тәсілін анықтау және білім берушілік мақсаттардың материалдық мазмұнын ұғынуды қарастырады. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің құзыреттілігін төрт негізгі ой арқылы қабылдауға болатынын көрсетеді: «аутопедагогика» өздігінен білім алу ретінде; өздігінен білім алу өзін-өзі тәрбиелеу; өзін-өзі тәрбиелеу өзін-өзі тану. Өзін-өзі және кәсіби құзыреттілікті жетілдіру болашақ педагогтардың кәсіби шеберлігін арттырудың бір жолы ретінде.

Кілтті сөздер: аутопедагогика, өздігінен білім алу, құзыреттілік, бастауын сынып.

Аннотация: В статье авторы рассматривают определение способа понимания понятия «аутопедагогика» будущими учителями начальных классов и понимание материального содержания образовательных целей. «Аутопедагогика» как самообразование; самообразование как самовоспитание; самовоспитание как самопознание. Саморазвитие как один из способов повышения профессионального мастерства и профессиональных компетенций будущих педагогов.

Ключевые слова: аутопедагогика, самообразование, компетенций, начальная школа.

Abstrakt: In the article the authors consider the definition of the way to understand the concept of «autopedagogy» by future primary school teachers and the understanding of the material content of educational goals. «Autopedagogy» as self-education education; self-education as self-learning; self-learning as self-knowledge. Self-development as one of the ways to improve the professional skills and ... of future teachers.

Key words: autopedagogy, self-education, competence, future primary school.

ВВЕДЕНИЕ

Качество образования в начальных классах определяется многими факторами, одним из которых является непрерывное повышение уровня теоретической подготовки и профессионального мастерства педагогов. При этом будущие учителя начальных классов играют важную роль в системном, персональном ознакомлении с новыми достижениями педагогики, передовым опытом других образовательных учреждений, а также в изучении программно-методических материалов и нормативно-правовых документов. Что такое самообразование? На этот вопрос авторы дают различные определения:

Самообразование – это целенаправленная познавательная деятельность, которая управляется самой личностью, чтобы получить систематические знания в какой-либо области науки, культуры и т.д.

Саморазвитие – это целенаправленная работа педагога по расширению и углублению своих теоретических знаний, совершенствованию и освоению новых профессиональных навыков и умений в рамках современных требований педагогических и психологических наук [Баширова Ж.Р., 2003, стр. 29].

Однако, насколько высока способность педагога к самообразованию, эта тенденция не реализуется на практике. Но это только инертность мышления и развитие ума, потому что саморазвитие должно быть, прежде всего, неотъемлемой необходимостью.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В настоящее время одним из этапов профессионального педагогического образования является подготовка к преподавательской деятельности в вузе. В последнее время в педагогической теории и практике идея проектирования широко распространена как способ решения проблем в различных областях и видах деятельности. В современном обществе необходимы качественно новые характеристики конкурентоспособной системы образования, которые включают вариативность, полувековую, практическую и жизненную ориентацию, ценностное соответствие, акцентирование на овладение ценностями и способах человеческой деятельности в культурной сфере.

В чем заключается основной аспект самообразования будущего учителя начальных классов? Учитель получает информацию в процессе самообразования из различных источников знаний и использует полученную информацию на уроке или в жизни. Такие источники информации подразделяются на источники образования, способствующие самостоятельному, профессиональному росту.

Ниже определим составные части этой потребности, мотивы, побуждающие педагога к самообразованию:

• Работа с ежедневной информацией. При подготовке к уроку, выступлению, родительскому собранию и т. д. у педагога возникает необходимость поиска и анализа новой информации.

• Творческие намерения. Педагог-творческая профессия, а творческий человек из года в год не может работать по плану или сценарию, не может читать один и тот же доклад. Должно быть большое желание. Работа должна быть интересной и веселой.

• Интенсивный рост современной науки. Особенно в области психологии и педагогики.

• Материальное стимулирование. Может быть категория педагога, мнение аттестационной комиссии, премии, надбавки, даже звания и правительственные награды – все это зависит от квалификации и мастерства учителя, не овладение устойчивым новым образованием, а достижение этого.

• Интерес. Интерес к профессии будущего специалиста обеспечивает поиск и самообразование [Баширова Ж.Р., 2004, стр. 63].

Формирование компетенций учителей начальных классов включает в себя активное обучение: активное обучение вовлекает их непосредственно в разработку и опробование стратегий обучения, предоставляя им возможность участвовать в том же стиле обучения, который они разрабатывают для своих учеников. Такое профессиональное развитие использует аутентичные артефакты, интерактивную деятельность и другие стратегии для обеспечения глубоко встроенного, высоко контекстуализированного профессионального обучения. Этот подход отходит от традиционных моделей обучения и среды, которые основаны на лекциях и не имеют прямой связи с классами преподавателей и студентов. Для формирования педагогической компетентности особое значение имеет его личностный компонент. Так, формирование коммуникативного компонента, который играет ключевую роль в педагогической деятельности, в основном зависит от заинтересованности преподавателя к профессии. Развитие профессиональной импровизации, готовности к педагогической деятельности, составляющих специальный компонент – педагогическая культура, педагогические способности, профессионально-педагогические умения, составляющие деятельностный компонент-профессиональная импровизация, готовность к педагогической деятельности оказывают большое влияние на личностные качества обучающегося [*Жүсіпова Ж.А.*, 2011, стр. 108]. С учетом этих характеристик можно сделать вывод, что овладение педагогической компетенцией позволяет преподавателю выполнять свои профессиональные обязанности на уровне квалификации.

В обществе, где доминируют образование и информация, система образования является основной частью инновационной экономики. Инновационная экономика, в которой формируются жесткие требования, требует не только использования знаний, но и пополнения его по мере необходимости. Для решений этих проблем были описаны термины «компетенции», «компетентностность». Например, понятие «компетенции» К. Кудайбергенова определяет как «понятие компетентности – понятие, которое в последние годы внедряется в педагогической сфере в результате особого внимания к субъективному опыту личности. Перевод компетенций с латинского означает, что «competens» может авторитетно решать какие-либо вопросы, охватывая смысл понятной отрасли. По мнению Н. Кузьмина, «компетентностность – это способность педагога использовать полученные знания в решении своих жизненных проблем». А Ш. Таубаева рассматривает компетентность как «интегрированное свойство личности, основанное на знаниях и практиках, приобретенных в процессе обучения и социализации личности, определяемое как общие способности и готовность к действию» [*Жүсіпова Ж.А.*, 2011, стр. 110]. Таким образом, в образовании мы называем педагога-профессионала как специалиста, владеющего своей профессиональной компетенцией, умеющего создать условия для творчества и одаренности учащихся, обладающего высокой личностно-гуманитарной направленностью, способного системно выполнять педагогическое мастерство и свои действия, владеющего новыми технологиями обучения, умеющего творчески применять отечественный и зарубежный опыт (Картина 1).

Картина 1. Компетентность учителя начальных классов

Как мы видим формирование компетентности – актуальная проблема сферы образования, так как каждый день человеку приходит много информации, а содержание и методы обучения остаются прежними. Поэтому противоречие между социальной потребностью в образовании и удовлетворением этих потребностей приводит к противоречии сферы образования. Поэтому возникает необходимость осуществления организации развития методического творчества учителей школы в системе повышения квалификации педагогов-специалистов в условиях их профессиональной компетентности.

Идея компетентностного подхода отвечает на вопрос: «какие знания необходимы для личности и какие потребности он может преодолеть». Как мы отмечали, формирование компетентности учителя – одна из актуальных проблем современного образования, где компетентностный подход, повышение качества образования можно рассматривать как один из способов выхода из ситуации, вызванных противоречивостью между традиционным подходом и решением содержания образования. Этот подход дает ключевое место результату образования, где его качество важно не из-за большого количества полученных знаний, а с применением этих знаний.

В реализации и решении фундаментальных проблем основная роль учителя – определение приоритетных направлений всесторонне исследуемой, дифференцированной модели образования, основанной на личностном развитии личности, в результате которой реализация стратегических целей образовательной политики страны, основанной на мировой цивилизации. В связи с этим, переход на новую систему общего среднего образования, ориентированную на результат, требует от других систем управления образованием нового подхода к повышению профессиональной квалификации учителей, а от учителей – развития основных профессиональных компетенций [*Байжуманова Н.С.*, 2008, стр. 35-36].

Одним из главных направлений гуманизации образования является совершенствование форм и методов активного обучения. Смещая старое содержание, в стране формируется национальная модель образования. В настоящее время, в соответствии с Законом Республики Казахстан «О государственной службе», государственные служащие проходят аттестацию по истечении шести месяцев со дня поступления на государственную службу, а также проходят аттестацию по истечении шести месяцев со дня поступления на государственную службу. С этой целью в современной педагогической науке внедряются новые технологии обучения: концентрация дидактических умений, гуманно-личностные программы, развивающее обучение, проблемное, опорное, дифференцированное обучение, самостоятельное развитие, научное обоснование компьютерных, модульных технологий обучения, работа с учащимися. В выполнении этой цели возникает необходимость развития учителя начальных классов с самообразованием.

Известно, что педагогическая деятельность требует творчества в природе. С точки зрения развития творческих возможностей человека создает реальные условия для развития интеллектуального, эмоционального, духовного потенциала, стремления к совершенствованию, познанию. В связи с этим меняется и цель профессиональной подготовки педагогов. Процесс формирования профессиональной компетентности включает в себя формирование профессиональных знаний, умений, действий, общекультурное развитие педагога, формирование собственного взгляда и личностных профессиональных ценностных качеств.

Профессиональная компетентность учителя в повседневной педагогической деятельности разнообразна и состоит из взаимосвязанных компонентов: профессиональные знания, реализуемые в педагогической деятельности, профессиональная компетентность, профессиональные ценности учителя, которые объединены с целью развития личности учителя, а также каждый компонент выполняет функции в процессе педагогической деятельности не только предпосылкой, но и инструментом и результатом [5].

Профессиональная компетентность будущего учителя начальных классов начинается с его уверенности в себе, самореализации в профессиональной деятельности и успех проявляется как форма, модель (идеал) деятельности. «Успех» определяет область применения знаний, умений и навыков человека. Специалист с компетентностью – специалист, обладающий определенным набором задач в процессе профессионального становления, ориентирующийся на достижение цели в форме автивного подхода и совершенствований навыков. Профессиограмма (латинский Professio - специальность + Gramma - запись) – системные признаки любой специальности, то есть соответствие требованиям определенной специальности. В профессиограмме также включены психологические признаки и особенности поведения на территории данной службы. Из этого, можно сказать, что образование – сочетание обучения и воспитания как интернационализации социально-культурных ценностей общества в зависимости от его культурной идентичности. Вместе с тем, взаимосвязь обучения и воспитания в этом процессе не различается. «Ни воспитание, ни образование не различаются, - особо подчеркнул Л.Н. Толстой. Нельзя воспитывать без образова-

ния, а любое образование имеет воспитательный эффект». Эта мысль была особо отмечена И.И. Бец в конце XVIII в. [*Нұрғазиева Н.М.*, 2010, стр. 59-60]. В соответствии с этим, образование является по сути внешне управляемым самообразованием, то есть создание образа культуры и ее воспроизводство с учетом трех взаимосвязанных аспектов: «системы образования»; «образования молодежи в современном мире» или образования конкретного человека», принимая во внимание его квалификацию, рассматривается как индивидуальный или коллективный результат этого процесса.

Итоги преподавания делятся на два вида: первое – изображение результата, получаемого через конкретную систему образования и фиксируемого в форме образовательных стандартов. Современные образовательные стандарты включают требования к личностным качествам человека, его знаниям и гибкости, проходящего определенный курс обучения. Как известно, содержание стандарта, очевидно, что социокультурный опыт сохраняется в идеальной форме; второе – результат обучения, где преподаватель выступает в роли прошедшего обучение в определенной образовательной системе. Его опыт как сформированный набор интеллектуальных, личностных, поведенческих качеств позволяет ему адекватно действовать в любой ситуации. С этой точки зрения результатом является образовательная, которая может быть общим и профессионально-содержательным [*Құдайбергенова К.А., 2008, стр. 31*]. Таким образом, формируют общую образованность выпускников школы. Выпускник любого вуза на этой основе характеризуется специальным профессиональным образованием. Глубокое и системное образование, образующее человека, закладывает основы уверенности, конкурентоспособности и чувства собственного достоинства в переходных этапах жизненного цикла.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключении, согласно изменениям в политической, экономической, культурной, общественной жизни страны, организация образования осознает большую ответственность, стремление к подготовке квалифицированных, профессионалов своего дела, конкурентоспособных, широких, всесторонне развитых специалистов, строить свою деятельность в этом направлении, является закономерным явлением, поскольку общество нуждается в квалифицированных,профессионально образованных специалистах, владеющих своим делом в связи с изменением содержания и характера своего социально-экономического и духовного развития и

В последние годы много мнений о компетентностном подходе будущих специалистов о вопросах подготовки профессиональных кадров. Исходя из них, можно констатировать, что это позволит будущим специалистам осознать, анализировать и различать проблемы социально-экономического развития, познать окружающий мир, природу, явления общественной жизни.

В обществе, где доминируют образование и информация, система образования является основной частью инновационной экономики. Инновационная экономика, в которой формируются жесткие требования, требует не только использования знаний, но и пополнения его по мере необходимости, в том числе самообразование будущих учителей начальных классов служит как главный ресурс развитии компентенций.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Баширова Ж.Р. Жоғарғы оқу орындарында жоғары мектеп оқытушысын даярлау мәселесі. Монография. – Алматы, 2003. – 153 б.
2. Баширова Ж.Р. О методологическом базисе новой модели образования // Высшая школа Казахстана. – 2004. №1. С. 62-71
3. Жүсіпова Ж.А. Педагогикалық шеберлік. – Алматы, 2011.
4. Байжуманова Н.С. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі // Білім әлемінде. 2008. № 5. С. 33-36
5. Нұрғазиева Н.М. Шығармашылық әрекеттегі мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің аспектілері // Бастауыш мектеп. – 2010. №11. С. 58-60
6. Құдайбергенова К.А. Құзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерий // «Білім сапасын бағалаудың мәселелері: әдіснамалық негізі және практикалық нәтижесі» атты халықаралық ғылыми – практикалық конференцияның материалдары. – 2008. С. 30-32

ӘОЖ 618.8

Жексембаева Жадра Рахимбековна,
п.ғ.к., аға оқытушысы,
педагогика және психология кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
E-mail: Sunny_zhadra@bk.ru

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ-ПСИХИКАЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРІН ДАМЫТУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ОЙЫН МЕН ЖАТТЫҒУЛАР

Аннотация: мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың таным процестерінің түрлері мен олардың ерекшеліктері қарастырылған. Мектепке дейінгі жастағы балалардың таным процестерін дамытуда қолданылатын тиімді ойындар мен жаттығулар ұсынылады.

Кілт сөздер: мектепке дейінгі жастағы балалар, танымдық-психикалық процестер, танымдық ойындар мен жаттығулар.

ИГРЫ И УПРАЖНЕНИЯ ПРИМЕНЯЕМЫЕ В РАЗВИТИИ ПСИХИЧЕСКИХ-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация: В статье рассматривается пути развития психических-познавательных процессов у детей дошкольников. Было рассмотрено игры и упражнения применяемые в развитии психических-познавательных процессов детей дошкольников.

Ключевые слова: психические-познавательные процессы, дети дошкольного возраста, познавательные игры и упражнения.

METHODS AND RECEPTIONS APPLICABLE IN THE DEVELOPMENT OF MENTAL-COGNITIVE PROCESSES IN PRESCHOOL CHILDREN

Annotation: The article discusses the development of mental-cognitive processes in preschool children. It examined the methods and techniques used in the development of mental-cognitive processes.

Keywords: mental and cognitive processes, teacher-psychologist, preschool children, cognitive games, psychological support.

Мектепке дейінгі жастағы балаларды мектепке даярлауда арнайы дағдыларды меңгерту – ата-ананың басты міндеті болып табылады. Қоғамда баланы мектепке даярлау жауапкершілігін ата-аналар балабақшаның міндеті санап, баласына көңіл бөле бермейді. Ал ата-ана баласын мектепке бермес бұрын, оның өздігінен кейбір іс-әрекеттерді орындай алуы ғана емес, сондай-ақ психикалық-моральдық, интеллектуалдық тұрғыдан дайын болуын қадағалап, дұрыс тәрбиелеуі қажет. Бұл дегеніміз мектепке дейінгі жастағы баланың өз құрбыларымен, ересектермен дұрыс қарым-қатынас орнатып, оқу әрекетіне дайындық ретінде психикалық-танымдық процестерін жеткілікті деңгейде дамытуы.

Б.Г. Ананьев сөзімен айтқанда: «Психикалық-танымдық процестер дегеніміз – психиканың тұтас бірліктері, адам миындағы динамикалық өзгермелі психикалық құбылыстардың (зейін, ес, ойлау, қиял, сөйлеу, түйсік, қабылдау) көрініс табуы. Нақтырақ айтқанда, психикалық процестер – өзін және әлемді танып-білуде адам баласына қызмет ететін танымдық қабілеттер немесе танымдық үрдістер болып табылады» [Ананьев Б.Г., 2002, 121 с.].

Жалпы психологияны және психикалық танымдық процестерді зерттеуде ғалым-физиолог И.П. Павлов, ғалым-физиолог, ағартушы, педагог, физиологиялық мектептің негізін қалаушы И.М. Сеченов, философ-психолог Л.С. Рубинштейн, ұлы ойшыл, ғалым, психолог Л.С. Выготский, физиолог-академик А.А. Ухтомский, Н.Н. Ланге, П.П. Блонский, Б.Г. Ананьев, қазақстандық зерттеушілерден Қ. Жарықбаев, Ө. Тілеуқабылұлы, Н. Намазбаева және т.б. ғалымдар елеулі үлесін қосты.

Ресейде ғылыми психологияның негізін қалаушы И.М. Сеченовтің «Рефлексы головного мозга» еңбегінде негізгі психологиялық процестер физиологиялық трактовкаға ие болды. Олардың даму схемасы рефлекстерде көрініс табады. Рефлекстер - сыртқы дүниенің әсер етуінен басталып, орталық жүйке қызметімен жалғасады және жауап әрекеті – қозғалыспен, іс-әрекетпен, сөйлеумен аяқталады [Сеченов И.М., 2014, 46 с.].

Психикалық танымдық үрдістер деп – зейін, ес, ойлау, қабылдау, түйсік, қиял, сөйлеуді айта-

мыз. Танымдық үрдістердің даму деңгейі адам іс-әрекетінің көрінісі. Психикалық танымдық үрдістерді дамыту жолдарын айтпас бұрын әрқайсысына тоқталып өтейік. Сыртқы дүние заттары мен құбылыстарының жеке қасиеттерінің сезім мүшелеріне әсер етуінен пайда болған мидағы бейнелерді түйсік деп атайды. Түйсік арқылы адам баласы заттардың түсін, иісін, дәмін, қатты-жұмсақтығын, көлемін, кедір-бұдырлығын анықтайды. Сыртқы дүниені танып-білу түйсіктен басталады. Сол себепті түйсік – білім атаулының алғашқы көзі болып саналады.

Зейін деп – адам санасының белгілі бір затқа бағыттала тұрақталуын көрсететін құбылысты айтады. Дәлірек айтқанда, зейін дегеніміз айналадағы объектілердің ішінен өзіне қажеттісін бөліп алып, соған психикалық әрекетті тұрақтата алу. Орыс педагогикасының атасы К.Д. Ушинский зейіннің маңызын былайша түсіндірген еді: «Зейін адам санасынан қорытылып өтетін барлық ойды аңғартатын, адам жанының жалғыз ғана есігі болып табылады, демек бұл есікке ілімнің бірде бір сөзі соқпай өте алмайды, егер де ол соқпай өтсе, онда баланың санасында ештеңе де қалмайды [К.Д. Ушинский, 1954, 150 с.].

Психикалық танымдық процестердің бірі – қабылдау болып табылады. Қабылдау бұл – сезім мүшелеріне тікелей әсер ету кезінде заттар мен құбылыстардың қасиеттері мен бөліктерінің миымызда тұтастай бейнеленуі. Қабылдаудың негізгі ерекшеліктері тұтастығы, тұрақтылығы, таңдамалылығы, апперцепция. Қабылдау арқылы заттар мен құбылыстардың түсі, дәмі, иісі, көлемі сияқты қасиеттері тұтастай бейнеленеді. Мысалы, алманы қабылдауды алатын болсақ, біздің анализаторымызға оның, көлемі, қызыл түсі, хош иісі, дәмі бір мезгілде әсер етеді де миымызда тұтас зат бейнесі пайда болады.

Ойлау – адам санасындағы жоғары психикалық процесс, сыртқы дүние заттары мен құбылыстарының байланыс қатынастарының миымызда жалпылай және жанама түрде сөз арқылы бейнеленуі. Ойлау – адамға ғана тән қасиет болып табылады. Бұл қасиет адамның өмірдегі табыстылығын анықтайды, өйткені оған күнделікті міндеттерді шеше білу, қойылған мақсатқа жетуде ойлай алу қабілетіне байланысты болып келеді. Ойлау – қабылдау, қиялмен тығыз байланысты. Бала тілі шықпай тұрған кезде де ойлай алады. Нәресте қоршаған ортаны бірінші сигнал жүйесінің қызметі арқылы танып біледі. Ойлаудың бұл түрі оның танымын айтарлықтай кеңіте алмайды. Баланың тілі шығып, сөз арқылы үлкендермен қарым-қатынасқа түскенде ғана оның ойлау шеңбері кеңейе түседі.

Сөйлеу – негізгі қарым-қатынас құралы болып табылады. Тіл арқылы басқалармен қарым-қатынасқа түсіп, ақпарат аламыз. Сөйлеу кезінде тиісті анатомиялық аппараттардың (тіл, ерін, таңдай, ауыз қуысы бұлшық еттерінің т.б.) дұрыс жұмыс жасауы аса маңызды болып келеді. Анатомиялық аппараттарының біреуінің нашар қызметі сөйлеудің бұзылуына алып келеді [Жарықбаев Қ., 2005, 53 б.].

Ес – күрделі психикалық процестердің бірі. Ес – бұл білім, білік және дағдыларды жинақтауға, сақтауға және жаңғыртуға қатысты танымдық қабілеттер мен жоғары психикалық функциялар кешенінің жалпы белгісі. Бір нәрсені есте сақтау – оны байланыстыру деген сөз. Ес процесінің негізі болып табылатын байланыстарды психологияда ассоциация деп атайды. Ассоциациялық принципті алғаш рет зерттеп ғылымға енгізген ежелгі грек ойшылы Аристотель болды.

Заттар мен құбылыстардың субъективті образдарын қайтадан жаңартып, өңдеп, бейнелеуде көрінетін, тек адам баласына ғана тән психикалық процесті – қиял дейміз. Қиялдың алғашқы көріністері үш жасар балалардан байқалады. Мұны кішкентай балалардың қызық ертегілерге бар ынтасымен беріліп тыңдауынан байқаймыз. Алғашында кішкентай бала қиялға өте бай болып көрінгенімен, оның ойындағы образдар шындықтан өте алыс жатады. Өйткені бала санасында кез келген нәрсенің бейнесі оңай тоғысады да, бұдан керемет қиял көріністері құралады. Бала есейген сайын оның қиялы да дамып, шындық образдарға жол табады.

Мектепке дейінгі жастағы баланың негізгі әрекеті болып табылатын ойын бала қиялын дамытуда маңызды рөлге ие. Ойын баланың шығармашылық талабының ашылуына ауқымды жол ашады. Бала әрдайым бір нәрсені жасау, құрастыруға шебер болып келеді. Бұл жастағы баланың барлық іс-әрекеті ойыннан көрініс табады. Ойын кезінде бала айналадағы шындықты сын көзімен қарап аңғара алмайды да, қиял бейнелерінің жетегінде кетеді. Бала психологиясының осы жағы да қиялды дамытуда ескеретін жайт болып табылады [Выготский Л.С. Воображение и его развития в детском возрасте. СПб. 1997, 96 с.].

Зейіннің тұрақтылығы бала психикасының объектідегі немесе орындалатын іс-әрекеттегі жеткілікті деңгейін қаншалықты ұзақ уақыт ұстап тұратынын көрсетеді. Егер мектепке дейінгі жастағы бала бір ойынға 30-50 минут жұмсаса, бес-алты жастағы баланың ойын ұзақтығы екі сағатқа дейін артады. Бұл алты жасар бала ойынға күрделі әрекеттерді, адамдардың өзара қарым-қатынасын, жаңа жағдайларды енгізумен байланысты. Сурет қарау, әңгімелер мен ертегілерді тыңдау кезінде зейіннің тұрақтылығы артады.

Белгілі балалар психологы В.С. Мухиннаның айтуынша, суретті қарау ұзақтығы мектеп жасына қарай шамамен екі есеге артады. Алты жастағы бала мектепке дейінгі жастағы баладан гөрі суретті жақсы қабылдайды, онда өзіне қызықты жақтары мен бөлшектерін ерекшелейді. Зейін

аудару – баланың объектіге қаншалықты қарқынды шоғырлануы мүмкін екендігін, сондай-ақ ол өзін алаңдататын жағдайларға, кездейсоқ кедергілерге қаншалықты қарсы тұра алатынын анықтайды. Мектепке дейінгі жастағы балалардың зейінінің шоғырлануы өте аз уақытты қамтиды, оны дамыту маңызды. Зейін баланың бір объектіден немесе әрекет түрінен екіншісіне әдейі өту жылдамдығымен анықталады. Зейінді бөлу оны бір уақытта бірнеше объектіге бөлуді көздейді. Бұл сипат бірден бірнеше іс-қимыл жасауға мүмкіндік береді, зейіннің бұл түрі – үйреншікті зейін деп аталады. Үйреншікті зейін ересек адамдарда жақсы дамыған. Мектепке дейінгі жастағы баланың зейінін тұрақтандыру көп жаттығуды талап етеді. Зейіннің тұрақсыздығы бала ойының шашыраңқылығына алып келеді. Көбінесе бұл өте нәзік, әсерлі, кейде шығармашыл балаларда байқалады. Қызықты сабақ, ертегі, фильмнен алған әсерімен бала осы естеліктерде «тұтқында» ұзақ уақыт қалуы мүмкін [Мухина В.С., 1985,125 б.].

Зейіннің қасиеттері немесе аттенциялық қабілеттер (зейіннің шоғырлануы, көлемі, ауыспалылығы, тұрақтылығы, бөлінуі) осы қасиеттерді бала бойында дамыту қажет. Өсіп келе жатқан балаға оның неге мұқият болу керектігін түсіну маңызды, ал ол үшін оны мұқият болуға үйрету қажет. Психологтардың мәліметтері бойынша, мектепке дейінгі ересек жастағы баланың үш негізгі аттенциялық ептілігін қалыптастыру маңызды

Кішкентай баланың зейіні тұрақсыз, бір объектіден екінші объектіге тез ауысады. Бала зейінінің дамуы жасына байланысты бір нормада болуы керек. Осыған орай бала жасына байланысты зейіннің шоғырлану нормасы 2 жастағы бала үшін 4-10 минут, 3 жастағы бала үшін 6-15 минут, 4 жастағы бала 8-20 минут, 5 жастағы бала 10-25 минут болса 6 жастағы бала үшін белгілі бір объектіге зейіннің шоғырлану тұрақтылығы 12-30 минут аралығын қамтуы қажет. Бала миы өздігінен дамымайды. Бала миының дамуына қоршаған орта мен отбасы көп ықпал етеді. Теледидардан көретін бірсарынды бағдарламалар, көзілеспес жылдам бейнеойындар бала зейінін дамытпайды. Мұндай бейнебаянды тым артық тамашалау бала зейінінің шоғырлануына кесірін тигізіп, бала агрессивті бола бастайды [Психология. А.К. Маклакова, 2001 г. 480 б.].

Бала зейіні дұрыс дамуы үшін таза ауа көп септігін тигізеді. Ғалымдардың зерттеуі бойынша физикалық жаттығуларды көп орындау арқылы адамның интеллектілік қабілеті де дамиды. Таза ауада балаға футбол, қуаласпақ, жасырынбақ сынды ойын түрлерін көп ойнату бала миының жақсы жұмыс жасап, зейінінің тұрақты болуын қалыптастырады.

Қолдан бұйымдар жасау. Қолдан бұйымдар жасау (қуыршақ тігу, қуыршаққа киім тігу, кесте тоқу, бисерден бұйымдар жасау, суреттерді бояу іс-әрекеттері бала зейінін шоғырландырады.

Үстел ойындары. Үстел ойындары (үстел теннисі, шахмат, дойбы) зейінді шоғырландырып қана қоймайды, сонымен қатар баланың спортқа, жеңіске деген қызығушылығын арттырады. Сондай-ақ пазл құрастыру, логикалық ойындар зейінді шоғырландырудың жақсы тәсілі болып табылады.

Көмек сұрау. Ас әзірлеу кезінде немесе үйді жинастыру кезінде баладан көмек сұрау, оның көмегі маңызды екеніне сендіру. Бала қызығатындай, оған өзі ұнататын үй жануарын алып беріп, сол жануарға қамқор болуын қадағалау [Богуславская З.М., Смирнова Е.О., 1991, 96 б.].

Мектепке дейінгі жастағы балалардың есте сақтау қабілетін және зейінін дамытуда ойын маңызды рөл атқарады. Мысалы: 3 жастан асқан балалардың алдына 4-5 ойыншық қойып, сол ойыншықтарды қарап шығуына уақыт беріп, уақыт аяқталған соң, теріс қарауын өтініп, бір ойыншықты алып тастау. «Қандай ойыншық жетіспей тұр?», «Қандай ойыншықтың орны ауысты?» деген сұрақтар қою. Осыған ұқсас, «Не естідің?», «Не өзгерді?», «Сандар», «Бұл жерде бірнәрсе жетіспейді», «Зейінге жаттығу», «Ұшты, ұшты», «Бұзылған телефон» т.б. ойындарды ойнатуға болады.

Мектепке дейінгі жастағы балаларда көрнекі-бейнелі ес жақсы дамыған. Бұл жастағы балалар адамдарды, дауыстарды, әуендерді, дәмдерді және иістерді есте сақтай алады. Ақпарат негізінен еріксіз есте қалады. Яғни, бұл ақпарат кішкентай бала үшін қызықты немесе оған күшті әсер ететін нәрселерді есте сақтайды. Сондықтан ақпарат берудің ерекше және жарқын объектісі өте маңызды. Бала тілінің дамуымен бірге сөздерді қабылдау қабілеті де артады: мектепке дейінгі жастағы бала өлеңдерді жаттай алады, ертегілер мен мультфильмдердің сюжеттерін оңай есте сақтайды. Мектепке дейінгі жаста қимыл-қозғалыс есі де белсенді дамиды. Бір әрекетті бірнеше рет қайталай отырып (мысалы, би үйрену немесе қайшымен жұмыс істеу), бала бұл әрекеттерді біртіндеп есте сақтайды [Жұмабекова Ф., Нұрғалиева Н., Жамалиева С., 87 б.].

Баланың есте сақтау қабілетін дамытуда түрлі тапсырмалар мен ойындар маңызды рөл атқарады. Оны келесі ретте жіктеуге болады:

– *Көрнекі-бейнелі есті дамыту* үшін «Көршіңді сипатта», «Есіңде сақтап, суретін сал», «Мемори», «Жолды көрсет» деген ойын түрлерін қолдануға болады;

– *Есту арқылы есте сақтауын дамыту* үшін «Қалалар», «Сөздер», «10 сөз», «Бір сөз қос» деген ойындар немесе тақпақ, ертегі айтып беру арқылы есте сақтау қабілетін дамытуға болады;

– Ассоциативті есте сақтауын дамытуда «Жұп сөзді тап», «Мен білемін бес...», «Маған керек..» атты ойын түрлерін ойнатуға болады. «Жұп сөзді

тап» ойыны.

– *Қимыл қозғалыс және тактильді есте сақтауды дамыту* үшін «Графикалық диктант», «Марионеткалар», «Менімен биле» атты ойын түрлерін ойнатуға болады. Бала қимылдарды қайталау арқылы әрбір іс-әрекетке икемділігі артады. Кішкентай баланың ойлауы саналы болмайды, ол жай ғана шындықты қабылдау салдары ретінде жүреді. Бала жүре бастағанда, қимыл-қозғалыс белсенділігіне ие болса, ойлауы да белсенді дамиды. Бұл кезең бала екі жасқа толған кезде басталады. Бастапқыда ойлау практикалық әрекеттің салдары болады. Мидың саналы жұмысы жоқ. Интеллект бала ойын дамыту және танымдық сабақтар барысында бірдеңе жасау, құру мүмкіндігін алған кезде дами бастайды. Әрбір жаңа білімді ала отырып, бала ойлау операцияларын жасауды үйренеді салыстыра алады, қорыта алады.

Баланың ойлау қабілетін дамытуда «Барлығы өз орнында», «Ертегі құрастыру», «Ия немесе жоқ», «ассоциация» және шығармашылық ойлауын дамыту үшін «әртүрлі суреттерден бірдей белгілерді табу», «әртүрлі бөлшектерден бір зат құрастыру» т.б. ауқымды ойлауын дамыту үшін «сіріңкенің көмегімен құрылған фигурадан басқа фигура құрау», «теңіз қарақшылары», «алыс-жақын» деген сияқты ойын мен жаттығулар қолданылады.

Мектепке дейінгі жастағы баланың қиялын дамытуда ертегі оқып беру, мультфильм немесе қызықты әңгіме, ойдан құрастырылған сурет, рөлдік ойындар ойнату арқылы дамытуға болады. Ескеретін жайт, баланың жасына, осы уақытқа дейін алған біліміне үлкен мән берілу керек, 3-4 жасар бала рөлдік ойынды ойнай алмайды немесе өз таңдауына байланысты сурет сала алмайды. Оның себебі, бала қиялы әлі дамымаған. Қиялды дамытуда ойдан құрастырылған сурет салып балаға суретке ат қоюын, суреттегі персонаж туралы әңгімелеп беруін сұрауға болады.

Кейбір балалар сөйлей алмағандықтан қиял процесі де төмен болып келеді. Себебі, ойлау мен сөйлеу, қиял бір-бірімен тығыз байланысты. Мұндай балалар терминдерді есінде қиын сақтайды, ақпаратты өте жай қабылдайды. Сондай-ақ өзін-өзі бағалауы төмен балаларда қиял процесі нашар болып келеді. Бұндай балалар қате болады деген оймен өздігінен тапсырманы орындауға қорқады. Бұл балалар тобымен жұмыс жасауда мамандар оқиға желісі балаға таныс ойын түрін қолданады. Баланың танымдық ойлау әрекетін дамыту үшін, бала эмоциясына әсер ететін ойындар таңдалады. Себебі, бала эмоциясына әсер еткен ойын, оған сол ойын туралы қосымша танып-білуіне деген қызығушылығын арттырады.

Жоғарыда келтірілген ойын мен жаттығулар баланың психикалық танымдық үрдістерін дамытуға көп әсерін тигізетіні сөзсіз. Дегенмен бала тұлғасы дұрыс дамуы үшін, толыққанды ұйқы, дұрыс тамақтану, таза ауада серуендеу, қимыл-қозғалыс ойындары, дұрыс қойылған ретті күн тәртібі, ең алдымен ата-ананың махаббаты өлшеусіз рөл атқарады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Ананьев Б.Г. Познавательные психические процессы: Хрестоматия/состав. А. Маклаков, Питер. 2002г. – 121 с.
2. Сеченов И.М. «Рефлексы головного мозга»АСТ, Времена 2, 2014. – 46 с.
3. Ушинский К.Д. Педагогическая антропология:В 2 т. // Избр. пед. тр. - М., 1954. - Т. II. -150 с.
4. Жарықбаев Қ. Психология негіздері. –Алматы:2005ж. -53 бет.
5. Выготский Л.С. Воображение и его развития в детском возрасте. СПб. 1997 – 96 с.
6. Мухина В.С. Детская психология. Учебник для студентов пед. институтов. / Под ред. Л. А. Венгера. - 2-е изд., перераб. и доп. - М. : Просвещение, 1985. – 125 с.
7. Психология познавательных процессов. сост.и общ.ред. А.К. Маклакова. Спб., Питер: 2001г. 480 с.
8. Богуславская З.М., Смирнова Е.О. Развивающие игры для детей дошкольного возраста. М: Просвещение, 1991. – 96 с.
9. Жұмабекова Ф., Нұрғалиева Н.,Жамалиева С. Психология.(мектепке дейінгі кезең). А: Фолиант. – 87 б.

UCD 378; 371

Желдибаева Райгуль Сериковна,
докторант (PhD),
педагогика және психология кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Сапаргалиева Айжан Жанисовна,
PhD докторы, ассоциациялық профессор,
педагогика және психология кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

ЖАҺАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ

Желдибаева Райгуль Сериковна,
докторант (PhD),
кафедра педагогики и психологии,
Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова

Сапаргалиева Айжан Жанисовна,
ассоциированный профессор, доктор PhD,
кафедра педагогики и психологии,
Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Zheldibayeva Raigul Serikovna,
PhD student,
department of pedagogy and psychology,
I. Zhansugurov Zhetysu state university

Sapargaliyeva Aizhan Zhanisovna,
Phd doctor, associate professor,
department of pedagogy and psychology,
I. Zhansugurov Zhetysu state university

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE PEDAGOGUE-PSYCHOLOGISTS IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Аңдатпа: Мақалада болашақ педагог-психологтардың кәсіби құзіреттіліктерін дамыту мәселелері қарастырылады. Сонымен қатар психологтардың заманауи кәсіби білім берудің өзекті мәселелеріне ерекше назар аударылады. Педагог-психологтардың кәсіби дайындығының дамуының тарихи кезеңдеріне шолу жасалып, заманауи отандық кәсіби жоғары білімнің кейбір ерекшеліктері көрсетіледі. Ғалымдардың құбылмалы әлемдегі педагогикалық психология проблемаларына бағытталған жұмыстарының негізінде қазіргі заманғы маманның кәсіби қызметте жетістікке жетуі үшін қажет жеке және кәсіби қасиеттері ұсынылады.

Тірек сөздер: Кәсіби құзіреттіліктер, педагогикалық психология мәселесі, жоғары білім, педагог-психолог, жаһандану.

Аннотация. В статье исследуется развитие профессиональных компетенций будущих педагогов-психологов. Особое внимание также уделяется актуальным проблемам современного профессионального образования психологов. Проведен обзор исторических этапов развития профессиональной подготовки педагогов-психологов, показаны некоторые особенности профессионального современного отечественного высшего образования. На основе серии работ ученых, направленных на проблему педагогической психологии в меняющемся мире, предложены личностные и профессиональные качества, необходимые современному специалисту для достижения успеха в профессиональной деятельности.

Ключевые слова: Профессиональные компетенции, проблема педагогической психологии,

высшее образование, педагог-психолог, глобализация.

Abstract. The article explores the development of professional competencies of future pedagogue-psychologists. Particular attention is also paid to urgent problems of modern professional education of psychologists. A review of the historical stages of the development of professional training of pedagogue-psychologists is carried out; some features of professional modern domestic higher education are shown. Based on the series of works by scientists aimed at the problem of pedagogical psychology in a changing world, personal and professional qualities that are necessary for a modern specialist to achieve success in professional activity are proposed.

Keywords: professional competencies, problem of pedagogical psychology, higher education, pedagogue-psychologist, globalization.

Introduction

The world lives in a period of global challenges. These are new technological achievements and the introduction of innovations, accelerated development of IT-technologies and mobility of human resources. In these conditions, education and science should be at the forefront of transformation. The leading economies of the world achieve prosperity only due to the high level of human capital. This is facilitated by new educational strategies and policies. The modern stage of modernization of the Kazakhstani system of education and science implies accessibility for every high-quality pre-school education and school education, the opportunity to gain new professional skills in college and university, and to develop research and creative competencies.

According to the State program for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2020-2025, the world is living in a period of global challenges. These are new technological achievements and innovations, accelerated development of IT technologies and mobility of human resources. In these circumstances, education and science must be at the forefront of transformation. The world's leading economies achieve prosperity only at the expense of a high level of human capital. This is facilitated by new educational strategies and policies. The modern stage of modernization of Kazakhstan's education and science system assumes that every citizen has access to high-quality preschool education and school education, the opportunity to gain new professional skills in college and university, as well as to develop research and creative competencies. The competitiveness of a person is a factor of nation success. Therefore, every citizen of Kazakhstan is expected to have the competencies necessary for successful adaptation to new global challenges, modern technologies, changing requirements of the labor market and new professions. In the context of the fourth industrial revolution, problem-solving skills, critical thinking, creativity, and emotional intelligence became the main ones [State program for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2020 - 2025].

Body

The education system should focus on training creative people who have active, creative, critical, analytical thinking, who are able to solve previously unknown problems, quickly adapt to changes, and create new ones. Functional, IT literacy, English language skills, and high-moral civic maturity are also important. Taking into account the integration of the education system into the global environment, it is necessary to take into account the culture of our country while preserving the national code. Therefore, a special feature of Patriotic education will be the formation of students ' consciousness with an active civil position and respect for the history, culture, customs and traditions of their homeland.

Therefore, we believe that high-quality professional higher education is the main task in preparing a competitive specialist. In this regard, our main goal is to make a deep analysis of the process of development of professional competence of students in the context of globalization, as well as to offer effective conditions for their formation. Today, the program of study 6B011 –«Pedagogy and psychology» is one of the most popular in modern society. The reason for this phenomenon is that in the constantly changing information world, the spiritual inner world of humanity is often subjected to a crisis and internal confrontations. In this regard, the pedagogue-psychologist is the owner of a very important profession, having the opportunity to listen to a person in different critical situations, maintain communication with them and help them find solutions, as a professional specialist. Moreover the professional activity of a pedagogue-psychologist has its own characteristics and history of development.

I. Zimnyaya identifies three stages of formation and development of pedagogical psychology [I. Zimnyaya, 1997, 52 p.].

- The first stage - from the middle of the XVII century to the end of the XIX century can be called General didactic.
- The second stage-from the end of the XIX century to the beginning of the 50s of the XX century, when pedagogical psychology began to form an independent branch, accumulating the achievements of pedagogical thought of the previous centuries.
- The third stage - from the middle of the XX century to the present. The basis for highlighting this stage is the creation of a number of proper

psychological theories of learning, i.e. the development of the theoretical foundations of pedagogical psychology. Let us consider in more detail each of these stages of development of pedagogical psychology.

The role of psychology in the practice of teaching and upbringing was realized long before the formation of pedagogical psychology as an independent scientific branch. J. Komensky, J. Locke, J. J. Rousseau, J. Pestalozzi, A. Diesterweg and others stressed the need to build a pedagogical process on the basis of psychological knowledge about children.

Analyzing the contribution of J. Pestalozzi, P. Kapterev notes that "Pestalozzi understood all learning as a matter of creativity of the student, all knowledge as the development of activity from within, as acts of amateur activity, self-development". Pointing out the differences in the development of the child's mental, physical and moral abilities, Pestalozzi emphasized the importance of their connection and close interaction in learning, which moves from simple to more complex, in order to ensure the harmonious development of the person [P. Kapterev, 1999, 152 p].

K. Ushinsky called the idea of developing learning «the great discovery of Pestalozzi». The main goal of Pestalozzi's training was to arouse children's minds to effective activity, develop their cognitive abilities, develop their ability to think logically and briefly express the essence of the concepts learned in words. He developed a system of exercises arranged in a certain sequence and designed to set in motion the inherent natural forces of man's desire for activity. However, to some extent Pestalozzi subordinated the tasks of developing students to another, no less important task of training-arming students with knowledge. Criticizing the modern school for its verbalism and cramming, blunting the spiritual forces of children, the scientist sought to psychologize learning, to build it in accordance with the «natural way of knowledge» in the child. Pestalozzi considered the starting point of this path to be the sensory perception of objects and phenomena of the surrounding world [V. Yakunin, 1998, 17 p.].

The follower of J. Pestalozzi was A. Disterweg, who considered the main principles of education to be nature-like, culture-like, and amateur.

Diesterweg stressed that only by knowing the psychology and physiology, the teacher may ensure harmonic development of children. In psychology, he saw «the basis of the science of education», and believed that man has innate inclinations, which are characterized by the desire for development. The task of education is to ensure such independent development. The scientist understood individual initiative as activity, and considered it the most important feature of the personality. In the development of children's amateur activity, he saw both the ultimate goal and an indispensable condition for all education.

Disterweg determined the value of individual academic subjects based on how much they stimulate the student's mental activity; contrasted the developing method of teaching with the scientific (reporting) one. He formulated the basics of didactics of developmental learning in clear rules.

Of particular importance for the formation of pedagogical psychology was the work of K. Ushinsky. His works, especially the book « Man as a subject of education. The experience of pedagogical anthropology» (1868-1869), created the prerequisites for the emergence of pedagogical psychology in Russia. The education of the scientist regarded as the «creation of history». The subject of education is a person, and if pedagogy wants to educate a person in all respects, it must first know him in all respects. This meant studying the physical and mental characteristics of a person, the influences of «unintentional education» - the social environment, the «spirit of the time», its culture and social relations.

Ushinsky gave his interpretation to the most complex and always topical issues:

- the psychological nature of education;
- the limits and possibilities of education, the ratio of education and training;
- the limits and possibilities of training;
- the ratio of education and development;
- combination of external educational influences and the process of self-education [V. Yakunin].

We must also underline a great contribution to the development of domestic psychological - pedagogical thought of the outstanding Kazakh mastermind A. Kunanbayev. In all his statements addressed to the younger generation, Abay expressed the main idea: «the process of mastering knowledge or the art of some craft is the highest good, for mastering which a lively mind, strong will and noble aspirations are necessary». Kunanbayev highly appreciated the work of those who were engaged in teaching children.

In his works, one of the first Kazakh teachers Y. Altynsarin considered the entire educational system as a process of formation of the student's personality under the influence of the teacher's personality. These provisions are reflected in his landmark work «Questions of social psychology».

Modern scientists also pay a great attention to the development of professional competence of future pedagogue-psychologists. Thus, A. Kumushkulov in his work considers professional and pedagogical activity of future pedagogue-psychologists as the result of purposeful professional training, characterized by professional and pedagogical orientation of the pedagogue-psychologists, the formation of knowledge, skills and pedagogical reflection of the individual, which

ensure success in performing professional and pedagogical functions. This readiness ensures the interconnection and interdependence of its structural components (Fig. 1.) [A. Kumushkulov, 2006, 204 p.].

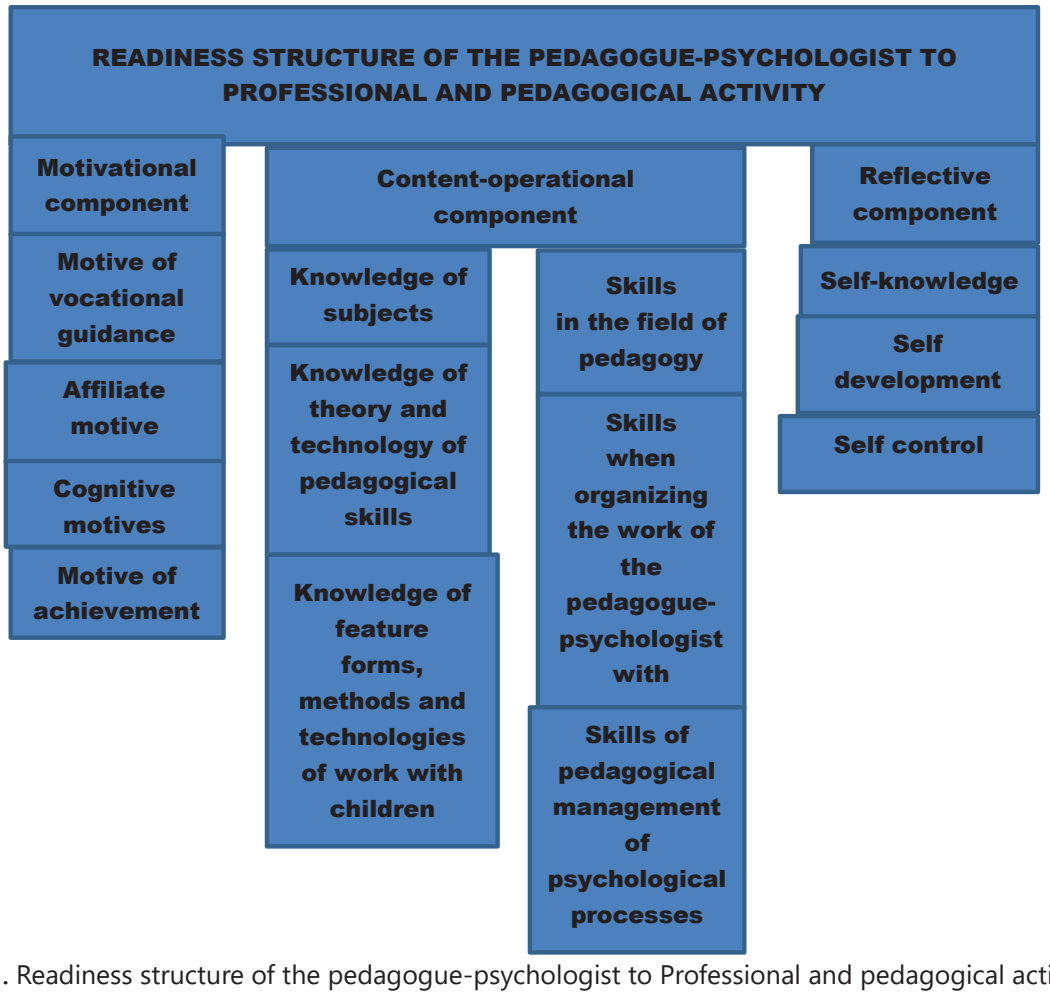

Figure 1. Readiness structure of the pedagogue-psychologist to Professional and pedagogical activity

Another domestic scientist A. Sapargaliyeva in her work claims that improving the professional training of a pedagogue-psychologist as a specialist is an integral professional and personal property, characterized by the prosocial activity of a specialist and determined by his willingness and ability to fulfill his professional duties and based on professional competencies. As components of the professional training of the teacher-psychologist, she singles out: special training, preparation for communication, individual and personal training [A. Sapargaliyeva, 2015, 148 p.].

Unquestionably, foreign and domestic scientists have made a huge contribution to the history of educational psychology, but today's world in the era of globalization requires a modern and updated approach to training, based on the best practices of leading Universities in the world.

For example, International baccalaureate, an international non - profit private educational Foundation, offers to include additional courses of programs aimed at motivating students to go beyond the academic program, to feel their significance and importance in the world, sharing their skills with others. Every student who wants to get a Diploma must spend 150 hours on charity, sports and creative activities during the course. Of course, a student can devote much more time to sports, creative work, or charitable activities, but it is important for them to be engaged in creative work, sports, and social work for at least 50 hours for each type of activity. The diploma is issued if the required course is completed in full.

Another course is the course «Theory of Knowledge». Each student must successfully pass this course. This subject has a minimum of 100 study hours. The purpose of this course is to develop students ' critical thinking, logic, and ability to learn independently. The condition for successful completion of this subject is to write an abstract of 1200-1600 words (4-5 pages of A4 printed text) on one of the proposed topics of your choice and present it.

Conclusion

The state program for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2020-2025 is aimed at improving the quality of

training of future specialists. The availability of professional competence of future pedagogue-psychologists is one of the main criteria for the competitiveness of this specialty in the labor market, determining the socio-economic level of development of the country as a whole.

Personal and professional qualities influence on future specialists in determining vital tasks and ways to solve them. Based on the practice of leading foreign universities, we propose to include additional courses aimed at motivating students to go beyond the framework of the academic program, feel their importance, sharing their skills with others, taking into account the fact that the globalization process completely changes the world around us and various aspects including education.

We believe that the adoption of the best world educational practices is a very important and necessary condition for training future pedagogue-psychologists in the context of globalization.

REFERENCES

1. State program for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2020 - 2025 URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988.
2. I. Zimnyaya Educational Psychology: Textbook. Rostov, 1997.pp. 52-62.
3. P. Kapterev Child and educational psychology. M.; Voronezh, 1999. pp. 152-156.
4. V. Yakunin Educational Psychology: Textbook. M., 1998. pp.17-19.
5. A. Kumushkulov Formation of readiness for professional pedagogical activity of future pedagogues-psychologists: the dissertation of the candidate of pedagogical sciences: 13.00.08.-Magnitogorsk, 2006. -204 p.
6. A. Sapargaliyeva Improvement of professional training of the pedagogue-psychologist as a specialist of helping professions, dissertation of doctor PhD: /Sapargaliyeva Aizhan/-Almaty 2015-148 p.

ӘОК 372.85

Жолтаева Гүлнар Нурболатовна,
п.ғ.к., қауымдастырылған профессор,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу Мемлекеттік университеті,
Талдықорған, Казақстан,
e-mail: gnzh1661@mail.ru

Альменбетова Қарлығаш Жапсарбаевна,
2 курс докторанты,
«Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу Мемлекеттік университеті,
e-mail: karla_almenbetova@mail.ru

МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУ - БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУДЫҢ НЕГІЗГІ ТӘСІЛІ

Жолтаева Гульнар Нурболатовна,
к.п.н, ассоцированный профессор,
Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан,
e-mail: gnzh1661@mail.ru

Альменбетова Карлыгаш Жапсарбаевна,
докторант 2-курса,
Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан,
e-mail: karla_almenbetova@mail.ru

ОБУЧЕНИЕ МАТЕМАТИКЕ – ОСНОВНОЙ СПОСОБ РАЗВИТИЯ МАТЕМАТИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Karlygash Zhapsarbaevna Almenbetova,
2-year doctoral student,
Zhetysu State University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan,
e-mail: karla_almenbetova@mail.ru

Gulnar Nurbolatovna Zholtaeva,
c.p.s., Associate professor,
Zhetysu State University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan,
e-mail: gnzh1661@mail.ru

TEACHING MATHEMATICS IS MAIN WAY TO DEVELOP THE MATHEMATICAL ABILITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Түйін: *Мақалада бастауыш сынып оқушыларының математикалық қабілеттерін дамытудың негізгі тәсілі математиканы оқыту мәселесі көтеріледі. Математиканы оқыту бойынша философиялық, психологиялық, педагогикалық мәліметтер және ғылыми зерттеулерді оқып танысу негізінде* «қабілет», «математикалық қабілеттер» ұғымдарының мәні қарастырылады. Математиканы оқытуда бастауыш сынып оқушыларының негізгі қиындықтары анықталды. Математиканы оқыту барысында оқушыларда *қалыптасатын қабілеттің құрылымын арнайы зерттеген ғалым-педагогтардың көзқарастары және математикалық қабілеттің мәнін ашу оның негізгі компоненттерін анықтауға мүмкіндік беретіні сипатталады. Математикалық қабілеттіліктің құрылымын біле отырып, оқушылар қабілетінің әр түрлі жақтарын ашуға және оны дамыту бойынша жұмыс жүргізуге болатындығы айтылады. Бастауыш сынып оқушыларының математикалық қабілеттерін дамыту барысында туындайтын мәселелерге назар аударылып, олармен*

жұмыс жасау барысындағы негізгі бағыттар айқындалды. Осылайша, математиканы оқыту - бастауыш сынып оқушыларының математикалық қабілеттерін дамытудың негізгі тәсілі екендігіне көз жеткіздік.

Кілттік сөздер: бастауыш сынып оқушылары, математиканы оқыту, математикалық білім, математикалық жады, математикалық материал, зияткерлік пассивтілік, қабілет, математикалық қабілет, математикалық қабілеттерді дамыту, математикалық қабілеттер құрылымы.

Резюме: *В статье поднимается проблема обучения математике, основным способом развития математических способностей младших школьников. На основе философских, психологических, педагогических данных по обучению математике и изучения научных исследований рассматривается значение понятий «способность», «математические способности». В процессе изучения математики были выявлены основные проблемы учащихся начальных классов. В процессе обучения математике описывается, что взгляды ученых-педагогов, специально изучивших структуру способности, формирующуюся у учащихся, и раскрытие сущности математических способностей позволяют определить основные ее компоненты. Зная структуру математической способности, говорится, что учащиеся могут раскрыть различные стороны способности и вести работу по ее развитию. Особое внимание было уделено проблемам, возникающим при развитии математических способностей младших школьников, определены основные направления работы с ними. Таким образом, мы убедились, что обучение математике является основным способом развития математических способностей младших школьников.*

Ключевые слова: *учащиеся начальных классов, обучение математике, математическое образование, математическая память, математический материал, интеллектуальная пассивность, способность, математические способности, развитие математических способностей, структура математических способностей.*

Summary: The article raises the problem of teaching mathematics, the main way to develop the mathematical abilities of younger students. On the basis of philosophical, psychological, and pedagogical data on teaching mathematics and studying scientific research, the meaning of the concepts «ability» and «mathematical abilities»is considered. In the process of studying mathematics, the main problems of primary school students were identified. In the process of teaching mathematics, it is described that the views of scientists and teachers who have specifically studied the structure of the ability that is formed in students, and the disclosure of the essence of mathematical abilities allow us to determine its main components. Knowing the structure of the mathematical ability, it is said that students can discover different sides of the ability and work on its development. Special attention was paid to the problems that arise in the development of mathematical abilities of younger students, and the main areas of work with them were determined.Thus, we have seen that teaching mathematics is the main way to develop the mathematical abilities of younger students.

Key words: primary school students, teaching mathematics, mathematical education, mathematical memory, mathematical material, intellectual passivity, ability, mathematical abilities, development of mathematical abilities, structure of mathematical abilities.

Қазіргі педагогиканың маңызды теориялық және практикалық мәселелерінің бірі бастауыш сынып оқушыларын оқыту процесін жетілдіру болып табылады. Шетелдік және ресейлік педагогика мен психологияның даму тарихы оқудағы қиындықтардың әртүрлі аспектілерін зерттеумен тығыз байланысты. Көптеген авторлардың мәліметтері бойынша [Н.П. Вайзман, 2003, б. 8], [Г.Ф. Кумарина, 2019, б. 285], [С.Г. Шевченко, 2007, б. 96] және т.б. бастауыш сыныптарда бөлінген уақыт ішінде және қажетті көлемде бағдарламаны меңгере алмайтын балалар саны оқушылардың жалпы санының 20%-дан 30%-ға дейін құрайды. Ақыл-есі дұрыс бола отырып, классикалық даму ауытқулары жоқ мұндай балалар білім алуда үлгермеушілік таныта отырып әлеуметтік және мектептік бейімделуде қиындықтарға тап болады.

Бастауыш сынып оқушыларының оқу процесінде пайда болатын қиындықтарды үш топқа біріктіруге болады: биогенді, әлеуметтік және психогенді, бұл баланың танымдық қабілеттерінің (зейін, қабылдау, есте сақтау, ойлау, қиял, сөйлеу) әлсіреуіне және оқытудың тиімділігін едәуір төмендетеді. Оқу-жаттығуда қиындықтардың жалпы алғышарттарынан басқа математикалық материалды меңгеруде де жеке қиындықтар бар.

Математиканың қарапайым курсын оқыту мәселесіне заманауи авторлардың [Н.Б. Истомина, 2014, б. 105], [Н.П. Локалова, 2011, б. 160], [А.Р. Лурия, 2014, б. 173], [Н.А. Менчинская, 2004, б. 512], [Л.С. Цветкова, 2008, б. 424] және т.б.) бірқатар зерттеулері арналған. Аталған әдебиеттерді талдау нәтижесінде және өз зерттеулерінде математиканы оқытуда бастауыш сынып оқушыларының келесі негізгі қиындықтары анықталды:

– тұрақты есептеу дағдысының болмауы.

– шектес сандар арасындағы қатынастарды білмеу.

– нақты жоспардан абстрактіге көшу қабілетсіздігі.

– графикалық форманың тұрақсыздығы, яғни «жұмыс дәптері жолы» ұғымының қалыптас-

пауы, цифрлардың «айналы», яғни теріс жазылуы.

– арифметикалық есептерді шеше алмау.

– «Зияткерлік селқостық немесе енжарлық».

Осы қиындықтардың негізінде жатқан психологиялық және психофизикалық себептерді талдау негізінде келесі топтарды бөліп көрсетуге болады:

1 топ-абстракциялаушылық операцияларының жеткіліксіздігіне байланысты қиындықтар,-бұл нақты абстрактілі іс-қимыл жоспарынан өту кезінде көрінеді. Осыған байланысты сандық қатарды және оның қасиеттерін, есеп әрекетінің мәнін меңгеру кезінде қиындықтар туындайды.

2 топ - ұсақ моториканың жеткіліксіз дамуымен, көру-моторлы координациялардың қалыптаспауымен байланысты қиындықтар. Бұл себептер оқушылардың сандар жазуды меңгеру, олардың айналы бейнесі сияқты қиындықтардың негізінде жатыр.

3 топ – ассоциативті байланыстардың жеткіліксіз дамуымен және кеңістіктік бағдармен байланысты қиындықтар. Бұл себептер оқушылардың геометриялық сызықтарды және фигураларды анықтау кезіндегі қиындықтар, шоттағы қиындықтар, ондықтан кейін өтумен есеп операцияларын орындау кезіндегі қиындықтар сияқты қиындықтардың негізінде жатыр.

4 топ – ойлау қызметінің жеткіліксіз дамуымен және оқушылардың жеке-психологиялық ерекшеліктерімен байланысты қиындықтар. Осыған байланысты кіші сынып оқушылары бірнеше мысалдарды талдау негізінде ережелерді қалыптастыруда қиындықтарды, міндеттерді шешу кезінде талдай білуді қалыптастыру процесіндегі қиындықтарды бастан кешіреді. Осы қиындықтардың негізінде жалпылау сияқты ойлау операцияларының жеткіліксіздігі жатыр.

5 топ – шындыққа танымдық қарым-қатынастың қалыптаспауына байланысты қиындықтар, бұл «зияткерлік пассивтілікпен»сипатталады. Оқу міндетін балалар практикалық жоспарға ауысқан кезде ғана қабылдайды. Интеллектуалдық есептерді шешу қажет болған жағдайда оларда әртүрлі айналма жолдарды қолдануға ұмтылу пайда болады (жаттанды үйрену,болжап табу, үлгі бойынша әрекет етуге ұмтылу, біреудің сыбырлап айтуы арқылы кеңестерді пайдалану).

Оқушыларды оқыту кезінде алдағы іс-әрекеттің мотивациясы маңызды. Бастауыш сынып оқушысы үшін мотивацияны ұйымдастыру кезінде қиын, абстрактілі, түсініксіз математикалық ақпарат алдындағы қорқынышты жеңу, оны меңгеру мүмкіндігіне деген сенімділікті және оқуға деген қызығушылықты ояту бірінші кезектегі міндет болып табылады.

Біздің жұмысымыздың мақсаты балалардың математикалық білімді табысты меңгеруі үшін қажетті ұсыныстардың тізімі ғана емес, мақсаты математикалық қабілеттерін дамыту болып табылатын сабақтарға ұсыныстарды әзірлеу болып табылатындықтан, нақты математикалық қабілеттерін қалыптастыру жағдайында егжей-тегжейлі тоқталайық. Бұған дейін айтылғандай, қабілеттер тек қызметте қалыптасады және дамиды. Алайда, қызмет қабілетіне оң әсер ету үшін ол кейбір шарттарды қанағаттандыруы тиіс.

Біріншіден, іс-әрекет балада күшті және тұрақты жағымды эмоциялар, рахат тудыруы тиіс. Бала іс-әрекеттен қуанышты қанағаттандыру сезімін сезінуі керек, сонда ол өз бастамасы бойынша, онымен айналысуға мәжбүрлемей ұмтылады. Жұмысты орындауға селқос қатынастан гөрі, оған деген шынайы қызығушылық жұмысты орындауға ниет баланың қабілетін дамытуға оң әсер етуі мүмкін. Егер бала тапсырманы орындауда қиналса, ол оны айналып өтуге тырысады, одан кейін балада тапсырмаға және жалпы пәнге деген теріс көзқарас қалыптасады. Бұған жол бермеу үшін мұғалім бала үшін «табыс жағдайын» жасап, оқушының кез-келген жетістіктерін байқап, мақұлдауы керек, оның өзін-өзі бағалауын арттыруы тиіс. Бұл әсіресе, математика пәніне қатысты себебі, бұл пән балалардың көпшілігіне қиын пән болып есептеледі.

Қабілеттер терең қызығушылықпен және тұрақты бейімділікпен үйлескен жағдайда ғана жемісін беруі мүмкін болғандықтан, елеулі, терең, тұрақты және пәрменді болуын талап ете отырып, мұғалімге бұл мәселеге үстіртін қарамай, балалардың қызығушылықтарын белсенді дамыту қажет [Тұрғынбаева Б.А., 2007, б. 236].

Екіншіден, баланың іс-әрекеті мүмкіндігінше шығармашыл болуы керек. Математика сабақтарында балалардың шығармашылығы есептерді ерекше, стандартты емес шешуде, балалардың есептеу амалдары мен тәсілдерін табуында көрінуі мүмкін. Ол үшін мұғалім балалардың алдына жан-жақты мәселелер қойып, оларды шешуге әкелелетін сұрақтар қою арқылы өз бетімен шешуіне қол жеткізуі тиіс.

Үшіншіден, баланың іс-әрекетін оның мүмкіндіктерінен сәл асып түсетін, оның қол жеткізген іс-әрекетін орындау деңгейінен асып түсетіндей етіп ұйымдастыру маңызды. Мұнда біз оқушының «жақын даму аймағына» бағдарлану туралы айтамыз. Бірақ бұл шартты орындау үшін әрбір оқушыға жеке келуі қажет.

Осылайша, жалпы және математикалық қабілеттер құрылымын, сонымен қатар кіші мектеп жасындағы балалардың жас және жеке мінездық ерекшеліктерін зерттей отырып, келесі қорытынды жасай алады:

Психологиялық ғылымда әлі қабілет, олардың құрылымы, шығу тегі және дамуы мәселесіне бірыңғай көзқарас қалыптаспаған.

Егер математикалық қабілеттер деп математикалық қызметті табысты меңгеруге ықпал ететін адамның барлық жеке-психологиялық ерекшеліктерін білдірсе, онда қабілеттердің мұндай

топтарын: кез-келген қызметті табысты жүзеге асыру үшін қажетті ең жалпы қабілеттерді (шарттарды) ажырату қажет:

– еңбекқорлық;

– тұрақтылық;

– жұмыс қабілеттілігі;

– сонымен қатар, жақсы дамыған еркін жады және ерікті назар, осы қызметпен айналысуға қызығушылық пен бейімділік;

– математикалық қабілеттердің жалпы элементтері, өте кең шеңберге қажетті ойлау қызметінің жалпы ерекшеліктері;

– математикалық қабілеттердің ерекше элементтері, барлығынан бұрын басқалардан қарағанда математикалық іс-әрекет үшін ерекше, тек математикқа тән ақыл-ой қызметінің ерекшеліктері.

Математикалық қабілеттер - бұл күрделі, біріктірілген білім беру, оның негізгі компоненттеріне:

– математикалық материалды формаға келтіру қабілеті;

– математикалық материалды жалпылау қабілеті;

– логикалық ойлау қабілеті;

– ойлау процесінің қайтымдылығы қабілеттілігі;

– ойлау икемділігі;

– математикалық жады (ес);

– ақыл-ой күшін үнемдеуге ұмтылу.

Кіші мектеп жасындағы математикалық қабілеттердің компоненттері тек өзінің бастамасы ретінде ғана берілген. Алайда, мектепте оқыту барысында олардың дамуы байқалады, ал кіші мектеп жасы осы даму үшін ең жемісті болып табылады.

Математикалық қабілеттерді дамытудың табиғи алғышарттары да бар, олар:

– жалпы интеллектінің жоғары деңгейі;

– вербалды ойдың бейвербальдыдан басым болуы;

– сөздік-логикалық функциялардың жоғары даму дәрежесі;

– жүйке жүйесінің күшті түрі;

– ақылдылық, ақыл-ой, табандылық, тәуелсіздік, дербестік сияқты кейбір тұлғалық ерекшеліктер.

Математикалық қабілеттерді дамыту бойынша сабақтарды әзірлеу кезінде балалардың жас және жеке типологиялық ерекшеліктерін ескеру ғана емес, сонымен қатар осы дамуды барынша мүмкін ету үшін белгілі бір шарттарды сақтау қажет:

– іс-әрекет балада күшті және тұрақты жағымды эмоциялар тудыруы тиіс;

– іс-әрекет мүмкіндігінше шығармашыл болуы керек;

– іс-әрекет оқушының «жақын арадағы даму аймағына» бағытталуы тиіс.

Мұғалім әрбір нақты жағдайда баланың жеке тұлғалық өсуіне бағдарланып, оның психикалық қызметінің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқушының жеке даму перспективасын қалыптастыра отырып, баланың шығармашылық әлеуетін іс жүзінде анықтауға және іске асыруға мүмкіндік беретін жеке тұлғаға бағытталған білім беру ортасын ұйымдастыра отырып, оқу үдерісін құруға және жүзеге асыруға кәсіби тұрғыдан қарау қажет. Теориялық білімге сүйене отырып, мұғалім баланың оқудағы қиындықтарды алдын ала болжай білуі және оларды жоюы керек; түзету-дамыту жұмысын жоспарлау, танымдық үдерістердің даму динамикасын жандандыру үшін проблемалық жағдайлар жасау; нәтижелі дербес жұмысты ұйымдастыру, оқыту процесінің қолайлы эмоционалды-психологиялық фонын құру. Әдістемелік білім мен іскерліктің ерекшелігі - олар психологиялық, педагогикалық және математикалық білімдермен тығыз байланыста болғандығы.

Математикалық білім мен іскерліктің басқалардан тәуелділігі, олардың жүйелілігі мен қисындылығы қандай да бір сатыдағы олқылықтар математиканың одан әрі оқуын кідіртетінін және мектеп қиындықтарының себебі болып табылатынын көрсетеді. Мектеп қиындықтарының алдын алуда оқушылардың математикалық білімі мен біліктерінің диагностикасы шешуші рөл атқарады. Ұйымдастыру және өткізу кезінде белгілі бір шарттарды сақтау қажет: сұрақтарды нақты және нақты тұжырымдау; жауаптарды ойластыру үшін уақыт беру; оқушының жауаптарына оң қарау.

Тәжірибеде жиі орын алатын типтік жағдайды қарастырайық. Оқушыға тапсырма берілді: «Берілген санға теңсіздіктің дұрыс болуы үшін бір сан қою керек: 5 > ? «. Тапсырманы оқушы дұрыс орындамады: 5>9. Мұғалім бұл жағдайда не істеу керек оқушыға қалай түсіндіруге болады? Басқа оқушыны тақтаға шығару қажет пе әлде жіберілген қателіктің себептерін түсінуге тырысу керек пе?

Бұл жағдайда мұғалімнің іс-әрекетін таңдау келесі психологиялық-педагогикалық себептерге байланысты болуы мүмкін: оқушының жеке ерекшеліктері, тапсырма берілген мақсаты бойынша оның математикалық дайындық деңгейі және т.б. Мәселен, екінші жол таңдалып алынды, яғни қателіктің себептерін анықтауды шешті.

Ең алдымен, оқушыға орындалған жазбаны оқып шығуды ұсыну қажет. Егер оқушы оны «бес тоғыздан кем» деп оқыса, онда математикалық символ игерілмеген қате. Қатені жою үшін бастауыш сынып оқушысының қабылдау ерекшеліктерін ескеру қажет. Ол көрнекі-бейнелі сипатқа ие болғандықтан, белгіні нақты түрде салыстыру әдісін пайдалану қажет, мысалы, құс белгісінің үлкен санға ашылатын және кішіге жабық тұратындығын көрсету қажет.

Егер оқушы «бес тоғыздан артық» деген жа-

зуды оқыса, онда: «артық», «кем» математикалық ұғымдарының мағынасын; өзара-бір мәнді сәйкестікті орнату; реттік сан; натурал сандар қатары; есептеуді білмеудегі қателіктен болады. Баланың ойлауының көрнекі-бейнелі сипатын ескере отырып, практикалық тапсырмаларды қолдана отырып, осы ұғымдармен жұмысты ұйымдастыру қажет.

Мұғалім оқушыға бір партаға 5 үшбұрыш, ал екіншісіне – 9 үшбұрыш қоюды және үшбұрыштың қай партада көп немесе аз екенін анықтау үшін оларды қалай орналастыру керектігін ойлауды ұсынады.

Өзінің өмірлік тәжірибесіне сүйене отырып, бала іс-әрекет тәсілін өз бетінше ұсына алады немесе мұғалімнің көмегімен оны таба алады, яғни осы пән жиындарының (үшбұрыштар) элементтері арасында өзара-бір жақты сәйкестікті орната алады.):

Егер оқушы сандарды салыстыру тапсырмаларын орындауды табысты игерсе, онда оның іс-әрекетінің қаншалықты түсінгендігін анықтау қажет. Мұнда мұғалімге «есеп» және «натурал сандардың қатары» сияқты математикалық ұғымдарды білуі қажет болады, өйткені олар білімнің негізінде жатыр: «санау кезінде бұрын тұратын сан одан кейінгі кез келген саннан әрқашан кем».

Педагогтың практикалық қызметі психология, педагогика және математика бойынша тұтас білім кешенін талап етеді. Бір жағынан, білім жинақталып, жан-жақты тұтас сипатқа ие белгілі бір практикалық проблеманың айналасында біріктірілуі тиіс. Екінші жағынан, олар практикалық іс-әрекеттер, практикалық жағдайлар тіліне аударылуы тиіс, яғни нақты практикалық міндеттерді шешу құралы болуы тиіс.

Бастауыш сынып оқушыларының математиканы оқыту кезінде педагог танымдық процестерді дамыту үшін проблемалық жағдайларды жасай білуі керек; өнімді өзіндік жұмысты ұйымдастыруы, оқыту процесінің жағымды эмоциялық-психологиялық фонын қалыптастыруы керек.

Математиканы оқыту мәселелеріне арналған психологиялық-педагогикалық зерттеулерде жалпы білім беретін мектептің бастауыш сынып оқушылары арифметикалық есептерді шеше білуді меңгеруде қиындықтар байқалады. Сонымен қатар арифметикалық міндеттерді шешу оқушылардың танымдық қызметін дамыту үшін үлкен маңызға ие, өйткені логикалық ойлауды дамытуға ықпал етеді.

Г.М. Капустина [Г.М. Капустина, 2005, б. 46] оқуда қиналатын балалар тапсырманы орындауда түрлі қиындықтарға тап болатынын атап өтті: оқу кезінде жағдай, пәндік-пәрменді жағдайды талдауда, шамалар арасындағы байланысты орнатуда, жауапты тұжырымдауда. Олар жиі импульсивті, ойланбастан әрекет етеді, есептің математикалық мазмұнын құрайтын тәуелділіктердің алуан түрлілігін қамти алмайды. Сонымен қатар арифметикалық міндеттерді шешу оқушылардың танымдық қызметін дамыту үшін үлкен маңызға ие, өйткені олардың сөздік-логикалық ойлауы мен іс-әрекетінің еркіндігін дамытуға ықпал етеді. Арифметикалық міндеттерді шешу барысында балалар өз қызметін жоспарлауға және бақылауға үйренеді, өзін-өзі бақылау тәсілдерін меңгереді, оларда табандылық, ерік-жігер тәрбиелейді, математикаға деген қызығушылық дамиды.

Өз зерттеулерінде [М.Н. Перова, 2017, б. 6], оқушылар есептерді шешу кезінде жол беретін келесі қателерді жіктеуді ұсынды:

1. Артық мәселе мен әрекетті енгізу.

2. Қажетті мәселе мен әрекетті жою.

3. Сұрақтардың іс-әрекеттерге сәйкес келмеуі: дұрыс қойылған сұрақтар және іс-әрекеттерді дұрыс емес таңдау немесе керісінше, іс-әрекеттерді дұрыс таңдау және сұрақтардың дұрыс емес тұжырымдалуы.

4. Сандарды және әрекеттерді кездейсоқ таңдау.

5. Іс-әрекеттерді орындау кезіндегі шама атауындағы қателер:

а) атаулар жазылмайды;

б) атаулар қате, есеп мазмұнын пәндік түсінуден тыс жазылады;

в) атаулар тек жеке компоненттер кезінде ғана жазылады.

6. Есептеудегі қателер.

7. Есеп жауабының дұрыс емес тұжырымы (тұжырымдалған жауап тапсырманың мәселесіне сәйкес келмейді, стилистикалық түрде дұрыс емес және т.б. салынған).

Тапсырмаларды шешу кезінде бастауыш сынып оқушыларының өз бетінше назары, байқаулары, логикалық ойлау, сөйлеу, ой-өрісі дамиды. Есептерді шешу талдау, синтез, салыстыру, жалпылау сияқты танымдық іс-әрекет процестерінің дамуына ықпал етеді. Арифметикалық есептерді шешу арифметикалық әрекеттердің негізгі мәнін ашуға, оларды нақтылауға, белгілі бір өмірлік жағдаймен байланыстыруға көмектеседі. Есептер математикалық ұғымдарды, қатынастарды, заңдылықтарды меңгеруге ықпал етеді. Бұл жағдайда олар, әдетте, осы ұғымдар мен қатынастарды нақтылауға қызмет етеді, өйткені әрбір сюжеттік міндет белгілі бір өмірлік жағдайды көрсетеді.

Осылайша, біздің жүргізген зерттеуіміз бойынша, мәтіндік есептерді шешу процесінде математикалық қабілеттілікті дамыту бойынша жұмыс маңызды және қажетті іс екенін дәлелдеуге мүмкіндік береді. Математикалық қабілеттерді дамыту бойынша жаңа жолдарды іздеу қазіргі психология мен педагогиканың кезек күттірмейтін міндеттерінің бірі болып табылады.

Біз жүргізген зерттеу белгілі бір практикалық мәнге ие. Бақылау және алынған мәліметтерді

талдау нәтижелері бойынша тәжірибелік-эксперименталдық жұмыс барысында математикалық қабілеттілікті дамытудың жылдамдығы мен табыстылығы бағдарламалық білімдерді, іскерліктер мен дағдыларды меңгерудің жылдамдығы мен сапасына байланысты емес деген қорытынды жасауға болады. Біз осы зерттеудің негізгі мақсатына қол жеткіздік – мәтіндік есептерді шешу барысында оқушылардың математикалық қабілеттерін дамытуға ықпал ететін ең тиімді формалар мен әдістерді анықтадық.

Математикалық қабілеттерін дамыту үшін жаттығулар кешенін пайдалану қажеттілігі анықталған қайшылықтар негізінде анықталады:

– математика сабақтарында әртүрлі күрделілік деңгейіндегі тапсырмаларды қолдану қажеттілігі мен олардың оқытуда болмауы арасында;

– балалардың математикалық қабілеттерін дамыту қажеттілігі мен оларды дамытудың нақты жағдайлары арасында;

– оқушылардың шығармашылық тұлғасын қалыптастыру міндеттеріне қойылатын жоғары талаптар мен оқушылардың математикалық қабілеттерінің нашар дамуы арасында;

– математикалық қабілеттерді дамыту үшін жұмыс нысандары мен әдістері жүйесін енгізу басымдығын тану және осы тәсілді іске асыру жолдарын әзірлеудің жеткіліксіз деңгейі арасында.

Зерттеудің негізі математикалық қабілеттілікті дамытудағы жұмыстың ең тиімді түрлерін, әдістерін таңдау, зерделеу, жүзеге асыру болып табылады.

Қорытынды жасай отырып, біз қарастырып отырған тақырып заманауи мектеп үшін өзекті болып табылатынын атап өту керек. Бастауыш сынып оқушыларының математиканы оқытудағы қиындықтардың алдын алу және жою үшін мұғалім: бастауыш сынып оқушыларының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін білуі; алдын алу және диагностикалық жұмыстарды ұйымдастыра білуі және жүргізе білуі; бастауыш сынып оқушыларының математикасын оқыту процесінің проблемалық жағдайларын жасауы және жағымды эмоциялық-психологиялық фонын қалыптастыра білуі тиіс.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Wiseman R. The Luck Factor. London, UK: Random House 2003
2 Кумарина Г.Ф. Коррекционная педагогика в начальном образовании. Под ред. Кумариной Г.Ф. М: Юрайт-2019.-285с.
3 Шевченко С.Г. Подготовка детей к школе детей с задержкой психического развития . Под ред. Шевченко С.Г.М: Школьная пресса.-2007-96с.
4 Истомина Н.Б. ГДЗ по математике за 4 классМ: Ассосация 21 век-2014.-105с.
5 Локалова Н.П. 120 уроков психологического развития младших школьников. М.: Ось-2011.-160с.
6 Лурия А.Р. Нейропсихология памяти. М. «Педагогика».-2014.-173с.
7 Менчинская Н.А., Моро М.И. Вопросы методики и психологии обучения арифметике в начальных классах М.МПСИ, Воронеж: Модэк, 2004.-512с.
8 Цветкова Л.С. Мозг и интеллект: нарушение и восстановление интеллектуальной деятельности М.: МПСИ, 2008.-424с.
9 Тұрғынбаева Б.А. Ұстаздық шығармашылық. – Алматы: 2007. 236 б.
10 Капустина Г.М. Математика 5 класс М.: Просвещение, 2005.
11 Перова М.Н. Математика 6-класс М.: Просвещение, 2017.

ББК 376

Исабаева Зауреш Муратовна,
магистр, аға оқытушы,
Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
e-mail: Zauken_88@mail.ru

Азанбекова Гульназ Турсынбековна,
магистр, аға оқытушы,
Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
e-mail: azanbekova.gulnaz@mail.ru

ИНТЕЛЛЕКТІСІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Мақалада интеллектісі бұзылған балалардың негізгі жас кезеңдері мен даму ерекшеліктері берілген. Интеллектуалдық даму мәселесі бар балалардың жоғары психикалық функцияларының қалыптасу деңгейі қарастырылады: назар аудару, қабылдау, ойлау, есте сақтау, сөйлеу.

Түйінді сөздер: Даму, жас, интеллект, сөйлеу, назар, қабылдау, ойлау, есте сақтау.

Аннотация. В статье освещены основные возрастные периоды и особенности развития ребенка с нарушениями интеллекта в каждый из этих периодов. Рассматривается уровень сформированности высших психических функций у детей с проблемами интеллектуального развития: внимание, восприятие, мышление, память, речь.

Ключевые слова: развитие, возраст, интеллект, речь, внимание, восприятие, мышление, память.

Abstract. The article highlights the major periods and characteristics of the development of the child with intellectual disabilities in each of these periods. Examines the level of development of higher mental functions in children with intellectual development problems: attention, perception, thinking, memory, speech.

Keywords: development, age, intelligence, language, attention, perception, thinking, memory.

Ақыл-ойы бұзылған баланың дамуы өмірдің алғашқы күнінен бастап нормадан ерекшеленеді. Көптеген балаларда тік тұрудың пайда болуы кешіктіріледі, яғни олар кейінірек басын ұстап, отыруға, тұруға, жүре бастайды. Бұл кешігу баланың екі жасындада байқалады [В.М. Мозговой, И.М. Яковлева, А.А. Ерёмина, 2006]. Келесі жас кезеңдерінде интеллекті бұзылған баланың даму ерекшеліктерін қарастырайық: сәби, ерте, мектепке дейінгі және мектеп жасындағы.

Нәрестелік кезең. Ақыл-ойы бұзылған барлық балаларда сыртқы тітіркендіргіштерге реакция төмен, немқұрайлы, жалпы патологиялық инерттілік (бұл айқайлау, мазасыздық, тітіркендірушілік және т.б. жоққа шығармайды) байқалады. Олардың ересектермен эмоционалдық қарым-қатынас қажеттілігі туындамайды, әдетте «Жандану кешені» жоқ, ал қалыпты дамып келе жатқан бала дауысқа жауап ретінде ересек адамға күлімсірейді, қол аяқтарын қозғайды және гулілдейді [Кошкинбаева М., 2011].

Ары қарай интеллекті бұзылған балаларда кереуеттің үстінде ілінген немесе ересектердің қолында тұрған ойыншықтарға қызығушылық болмайды. Ойыншықтармен бірлескен іс – әрекеттер негізінде ересектермен қарым-қатынас жасауға уақытылы көшу болмайды, қарым-қатынастың жаңа түрі іс-қимыл түрі пайда болмайды. Балалар өмірінің бірінші жылында «өз» және «бөтен» ересектерді сараламайды, бірақ қалыпты баланың даму кезінде бұл өмірдің бірінші жартыжылдығында байқалады.

Интеллекті бұзылған балаларда іс-қимыл белсенді емес, көру-қозғалыс үйлесімі және заттардың қасиеттерін қабылдау қалыптаспайды (үлкен және кішкентай заттар, қалыпты дамып келе жатқан балалар түріне байланысты әр түрлі мөлшерде қабылдайды), сондай-ақ заттардың басқа қатардан бөлінуін [В.М. Мозговой, И.М. Яковлева, А.А. Ерёмина., 2006].

Бұл балаларда сөйлеу дамуының алғышарттары: заттық қабылдау және заттық әрекеттер, ересектермен эмоционалдық қарым-қатынас, атап айтқанда, тілдесу құралдары (мимика, сілтеуші қимыл) дер кезінде қалыптаспайды.

Ересек адамның дамытушылық әсері көп жағдайда жүзеге асырылмайды және жақын даму аймағы кеңейтілмейді. Көптеген физикалық мүмкіндіктер мен психикалық үдерістердің қалыптасуының сенситивті кезеңі жоғалып кетті.

Ерте жас (1 жастан 3 жасқа дейін). Ақыл-ой кемістігі бар көптеген балаларда жүруді меңгеру ұзақ мерзімге, кейде ерте жасқа дейін кешіктіріледі. Қозғалыс кезінде тұрақсыздығы, жүрістің мүлтіксіз болуы, қозғалыстың баяулауы немесе импульсивтілігі байқалады.

Жаяу жүруді игерумен дамудың жаңа кезеңі басталады.

Балада затпен кез-келген әрекет заттық әрекет емес. Заттық әрекет-бұл зат оның функцио-

налдық мақсатына сәйкес қолданғандағы әрекеті. Мысалы, егер бала қолына қасық алып, оны үстел арқылы тарсылдатса, бұл заттық әрекет емес, затпен манипуляция, өйткені қасықтың функциясы басқа; заттық іс-әрекет бала тамақ үшін қасықты пайдаланған кезде болады [Л.И. Аксёнова, Б.А. Архипов, Л.И. Белякова, 2004].

Заттық қызметті дамыту.

Интеллекті бұзылған ерте жастағы балаларда заттық іс-әрекет қалыптаспайды. Олардың кейбіреулері заттарға, соның ішінде ойыншықтарға қызығушылық танытпайды. Олар ойыншықтарды қолына алмайды, олармен ойнай алмайды. Оларда тек « бұл затпен не істеуге болады?», сондай-ақ қарапайым бағыт түрі « Бұл не?». Басқа жағдайларда үш жастағы балаларда тепе-тең емес әрекеттермен ауысатын заттармен манипуляциялар пайда болады [В.М. Мозговой, И.М. Яковлева, А.А. Ерёмина, 2006].

Заттық қолдану логикасына қайшы келетін іс-әрекеттер заттық әлемде заттың рөлімен қақтығысқа түседі. Мысалы, бала пирамиданың өзегіне басында қалпақшаларды кигізеді, содан кейін сақиналарды жалтыратуға тырысады; қуыршақты үстелге итереді; кішкентай гаражға үлкен машинаны кіргізуге тырысады т.б., - демек, ол адекватты емес әрекет жасайды. Бұл жағдайда танымдық-бағдары жоқ және бұл іс-әрекеттер баланың дамуына ықпал етпейді. Адекватты емес әрекеттер ақыл-ойы бұзылған балаға тән ерекшелік.

Балалар іс-әрекетінің басқа да түрлері-ойын, сурет салу, еңбек іс-әрекетінің тұжырымдамалары, олар қалыпты интеллект кезінде өмірдің үшінші жылының соңына қарай дамиды.

Сөйлеу және қарым-қатынасты дамыту.

Ерте жастағы интеллекті бұзылған балаларда сөйлеуді қалыптастыру үшін қажетті алғышарттар жоқ: заттармен әрекет ету, ересектермен эмоционалды қарым-қатынас, артикуляциялық аппараттың және фонематикалық есту қабілетінің дайындығы. Интеллекті бұзылған балалардың көпшілігінде белсенді сөйлеудегі алғашқы сөздер екі жастан кейін пайда болады. Үш жасқа дейінгі Фраза әдетте пайда болмайды.

Ең бастысы, ақыл-ойы бұзылған ерте жастағы баланың сөйлеуі қарым-қатынас құралы ретінде де, балаға қоғамдық тәжірибе беру құралы ретінде де қызмет ете алмайды. Ол сондай-ақ оның әрекетін реттеу функциясын қабылдай алмайды [Кошкинбаева М., 2011].

Мектепке дейінгі жас. Интеллекті бұзылған мектепке дейінгі балаларда осы жаста тиісті ойын, еңбек, өнімді қызмет, сондай-ақ қарым-қатынас қалыпты баланың дауындай болмайды. Бұл психикалық үдерістердің қалыптаспауы немесе жеткіліксіз дамуымен байланысты: зейін, қабылдау, есте сақтау, ойлау.

Мәселен, мектепке дейінгі жастағы балалар үшін жетекші қызмет ойын, мектепке дейінгі жастағы балалар дамуының бастапқы сатысында тұр. Балаларда тек заттық-ойын, іс жүргізу әрекеттері ғана байқалады. Олар үшін эмоционалдық реакциясыз, сөйлеуді пайдаланбай жүзеге асырылатын іс-әрекеттердің бірнеше рет, стереотипті қайталануы тән (Л.Б. Баряева, А.П. Зарин, Н.Д. Соколова, О.П. Гаврилушкина) [*Специальная психология* / под ред. В.И. Лубовской, 2005].

Ақыл-ойы бұзылған балалар қалыпты дамып келе жатқан құрдастарына қарағанда кеш уақытта өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын меңгереді.

Арнайы оқытусыз оларда өнімді қызмет түрлері қалыптаспайды – сурет салу, жапсыру, құрастыру.

Танымдық салада бірінші орынға зейіннің бұзылуы шығады: балалардың назарын жинау қиын, олар тапсырманы орындауға көңіл бөле алмайды,олардың зейіні шашыраңқы. Интеллектуалдық дамуы бұзылған мектепке дейінгі балаларды жарқын, түрлі-түсті заттар мен ойыншықтар қызықтырады, алайда балалар оларға тез қызығушылық танытады [Кошкинбаева М., 2011].

Бұл жаста есте сақтаудың бұзылуы байқалады. Әсіресе, олардың нұсқауларды есте сақтауы қиын,онда іс-әрекеттерді орындау реті анықталады.

Ақыл-ойы бұзылған мектепке дейінгі балалардың ой-өрісінің жетекші түрі көрнекі-пәрменді ойлау болып табылады, бірақ ол қалыпты дамып келе жатқан балалардың даму деңгейіне жетпейді. Мектепке дейінгі жастағы арнайы түзету көмегін алмайтын балаларда зияткерлік міселелер «көрнекі-бейнелі міндеттерді шешуде» байқалады.

Мектепке дейінгі балалық шақтың соңына қарай арнайы оқытудан өтпеген зияткерлік даму проблемалары бар балалардың оқу қызметіне дайын еместігі туралы айтуға болады. Психикалық дамудағы дер кезінде түзетілмеген бұзылулар шиеленіседі, айқын, жарқын болады [Л.И. Аксёнова, Б.А. Архипов, Л.И. Белякова, 2004].

Мектеп жасы. Мектеп жасындағы интеллектісі бұзылған балалардың интеллектуалды даму мәселесінің бірі оқу болып табылады.

Дене дамуында ақыл-ойы бұзылған балалар қалыпты дамып келе жатқан құрдастарынан артта қалады. Ақыл-ойы бұзылған оқушыларға сабақ барысында жұмыс қалпын ұстап тұру өте қиын, олар тез шаршайды. Балалардың сабақ барысында жұмысқа қабілеттілігі төмендейді.

Ақыл-ойы бұзылған балалардың назары келесі ерекшеліктермен сипатталады: сабақтың тартымдылығының қиындығы, ұзақ белсенді шоғырланудың мүмкін еместігі, тез және жеңіл алаңдатушылық, тұрақсыздығы, шашыраңқы, төмен көлеммен (И.Л. Баскакова, С.В. Лиепинь,

М.П. Феофанов және т.б.). Сабақта интеллектісі бұзылған оқушы Мұқият оқушыны бейнелеуі мүмкін, бірақ мұғалімнің түсіндіруін мүлдем естімеуі мүмкін. Осы әрекетпен күресу үшін (псевдовниманием), мұғалім оқушыға қажетті сұрақтарды қойып, оқушылар сабақ барысын дұрыс тұсініп отырма әлде қайталауды қажет ететіндігін анықтап ала алады.

Ақыл-ойы бұзылған балаларда қабылдау бірқатар ерекшеліктермен сипатталады. Олардың қабылдау жылдамдығы айтарлықтай төмен. Затты, құбылысты білу үшін, ақыл-ойы бұзылған оқушыларға қалыпты дамып келе жатқан құрдастарымен (К.И. Вересотская) салыстырғанда көп уақыт қажет. Бұл ерекшелікті оқу процесінде ескеру маңызды: мұғалімнің сөзі баяу болуы керек, оқушылар оны түсініп үлгеруі керек, заттарды, суреттерді, иллюстрацияларды қарауға көп уақыт беру керек [*Специальная психология* В.И. Лубовской, 2005].

Интеллекті бұзылған оқушылардың қабылдау көлемі төмен, яғни бір мезгілде пәндер тобын қабылдамайды. Қабылдау тарлығы оқушылардың оқуды, көп мәнді сандарды және т. б. есептеулерді меңгергенде қиындайды.

Интеллекті жеткіліксіз балаларда кеңістікте кеңістіктік қабылдау және бағдарлау айтарлықтай бұзылған, бұл математика, география, тарих және т.б. сияқты оқу пәндерін меңгеруді қиындатады.

Олар үшін үлкен қиындықтар-суреттерді қабылдау (К.И. Вересотская, И.М. Соловьев, Н.М. Стадненко). Олар, әдетте, кейіпкерлердің арасындағы байланысты көрмейді, себеп-салдар байланысын түсінбейді, бейнеленген кейіпкерлердің эмоциялық жағдайын түсінбейді, сюжетті көрмейді, қозғалыс суреттерін түсінбейді және т.б.

Интеллектуалдық бұзылған балаларда сөйлеу дамуының бұзылуы байқалады. Бұл жағдайда сөздің барлық компоненттері зардап шегеді: лексика, грамматикалық құрылыс, дыбыс айту. Мектепке барар алдында балалар негізінен зат есімдер мен етістіктерден тұратын сөздік қоры қамтитын.

Ойлау процестері – талдау, синтез, абстрагирлеу, салыстыру қабілетінің бұзылуы. Интеллектісі бұзылған балалардың ойлау қабылеті қалыпты баланың ойлау деңгейімен салыстырғанда біршама артта қалуымен байқалады [А.Н. Косымова, 2006].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Основы олигофренопедагогики: учеб. пособие для студ. сред. учеб. заведений / В.М. Мозговой, И.М. Яковлева, А.А. Ерёмина. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 224 с.
2. Мектепке дейінгі балалардың психологиялық таным үрдісінің дамуы Автор статьи: Кошкинбаева М. Название журнала: Научный Мир Казахстана, Год выпуска: 2011, Номер журнала: 3(37), Страницы: с.152-155.

http://elibrary.kz/databases/statia/detail.php?ID=123770

3. Специальная педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Л.И. Аксёнова, Б.А. Архипов, Л.И. Белякова и др.; Под ред. Н. М. Назаровой. – 3-е изд., испр. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 400 с.
4. Специальная психология / под ред. В.И. Лубовского. –2-е изд., испр. – М.: Издательский центр «Академия», 2005.
5. Коррекция представлений об окружающем мире у детей с нарушениями интеллекта./ А.Н. Косымова.// Дефектология. –2006. – № 5.

УДК14.25

Исабекова Айнаш Кабуловна,
докторант,
кафедра педагогики и психологии,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
e-mail: a.kz.80@ mail.ru

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА ПЕДАГОГОВ НА ОСНОВЕ СИНЕРГЕТИЧЕСКОГО ПОДХОДА К НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ РАБОТЕ

Түйін: Мақала мектептегі ғылыми-әдістемелік жұмыстарды жетілдіру арқылы мұғалімдердің кәсібилігін дамыту мәселесіне арналған. Бұл мәселенің кейбір теориялық астарлары берілген. Авторлар синергетикалық көзқарасқа негізделген ғылыми-әдістемелік жұмыстарды ұйымдастыру туралы өзінің ұстанымын айқындайды. Себебі синергетика өзін-өзі ұйымдастыру механизмі болып табылады.

Кілт сөздер: зияткерлік әлеует,өзін-өзі ұйымдастыру,кәсібиелік, синергетикалық тұғыр.

Резюме: Статья посвящена проблеме развития профессионализма педагогов через обновление научно-методической работы в школе. В ней представлены некоторые теоретические аспекты данного вопроса. Авторы излагает свою позицию относительно организации научно-методической работы на основе синергетического подхода, так как синергетика является механизмом самоорганизации. Итогом продвижения синергетики в сферу образования стали идеи, отправной точкой которых является синергетичность процесса.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, самореализация, профессионализм, синергетический подход.

Summary: The article is devoted to the issue of professionalism of teachers by updating scientific activities at school. Some theoretical implications are discussed in the article. Authors determine their position in relation to scientific work based on synergetic approach. Synergetic approach is a mechanism of self-organization. The results of promotion of synergetic approach in the sphere of education are ideas, which come from synergetic process. The roots of ideas lie in the synergetic process.

Keywords: intellectual potential, self-realization, professionalism, synergistic approach.

ВВЕДЕНИЕ

Сегодня интеллектуальный потенциал, представленными людьми является важнейшим ресурсом современного общества. Социально-экономические и политические изменения в казахстанском обществе определяют необходимость реформирования всей структуры образовательной системы и ее элементов.

Главная задача, стоящая перед современной школой в Казахстане, является раскрытие и развитие потенциала личности, формирования ее к самостоятельной и профессиональнной жизни, подготовка ее к самоопределению, самореализации и самосовершенствованию, обеспечение всесторонего развития на основе его способностей и талантов.

Любая педагогическая работа – это практическая деятельность. Выпускники педагогических вузов и педагоги со стажем знают, что педагогический профессионализм – совокупность умений учителя проявлять образцы личностно-ценностного отношения к ученикам, преподаваемым дисциплинам, детскому творчеству. Часто бывает так, что между теоретическими знаниями и практическими умениями продолжает сохраняться серьёзный разрыв. Преодолеть этот разрыв в современной школе можно средствами профессиональной переподготовки, повышения квалификации на рабочем месте, которую принято называть научно-методической деятельностью.

Все сложнее разобраться школьному учителю в потоке инноваций. В условиях модернизации образования в Казахстане важной задачей методической службы образовательной организации становится обеспечение реализации новых приоритетов образовательной политики, помощь педагогам в достижении высокого уровня профессиональной деятельности, научно-методическое сопровождение инновационных процессов.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Традиционно методическая деятельность или методическая работа предполагает подготовку, переподготовку и повышение квалификации кадров по всем аспектам преподаваемых предметов и по всем видам педагогической деятельности. Ю.К. Бабанским методическая работа определяется как «целостная, основанная на достижениях науки и передового педагогического опыта и на конкретном анализе учебно-

воспитательного процесса система взаимосвязанных мер, действий и мероприятий, направленных на всестороннее повышение квалификации и профессионального мастерства каждого учителя и воспитателя (включая и меры по управлению профессиональным самообразованием, самовоспитанием, самосовершенствованием педагогов), на развитие и повышение творческого потенциала педагогического коллектива школы в целом, а в конечном счете - на совершенствование учебно-воспитательного процесса, достижение оптимального уровня образования, воспитания и развития конкретных школьников» [Бабанский Ю.К., 1988, с. 184].

Т.Н. Макарова считает, что методическая работа является «основным видом образовательной деятельности, представляющим собой совокупность мероприятий, проводимых администрацией школы, учителями и воспитателями в целях овладения методами и приемами учебно-воспитательной работы, творческого применения их на уроках и во внеклассной работе, поиска новых, наиболее рациональных и эффективных форм и методов организации, проведения и обеспечения образовательного процесса» [Макарова Т.Н., 2002, с. 160].

По определению В.И. Андреева, «методическая работа в школе - это разнообразная деятельность учителей, которая направлена на изучение, овладение и распространение передового педагогического опыта, на повышение профессиональной квалификации и мастерства, на непрерывную работу по самообразованию и профессиональному саморазвитию». Как один из видов гностической деятельности педагогического коллектива школы, способствующей профессиональному росту учителей и развитию учебно-воспитательного процесса, рассматривают методическую работу Л.А. Байкова и Л.К. Гребенкина. Методическая работа рассматривается и как «управление процессом профессионального и личностного развития педагогических кадров, развертывание творческого потенциала и педагогической индивидуальности каждого учителя» [Андреев В. И., 1988, с. 16-20].

Отличие научно-методической работы учителей от традиционной учебно-методической работы заключается не в овладении уже существующими в науке знаниями и не в присвоении чужого опыта преподавания, а в самостоятельном отыскании, добыче нового знания. Научно-методическая работа (НМР) учителя – это научное исследование, целью которого является получение своих собственных, то есть авторских выводов и результатов (теоретического и практического характера) в области преподавания конкретной школьной дисциплины и в рамках избранной темы.

Главная цель научно-методической работы педагогов имеет двойственный характер, а именно: 1) повышение профессиональной квалификации и научно-методического уровня педагогических кадров; 2) обеспечение учебно-воспитательного процесса научно обоснованными средствами обучения (программами, планами, учебниками и учебными пособиями, средствами наглядности, компьютерными программами и т.д.). Обе стороны основной цели тесно взаимосвязаны и взаимообусловлены.

Из вышеизложенного можно сделать вывод о том, что научно-методическая работа является важнейшим звеном системы непрерывного образования педагогического коллектива школы, направленная на включение педагогов в творческий поиск, в научно-исследовательскую и инновационную деятельность.

Многообразие инновационных преобразований, проводимых сегодня в образовательных организациях, нуждается в серьезном научно-методическом обеспечении. Обновленные школьные программы требует и от педагогов и от руководителей знания тенденций инновационных изменений в системе современного образования, отличий традиционной, развивающей и личностно-ориентированной обучающих систем и технологий; знания интерактивных форм и методов обучения; владения методами проектирования, диагностирования, рефлексии.

В связи этим анализируя методическую работу нужно использовать в образовательной организации модель синергетического подхода в качестве теории самоорганизации.

Синергетический подход способствует изменениям педагогического коллектива к саморазвитию.

Приминение синергетической модели в педагогической работе позволит создать определенные психолого-педагогических условия, которые позволили бы сформировать положительную мотивацию педагогов к нововведениям и тем самым обеспечили бы процесс профессиональной самореализации, которое привело бы к сопровождению индивидуальной программы профессионального саморазвития педагогов, и создали бы условия для проявления творческого потенциала и реализации задатков в организации инновационного образовательного процесса, т.е. условия, благоприятных для осуществления инноваций. Таким образом, теория самоорганизации положен в основу развития профессионализма педагога. [Жамалова А.Р. ,URL: http://e-koncept.ru/2016/76036.htm].

З.Ж. Жанабаев и Б.А. Мукушев считают синергетику как парадигму системы образования, подразумевающую обучение как развитие творческих начал и культуры личности, которые приводят к самообразованию, саморазвитию и самовоспитанию студента и школьника [Жанабаев З.Ж., Мукушев Б.А., 2002, с. 51, 48].

Профессионализм понимается как качественная характеристика специалиста, свидетельствующая о высоком уровне владения умениями,

необходимыми для выполнения определенного вида деятельности. Профессионализм предполагает высокий уровень квалификации, то есть «уровень развития способностей работника, позволяющий ему выполнять трудовые функции определенной степени сложности в конкретном виде деятельности. Квалификация определяется объемом теоретических знаний и практических навыков, которыми владеет работник и является его важнейшей социально-экономической характеристикой» [Байкова Л.А., Гребенкина Л.К., 2000, с. 256].

Профессионализм педагога как ключевой фигуры системы образования определяет в значительной степени развитие не только образования, но общества в целом. В работах, посвященных профессионализму педагога, встречаются разные определения этого понятия. Содержание понятия «профессионализм педагога» исследователями характеризуется как:

– интегральная характеристика личности, представляющая совокупность педагогической компетентности, мастерства, профессионально значимых качеств и индивидуального имиджа педагога, обеспечивающая эффективность и оптимальность образовательной деятельности [Красношлыкова О.Г., 2006, с. 60].

– владение деятельностью в целом, удержание профессионалом ее предметности в многообразных практических ситуациях, способность к построению деятельности, ее изменению и развитию [Российская педагогическая энциклопедия: 2 т. 1998, с. 608].

Согласно Н.В. Кузьминой, профессионализм - это качественная характеристика субъекта деятельности, которая является мерой владения педагогом современными средствами решения профессиональных задач, продуктивными способами её осуществления [Кузьмина Н.В., 1990, с. 119].

Профессионализм педагога формируется в результате его самообразовательной деятельности, работы над собой и включения его в систематический, целенаправленный процесс повышения квалификации, профессионального развития.

Все вышеперечисленное актуализирует необходимость модернизации школьной методической деятельности. Понятие «методическая деятельность» связано, с одной стороны, с понятием «методы обучения», с другой – с представлением о педагогической деятельности, в генезисе которой появляются специфические действия, направленные на конструирование, выбор и использование этих методов как способов организации педагогом учебно-познавательной деятельности учащихся.

ВЫВОДЫ

В нашем исследовании обновление методической работы рассматривается в контексте синергетического подхода. В научной литературе широко применяется определение, предложенное Г. Хакеном. Синергетика, по его мнению, - это совокупный коллективный эффект взаимодействия большого числа подсистем, приводящий к образованию устойчивых структур и самоорганизации в сложных системах [Якушева С.Д., 2012].

Предметом синергетики являются механизмы самоорганизации. Поэтому ее и называют *теорией самоорганизации* [Современная западная философия: Словарь 1991, с. 414]. В настоящее время итогом продвижения синергетики в сферу образования стали идеи, отправной точкой которых является синергетичность процесса. Актуализация синергетического подхода в деятельности педагога-профессионала – сложный, динамичный, многоуровневый процесс. Педагог в этом случае вовлекается в различные формы методической работы способствующие реализовать свои внутренние возможности, которые представляют собой синергию биологических, психических, социальных и профессиональных возможностей.

Таким образом, развитие профессионализма педагога зависит от самоорганизационного компонента научно-методической работы, обеспечивающего активность, готовность к постоянному самосовершенствованию и самообразованию, непрерывному профессионально–личностному росту. Все сказанное позволяет сделать вывод, что применение синергетического подхода к организации научно-методической работы, открывает новые перспективы и возможности для развития профессионализма, мастерства и творческого потенциала педагогических кадров.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бабанский Ю.К. Методическая работа в школе: организация и управление М.: Б. и., 1988. – 184 с.
2. Макарова Т.Н. Планирование и организация методической работы в школе Т.Н. Макарова. М.: Педагогический поиск, 2002.- 160 с.
3. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Казань: Изд-во Каз. ун-та,1988. 16-20 с.
4. Жамалова А. Р. Синергетический подход к моделированию кадрового аттрактора в образовательной организации // Концепт. – 2016. – Спецвыпуск № 03. – ART 76036. – 0,4 п. л. – URL: http://e-

koncept.ru/2016/76036.htm. – ISSN 2304-120X.
5. Жанабаев З.Ж., Мукушев Б.А. Синергетика в педагогике.Алматы,2002. 51,48 с.
6. Байкова Л.А., Гребенкина Л.К. М.: Педагогическое общество России, 2000. 256 с.
7. Красношлыкова О. Г. Профессионализм педагога в контексте развития муниципальной системы образования / О. Г. Красношлыкова . Педагогика. -2006. -№ 1.- 60-66с.
8. Российская педагогическая энциклопедия: В 2 тт. / Гл.ред В.В. Давыдов. -М.: Большая Советская энциклопедия, 1998. - 608 с.
9. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. - М.: Высшая школа, 1990. - 119 с.
10. Якушева С.Д. Синергетический подход в развитии профессионального мастерства современного педагога . Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: сб. ст. по матер. XIII междунар. науч.-практ. конф. Часть II. – Новосибирск: СибАК, 2012.
11. Современная западная философия: Словарь / Сост. В. С. Малахов, В. П. Филатов. М.: Политиздат, 1991. 414 с.

УДК: 378.1

Калдияров Данияр Алтаевич,
д.э.н., профессор, проректор по академическим вопросам,
Жетысуский государственный университет им.И. Жансугурова
Талдыкорган, Казахстан,
e-mail: kaldiyarov_da@zhgu.kz

Жакипбекова Сауле Сотиялдиновна,
доктор философии (PhD), и.о. заведующей кафедры,
кафедра методик обучения и воспитания,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
Талдыкорган, Казахстан,
e-mail: sauleskorpion@maul.ru

СОЗДАНИЕ ИНКЛЮЗИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ В ВУЗЕ

Түйін: Мақалада ЖОО-да инклюзивтік білім беру ортасын қалыптастыру мәселелеріне ерекше көңіл бөлінген. Авторлар мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға арналған жоғары білім беру бағдарламаларын практикалық іске асыру үшін проблемалар мен тетіктерді қарастырды.

Кілт сөздер: жоғары білім беру жүйесі, инклюзивті білім беру, мүмкіндігі шектеулі тұлғалар, ресурстар, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу.

Аннотация. В статье значительное внимание уделено вопросам формирования инклюзивной образовательной среды в Вузе. Авторами рассмотрены проблемы и определены механизмы для практической реализации программ высшего образования для лиц с ограниченными возможностями здоровья.

Ключевые слова: система высшего образования, инклюзивное образование, лица с ограниченными возможностями здоровья, ресурсы, психолого-педагогическое сопровождение.

Summary: The article pays considerable attention to the formation of an inclusive educational environment at the University. The authors consider the problems and identify mechanisms for the practical implementation of higher education programs for people with disabilities.

Key words: higher education systems, inclusive education, persons with disabilities, resources, psychological and pedagogical support.

ВВЕДЕНИЕ

В период демократизации системы образования Республики Казахстан, утверждения гуманистических подходов к воспитанию, развитию и обучению подрастающего поколения особую актуальность приобретает проблема создания оптимальных условий для творческого развития, самообразования, профессионального самоопределения лиц с ограниченными возможностями здоровья *[*«Наука и жизнь Казахстана, 2019, 400-402 с.].

Государственная политика в отношении лиц с ограниченными возможностями здоровья, ориентированная на расширение их доступа к общему и высшему образованию, построена на принципах «светского, гуманистического и развивающего характера образования, приоритет гражданских и национальных ценностей, жизни и здоровья человека, свободного развития личности, равенство прав всех на получение качественного образования, уважение прав и свобод человека» [Закон РК «Об образовании», с.3].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

На современном этапе большое внимание уделяется разработке программ для получения студентами с ограниченными возможностями здоровья высшего профессионального образования, являющегося одним из неотъемлемым и признанным условием для их социализации и адаптации в обществе. Образование в вузе, является с одной стороны эффективным механизмом развития личности, с другой – дает экономическую независимость, способствуя повышению социального статуса студента с ограниченными возможностями здоровья, превращая его из пассивного потребителя социальных услуг в активного и квалифицированного гражданина общества, имеющие равные права наряду со всеми.

Одним из направлений модернизации системы высшего образования в Казахстане является реализация инклюзивного образования, предполагающее совместное обучение студентов с ограниченными возможностями здоровья с остальными обучающимися с учетом разнообразных образовательных потребностей и индивидуальных возможностей каждого из них.

Необходимость создания инклюзивной среды и комплексного сопровождения студентов с ограниченными возможностями здоровья активно обсуждается в последние годы отечест-

венными учеными, как Мовкебаева З.А. [Мовкебаева З.А., Астана, 2015, с. 140-143], А.Н. Аутаева [Аутаева А.Н., 2016, с. 4-7], Сулейменова Р.А. [Суйлеменова Р.А., 2014, с. 43-46], Намазбаева Ж.И. [Намазбаева Ж.И., 2007, с. 56], Оралканова И.А. [Оралканова И.А., Астана, 2017, с. 257-263] и др.

В государственных общеобязательных стандартах образования всех уровней Республики Казахстан инклюзивное образование трактуется как «...процесс, обеспечивающий равный доступ к воспитанию и обучению всех воспитанников с учетом их особых образовательных потребностей и индивидуальных возможностей». Это подразумевает создание индивидуальной траектории обучения в Вузе, где «индивидуальный план для лиц с особыми образовательными потребностями разрабатывается с учетом особенностей их психофизического развития [«Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования всех уровней образования. Приказ Министерства образования и науки республики Казахстан от 31 октября 2018 года *№ 604*].

За последние годы в области государственной политики в сфере высшего образования для студентов с ограниченными возможностями здоровья в Казахстане произошли значительные изменения, которые можно охарактеризовать как этап трансформация высшего образования. С одной стороны в стране имеется весьма развитая законодательная база, декларирующая права абитуриентов и студентов с ограниченными возможностями развития на высшее образование, с другой – начали появляться механизмы для практической реализации этих прав, которые включают обеспечение равного физического доступа к объектам инфраструктуры и образовательным ресурсам, обучение с применением дистанционных образовательных технологий, неограниченный доступ к электронной информационно-образовательной среде университета.

В большинстве казахстанских вузах функционируют определенные процедуры информирования абитуриентов с ограниченными возможностями здоровья о работающей системе комплексной поддержки таких студентов, но тем не менее не на должном уровне создана единая система комплексного сопровождения студентов данной категории: не внедрены технологии, облегчающие процедуры текущего контроля; в недостаточном количестве имеются технические средства для обучения студентов с нарушениями зрения и слуха, опорно-двигательного аппарата.

Необходимо признать и то, что существуют проблемы в области обеспечения студентов с ограниченными возможностями здоровья учебно-методическими ресурсами; разработки новых подходов и критериев аттестации, создания дидактических материалов, обеспечивающих успешное обучение студентов с ОВЗ (памятки, алгоритмы, опорные таблицы, индивидуальные задания с различными видами и объемом помощи); реализации коррекционно-развивающей составляющей личностно ориентированного учебного плана в условиях инклюзивного обучения, направленной на решение специфических задач, обусловленных особенностями психофизического развития студентов, путем осуществления индивидуального и дифференцированного подхода; повышения психолого-педагогической компетентности педагогического коллектива.

Создание инклюзивной среды образовательной организации – сложный, трудоемкий, многоплановый процесс, включающий в себя не только изменения архитектурного дизайна зданий, обеспечение техническими средствами обучающихся с ограниченными возможностями здоровья, но, прежде всего, подготовку педагогов, способных работать в условиях инклюзивного образования [Мовкебаева З.А., Астана, 2015, с. 14.].

Несмотря на то, что преподаватель, реализуя принципы совместного обучения, должен относиться к обучающимся лицам с ОВЗ так же, как ко всем остальным студентам, и предъявлять те же требования к освоению образовательных программ, его педагогическая деятельность приобретает специфические черты, которые заключаются в учете данных о психофизических особенностях обучающихся разных нозологических групп: с нарушениями зрения, слуха, опорно-двигательного аппарата и др.

Более того, студенты с ОВЗ различаются не только по нозологии, но и по степени тяжести и структуре нарушений (с тяжелой, средней, легкой степенью нарушений), по времени возникновения нарушения (с врожденным или приобретенным нарушением), по причинам и характеру протекания заболевания; по медицинскому анамнезу и прогнозу; по состоянию сохранных функций; по социальному статусу и другим признакам, что откладывает отпечаток на развитие их психических процессов, непосредственно влияющие на усвоение информации об окружающем мире.

Анализ психолого-педагогической литературы позволил выделить следующие компоненты в педагогической деятельности преподавателей, участвующих в обучении лиц с ограниченными возможностями здоровья: мотивационный, информационный и методический.

Мотивационный компонент определяется, прежде всего, профессиональной и личностной готовностью преподавателя к работе с обучающимися с ОВЗ, способствующей созданию доброжелательной комфортной атмосферы в учебной группе, развитию взаимной поддерж-

ки, толерантному отношению между всеми участниками инклюзивного образовательного процесса.

Информационный компонент предполагает, во-первых, знание нормативно-правового обеспечения инклюзивного образования, личную ответственность преподавателя за нераспространение данных об обучающихся с ОВЗ (вид нарушения, степень инвалидности и другая персональная информация) в соответствии с Закон РК «О персональных данных и их защите». Во-вторых, необходимость овладения педагогами знаниями в области современной общей и специальной педагогики и психологии. Профессорско-преподавательский состав большинства вузов не только не знаком с основами обучения студентов с ОВЗ, но и с технологиями обучения в высшей школе, учитывающими возрастные и индивидуальные особенности обучающихся.

Методический компонент предусматривает овладение педагогом методами, способами, технологиями и формами организации инклюзивного образовательного процесса, которые должны найти отражение в учебно-методическом обеспечении преподаваемых дисциплин и способствовать процессу индивидуализации обучения для каждого конкретного студента с ограниченными возможностями здоровья.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Создание системы инклюзивного образования требует не только преодоления барьеров физической доступности для лиц с ОВЗ, но и реорганизации всего образовательного процесса в соотвествии с их особыми образовательными потребностями.

Таким образом, решение вышеуказанных проблем могло бы положительно повлиять на процесс формирования единой инклюзивной образовательной среды высших учебных заведений, значимость которой в социализации лиц с ограниченными возможностями здоровья бесспорна. Организация квалифицированного психолого-педагогического сопровождения, создание специальных образовательных условий, включающих оборудование инклюзивного образовательного пространства и наличие адаптированных образовательных программ повлияет на привлечение большего количества абитуриентов данной категории и получения ими качественного высшего образования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Жакипбекова С.С., Ибрагимова К.К. Нормативноправовое регулирование инклюзивного образования в Казахстане. Международный научный журнал «Наука и жизнь Казахстана» №1(74) 2019, ISSN 2073-333X, 400-402 стр.
2. Закон Республики Казахстан «Об образовании» [Электронный ресурс]: Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.01.2020) URL:http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377/
3. Мовкебаева З.А. Проблемы и перспективы реализации инклюзивного образования в вузах Мат. межд.науч.-практ.форума «Инклюзивное образование: актуальные проблемы и перспективы». – Астана: ЕНУ им.Л.Н.Гумилева, 15.10.2015. – С.10-14.
4. Аутаева А.Н., Королева Ю.А.Инклюзивное образование в России и Казахстане. Материалы международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы теории и практики инклюзивного образования» 20 октября 2016 года, стр.4-7
5. Сулейманова Р.А. - Алматы: Раритет, 2002. - 917 с. Подготовка педагогических кадров в ВУЗе к инклюзивному образованию//Мат. Респ. Науч.-практ. Конф. «Психологическая наука и практика как основа успешного развития современного общества».-Алматы,16.05.2014.-С.43-46.
6. Намазбаева Ж.И. Психологические проблемы современного высшего образования. - Алматы, 2007.
7. Оралканова И.А. О подготовке педагогических кадров к работе в условиях инклюзивного образования. Сборник материалов международной научно-практической конференции «Особенности развития инклюзивного образования: Международный опыт и отечественная практика». Казахстан, Астана, 21 сентября 2017 года,стр 257-263
8. «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования всех уровней образования». Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 604.

ӘӨЖ 373.13:51(574)

Кожашева Гульнар Оңалбаевна,
п.ғ.к., қауымдастырылған профессор,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

Ермекова Набира Сағидуллаевна,
педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ.

Забиева Камшат Казбековна,
2 - курс докторанты,
6D010900 - Математика мамандығы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы,
e-mail: Zabieva_KK @mail.ru

БОЛАШАҚ МАТЕМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІН WEB-ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ҚОЛДАНУҒА ОҚЫТУ

Кожашева Гульнар Оңалбаевна,
к.п.н., ассоциированный профессор,
Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

Ермекова Набира Сагидуллаевна,
магистр педагогических наук, старший преподаватель,
Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова,
г. Талдыкорган

Забиева Камшат Казбековна,
докторант 2 курса,
специальность 6D010900 – Математика,
ЖГУ имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

ОБУЧЕНИЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ WEB-ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Kozhasheva Gulnar,
Candidate of Pedagogical Science, Professor,
ZhSU named after Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

Yermekova Nabira,
Master of pedagogical Sciences, senior teacher,
ZhSU named after Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

Zabiyeva Kamshat,
2-year doctoral student,
specialty 6D010900-Mathematics,
ZhSU named after I. Zhansugurov,
Kazakhstan, Taldykorgan

TRAINING FUTURE MATH TEACHERS TO USE WEB TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Түйіндеме: Мақалада коронавирустың пандемиясы жағдайында болашақ математика мұғалімдерін Web-технология мүмкіндіктерін пайдалануға қалай оқыту керектігі айтылған. Оқытудың интерактивті түрлері, атап айтқанда Web-технологиялар, Web-квест, оқу процесін қолдау үшін онлайн-қосымшалар және мессенджерлердің түрлері ерекше қызығушылық тудырады. Қазіргі уақытта онлайн-қосымшаларды және мессенджерлердің түрлерін қолдану білім алушылардың оқу қызметін ұйымдастыруда және білім сапасын арттыруда құндылығы зор.

Түйін сөздер: Web, web-сервер, web-квест, онлайн-қосымшалар, мессенджерлер, технология.

Аннотация. В статье говорится, как обучить будущих учителей математики использованию возможностей Web-технологии в условиях пандемии коронавируса. Особый интерес представляют интерактивные формы обучения, в частности Web-технологии, Web-квест, онлайн-приложения для поддержки учебного процесса и разновидности **мессенджеров.** В настоящее время применение онлайн-приложении и разновидностей **мессенджеров** в организации учебной деятельности обучаемых и повышения качества образования неоценимо.

Ключевые слова: Web, web-сервер, web-квест, онлайн-приложения, **мессенджеры,** ценности, технология.

Annotation. The article describes how to train future math teachers to use the capabilities of Web technology in the context of a coronavirus pandemic. Of particular interest are interactive forms of learning, in particular Web-technologies, Web-quest, online applications to support the educational process and types of messengers. Currently, the use of online applications and varieties of messengers in the organization of educational activities of students and improving the quality of education is invaluable.

Keywords: Web, web server, web quest, online apps, messengers, values, technology.

Қазіргі жағдайда білім беру жүйесінің стратегиялық міндеттерінің бірі - Web-технологиялардың мүмкіндіктерін пайдаланып оқу пәнін меңгеруге, ғылыми қызығушылықты дамытуға, білім алушылардың оқу қызметін белсендіруге, практикалық бағыт деңгейін көтеруге оқудың барынша белсенді нысандары, құралдары мен әдістерін ықпал ету.

Заманауи адамзатқа қажетті көптеген қасиеттерді қалыптастыруға математика пәні үлкен рөл атқарады. Математика сабағында білімгерлер ойлауды, дәлелдеуді, тапсырмаларды орындаудың тиімді жолдарын іздеуді, тиісті қорытынды жасауды үйренеді.

Сондықтан білімгерлерді осындай жұмысқа баулу үшін оқытудың интерактивті түрлері, атап айтқанда Web-технологиялар, Web-квест, оқу процесін қолдау үшін онлайн-қосымшалар және мессенджерлердің түрлері ерекше қызығушылық тудырады.

Қазіргі уақытта интернет жағдайында ақпараттық өзара іс-қимыл мүмкіндіктерін кеңейуі жүріп жатыр, ол Web-технологиялардың дамуымен айқындалады. Web-технологияның негізі «клиент-сервер» типті гипермәтіндік ақпараттық жүйе болып табылады.

Web-технологиялар барлық мектеп пәндері бойынша, атап айтқанда математика бойынша білім беру процесінің тиімділігі артады, өйткені оқу мақсатындағы электронды құралдарды қолдану арқылы математикалық ақпаратты берудің әртүрлі нысандарын пайдаланады.

Қазіргі заманға ақпараттық технологияларды дамыту білім беру саласында сапалы серпіліс жасау үшін үлкен мүмкіндіктерді көре отырып, гипермәтіндік және гипермедиа технологиясын айтарлықтай ілгерілетуге жол ашады. Білім беру саласындағы ақпараттандыруға арналған желі әртүрлі жоғары технологиялық оқыту әдістемелерін, оның ішінде Web-квестерді әзірлеуге мүмкіндік берді.

Мектеп тәжірибесінде Web-квесттер математикалық білім беру саласында да қолданылады. Ерекше техникалық білімді талап етпейтін оқу процесіне енгізудің қарапайым тәсілі кезінде олар сыни және абстрактілі ойлауды, салыстыра, талдай, жіктей білуді, дербес жоспарлау дағдыларын, мақсатты болжауды, дербес құрылған білім беру траекториясы бойынша оқытылатын математикалық материалды (оқу курсын, оқу тақырыбын, оқу мәселесін) белсенді тануды дамытуға ықпал етеді.

Олар сондай-ақ қызығушылықтары мен қабілеттеріне байланысты білім беру стратегиясын таңдауға, атап айтқанда, теориялық, қолданбалы, зерттеу, тарихи немесе түзету-талдау қызметіндегі нәтижелерді жоспарлау мүмкіндігіне, сондай-ақ білімгерлерді математикаға оқытуда шығармашылық құрамды арттырады.

Ойын Web-квесттер білім беру сипатында болуы мүмкін, өйткені белгілі бір математикалық білім жиынтығымен немесе жекелеген, бытыраңқы математикалық фактілермен танысуға мүмкіндік береді. Олар 5-6 сынып білімгерлерына бағытталған, өйткені ақпарат беру нысаны ойын сипатында болады. Ойындық білім беру Web-квестінің мақсаты өте қарапайым және ол жасөспірімді қызықты ойынмен қызықтырып, оны қарапайым математикалық мәліметтермен таныстырады.

Зерттеу Web-квестері, керісінше, білімгерлердің пән бойынша оқыған білімін тереңдетуге мүмкіндік береді, яғни білімгерлердің тек бір санатына ғана бағытталған, атап айтқанда математикамен айналысуға жақсы ынталы және өз портфолиосын белсенді толықтыруға тырысатындар. Олар тар сипаттағы қандай да бір оқу проблемасының мазмұнын қамтуы мүмкін (мысалы, арифметикалық іс-әрекеттер бойынша шағын жобалар) немесе керісінше, Оқу пәнінің әртүрлі облыстарынан (мысалы, алгебра, геометрия және математикалық талдау бойынша) білімді іске қосу. Көріп отырғанымыздай, білімгерлердің барлық санаттарын ойын және зерттеу Web-квесттерінің белсенді танымдық қызметіне тарту үшін жеткіліксіз, білім беру Web-квестерінің басқа да түрлерін іске қосу қажет.

Осыған орай, болашақ математика мұғалімдеріне 6 сыныпта математика пәнін оқыту барысы бойынша Web технологияны пайдаланып төмендегідей үш тілде құрылған сайттың құрлымын ұсынамыз (1 сурет):

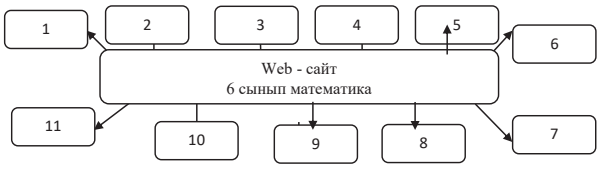

1 сурет - Web - сайт

1. Тарауларға байланысты қысқа мерзімді жоспарлар;
2. Тапсырмаларға дискриптор құру, бағалау;
3. Тақырыптарға байланысты деңгейлік жаттығулар жүйесі;
4. Математикалық сауаттылықты дамытатын логикалық есептер жинағы;
5. Бөлімдік жиынтық бағалау тапсырмалары;
6. Тоқсандық жиынтық бағалау тапсырмалары;
7. Бейнероликтер жинағы
8. Әр тарауға тест тапсырмалары;
9. Олимпиада, конкурстарға қажетті материалдар жиынтығы;
10. Іс-тәжірибе алмасу блогы (шебер сыныптар т.б.)
11. Ойын сабақтары және интеллектуалды ойындар.

Мысалы, «Математикалық сауаттылықты дамытатын логикалық есептер жинағы» бөлімінде логикалық есептер және оларды шығару жолдары көрсетілген. Осы аталған логикалық есептер жинағын қолданып 6 сыныптан кейін оқушылар білімдерін математика мен логикадан дайындалуға, білімдерін шыңдауға, дарынды балаларға арналған «Назарбаев интеллектуалды мектебі» және «Білім-инновация» лицей-интернатына түсуге мүмкіндік алады. Логикалық есептерді сайттың негізгі бетінен көруге болады (2 сурет):

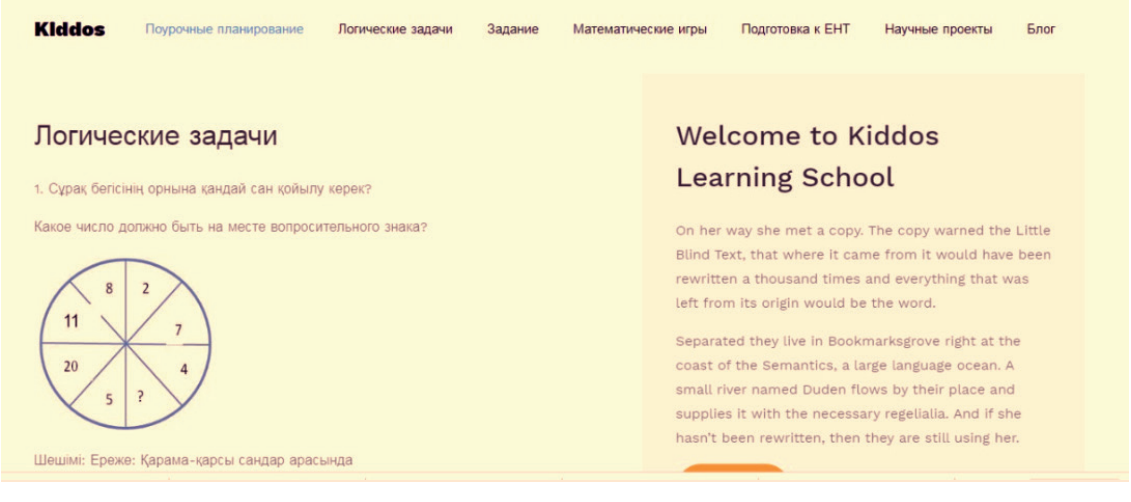

2 сурет - «Математикалық сауаттылықты дамытатын логикалық есептер жинағы»

Білім беру аясында бейнероликтер, слайдшоулар, үшөлшемді модельдер, иллюстрациялар, математикалық симуляторлар және жаттықтырғыштар ұсынылған. Әр оқушыны қызықтырудың және нақты ғылымдарды сүйікті пәнге айналдырудың тиімді жолы.

Қазіргі уақытта біздің елімізде және бүкіл әлемде болып жатқан жағдайға байланысты білімгерлер оқу орындарына барып білім алуға мүмкіндігі жоқ болғандықтан «Бейнеролик-

тер жинағы» бөлімінінің пайдасы өте зор. Атап отырған бөлімде өтілетін және өтілген сабақтың бейнероликтері жинақталған, бұл өте қолайлы, кез келген уақытта түсінбей жатқан материалды қайталап, бірнеше рет көріп түсінбеген тақырыпты және есептің шығару жолдарын көруге болады.

Күнделікті сабақтар математикалық есептер қызықты, тартымды болу үшін ойын сабақтары және интеллектуалды ойындар жинағы ұсынылған.

Бұл жинақтың мақсаты - пәндер бойынша алған білімдерін саралау, ой ұшқырлықтарын байқау, топпен бірлесе отырып жұмыс істей білуге және өз білімін көрсете білуге үйрету; оқушылардың сөздік қорын молайту, дүниетанымдарын кеңейту, тіл байлығын, шығармашылық қиялын, логикалық ойлау қабілетін дамыту, өз ойын еркін жеткізе білуге және шығармашылықпен еңбек ете білуге дағдыландыру. Оны төмендегі суреттен көре аласыздар (3 сурет).

Біздің мақаламызда жалпы педагогикалық міндетті шешуге талпыныс жасалды. Ол Web-технологиялардың мүмкіндіктерін пайдаланып оқу пәнін меңгеруге, ғылыми қызығушылықты дамытуға, білім алушылардың оқу қызметін белсендіруге, практикалық бағыт деңгейін көтеруге оқудың барынша белсенді нысандары, құралдары мен әдістерін ықпал ету болған.

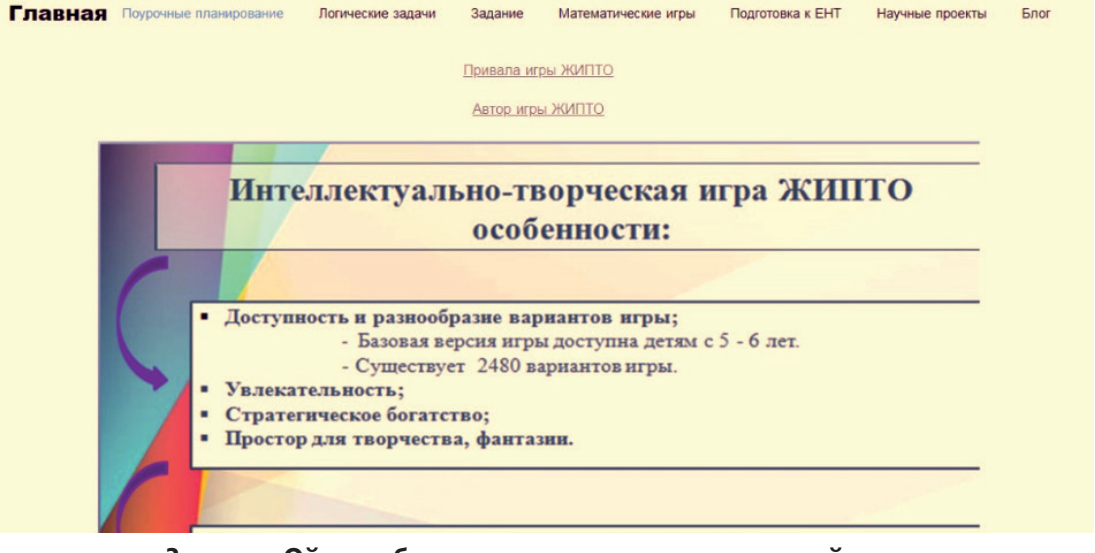

3 сурет - Ойын сабақтары және интеллектуалды ойындар

Жоғарыда баяндалғанды қорыта келе, бүгінгі күні білім беру саласында білімгерлерді математика пәнін меңгеруге, ғылыми қызығушылықты дамытуға, білім алушылардың оқу қызметін белсендіруге, практикалық бағыт деңгейін көтеруге Web-технологияларды белсенді іске асыру үшін әлеуметтік-жеке, дидактикалық-әдістемелік және технологиялық сипаттағы нақты алғышарттар бар екенін атап өтеміз. Осылайша, ұсынылған Web-сайт білімгерлерді шығармашылық және белсенді математикалық қызметке тартуға ықпал етеді, бұл кез келген сапалы оқытудың қажетті шарты болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Амосова Н.В. Общие проблемы развития творческой личности при обучении математики. // Изд-во АО ИУУ, 2005.
2. Напалков С.В., Гусева Н.В. Web-технологии как педагогические формы приобщения школьников к творчеству в процессе обучения математике // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 6.;
3. Кожашева Г.О. және басқалар. Жаңартылған білім беру аясында математиканы оқытуда ақпараттық-коммуникативтік технологияларды пайдаланудың тиімділігі// ЖМУ Хабаршысы, №4 (92), 28-32 б., 2019
4. Забиева К.К., Сеитова С.М. Web-технологиялар - математиканы оқыту процесінде оқушыларды шығармашылыққа баулудың бір жолы // ЖМУ Хабаршысы, №4 (92), 18-23 б., 2019

ӘОЖ 539.42:620.

Кожашева Гульнар Оңалбаевна,
п.ғ.к., қауымдастырылған профессор,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан,
e-mail: kozhasheva_gulnar@mail.ru

Ескендиров Куаныш Бакитжанович,
докторант,
І. Жансүгіров атындағы ЖМУ,
Талдықорған қ., Қазақстан

Сеитова Сабыркуль Макашевна,
п.ғ.д., профессор,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТҮРЛЕРІ МЕН ФОРМАЛАРЫ

Кожашева Гульнар Оңалбаевна,
к.п.н., ассоциированный профессор,
Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

Ескендиров Куаныш Бакитжанович,
докторант,
ЖГУ имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

Сеитова Сабыркуль Макашевна,
д.п.н., профессор,
Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

СОВРЕМЕННЫЕ ВИДЫ И ФОРМЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Kozhasheva Gulnar Onalbaevna,
Candidate of Pedagogical Science, Professor,
ZhSU named after Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

Yeskendirov Kuanysh,
doctoral student,
ZhSU named after Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

Seitova Sabyrkul Makashevna,
Doctor of Pedagogical Science, Professor,
ZhSU named after Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

MODERN TYPES AND FORMS OF DISTANCE LEARNING

Түйіндеме: Мақалада қашықтықтан оқытудың негізгі түрлері мен формалары қарастырылған. Қазіргі заманда білім беруде қолданыс тапқан бірнеше қашықтықтан білім берудің бірнеше үлгілері көрсетілген.

Кілт сөздер: қашықтықтан білім беру, электрондық пошта, компьютерлік оқулық, ақпараттық технологиялар, модель, компьютерлік телекоммуникациялар.

Аннотация. В статье рассмотрены основные виды и формы дистанционного обучения. Пред-

ложены несколько моделей дистанционного образования, применяемых в современном образовании.

Ключевые слова: дистанционное образование, электронная почта, компьютерный учебник, информационные технологии, модель, компьютерные телекоммуникации.

Abstract. The article considers the main types and forms of distance learning. Several models of distance education used in modern education are proposed

Keywords: distance education, e-mail, computer textbook, information technologies, model, computer telecommunications.

Развитие научно-технического прогресса и его воздействие на все стороны жизни общества привело к существенным изменениям в системах образования всех развитых стран. Новые техно-инфраструктуры начинают определять особенности современной образовательной сферы, такие как относительная независимость от географической среды и от интересов профессиональных сообществ, которые учебные заведения призваны удовлетворять посредством подготовки молодых кадров и переподготовки старых. Дистанционное обучение и высшее образование находятся в настоящее время в процессе адаптации к происходящим в обществе изменениям.

Дистанционное обучение (ДО) - это универсальная форма обучения, позволяющая использовать не только широкий спектр традиционных, но и новых информационных и телекоммуникационных технологий. Новые технологии предоставляют возможности для совместной творческой деятельности студентов и преподавателей, но почти бесполезны при традиционном информационно-объяснительном подходе к обучению. Из «носителя истины» преподаватели превращаются в соучастников продуктивной деятельности, в отношениях между педагогами и студентами появляется партнёр-компьютер, предоставляющий новые возможности другим его участникам и требующий изменения сложившихся отношений между ними.

В мире уже накоплен достаточно богатый опыт реализации систем дистанционного обучения. К примеру, в США в системе дистанционного образования обучается более 1 млн. человек. Национальный Технологический университет еще в начале 90-х годов обеспечил подготовку более тысячи студентов на степень магистра, в том числе с помощью технологий дистанционного образования [Матвиюк В.М., 2015, 84 с.].

В передовых странах дистанционное образование развивается не только в рамках национальных систем образования, но и отдельных коммерческих компаний с преимущественной ориентацией на подготовку в области бизнеса. Это крупнейшие мировые холдинги, такие как General Motors, Ford, IBM и многие другие. В некоторых случаях их проекты во многом опережают государственные образовательные программы.

В целом можно выделить несколько моделей дистанционного образования, отличающихся особенностями используемых технологий, а также степенью управления и ответственности преподавателя и учащихся (Рис. 1):

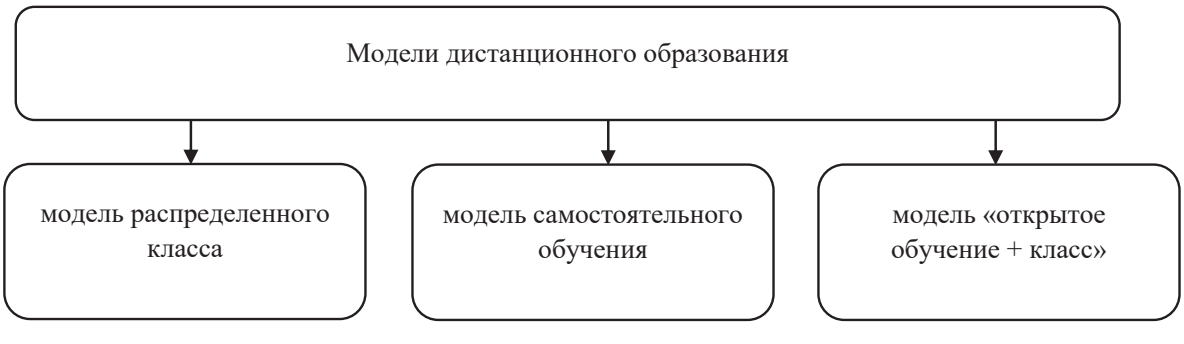

Рисунок 1 Модели дистанционного образования

Использование всех этих моделей ведет к переоценке ценностей в мировоззрении преподавателя. Дело в том, что многие преподаватели уверены, что причина неуспеваемости, слабых результатов студентов кроется в недостаточном количестве очных занятий, предусмотренных учебным планом. Однако это не всегда верно. Часто пренебрежение лектора к учебному пособию, а значит, - к самостоятельной организации работы студента - приводит к получению учащимися только поверхностных знаний по предмету. Неполный конспект лекций преподавателя становится единственным средством сдать экзамен. Такую форму необходимо менять. Дистанционное обучение ставит своей целью создать полную и разнообразную дидактическую структуру учебного процесса и специально разработанных учебников и учебных пособий [Топунова М.К., 2012].

Современное образование вообще в большей степени ориентировано на самостоятельное изучение большинства предметных дисциплин. Упор делается на самостоятельную работу студента над учебным материалом, в то время как аудиторные занятия играют в этом процессе только вспомогательную роль.

Но обучение и переобучение всей массы желающих на основе классической образовательной технологии невозможно, поэтому не случайно в течение последнего десятилетия численность обучающихся по нетрадиционным технологиям растёт быстрее числа студентов дневных и вечерних отделений.

К сожалению, до настоящего времени методические аспекты информационных технологий обучения не поспевают за развитием технических средств. Именно отставание в разработке психолого- педагогических проблем, «нетехнологичность» имеющихся разработок считают одной из основных причин разрыва между потенциальными и реальными возможностями информационных технологий обучения (ИТО). Не случайно в последние годы растёт количество работ в данной области, исследуется ряд аспектов, связанных с повышением эффективности учебного процесса на основе использования технологий ДО.

Сейчас в Казахстане ДО развивается стремительными темпами. Однако развитию дистанционных технологий препятствуют привычные для нашей страны причины - отсутствие материально-технического обеспечения, дефицит компьютерного обеспечения, низкий заработок преподавателей, часто просто нежелание государства вкладывать деньги в образование, в частности, в какие-то инновационные проекты.

В настоящее время ДО и высшее образование находятся в процессе адаптации к происходящим в обществе изменениям. Новые информационные технологии начинают определять суть образовательной среды. Назревает переосмысление роли образования. Дистанционное образование нового поколения наделит студентов возможностью быть автономными познающими субъектами, значительно изменит привычные отношения «преподаватель - студент».

Дистанционное обучение прочно связано с инновационными технологиями обучения с помощью компьютеров и цифровых технологий. Важным средством ДО являются компьютерные обучающие программы и компьютерные телекоммуникационные сети. Но кроме этого существует множество других технологий ДО. Некоторые из них еще недостаточно хорошо проработаны, другие давно обеспечили себе стабильное положение в системе образования, например, кейс технологии и сетевые технологии.

Цифровые технологии в сфере ДО, получившие развитие в последнее десятилетие, включают в себя программы гипермедиа, что позволяет обучаемому самому контролировать порядок освоения информационного массива, а также базы данных, доступные через Internet и другие сети, и даже интегрированные комплексы данных, что рано или поздно даст обучаемым возможность соединяться с видеокурсами, аудиоматериалами, базами данных и другим программным обеспечением прямо из дома или с места работы.

Предметно-ориентированные среды представляют собой пакеты программ, позволяющие оперировать с объектами и отношениями, соответствующие их определению (рис. 2), а также обеспечивают наглядное представление объектов и их свойств.

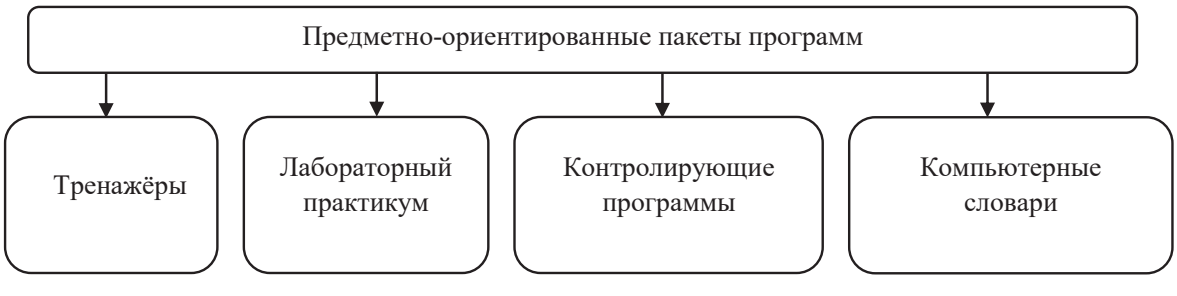

Рисунок 2 Предметно-ориентированные пакеты программ

Обучаемый оперирует объектами среды, руководствуясь методическими указаниями, в целях достижения поставленной дидактической задачи, либо производит исследование, цели и задачи которого поставлены студентом самостоятельно.

При построении компьютерных систем управления учебным процессом используют базы данных для сбора информации об учащихся, программы учёта успеваемости, результатов тестирования, определения среднего балла и т.п. В рамках реализации данного подхода к автоматизации управления учебным процессом происходит использование таких достижений новых информационных технологий в образовании, как электронные доски объявлений,

электронная почта, компьютерные телеконференции, системы телекоммуникаций и спутниковая связь. Эти средства могут участвовать в реализации управления непосредственно учебным процессом при осуществлении программ дистанционного направления, компьютерные технологии могут использоваться в совокупности с другими техническими средствами обучения и в сочетании с любыми другими методами обучения.

Телекоммуникации (греч. tele - вдаль, далеко, лат. communicatio - общение) - это в широком смысле все средства дистанционной передачи информации, такие, как радио, телевидение, телефон, телеграф, телетайп, телекс, телефакс, а также появившиеся сравнительно недавно компьютерные телекоммуникации.

Компьютерные телекоммуникации считаются сейчас не только самым новым, но и самым перспективным видом телекоммуникаций. Компьютерные телекоммуникации - это средства дистанционной передачи данных с одного компьютера на другой (другие) при помощи модемов и телефонной сети.

Электронная почта - это совокупность программно-аппаратных средств, обеспечивающих передачу сообщений между компьютерами. Учебное значение электронной почты состоит в том, что она стимулирует и облегчает обмен опытом преподавателей; повышает интерес студентов к учебному курсу; расширяет коммуникативную практику студентов, помогает в совершенствовании письменной речи; делает возможным использование новых методических приёмов [Хабибулина Э.М.].

Некоторые функции особенно полезны в процессе обучения. Это создание списка рассылки сообщений и приложения к письму.

Если преподаватель решил использовать возможности электронной почты для своих занятий, то должен установить правила переписки для его обучаемых, по которым будут обрабатываться адресованные ему сообщения. Например, можно осуществить анализ сообщений по таким признакам, как «отправитель сообщения», заданные слова в поле «тема», по пометке важности сообщения, по наличию присоединенного файла. Сортировать сообщения лучше по различным папкам. Иногда необходимо, чтобы сообщение было прочитано незамедлительно, тогда отправитель, чаще всего это преподаватель, может установить для него высокий приоритет. В почтовом ящике получателя такое письмо будет отмечено восклицательным знаком красного цвета.

Другой разновидностью почтовых услуг являются конференции. Они используются для реализации обратной связи между учеником и преподавателем. Такая технология уничтожает для преподавателя необходимость общаться с каждым учеником индивидуально и позволяет организовать коллективную работу студентов. Существует два вида электронных конференций: «реальные» конференции, когда пользователи общаются друг с другом непосредственно, возможно даже с использованием звука и видеоизображения (это дорогой и организационно относительно сложный вид услуг), и отсроченные во времени дискуссии, которые чаще всего и называются электронными конференциями. Во втором случае сообщения направляются получателям в соответствии со списком рассылки телеконференций. У этого вида телеконференций есть свои преимущества. Во-первых, по электронной почте участники могут высылать иллюстративный и мультимедийный материал, который в обычных программах текстовых телеконференций представить пока невозможно. Во-вторых, это достаточно большое время, которое позволяет студентам как следует обдумать свои вопросы, ответы и суждения. Но здесь есть и свои неудобства. Так как переписка происходит не синхронно, ответ часто приходится очень долго ожидать. Когда такая телеконференция проходит в режиме реального времени, принято обмениваться короткими сообщениями, состоящими из нескольких строк. При этом время составления вопросов и ответов сильно ограничено.

Комбинация компьютерных обучающих программ с телекоммуникационной сетью является разновидностью дистанционного обучения. Учебный материал, доступный по электронной сети, может быть представлен в более удобном для использования виде, чем при его традиционном способе изучения посредством прослушивания лекций в аудитории и работы с учебной литературой в читальном зале. Системы мультимедиа могут обеспечивать более высокое качество изображения (например, слайды на лекции), звукового и видеосопровождения. Более того, они позволяют многократно возвращаться к отдельным важным для понимания моментам, что не всегда возможно на лекции.

On-line курсы повышают квалификацию в деле поиска необходимой информации в сложных информационных системах и позволяют повысить эффективность процесса поиска.

Например, World Wide Web уже сегодня содержит больше информации, чем самые большие библиотеки.

И, наконец, on-line курсы, представленные в сетях, позволяют студентам общаться друг с другом в процессе изучения материала и обсуждать сложные вопросы, погружая их как бы в «виртуальные классы».

На ранних этапах создания компьютерных программ для учебного процесса осуществлялись попытки создания систем, соединяющих в себе свойства большинства типов программ

и предназначенных для использования на всех фазах процесса обучения. Постепенно такие интегрированные среды «переросли» в компьютерные учебники.

Единое общепринятое определение отсутствует, однако ясно, что его нельзя сводить только к одному из многочисленных видов обучающих программ. Довольно распространённым является взгляд на компьютерный учебник (КУ) как на программно-методический комплекс, позволяющий самостоятельно освоить учебный курс и его большой раздел и часто объединяющий в себе свойства обычного учебника, справочника, задачника и лабораторного практикума. Этот «электронный лектор» призван не только сохранить все достоинства книги или учебного пособия, но и в полной мере использовать современные информационные технологии, мультимедийные возможности, предоставляемые компьютером [Ескендиров К.Б.,Сеитова С.М.,-журнал /Наука и жизнь/2019].

Кроме компьютерных телекоммуникаций, существуют так называемые к-технологии и с-технологии. Основой всех кейс технологий является кейс-набор, который формируется из учебно-методических материалов в печатном виде. Вместе с этим электронная продукция может использоваться и на компакт-дисках. Там визуально представлена информация учебного материала. К ней прилагается обширный информационно-справочный материал. Обеспечивается удобная система поиска и навигации. Сетевые технологии используются для получения консультаций и другой сервисной поддержки.

С-технологии - это сетевые технологии. В этом случае все средства передачи данных, информационные ресурсы, протоколы взаимодействия, аппаратно-программное и организационно-методическое обеспечение включены в особую систему, ориентированную на удовлетворение образовательных потребностей пользователей.

Таким образом, современные виды и формы дистанционного образования ведут к переоценке традиционного мировоззрения преподавателя, так как они ориентированы не на информационно-объяснительные методы, а на самостоятельную работу студента с тьюторскими программами, электронной почтой, на участие в диалоге, игровом моделировании и виртуальных конференциях.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Матвиюк В.М. Анализ применения информационно-коммуникационных технологий в жизни общества и человека//В сборнике: Социально-гуманитарные и психологические науки: теоретико-методологические и прикладные аспекты. Материалы Всероссийской научно-практической конференции. 2015. С. 84-86.
2. Топунова М.К. Оценка качества знаний учащихся при дистанционном обучении в системе начального общего образования // Дистанционное и виртуальное обучение. - 2012. - № 2. - С. 31-42.
3. https://moluch.ru/conf/ped/archive/69/3745/, Хабибулина Э.М. Дистанционное обучение: основные термины, принципы и модели // URL: http://nsportal.ru/vuz/pedagogicheskie-nauki/library/2011/12/07/ distantsionnoe-obuchenieosnovnye-terminy-printsipy-i.
4. Ескендиров К.Б., Сеитова С.М., Дистанционное обучение в системе высшего образования// Международный журнал «Наука и Жизнь Казахстана». Астана. –№10, 2019 стр.52-58

УДК 373.13:51(574)

Кожашева Гульнар Оңалбаевна,
п.ғ.к., қауымдастырылған профессор,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан
e-mail: kozhasheva_gulnar@mail.ru

Жанахметова Диана,
магистрант,
С. Аманжолов атындағы ШҚМУ,
Өскемен қ., Қазақстан

Шынжырбай Ұлқар,
магистрант,
І. Жансүгіров атындағы ЖМУ,
Талдықорған қ., Қазақстан

БОЛАШАҚ МАТЕМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Кожашева Гульнар Оңалбаевна,
к.п.н., ассоциированный профессор,
Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

Жанахметова Диана,
магистрант,
ВГУ имени С.Аманжолова,
г. Усть-Каменогорск, Казахстан

Шынжырбай Ұлқар,
магистрант,
ЖГУ имени И.Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ

Kozhasheva Gulnar Onalbaevna,
Candidate of Pedagogical Science, Professor,
ZhSU named after Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan,
e-mail: kozhasheva_gulnar@mail.ru

Znanakhmetova Diana,
undergraduate,
EKSU named after S.Amanzholov,
Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

Shynzhyrbay Ulkar,
undergraduate,
ZhSU named after Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

PROBLEMS OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE MATHEMATICS TEACHERS

Түйіндеме: Мақалада білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында болашақ математика мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігі және оны қалыптастыру жолдары қарастырылады.
Кілт сөздер: білім беру жүйесінің мазмұнын жаңарту, бағдарлама, қалыптастыру, кәсіби құзыреттілік.
Аннотация. В статье рассмотрены проблемы и пути формирования профессиональных компетенции будущего учителя математики в условиях обновления содержания образования.
Ключевые слова: обновление содержания системы образования, программа, формирование, профессиональные компетенции.
Annotation. The article deals with the problems and ways of forming professional competence of a future mathematics teacher in the context of updating the content of education.
Keywords: updating the content of the education system, program, formation, professional competence**.**

Бүгінгі таңда еліміздің білім беру саласында бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеу үшін маңызды міндеттерді шешуге бағытталған күрделі бетбұрыс жасалуда. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан дағдарыстан кейінгі әлемде: болашаққа интеллектуалдық серпіліс» атты дәрісінде «Қазіргі білім беру жүйесінің бірінші кезектегі міндеті-бұл сыни ойлауға ие және ақпараттық ағындарда бағдарлануға қабілетті адамдарды дайындау» деген.

Болашақ мұғалімдердің кәсіби құзіреттілігінің қалыптасуын қалай анықтауға болады? Университеттің кәсіби және педагогикалық даярлық сапасының көрсеткіші ретінде бүгінгі күні мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі қабылданды. Ғалымдардың тұжырымдаған анықтамаларына сәйкес, Педагог маманның кәсіби құзыреттілігі кәсіптік қызметтің нақты жағдайында туындайтын кәсіби мәселелерді және типтік кәсіби міндеттерді шешуге маманның қабілетін айқындайтын жеке қасиеттердің ажырамас сипаты ретінде түсініледі. Құзыреттілік пәндік дағдылар мен біліммен ұштастыра отырып жалпыланған дағдылардың сипатына ие. Мұғалім өз кәсіби міндеттерінің шеңберінде қандай әрекеттерді орындау керек? Қазақстан Республикасы Ұлттық кәсіпкерлер палатасы Басқармасының «Атамекен» Басқарма Төрағасының 2017 жылғы 8 маусымдағы № 133 бүйрығымен бекітілген «Педагог» кәсіптік стандарты бойынша 1) оқыту; 2) тәрбиелік; 3) әдістемелік; 4) зерттеу; 5) әлеуметтік және коммуникативті функциялары бөлінген [Профессиональный стандарт «Педагог» 2017].

Сондықтан бүгінгі таңда болашақ мұғалімнің кәсіби біліктілігін қалыптастыру, оған жүктелетін осы функцияларды қаншалықты орындауға болатындағын анықтау арқылы бағалауға мүмкін бе? Бұл процестің басты мақсаты-көрсетілген функцияларды орындау үшін кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру. Осы және болашақ мұғалімдердің дайындығын жетілдіруге байланысты басқа көптеген мәселелер университеттің үдерісінде мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру және дамыту мәселелеріне зертеушілер көбірек назар аударуы қажет.

Мұғалімнің кәсіби мүмкіндігі оның бойындағы өзін-өзі дамытып отыру дайындығына тікелей байланысты. Бұл мәселеге әлеуметтік-педагогикалық тұрғыдан келу үшін мұғалімнің субьект ретіндегі алдына қойған міндеттерін орындауға деген әзірлік деңгейіне көз жеткізу қажет. Әрине, оның кәсіби өсуі жеке тұлға ретіндегі ерекшелігіне әбден қатысты. Сондықтан бұл жерде даралық-тұлғалық қалыптасу, іскерлік-әдістемелік жетілдіру, кәсіптік-пәндік білімін толықтыру компоненттерінен өз қажеттілігін тани алу мүмкіндігі туады. Кәсіби білімді маманның құзіреттілігі сол маманның жеке тұлға ретіндегі қасиеттерінің және ішкі психикалық жағдайларының күрделі жүйесі, оның кәсіби қызметі мен қабілетін іске асыру.

Көптеген педагогтар мен психологтар зерттеулері мұғалімнің кәсіби қызметіне дайындығын қалыптастыру мәселесіне бағытталған. Соның ішінде бірнеше бағыттарды атап көрсетуге болады: кәсіптік ортада тұлғаны қалыптастыру (О.А. Абдуллина, А.В. Мудрик, А.В. Петровский, В.А. Сластенин, Н.Ф. Талызина, А.И. Щербаков және т.б.), қазіргі заманғы маманды даярлау үшін нәтижелі педагогикалық үлгілер мен технологияларды дамыту (В.П. Беспалько, М.В. Кларин, В.М. Монахов, В.Ю. Питюков, Г.К. Селевко, Д.В. Чернилевский, О.К. Филатов, М.А. Чошанов және т.б.), кәсіби және жеке шыңдалу үшін жағдай жасау (Е.Е. Вахромова, А.А. Вербицкий, А.А. Деркач, Н.В. Кузьмина, Н.В. Кухарев, А.К. Маркова және т.б.).

Психологиялық сөздікте адамның кәсіптік қызметке дайындығының келесі анықтамасы ұсынылады: «Кәсіби қызметке, психикалық жағдайға, адамның бастамашылығын белсендіруге, соның ішінде адамның өз мақсаттарын түсінуге, қолданыстағы жағдайларды бағалауға дайындығы. Ең ықтимал әрекет режимдерін анықтау; нәтижеге жету ықтималдығының мотивациялық, интеллектуалды күштерін болжау, күштерді жұмылдыру, мақсаттарға қол жеткізудегі өзін-өзі сендіру. Болашақ математика мұғалімінің кәсіби тұрғыдан дамуы оның өзіндік әдіс тәсілдерінің болуын айтамыз. Яғни мұғалімнің өз-өзін ұстайтыны, заман талабына сай әр түрлі әдіс-тәсілдерді меңгеруі. Кәсіби тұрғыдан болашақ математика пәні мұғалімінің құзіреттілігінің дамуы оның

– кез келген жұмыс барысында барлық қиыншылықтар барысында төзімділік таныта алуы және әртүрлі әдіс – тәсілдерді меңгере алуы деп айтамыз.

Педагог тұрғысынан мұғалімнің қызмет құзіреттілігі келесі факторларға сәйкес келеді: теориялық тұрғыдан білімнің болуы және практикалық тұрғыдан педагогикалық мәселелерді шеше алуы, яғни бұл факторлар арасында келесі сәйкестіктерді көре аламыз:

– педагогтің кәсіби білімдік деңгейін толықтай көрсете алуы;

– өзіндік кәсіби шеберлігін қолдана алуы;

– мұғалімнің заман талабына сай АКТ-ны қолдана алуы;

– осы заманғы мұғалімдердің заманауи педагогикалық тілмен сойлей алуы;

– жаңа білім беру жүйесінде кездесетін қиыншылықтарға дер кезінде жол таба білуі;

– осы заманғы мұғалімдердің мектеп ұжымымен және оқушылармен де тығыз қарым-қатынаста болуы.

Жаңа заман ағымына сай білім саласында инновациялық технологиялар қолданудың, мәдени дамудың жоғарғы деңгейі мен білімін қамтамасыз етуге бағытталған тәрбие беру мен оқытудың үздіксіз үрдісі десек, оның тиімділігі мен сапасын арттыру мұғалімнен оқу процесінің ғылыми теорияға негізделген және оқушының қабілеті мен бейіміне негізделген оқытудың таңдамалы, белсенді, қарқынды әдістеріне көшуді талап етеді. Олай болса, білімнің сапалы да,саналы түрде берілуі білім беру жүйесіндегі зиялылар қауымының кәсіптік деңгейіне байланысты. Мұғалімнің қоғамдағы белсенділігін арттыру үшін оның кәсіптік мәртебесі және әлеуметтік беделіне, шығармашылығына көңіл бөлу керек, яғни, шығармашылықпен жұмыс істейтін мұғалімнің құзырлылығын қалыптастыру бүгінгі таңда ***өзекті*** мәселелердің бірі болып табылады [Әлмұханова Х.Т., Бейсебаева П.С].

Білім берудегі әлеуметтік қажеттілік пен ол қажеттілікті қанағаттандырудың арасындағы қарама –қайшылық білім беру саласының дағдарысына әкеліп соғуда. Сол себепті мектеп мұғалімдерінің әдістемелік шығармашылығын дамытуды педагог-мамандардың біліктілігін жетілдіру жүйесінде ұйымдастыруды олардың кәсіби құзіреттілігі кезінде жүзеге асыру қажеттігі туындайды. Құзіреттілік тәсіл идеясы – «қоғамға қандай, жеке тұлғаға қандай білім қажет және ол қоғамның қандай қажетін өтей алады» деген сұраққа жауап береді. Құзырлылық тәсіл, білім сапасын арттыруды дәстүрлі тәсіл мен білім мазмұнын ұлғайту арқылы шешудің арасындағы қарама-қайшылықтан туындаған дағдарыстан шығудың бір жолы деп қарастыруға болады. Бұл тәсіл білім берудің нәтижесіне басты орын береді. Оның сапасы алған білімнің көптігінен емес, сол білімді қолдана білумен маңызды. Мұғалімнің басты рөлі – тұлғаның жеке дамуына негізделген, жан-жақты зерттелетін, сараланған білім беру үлгісінің басым бағыттарын айқындау, нәтижесінде еліміздің әлемдік өркениетке негізделген білім саясатының стратегиялық мақсаттарын жүзеге асыру. Осыған орай, нәтижеге бағытталған жалпы орта білім берудің жаңа жүйесіне ауысу білім беруді басқару жүйесіндегілерден мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттыруда жаңаша көзқарасты, ал мұғалімдерден негізгі кәсіби құзырлылықтарын дамытуды талап етеді [*Жүсіпова Ж.А., 2011*]. Білім беру саласын ізгілендірудің басты бағыттарының бірі - белсенді оқыту түрлері мен әдістерін жетілдіру. Ескі мазмұнды ығыстыра отырып,елімізде білім берудің ұлттық үлгісі қалыптасуда. Бүгінгі педагогика ғылымында жаңа оқыту технологиялары: дидактикалық біліктерді шоғырландыру, ізгілікті-тұлғалық бағдарламалар, дамыта оқыту, мәселелік, тірек сигналдары арқылы, деңгейлеп саралап оқыту, өздігінен ізденіп даму, оқытудың компьютерлік, модульдік технологияларды ғылыми тұрғыда дәлелдеп, баламен бірге жұмыс жүргізіп жүзеге асырушы мұғалім. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі күнделікті педагогикалық қызметте әр түрлі танылады және әр түрлі іске асады. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі деп, біз өзара байланысты үш компоненттен тұратын тұлғаның қасиеттерін түсінеміз:

- Педагогикалық қызметте жүзеге асатын кәсіби білім;
- Кәсіби біліктілік;
- Мұғалімнің кәсіби құнды қасиеттері.

Бұл үш компонент мұғалімнің тұлғасын дамыту мақсатымен біріктірілген, сонымен қатар әр компонент педагогикалық қымет үрдісінде бірде алғышарт, бірде құралы, бірде нәтижесі болып кызмет атқарады.

Кәсіби құзіреттілікті қалыптастыру үрдісі кәсіби білім, білік, дағдыны қалыптастыру, педагогтің жалпы мәдени дамуын, оның тұлғалық көзқарасын және кәсібимаңызды сапаларын қалыптастыруды білдіреді [*Байжуманова Н.С., 2008*].

Болашақ математика пәні мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін дамытуда келесі қадамдарды атап көрсетсек болады:

1- деңгей(репродуктивті): бұл тапсырмалар есептер арасындағы айырмашылықтарды анықтауға, есептердің шарттарын тануға, оқу материалдарын түсінуге және олардың мысалдар бойынша жұмыс істей алуы т.с.с.

2- деңгей(міндетті): бұл тапсырмалар барысында стандартқа сәйкес есептерді пайдалану және бұлардан да күрделі есептерді талқылау арқылы мұғалімнің өз бетінше жұмыс істеу құзіреттілігінің қалыптасу кезеңі.

3- деңгей(мүмкіндіктер): мұғалімнің оқушылар деңгейіне қарай деңгейлік тапсырмаларды құрастыру қабілеттілігін арттыру.

Білімгердің математикалық ойлауын жоғарылатуда сол математика мұғалімінің математика-

лық тіл шеберлігінен тыс, терең де сапалы математикалық білімі болуы қажет. Өз мамандығын қызу сүйетін және жетік білетін, математикалық білімдер жайлы танымы мол, математика пәнінен сабақ өтуде озық тәжірибелі математика мұғалімінің құзырлығын қалыптастыру қажет, сондықтан бұл жерде болашақ мұғалімдерге оқылатын элективті курстардың мазмұнына назар аудару керек [Кожашева Г.О., 2014].

Болашақ мұғалімнің кәсіби қалыптасуында педагогикалық практиканың алатын орны ерекше. Ол жоғары оқу орны мен мектеп арасындағы тығыз байланыстың нәтижесінде жүзеге асырылады.

Сонымен, білім – қоғамды әлеуметтік, мәдени үрдіспен қамтамасыз ететін жоғары құндылық. Осы жоғары құндылық сапасын көтерудің басты шарты – педагогтардың кәсіби құзыреттілігін дамыту болып табылады. Білім мен ақпарат үстемдік құрған қоғамда білім беру жүйесі инновациялық экономиканың негізгі бөлігі болып табылады. Қатаң талаптары қалыптасып келе жатқан инновациялық экономика қай салада болса да, бүгінгі маманның құзыреттілігін, яғни өз саласы бойынша ой-пікірінің қалыптасуын, кәсібилігін, өмірдің өзгермелі жағдайына бейімділігін, оған сай өз білімін пайдалану ғана емес, оны қажеттікке қарай толықтырып отыруды талап етеді.

Олай болса, болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру үшін келесі шарттардың орындалуы тиіс:

– болашақ мұғалімдердің өзін-өзі дамытуды, өзін-өзі жетілдіруді қамтамасыз ететін жайлы білім беру ортасында оқыту;

– университеттің білім беру үдерісіне құзыреттілікке негізделген, оқытудың жүйелік тәсілдер мен педагогикалық жағдайларды молельдеу арқылы болашақ мұғалімдермен жұмыс істеу.

Қорыта келгенде, болашақ математика мұғалімін кәсіби маман ретінде дайындауда оның әдістемелік құзырлылығын қалыптастыру еліміздің болашақ – жасөспірімдерді оқыту мен тәрбиелеуде шешуші факторлардың бірі болып табылады. Жалпы болашақ ұстаздың кәсіби дайындық деңгейін дұрыс қалыптастыра білу және оны үнемі жетілдіру үрдісі мемлекет, қоғам және жоғары оқу орындарының үйлестірілген іс-әрекеттері жүйесі негізінде жүзеге асырылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Профессиональный стандарт «Педагог». – Астана, 2017.
2. Әлмұханова Х.Т., Бейсебаева П.С.Құзіреттілік –кәсіби маман даярлаудың басты сапасы. -//http://www.rusnauka.com/15_APSN_2011/Pedagogica/ 2_85259.doc.htm
3. Жүсіпова Ж.А . Педагогикалық шеберлік. Алматы, 2011
4. Байжуманова Н. С. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі // Білім әлемінде. - 2008. - № 5. - С. 33-36.
5. Кожашева Г.О. и др. Роль элективных курсов в профессиональной подготовке будущих учителей математики//Материалы конференции «Ғылым, білім және инновация-Қазақстан 2050 стратегиясының орындалуының маңызды факторлары» Талдыкорган, 2014
6. Кожашева Г.О. и др. Математикалық білім сапасын арттырудың бір жолы туралы // Вестник ЖГУ им.И.Жансугурова. №2-3, 106-110 с., 2016

УДК 539.42:620.

Кожашева Гульнар Оңалбаевна,
п.ғ.к., қауымдастырылған профессор,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан,
e-mail: kozhasheva_gulnar@mail.ru

Лим Виктория Сергеевна,
2 - курс докторанты,
6D010900 - Математика мамандығы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ.

КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ МАТЕМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЙЫНДАУДА НЕЙРОПЕДАГОГИКА ПРИНЦИПТЕРІН ҚОЛДАНУ

Кожашева Гульнар Оңалбаевна,
к.п.н., ассоциированный профессор,
Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

Лим Виктория Сергеевна,
докторант 2 курса,
специальность 6D010900 – Математика,
Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

ПРИМЕНЕНИЕ ПРИНЦИПОВ НЕЙРОПЕДАГОГИКИ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ В УСЛОВИЯХ ПОЛИЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Kozhasheva Gulnar Onalbaevna,
Candidate of Pedagogical Science, Professor,
ZhSU named after Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

Lim Viktoriya Sergeevna,
2-year doctoral student,
specialty 6D010900-Mathematics,
ZhSU named after I. Zhansugurov,
Kazakhstan, Taldykorgan

APPLICATION OF THE PRINCIPLES OF NEUROPEDAGOGICS IN THE TRAINING OF FUTURE MATHEMATICS TEACHERS IN MULTILINGUAL EDUCATION

Түйіндеме: Мақалада көптілді білім беру жағдайында болашақ математика мұғалімдеріне арналған сабақтарда нейропедагогика принциптерін қолдану тәсілдері қарастырылады. Білімгерлердің алдыңғы қатарлы репрезентативті жүйесін ескере отырып, болашақ математика мұғалімдерін даярлауды жетілдіру үшін әдістемелік ұсыныстар әзірленді.
Кілт сөздер: Нейропедагогика, репрезентативті жүйе, аудиал, визуал, кинестетик, болашақ математика мұғалімдерін дайындау, көптілді білім беру
Аннотация. В статье рассматриваются способы применения принципов нейропедагогики на занятиях с будущими учителями математики, в условиях полиязычного образования. Приведены методические рекомендации для совершенствования подготовки будущих учителей математики с учетом ведущей репрезентативной системы обучающихся.
Ключевые слова: нейропедагогика, репрезентативная система, аудиал, визуал, кинестетик, подготовка будущих учителей математики, полиязычное образование
Annotation. The article discusses how to apply the principles of neuropedagogics in the learning process with future teachers of mathematics, in a multilingual education. Some recommendations were given for improving the training of future mathematics teachers of pedagogical universities with the

leading representative system of students.

Keywords: neuropedagogics, representative system, audio, visual, kinesthetic, training of future mathematics teachers, multilingual education

В настоящее время, в связи с постоянными реформами в образовании и модернизацией программ обучения для общеобразовательных школ и высших учебных заведений, актуальным становится вопрос не только об улучшении качества профессиональной подготовки будущих специалистов, но и о повышении эффективности этой подготовки, в условиях высокой конкурентоспособности на рынке труда.

Сегодня уже не достаточно быть просто компетентным специалистом с набором профессиональных знаний, умений и навыков, и отличником образования с красным дипломом. Настоящий профессионал, учитель с большой буквы, преподаватель университета, педагог-мастер, это все синонимы успешной работы учителя, педагога, который помимо отличных знаний своего предмета, педагогики и психологии, должен обладать универсальными компетенциями, быть интересным своей аудитории, быть образцом для подражания.

Всем известно, что история развития математики как науки, доказывает ее исключительную значимость в эволюции становления человечества, начиная от ее применения в элементарной бытовой жизни, и заканчивая ее интеграцией во всех науках естественно-математического цикла. Именно благодаря этой науке, у детей, с самого раннего возраста, развивается не только интерес к предмету, но и формируются навыки алгоритмического, аналитического и критического мышления, которые обязательно пригодятся в реальной жизни. Естественно, учитывая современные реалии нашего общества, и высоких требований к подготовке компетентного учителя математики, образ учителя как специалиста и сама модель учителя, должны претерпевать значительные изменения, одним из которых является обучение в условиях полиязычного образования.

В программной статье Главы государства, ориентированной на возрождение духовных ценностей казахстанцев с учетом всех современных рисков и вызовов глобализации - «Рухани Жаңғыру», одним из современных направлений модернизации нашей страны, выделяется конкурентоспособность. Сегодня не только отдельный человек, но и нация в целом имеет шанс на успех, только развивая свою конкурентоспособность. Это означает, прежде всего, способность нации предложить что-либо выигрышное по цене и качеству на региональных и глобальных рынках. И это не только материальный продукт, но и знания, услуги, интеллектуальные продукты, наконец, качество трудового ресурса… Поэтому любому казахстанцу, как и нации в целом, необходимо обладать набором качеств, достойных XXI века. И среди безусловных предпосылок этого выступают такие факторы, как компьютерная грамотность, знание иностранных языков, культурная открытость. Поэтому и программа «Цифровой Казахстан», и программа трехъязычия, и программа культурного и конфессионального согласия – это часть подготовки нации (всех казахстанцев) к жизни в XXI веке. Это часть нашей конкурентоспособности [https://official.satbayev.university/ru].

В соответствии с Дорожной картой развития трехъязычного образования на 2015-2020 годы процесс введения обучения предметов естественно-научного цикла (информатика, физика, химия и биология) на трех языках был осуществлен поэтапно, начиная с 2019 года по желанию учащихся и от готовности школ. Для перехода на обучение на трех языках определены четыре предмета естественно-математического цикла (ЕНЦ), по которым в старших классах обучение будет вестись на английском языке – физика, химия, биология, информатика. Для поэтапного перехода на трехъязычное образование Министерство образования и науки РК проводит подготовку действующих учителей-предметников для обучения их английскому языку и методике преподавания предмета на английском языке [http://adilet.zan.kz/rus/docs].

В связи с этим, особый научный интерес представляется в изучении и влиянии преподавания математики в условиях трехъязычного образования на успешное обучение будущих учителей математики и повышение эффективности их подготовки.

Одной из задач любой педагогической науки, является ответ на вопрос «Как обучать»? В условиях современного общества, этот вопрос можно было бы дополнить так: «Как обучать эффективно»? Для того чтобы ответить на этот вопрос, нужно понять, что же все-таки мешает процессу обучения, и какие методы делают его более продуктивным.

Успешность любой деятельности индивида, в том числе и учебной, зависит от многих факторов. Но, пожалуй, самый главный источник успеха любого выдающегося умения, является мотивация человека. Естественно, имея сильную мотивацию для достижения той или иной цели, человек стремится найти ресурсы и энергию для того, чтобы максимально в короткие сроки добиться колоссального результата.

Личность будущего учителя математики, представляет собой особый интерес к формированию и развитию системы знаний, умений и навыков в условиях полиязычного образования,

так как сам предмет, предполагает становление аналитического, логического и пространственного мышления, а также в условиях жесткой конкуренции на рыке труда, позволит усовершенствовать языковые компетенции в будущей профессиональной деятельности.

Для того чтобы у будущих учителей математики, были правильные установки на формирование мотивационной и познавательной деятельности, нужно учитывать ряд факторов, которые зависят от восприятия изучаемого материала, индивидуальных физиологических особенностей, а также от принципов строения и функционирования работы головного мозга. Все эти положения, явно представлены в основе нейропедагогики, науки, которая образовалась на основе психологии, педагогики, нейропсихологии и физиологии.

Нейропедагогика (англ. Neuroeducation, Educational neuroscience) – прикладная нейронаука использования знаний когнитивной неврологии, дифференциальной психофизиологии, нейропсихологических знаний, данных о мозговой организации процессов овладения различными видами учебного материала, учёта совместимости вариантов ИПЛ (индивидуальный профиль латерации) учащихся и преподавателей в образовательном процессе [Москвитин В.А., Москвитина Н.В., 2001].

Существует система принципов нейропедагогики, позволяющая более отчетливо понять, каким образом работа мозга во время учебного процесса, влияет на эмоциональное и психическое восприятие обучающихся:

1. Мозг как «параллельный процессор». Человеческий мозг может выполнять несколько функций одновременно. Учитель должен предусматривать широкие возможности для вовлечения учащихся в разнообразную по содержанию и формам учебно-познавательную деятельность, применения различных методов и приемов обучения. При этом недогрузка мозга, так же как и его перегрузка, могут оказать отрицательное воздействие на его развитие.

2. Учение и познание как естественные механизмы развития мозга. Учение и познание – энергоемкие физиологические процессы, и поэтому в процессе учения очень важно обеспечивать благоприятные с точки зрения гигиены и питания условия.

3. Опора на прежний опыт и поиск смысла как врожденные качества мозга. (Концепция зоны актуального и ближайшего развития Л.С. Выготского).

4. Мозг ищет смысл через установление закономерностей. Обучение эффективно тогда, когда потенциал мозга человека развивается через преодоление интеллектуальных трудностей в условиях поиска смысла через установление закономерностей.

5. Нейропедагогика показала большую роль эмоций в обучении и преподавании. Учебный материал, освоенный в благоприятной атмосфере, лучше запоминается и обладает устойчивыми связями с соответствующим эмоциональным состоянием. Эмоциональный фактор стимулирует мышление и творческий потенциал обучаемого.

6. Мозг способен одновременно анализировать и синтезировать поступающую информацию, оперировать целым и частью. Нейропсихологические исследования показывают, что мозг обладает уникальной способностью «видеть» объект одновременно в целом и по частям, в одно и то же время расчленить и собрать его. Анализ и синтез – это два очень важных, постоянно взаимодействующих мыслительных процесса в обучении, совместное развитие которых требует соответствующего подкрепления посредством адекватных приемов и методов обучения. Учебный материал должен представляться в режиме постоянного взаимодействия целого и частного, анализа и синтеза, индукции и дедукции, прямого и обратного методов решения задач и доказательства теорем, конкретизации и обобщения и т.д.

7. Мозг способен впитывать информацию одновременно в условиях сфокусированного внимания и периферийного восприятия. Если умело организовать процесс обучения, то можно использовать особенности периферийного восприятия как конструктивный фактор обучения. Механизм периферийного восприятия может выступать как деструктивный элемент.

8. Процессы сознания и подсознания в мозге обучаемого протекают одновременно. В процессе учения мы получаем гораздо больше информации, чем нам кажется. На обучаемого оказывает влияние не только и не столько то, что сказал учитель, а весь комплекс внутренних (прежний опыт, эмоциональное состояние, уровень мотивации, индивидуальные характеристики обучаемого и т.д.) и внешних (общая атмосфера в классе, звук, свет и пр.) факторов среды обучения.

9. Мозг оперирует, как минимум, двумя системами памяти: системой визуально-пространственной памяти и системой «зубрежки». Первая – более естественна для функционирования мозга обучаемого. Вторая – более искусственна и трудоемка. Знания, поступившие в «хранилища» памяти через систему «зубрежки», неустойчивы и непродуктивны. Они, как правило, располагаются в ячейках памяти бессистемно и хаотично. Поэтому, чем больше такого рода информации «складируется» в памяти, тем труднее мозгу отыскать ее. Напротив, визуально-пространственная система памяти систематизирована таким образом, что вся информация, как в библиотеке, хранится строго «по каталогу и

контексту». В этом случае удобно не только «складировать» ее, но и быстро находить и воспроизводить.

10. Человек понимает и запоминает лучше тогда, когда знания и умения «запечатлеваются» в системе визуально-пространственной памяти.

11. Развитие мозга стимулируется в условиях свободы творчества и блокируется в обстановке давления, принуждения и угрозы. Творческая личность не терпит насилия ни над собой, ни над другими. Некоторые учителя в стремлении поддерживать строгую учебную дисциплину в классе уничтожают атмосферу творчества.

12. Мозг каждого человека уникален (принцип уникальности). Он имеет свои индивидуальные характеристики с точки зрения объема и скорости обработки информации, преобладания той или иной системы памяти, гибкости мыслительных процессов и т. д.

Исходя из этих принципов, мы предлагаем использовать следующие рекомендации для подготовки будущих учителей математики в условиях полиязычного образования, с учетом ведущей репрезентативной системы обучающихся:

1) Так как человеческий мозг состоит из правого и левого полушарий, нужно использовать на занятиях задания с учетом восприятия информации ведущего полушария обучающихся. Например, для левополушарных студентов темная доска и белый мел, для правополушарных, светлая доска и темный мел.

2) Также необходимо проводить на занятиях небольшие пятиминутные тренинги для активизации синхронного функционирования обоих полушарий. Например, синхронно выполнять двумя руками следующие упражнения.

Упражнение 1. Попеременно касаться правой рукой кончика носа, а левой рукой касаться мочки правого уха, и наоборот, левой рукой касаться кончика носа, а правой рукой касаться мочки левого уха. Рекомендуемое количество повторений – 5.

Упражнение 2. Соединить указательный палец правой руки с большим пальцем левой руки, а большой палец правой руки, соединить с указательным пальцем левой руки, и попеременно выполнять движения, подниматься по «лесенке» вверх и вниз. Рекомендуемое количество времени – 30 секунд.

Упражнение 3. Раздать обучающимся лист формата А4, и попросить чтобы они, предварительно поделив лист пополам, двумя руками синхронно нарисовали круг, треугольник, квадрат, прямоугольник и т.д.,

Данные упражнения, одни из немногих, способны включить мозг студентов, становясь некоторым «щелчком» для перезагрузки и переключения от одного вида деятельности к другой. Например, от усвоения теоретических знаний, к практике. Если же не делать подобные упражнения на занятиях, можно получить своеобразную эмоциональную перегрузку и физическое переутомление студентов на занятиях, что значительно снижает продуктивность самого процесса обучения [Кожашева, Вестник ЖГУ №2-3, 39-44 с., 2015].

3) Мозг студента, способен к эффективной работе тогда, когда он может наблюдать и устанавливать закономерности, преодолевать интеллектуальные трудности, и запоминать лучше тот материал, который имел эмоциональную основу. Благодаря позитивным эмоциям, который испытывает студент на занятиях, процесс усвоения нового материала, может закрепиться лучше. Так например, положительный эффект развития эмоционального интеллекта, наблюдался у студентов, которые должны были решить реальную педагогическую ситуацию, которая вызывала страх, беспокойство, безысходность от невозможности ее разрешения. Но, исходя из тех знаний, которые они усвоили на занятиях, при поиске решения данной проблемы, студенты испытывали спектр положительных эмоций, благодаря которым лекционный материал, усваивался намного лучше, так как автоматически закреплялся на практике.

4) Учебный материал, который используется на занятии, должен тщательно подбираться с учетом репрезентативных систем студентов. Например, посредством использования визуальных образов на занятиях, знания и умения закрепляются в системе наглядно-образного мышления, что позволяет обучающимся лучше воспринимать сложные формулы, лучше синтезировать и анализировать воспринимаемую информацию. Также, студенты учатся «видеть» целостную картину проблемы, и при надобности, способны расчленить ее, по индукции и дедукции, совместное использование которых, формируют объективную картину мира.

5) Для аудиального вида репрезентивной системы, можно использовать на практических занятиях разные виды так называемого «белого шума», или ставить фоновую музыку, для того, чтобы студенты, научились работать, не отвлекаясь на посторонние звуки. Как показал наш эксперимент, у обучающихся наблюдались положительные эмоции к дальнейшим практическим занятиям, так как на занятиях, они стали чувствовать себя более расслабленными и в то же время сконцентрированными на решении поставленных задач.

6) Для ведущей кинестетической репрезентативной системы, рекомендуется применять на занятиях больше раздаточного, «активного» материала. Например, любые задания на построение и решение геометрических задач, способны развить тактильную память, и способствуют лучшему закреплению применения практической

значимости решения задач [Кожашева, Вестник КазНПУ №2, 89-94 с., 2015].

7) Для формирования языковой компетентности будущих специалистов нужно использовать задания, которые поставят студентов в тупик, уже на стадии понимании условия задачи, к примеру, хорошо подходят задания на английском языке.

Для их решения, обучающимся необходимо обладать не только предметными знаниями, но и хорошей языковой подготовкой, которая в свою очередь способна не только обеспечить лучшее понимание условие поставленной проблемы, но и позволяет найти нестандартные способы решения этих задач.

Конечно, нельзя отрицать тот факт, что на сегодняшний день, уровень языковой подготовки студентов не позволяет полностью перейти, на полиязычное образование. Но учитывая особенности восприятия получения новой информации с учетом принципов нейропедагогики, мы можем усовершенствовать методы и приемы, используемые в процессе полиязычной подготовки будущих учителей математики, и сделать процесс обучения специалистов более эффективным

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. https://official.satbayev.university/ru/university/roukhani-zhangyru-
2. http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000522
3. Москвитин В.А., Москвитина Н.В. Нейропедагогика как прикладное направление педагогики и дифференциальной психологии. Вестник ОГУ 2001.
4. Кожашева и др. Повышение качества образования на основе использования технологии нейролингвистического программирования// Вестник ЖГУ №2-3, 39-44 с., 2015
5. Кожашева и др. Методические особенности применения технологии нейролингвистического программирования при обучении математическим дисциплинам в ВУЗе//Вестник КазНПУ им.Абая №2, 89-94 с., 2015

УДК 539.42:620.

Кожашева Гульнар Оңалбаевна,
п.ғ.к., қауымдастырылған профессор,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан,
e-mail: kozhasheva_gulnar@mail.ru

Лим Виктория Сергеевна,
2 - курс докторанты,
6D010900 - Математика мамандығы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ.

КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ МАТЕМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЙЫНДАУДАҒЫ МӘСЕЛЕЛЕР («АНАЛИТИКАЛЫҚ ГЕОМЕТРИЯ» ПӘНІ МЫСАЛЫНДА)

Кожашева Гульнар Оңалбаевна,
к.п.н., ассоциированный профессор,
Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

Лим Виктория Сергеевна,
докторант 2 курса,
специальность 6D010900 – Математика,
Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ В УСЛОВИЯХ ПОЛИЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ДИСЦИПЛИНЫ «АНАЛИТИЧЕСКАЯ ГЕОМЕТРИЯ»)

Kozhasheva Gulnar Onalbaevna,
Candidate of Pedagogical Science, Professor,
ZhSU named after Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

Lim Viktoriya Sergeevna,
2-year doctoral student,
specialty 6D010900-Mathematics,
ZhSU named after I. Zhansugurov,
Kazakhstan, Taldykorgan

PROBLEMS IN PREPARING FUTURE TEACHERS OF MATHEMATICS IN THE CONDITIONS OF MULTILINGUAL EDUCATION (ON THE EXAMPLE OF THE DISCIPLINE «ANALYTIC GEOMETRY»)

Аннотация. Мақалада көптілді білім беру жағдайында болашақ математика мұғалімдеріне «Аналитикалық геометрия» пәнін оқыту кезінде туындайтын мәселелер қарастырылады. Осы пәннің практикалық сабақтарына мысал келтіріліп, қабылдаудың репрезентивті жүйесін есепке ала отырып, студенттердің тілдік құзыреттілігін жақсарту бойынша кейбір ұсыныстар ұсынылды.

Кілт сөздер: көптілді білім беру, аналитикалық геометрия, оң жақ жарты шар, сол жақ жарты шар, тілдік құзыреттілік, репрезентативті жүйе.

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы, возникающие при преподавании дисциплины «Аналитическая геометрия» будущим учителям математики в условиях полиязычного образования. Приведены примеры для практического занятия данной дисциплины, с учетом репрезентивной системы восприятия, а также предложены некоторые рекомендации по улучшению языковой компетенции студентов.

Ключевые слова: полиязычное образование, аналитическая геометрия, правое полушарие, ле-

вое полушарие, языковая компетенция, репрезентативная система.

Annotation. The article discusses the problems arise in teaching the discipline «Analytic Geometry» to future teachers of mathematics in a multilingual education. Examples are given for the practical training of this discipline, taking into account a representative system of perception, and also some recommendations are represented for better improving the language competence of students.

Keywords: multilingual education, analytic geometry, right hemisphere, left hemisphere, language competence, representative system.

In the state of Nation Address of the Republic of Kazakhstan in 2009, «New Kazakhstan in the New World», Elbasy N.A. Nazarbayev noted that in order to ensure the competitiveness of the country and its citizens, a phased implementation of the cultural project «The Trinity of Languages» was proposed, it is necessary to develop three languages: Kazakh as the state language, Russian as the language of international communication and English as the language of successful integration into the global economy. According to Elbasy N.A. Nazarbayev «... Kazakhstan is unique and strong in its multinationality. The unique multicultural space has formed on its land ... Multiculturalism of Kazakhstan is a progressive factor in the development of society. The Eurasian roots of the peoples of Kazakhstan allow us to combine eastern, Asian, western, European flows and create a unique Kazakhstan version of the development of multiculturalism» [1].

As can be noted in the National Report on the State and Development of the Education System of the Republic of Kazakhstan of the Ministry of Education and Science, the problems that impede the effective implementation of teaching in English are: the psychological barrier of teachers; a possible decrease in the quality of education due to poor language training of students, insufficient hours for learning English (two hours a week) and lack of a language environment for the practice of speaking skills. For the successful implementation of the trilingualism initiative, it is important not only the targeted training of students of pedagogical specialties in universities, but also the advanced training of teachers. High-quality methodological support and stimulation of subject teachers who speak English are still relevant.

Reforms in education must be brought to logical results; modern realities require the development of training in new skills and competencies. Trilingualism should become the norm, our children are the children of the planet, they study in the global space at the best universities, and therefore, they must speak their native Kazakh language, the Russian language and the international language – English.

One of the problems in English language teaching a particular mathematical discipline in a university is not only the subject knowledge of students, but also the availability of high-quality language preparation.

One of the great examples, might be is the teaching of the discipline of analytic geometry for future mathematics teachers in the first courses of the university.

In recent years analytic geometry and the calculus have been combined into one course for the first or second year of college mathematics, and several

excellent texts have been published for this purpose. However, these texts give primary emphasis to the calculus with a correspondingly reduced content in analytic geometry. As a consequence, many students are not acquiring a sound knowledge of analytic facts and techniques.

Certain features of this problem are listed here as a guide to the reader before he begins a detailed study of the text. In the geometry of the plane, rectangular and polar coordinates are introduced at the same time and used interchangeably throughout. Lines are characterized by direction numbers for wider application and to facilitate transition to three-space geometry.

The concepts of derivative and its inverse are presented early so that their applications to direction of a curve, motion of points, plane areas, tangents and normals to surfaces and curves in three-space, and volumes bounded by surfaces considerably enhance the subject matter. Discussion of the conies begins with the fundamental consideration of plane sections of a right circular cone, thus establishing their proper designation as conic sections [2]

Coordinate Systems in the Plane

(A) Rectangular Coordinate System. We shall assume a plane upon

which we select two perpendicular lines. Upon these lines, called x- and *y-axes*, directed segments measured from their intersection 0 (the origin) are taken to represent pairs of real numbers. We choose equal uniform scales on both axes. Such pairs (a, b) of ordered numbers locate points P, and conversely. That is, to every point P belongs a unique pair of numbers and to every pair of numbers there corresponds a point P. This is a *one-to-one correspondence*. These number pairs are called *coordinates* of P: the x-coordinate is the *abscissa*, the y-coordinate is the ordinate. It is to be understood that the first number in a pair represents a segment length in the x-direction, the second in the y-direction.

The selected lines taken as coordinate axes separate the plane into four regions called *quadrants*, labeled as shown. Signs of number pairs in these quadrants are, respectively (+, +) (-, +) (-, -) (+, -).

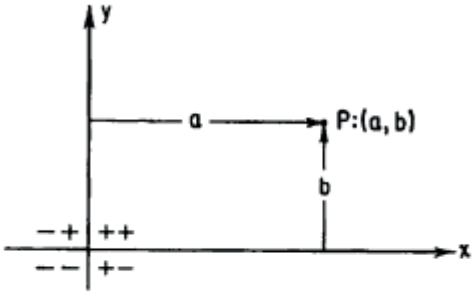

Fig. 1.2

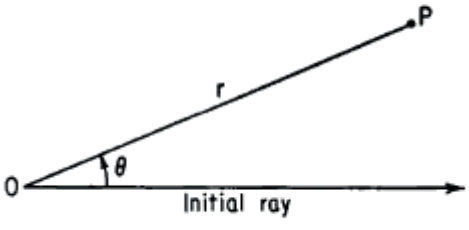

Fig. 1.3

(B) Polar Coordinate System. A second serviceable system in our assumed plane has for reference an initial ray, or `half' line, and its initial end point 0, called the pole. An ordered pair of numbers (r, B) then locates a point P whose directed distance from 0 is r, the radius vector of P; and this vector makes the angle 0 with the initial ray. The angle of the pair is positive when measured from the initial ray in the counterclockwise direction, negative when clockwise. A negative distance r is to be interpreted as the extension of the radius vector «backward» through the pole 0.

For example,

(-2, 30°) is plotted by draw-(1,) (2 30°) ing a radius vector at +30° from the initial ray, then extending this line (-1,0) 0 Initial ray backward from 0 a length two units. (t''r) (1, 330°) It should be noted that although a (-1,150°) single point is determined by a given (-2,30_) pair of polar coordinates, the converse

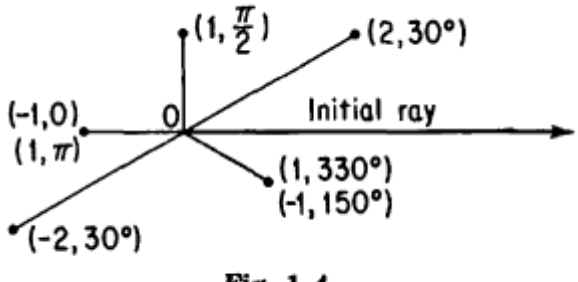

Fig. 1.4

Fig. 1.4 is not true. A selected point has an unlimited number of coordinate pairs. For example, the pairs (2, 30°), (-2, 210°), (-2, -150°), and (2, -330°) all designate the same point. If the angle is given in radian measure, there will be no symbol attached, thus (2,), (2, 1.5).

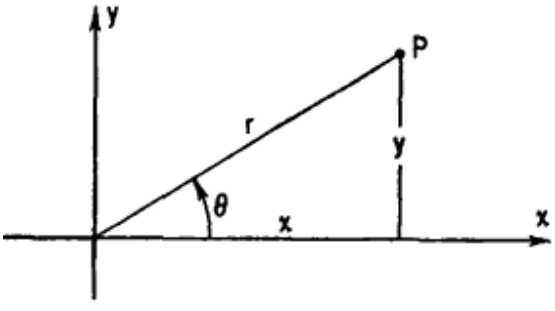

Fig. 1.5

(C) *Exchange of Systems.* The rectangular and polar coordinate sys- y - tems may be exchanged one for the p other by making the pole and the origin coincident, and the x-axis co- r y incident with the initial ray as shown.

Thus a point P may have coordinates (x, y) in the rectangular system and (r,) in the polar system. Relationships between these two sets of coordinates are apparently

$$\begin{cases} x = r\cos\theta \\ y = r\sin\theta \end{cases} \text{ and } \begin{cases} r = x^2 + y^2 \\ \theta = arc\tan(\frac{y}{x}) \end{cases}$$

These relationships permit the transfer of coordinates in one system to the other. For example, (, 1) in rectangular coordinates can be written as (2, 30°) in polar coordinates; whereas (-1,) polar, is (,) rectangular [2]

As can be seen, the difficulty for explaining the information to the teacher is obvious, since it is very difficult to explain to students not only how such tasks are solved, but also to compose similar tasks for them in English in order to achieve better assimilation of the knowledge gained. In addition, this requires a lot of effort from the teacher and the use of a huge amount of time to prepare for such classes, but perhaps the result will be slightly better if the students are given in advance, as a homework study of the next topic.

When revealing the active hemisphere of the brain in students, it is possible to more productively build practical exercises, taking into account the characteristics of the activation of the functioning of the hemispheres.

For example, students with an active right hemisphere are better at solving this kind of problem, they are more easily given the perception of drawing construction, since basically they have a visual type of a representative system. These students can better see the whole picture of problem solving. While students with an active left hemisphere do an excellent job of solving these problems at the level of performing mathematical operations [3].

As a result of an experiment with students of the specialty «Mathematics» by the example of teaching the discipline «Analytic Geometry» on the themes *Rectangular Coordinate System, Polar Coordinate System*, *Exchange of Systems* the following problems and contradictions were identified:

1) To explain a new theme, the teacher must spend a lot of time preparing for lectures and practical lessons, which can significantly reduce the emotional state and form a negative attitude towards working in multilingual groups.

2) Nowadays, in our country there are no republic textbooks and manuals on mathematics in English, which would be adapted to work with future mathematics teachers, which is also one of the reasons why immersion in a multilingual education is impossible.

3) It is necessary to develop a specialized dictionary for students studying the course «Analytic Geometry», taking into account the features of their representative system[4].

4) There is a problem with the language competence of students, which significantly slows down the fulfillment of the conditions of multilingual education.

5) Some students do not see the need to study their specialized subjects in English, which is also a problem in introducing multilingual education.

6) There is no motivational component when solving geometry problems, since most students experience difficulties in the subject area of discipline study, which also inhibits the effectiveness of the learning process.

As can be seen, discovered by us in the process of teaching the discipline «Analytic Geometry» for future teachers of mathematics is only the tip of the iceberg, which we have yet to see when we continue to work with university students.

In conclusion, it can be assumed that with good language subject training, as well as with the possibility of creating and adapting educational materials in English for first-year students, we can achieve immersion in the language environment and increase the effectiveness of training future mathematics teachers in multilingual education.

REFERENCES

1. https://www.akorda.kz/en/events/the-address-of-the-head-of-state-kazakhstan-in-the-new-world-remains-in-the-focus-of-the-attention-of-the-countrys-community
2. https://www.pdfdrive.com/analytic-geometry-with-calculus-e25563650.html
3. Сеитова С.М, Кожашева Г.О., Гаврилова Е.Н. // Scientific-methodical bases of technology neurolinguistic programming. Monograph, // ИП «Бекқожанова А.Г.» изд.центр, Алматы, 2018.
4. Сеитова С.М., Кожашева Г.О., Гаврилова Е.Н. //Повышение качества образования на основе использования технологии нейролингвистического программирования // Вестник ЖГУ №2-3, 39-44 с., 2015

ӘОЖ 539.42:620.

Кожашева Гульнар Оңалбаевна,
п.ғ.к., қауымдастырылған профессор,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан
e-mail: kozhasheva_gulnar@mail.ru

Хуанган Расгул,
магистрант,
І. Жансүгіров атындағы ЖМУ,
Талдықорған қ., Қазақстан

Окпебаева Гульнур Шерниязовна,
математика пәні мұғалімі,
Дарынды балаларға арналған үш тілде оқытатын № 20 арнайы лицей,
Талдықорған қ., Қазақстан

БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ЖАҢАРТУ АЯСЫНДАҒЫ КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ – МАТЕМАТИКАЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ АРТТЫРУДЫҢ БАСТЫ ФАКТОРЫ

Кожашева Гульнар Оңалбаевна,
к.п.н., ассоциированный профессор,
Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

Хуанган Расгул,
магистрант,
ЖГУ имени И.Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

Окпебаева Гульнур Шерниязовна,
учитель математики,
специализированный лицей № 20 для одаренных детей с обучением на трех языках,
г. Талдыкорган, Казахстан

КРИТЕРИАЛЬНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ В РАМКАХ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ-ГЛАВНЫЙ ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ

Kozhasheva Gulnar Onalbaevna,
Candidate of Pedagogical Science, Professor,
ZhSU named after Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan,
e-mail: kozhasheva_gulnar@mail.ru

Khuangan Rasgul,
undergraduate,
ZhSU named after Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

Okpebaeva Gulnur,
Teacher of mathematics,
specialized Liceum No.20 for gifted children with training in tree languages,
Taldykorgan, Kazakhstan

CRITERIA ASSESSMENT IN THE FRAMEWORK OF UPDATING THE CONTENT OF EDUCATION IS THE MAIN FACTOR IN IMPROVING MATHEMATICAL LITERACY

Түйіндеме: Мақалада білім беру мазмұнын жаңарту аясында енгізілген критериалды бағалау, математикалық сауаттылық, сын тұрғысынан ойлау, қалыптастырушы және жиынтық бағалаудың әдістері, тәсілдері, сонымен қатар бағалау барысында ескерілетін мәселелер қарастырылған. Авторлардың математикалық сауаттылықты арттыру мақсатымен математиканы оқыту барысында қолданған тиімді әдіс-тәсілдеріне сипаттама беріліп, әдістемелік тұрғыдан негізделеді.

Кілт сөздер: бағалау, сауаттылық, әдістер, білім сапасы, қалыптастырушы, жиынтық бағалау.

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы критериального оценивания, математической грамотности, критического мышления, формативного и суммативного оценивания, внедренных в рамках обновления содержания образования, а также вопросы, возникающие при оценивании. С целью повышения математической грамотности авторами дается характеристика эффективных методов и приемов, используемых при обучении математике, методически обосновывается их применение.

Ключевые слова: оценивание, грамотность, методы, качество знаний, формативное, суммативное оценивание.

Annotation. In the article its consider with the problems of criterial evaluation, mathematical literacy, critical thinking, formative and summative assessment, introduced as part of updating the content of education, as well as issues arising during assessment. In order to improve mathematical literacy, the authors describe the effective methods and techniques used in teaching mathematics, methodically substantiate their use.

Keywords: assessment, evaluation, literacy, methods, quality of knowledge, formative, summative assessment.

Білім берудің жаңа моделі педагог кадрлар мен педагогикалық қызмет тәсілдеріне, оқытудың инновациялық тәсілдерінің шеңберіндегі жұмысқа, білім беру үдерісін бағдарламалық және әдістемелік қамтамасыз етуді өзгертуге, білім алушылардың оқудағы жетістіктерін бағалаудың жаңа тәсілдері мен нысандарына айрықша талаптар қояды.

Қазақстан Республикасындағы білім беру мазмұнын жаңартудың басты мақсаты белгіленді: білім беру бағдарламасын жаңарту мен өлшемшарттық бағалау жүйесін енгізудің аясында мұғалімдердің педагогикалық шеберліктерін жетілдіру.

Сауаттылық адамның білімділігіне қатысты ұғым екені белгілі. Яғни, сауатты деген сөздің түпкі мағынасы оқу, жазу, санау біліктіліктері қалыптасқан, грамматикалық тұрғыда таза, қатесіз жаза, сөйлей, оқи алатын, сондай-ақ дұрыс есептей білетін адам сауатты ретінде танылады.

Математика сабағында ақыл-ой жүктемесін арттыру тек оқу материалымен танысуға қызықтырып қана қоймай, сабақ барысындағы қызметті белсендіруге мүмкіндік береді. Оқу пәнін меңгеруге, ғылыми қызығушылықты дамытуға, білім алушылардың оқу қызметін белсендіруге, практикалық бағыт деңгейін көтеруге оқудың барынша белсенді нысандары, құралдары мен әдістері ықпал етеді.

Сын тұрғысынан ойлау (СТО) «ойлау туралы ойлану» деп сипатталған. Ол маңызды мәселелерді талқылау және тәжірибені ой елегінен өткізуді қамтиды. Мұғалімдер педагогикалық білімі бар және қосымша оқып, өз біліктілігін арттырушы субъектілер болғандықтан, оларда бұл дағдылар дамыған және іс-тәжірибеде қолданылады деп болжанады. Сын тұрғысынан ойлау – Қазақстандағы білім беруді дамыту үшін маңызды болып табылатын қазіргі ең басты педагогикалық түсінік. Бұл модуль білім алушылардың да, мұғалімдердің де сын тұрғысынан ойлауды дамытуды саналы және оймен қабылдауын көздейді.

Өз тәжірибемізде, математиканы оқыту әдістемесі пәнінен СТО әдісін тиімді қолданамыз. Сабақ кезеңдерін төмендегідей жоспарлаймыз:

I. Қызығушылықты ояту – (тренинг, ой қозғау)

II. Мағынаны тану – (тақырыпқа кіріспе, деңгейлік тапсырмалар орындау)

III. Ой толғаныс – (қорытындылау, шығармашылық жұмыстар жасау)

Сонымен қатар математика сабағында «Болжағыш ағаш» (Дж. Белланс), «Фишбоун» тәсілі, «Бағалау терезесі» (дереу қолдана аламын, ештеңе түсініксіз, жақсы маған түсінікті, ешқашан қолдана алмаспын) - (осі мен осі) – осы бойынша білім алушылардың қаншалықты түсінгендіктерін анықтауға болады, «ҚАҚ» (Қосу – Азайту - Қызықты) – авторы Эдвард де Боно, «Білем-Білгім келеді-Білдім» (ББББ) Донна Огл кестесін жиі қолданамыз.

Оқытудың белсенді әдістері білімді меңгерудің барлық деңгейін қолдануға мүмкіндік береді: еске түсіру; түрлендіру; шығармашылық-ізденушілік қызмет. Шығармашылық-ізденушілік қызметтен бұрын еске түсіру және түрлендіру қызметі жүрсе, бұл барынша нәтижелі, оның барысында болашақ математика мұғалімдері оқу тәсілдерін меңгереді.

Зияткерлік белсенділікті, білім іздеудегі дербестілік деңгейін, шығармашылық белсенділіктің көрінісін арттыратын әдістерді қолданған маңызды. Сондай-ақ әр болашақ маманмен жеке жұмыс істеуге, олардың ақыл-ой тұрғысынан

дамуын қалыптастыруға ықпал етуші тұлғалық қасиеттерін дамытуға мүмкіндік беретін әдістемелік тәсілдерді таңдау да маңызды.

Сабақты құрылымдауда мақсатты тұжырымдауға баса назар аудару керек. Сабақтың мақсаттары мен міндеттерін болашақ мұғалімдердің нені меңгеруі, түсінуі және есте сақтауы, қандай дағдыларды игеруі тиіс екендігін көрсете отырып жобалау керек. Оқу материалының мазмұнын іріктеуде негізгі қағидаттарды басшылыққа алу керек: ғылымилық және қолжетімділік, көрнекілік, тұлғалық ерекшеліктерін ескеру, ойлауды дамытуға бағдарлану және болашақ мұғалімдермен ашық диалог. Сабақта видеодәрістерді, презентацияларды, электрондық тестерді қолдану болашақ мұғалімдердің оқу материалын жақсы түсінуіне, өзіндік бақылау жүргізуіне, білім сапасын тиімді бағалауға көмектеседі.

Оқытудың белсенді әдістері мен тәсілдері оқу материалын барынша қолжетімді, маңызды әрі қызықты етуге көмектеседі. Көрнекілікті арттырып, болашақ мұғалімдердің шығармашылық және бейнелі ойлауын дамыту үшін сабақта геометриялық денелер үлгілерін қолдануға болады. Сабақта қолданылатын оқу материалы мен тәсілдерді іріктеуде, ең алдымен, оларды пәнге деген қызығушылықты дамыту тұрғысынан бағалау керек. Карточкалар, жадынамалар, тірек сызбалар мен кестелер түріндегі дидактикалық материалды қолдану болашақ мұғалімдердің сабақтағы ойлау қызметін белсендіреді. Олар оқу материалын қайталауда көмектеседі және жадыға түсетін жүктемені азайтады.

Жазбаша бақылау және өзіндік бақылау әдістері жұмыста міндетті түрде қолданылады. Олар оқу сәттілігіне, білімнің тереңдігі мен мықтылығына талдау жасауға көмектеседі. Әрбір үлкен тақырыпты меңгерген соң болашақ математика мұғалімдеріне өткен материалды жүйелеу мен жіктеудің түрлі нұсқалары беріледі.

Мұғалімдердің білім алушыларды бағалауға жүйелі тұрғыдан келуі кез келген сабақтың нәтижелілігіне жету, оқу уәждемесін арттыру, білім сапасын жақсарту құралының бірі болып табылады.

Әр мұғалім үшін бағалау өткізу әдістемесі мен тәсілдерін, оны өткізу мақсатын және бағаланушы контингентті түсінгені маңызды. Мұғалім білім алушыны бағалай отырып, оны мұқият бақылайды, оның не айтқанын немесе істегенін, өз білімдері туралы қалай ойланып-толғанатынын, өзін қалай ұстайтынын тыңдайды және есіне сақтайды. Білім алушылардың жетістіктерін бағалауда оқудың келеңсіздік тудыратын сәттерін жоюға көмектесетін, олардың оқудағы дербестігі мен оқу уәждемесін арттыратын тәсіл керек.

Бағалаудың кез келген формасының артында объективті немесе объективтілігі кем стандарттар мен нормалар ғана емес, сондай-ақ білім алушының дамуы, оқуы және уәждемесі туралы ұғымдар, өзін-өзі бағалау, қабілеттер және күшжігер секілді санаттарға қатысты құндылықтар жатыр.

Білім беру мазмұнын жаңартудың маңызды құрамдастарының бірі оқу нәтижелерін бағалауды жетілдіру жолдарын іздеу болып табылады. Осындай ізденіс тоқсан бойы аталмыш «бағасыз» оқуға алып келді. Баға тек бөлімдегі жиынтық жұмыс (бұдан әрі- БЖБ) және оқу кезеңіндегі жиынтық жұмыс үшін (бұдан әрі ТЖБ) қойылады.

Қалыптастырушы және жиынтық бағалау арасындағы айырмашылық 1960 жылдардан бастап белгіленген, бірақ берілген екі терминнің мәні нақты анықталмаған. Іс жүзінде нақты баға қою және есеп беру үшін өткізілетін оқуды бағалау мен нақты мақсаты бағалауды білім алушылардың оқуына ықпал етуге арналған оқытудың бөлігі ретінде қолдану болып табылатын оқу үшін бағалау арасында анығырақ айырмашылық жүргізілген.

Критериалды бағалау – бұл алдын ала белгіленген өлшемшарттардың нақты жинағының негізінде білім алушылардың оқудағы жетістіктерін бағалау. Білім алушылардың оқу үлгерімі олардың жолдастарының оқу үлгерімімен салыстырмалы түрде бағаланатын нормаға негізделген бағалаудан несімен ерекшеленеді?

Критериалды бағалау жүйесі қалыптастырушы және жиынтықты бағалаудан тұрады. Қалыптастырушы бағалау оқу процесінің ажырамас бөлігі болып табылады, оқу процесінде білім алушылардың білім алу және дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтайды, қиындықтарды анықтауға және оқу бағдарламаларын оқыту мақсаттарына жетуге көмектеседі. Бағалаудың бұл түрі білім алушылар мен мұғалімдер арасындағы тұрақты кері байланысты қамтамасыз етеді және балл мен баға қоюсыз оқу процесін түзетуге мүмкіндік береді. Жиынтықты бағалау мұғалімдерге, білім алушыларға және ата-аналарға оқу бағдарламаларының бөлімдерін және тоқсанды аяқтаған соң балл мен баға қою арқылы білім алушылардың оқудағы ілгерілеушілігі туралы ақпарат беру мақсатында жүргізіледі.

Қалыптастырушы және жиынтықты бағалау тәсілдері мен әдістері пән мазмұнының спецификациясы мен оны оқыту ерекшеліктеріне қарай ажыратылуы мүмкін. Білім алушылардың оқудағы жетістіктерін бағалау нәтижелері оқу процесі барысында ата-аналарға ұсынылады. Қалыптастырушы және жиынтықты бағалау пәндер бойынша оқу бағдарламаларының мазмұнына негізделеді.

Сабақта қолданатын қалыптастырушы бағалау әдістері: өзара тексеру, жұппен немесе топта өзара бағалау, білім алушылардан сауалнама алу және «Білім баспалдағымен» өрлеу, түсіндіру, ауызша бағалау, мақтау, қолдау, қолмен белгі беру, стикерлер, жұлдызшалар және тағы басқалары оң нәтижеге жетуге мүмкіндік береді.

Қалыптастырушы бағалау тәсілдері:
- Жаппай сауалнама.
- «Білемін – білгім келеді – білдім» стратегиясы.
- Ұсынымдар.
- Мақсатты іс-қимылдар.
- Салыстыру.
- Жеке сұхбат.
- Іріктемелі бағалау.
- Нәтижелерді жинау және тіркеу.
- Нәтижелерді талдау.

Күнделікті іс-тәжірибеге қалыптастырушы бағалауды енгізу дәлелденген және қажетті тәсіл болып табылады, себебі оқуды қадағалаудың осы мақсатты үздіксіз үдерісі кері байланысты болжай отырып, өлшемдерге сәйкес бағалауға негізделеді.

Бағалау барысында ескерілетін мәселелер:
- ✓ сабақтың мақсаттарын, тілдік міндеттерді дұрыс белгілеу;
- ✓ бағалау өлшемшарттарын анықтау;
- ✓ оқу әдістерін нәтижелі таңдау;
- ✓ тыңдаушылардың сабақтағы жұмыс түрлерін, оқыту үлгілерін үйлестіру (жеке, жұптық, топтық және ұжымдық);
- ✓ бағалау үшін тапсырмаларды тиімді таңдау;
- ✓ үй тапсырмаларын жан-жақты дайындау;
- ✓ сараланған тапсырмаларды дайындау;
- ✓ бақылау, бағалау түрлерінің анықтығы;
- ✓ сабақты қорытындылау үшін сұрақтарды дайындау және т.б.

Қорыта айтқанда, критериалды бағалау жүйесін қолдану арқылы біз білім алушының тұлғалық бағытын белсенді позицияға бағыттаймыз, тұлғаны өзіндік жауапкершілікке, тұлғалы нәтижеге, бағытқа жеткіземіз, білім алушылардың дайындық деңгейі мен өсу динамикасын кез келген кезеңде анықтаймыз, әртүрлі жұмыстардан алған бағаларды дифференциалдауға қол жеткіземіз. Бүгінгі білім алушының білім сапасын критериалды бағалау жүйесі арқылы жетілдіруге болатынына күнделікті оқу үдерісінде қолданыымыздан көз жеткізіп, математикалық сауаттылықты арттырудың негізі екенін айқындауға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. А.Ш. Ильясова «Бағалау – сабақ нәтижелілігіне жету құралы» //Білім беру мекемесі басшыларының анықтамалығы. 2015. №5, 2018. №2, №3.
2. «PISA ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЗЕРТТЕУІ». Әдістемелік құрал –Астана: ҰБҒСБО, 2013.
3. Оқушылардың математикалық сауаттылығы. Оқу құралы. Педагогикалық өлшеулер орталығы. ДББҰ «Назарбаев Зияткерлік мектептері». Астана, 2014. 50 б.
4. Кожашева Г.О.және басқалар. Жаңартылған білім беру аясында математиканы оқытуда ақпараттық-коммуникативтік технологияларды пайдаланудың тиімділігі// ЖМУ Хабаршысы, №4 (92), 28-32 б., 2019
5. http://kazbilim.kz/, https://bilimger.kz/ , https://infourok.ru/ .

UDC 373 (81) K 76

Күмісбекова Жазира,
Тараз мемлекеттік педагогикалық университеті,
Тараз қаласы,
E-mail: zhazi.silver@mail.ru

Сихаева Ақгүл,
Тараз мемлекеттік педагогикалық университеті,
Тараз қаласы,
E-mail: sihaevaa@mail.ru

ҚАЗАҚ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРІНІҢ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ АЛАТЫН ОРНЫ

Кумисбекова Жазира,
Таразский Государственнй педагогический университет,
г. Тараз,
E-mail: zhazi.silver@mail.ru

Сихаева Акгул,
Таразский Государственнй педагогический университет,
г. Тараз,
E-mail: sihaevaa@mail.ru

РОЛЬ КАЗАХСКИХ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК В ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ

Kumisbekova Zhazira,
Taraz state pedagogical University,
Taraz,
E-mail: zhazi.silver@mail.ru

Sikhaeva Akgul,
Taraz state pedagogical University,
Taraz,
E-mail: sihaevaa@mail.ru

THE ROLE OF KAZAKH PROVERBS AND SAYINGS IN THE UPBRINGING OF CHILDREN

Түйіндеме: Бұл мақалада қазақ мақал-мәтелдерінің бала тәрбиесіндегі алатын орны туралы толық мәлімделген. Қазақ мақал-мәтелдері қазақ халқының ең бай қазынасы. Бала тәрбиесінде қазақ мақал-мәтелдерін оқыту, насихаттау егеменді елдің ертеңі үшін, болашағы үшін өте керектігі туралы жете түсіндірілген. Әр мақал-мәтелдің құндылығы жайлы, тәрбиелік мәні туралы айтылған.

Түйінді сөздер: мақал-мәтелдер, бала, тәрбие, ұлттық тәрбие, сөз құдыреті.

Аннотация. В данной статье подробно раскрывается роль казахских пословиц и поговорок в воспитании детей. Казахские пословицы и поговорки - самая богатая сокровищница казахского народа. В воспитании ребенка казахских пословиц и поговорок обучения, детально разъяснено о пропаганде. О ценности каждой пословицы и поговорки, о воспитательном значении.

Ключевые слова: пословицы-поговорки, ребенок, воспитание, национальное воспитание, сила слова.

Summary: This article describes in detail the role of Kazakh Proverbs and sayings in the upbringing of children. Kazakh Proverbs and sayings are the richest Treasury of the Kazakh people. It is explained in detail that the teaching and promotion of Kazakh proverbs in the upbringing of children is very important for the future of the sovereign state. About the value of each proverb and saying, about the educational value.

Keywords: Proverbs, child, upbringing, national education, power of the word.

Kazakh Proverbs and sayings are the richest treasure of folk wisdom. It reflects the history of the people, their social life, and art. Kazakh Proverbs and sayings are born in very early times, along with the history of the people. They differ in accuracy, expressiveness, compactness of thoughts. It gives

an assessment of various phenomena of life, makes a big knot, and generalizes the centuries-old experience of the people.

Education through Kazakh proverbs can be considered as an integral part of the education system based on the education of future youth with a high national consciousness. To do this, we must aim to bring up a fully developed, patriotic person who has a national consciousness, who can contribute to the development of national interests, who can combine national values and universal values. Of course, upbringing should not be limited. Bringing up alone is powerless. There should be a national basis for the education of any person. Only then will education become a reality. Probably, the purpose of education is to form the national consciousness, to establish the national spirit and national patriotism, to fight against statelessness Therefore, we can say with confidence that the technology of education is at least in the national education, which is the cornerstone of our nation and our future. The project of the rector of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor S. Piraliyev, guided by the idea that "Kazakhs, especially today's youth, should be given a national education" is reasonable.

Proverbs and sayings of folk pedagogy is one of the most precious treasures of pearl. They are influential in moral education, as proverbs and phrases are the most genuine moral attributes that help the child to understand new concepts, to develop his thoughts, and to form his consciousness. The proverbs and sayings are of great importance in educating the homeland, the people, the nature, the love of the nation. The child has little experience in life, so the advice he gives him must be as impressive as he can think.

In the proverbs and sayings, reflections and controversies of these social groups are reflected in the life of the people. «If sand is gathered, there will be no stone, and If the slave is gathered, there will be no one to hold back» that is how the rich humiliated the poor; «The rich's child should talk, even if his mouth is curved»so the poor are keen at the rich. M. Gabidulin has proved such things in his monographs by numerous examples. The author preaches sensitivity, knowledge, and reasonableness, which is appropriate for his pedagogical thinking; He emphasized the aesthetic meaning and significance of proverbs and sayings, paying special attention to the explanation and propagation of proverbs and sayings that bring up art, education, heroism, unity and solidarity. However, in this work, as in others, the history of Kazakh proverbs, the poetic structure is insufficiently studied, has not been studied [Kazakh education, 1995, p. 48].

Proverbs and sayings- it is the type of processed and colored thoughts of each nation of its experiences in the history of the development, a wide variety of events, they discerned the relationship between the members of the phenomena of nature, society, behavior, psychology of the final conclusions, on the mobile node, the accumulated experience of living in philosophical thought and rational, coordinated and artistic manifestations, regular, normalized, wavy, refined, fragmentary work. It is one of the kind of oral literature that has been developed not only for a long time but also with the depth of its content. The folk wisdom is not only a mini-oral encyclopedia, but also a teacher, a mentor, a folk wisdom that fosters all the goodness of the person, places evil and brings up children. These tips will be concise and conceptual.

The basis of child upbringing is in proverbs and sayings. Akhmet Baitursynov, a prominent Kazakh specialist, said: «In order not to be imperfect, every nation has its own language, first to express its own language system, and learn how to read the language after the children are quite accustomed.» It means that the younger generation is native to the basis of customs and traditions of national origin [The Kazakh Encyclopedia; 243 p.].

There are many opportunities in the rich heritage of the Kazakh folklore to influence the development of the child and general education. This rich heritage should be pedagogically sophisticated by fairy tales, proverbs, sayings, legends and various traditions, depending on the child's age and personality.

The main task of the teacher is to provide the students of low grades with kindness, charity education, timely provision of national education. It is important to know that the primary alphabet for elementary school students begins with greetings and greetings. The welcoming ceremony of the Kazakh people will be held on the content of parent, family, health and well-being of the whole country. Traditionally, the greetings begin with the word «Assala'magalekum». The talk begins with «Hello», «The boy greets you from afar» teaches the child to be mercilessly and merciful.

The brotherhood and brotherhood of the Kazakh people require knowledge of their seven generations. There is a wise talk about the people who said, «He knows seven of his grandfathers. He cares about seven unity [http://40.astana-mektep.kz].

Due to the upbringing of the child, the Kazakh people have many traditions: jubilee, horse riding, presentation, horse riding, etc. Among many traditions, the tradition of hospitality of our people, which reflects the national tradition, «The Guest of the Story» reflects the national tradition, with all its content, traditions, hospitality, high standards of national culture, hospitality, warm welcome, anticipation, a tradition continuing to the next generation. Therefore, it is necessary to form the concept of national-cultural qualities during the holidays, during the holidays, and to connect with action. They are greetings, respect, hospitality, delicious cooking, and ceremonial banquet.

It is impossible to attract young people to good-

ness and wisdom before studying and observing good traditions and teachings of our ancient people in the generation of the generation. Therefore, it is necessary to integrate the teaching of national education with the proverbs and sayings with the culture of speech [Piraliyev S.]

Articles and sayings are the wealth of folk wisdom. They are the ones that have been formed for centuries and have been together for ever and ever with the people. That is why it uses it in the public memory and uses it in its everyday life and relationships. One of the richest people in the world is the Kazakh people. Regarding the origin of the proverbs and sayings of the Kazakh people, A. Baitursynov said: «The article is based on the traditions closest to the monument. Poems are really important rather than saying. The word is a well-known word that is used to describe it. The proverb is close to the saying. But the story is told in the form of truth from practice. The headmaster does not look at the truth, but it is the usual word, «he said. Hence, in the article we use in the article are related words, words, and lyrics, and the words used in the proverb may not be in the truth but can be classified as words. The source of Kazakh proverbs and sayings originates from the Orkhon-Yenisei inscriptions. There are proverbs and sayings in the language of monuments written in the XII-XIII centuries. For example: In the Orkhon inscriptions we find proverbs and sayings: «He bends his head and bends his knees» (from Kultegin's poem), «The shock from death is strong» (from the song «Tonyakak»). And from Mahmoud Kashgari's vocabulary "Divani Lugat-at Turk", you can see proverbs and sayings, "Be calm, be a curse for the people," and "Kudatgu shift": "Words that know the word, Based on this data, we are sure that the origin of proverbs and sayings begins with ancient monuments and is in use in the language of the works [Kapalbekov B; 2006, 81 p.].

We must always remember the words of the famous public figure, poet M.Shakhanov: "The people must first have a national spirit" and work for the bright future of our country. To do this, we, the teaching staff, must not only teach students the traditions, but also explain their educational roots, essence, and the golden pillar. Knowing the basics of national education will depend on the activities of teachers in conjunction with parents. We all know that the first step of national education is in the family, the second - in school, so it is necessary for parents and the school, that is, teachers and the public to be in close contact.

It is known that the national culture develops due to the ancient art, customs and traditions of the people. It has become a tradition to use proverbs as a model for future generations. Proverbs have a great educational value in teaching the younger generation positive behavior. "The noblest upbringing is upbringing with words," said the poet Mukhtar Shakhanov. The power of words is a priceless treasure for our country. Teaching and propaganda of proverbs is very important for the future of a sovereign country.

In Kazakh proverbs and sayings, much attention is paid to the upbringing of children. The essence of the proverb, «The day when she can not bear a child, makes a slave who can not bear a son,» is to make the younger generation the best. The proverb is of great importance for young people in art and education. If education is a form of art, a child who has little talk and listening, who has enriched a lot of learning and learning, will have a place in life, and our wisdom will be pronounced by proverbs and sayings.

Magzhan, said in one of his speeches: «The fate of Kazakhstan, and the future of the country, also depends on the foundation of its school ...». The point is that the question is actual. Magzhan, our lion grandfather, said, «If we build our school on a clean, solid foundation, we can be a blessing for the future.» [Myrzahan A., 2011].

In modern globalization, the proverbs and sayings have a special place in the upbringing of the younger generation, bringing up the minds of the Kazakh national values and bringing them up as a generous generation. Reading the articles in every single article will surely benefit from understanding the meaning and direction of life, and by drawing conclusions and judging on any action. The proverbial wisdom of ours is that we are proud of our national values, our traditions, and leave it to generation after generation.

The themes of articles and sayings are diverse. In particular:

Proverbs and sayings about Fatherland promote children's patriotism of their country, love for their country and land. For example: « Fatherland is hot than fire», «Fire for the homeland is not burning», «Homeless man is a forest without rain», «Homeland is golden cradle». In these proverbs, he calls for the fact that he will not be a fugitive, that the homeland is a duty of a man, to love the vast Kazakh land and to become a patriot of his country. The proverbial prose on the mind and the art:

«Knowledge flows, knowledge is a burning lamp», «Knowing in a dead paper, a stinger is immortal», «Know the seven languages, learn seven different types of knowledge», «No education without knowledge, no day without knowledge», «Education is like digging a well with a needle».

Here are the benefits of knowledge, the understanding of the person's knowledge of the secrets of science, the ability to express his or her own point of view, and to work hard on learning and learning. Invites you to science and education.

The viability of proverbs and sayings lies in the depth of the art and content of the language, in the fact that it gives a lot of meaning in a few words, in the ease of memorization. Proverbs explain various events and relationships in human life in short, concise language, clarify and define the unspoken idea. That's why people valued it and said "proverb is-the beauty of words". Proverbs-sayings-a two-digit work, in which most often, along with the direct meaning, has a subclass value. As an example, the direct meaning is perceived and the main idea

is expressed. For example:"tyrnadan qaraýyl qoısań tóbeńnen qıqý ketpes". Proverbs-sayings, as a rule, communicate with the whole person. Therefore, the Proverbs of one people are perceived by another people. Many Proverbs and sayings do a lot of hopeless, have served the generation and society more than once. Ancient folk Proverbs did not fall out of the mouths of the people during the great Patriotic war, they became a word of honor, a slogan that inspires the working people of the country, soldiers at the front. The history of the origin and development of Proverbs and sayings cannot be separated from the life of society, from the growth of social consciousness. Proverbs such as" You will not burn if you are on fire for your country", "reading is the light of life, books are the source of knowledge." are born from the consciousness of the new age, our society.

In the age of modern globalization, proverbs have a special place in educating the younger generation as a conscious generation that values the Kazakh national values. Reading each proverb will help you to understand its meaning, to guide you in the way of life, to draw conclusions and analyze any action. Proverbs help us to be proud of our national values and traditions and pass them on from generation to generation. The upbringing of children through Kazakh proverbs depends on the environment in which they were born, raised, parents, adults and their example.For example, our people say: "who does not know how to comb silk will turn it into wool, who does not know how to take care of a child will turn him into a slave", "A child grows up looking around". However, adoption and parenting are two different things. That's why people show that a child's upbringing depends on the environment in which he grew up, saying, "What you see in the nest, you catch in flight," "The power of example is immeasurable." He also showed the role of parents and adults in the upbringing of the younger generation by saying, "The father is ashamed of his son, and the mother is ashamed of her daughter." Any nation is a philosopher. The Kazakh people were able to consider the principles and philosophical ideas of the Kazakh people in one word. For example, he reinforced this idea by saying, "The younger brother will grow up looking at the older brother," and "The last chariot will move as the first chariot moves." At present, parents have a great responsibility to bring up our young people as well-educated and well-educated citizens. The proverb "Ot basy-önege" warns about this. From this we can see that folk pedagogy rightly believes that parental behavior in front of their children, mutual peace, respect and agreement between father and mother have a great impact on the upbringing of children in the family.

The proverbs about labor and courage: «The man's name is the product of the labor» «If you do not work, do not offend to the nation.» «Man dies once, humorous person dies a thousand times.» Such proverbs bring children to the work, industriousness, tolerance, courage and dignity [Say A. Elementary: Teaching aids, 2000].

According at the words of Magzhan, he says, «It is necessary to make the child educator do what is right and not desert the future.» Now the public knows that the 21st century is a time of education and science. But our great ancestor al-Farabi has made it clear that if we put all our efforts into education and science, ignoring education, we had a lot of winning. So, first of all, upbringing and then going to other needs, education, science, literature, culture. Culture is supposed to be a culture that can be cultivated. And education, science, culture will be promoted by true education, and the path to the peak of civilizations will be built.

The main principle of educating moral qualities, especially the conscience, is in the articles and sayings. Our ancestors did not want to be a son of a father, but a son of a man, a man of honor, a sign of humanity, a strange behavior, and another ignorance. The loyal person is honest and just. Everyone's tenderness is to avoid abuse, to be honest and fair. All good manners, kindness, humility, kindness, and all the qualities of Iman are caused by shame and conscience. Our people believed that our faithlessness, disrespect for parents, grandchildren, and teachers would be forgiven. In modern times of cruelty, it is necessary to pay special attention to the young people to keep purity and morality of each conscience.

In short, our proverbs and sayings are always based on the principles of morality, brotherhood, affiliation, charity in the issue of continuous education, as well as the pedagogy between the teacher and the pupil, the parent and the child, and the principles of contemporary scientific pedagogy will be a clear indication of what he is doing.

REFERENCES

1. Kazakh education. Almaty .1995. 64-65 p.
2. The Kazakh Encyclopedia
3. The Role of School and Parent in Forming National Values on a Student// http://40.astana-mektep.kz
4. Piraliyev S. National Education and Globalization // Egemen Kazakhstan.
5. Kapalbekov B. If you take a language from ... - Almaty, 2006. - 138 p.
6. Myrzahan A. The way to become a country - national education // «Native language», October 20, 2011.
7. Say A. Elementary: Teaching aids. - Almaty: Arys, 2000.

УДК 37.035.8

Кылышпаева Мадина Хамитовна,
1 курс докторанты,
«Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы,
e-mail: madina_6709@mail.ru

Жаукумова Шолпан Сайлауовна,
философия докторы (PhD), аға оқытушысы,
жалпы университеттік шетел тілдері кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Раушан Камзаевна Сулейменова,
ағылшын тілі мұғалімі,
Жамбыл атындағы орта мектеп,
Жамбыл ауылы, Алматы ауданы

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЕТ ТІЛДІ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Кылышпаева Мадина Хамитовна,
докторант,
кафедра методика обучения и воспитания,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова
e-mail: madina_6709@mail.ru

Жаукумова Шолпан Сайлауовна,
старший преподаватель,
общеуниверситетская кафедра иностранных языков,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

Раушан Камзаевна Сулейменова,
учитель английского языка,
средняя школа им. Жамбыла,
село Жамбыл Алматинской области

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Kylyshpayeva Madina Hamitovna,
1rd year PhD student,
specialty «Pedagogy and methods of primary education»,
e-mail: madina_6709@mail.ru, +77017988117

Zhaukumova Sholpan Sailauovna,
senior lecturer,
Zhetysu state university named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan

Raushan Kamzayevna Suleymenova,
English teacher,
school named after Zhambyl,
village Zhambyl, Almaty region

FEATURES OF THE FORMATION OF FOREIGN COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN

Түйін. Мақала бастауыш сынып оқушыларының шет тілін оқытуда шет тілді коммуникативтік құзыреттілікті дамыту мәселесіне арналады, «шет тілді коммуникативтік құзыреттілік» ұғымы анықталады, оның құрамдас құрамы бөлінеді, шетел тілінде коммуникацияны оқытудың маңыздылығы мен әдістері туралы идеяны қалыптастыру және дамыту байқалады, кіші мектеп жасындағы балалардың жас ерекшеліктері қарастырылады. Автор оқушылардың мүмкіндіктерін барынша өзектілендіретін, оларды шешу үшін алған білімдерін іс жүзінде қолдану қажет мәселелерге қызығушылығын ынталандыратын оқытудың тиімді әдістері мен технологияларын пайдалана отырып, кіші мектеп жасындағы балалардың коммуникативтік құзыреттілігін және уәждемесін дамытудың тиімділігі туралы идеяларды айтады.

Кілттік сөздер: бастаыш сынып оқушы, шет тілді коммуникативтік құзыреттілік, жас ерекшеліктері, тұлғалық-әрекеттік тәсіл.

Аннотация. Статья посвящается проблеме развития иноязычной коммуникативной компетенции при обучении иностранному языку младших школьников, определяется понятие «иноязычная коммуникативная компетенция», выделяется ее компонентный состав, прослеживается формирование и развитие идеи о важности и методах обучения коммуникации на иностранном языке, рассматриваются возрастные особенности детей младшего школьного возраста. Автор высказывает идеи об эффективности развития коммуникативной компетенции и мотивации детей младшего школьного возраста, используя эффективные методы и технологии обучения, которые будут максимально актуализировать возможности школьников, стимулировать их интерес к проблемам, для решения которых необходимо практическое применение полученных знаний.

Ключевые слова: младший школьник, иноязычная коммуникативная компетенция, возрастные особенности, личностно-деятельностный подход.

Annotation. The article is devoted to the problem of development of foreign language communicative competence while learning a foreign language younger students, defines the concept "foreign language communicative competence", identifies its components, traced the formation and development of ideas about the importance and methods of teaching communication in a foreign language, considers age features of children of younger school age. The author expresses ideas about the effectiveness of developing communicative competence and motivation of primary school children, using effective methods and technologies of training that will maximize the opportunities of students, stimulate their interest in problems that require practical application of the knowledge obtained.

Keywords: Primary school student, foreign language communicative competence, age characteristics, personal and activity approach.

In a rapidly changing modern society, the importance of social mobility is increasing; tolerance and communicative competence are becoming a priority as stable characteristics of the younger person's personality, which undoubtedly changes the approaches in the education system.

The main goal of teaching a foreign language at school is now to form a foreign language communicative competence, that is, the ability and readiness to carry out foreign language interpersonal and intercultural communication with native speakers. Foreign language teachers are faced with the task of forming a person who will be able to participate in intercultural communication.

The relevance of the chosen topic is due to the importance of a foreign language at the initial stage of training. In accordance with the state obligatory standard of education of the Republic of Kazakhstan subject results of studying of the discipline "Foreign language" at the primary level of General education should be focused on the application of knowledge and skills in elementary teaching situations and real-life conditions and reflect the formation of foreign language communicative competence at the elementary level (A1) in the combination of its components – speech, language, sociocultural, compensatory, learning and cognitive, which provides:

– formation of speaking skills;
– formation of listening skills;
– formation of semantic reading skills;
– formation of skills of written speech;
– formation of knowledge/understanding of the main meanings of the studied lexical units;
– proficiency in recognizing and using the studied lexical units in speech;
– proficiency in phonetic, spelling and punctuation skills;
– formation of socio-cultural knowledge and skills;
– possession of compensatory skills;
– possession of special educational skills;
– acquisition of practical experience in everyday life.

Thanks to the study of a foreign language, primary school students form friendly relations and tolerance to native speakers of another language based on familiarity with the lives of their peers in other countries, with children's folklore and available examples of children's fiction, and develop initial communication skills in oral and written form with native speakers of a foreign language, com-

munication skills, moral and aesthetic feelings, and abilities to creative activity in a foreign language.

The object of this research is the process of formation of communicative foreign language competence of younger students, and the subject of the research is methods and techniques of formation of communicative competence in English lessons in primary school.

The purpose of this work is to identify the main features in the formation of communicative competence of younger students.

In accordance with the purpose of the work, you can define the following tasks:

1. Identify the psychological and pedagogical foundations of teaching a foreign language at the initial stage of training

2. Reveal the essence and give a meaningful description of the concept of "communicative competence".

3. To reveal the main features of the formation of communicative competence in English lessons for younger students.

Research methods: theoretical analysis and synthesis of literature, interviews with participants in the educational process, observation of educational process.

The practical significance of this work is that the results of the study can be used in the practice of teaching English to younger students, enriching the "pedagogical cap" of the English teacher for the preparation and development of educational process.

The existence and functioning of society is unthinkable without communicative activity. Regardless of a person's age, gender, position in society, level of education, national or territorial membership, and other factors and characteristics related to the individual, we constantly request, store and transmit the information we need, i.e. we are actively engaged in communication activities, otherwise communication. The very term "communication", derived from the Latin communicatio, from communicare - to make common, report, talk and appeared in the scientific literature at the beginning of the 20th century.

Modern researchers interpret this concept in this way. Communicative competence is the ability to carry out speech activity, implementing communicative speech behavior on the basis of language, sociolinguistic, subject and country-specific knowledge, in accordance with various tasks and situations of communication within a particular sphere of communication. (Zimnaya I.A., Azimov E.G., Shchukin A.N.)

The success of any activity depends on whether The subject has a communicative competence, which, in his opinion, includes the ability to listen and hear, look and see, read and read, and in all cases adequately understand the perceived text [http: / / www. nnmama. ru/].

I.L. Bim was one of the first russian scientists to determine the component composition of communicative competence in relation to the subject "Foreign language". In one of her early works, I.L. Bim identified the following component composition of communicative competence:

– language competence;

– speech competence;

– socio-cultural competence [Kolomiets B.K., Vasilieva O.A., 2004, p. 76].

Later, this component composition was refined and subsequently presented in the State standard. In this document, foreign language communicative competence is understood as the ability and readiness to carry out interpersonal and intercultural communication with native speakers within the specified standard of language, speech, socio-cultural, compensatory and educational-cognitive competence.

In order to develop students ' communicative competence outside of the language environment, it is not enough to overfill a foreign language lesson with conditional-communicative or communicative exercises that allow solving communicative tasks. It is important to give them the opportunity to think, solve problems, and think in a foreign language about possible ways to solve these problems so that students focus on the content of their statement, so that the thought is the focus of attention.

The main idea of this approach to teaching a foreign language, therefore, is to shift the focus from all kinds of exercises to active mental activity of students, which requires the possession of certain language tools for its registration.

Realizing that the communicative competence has its components, which were mentioned above, it should be noted that they differ slightly from one author to another. In this paper, the following characteristics are accepted:

1. Speech competence, which improves communication skills in the four main types of speech activity (speaking, listening, reading and writing); formed the ability to plan their speech and non-speech behavior;

Speech competence refers to the ability to use a specific strategy to construct and interpret a text.

2. Language competence: systematization of previously studied material; mastering new language tools in accordance with the selected topics and areas of communication: increasing the volume of lexical units used; developing skills of operating language units for communicative purposes;

Language competence refers to the ability to construct grammatically correct forms and syntactic constructions, as well as to understand semantic segments in speech organized in accordance with the existing norms of a foreign language, and to use them for the purpose in which they are used by native speakers in an isolated position. Linguistic / language competence is the main component of

communicative competence. Without knowledge of words and rules for the formation of grammatical forms, structuring meaningful phrases, no verbal communication is possible.

3. Socio-cultural competence: increasing knowledge about the socio-cultural specifics of English-speaking countries, developing skills to identify common and specific in the culture of the native country and the country of the language being studied;

Sociocultural competence implies familiarity with the national and cultural specifics of speech behavior of native speakers, with those elements of the socio-cultural context that are necessary for the passage and perception of speech from the point of view of native speakers: customs, rules, norms, social conventions, rituals, regional knowledge, etc.

The initial period of school life covers the ages range from 6-7 to 10-11 years (grades 1-4). At primary school age, children have significant development reserves.

Primary school age is a period of intensive development and qualitative transformation of cognitive processes: they begin to acquire a mediated character and become conscious and arbitrary. The child gradually masters his mental processes, learns to control perception, attention, and memory [Solovova E.N., 2005].

When a child enters school, a new social development situation is established. The teacher becomes the center of the social situation of development. At the primary school age, the educational activity becomes the leading one. Educational activity is a special form of student activity aimed at changing oneself as a subject of teaching. Thinking becomes the dominant function in primary school age. The transition from visual-figurative to verbal-logical thinking, which has begun in preschool age, is coming to an end.

It is necessary to take into account the age stages of perception:

– 2-5 years - the stage of listing items in the picture;

– 6-9 years - description of the painting;

– after 9 years - interpretation of what was seen.

Memory in primary school age develops in two directions-arbitrariness and meaningfulness. Children involuntarily remember educational material that arouses their interest, presented in a game form, associated with bright visual AIDS, etc. But, unlike preschoolers, they are able to purposefully, arbitrarily remember material that is not too interesting to them. Every year, more and more training is based on arbitrary memory. Younger students, as well as preschoolers, usually have a good mechanical memory. Many of them learn texts mechanically throughout their primary school education, which often leads to significant difficulties in secondary school, when the material becomes more complex and larger in volume, and solving educational tasks requires not only the ability to reproduce the material. Improving semantic memory at this age will make it possible to master a fairly wide range of mnemonic techniques, i.e. rational ways of remembering (dividing the text into parts, drawing up a plan, etc.).

In primary school age attention is developed. Without the formation of this mental function, the learning process is impossible. During the lesson, the teacher draws the students ' attention to the educational material and holds it for a long time. A younger student can focus on one thing for 10-20 minutes. The volume of attention increases by 2 times, its stability, switching and distribution increases.

Junior school age – the age of fairly noticeable personality formation.

It is characterized by new relationships with adults and peers, inclusion in a whole system of collectives, and inclusion in a new type of activity – a teaching that imposes a number of serious requirements on the student.

All this has a decisive impact on the formation and consolidation of a new system of relations to people, the collective, to the teaching and related responsibilities, forms the character, will, expands the range of interests, and develops abilities.

At primary school age, the Foundation of moral behavior is laid, moral norms and rules of behavior are assimilated, and the social orientation of the individual begins to form.

Younger students are very emotional. Emotionality affects, first, that their mental activity is usually colored by emotions. Everything that children observe, think about, and do causes them to have an emotionally charged attitude. Secondly, younger students are not able to control their feelings, control their external manifestation, they are very direct and Frank in expressing joy, grief, sadness, fear, pleasure or displeasure. Third, emotionality is expressed in their great emotional instability, frequent changes of moods, propensity to affect, short-term and violent manifestations of joy, grief, anger, fear. Over the years, the ability to regulate your feelings and restrain their undesirable manifestations is developing more and more.

The younger school age provides great opportunities for cultivating collectivist relationships. Over the course of several years, a Junior student accumulates, with proper education, an important experience for his further development of collective activity – activity in the team and for the team. Education of collectivism is helped by the participation of children in public, collective affairs. It is here that the child acquires the main experience of collective social activity.

When organizing the communication process, an important role is played by taking into account the personal and age characteristics of younger students. Primary school age is extremely favorable

for mastering communication skills in English lessons. Love for the subject at this age is very closely related to the feeling of psychological comfort, joy, need and readiness for communication that the teacher creates in the classroom.

Primary school age (6-10 years) is characterized by readiness for school education, which is based on interest in new activities that are a source of motivation for learning. A child's readiness for school is determined by his or her knowledge of everyday communication, culture and behavior, ability to cooperate, and desire to learn. These qualities are formed in the family, in the pre-school years, and the level of their formation largely depends on the child's entry into school life, his attitude to school and the success of learning [Rogova G.V., Vereshchagina I.N., 2004, p. 38].

Many methodologists believe that early start of foreign language classes is preferable for achieving a basic level of communication skills, because the younger school age is the most optimal in learning a foreign language. Summarizing the psychological characteristics of younger students, we fix that the students of the primary school:

1. Quickly develop as a person.
2. They can't understand grammar rules
3. They try to understand the situation using nonverbal means.
4. Naturally curious.
5. They can accurately imitate sounds and imitate the speech of adults.
6. They develop mental functions (operations).
7. They can't concentrate on anything for a long time, so they need variety.
8. They understand the difference between reality and fiction.
9. They can work in a group and learn from others.
10. They do not try to consciously learn words and phrases, but rather remember them subconsciously.

Based on the above age characteristics and abilities of children of primary school age, we can conclude about the features of working with them.

In the first place on the effectiveness of the development of communicative competence and motivation of children of primary school age, game technologies are singled out. Since it is the game (play activity) that is the leading form of activity of a child in primary school age.

Game technologies are an effective teaching tool that activates students' mental activity, makes the learning process attractive and interesting, and makes students worry and worry. This is a powerful incentive to increase motivation to learn a foreign language.

At the first stage of training, the main type of games is a subject (linguistic) game, which implies phonetic, lexical and grammatical games. This is due to the fact that students of this age are just beginning to form a language base and the skills they possess are not enough for role-playing and story games. Here it is advisable to use dramatizations and simulation games, games-competitions.

The next very effective and productive way to work with children of primary school age is to use the visual presentation of the studied material.

B.V. Belyaev pointed out that the educational material is more firmly held in memory if it is worked out in three ways, that is, visual, auditory, and motor. To attract the attention of the younger student , the lesson must be equipped with visual AIDS . Textbooks and teaching materials, manuals should be beautifully designed and illustrated. So we can catch the focus of the child's attention , which will leaf through, read, and then study the material offered by you in the lesson.

Further, we note that the implementation of learning goals at the initial stage of language education is optimal for learning, which is not only educational, but also developmental in nature. This possibility is provided by an approach to learning based on a reasonably balanced interaction of intuitive and conscious learning techniques.

This approach to teaching a foreign language to primary school children makes it more effective to achieve the goals of teaching a foreign language.

It should be added that at present, almost no one disputes the fact that a foreign language, along with teaching communication and improving the level of General and professional culture, also has a significant educational value. In modern conditions is that students understand the role of studying of languages of international communication in today's multicultural world, value the native language as an element of national culture; awareness of the importance of English language as a vehicle of knowledge, self-realization and social adaptation; education; qualities of a citizen, patriot; fostering tolerance towards other languages and cultures.

Summing up, we can say that the most effective and productive ways to form a foreign language communicative competence for children of primary school age are game technologies and the use of visibility.

Working with children of primary school age, we should not forget about the personal-oriented approach, which puts the student's personality at the center of the educational process, taking into account his abilities, opportunities, inclinations and needs. This implies differentiation and individualization of the learning process, the use of new learning technologies, as well as the use of the national-regional and school components of the basic curriculum, which can increase the learning time for learning a foreign language. The implementation of a personal-oriented approach in teaching and educating students' places increased demands on the teacher's professional training.

Communicative competence in the framework

of the school subject "foreign language" is a complex, multi-component ability to communicate in a foreign language in an adapted way. To develop students ' foreign language communicative competence, it is necessary to create an opportunity to think, reason, solve problems and make decisions in a foreign language.

The peculiarity of the perception of children of this age is the understanding of the situation, the General meaning of the phrase as a whole, and not the individual words of its components. When perceiving speech in a foreign language, the younger student is able to focus on familiar keywords and guess the meaning of new ones using images, actions, and intonation.

Creating a situation that is close to the conditions for learning the native language, the lack of fear of children making a mistake, their curiosity and creativity contribute to the successful acquisition of a foreign language by younger students, so it is necessary to encourage children's creative abilities.

As a result of studying a foreign (English) language in primary General education, with effective learning from students: forming foreign language communicative competence at the elementary level, i.e. the ability and willingness to communicate with native speakers, given the limited speech capabilities and needs in both oral (speaking and listening) and written (reading and writing) form of communication; expand linguistic horizons; will be obtained a General idea about the structure of the target language and its main differences from the native language; the foundations of a communicative culture will be laid, i.e. the ability to set and solve communicative tasks, adequately use the available speech and non-speech means of communication, observe speech etiquette, be polite and friendly speech partners; positive motivation and a steady educational and cognitive interest in the subject "English" will be formed, as well as the necessary universal educational actions and special educational skills, which will lay the Foundation for successful educational activities for mastering a foreign language at the next stage of education. [Ivanov D.A., Mitrofanov K.G., Sokolova O.V., 2006]

REFERENCES

1. Psychological features of primary school age, 2008: http: // www. nnmama. ru/
2. Kolomiets B.K., Vasilieva O.A. Development of a new generation of educational standards of higher education: an experimental approach // Proceedings of the XIV all-Russian meeting-Moscow; Ufa: Research center for quality problems of training specialists, 2004.
3. Solovova E.N. Tasks of language education in line with global reforms // First of September, 17/2005
4. Rogova G.V., Vereshchagina I.N. Methods of teaching English at the initial stage in General education institutions. - Moscow: Enlightenment, 2004.
5. Ivanov D.A., Mitrofanov K.G., Sokolova O.V. Competence approach in education. Problems, concepts, tools. Educational and methodical manual. - - M: Apkipro, 2006.

МРНТИ 14.25.01

Майлыбаева Гульмира Сабыровна,
PhD философия докторы, қауымдастырылған профессоры,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу Мемлекеттік университеті,
Талдықорған, Казақстан

Ансабаева Айнур Дүйсеновна,
2 курс докторанты,
«Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу Мемлекеттік университеті,
e-mail: aynur.ansabaeva@mail.ru

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ТӘРБИЕЛЕУ ҮРДІСІНДЕ МЕКТЕП ПЕН ОТБАСЫНЫҢ ӘРЕКЕТТЕСТІГІ

Андатпа: Қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдайда бастауыш мектеп оқушысын тәрбиелеуде қоғамның маңызды талабы отбасының рөлін арттыру және оның мектеппен өзара іс-әрекетін ұйымдастыру болып табылады. Тәрбиелеудің әлеуметтік-мәдени шарттылығы ата-аналардың балаларды тәрбиелеуде педагогтардың толыққанды серіктестері болу құқығын мойындауды көздейді. Отбасы баланы тәрбиелеуде негізгі орын алады, баланың дүниетанымы мен мінез-құлқының адамгершілік нормаларын қалыптастыруда басты рөл атқарады. Отбасы-мектеп ұжымының ұясы. Қазіргі қалыптасқан жағдайда психологиялық-педагогикалық ағартуды, тәрбие процесіне барлық қатысушылардың өзара қарым-қатынасына қолайлы жағдай жасауды және ата-аналарды тәрбие процесіне тартуды көздейтін бастауыш сынып оқушыларының ата-аналарымен мұқият жоспарланған жұмыс ерекше өзектілікке ие болады. Педагогтың ата-аналармен қарым-қатынасты ұйымдастырудағы негізгі міндеті - отбасының педагогикалық, тәрбиелік қызметін жандандыру, оған мақсатты, қоғамдық маңызы бар сипат беру. Оқу-тәрбие үрдісінің барлық қатысушыларының өзара қарым-қатынасы, жағымды өмірлік мысалдар мен рухани құндылықтар жеке тұлғаның қалыптасуына ықпал етеді. Мақалада кіші мектеп оқушысын тәрбиелеуде отбасы мен мектептің табысты өзара іс-әрекетінің принциптері мен негізгі бағыттары ашылады.

Кілттік сөздер: мектеп, отбасы, мектеп пен отбасының әрекеттестігі, мұғалім, ата-аналар, тәрбие, бастауыш мектеп оқушысы, жеке тұлға, тәрбие үдерісі.

Аннотация: Важнейшим требованием общества к воспитанию младшего школьника в современной социокультурной ситуации является повышение роли семьи и организация ее взаимодействия со школой. Социокультурная обусловленность воспитания предполагает признание права родителей стать полноправными партнерами педагогов в воспитании детей. Семья занимает центральное место в воспитании ребенка, играет основную роль в формировании мировоззрения и нравственных норм поведения ребенка. Семья – ячейка школьного коллектива. В сложившихся условиях особую актуальность приобретает тщательно спланированная работа с родителями младших школьников, предполагающая психолого-педагогическое просвещение, создание условий для благоприятного взаимодействия всех участников воспитательного процесса и вовлечение родителей в воспитательный процесс. Основная задача педагога в организации взаимодействия с родителями – активизировать педагогическую, воспитательную деятельность семьи, придать ей целенаправленный, общественно значимый характер. Взаимоотношения всех участников учебно-воспитательного процесса, положительные жизненные примеры и духовные ценности, способствуют становлению личности. В статье раскрываются принципы и основные направления успешного взаимодействия семьи и школы в воспитании младшего школьника.

Ключевые слова: школа, семья, взаимодействие семьи и школы, учитель, родители, воспитание, младший школьник, личность, воспитательный процесс.

Annotation: The most important requirement of society for the education of a younger schoolchild in the modern socio-cultural situation is to increase the role of the family and the organization of its interaction with the school. Socio-cultural conditionality of education implies recognition of the right of parents to become full partners of teachers in the upbringing of children. The family is Central to the child's upbringing and plays a major role in shaping the child's worldview and moral standards of behavior. The family is the unit of the school team. In the current conditions, carefully planned work with

parents of primary school children, which involves psychological and pedagogical education, creating conditions for favorable interaction of all participants in the educational process and involving parents in the educational process, becomes particularly relevant. The main task of the teacher in the organization of interaction with parents is to activate the pedagogical and educational activities of the family, to give it a purposeful, socially significant character. The relationships of all participants in the educational process, positive life examples and spiritual values, contribute to the formation of personality. The article reveals the principles and main directions of successful interaction between the family and the school in the education of a younger student.

Key words: school, family, interaction of family and school, teacher, parents, upbringing, Junior school student, personality, educational process.

КІРІСПЕ

Отбасы мен педагогикалық ұжымның ортақ қызметі бар: өскелең ұрпақты тәрбиелеу. Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде болып жатқан күрделі саяси және экономикалық үрдістер отбасы мен мектептің өзара әрекеттесу үрдісін жетілдіруді талап етеді. Ата-аналар мен педагогтардың өзара қарым-қатынасының ерекшелігі олардың жеке қасиеттері бойынша бір-бірін таңдамайтыны болып табылады. Олар балалар арқылы танысады және осы қарым-қатынаста байланыс жасау және олардың салдары ересектердің өмірдің басқа салаларындағы өзара қарым-қатынастарынан ерекшеленеді. Мектеп қызметкерлері мен ата-аналар әр түрлі жауапкершілік дәрежесі бар балаларға қатысты өзінің «ересектер» миссиясын орындайды. Ата-аналар мен мұғалімдердің араласпауы балаларды тиімді тәрбиелеуге және дамытуға мүмкіндік бермейді, ал бұл тұрғыда бір- біріне көмек көрсету мектептің тәрбие жүйесінің сапалы жақсаруына әкелуі мүмкін.

Білім туралы заңда ата-аналардың міндеттері айқын белгіленген: балаларға өмір мен оқу үшін салауатты және қауіпсіз жағдайлар жасау, олардың зияткерлік және дене күшін дамытуды, адамгершілік қалыптасуын қамтамасыз ету. Отбасы баланы дамыту мен тәрбиелеудің басты факторы мен шарты болып саналады. Тәрбие үрдісінің табыстылығы педагогтар, оқушылар және ата-аналар арасындағы қарым-қатынас қалай қалыптасатындығына байланысты.

Ата-аналармен жұмыста алдын ала ойластырылған және нақты ұйымдастырылған ынтымақтастық жүйесі үлкен маңызға ие. Ш. Амонашвилидің жазғанындай, «Бала тек мектепте немесе отбасында ғана есейеді немесе өз өмірін жаңартады деуге болмайды. Егер біз жеке тұлғаны тәрбиелегіміз келсе, онда оның барлық ортасы, осы үдерісті бағыттайтын барлық адамдар мақсатты тәрбие жүйесін құрауы тиіс» [Амонашвили Ш.А., 1997, 236]. Яғни, отбасы мен мектеп барлық оқутәрбие процесінің табыстылығын немесе үлгермеушілігін анықтайтын тәрбиелеу ортасының маңызды факторларының кешенін құрады.

Тәрбие педагогиканың негізгі санаты болып табылады. Адам туғаннан бастап өмірден өткенге дейін тәрбиеленеді. Бұл тәрбиелік әсердің күші, әрине, жасына, әлеуметтік жағдайы мен мәртебесіне байланысты өзгереді. Тәрбиенің маңызды белгісі ретінде зерттеушілердің көпшілігі тәрбиеші мен тәрбиеленушінің өзара қарым-қатынасын атайды. Дәл осы белгі тәрбиеленушінің тәрбие процесіндегі белсенділігін көрсетеді, оның субъективті ұстанымдарын анықтайды. Осылайша, тәрбиені жалпы түрде тәрбиеші мен тәрбиеленушінің өзара іс-әрекетіне негізделген тұлғаның адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудың мақсатты процесі ретінде анықтауға болады.

Тұлғаның қалыптасуы, әлеуметтену процесі көптеген факторлардың әсерінен болады. Олардың ішінде көп ғасырлар бойы баланың сана-сезімінің қалыптасуын, оның әлеуметтенуін қамтамасыз ететін отбасы мен мектепке басымдық беріледі. Дәл осы мұғалімдер мен ата-аналар адамға социумда толыққанды өмір сүруге көмектесетін құндылық бағдарлары мен жеке қасиеттерінің қалыптасуына алдын ала айқын әсер етеді.

Алайда, мектеп пен отбасы өсіп келе жатқан ұрпақты тәрбиелеуді, оның рухани-адамгершілік дәстүрлері мен қазіргі қоғамның даму үрдістері контекстінде әлеуметтенуін қамтамасыз етуге бағытталған негізгі әлеуметтік институттар бола отырып, соңғы онжылдықта объективті және субъективті факторлар жиынтығының ықпалында белгіленген қызметтерді бір-бірінен біршама оқшаулана орындай бастады. Осыған байланысты, бір жағынан, «Мұғалім – ата – ана – балалар» ортақ тәрбие кеңістігін құру қажеттілігімен, ал екінші жағынан - қоғамның қазіргі даму кезеңінің болмысымен, оның өркениеттік перспективаларымен талап етілетін сын-пікірлер мен сұраныстарға жауап беретін отбасы мен мектептің өзара іс-әрекетін ұйымдастырудың жаңа тәсілін іздестіру өзекті болып отыр.

ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕМЕСІ

Тәрбие кеңістігіне жататын күрделі әлеуметтік жүйелерді дамытудың маңызды үрдістерінің бірі өзара іс-әрекет болып табылады, оны іске асыру отбасы мен мектеп қызметіне қатысты арнайы сүйемелдеуді талап етеді, мысалы, педагогикалық қамтамасыз ету. Бұл білім беруге қойылатын заманауи талаптар сындарлы субъект-субъек-

тілік өзара қарым-қатынасты құруға мүмкіндік беретін мұғалімдердің, ата-аналар мен оқушылардың өзара әрекеттестігінің ерекше тұлғалық іс-әрекет кеңістігін құруды болжайтынымен расталады.

Ата-аналар мен педагогтың басты міндеті балаға көмек көрсету болып табылады. Олардың өзара әрекеттестігі баланың келесі қасиеттерін дамытады: адамгершілік құндылықтар, әлеуметтік белсенділік, өзіне деген сенімділік және т.б. Мектеп пен отбасы бүгінде негізгі әлеуметтік институттар болып табылады. Білім беру өзара әрекеттесуін құрудың бастапқы кезеңдерінің бірі отбасы мен мектеп арасындағы ынтымақтастықтың педагогикалық принциптерін анықтау болып табылады. Қағида (лат. principium сөзі-басы, негізі) - бұл қандай да бір теорияның, ілімнің, ғылымның, дүниетанымның, теориялық бағдарламаның негізгі бастапқы жағдайы; адамның шындыққа қатынасын, қызметтегі мінез-құлық нормаларын анықтайтын ішкі нанымы. Отбасы мен балалар білім беру мекемелерінің қарым-қатынас принциптері - ынтымақтастық, өзара әрекеттесу , сенім, өзара құрмет; өзара көмек және өзара қолдау; шыдамдылық және толеранттылық.

Л.В. Байбородова: «Педагогтар мен отбасы арасындағы ынтымақтастық қарым-қатынасты қалыптастыру-ұзақ процесс, оның табыстылығы келесі принциптердің қалай іске асырылатынына байланысты: педагогикалық процестің барлық қатысушыларының субъектілік ұстанымын қамтамасыз ету. Мұғалімнің, оқушылардың және олардың ата-аналарының бірлескен шығармашылығын ұйымдастыру. Отбасымен өзара әрекеттестікте адамгершілік бағдар. Балаларды тәрбиелеу мен дамытуға бағытталған педагогикалық үдеріске қатысушылардың мақсаттарын, міндеттері мен іс-әрекеттерін біріктіру және саралау. Балалар мен ата-аналардың өзара әрекеттесуін басқару» - деді [*Байбородова Л.В.,* 2003, 156-158 бб.].

Отбасы мен мектептің өзара әрекеттестік мәселелеріне арналған жұмыстарды талдау (Ш.А. Амонашвили, В.А. Караковский, А.В. Мудрик, Н.Д. Никандров, Л.И. Новикова, А.Б. Орлова, В.Ю. Питюков, В.Д. Шадрикова, Н.Е. Щуркова және т.б.) және педагогтар мен ата-аналардың ынтымақтастығын жүзеге асыру бойынша көп жылдық эксперименттік жұмыс педагогтер мен отбасы арасындағы ынтымақтастық қарым-қатынасты қалыптастыру үдерісі негізделетін негізгі принциптерді бөліп көрсетуге мүмкіндік берді. Оларға мыналар жатады:

– ата-аналардың эмоциялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету қағидасы;

– әлеуметтік серіктестік принципі;

– полилог принципі;

– ізгілендіру принципі:

Біз ұсынған принциптердің әрқайсысына сипаттама берейік. Бірінші қағидат-ата-аналардың эмоциялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету. Ата-аналар мен мектептің өзара әрекеттістігінің ерекшеліктері, әдетте, мектеп ата-аналардың қауіптілігімен, алаңдаушылығымен және кінә сезімімен байланысты. Бұл жағдайда ата-ана сындарлы ынтымақтастық үшін жабық екенін, оның барлық жан күші психологиялық қорғауды қамтамасыз етуге кететінін түсіну маңызды. Ата-аналар үшін білім беру ортасы жайлы және оларға зиян келтіре алмайтынын түсіну маңызды. Бұл қағидатты іске асыру:

– диалогқа ие тыныш, мейірімді ахуал құру;

– педагог пен ата-аналар қарым-қатынастарындағы өзара сенім;

– пікір алмасу, ауысу, қадам басу мүмкіндігі;

– балаларды тәрбиелеудегі ата-аналардың жеке мәселелері мен қиындықтарын есепке алу;

– ата-аналар тарапынан өтініштер мен ұсыныстарға назар аудару;

– психологиялық қолдау көрсету қабілеті.

Екінші қағидат - әлеуметтік әріптестік қағидаты. Бұл қағидат мынаны білдіреді:

– ата-аналар мен педагогтардың іс-әрекетінің келісімділігін қамтамасыз ететін бала айналасында жалпы тәрбие «өрісін» қалыптастыру;

– мектеп оқушысын тәрбиелеу негіздері туралы ата-аналар мен педагогтар арасындағы өзара келісім;

– мектеп оқушысымен қатар жекелеген оқушылардың отбасыларымен болған оқиғаларға эмоционалды жауап;

– балаға қойылатын талаптар мен қарым-қатынастың бірлігі;

– бала өміріндегі маңызды оқиғалар туралы бір-біріне хабарлау;

– отбасы тарапынан педагогтардың өтінішін орындау және ата-аналардың мұғалімдердің атына өтініштерін орындау, өзара қызмет көрсету;

– педагог, балалар мен ата-аналардың бірлескен қызметі.

Үшінші қағидат-полилог қағидаты. Отбасы мен мектептің өзара іс-әрекетінің негізгі принциптерінің бірі субъект-субъектік, полилогиялық, серіктестік қарым-қатынас принципі болып табылады. Бұл қағидат өзара сенім мен сыйластықты, қолдау мен көмекті, бір-біріне қатысты жауапкершілікті, ата-аналарды өз мүдделерімен, қажеттіліктерімен, өзінің ұстанымымен субъектілер ретінде қабылдауды көздейді. Өкінішке орай, іс жүзінде полилог принципі әрдайым жүзеге асырылмайды. Педагог ата-анаға қатысты жиі «жоғарыдан» позициясын алады, өз көзқарасын ғана мақұлдап, үйретіп, қорқытып, бұйрық беріп. Мұғалім ата-аналармен қарым-қатынас барысында «Ересек адам - ересек адам» трансакциясын қолдап, атап айтқанда, «сіз міндеттісіз», «сізге қажет», «сіздің орныңызда мен болсам...», «егер сіз шара қолданбасаңыз, онда...» түріндегі сөздерден аулақ болу

өте маңызды. Әрбір ата-ананың өзінің өмірлік тәжірибесі бар екенін есте сақтау маңызды, оған ол сүйене алады, өз пікіріне құқығы бар, педагогтың міндеті бағаламау қағидатын ұстана отырып, естігенін қабылдап, түсіну.

Төртінші қағидат - отбасымен өзара іс-әрекетте ізгілендіру принципі:

– ата-аналар мен балалардың жағымды қасиеттеріне сүйену;

– ата-аналардың беделін нығайтуға және арттыруға бағытталған іс- әрекеттерді жүзеге асыру;

– әр отбасының өмір сүру жағдайын, ата-аналардың жасын, тәрбиелеу мәселелеріндегі дайындық деңгейін есепке алу;

– ата-аналардың тәрбие мүмкіндіктеріне деген сенімі;

– отбасы өміріне абайсыз араласуға жол бермеу;

– отбасы тәрбиесінің күшті жақтарына сүйеніп, тұлғаның табысты дамуына бағыт беру.

Отбасы мен білім беру мекемесінің өзара әрекеттесу үрдісі ата-аналарды оқу-тәрбие үдерісіне, сабақтан тыс бос уақыт қызметіне, балалармен және педагогтармен ынтымақтастыққа белсенді түрде қосылуға бағытталуы тиіс. Өзара әрекеттестік әртүрлі нысандарда көрсетілуі мүмкін: тәрбиелік күш- жігерді үйлестіру түрінде, ұжымдық шешім қабылдау нысанында, қандай да бір бірлескен қызметті және т.б. жүзеге асыру нысанында.

Мектеп өзара әрекетттестік мәселесінде өз алдына келесі міндеттерді қояды:

* оқушылардың үйлесімді дамыған шығармашылық тұлғасын тәрбиелеу;

* ата-аналар мен оқушылардың белсенді өмірлік ұстанымын қалыптастыру;

* салауатты өмір салтын қалыптастыру;

* оқушылардың қызығушылығын, бейімділігін, қабілеттерін дамыту;

* баланы өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі тәрбиелеуге дайындау.

«Мектеп-отбасы» ортақ үйінде баланың қалыпты өмір сүруіне жағдай жасау (жайлы, қуанышты, бақытты), оның даралығын дамыту үшін отбасы мен мектептің педагогикалық әрекеттестігінің мәні. Бұл өзара әрекеттестік келесі бағыттар бойынша жүзеге асырылады:

1) Отбасыларды зерттеу бойынша диагностикалық жұмысты ұйымдастыру

Отбасын зерттеу педагогқа оқушыны жақсы білуге, отбасы өмірінің стилін, оның әдет-ғұрпын, дәстүрлерін, рухани құндылықтарын, тәрбиелік мүмкіндіктерін, оқушының ата-аналармен қарым-қатынасын түсінуге мүмкіндік береді. Сынып жетекшісі (мұғалім) психологиялық-педагогикалық диагностиканың келесі әдістерін қолдана алады: бақылау, әңгімелесу, тестілеу, сауалнама және т.б.

2) Ата-аналардың психологиялық педагогикалық ағартуын ұйымдастыру

Білім алушылардың ата-аналарымен жұмыс жүйесінде ата-аналардың тәрбие саласындағы педагогикалық білімін, ұсыныстары мен дағдыларын жинақтауға ықпал ететін психологиялық-педагогикалық ағартуға елеулі орын беріледі. Психологиялық-педагогикалық білімді насихаттаудың негізгі түрі дәстүрлі және дәстүрлі емес түрде (конференция, практикум, іскерлік ойын және т.б.) өткізілетін ата- аналар жиналысы болып табылады.

3) Ата-аналармен жаппай іс-шаралар жүйесін құру, ата-аналар мен білім алушылардың бірлескен қоғамдық маңызы бар қызметі мен бос уақытын ұйымдастыру жөніндегі жұмыстар. Ата-аналар сабақтан тыс іс-шараларға белсенді қатысады: сынып мерекелері, жорықтар, спорттық ойындар, рөлдік ойындар.

4) Білім беру мекемесін басқаруға қатысу үшін ата-аналардың құқықтарын қамтамасыз етуге жағдай жасау. Ата-аналар әр түрлі өзгерістер үшін сөйлей алады, мектепті дамыту бағдарламасын жүзеге асыруға көмектесіп, мектепті басқаруға мыналар арқылы қатыса алады:

* Ата-аналар комитеті (сыныптың);

* Мектеп кеңесі.

* Оқу-тәрбие процесінің мазмұны туралы ақпараттандыру.

Ата-аналарды білім беру мекемесінің қызметі туралы ақпараттандыру мектеп пен отбасының ынтымақтастығын ұйымдастыру шарттарының бірі болып табылады. Ата-аналар мектепте болып жатқан жаңалықтар мен өзгерістер туралы ақпараттандырылады: МАБ, «Мектеп формасы» және т. б.

б) ата-аналар сауалнамасының нәтижелерімен танысу.

ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕСІ

Психологиялық-педагогикалық зерттеулерде отбасы мен мектеп «Топ адамы» жеке тұлғаға айналуы мүмкіндігін қамтамасыз ететін маңызды институттар ретінде қарастырылады. Отбасы мен мектептің педагогикалық қызметтің ортақ кеңістігі бар екендігі күмән туғызбайды. Біріншіден, ата-аналар мен мұғалімдер өз қызметінің басты нәтижесі өсіп келе жатқан адамның дамыған тұтас тұлғасын көреді. Екіншіден, отбасы мен мектеп балада жалпыадамзаттық құндылықтарды қалыптастыруға мүдделі. Үшіншіден, отбасы мен мектеп үшін ортақ негіз әрбір адамның даралығын сақтауға ұмтылу болып табылады. Біздің зерттеуіміздің контекстінде мұғалімдер мен ата-аналардың педагогикалық күштерді біріктіру үшін маңызды негіз бар екендігі (П.Ф. Лесгафт) үлкен рөл атқарады [Лесгафт П.Ф., 1990, 153 б.].

Мектеп пен отбасының әрекеттестігі келесі жағдайларға байланысты:

– тәрбиенің бірыңғай объектісі (субъектісі);

– балаларды тәрбиелеудің жалпы мақсаттары мен міндеттері;

– балаларды жан-жақты зерттеу және олардың дамуына ықпал етуді үйлестіру мүмкіндігі;

– педагогтар мен ата-аналар іс-әрекеттерінің келісу қажеттілігі;

– баланың мәселелерін шешуде мектеп пен отбасының күш-жігерін біріктіру мүмкіндігі;

Мектеп пен отбасының өзара әрекеттестігінің негізі жалпы мақсат болып табылады: балаларды әлеуметтік қалыптастыру, тәрбиелеу және оқыту үшін қолайлы жағдай жасайтын педагогикалық үдерістің барлық қатысушылары арасында ынтымақтастық қарым-қатынасты қалыптастыруды қамтамасыз ету.

Аталған мақсатқа және тәрбиенің жалпы міндеттеріне қол жеткізу үшін жеке педагогикалық міндеттер кешенін шешу қажет:

Балалармен жұмыста:

■ *ата-аналарға құрметпен қарауға, қамқор болуға тәрбиелеу;*

■ отбасы алдында өз іс-әрекеттері үшін жауапкершілікті қалыптастыру;

■ отбасы үшін мақтаныш сезімін тәрбиелеу, үздік отбасылық дәстүрлерді қолдау мен дамытуға ұмтылу.

Ата-аналармен жұмыста:

■ ата-аналардың бала тәрбиесіндегі рөлі, мектеп пен сыныптың оқу-тәрбие үдерісіне қатысу қажеттілігі туралы дұрыс түсініктерін қалыптастыру;

■ мектеп пен сынып жұмысында, отбасымен және балалармен әр түрлі жұмыс жасау барысында ата-аналардың субъектілік ұстанымын қалыптастыру;

■ ата-аналардың психологиялық-педагогикалық мәдениетін қалыптастыру;

■ ата-аналар мен балалар арасындағы құрмет пен сенім қарым-қатынастарын дамыту.

Мектеп пен отбасының өзара іс-әрекетін дамыту бірқатар ұйымдастырушылық-басқарушылық міндеттерді шешуге байланысты:

■ ата-аналардың қатысуымен мектеп пен сыныпта барлық тәрбие шараларын өткізу;

■ ата-аналарды психологиялық-медициналық-педагогикалық ағарту жүйесін қамтамасыз ету;

■ отбасымен қарым-қатынас мәселесі бойынша педагогтармен әдістемелік жұмысты ұйымдастыру;

■ тәрбие процесіне қатысушылардың өзара іс-әрекетін ынталандыру жүйесін әзірлеу және қамтамасыз ету;

■ ата-аналар комитетінің жұмысын ұйымдастыру, оның мектеп ұжымының тыныс-тіршілігі мәселелерін шешуде беделі мен рөлін көтеру.

Өзара іс-әрекетті дамытудың басты идеясы педагогикалық процестің барлық қатысушыларының субъектілік ұстанымын мойындау және қамтамасыз ету болып табылады.

Бұл идеяны жүзеге асыру әрбір ата-анаға, педагогқа, балаға қанағаттану, өз мүдделерін іске асыру, пікір айту, белсенділік көрсету құқығы мен мүмкіндігі берілгенін білдіреді.

Оқу-тәрбие процесіндегі ата-аналар мен балалардың субъектілік ұстанымы педагогтар мен отбасының өзара іс-әрекетін дамытудың нәтижесі мен шарты болып табылады.

Қызметтің кез-келген түрінде субъектілік позицияны қалыптастырудың аса маңызды шарттары:

■ алдағы іс-әрекеттің өзі үшін және басқа да ортақ нәтижеге қосқан жеке үлесі, алдағы жұмысқа деген көңіл-күйдің қажеттігі мен маңыздылығын сезіну;

■ балалар мен ата-аналарды оқу іс-әрекетін жоспарлау және мақсат қою үдерісіне қосу;

■ өз қызметін жобалау тәсілдерін меңгеру;

■ өз бетінше шешім қабылдауға мүмкіндік беру;

■ отбасы, ата-аналар мен балалардың мүдделері мен қажеттіліктерін бағдарлау, олардың жұмыста табысқа жетуге, оң нәтижелерге қол жеткізу мүмкіндігін қамтамасыз ету;

■ ата-аналар мен балаларды өз және ұжымдық қызметін талдауға тарту, рефлексия ұйымдастыру.

Педагогтар мен отбасының өзара іс-әрекетін дамытудың келесі идеясы мұғалімдердің, оқушылардың және олардың ата-аналарының бірлескен шығармашылығын ұйымдастыру болып табылады:

■ өзара іс-әрекет жасайтын тараптарда бірлескен жұмысқа оңтайлы орнатуды қалыптастыру;

■ бірлесіп мақсат қою, жоспарлау, ұйымдастыру және қызметтің қорытындысын шығару;

■ шығармашылық міндеттерді анықтау және оларды шешу жолдарын бірлесіп іздеу;

■ ұжымдық шығармашылық қызмет ұйымының әдістемесін қолдану.

Аталған идеялар келесі қағидаттарды іске асыруды көздейді.

Отбасымен өзара әрекеттестікте гуманистік бағдар принципі:

■ бірлескен қызмет пен қарым-қатынасты ұйымдастыру кезінде өзара іс-әрекетке қатысушылардың мүдделерін, қажеттіліктерін анықтау және есепке алу;

■ ата-аналар мен балалардың оң жақтарына сүйену;

■ әркімнің жеке даралығын ашу, өз даралығын көрсетуге мүмкіндік беру және бірлескен қызметте айналасындағылардың табысқа жетуіне және мақұлдауына қол жеткізу;

■ балаға және ата-аналарға сенім;

■ ата-аналарды баланы тәрбиелеуде өз одақтастары, пікірлестер ретінде қабылдау;

■ отбасына, ата-анасына, балаға, пайда болған мәселелерді шешуге оптимистік гипотезамен қарау;

■ отбасы дәстүрлерін қабылдау, есепке алу,

төзімділік, әрбір қатысушыға, оның пікіріне құрметпен қарау;

■ баланың іс-әрекетін отбасы өкілі ретінде қабылдау, бағалау;

■ балаға педагогикалық ықпалдардың бірлігін, педагогтар мен ата-аналардың балалар ұжымының әсерін қамтамасыз ету;

■ баланың тағдырына, отбасы проблемаларына деген қызығушылық, бала мен отбасының мүдделерін қорғау, мәселелерді шешуге көмек көрсету;

■ бала мен ата-аналардың ар-ождан бостандығын, дінін қамтамасыз ету;

■ ата-аналар мен балалар арасында адамгершілік, мейірбандық, құрметпен қарым-қатынасты қалыптастыруға ықпал ету;

■ баланың денсаулығына, отбасының салауатты өмір салтына қамқорлық;

■ өзара көңіл бөлу, отбасы, балалар, ата-аналарға қамқорлық жасау жағдайларын жасау.

Балаларды тәрбиелеу мен дамытуға бағытталған педагогикалық үдеріске қатысушылардың мақсаттарын, міндеттері мен іс-әрекеттерін біріктіру және саралау принципі. Бұл принциптің талабы:

■ педагогтар мен ата-аналардың баланың ерекшеліктері, оның жетістіктері мен қиындықтары туралы өзара хабардар болуын қамтамасыз ету, шешу үшін ортақ мәселелерді анықтау;

■ бір жағынан, педагогтар мен ата-аналардың күш-жігерін біріктіретін балаларды тәрбиелеудің жалпы міндеттері; екінші жағынан-өзара іс-әрекет жасайтын тараптардың әрқайсысы үшін міндеттерді нақтылау;

■ бір жағынан, ортақ мақсаттарға жетуде, баланың басты мәселелерін шешуде күш- жігерді біріктіру, ал екінші жағынан-педагогтар, ата-аналар, балалар арасында рөлдерді, функцияларды, жауапкершілікті, міндеттерді бөлу;

■ бірлескен шешімдер қабылдау, өзара іс-әрекет жасайтын тараптардың мүдделерін қозғайтын шешімдерді орындау кезіндегі іс-әрекеттердің келісімділігі;

■ мектеп пен отбасының балаға қойылатын талаптардың келісімділігі; ата-аналарды тарта отырып, барлық тәрбие жұмыстарын жүргізу;

■ тек оқушылармен тәрбие жұмыстарына ғана емес, сонымен қатар отбасымен қарым-қатынас жасауға, ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынасты дамытуға бағыттау;

■ сынып жетекшілерінің, мұғалімдердің, психологтардың, әлеуметтік педагогтардың, әкімшіліктің отбасымен жұмыс істеудегі педагогикалық іс-әрекеттерінің келісілуі.

Мектеп пен отбасының өзара әрекеттесуін басқару принципі

Бұл қағидат мынаны білдіреді:

■ мектеп деңгейінде және сынып ұжымдарында педагогтар мен отбасының өзара қарым-қатынасының жағдайын зерттеу, нәтижелерін қадағалау;

■ педагогтар мен отбасының өзара іс-әрекетінің қиындықтарын, проблемаларын анықтау және оны реттеудің педагогикалық құралдарын іріктеу;

■ педагогтар мен отбасының өзара іс-әрекетінің озық тәжірибесін зерделеуді және жинақтауды ұйымдастыру;

■ педагогтар мен отбасының, ата-аналар мен балалардың өзара іс-әрекетінің үздік жетістіктерін насихаттау;

■ педагогтарды, оқушылар мен ата-аналарды бірлескен қызметке дайындау;

■ бірлескен қызметті ұйымдастыру кезінде қарым-қатынас орнату үшін қолайлы ахуал, жағдай жасау;

■ барлық деңгейде – сыныпта және мектепте; педагогтар мен ата-аналар, ата-аналар мен балалар арасында өзара іс-әрекетті ұйымдастыруда педагогтер мен ата-аналарға әдістемелік көмек көрсету;

■ мектеп пен отбасының өзара әрекеттесуін ынталандыру.

ПІКІРТАЛАС (НӘТИЖЕЛЕРДІ ТАЛҚЫЛАУ)

Отбасы мен мектептің өзара қарым-қатынас мәселесі-педагогикадағы жас мәселе. XX ғасырға дейін шетел және орыс педагогикасында оқу орнындағы тәрбие мен отбасылық тәрбиесінің нақты бөлінуі болды. Отбасылық тәрбие мәселелері Я.А. Коменский, Дж. Локк, Ж.Ж. Руссо, И.Г. Песталоцци, және т.б.

IX және XX ғасырлардың тоғысында алғаш рет мектеп пен отбасының баланы тәрбиелеу процесінде өзара әрекеттесу идеясы пайда болады. К.Н. Вентцель отбасылық тәрбие, ата-аналарды ағарту мәселелерімен қатар мектептің ата-аналармен байланыс мәселесін көтереді [Вентцель К.Н., 1923, 56 б.].

Н.К. Крупская мектептің отбасымен тығыз қарым-қатынас идеясын насихаттайтын алғашқы педагогтардың бірі болды [Крупская Н.К., 1957, 376 б.].

А.С. Макаренко тәрбие ұжымын құру туралы, оның ішінде ата-аналарды да қосу туралы, бірыңғай тәрбие стратегиясының болуы, ықпалдардың келісілуі туралы айтқан [6, 238 б.].

С.Т. Шацкий мектеп пен қоршаған ортаның өзара әрекеттесуін ұйымдастырудың әдіснамалық тәсілдерін тұжырымдады [*Шацкий С.Т., 1980,* 186 б.].

Педагогикалық әсерлердің үйлесімділігіне В.А. Сухомлинский көп көңіл бөлді. Баланың барлық ортасын тәрбиелеуші орта ретінде қарастыра отырып, В.А. Сухомлинский талаптардың бірлігі мен адамгершілік басымдықтардың маңыздылығын атап өтті. Балаға әсер ететін тәрбиешілердің барлық әрекеттері өзара тәуелді [Сухомлинский В.А.,1990, 145 б.].

XX ғасырдың 80-90 жылдары мектеп пен отбасының өзара іс-әрекетін ұйымдастыру мәселелері жүйелі және кешенді тәсілдер шеңберінде өз шешімін табады: Ю.К. Бабанский, В.И. Загвязинский, В.А. Караковский, Г.А. Победоносцев, М.М. Поташник және т.б.

Отандық зерттеушілердің ішінде, Г.К. Байделдинованың «Болашақ ұстаздарды отбасы мен мектептің ынтымақтастығын ұйымдастыруға дайындаудың ғылыми-теориялық негізі», Қ.Т. Әтемованың «Оқушыларға гумандық қасиеттерді қалыптастыруда мектеп пен отбасының бірлескен жұмысы», А.А. Шарафадиннің «Отбасында ата-ананың балаға тәрбиелік ықпалын арттырудың педагогикалық шарттары», Ш.М. Шүйіншинаның «Оқушылардың білім сапасын арттырудағы отбасы мен мектептің бірлігінің педагогикалық шарттары» атты ғылыми-зерттеу еңбектерінде бұл мәселе түрлі аспектілерде қарастырылған.

Көріп отырғанымыздай, педагогикалық үдеріске қатысушылардың өзара қарым-қатынастары өзекті болып, барынша жан-жақты және кәсіби тұрғыдан дами бастады. Отбасылық пен мектептегі тәрбиенің өзара байланыстылығын анықтауға және бақылауға талпыныстары болған. Алайда, ата-аналарды педагогикалық үдеріске тең құқылы қатысушы етіп жасауға әрекет жасалған жоқ. Мектеп пен ата-аналардың өзара қарым-қатынасы бойынша әдістемелік ұсынымдарды жүйелеу әрекеттері де байқалмайды. Балалардың білімі мен тәрбиесін «Кәсіби педагогтарға» сеніп, ата-аналар балалардың дамуы мен оқуы үшін жауапкершілікті өздеріне жүктеді. Көбінесе бұл педагогикалық ғылымның дамуы білім беру мен тәрбиелеу саласындағы жаңа әзірлемелердің, «қатардағы» ата-аналарға қол жетімді болмайтын жаңа әдістер мен әдістемелердің пайда болуын болжағандығымен ақталды. Алайда, педагогтердің өздері де жалпы сипаттағы ұсынымдар беруді қалап: өз уақытына тән балаларға зиян келтіретін отбасылық тәрбиенің кемшіліктері, отбасындағы рухани-адамгершілік тәрбие негіздері және т.б., сондай-ақ оқу орнының «саясатына» қайшы келмейтін ата-ана мінез-құлқының бағытын белгілеу, ата-аналарды педагогикалық процеске қосу қажеттігін көрмеді.

Отбасы мен мектептің заманауи қарым-қатынасын әзірлеудің бірінші жоспарына бұрынғысынша «қиын» отбасыларына психологиялық, құқықтық, медициналық, педагогикалық көмек көрсету мәселесі шығады. Алайда, зерттеушілер мен тәжірибеленуші педагогтердің көбі осы оқу орнында бала оқыған әрбір отбасымен мектептің өзара іс-әрекет аясын тереңдету және кеңейту туралы қорытындыға келеді.

Жүйелілік пен сабақтастық қағидаттарының маңыздылығы туралы мәлімдей отырып, жүз жыл бойы кәсіби педагогтар отбасы мен ата-аналарды педагогикалық ағартуға, тәрбиелеу негіздерін түсіндіруге ұмтылды, отбасы тарапынан мектепке қолдау көрсету қажеттілігі туралы айтты.

Осыған қарамастан, біздің ойымызша, педагогика қайраткерлерінің жалпы және басқа да білім беру мекемелерінде барлық күш-жігері негізгі екі бағыттан тұрды: ата-аналарды жалпы педагогикалық ағарту, тәрбиелеу және психологиялық қолдау саласындағы отбасымен өзара іс-әрекет. Басты бастамашысы білім беру мекемесінің әкімшілігі болып табылатын мектепке отбасы тарапынан материалдық-экономикалық қолдау көрсету. Бүгінгі күні білім беру жүйесі қайта жаңғырту жолында болғанда, біз алдағы өзгерістер осы жүйенің ұйымдастырушылық және тәрбие саласына ғана емес, сондай-ақ мазмұнды да (білім беру стандартын өзгерту, жаңа пәндер мен курстардың пайда болуы, мәдениеттің, тарих пен т.б. феномендерін зерделеуге енгізу қажеттілігі туралы айта аламыз). Біздің пікірімізше, ата-аналардың жалпы педагогикалық қызығушылығына көңіл бөле отырып, педагогика тәрбиелеу мен оқытудың өзара байланысын ұмытқан сияқты және мазмұндық сала, шын мәнінде, отбасын ағартуда және ата-аналармен жұмыста талап етілмеген элемент болып қала береді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Баланың табиғи мүмкіндіктері өте үлкен, бірақ олардың дамуы оның әлеуметтік өмір сүру үрдісіне ғана ие болады. Бала тұлғасының дамуының маңызды факторы орта болып табылады. Орта деп ең алдымен адам тұратын әлеуметтік ортаны түсіну керек. Әлеуметтің ықпалынсыз бала «ұрпақтан ұрпаққа берілетін нормалар, дәстүрлер, әдет-ғұрыптар»мәдениет пен құндылықтарды игере алмайды. Нәтижесінде, баланың әлеуметтенуі орын алады. Әлеуметтену деп Я. Щепаньский «Жалпы орта әсерін атайды, олар индивидты қоғамдық өмірге қатыстырады, оны мәдениетті түсінуге, ұжымдағы мінез-құлыққа, өзін бекітуге және әр түрлі әлеуметтік рөлдерді орындауға үйретеді» [Щепаньский Я., 1969, 51 б.]. Орта әсерінен адам дене, ақыл-ой және адамгершілік жағынан өзгереді. Бұл даму процесінде бала жеке тұлға болады. Оның ағзасы, психикасы оның ортасының, отбасының және құрдастарының әсерінен өзгереді. Жеке тұлға қарым-қатынас және әр түрлі іс-әрекет түрлеріне қатысу нәтижесі ретінде дамиды. Қоршаған ортаға байланысты оның дүниетанымы, қоғамдық мәні дамиды.

А.С. Макаренко тәрбиелеу процесінде «Біздің алдымызда әрдайым қос объект - жеке тұлға мен қоғам тұр. Жеке тұлғаны ажырату, оны оқшаулау, оны қарым-қатынастан шығару мүлдем мүмкін емес» [Макаренко А.С., 1957, 508 б.]. Баланың даму процесінің басында отбасы басым. Бала мектепке келгенде, оған мектеп, педагогтар,

сыныптастар және т. б. әсер ете бастайды. Мектептен кейін, ересек адамға отбасының әрекеті азаяды, ал әлеуметтің рөлі артады. «Ата-аналардың әсерін азайту туралы емес, жоғары сынып оқушыларының қарым-қатынасын саралау және қызметінің күрделенуіне байланысты сапалы қозғалыстар туралы айту керек». Бұл жерде тұлға қоғамда өз орнын тауып, белгілі бір адамдар тобына ие болады. Бұл жерде оның жеке сипаты қалыптасады. Бала мектепті бітіргеннен кейін өз ойлары мен іс-әрекеттері үшін жауапкершілікті өзіне алады, туындаған мәселелерді өз бетінше шешеді. «Жасөспірім жасында жеке тұлғаның бағыты айқын көрінеді» [Мудрик А.В.,1997, 60 б.]. Осылайша, баланың қалыптасуы мен дамуына отбасы, мектеп және оны қоршаған әлеуметтік орта қатысады. Отбасы мен мектептің өзара іс-әрекет процесінің мазмұнын зерттей отырып, біз педагогикалық принциптерді, отбасы мен мектептің өзара іс-әрекетінің формалары мен әдістерін анықтадық. Материалды талдап, баланың дамуында отбасы мен мектептің дұрыс үйлестірілген өзара әкеттесуінің маңызы зор деген қорытынды жасауға болады. Өйткені, баланың жеке тұлға ретінде, оның азаматтық позициясының және тұтастай алғанда, адамдардың жаңа буынын қалыптасуы осы институттардың белгілі бір уақытта балаға қалай әсер етуіне байланысты.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Амонашвили Ш.А., Личностно-гуманная основа педагогического процесса. – Минск, 1997.- 574 с.
2. Байбородова Л.В., Взаимодействие школы и семьи: Учеб-метод. пос. – Ярославль: Академия развития; Академия Холдинг, 2003. – 224 с.
3. Лесгафт П.Ф. Семейное воспитание ребенка и его значение. - СПб: Товарищество худ. печати, 1990. - 247 с.
4. Вентцель К. Н., Новые пути воспитания и образования детей. – Изд. 2-е. – М. : Земля и фабрика, 1923. – 149 с.
5. Крупская Н.К., Воспитание; Идеалы социалистического воспитания. Педагогические сочинения, т. 2, М. – АПН РСФСР, 1957–1963.
6. Макаренко А.С., Книга для родителей. Сочинения, т. IV, М.: АПН РСФСР, 1957–1958.
7. Шацкий С.Т. Избранные педагогические сочинения в 2-х томах. – М.: Педагогика, 1980. – Т. 1. – 304 с.
8. Сухомлинский В.А. ,Мудрость родительской любви. – М.: Просвещение, 1990. – 172 с.
9. Щепаньский Я., Элементарные понятия социологии. М.: Прогресс, 1969. –
10. Мудрик А.В., Современный старшеклассник: проблемы самоопределения. М.: Знание, 1977.

МРНТИ 02.51.45

Майлыбаева Гүлмира Сабырқызы,
PhD философия докторы, қауымдастырылған профессор,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Жабыкбаева Динара Маратовна,
3-курс докторанты,
«Педагогика және психология» мамандығы,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

ХАЛЫҚТЫҚ ТӘЛІМ-ТӘРБИЕЛІК МҰРАЛАР АРҚЫЛЫ ЖАСТАРҒА АЗАМАТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

Майлыбаева Гульмира Сабыровна,
доктор философии PhD., ассоциированный профессор,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

Жабыкбаева Динара Маратовна,
докторант 3 курса,
специальность «Педагогика и психология»,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

ВОСПИТАНИЕ ГРАЖДАНСТВЕННОСТИ У МОЛОДЕЖИ ЧЕРЕЗ НАРОДНОЕ ВОСПИТАТЕЛЬНОЕ НАСЛЕДИЕ

Mailybayeva Gulmira,
Associated Professor, PhD,
Zhetysu State University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

Zhabykbayeva Dinara,
3rd year doctoral student,
specialty «Pedagogy and Psychology»,
State University named after I. Zhansugurov.
Taldykorgan, Kazakhstan

CIVIC EDUCATION AMONG YOUNG PEOPLE THROUGH A NATIONAL EDUCATIONAL HERITAGE

Аңдатпа: Мақалада, теориялық ұстанымдар мен өмірлік тәжірибеде орын алған ұлттық тәлім-тәрбиелік мұралардың ұрпақ тәрбиесіндегі қол жеткізген нәтижесінде алынған мәліметтерді басшылыққа алған. Еліміздегі қоғамдық құрылымның жедел түрлену барыстары және жалпыадамзаттық құндылықтар басымдығының күшеюі, жаңа типті ойлауды қалыптастыруды, ел тарихы туралы білімдер мен ондағы азаматтық құндылықтардың негізінде жеке тұлғаны бағдарлы дамытудың орны мен ролін анықтау мен жастарға азаматтық тәрбие беру мәселелері қарастырылады. Жастарға азаматтық тәрбие беру, осы бағытта халықтық тәлімдік мұралардың тәрбиелек мүмкіндіктерін ұштстыру, жетілдіру - өзекті мәселелердің бірі екендігі қарастырылады. Азаматтық тәрбие берудің түрлері мен бағыт-бағдарлары алуан түрлі. Азаматтық тәрбие де, тәрбие берудің өзге түрлері сияқты, жеке тұлғаға, нақты адамға бағытталатыны белгілі. Осы тұжырымнан шыға отырып, азаматтыққа тәрбиелеуде халықтық мұралардағы қалыптасқан жолдар және осы саладағы бүгінгі ізденістер, ғалымдардың осы бағыттағы ой-пікірлері, ғылыми қорытындылары мен байламдары қарастырылған.

Кілттік сөздер: жастар, ұлттық тәлім-тәрбие мұралары, азаматтық тәрбие, адами құндылықтар, адамгершілік, ізгілік, ұлттық рухта тәрбиелеу, отаншылдыққа баулу, мәдениеттілік т.б.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические подходы и данные, полученные в результате достижения национального учебно-воспитательного наследия в воспитании подрастающего поколения. Рассматриваются процессы ускоренной трансформации общественных структур в стране и усиление приоритета общечеловеческих ценностей, формирование нового типичного мышле-

ния, определение места и роли ориентированного развития личности на основе знаний об истории страны и гражданских ценностей в ней и вопросы гражданского воспитания молодежи. Одним из актуальных вопросов является гражданское воспитание молодежи, совершенствование и гармонизация воспитательных возможностей народного воспитательного наследия в этом направлении. Виды и направления гражданского воспитания разнообразны. Как известно, как гражданское воспитание, так и другие формы воспитания ориентируются на личность, конкретную личность. Исходя из этого, в воспитании гражданственности предусмотрены пути, сложившиеся в народном наследии, современные поиски в этой области, мнения ученых в данном направлении, научные заключения и связи.

Ключевые слова: молодежь, национальное учебно-воспитательное наследие, гражданское воспитание, человеческие ценности, нравственность, гуманность, воспитание в национальном духе, патриотизм, культура и т.д.

Abstrakt: The article deals with the theoretical approaches and data obtained as a result of the achievement of the national educational heritage in the education of the younger generation. The processes of accelerated transformation of social structures in the country and the strengthening of the priority of universal values, the formation of a new typical thinking, the definition of the place and role of oriented development of the individual on the basis of knowledge about the history of the country and civil values in it and the issues of civic education of youth. One of the topical issues is the civic education of young people, improvement and harmonization of educational opportunities of the national educational heritage in this direction. Types and directions of civic education are diverse. As you know, both civil education and other forms of education are oriented to the individual, the specific personality. On this basis, in the education of citizenship provides ways that have developed in the national heritage, modern searches in this area, the opinions of scientists in this direction, scientific conclusions and communication.

Key words: youth, national educational heritage, civic education, human values, morality, humanity, education in the national spirit, patriotism, culture, etc.

Мемлекетіміздегі әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси өзгерістер адам болмысындағы күрделі рухани жаңғыру үдерісімен үйлесімділікте орын алуда. Бұл әлемдік білім беруге ықпалдастықта болу және озық ғылыми жаңалықтарды меңгерумен шекетеліп қоймай, мемлекетік құрылымның өзіндік даму жолындағы саяси-иедеологиялық негіздегі қоғамдық сананы заманауи талаптарға сәйкес дамыту жолын қарастыру болып табылатын күдері үдеріс болып отыр. Себебі, түрлі ақпараттардың жиілігі мен жылдамдық легі – жастарды өмірге бейімдеу барысындағы ұлттық болмыстың өзегі болып табылатын тәлім-тәрбиелік мұралардың құндылық реттілігін өз деңгейінде сақтай отырып, оларды тәрбие құралы тұрғысында қазіргі жағдайда пайдалана білу, күн тәрбінде орын алып отырған басты мәселеге айналды. Сондықтан Елбасы айтқандай: «... тәуелсіз елде ұлттық мұраттар бағытында отанын сүйетін, отанына адал қызмет ететін ізгі ниетті азаматтар тәрбиеленуі тиіс және олар ұлттық дәстүрді берік сақтау бағдарын көздеуі қажет» [Сборник законодательных документов по высшему образованию 1996. ч.1. -б.309]**.**

Жаһандану жағдайында Қазақстандық жастардың өзіндік бейнесін берітін – ұлттық тәлім-тәрбиесі толық қамтылмаса, онда өзге дүниетанымдық өмірге сіңісу, жойылу қаупі орын алады. Қазіргі жақанданууды – бүкіл әлем десек, соны құрастырушы ұлттың бірі қазақ болуы да керек. Мәселен, «Сен бір кірпіш дүниеде, тетігін тапта бар қалан. /Абай/»,- данамызың айтуы, қазіргі жағдайда Қазақстан және оның халқы өзіндік орнын бұл бүтін дүниеде табуы тиіс екендігін негіздеген деп түсінуіміз қажет.

Бүгінгі таңда қоғамдық-әлеуметтік ортадағы бағытта ұлттық құндылықтар негізінде мәдениішығармашылық мұратқа жүйелі бетбұрыс жасау жолындағы келелі міндеті туралы дәстүрлі түсінік қайта қаралуда, өйткені, олар жеке тұлғаның дамуындағы ұлттық болмысты беретін толық бейнені еңсеруге жәрдемдеседі, жеке адамның азаматтық тұғырын табуына жетелейді, сол арқылы оның ішкі әлеуетін ашуына деген мүмкіндігін кеңейтеді. Қоғамды демократияландыруды мақсат ететін білім және тәрбие беру адамдардың әлеуметтік-экономикалық мінез-құлқына, этносаралық, әлеуметтік-топтық, мемлекетаралық қатынастардың жай-күйіне тікелей ықпал етеді, жаңа артықшылықтар берілетін құндылықтар жүйесін және азаматтардың өмірлік бағдарын, қоғамның рухани бітімін қалыптастырады.

«Қазіргі қоғам жалпыадами және ұлттық құндылықтардың қабылдануына қайта өрлеуіне мұқтаж болып отыр. Жас ұрпаққа білім беру мен тәрбиелеудің өзара байланысты проблемаларын түсініп, аша білу керек, өйткені оқытудың қорытынды мақсаты-адамның өзін-өзі жетілдіруі. Тәжірибе көптеген жастардың азаматтық парыз, жауапкершілік, қоғамдық қызмет сияқты құбылыстарға немқұрайлы қарайтынын көрсетеді. Олар білімді өмірлік құндылық деп қарастырмайды. Сонымен қатар халықтың білімді бөлігінің өзінде мәдениеттіліктің және тәрбиелілiктің жетіспеушілігі орын алды» [Назарбаев Н.А.

Қазақстан халқына жолдауы, 1997].

Қазақстан Республикасының егемендік мемлекет ретінде қалыптасқан алғашқы жылдарында, қоғамдық институттардың деидеологизациялауы білім берудің барлық сатысында тәрбие үдерісіне талаптардың төмендеуіне алып келу жайтары орын алаған болатын. Елімізде демократиялық үдерістердің күшеюі, экономикалық-әлеуметтік және саяси өмірінің қалыпқа келуі, мемлекеттің тәрбие стратегиясының шет жағасын айқындай бастады. Біздің халықтың тарихында педагог-ғалым зиялыларының көрнекті өкілдері халықтың азаматтық-адамгершілік тәрбиесіне ықпал ететін, жоғары ұлттық танымболмысқа ие тұлғалар бейнесінің үлгісі болды.

Ұлттың жанашыр ұлы тұлғалары қоғамның бірлігін қамтамасыз ететін іс-әрекеттерді жақсы түсінген. Олардың басқа адамдардан ерекшелігі болашақты, өз уақытындағы кезеңді, өткенді түсініп, тарихи жағдайларды талдай отырып, ұрпақ болашағы үшін бар ғылым мен білімін және өрлік тәжірибелерін сарп етіп, қамын ойлаған. Өзінің өмірлік бағытының мазмұны мен мәнін түсініп, ғасырлар бойы сақтап, халық мұғалімі образын қалыптастырған. Әль-Фараби әділеттілікке деген сүйіспеншілікке, зұлымдыққа деген өшпенділікке негізделген дінге, халыққа қызмет ету кодексін құрған. Дінге қызмет етуде қорқыныш пен үрей болмау керек [Аль-Фараби Абу Насыр, Социально-этические трактаты, 1973].

Бұл тұрғыдағы ой-тұжырымдар қазақтың ойшыл және ақиық ақыны Аронұлы Сүйінбай шығармасында да орын алады: «Халықтың қалаулысы өзінің жылуымен өзгені де жылытады», - деуі ұлттық тәлім-тәрбие құндылықтарын жете сіңірген, халқына қызмет жасаушы адал, азамат, ел-жұртының қамын ойлайтын ұлтжанды, жеке тұлға болмысын бейнелейді [Қазақстандағы педагогикалық ой-пікір антологиясы, 1995, 512 б.].

XXI ғасырдың басталуымен жеке тұлға болмысын қалыптастыру мен дамыту бағытындағы мәселеге аса мән беріліп, оның қыр-сырын ғылыми негізден тануға және ықпал жасауға ерекше көңіл аударыла бастады.

Яғни, бүгінгі мемлекетіміздің жастарының жан дүниесінің ұлттық құндылықтар негізінде жаңғыртып, жаңарту басты бағытқа айналуы тиіс. Білім - өнер мазмұнын түгелдей өзгертіп, оқу-тәрбие тақырыбын ұлттық рухқа негіздеуіміз қажет. Жастарды ұлттық рухта тәрбиелеу, отаншылдыққа баулу, мәдениетіміз бен тіліміздің түлету, нарықтық экономиканы, осы заманғы озық технологияны игеру ата-бабамыздың дәстүрлі құндылықтарын, тәлім-тәрбие ісіне пайдалану, соның нәтижесінде ұлттық тұлға қалыптастыру бүгінгі күннің көкейкесті мәселесінің бірі болуға тиіс.

Ұлтымыздың мәдениетін сақтап, оны келер ұрпаққа жаңа көзқараспен жетілдіріп жеткізуде білім беру ісі басты құрал болып саналады. Қазіргі білім берудің негізгі мақсаты білімін, біліктілігін, дағдысын қалыптастыруға қол жеткізу ғана емес, ұлттық тәрбие негізінде ертеңгі қоғамның белсенді азаматы – бүгінгі жастарымыздың өнегелі тұлғасын қалыптастыру. Жастардың ұлттық тәрбиесі халық қанша өмір сүріп келе жатса да, сонша, көкейкесті мәселе болып келеді.

«Жақсы адам көрсе қызығар, желөкпе емес, тек атына адал, уәдесіне берік адамды ғана ер кісі деуге болады», - деп жеке адамтұлғасына байланысты халықтық ой-түсінік негізінен XI ғасырдың көрнекті ойшыл, философ, ғұламысы - Ж. Баласағұн өзіндік жеке ой-пікірін түйіндеген болатын. Биязы, байсалды, қайырымды, қайырымды, салмақты, адал, қатал да жанашыр, адамгершілік түсінігі басым және өзіндік ойы, мақсаты, өзінің жеке түсік-түсінігінде халық мүддесін басым бағытта ұстанатын адам ғана – «азамат» деген атуға толық сыйымды болытындығын негіздейді. Адам – өз өмірінің қожасы. Сондықтан, өзін-өзі әрдайым жетілдіріп, дамытып, үнемі ізденіс үстінде болуы қажет, бірақ, өзінің туған елінің ділі мен оның болмысын бейнелейтін тәлім-тәрбиелік мұра құндылықтарын басшылыққа алуы басты шарт болуы тиіс. Ж.Баласағұн халық тәрбиесі негізінде жастарды жаман мінез-құлық пен жат қылықтан жиренділеді. Ол адамның адамдық бейнесіне кір келтіретін қылықтар: өтірік айту, өз мүддесі үшін түрлі жала-қорлыққа бару, адамдар арасында ірткі салу, өзгелерді төмендету, дарыны мен талабы бар жастарға тәлімдік жол көрсетпеу және оларды төмендетіп ұстау, адамның санасын улайтын жаман әдеттерге берілу, нәпсіге құмарту, іштарлық, күншілдік пен қызғаншақтық, әлеуметтік ортаға сай келмейтін қылықтар жасау, қызуқанды-ашушаң болу, адамның өзін-өзі ұстай алмауы, өзінен басқаны менсінбеу «мен-мендігі» басым өркөкіректік, өзі білмей – білгеннің ақылын алмайтын қырсық-қырлық т.б. с.с мінездің көріністері адамға абырой мен жақсылық бермейтінін тілге тиек етеді. Осындай кемшіліктерден адам бір өзі жапа шекпей, өзі қоршаған адамдарға да зиянын тигізетінін баса айтады. Негізінде шынайы азаматтық-адамгершілік мінез-құлқының ақыл-ой сезіммен үйлесім табуын қарым-қатынас барысында, жеке адамның өзін-өзі ұстай білуіне, мінез-құлыққа байланысты болады деген пікір негізімен жақсы мінез адамның көркі және оның сипаттамалырын: тәрбиелі, рухани жан дүниесі бай, адамгершілік-азаматтық қасиеттері толық бекіген, адал, әділетті, халқының қамын ойлайтын – көпшіл, үлкенге ізет - кішіге құрмет жасайтын, өскелең ұрпағына сенім артып оларға көмек беріп, жол сілтуші-ақылшы, кеңпейіл, өзін қоршаған әлеуметтік ортадағы адамдармен сыйластық қарым-қатынас орнатушы, олардың мақсат-мұраттары мен мүдделік бағыттырына үйлесімді өмір сүруді негізге алатын, таным болмысы кең, саналы әрекетті жақтайтын, ақиқатты

құптайтын, ұлттық тәлім-тәрбие құндылықтарын бойына сіңірген т.б. с.с. қырларды бейленеп береді [Әбілова З., 1997.48 б.].

Осы негізде түркі әлемінің данышпаны - Әбу-Насыр Әл-Фарабидің «Адам алдымен ойлы, парасатты болуға, ақыл-ойдың жан-жақты дамуына көңіл бөлуі қажет. Шын мағынасындағы білімділік – тамаша адамгершілік сипат»-деген даналық ой-тұжырымдары бүгінгі күнмен де астасып жатқандығын ескере келіп, бүгінгі жастарды тәрбиелеп, өмір жолына баулу барыстарында озық ғылым мен білімді меңгерте отырып, ұлттық тәлім-тәрбие мұраларындығы құндылықтардың олардың танымдық және тәрбиелік болмыстарының өзегі ретінде басшылыққа ұстану басты шарт болу керек екендігін естен шығармау қажет [6].

Ал, А. Құнанбаев: «Досыңа достық – қарыз іс, дұшпаныңа әділ бол» деп айтқан болатын. Өмірде адам неғұрлым парасытты, ақылды, мейірімді болған сайын, соғұрлым өзгеге де адалдық тұрғыдан ақиқат пен шындық негізінде олардың жақсылығына да оң бағасын беріп бағалайтын болады. Бұл жеке адамдардың толықсып, азаматтық жауапкершіліктерінің артуы және оны олардың мойынұсындағы мізендің психолгиялық толымдық көрінісі болып табылады. «Аға буын – алдыңғы толқын, кіші буын-кейінгі толқын» демекші, бүгінгі жастарымыз ертеңгі ел - азаматы екендігі де еш күмәні жоқ. Сондықтан жастардың тұлғалық болмысын тәрбиелеу мен қалыптастырып, дамытуда олардың бойында жоғары азаматтық-адамгершілік мәдениетін бүгіннен бастап сіңіре білу, адал болу, арлы болу, елін сүйу, халқына қызмет жасау оның өсіп-өркендеуіне өз үлесін қосу деген қағидалық ұстанымен үлгі болу – аға ұрпақ өкілдерінің азаматтық парызы. Адам жақсылыққа жамандық жасау арқылы жете алмайды, қашан да адалдық пен әділеттілік және қайырымдылық қажет. Өйткені, адамның асыл қасиеті – оның жасаған жақсылығы. Адам – қоғамдағы әлеуметтік ортаның өкілі десек, әрқайсымыз осы атқа лайық болуымыз керек. Сондықтан да ұлы Абайдың 19-қара сөзінде «Адам баласы туа сала есті болмайды. Естіп, көріп, ұстап, татып, естілердің айтқандарын есте сақтап қана естілер қатарында болады. Естіген нәрсені есте сақтау, ғибрат алу ғана есті етеді»-деп, азаматтық деңгейге жетудің жолы ақыл-ой мен рухани болмыстың байлығын бекітетін тәрбиенің толық берілуімен тығыз байланысты екендігін негіздеп береді [Құнанбаев А., 1961, 210 б.].

Бұнда, адамның азаматтық бейне-болмысындағы мінезінің түрлерін адамгершілік, құлықтық, ізлгілік, руханиллық сипаттары тұрғысынан қарастырып, оларды жақсы және жаман деп жіктеп, адам өз мінезін өзі құрастыына нмнесе сомдауына мүмкіндігі бар екендігін басшылыққа алады да ол-өз тағдырың қожасы болуға мүмкіндігі бар екендігін түсіндіреді. Мәселен, «Мен закон қуған адам болсам, мінезімді жөндей алмаймын деген адамның тілін кесіп алар едім»,-деген пікірдің түйіндемесін мазмұнын түсінуге шақырады.

Ш. Құдайбердиев – адамның азаматтық бітімінің толық бекіп, берік болуына - өнер-білім, адамгершілік пен құлықтық жасы мінез негізінде ізгі қасиеттерді өзінің рухани досы еткен жеке адам ғана сондай жоғары деңгейді еңсеретінін айтады. Ол үшін адамда болу қасиеттер - өтірік, өсек айтпау, ұрлық-зорлыққа әуес болмау, жалқаулықтан, жамандықтан бойды алшақ ұстау, өнерлі болу, білім алып ғылым игеру, озық елдің өнегелік тұстарын жастарға үйрету, талапшыл болу т.б. игеру керек дей келе, жеке өсиет-өнегелері жайындағы жеке пікірін ұсынады:

Ақылды сол – ынсап пен ар сақтайды,
Арсыз сол – арамдықпен жан сақтайды.
Адал сол – таза еңбекпен күнін көріп,
Жаны үшін адамшылық ар сатпайды.

Автордың азаматтық атауға тән келетін және оның мазмұнын ашуға негізделген жоғарыдағы ұсынған өлең жолдары жастарды тәрбиелеуде – ар-ождан, ізігік мен адамгершілікті өмірлік ұраны еткен, адал, жаны тазы, достыққа берік т.б. қасиеттер нағыз ержігітің нмесе азаматтың бітім болмысында нық бекіген қасиеттері болу керек екендігін негіздейді [Құдайбердиев Ш., 1991, 75 б.].

Тәрбие өмір бойы үздіксіз жүретін үрдіс болғандықтан, қазақ халқы өзінің тәлім-тәрбиелік мұраларында ер жігіттің нмесе азаматтың бітім, болмысына енетін түрлі өнеглелік қырларын жиынтығын «Сегіз қырлы бір сырлы», деген қанатты сөздің мазмұнына ендірген.

Адам баласының түсінік-ой жүйесінің құрылымдық құрамалары: ақыл-ой, сезім, зейін-ерікті қамтыса онда оның санасында адам жаратылысының қай сипаты басым болса, оның өмірдегі ізденісі мен ұмтылысы да соны бейнелейді. Ал, оның барлық жиынтығын түрлі әрекетте дұрыс, орынды пайдала білу – адамның рухани жандүниесінің толық және бүтін болуының негізі болмақ. Яғни, жас жастардың рухани жандүниесі мен дене бітімінің денсаулығын нығайту, рухани-адамгершілік пен құлқын ізгілендіруді дамыту мәселелеріне жаңа көзқарастардың қажеттігі туындауда. Сондықтан да ұрпақ тәрбиесіндегі түйінді шешімін табуға бағытталған күрделі психолоиялық-педагогикалық мәселелердің бірі – жетілген, бітім болмысы берік - тұлға тәрбиелеу басты шарт болып отыр [Дүйсенбинова Р. / Қазақстан мектебі/ №7-1991].

Қазіргі өмірдің талап-тілегіне орай жастарды тәрбиелеуде туған халқының тәлім-тәрбиелік бай мұрасын игеру жөніндегі бағыт-бағдары басшылыққа алу негізігі қағидалық ұстанымдар ретінде түсінуіміз қажет. Себебі, «Ұлт тәрбиесі баяғыда сыналып келе жатқан тастақ жол болғандықтан, әрбір тәрбиеші, сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс

болуы тиісті. Сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті» - деп қазақ халқының рухани құндылықтарына жататын әдеп-ғұрып, салт-дәстүрлер мен ырым-тиымдар, қанатты сөздердің және т.б. тәлімдік бағыттағы мазмұндық сипаттарына ерекше мән беріп, пікір айтқан – ғалымдар баршылық [Жарықбаев Қ., Қалиев С., 1995, 552 б.].

Педагог-ғалым К. Қожахметова «Мектептің ұлттық тәрбие жүйесі» атты құралында: «Қазіргі мектептің ұлттық тәрбие жүйесінің мақсаттары – біртұтас әлем туралы ғылыми негізделген көзқарас қалыптастыру, оқушылардың жалпы азаматтық құндылықтарға тарту, сол құндылықтарға сәйкес мінез-құлық қалыптастыру»- дей келе, мектептің ұлттық тәрбие жүйесіндегі ең негізгі орын алатынын, оның мазмұнының өзегі, түп қазығы ретінде: туған жер, Отан, отбасы, еңбек, ұлттық мәдениет, ана тілі, ұлттық өнер, ғылым, ұлт тарихы, дін, білім, бейбітшілік, біртұтас әлем, адам, азамат, ұлттық дәстүр, салт сияқты құндылықтарды алу керектігін айтады.

К. Қожахметова сонымен қатар «Мектеп қабырғасынан бастап, оқушылардың ұлттық ерекшеліктерін ескере отырып, тәрбиені ұлттық салт пен дәстүрге негіздеп, оларға ұлтжандылық, отансүйгіштік сезімдерін қалыптастыру»,-керектігін айтты. Туысқандық қарым-қатынастардың әлеуметтік рөлдерімен тығыз байланыста екендігін түсіндіру барысында, қазақтың «үш жұрты» туралы ұғымға баса назар аудару қажеттілігін көрсетті. «...Қазақ зиялыларының ұлттық мектеп туралы ой-пікірлеріне берген талдаудан мынандай тұжырым туындайды: ұлт мектептерінің қайсы бірінде болмасын (қазақ, орыс, ұйғыр, т.б.) ана тілімен қатар сол халықтың рухы, оның өсіп-өну тарихы, географиясы мен экологиясы, әдет-ғұрпы, тұрмыс салты, елдік білім берілуі қажет», - деген болатын [Қожахметова К.Ж., 1997, 141 б.].

Әлемнің «Екінші ұстаз» атанған Әл-Фарабидің философиялық және педагогикалық ой-пікірлік тұжырымдарында жастардың азаматтық тұлға болмысында адами түсінікті жоғары ұстанатын дүниетаным басым болатындығын негіздейді. Оның жастардың бойынна азаматтық қасиеттерді сіңір жолы білім мен тәрбие туралы идеяларында «Тәрбие - халықты білімге негізделген ізгіліктік-этикалық өлшемдермен қамтамасыз ету тәсілі», - деп, жастардың бойында адамдық қасиетерді қалыптастыру және оларға ғылым, өнер, кәсіптерді меңгерту қызметін атқару қажеттігіне мән берген. Әл-Фараби жастардың бойында азаматтық бейнені беретін ұлттық тәлім-тәрбие мұраларының құндылықтарын баланың туғанна бастап сіңіру мен өмірдің өзгермелі жағдайынды тәрбиені - заман үйлесіміне орай оңтайлы және жетілдіре отырып беру, оң нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік беретінін айтады, сондай-ақ ол адамның жоғары жетістіктерге шығаруына және бақытты болуына кепілдік бере алады дейді. Ал азаматтың рухани болмысындағы адамгершілік пен ізгілік қасиеттері орта және тәрбие ықпалымен қалыптасады. Бұндай қастеттердің қалыптасу мен дамуына кедергі жасайтын төрт түрлі нәрсе бар: Ол - тәртіпсіздік, қатігездік-адамгершілік түсініктің болмауы, құбылмалылық, адасу. Азамат болу және аталған кедергілерді жеңу үшін адам алдымен өзін-өзі танып-білуі тиіс, жеке басындағы кемістіктерін және жағымсыз қылық-әрекеттерін тәрбие арқылы ғана жөндей алады, жағымды қасиеттерді жетілдіреді, әдеттерді қалыптастыруға болатынын негіздейді. Тәрбиедегі өлшемді, тәжірибедегі көрсеткішті сақтауды басшылыққа алу қажеттігін ескертеді өйткені, «өлшемнен ауытқу - не артықшылық, не кемшілік»- өмірлік тәжірибе жағдайында нақты көрінісін беріп, адам өзінің немесе өзге бір адамның әрбір әрекетті талдауға мүмкіндік алатынын айтады [Кобесов А., 1989, 75 б.].

Ұрпақ тәрбиесі бойынша ұлттық тәлім-тәрбиелік мұралар ғасырлар бойы түрлі сүзбелік електеп өтіп, құндылық мәні өмірлік тәжірибеде сүрленіп, халықтың өмір сүру салтында жастарды өмірге дайындау мен баулуда олардың азаматтық бітім болмысын қалыптастыру мен дамытуда ерекше мәнге ие болып келетіні анық. Бұл халықтық мұралардың ұрпақ тәрбиесіндегі орын алатын әрекеттер мен олардың ішкі мазмұнының өзара берік, біртұтас үйлесімдікте болғандығына дәлел бола алады.

Халықтық дәстүрлерде жеке адамның азаматтық қасиеттерінің дамуы рационалды және эмоционалды өмірдегі өзара байланысты өзгерістер үдерісі ретінде қарастырылады, оның өзімен және әлеуметтік ортамен үйлесімдік деңгейі арқылы сипатталынады.

Азаматтық бейнені беретін адами-құндылық тәрбиенің мақсатын осылай өрнектеуге сәйкес адамның өз өміріне, өз құқығына әсерін және өз қабілеттері мен шығармашылық мүкіндігі мен әлеуетін ашуға жауапкершілігін, өзін-өзі дамыту мен пайдалана алуын таңдау еркіндігі және оған қоғамның әсері арасындағы қатынасты түсінуді қайта бағалау мүмкіндігі пайда болды. Қазіргі түсінік бойынша жастардың бойында азаматтық бітім болмысын қалыптастыру мен дамыту барысындағы тәрбие мақсаты жалпы әлемдік немесе жаһандық сана мен бүкіладамзаттық мәдениеттің үлгі-өнеглелік бөліктерін қалыптастыру мүмкіндігіне ие.

Қорытындылай келе, бүгінгі күні көптеген жалпы ғылымилық, әлеуметтік-философиялық, әлеуметтік-мәдени және адамгершіліктік құндылықтар сұранысқа орай даму үдерістердің тоғысуына сәйкес келіп отыр, өйткені қоғамдық өмірдің күрделі талаптарына сәйкес азаматтық тәрбиенің құндылық сипаттарын қайта анықтау өзекті мәселе ретінде қарастырылуда. Ал оның шарттары болып табылатын: ұлттық тәлімдік негізде тәрбиелік мазмұнда берілетін біліми құндылықтарды дамыту, яғни жеке тұлға бойында

қайырымдылықты, әділдікті, ізгілік-адамгершіліктік, Отанына - туған еліне, жеріне сүйіспешлігі жоғары, жалпыадамзаттық құндылықтарды игеруге ынталы, өзін-өзі үнемі жетілдіріп, дамыуға ерік-жігері мен еркіндігін қалыптастыру педагогика ғылымының озық нұсқадағы ұстанымдық-қағидалары болып табылады. Бұл жастарға азаматтық тәрбие беру барысындағы басты мақсат-шығармашылықпен жұмыс жасай алатын, адами құндылықтар негізінде көзқарасы мен сенімдері берік қалыптасқан тұлғаны дамыту деген түсінік береді. Сондай-ақ, жастарға азаматтық тәрбие берудің, жалпы тәрбие беруде ұлттықпедагогика материалдарды қолданудың ұтымды тәжірибелері жинақталғанына көз жеткізуге болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Концепция государственной политики в системе образования. Сборник законодательных документов по высшему образованию. - Алматы, 1996. ч.1. -С.309- 324..
2. Назарбаев Н.А. Қазақстан халқына жолдауы: Процветание, безопасность, улучшение благосостояния всех казахстанцев // Казахстанская правда, 11 октября, 1997, С.6.
3. Аль-Фараби Абу Насыр Мухаммад. Социально-этические трактаты. - Алма-Ата: Ғылым, 1973. - 400 с.
4. Қазақстандағы педагогикалық ой-пікір антологиясы. /Құраст. К.Б. Жарықбаев, С.К.Калиев. - Алма-ата: Рауан, 1995. - 512 б.
5. Әбілова З.Этнопедагогика. –А., 1997ж. -48-56 бб.
6. Аль-Фараби Абу Насыр Мухаммад. Социально-этические трактаты. - Алма-Ата: Ғылым, 1973. - 400 с.
7. Құнанбаев А. Шығармалары.-Алматы, 1961.-210б.
8. Құдайбердиев. Ш. Үш анық.- Алматы: Қазақстан, 1991, 75 б.:
9. Дүйсенбинова Р. Адамгершілік тәрбиесіне айқын бағыт. -//Қазақстан мектебі. №7-1991.
10. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі.- Алматы: Санат, 1995ж. -552б.
11. Қожахметова К.Ж. Мектептің ұлттық тәрбие жүйесі: теория және практика.-Алматы: РБК, 1997. -141 б.
12. Кобесов А. Педагогические наследие аль-Фараби. - Алматы, 1989. -75-96 б.б.

УДК 37.036

Майлыбаева Гульмира Сабыровна,
доктор философии PhD, ассоциированный профессор,
кафедра методик обучения и воспитания,
Факультет педагогики и психологии,
ЖГУ им. И. Жансугурова

Кыстаубаева Ботагоз Кыстаубаевна,
докторантка 1 курса,
кафедра методик обучения и воспитания,
Факультет педагогики и психологии,
ЖГУ им. И. Жансугурова

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НЕТРАДИЦИОННЫХ ТЕХНИК РИСОВАНИЯ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аңдатпа: Мақалада шығармашылық қызметте дәстүрлі емес сурет салу техникаларын қолдану арқылы бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық креативтілігін дамыту мәселелерін ұғынуға талпыныс берілген. Сонымен қатар, мақала авторлары тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың талдауының нәтижелерін ұсынады, кіші оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда қандай дәстүрлі емес сурет салу техникасы және қандай үйлесімде неғұрлым пәрменді болып табылатыны туралы болжамдарды нақтылауға тырысады,сондай-ақ ұсынылған зерттеу гипотезасының заңдылығы дәлелденді.

Түйінді сөздер: креативтілік, шығармашылық қабілеттер, сурет салудың дәстүрлі емес техникалары, көркем еңбек, өнер.

Резюме. В статье представлена попытка осмысления проблемы развития творческих способностей (креативности) младших школьников через использования нетрадиционных техник рисования в творческой деятельности. Так, авторы статьи предоставляют результаты анализа опытно-экспериментальной работы, попытаются уточнить предположение о том, какие нетрадиционные техники рисования и в каком сочетании являются наиболее действенными, с учетом возрастных особенностей младших школьников, в развитии их творческих способностей, а также доказана правомерность выдвинутой гипотезы исследования.

Ключевые слова: креативность, творческие способности, нетрадиционные техники рисования, художественный труд, искусство.

Summary: The article presents an attempt to understand the problem of developing creative abilities (creativity) of younger schoolchildren through the use of non-traditional drawing techniques in creative activities. So, the authors give the results of the analysis of experimental work, will try to clarify the assumption about how non-traditional painting techniques and in what combination are most effective, taking into account age features of younger school students to develop their creative abilities and prove the validity of the hypotheses of the study.

Keywords: creativity, creative abilities, non-traditional drawing techniques, artistic work, art.

ВВЕДЕНИЕ

В XXI веке современному казахстанскому обществу нужны креативные творческие люди, которые будут поднимать Казахстан на новый совершенный уровень. Прошла та эпоха когда, ребенок ходил в школу, слушал маму и папу, учил правила и таблицы умножения, в 18 лет он поступал в институт, осваивал рабочую профессию и потом до пенсии делал одно и тоже изо дня в день на фабрике или на заводе. Но эта эпоха закончилась, теперь все что можно алгоритмизировать и сделать по инструкции выполняет или скоро будут выполнять роботы, вместо кассиров вендинговые автоматы, вместо водителей беспилотный автомобиль и теперь среди людей будут цениться не те, кто тупо следуют инструкции и красят забор от угла и до обеда, а те кто умеют подходить к делу творчески и сами придумывают новые способы выполнения своей работы, оптимизируя, экономя и меняя шаблоны.

Все знают Стива Джобса - гения эры информационных технологий, основателя компаниий Apple Computer. Под его руководством компания Apple создала большое количество инновационных продуктов. Суть Apple - «Think Different» – думай иначе, и она превозносит людей, которые думают «иначе», нестандартно, креативно, ведь только такие люди могут изменить мир и

толкать человечество вперед [Уолтер Айзексон, 2011, с. 35].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Работодатели в XXI веке заинтересованы в творческих (креативных) людях, готовых создавать новые идеи и находить нестандартный подход к задаче. Поэтому идеальному сотруднику следует быть готовым принимать творческие решения. По данным проекта «Атлас новых профессий» как инструмент мышления о будущем, анонсированный Московской школой управления «Сколково» на ближайшие 15-20 лет определены какие перспективные отрасли и профессии будут активно развиваться, какие в них будут рождаться новые технологии и какие новые специалисты потребуются работадателям.

В Атласе новых профессии упомянуты 11 надпрофессиональных компетенции, которые важны для специалистов самых различных отраслей. Освоение данных навыков дает специалисту увеличить результативность профессиональной деятельности в своей области, а также дает возможность переходить между отраслями, сохраняя востребованность. Предоставляем список некоторых надпрофессиональных навыков, которые были отмечены работадателями, как наиболее важные для работников будущего:

– это мультиязычность и мультикультурность;
– навыки межотраслевой коммуникации;
– клиентоориентированность;
– умение управлять проектами и процессами;
– работа в режиме высокой неопределенности и быстрой смены условий задач;
– творческие способности (креативность);
– умение работать с коллективами, группами и отдельными людьми;
– программирование IT-решений/управление сложными автоматизированными комплексами/ работа с искусственным интеллектом;
– системное мышление;
– навыки бережного производства;
– экологическое мышление [Лукша П., Лукша К., Песков Д., Коричин Д., 2014, с. 19-20].

Развитие творческих навыков (креативность) является одним из значимых, универсальных и надпрофессиональных компетенции, поскольку мы понимаем, где в мире с такой скоростью развивается автоматизация, такие успехи в области искусственного интеллекта человек должен мыслить не рутинно, а творчески, должен уметь находить нестандартные ходы и когда мы говорим о творческих способностях, это не то что каждый человек должен стать поэтом или художником, а то, что человек должен уметь мыслить нестандартно.

В этом контексте актуальной становится проблема развития творческих способностей детей с детства, на данный момент широкая общественность прекрасно понимает роль художественного образования в развитии личности ребенка, в формировании его творческой константы.

Настало время научного обоснования методики школьного художественного образования с позиции Интеллектуальных школ и рекомендаций ЮНЕСКО. Данная статья является попыткой научного осмысления введения в содержание художественного образования нетрадиционные техники рисования. Помимо этого, актуальность исследуемой проблемы находит свое отражение в государственных документах Республики Казахстан в области образования. Так, в Законе Республики Казахстан «Об образовании» (статья XI) отмечается, что одной из задач системы образования является «развитие творческих, духовных и физических возможностей личности, формирование прочных основ нравственности и здорового образа жизни, обогащение интеллекта путем создания условий для развития индивидуальности» [Закон Республики Казахстан, 2007, №127., с. 3-6]. В связи с вышесказанным, мы убеждены в том, что проблема развития творческих/креативных способностей школьников на уроках художественного труда средствами нетрадиционных техник рисования в условиях реформирования школьного образования особенно актуальна. Развитию творческих способностей школьников в контексте художественного образования посвящены работы зарубежных и казахстанских ученых. Среди российских ученых выделяются труды А.В. Бакушинского, А.И. Бурова, Б.М. Неменского, Б.П. Юсова и многих других.

Важный вклад в исследование проблемы использования возможностей изобразительного искусства в учебно-воспитательном процессе в педагогических учебных заведениях были рассмотрены в трудах таких казахстанских ученых, как К.Е. Ералин, М.Ж. Козыбаканов, У. Абдигапарова, Д.А. Кемешев, Б.А. Тургунбаева, К.К. Болатбаев, С.С. Булатов.

Говоря более конкретно, надо отметить, что проблеме активизации творчества младших школьников в процессе работы с различными художественными материалами, необходимо заметить, что она давно занимает ученых разных областей науки: психологов, физиологов, педагогов. Наиболее серьезные и интересные исследования в этой области стали проводиться в конце XIX начале XX века. Выделяются три направления в этой области: американская школа – с преобладанием моторно-волевых и аналитических процессов над эмоциональными проявлениями [Torrance E.P., 1999, p. 57]; немецкая – с внимательным отношением к процессам свободного творчества в младшем возрасте [Thurstone L.L., Thurstone T.Y., 1998.- №2. – p. 58.]; а также школа, объединяющая два предыдущих направления, характерная для русской художественной педагогики [Фромм Э., 1999, p.

89-96], в которой очень индивидуально группируются и перерабатываются американские и немецкие приемы.

Выводы Г.С. Майлыбаевой., М.В. Бондарь сделанные на основе изучения исследований инклюзивное дошкольное образование подразумевает совместное обучение в дошкольном образовательном учреждении здоровых детей и детей с особенными потребностями. В исследованиях, посвященных проблемам образовательных результатов, компетентность рассматривается как качество человека, которое приобретается в процессе обучения и является одним из его продуктов [Г.С. Майлыбаева., М.В. Бондарь Арт-терапия как метод повышения самооценки детей инклюзивных групп в дошкольных учреждениях V Международной научно-практической конференции «Менеджмент качества: поиск и решения», которая состоится в г. Сан-Франциско (Калифорния, США) 27-29 ноября 2019, с. 21].

В контексте нашего исследования мы считаем важным пояснить, что под термином «нетрадиционные техники рисования» мы понимаем способы рисования различными материалами: поролоном, комканной бумагой, трубочками, ниточками, пенопластом, парафиновой свечой, восковыми мелками, сухими листьями и т.д. рисование ладошками, пальчиками, тупыми концами карандашей, ватными палочками и т.д.

Важный вклад в исследование проблемы использования возможностей изобразительного искусства в учебно-воспитательном процессе в педагогических учебных заведениях были рассмотрены в трудах таких казахстанских ученых, как К.Е. Ералин, М.Ж Козыбаканов, У. Абдигаппарова, Д.А. Кемешев, Б.А. Тургунбаева, К.К. Болатбаев, С.С. Булатов.

Казахстанский ученый Д.А. Кемешев в своей работе «Формирование творческих способностей младших школьников на уроках изобразительного искусства» дал следующее определение понятию творческие способности – целенаправленная деятельность, направленная на созданиечего-то нового [Кемешев Д.Ә., 2007, б. 10]. В исследовании казахстанского ученого Л.Г. Дирксен, представлена следующая трактовка понятия «творческие способности» - наследственно обусловленные художественные задатки человека, которые непрерывно изменяются в процессе социализации и развиваются при преемственности в творческие способности [Дирксен Л.Г., 2004, с. 29].

В своем исследовании ученый К. Ералин дал следующее определение понятию творческие способности - «систематизированная деятельность, направленная на создание и проектирование дизайнерских изделий, графики, живописи и скульптуры». Он указывал на то, что основой творческой деятельности является усвоение изобразительной грамотности, уделял внимание планированию и системности развитию творческих способностей [Ералин Қ.Е., Халмұратов Ж., 1997, б. 46].

Казахстанский ученый К.К. Базарбаева характеризует творческую деятельность по ее основным элементам, в качестве контрастного объекта для сравнения была использована исполнительская деятельность, представляющая собой ее противоположность. Поэлементное сравнение показывает, что творческая деятельность является максимально самостоятельной, в то время как в исполнительской деятельности человек предстает в качестве «частичного субъекта», в большей или меньшей мере отчужденного от своего труда. Поэтому вопросы авторского права, порой приобретающие для субъектов творчества очень большую остроту, для исполнительской деятельности не имеют значения [Базарбаева К.К., 2008, с. 47-53]. Таким образом, дети с раннего школьного возраста должны проявлять самостоятельность, развивать мышление, самореализовываться. Педагоги и родители должны поддерживать инициативу ребенка, создавать благоприятные условия для творческого процесса.

Для нашего исследования большой интерес представляет работа А.С. Амировой, в которой рассматривается формирование творчества у учащихся начальных классов. Ею разработана концепция формирования творчества у учащихся начальных классов [Әмірова Ә.С., 2007, б. 15].

Казахстанский ученый Б.А. Тургунбаева в своей диссертационной работе «Оқыту барысында бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту» [Тұрғынбаева Б.А., 1998, б. 64] выделяет две разные виды деятельности, в которых могут развиваться творческие способности младших школьников. Во-первых, учебная деятельность направленная на усвоение знаний, а при выполнений творческой деятельности каждый учащийся раскрывает свой творческий потенциал. Отличие творческой деятельности от учебной состоит в том, что она ищет новые методы для формирования личности ребенка, реализации его идеи. Ученик старается самостоятельно найти новые пути решения проблемы.

Исследование казахстанского ученого Ж.Н. Шайгозовой содержит утверждение о значимости умения учителя изобразительного искусства создавать творческую работу по мотивам национального искусства, которое характеризует творческое «ядро» личности самого педагога. «Умение развивать творческую деятельность школьников через национальную художественную культуру подразумевает организацию деятельности учащихся на воспроизведение (копирование образцов) и творческую интерпретацию (создание авторских работ) изделий прикладного искусства» [Шайгозова Ж.Н, 2006, с. 42].

Рисовать нетрадиционно означает изображать нетрадиционными способами, когда дети рисуют нетрадиционными способами, этот творческий процесс оживляет их, вызывает положительные эмоции, восторг, радость, удивление, большой интерес к процессу рисования. На уроках с использованием нетрадиционных техник рисования детям очень нравится изображать животных и разных предметов необычными способами, используя необыкновенные оригинальные материалы и нестандартные техники. Детям предоставляется свобода выбора, как хочешь и чем хочешь рисовать, для них не существуют слова «нельзя», «неправильно выполняешь», «неудачный рисунок», в связи с этим они ведут себя раскованно, смело, уверено, свободно общаются друг с другом, делятся своими впечатлениями в процессе работы. На данных уроках нет правильного, нет неправильного способа изображения, есть только собственная, индивидуальная траектория творчества у каждого ученика.

Использование нетрадиционных техник рисования на уроках изобразительного искусства способствует раскрытию творческого потенциала, развитию творческого/креативного мышления, воображения, коррекции психических процессов, вследствие которых ученики раскрепощаются, становятся увереннее в себе, не боятся сделать ошибки, являются одним из способов для самовыражения. Детям очень нравится заниматься творчеством, появляется интерес к художественной, творческой деятельности. Особенностью использования этих техник является простота и доступность материалов, большой, живой интерес, с их помощью дети имеют возможность выразить на бумаге все свои мысли, переживания, настроения, фантазии.

Цель опытно-экспериментальной работы заключается в опытной проверке разработанной методики обучения изобразительному искусству на основе нетрадиционных техник рисования. Отсюда вытекают следующие задачи:

1. Выявить уровень сформированности творческих способностей младших школьников на уроках изобразительного искусства;

2. Описать ход занятий по изобразительному искусству с использованием нетрадиционных техник рисования, способствующие развитию творческих способностей учащихся начальных классов;

3. Развивать творческие способности младших школьников следующим образом:

а) развивать художественные задатки, заложенные природой, формировать способности в начальном обучении и воспитании детей;

б) через использование нетрадиционных техник рисования на уроках изобразительного искусства развивать правополушарное (творческое) мышление;

4. Развивать научно-исследовательские навыки, критическое мышление, способности творчески применять знания, воображение, образное мышление, пространственные представления, сенсорные способности, навыки, которые необходимы не только в художественном творчестве, но помогут ученикам стать в будущем творческими и квалифицированными специалистами в ряде традиционных и современных профессий, не связанных с искусством непосредственно;

5. Разработать методические рекомендации по развитию творческих способностей младших школьников на уроках изобразительного искусства с использованием нетрадиционных техник рисования.

Значимой целью обучения и воспитания в начальной школе является развитие потенциала учеников, заложенных самой природой, поэтому организация урока проводится с учетом возрастных, индивидуальных и психофизиологических способностей детей данного возраста (младшего школьного возраста). Творческий процесс, который происходит на уроках изобразительного искусства, творческая атмосфера, которую впитывает в себя каждый ученик, все это приводит к реализации творческих способностей, раскрытию творческого потенциала младших школьников. Анализ научной литературы показал, что использование нетрадиционных техник рисования на уроках изобразительного искусства может решить проблему развития творческих способностей младших школьников.

Для развития творческих способностей младших школьников в начальных классах была проведена опытно-экспериментальная работа. Эксперимент проводился, на базе ГКУ гимназии №60 г. Алматы при участии учащихся 3 классов (8-9 лет) в количестве 36 человек, в три этапа. Для формирующего и констатирующего эксперимента были выбраны экспериментальная (3 «В» класс, 18 человек) и контрольная (3 «Б», 18 человек) группы младших школьников.

Различие в контрольной и экспериментальной группах состояло в том, что в экспериментальной группе реализовывалась программа развития творческих способностей младших школьников посредством нетрадиционных техник рисования, а в контрольной группе обучение велось по стандартной программе обучения.

Исследование проходило в 3 этапа: первый этап – констатирующий, второй этап – формирующий, третий этап – контрольный.

Первый этап (констатирующий) направлен на выявление уровня сформированности творческих способностей младших школьников на уроках изобразительного искусства. Этот этап включал в себя следующие методы исследования: беседа, анкетирование, наблюдение,

анализ практических работ. В начале эксперимента были определены критерии творческих способностей: - уровень самостоятельности выполнения работы; - использование материалов для создания изображения; - умение принимать собственное решение; - умение представить и дорисовать элемент в нескольких вариантах; - навыки самостоятельной поисковой деятельности.

Уровень развития каждого умения оценивался по следующим критериям: - высокий уровень - воображение и творчество проявляются на отличном или хорошем уровне; - средний уровень – воображение и творчество проявляются частично; - низкий уровень – воображение и творчество не проявляются во время работы.

В констатирующем этапе была проведена диагностика (5 заданий нарисовать рисунки, для выяснения уровня сформированности творческих способностей учеников и степень владениями ими разных техник как традиционных так и нетрадиционных. После анализа детских работ была составлена диаграмма констатирующего этапа (смотреть диаграмму 1), из которой видно, что в ЭГ низкий уровень сформированности творческих способностей составляет (55,5%), а у оставшихся 44,4% – средний уровень, а что касается учеников КГ, низкий уровень составляет 61,1%, а средний - 38,8%. У всех учеников 3 «В» и 3 «Б» класса были затруднения в самостоятельной творческой деятельности. Ученики с низким уровнем развития практически не использовали дополнительные материалы для создания изображения, они пользовались традиционными предметами: кисти, карандаши, краски, когда другие дети со средним уровнем пробовали использовать паралон, ватные палочки. Ученики со средним уровнем самостоятельно смогли дорисовать элемент, создавая образ, а ученики с низким уровнем не смогли самостоятельно дорисовать образ. Навыки самостоятельной поисковой деятельности у учеников очень слабые. Ученики со средним уровнем пытались использовать нетрадиционную технику рисования в изображении образа, а ученики с низким уровнем рисовали традиционными способами, которые им известны (карандашами, кисточкой, красками, фломастерами).

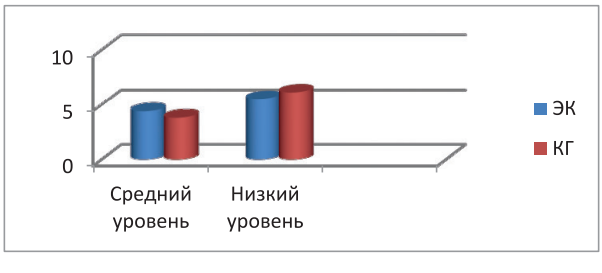

Диаграмма 1. Диаграмма констатирующего этапа: уровень сформированности творческих способностей младших школьников

Анализ детских рисунков в констатирующем этапе исследований дал выявить предпочтение детей к техникам рисования (диаграмма 2). Результаты у учеников в ЭК и КГ почти похожи. В двух группах ученики (44,4%) дают предпочтение рисовать более легкими по технике изобразительными материалами, т.е. фломастеры, цветные карандаши. Рисование нетрадиционными техниками проявилось только в 11,1% (это дети, которые посещают кружки). Рисование акварелью предпочли только 27,7%, а гуашью – 16,7%. Рисунки детей с акварелью и гуашью получились не очень аккуратными и удачными, это связано с неразвитым навыком работы с кистью, у половины класса слабо развито мелкая моторика рук.

Диаграмма 2. Диаграмма констатирующего этапа на выявление степени владения учениками техник рисования

Во время нашего исследования, мы опросили 36 (тридцать шесть) респондентов в целях выявления уровня интереса к изобразительному искусству у младших школьников. Это как раз учащиеся, которые обучались по программе учебника «Изобразительное искусство», издательство «Атамұра» 2014, под редакцией Н.А. Рауповой, А.Т. Тулебиева, целью которой является практическое овладение элементарными основами реалистического рисунка, приемами и навыками рисования.

В начальной школе творчество не является абсолютно свободным, чтобы узнать отношение учеников начальных классов к изобразительному искусству, к своему уровню художественных умений и навыков? Есть ли у них потребность и интерес к изобразительному искусству, довольны ли они своими творческими возможностями в рисовании? Ответы на эти интересующие нас вопросы, мы получили при проведении анкетирования (смотреть Приложение Г) среди учащихся 3 «Б», 3 «В» классов гимназии № 60 г. Алматы. Были получены следующие результаты. На вопрос «Нравится ли тебе рисовать?» положительно ответили в ЭГ (10 учеников), что составляет 55,5 %, а оставшиеся 45,4% (8 учеников) объясняют причину своего нежелания рисовать тем, что у них плохо получается рисовать. А ученики 3 «Б» КГ положительно ответили 61,1% (11 учеников), а оставшиеся 38,8% - отрицательно ответили.

На следующий вопрос «Вызывает ли у тебя страх нарисовать плохой рисунок?», положительно ответили ученики ЭГ 72,2% (13 учащихся), они объясняют причину своего страха, в том, что не уверены в своих возможностях, не уверены в себе, а ученики КГ положительно ответили - 61,1% (13 учеников).

На вопрос «Нравится ли тебе рисовать необычными предметами (ватными палочками, зубной щеткой, пластмассовой вилкой и т.д.)», ученики ЭГ 77,7% (14 учащихся) респондентов ответили, что не знают, потому что не пробовали никогда рисовать другими предметами, 22, 2% (4 учащихся) ответили положительно, дома с родителями пробовали рисовать в технике «выдувания» с помощью трубочки от сока, ладошками, пальцами и т.д. А ответы учеников КГ идентичны с ответами ЭГ, респонденты КГ 83,3% ответили что не пробовали рисовать другими способами, а 17,7% ответили положительно. На вопрос «Хотели ли бы вы научиться рисовать лучше?», почти большинство опрошенных в ЭГ и КГ 83,3% (30 учащихся) ответили положительно. Результаты проведенного анкетирования показаны в следующей диаграмме (смотреть диаграмму 3).

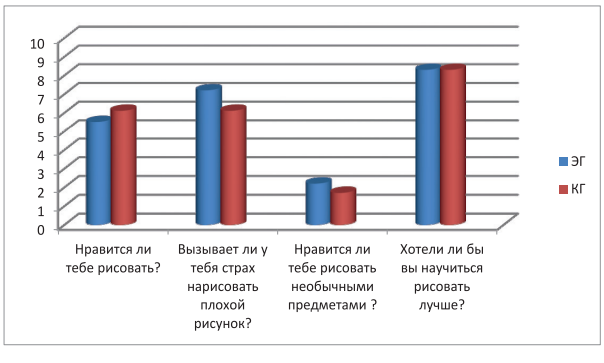

Диаграмма 3. Диаграмма констатирующего этапа: результаты анкетирования на выявление интереса младших школьников к изобразительной деятельности

В констатирующем этапе исследования мы провели анкетирование (смотреть Приложение Г-2) среди учителей изобразительного искусства начальных классов (2-4 классов). Были выявлены следующие результаты анкетирования учителей, на вопрос «Как вы считаете, необходимо ли использование нетрадиционных техник рисования на уроках ИЗО?» 80% учителей ответили положительно, на вопрос «Используете ли нетрадиционные техники рисования на уроках ИЗО?» 30% учителей ответили положительно, а 70% - от случая к случаю. На вопрос «Положительно ли вы относитесь к применению нетрадиционных техник рисования на уроках ИЗО?», только 30% опрошенных ответили положительно. На вопрос «Как вы считаете, влияют ли нетрадиционные техники рисования на развитие творческих способностей детей?» прозвучали следующие ответы: «развивается мелкая моторика рук, творческое мышление», «воспитывает усидчивость, аккуратность», «эстетический вкус развивается», «младшие школьники становятся увереннее в себе, не боятся сделать ошибки», «учатся мыслить нестандартно, развивается воображение», «прослеживается развитие детской одаренности», «это техники помогают ученикам получать своеобразные, новые рисунки, непохожие на другие». Таким образом, учителя осознают значимое влияние использование нетрадиционных техник рисования на развитие творческих способностей младших школьников.

По результатам констатирующего эксперимента мы определили следующие задачи формирующего эксперимента: создать условия для развития творческих способностей младших школьников; познакомить и обучить учеников разным нетрадиционным техникам рисования; воспитать устойчивый интерес к изобразительной деятельности.

В основе работы формирующего этапа исследования лежит активное внедрение в педагогический процесс нетрадиционных техник рисования, являющиеся огромным потенциалом, в развитии творческих способностей у д младших школьников.

Цель формирующего эксперимента: развить творческие способности младших школьников посредством нетрадиционных техник рисования.

В экспериментальной группе 3 «В» классе мы разработали и провели несколько уроков изобразительного искусства с использованием нетрадиционных техник рисования, с целью развить воображение, творческие способности, интерес младших школьников.

Задачи формирующего эксперимента: выявить уровень творческих способностей учащихся после использования нетрадиционных техник рисования; выяснить насколько детям было интересно на этих занятиях; проверить результативность разработанной методики экспериментальной работы.

Формирующий эксперимент был проведен в 3 «В» (ЭГ) классе на базе ГКУ гимназии №60 г. Алматы. В этом классе было проведено несколько уроков изобразительного искусства по программе Атамура 2014 г., на которых применялись нетрадиционные техники рисования. В 3 «Б» классе (КГ) проводились традиционные уроки по программе Атамура 2014, без применения нетрадиционных техник рисования.

Темы экспериментальных уроков в 3 «В» классе:

«Цветовой круг, контраст в технике рисование ладошками»,

«Передача с помощью цвета характера персонажа в технике пуантилизм»,

«Веселые отпечатки (техника пальцеграфии)»,

«Цвет-основа языка живописи в технике оттиск»,

«Изображение композиции на разные темы (техника набрызг)»,

«Образы природы и человека в живописи, в технике монотипии»,

«Чудеса подводного мира техникой выдувания».

Темы циклов уроков в 3 «Б» классе:

«Цветовой круг, контраст»,

«Передача с помощью цвета характера персонажа»,

«Живописные материалы: акварель и гуашь, палитра»,

«Цвет-основа языка живописи»,

«Изображение композиции на разные темы»,

«Образы природы и человека в живописи»,

«Изображение птиц, животных: общие и характерные черты»,

«Чудеса подводного мира».

Тема первого урока в 3 «В» классе была «Цветовой круг, контраст в технике рисование ладошками», мы использовали технику рисование ладошками. Сначала мы познакомились с этой техникой, а потом пробовали применить эту технику на практике. Большинство учащихся никогда не пробовали рисовать ладошками, им это очень понравилось. Дети с таким оживлением, радостью, стали делать отпечатки, что получились очень красивые, оригинальные рисунки. Детям очень понравился этот способ получения рисунка, даже слабые ученики, у которых слабая успеваемость по другим предметам, с таким интересом работали, у них тоже получились хорошие рисунки. Один из таких учеников Азельгеймер Денис с такой радостью воскликнул: «У меня получилось!», у него получился рисунок «Солнышко», он был очень доволен своим результатом работы.

На втором уроке «Передача с помощью цвета характера персонажа в технике пуантилизм», мы использовали технику пуантилизм (рисование ватными палочками). Эта техника требует усидчивости, аккуратности, детям понравился этот способ рисования. Вначале урока мы познакомили с этой техникой рисования, немного рассказали об истории возникновения пуантилизма. Потом объяснили как применить эту технику на практике. Все дети были удивлены что вместо кисточки можно использовать ватную палочку, и ею можно разукрасить свой рисунок. Ученики использовали все цвета радуги в своих рисунках, поэтому их рисунки получились яркими, насыщенными. Все дети были довольны своими результатами работ, хотели показать свои рисунки родителям. Во время урока мы заметили, что у всех детей горели глазки, с таким энтузиазмом они работали, было приятно смотреть со стороны на детей. В конце урока у учеников был только один вопрос: «А завтра вы придете? Вы проведете еще такие интересные уроки?»

На третьем занятии «Веселые отпечатки (техника пальцеграфии)» мы использовали технику печати, сначала познакомились с этой техникой рисования, а потом начали пробовать применить эту технику на практике. Для наглядности мы показали несколько рисунков, сделанных в этой технике, большинство детей с восхищением смотрели на эти рисунки. На вопрос «Вы когда-нибудь рисовали пальчиками?», большинство учеников ответили отрицательно, только 2 ученика дома рисовали с бабушками в этой технике. Эта техника развивает мелкую моторик рук, воображение, усидчивость, аккуратность. Во время занятия дети так увлеченно работали над своими рисунками, подбирали яркие цвета, их пальцы превратились в кисточки, они были довольны процессом работы. Рисунки детей получились очень яркими, насыщенными, оригинальными. Дети так оживленно работали, показывали свои рисунки друг другу.

Тема четвертого урока была «Цвет - основа языка живописи в технике оттиск». В начале урока было ознакомление с этим способом получения изображения, использовали обычные пластмассовые вилки вместо кисточек. Дети с такой неожиданностью ждали, когда мы начнем практиковать эту технику, так как этим предметом обычно мы дома кушаем. Ученики настолько были поглощены творческой работой, что почти не замечали присутствия учителя в классе. Рисунки детей получились очень оригинальные, новые, дети были очень довольны своими рисунками. Свои результаты труда ребята спешили показать своим родителям, рассказать какой технике рисования научились.

Тема пятого урока звучало следующим образом «Изображение композиции на разные темы (техника набрызг)». Дети с такой радостью, интересом приходили на занятие изобразительного искусства, спешили познакомиться с еще новой техникой рисования. В начале урока мы объяснили ребятам новую технику набрызг, как ее можно применить на практике. Для детей были заранее приготовлены трафареты «бабочек», «цветочков» и зубные щетки. В начале на лист бумаги прикладывали трафареты, каждый ученик составлял свою композицию, а затем с помощью зубной щетки разбрызгивали краски. Ученики первый раз пробовали этот нетрадиционный способ изображения рисунка, были очень увлечены творческим процессом. Даже самые пассивные неуспевающие ученики как Азельгеймер Денис, Остапенко Александр так старательно овладевали этой техникой рисования, у них получились своеобразные рисунки. Они с такой гордостью, радостью показывали свои рисунки, все время восклицали «Посмотрите учительница, какой у меня рисунок полу-

чился замечательный».

На шестом занятии «Образы природы в живописи, в технике монотипии» мы познакомили детей с техникой монотипия, рассказали об ее истории возникновения. Практическое применение техники заключается в нанесении красок от руки на идеально гладкую поверхность формы (для гладкой поверхности мы взяли кафельные плиты) с последующим печатанием. Полученный на бумаге оттиск всегда бывает единственным, уникальным. Учеников мы рассадили по группам, дети совместно красили кафельную плиту разными цветами радуги, а затем прикладывали бумагу, получились очень оригинальные отпечатки, непохожие друг на друга. На уроке была творческая атмосфера, все ребята оживленно работали над своими произведениями искусства, было столько эмоции, восторгов от полученных отпечатков.

Седьмое занятие «Чудеса подводного мира техникой выдувания» - научило учеников с помощью корпуса от ручки в обычной кляксе разглядеть необычный свой рисунок. Все ребята включили свои фантазии и воображения, получились очень своеобразные рисунки, у кого «Подводный мир», «Космос». На уроке воцарилась творческая атмосфера, все дети были поглощены творческим процессом. Им было очень интересно выдувать кляксу корпусом ручки, они с радостью делились со своим товарищем причудливым рисунком. В конце занятия мы устроили выставку рисунков детей, и каждый ученик рассказал о своем рисунке. Ребята просили еще провести такие занятия с нетрадиционными техниками рисования.

Следовательно, мы рассмотрели разные виды нетрадиционных техник рисования, ознакомились с особенностью каждой техники, как выполняется техника, какие материалы необходимы для выполнения той или иной техники. Выяснили также, что при использовании нетрадиционных техник рисования на занятиях изобразительного искусства надо учитывать возрастные особенности младших школьников, специфику сложности выполнения техник по принципу «от простого к сложному».

Таким образом, нами было проведено определенное количество уроков изобразительного искусства в двух экспериментальных классах 3 «В» и 3 «Б». В 3 «Б» классе (КГ) были проведены уроки в соответствии с программой и учебным планом школы, а в 3 «В» классе (ЭГ) – уроки с использованием нетрадиционных техник рисования. Был проведено повторное анкетирование и анализ детских рисунков, после проведения некоторого количества уроков.

На вопрос «Нравится ли тебе рисовать?» положительно ответили 18 учеников ЭГ, что составляет 100%, а в КГ результат остался прежним - 61,6%. На следующий вопрос «Вызывает ли у тебя страх сделать плохой рисунок?», ученики ЭГ положительно ответили 22,2% (4 учащихся), а у учащихся в КГ результат сохранился прежним - 61,6% (11 учащихся). На вопрос «Нравится ли тебе рисовать необычными предметами (ватными палочками, зубной щеткой, пластмассовой вилкой и т.д.)?», почти все ученики ЭГ положительно ответили 88,8% (16 учащихся), а в КГ результат прежний 17,7%.

Результаты повторного анкетирования в классе 3 «В» (ЭГ), в котором проводились уроки с использованием нетрадиционных техник рисования, показал, что у учеников намного повысился интерес к урокам изобразительного искусства. Также, у учащихся было выявлено улучшение качества поведения на уроке рисования, они с интересом слушали задание учителя, практически реализовывали его в своих альбомах для рисования. На этих занятиях дети стали увереннее в себе, преодолели свои страхи сделать ошибки в рисунках. А у учеников 3 «Б» класса (КГ) уровень интереса остался прежним. Наглядно можно увидеть эту разницу в следующей диаграмме формирующего эксперимента (смотреть диаграмму 4).

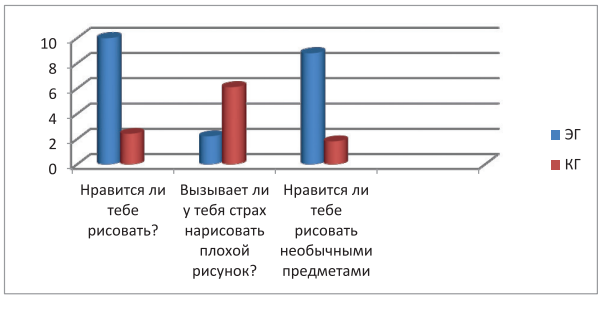

Диаграмма 4. Диаграмма формирующего этапа: результаты повторного анкетирования

После анализа детских работ была составлена диаграмма формирующего этапа (смотреть диаграмму 5), из которой видно, что в ЭГ средний уровень сформированности творческих способностей составляет 83,3%, а у оставшихся 17,7% – низкий уровень, а что касается учеников КГ, низкий уровень составляет 61,1%, а средний - 38,8%, т.е. результаты сохранились прежние.

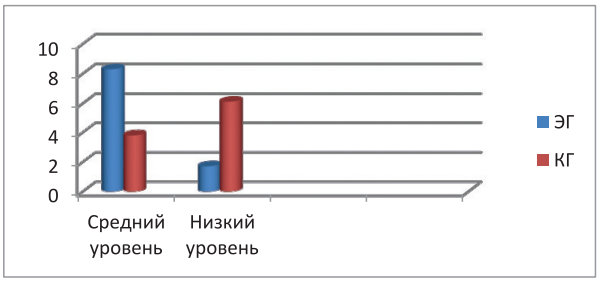

Диаграмма 5. Диаграмма формирующего этапа: уровень сформированности творческих

способностей младших школьников

Эффективность применения нетрадиционных техник рисования на уроках изобразительного искусства в формировании и развитии творческих способностей школьников можно рассмотреть по диаграмме контрольного этапа исследования (смотреть диаграмму 6), здесь можно четко увидеть разницу результатов исследования между констатирующим и контрольным этапами эксперимента.

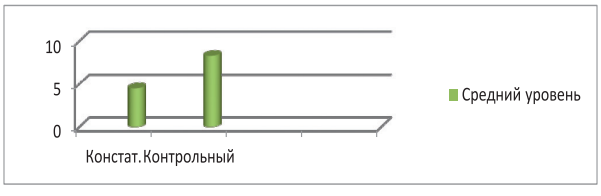

Диаграмма 6. Диаграмма контрольного этапа исследования: уровень сформированности творческих способностей младших школьников

После проведенных занятий с нетрадиционными техниками рисования мы понаблюдали за учениками ЭГ и выяснили, что у детей намного вырос степень самостоятельности в выполнении работы, качество работы намного повысился. У учеников выявилось умение использовать все знакомые техники рисования, также использование дополнительных материалов, для получения изображении. Ученики стали иметь устойчивый интерес к рисованию с применением нетрадиционных техник. У учеников повысился уровень умения изображать нетрадиционными способами. Они приобрели опыт создавать нечто новое, оригинальное, проявлять творчество, фантазию, реализовывать свои замыслы в рисунках. Преодолели свои страхи делать ошибки, стали увереннее в себе. Каждый из этих нетрадиционных способов можно рассматривать как маленькую игру, их использование на уроках изобразительного искусства позволяет ученикам чувствовать себя раскованно, уверенно, дает абсолютную свободу для самовыражения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Исходя из проведенного нами исследования обучение учеников начальных классов нетрадиционным техникам рисования способствует эффективному воображению и восприятию, формирует положительное отношение к изобразительной деятельности, активизирует познавательный процесс, также использование различных художественных материалов как способов самовыражения будут способствовать развитию не только творческих способностей младших школьников, но и реализации арт-терапевтических методик.

Таким образом, цифровые данные показывают, что в ходе исследования статистически было подтверждено наше предположение о том, что внедрение программы развития творческих способностей с использованием нетрадиционных техник рисования в экспериментальной группе уровень сформированности существенно отличается от контрольной группы. На подтверждение гипотезы настоящего исследования была направлена специально организованная опытно-экспериментальная работа, которая позволило конкретизировать и обогатить гипотезу исследования.

В процессе опытно-экспериментальной работы было уточнено предположение о том, какие нетрадиционные техники рисования и в каком сочетании являются наиболее действенными, с учетом возрастных особенностей младших школьников, в развитии их творческих способностей, а также доказана правомерность выдвинутой нами гипотезы исследования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Уолтер Айзексон. Стив Джобсон // Астрель. 2011, 688 с.
2. Лукша П., Лукша К., Песков Д., Коричин Д. //Атлас новых профессий. Сколково, Московская школа управления,// Москва: Агентство стратегических инициатив, 2014. – 688 с.
3. Закон Республики Казахстан// Казахстанская правда. – 2007. № 127. – С. 3-6.
4. Torrance E.P. Thinking creatively in action and movement (Research ed.) Bensenville IL: Schjlastic Testing Service, 1999.- 349 p.
5. Thurstone L.L., Thurstone T.Y. Factional studies of intelligence // Psychometriec Monographs., 1998.- №2. – P. 56-78.
6. Фромм Э. Природа человека. The nature of man. 1999. – P. 89-96.
7. Пранг Л. Элементарный курс преподавания искусства в начальных школах, детских садах и детям дошкольного возраста // Художественно-педагогический журнал. – Спб.: 1999. – с. 15-25.
8. Кемешев Д.Ә. Бейнелеу өнері сабақтарында оқушыларды шығармашылыққа баулу. - Шымкент: Нұрлы бейне, 2007.- 47 б.
9. Дирксен Л.Г. Преемственность в развитии творческих способностей детей разновозрастного уровня (Изобразительное искусство): автореферат на соискание ученой степени кандидата педагогических наук.- Астана, 2004.- 30 с.
10. Ералин Қ.Е., Халмұратов Ж. Қазақстан бейнелеу өнерінің шеберлері. - Алматы, 1997. – 145 б.
11. Базарбаева К.К. Развитие творческих способностей учащихся средне школьного возраста в учеб-

ном процессе: диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. - Атырау, 2008. – 164 с.
12. Әмірова Ә.С. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық іс-әрекетін қалыптастырудың шығармашылық іс-әрекетін қалыптастырудың тұжырымдамасы. Алматы, 2007. – 21 б.
13. Тұрғынбаева Б.А. Оқыту барысында бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту// 13.00.01 Жалпы педагогика мамандығы бойынша пед.ғыл.канд. ..дисс. Алматы, 1998. – 148 б.
14. Шайгозова Ж.Н. Подготовка будущего учителя изобразительного искусства к формированию поликультурной личности школьника: диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. - Омск, 2006. с.172.
15. Г.С. Майлыбаева., М.В. Бондарь Арт-терапия как метод повышения самооценки детей инклюзивных групп в дошкольных учреждениях V Международной научно-практической конференции «Менеджмент качества: поиск и решения», которая состоится в г. Сан-Франциско (Калифорния, США) 27-29 ноября 2019. с. 21.

УДК 378.147

Мовкебаева Зульфия Ахметвалиевна,
д.п.н., профессор,
КазНПУ им. Абая,
г. Алматы,
e-mail: zmovkebaewa@mail.ru

Жолтаева Гульнар Нурболатовна,
к.п.н., доцент,
ЖГУ им. И. Жансугурова,
г. Талдыкорган,
e-mail: gnzh1661@mail.ru

О РАЗРАБОТКЕ УЧЕБНОГО КОНТЕНТА ДЛЯ СИСТЕМЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ С УЧЕТОМ СПЕЦИФИКИ НАРУШЕНИЙ В РАЗВИТИИ СТУДЕНТОВ-ИНВАЛИДОВ

Түйін. Мақала мүгедектігі бар студенттерді қашықтықтан оқыту жүйесі үшін оқу контентін әзірлеу мәселесіне арналған. Авторлар ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерге арналған оқу үдерісін ұйымдастырудың ерекшеліктері мен әдістемелік тәсілдерін қарастырды.

Мүгедек студенттер мен ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді оқытуды, соның ішінде қашықтықтан оқыту технологиясы бойынша оқыту, ұйымдастыру мәселелерін зерттеу негізінде электрондық білім беру ресурстарын құрудың практикалық аспектілері ашылды.

Түйінді сөздер: қашықтықтан оқыту, ерекше білім беру қажеттіліктері бар тұлғалар, мүгедектік, компьютерлік бағдарламалар.

Резюме. Статья посвящена проблеме разработки учебного контента для системы дистанционного обучения студентов с инвалидностью. Авторами рассмотрены особенности организации и методические подходы к построению учебного процесса для студентов с особыми образовательными потребностями.

На основе изучения вопросов организации обучения студентов-инвалидов и студентов с особыми образовательными потребностями, в том числе по дистанционной технологии, раскрыты практические аспекты создания электронных образовательных ресурсов.

Ключевые слова: дистанционное обучение, лица с особыми образовательными потребностями, инвалидность, компьютерные программы.

Summary: The article is devoted to the problem of developing educational content for distance learning systems for students with disabilities. The authors consider the features of the organization and methodological approaches to the construction of the educational process for students with special educational needs.

Based on the study of the organization of training for students with disabilities and students with special educational needs, including distance technology, the practical aspects of creating electronic educational resources are revealed.

Key words: distance learning, persons with special educational needs, disabilities, computer programs.

Статья подготовлена в рамках проекта на грант Министерства образования и науки Республики Казахстан AP05134037 «Формирование дистанционной образовательной среды вуза для обучения маломобильных (неподвижных) студентов-инвалидов».

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность развития дистанционных форм обучения становится все более очевидной. Реалии сегодняшнего дня показывают, что перед современным обществом стоит одна важнейшая проблема – создание успешной и удобной системы образования, которая сможет подготовить население к жизни в изменяющихся условиях современной действительности.

В настоящее время мировое сообщество переживает важный исторический этап - внедрение информационных технологий разворачивается практически во всех областях человеческой деятельности. Затрагивает оно и образование. Мы все больше убеждаемся в том, что образование выходит за пределы учебных корпусов, библиотек. Увеличивается количество

людей, которые по разным объективным и субъективным причинам желают учиться удаленно.

В такой ситуации развитие информационно-коммуникационных технологий должно создать новые условия для организации образовательного процесса, открыть новые возможности получения высшего образования и для такой категории населения, как инвалиды. Сегодня обучение студентов-инвалидов и студентов с особыми образовательными потребностями (ООП) осуществляется с применением дистанционных технологий.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В работах, посвященных проблемам дистанционного обучения студентов-инвалидов и лиц с ООП, нашли отражение вопросы развития данной формы обучения на основе учета индивидуальных особенностей обучающихся, организации учебного процесса для них с использованием электронных ресурсов. В контексте заявленной проблемы важными для нас являются взгляды ученых (Д.Ф. Романенковой, А.Э. Симановского, Ю.В. Богинской и др.), которые считают основной задачей электронного обучения индивидуализацию обучения с учетом психофизических особенностей и ограничений обучающихся.

При дистанционном обучении студентов с инвалидностью возможно использование сети Интернет, электронной почты, мультимедийные технологии, организация учебного процесса в режиме «on-line» и «off-line» *[*Мовкебаева З.А., Жолтаева Г.Н., 2018. С. 171-172*]*.

Автор методических рекомендаций для преподавателей Мордовского государственного педагогического института им. М.Е. Евсевьева по обучению студентов-инвалидов и студентов с ограниченными возможностями здоровья описывает особенности научно-методического обеспечения учебного процесса для студентов с инвалидностью различной нозологии. Она пишет, что учебный процесс для студентов-инвалидов должен обеспечиваться электронными образовательными ресурсами в формах, адаптированных к ограничениям здоровья обучающихся, также наличием необходимого материально-технического оснащения. Она также указывает, что подбор и разработка учебных материалов преподавателями должна производится с учетом того, чтобы обеспечить поступление информации по сохранным каналам восприятия *[Бобкова О.В., 2017. С. 38]*.

Очевидно, выбор методов, средств и технологий обучения, учебно-методического обеспечения реализации образовательных программ осуществляется вузами самостоятельно, исходя из необходимости достижения обучающимися планируемых результатов освоения образовательной программы, а также с учетом индивидуальных возможностей обучающихся из числа инвалидов и лиц с ООП.

Обучение *студентов*, имеющих инвалидность различной нозологии, имеет разную специфику. Так, при проведении занятий с обучающимися с *нарушением зрения* надо строго подходить к дозированию зрительной работы, часто меняя один вид деятельности на другой. Педагоги должны знать и учитывать при работе допустимую продолжительность непрерывной зрительной нагрузки для слабовидящих студентов, необходимость представления учебной информации исходя из специфики восприятия слабовидящего студента (размеры шрифта, аудиоматериалы и т.п.), необходимость озвучивания демонстрируемого материала; в построении предложений использовать краткие и точные определения и описания *[Бобкова О.В., 2017, С. 49-51]*.

Также для того, чтобы обучение студента с нарушениями опорно-двигательного аппарата (НОДА) было успешным, педагоги должны знать особенности их развития и учитывать это в образовательном процессе. Так, продолжительность занятия студентов с НОДА не должна превышать 3 часов в день, после каждого занятия рекомендуется делать 10–15-минутный перерыв.

При планировании занятий следует учитывать темп работы этой категории обучающихся, также продумывать объем и формы выполнения как устных, так и письменных работ. С целью получения лицами с НОДА учебной информации в полном объеме звуковые сообщения нужно сопровождать зрительными, т.к. использование наглядного материала, обучающих видеоматериалов играет особую роль в обучении студентов этой категории.

При работе с обучающимися с НОДА необходимо использовать методы и приемы, формирующие и развивающие необходимые учебные навыки, активизирующие познавательную деятельность *[Бобкова О.В., 2017, С. 54]*.

Особое внимание при организации учебного процесса для обучающихся с инвалидностью необходимо уделить *специальному рабочему месту с компьютером* в соответствии со «Стандартом рабочего места инвалида».

Для осуществления текущего контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации студентов-инвалидов и студентов с ООП применяются адаптированные для них оценочные средства, позволяющие оценить учебные достижения и уровень сформированности компетенций, указанных в образовательной программе.

Большое значение для своевременного выявления затруднений в обучении и внесения коррективов в учебную деятельность обучающихся с ООП и инвалидностью имеет текущий контроль знаний, умений и навыков.

Особенности проведения промежуточной и итоговой аттестации для студентов-инвалидов и студентов с ООП определяются Положением об организации дистанционного образовательного процесса в вузах для лиц с инвалидностью и Типовыми правилами проведения текущего контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся в высших учебных заведениях

Таким образом, для эффективного развития системы дистанционного обучения студентов с инвалидностью необходимо усовершенствовать ДОТ, используемые в вузах.

За рубежом, а также в ведущих в области дистанционного обучения учебных заведениях Казахстана, получило широкое распространение электронное обучение (e-learning), т.е. система обучения с использованием информационных и телекоммуникационных технологий. В процессе e-learning используются интерактивные электронные средства доставки информации, преимущественно сеть Интернет, но не исключаются и другие способы обучения на основе информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). В дистанционном обучении возможно использование сочетаний современных ИКТ и традиционных печатных материалов, с указанием ссылок на них.

Так как основу электронного обучения составляют ИКТ, то его эффективность зависит от аппаратно-технического и программного обеспечения, при помощи которых организуется взаимодействие обучаемого и обучающего. Электронные учебные материалы, оценочные средства, чаты, форумы и другие инструменты электронного обучения составляют образовательный контент системы электронного обучения.

«Специалисты выделяют следующие виды программного обеспечения для e-learning: авторские программные продукты, системы управления обучением, системы управления контентом (содержанием учебных курсов), системы управления учебным контентом (Learning Content Management Systems - LCMS)» *[Ахметова Д.З.,* Челнокова Т.А., Мигранова Г.В., Корвяков В.А., Мухамбетов Д.Г., 2014, *С. 141]*.

Для нас представляют интерес авторские программные продукты, которые позволяют преподавателю самостоятельно разрабатывать учебный контент на основе графического интерфейса. То есть преподаватель с помощью различных инструментов, например, HTML, PowerPoint или TrainerSoft может сформировать учебный контент, расставляя тексты, иллюстрации или видео в нужное место. Такие продукты эффективны непосредственно в процессе изучения обучающимися учебного материала во время занятий и при самостоятельной работе. Они не позволяют охватить в целом учебный процесс. А для реализации дистанционного курса педагогу необходимо сформировать типовой курс, в структуру которого должны составлять следующие блоки [Артюхин О.И., Фролов И.В., 2019. С. 35]:

1) Блок содержания курса, т.е. материалы лекций, практических (лабораторных) занятий, инструкции к выполнению заданий, глоссарии, источники.

2) Блок контроля:

• текущий - задания для контрольнх и самостоятельных работ, тесты, веб-квесты, консультации on-line и др.;

• итоговый - круглый стол, проектная работа, аналитические отчеты и др.

3) Организационный блок. Это могут быть форумы, документация учебного процесса, текущие объявления.

4) Блок средств коммуникаций для индивидуального и группового обучения. Это – форумы электронная почта, видеоконференции, чаты, сайты сетевых сообществ и др.

5) Блок подведения итогов, т.е. проведение рефлексии после изучения каждого модуля и в конце курса.

Блоки 1 и 2 представляют собою подготовительную методическую работу до проведения курса, блоки 3 и 4 – проведение курса, и блок 5 – фиксирование результатов.

В таком случае внимание необходимо направить на разработку учебно-методических комплексов, помимо разработки теоретических курсов еще и создание учебных симуляторов, тренажеров по работе с различными программными продуктами, виртуальных лабораторий для углубленного изучения учебных дисциплин.

Для разработки электронных ресурсов можно использовать программы, которые разрабатывались не как инструменты учебного процесса, но предоставляют большие возможности для применения их в обучении. Это неспециализированные компьютерные программы, которые занимают уникальное место в учебном процессе [Байрамов Э.В., 2019, С. 45, 47, 52]:

1) Программы-инструменты, помогающие в творческой деятельности пользователей.

Данные программы в основном дублируют и расширяют возможности «нецифровых» инструментов, которые применялись представителями творческих профессий пока не были вытеснены своими цифровыми аналогами. Так, программы «семейства» Adobe могут служить помощниками преподавателей при оформлении преподаваемого теоретического материала наглядным аудиовизуальным рядом (создания и редактирования аудио и видео файлов, дизайна презентаций для лекций и докладов и т.п.), создании плакатов, макетов и т.д., пригодятся и при проведении конференций, конкурсов.

2) Программы-видеоигры.

Видеоигры можно использовать как инструмент социализации обучающихся с инвалид-

ностью, которые не могут участвовать в обычной социальной деятельности совместно со своими сокурсниками. Также они могут позволить развить умение работы в команде и выстроить отношения как между самими студентами, так и между студентами и преподавателями. Виртуальные миры, создаваемые видеоигрой, могут нивелировать реальные трудности общения. Так, обучающийся с НОДА сможет практически не обращать на них внимание, поскольку его игровой персонаж будет обладать такими же возможностями, как и персонажи его одногруппников, не имеющих таких проблем.

Компьютерные программы, направленные на создание видеоигр предоставляют преподавателю возможности для оригинальной подачи учебного материала, а студентам – для интересной формой изложения усвоенного материала или своеобразной проектной работой.

Еще одним достоинством данных программ является интерактивность формы подачи, закрепления или проверки знания учебного материала. Обучающиеся не просто запоминают изучаемую информацию, а взаимодействуя с ней, фактически виртуально осязают ее.

Для начала в рамках организации учебного процесса целесообразно обратить внимание на программы для разработки видеоигр, не требующие профессиональных навыков программирования и длительного времени для их освоения.

Перспективным с точки зрения создания эффекта «погружения» в учебный процесс является использование программ, создающих самостоятельные виртуальные среды для взаимодействия пользователей.

Проблемой в использовании виртуальной реальности и ее программ в образовательном процессе является техническая составляющая. Однако развитие цифровых технологий дает возможность полагать, что ситуация может измениться в скором времени, значит, освоение виртуальной реальности как платформы для образовательного процесса осуществимо.

Таким образом, использование неспециализированных компьютерных программ в учебном процессе соответствует современному состоянию и развитию дидактической системы в условиях информационного общества. Однако использование компьютерных программ в учебном процессе предполагает необходимость обучаться педагогам новым навыкам.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В целом, реализация системы электронного обучения расширяет доступ лицам с инвалидностью к лучшим образовательным практикам. Совершенствованию электронного обучения содействует развитие новых возможностей цифровых технологий. Цифровое образование позволяет сделать процесс обучения более эффективным, быстрым, а также наладить обратную связь со студентом. При этом на выходе вузы получат выпускников в независимости от места нахождения, свободно пользующихся любыми цифровыми технологиями, что актуально для работодателя, т.к. цифровизация и автоматизация рабочих мест постоянно требуют новых, более совершенных навыков.

Отсюда можно сделать вывод, что система дистанционного образования – это важный и результативный инструмент для подготовки специалистов, обладающих высоким уровнем цифровой грамотности, соответствующих требованиям нынешнего информационного общества.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Артюхин О.И. Дистанционная поддержка в инклюзивном образовании / О.И. Артюхин, И.В. Фролов // Проблемы современного педагогического образования. 2019. №62-1. - С.33-36.
2. Байрамов Э.В. Формирование коммуникационной компетентности с использованием информационных технологий при обучении бакалавров педагогического образования: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Байрамов Эльмин Вагифович. – Орел, 2019. -207 с.
3. Мовкебаева З.А. Формирование образовательной среды в вузах для дистанционного обучения студентов-инвалидов / З.А. Мовкебаева, Г.Н. Жолтаева // Вестник КазНПУ имени Абая. Сер. «Педагогические науки». 2018. №3(59). - С.169-143.
4. Обучение студентов-инвалидов и студентов с ограниченными возможностями здоровья: методические рекомендации для преподавателей МГПИ / сост. О.В. Бобкова; Мордов. гос. пед. ин-т. – Саранск, 2017. – 91 с.
5. Применение дистанционных образовательных технологий для обучения лиц с ограниченными возможностями здоровья / Ахметова Д.З., Челнокова Т.А., Мигранова Г.В., Корвяков В.А., Мухамбетов Д.Г. - Алматы: АЭСА, 2014. -173 с.

УДК 13.00.02

Наубаева Хапиза Танирбергеновна,
д.п.н профессор,
кафедра педагогики и психологии,
ЖГУ им. И. Жансугурова

Дюсенбекова Айгерим Сайрановна,
магистр педагогических наук, старший преподаватель,
кафедра педагогики и психологии,
ЖГУ им. И. Жансугурова

ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕГІ КРЕДИТТІК ОҚУ ЖҮЙЕСІН ІСКЕ АСЫРЫЛУЫ: ТЕХНОЛОГИЯ, ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ, МӘДЕНИЕТ.

Аңдатпа. Оқытушы оқытудың кредиттік жүйесін іске асыру кезінде қоршаған ортаға, яғни білім беру практикасына әсер ете отырып және оқытудың желілік және кредиттік жүйесінің мақсаттары мен міндеттері арасында объективті қалыптасқан қайшылықтарды шеше отырып, өзінің қажеттіліктерін білім беру практикасының сұраныстары мен қажеттіліктеріне сәйкес келеді.

Кілт сөздер: іске асыру, жүйе, технология, құндылық, мәдениет.

РЕАЛИЗАЦИЯ КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ: ТЕХНОЛОГИЯ, ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ЦЕННОСТЬ, КУЛЬТУРА

Аннотация. Преподаватель, воздействуя на окружающую среду при реализации кредитной системы обучения, то есть на образовательную практику и, разрешая объективно сложившиеся противоречия между целями и задачами линейной и кредитной системы обучения, соотносит свои потребности с запросами и нуждами образовательной практики.

Ключевые слова: реализация, система, технология, ценность, культура.

CREDIT EDUCATION SYSTEM IMPLEMENTATION AT HIGH SCHOOL: TECHNOLOGY, PEDAGOGICAL

Abstrakt. The teacher, acting on the environment when implementing the credit system of training, that is, on educational practice and resolving objectively existing contradictions between the goals and objectives of the linear and credit system of training, correlates their needs with the request.

Keywords: implementation, system, technology, value, culture.

Понятие академическая мобильность выражает одну из важнейших сторон процесса интеграции казахстанских вузов и науки в международное образовательное пространство. Главная цель академической мобильности, во-первых, дать субъектам образования возможность получить разностороннее образование по выбранному направлению подготовки, переподготовки и повышения квалификации; во-вторых, обеспечить ему доступ в признанные центры знаний, где традиционно формировались ведущие научные школы, расширить познания студента во всех областях культуры. Нет нужды доказывать, что система высшего образования в развитых странах достаточно «...подвижна, мобильна, она оперативно реагирует на изменения, происходящие в экономике, науке, культуре. Наиболее характерными ее чертами являются: довольно высокая открытость; высокий уровеньполучаемых знаний и профессионализма; взаимодействие вузов с наукой и промышленностью; ориентация на научно-технический прогресс...» По мнению профессора Ж.М. Адилова, «...академическую мобильность нельзя свести к конкретным действиям, технологиям и механизмам, связанным только с системой обмена студентами и преподавателями учебных заведений разных стран... это понятие нового педагогического мышления. Уже в самом общем, первоначальном представлении она предстает в своей предельной всеохватности, повсеместно достигая и нередко переходя границы образования как такового. Интуитивно мы понимаем: данная категория имеет все основания к тому, чтобы быть отнесенной к числу важнейших**,** фундаментальных понятий педагогики. Однако в силу присущего людям консерватизма мышления то, что рождается и оформляет-

ся буквально на глазах, то, что не базируется на прочной культурной традиции, воспринимается с определенной степенью недоверия...» [Исаев И.Ф., 2002, 206 с.].

К разрешению данной ситуации мы использовали мнение профессора А.Н. Леонтьева, что «... исходной методологической посылкой психологической теории деятельности является диалектико-материалистическое понимание отношения психики к объективному миру, с одной стороны, и к мозгу – с другой. Психика в целом и разные ее формы, отражающие содержание объекта, порождается не мозгом, а теми реальными отношениями, которыми человек вступает в предметный мир и систему общественных отношения своего бытия посредством своей деятельности...» [Адилов Ж.М., 2010, 43 с.]. Психическое развитие человека в психологии – это, прежде всего, становление его деятельности, сознания и, конечно, всех «обслуживающих» их психических процессов (познавательных интересов, эмоций и т.д.). Источник психической активности - потребности субъекта, разрешаемые через деятельность с некоторым объектом. Первоначально потребность к готовности субъектов образования к успешной реализации передового педагогического опыта выступает исходным условием, побуждающим к поиску предмета ее разрешающего. Возникающая поисковая деятельность субъекта рано или поздно приводит к встрече с объектом, явно или потенциально несущим свойства, которые могут разрешить потребность. Встреча с таким объектом меняет [В.И. Горовая, С.И. Тарасоваи, 2005, др.] «...характер поисковой деятельности: она приобретает форму преобразования объекта для обнаружения или придания ему свойств, удовлетворяющих потребность. Потребность опредмечивается, а ее предмет получает отражение в форме психического образа – мотива; в дальнейшем деятельность становится побуждаемой и ориентированной образом этого предмета, направленной на преобразование объекта – теперь уже целевое...» [Леонтьев А.Н., 1977, с. 67-68].

Исходя из накопленного педагогического опыта в высшей школе РК, в культурном аспекте, можно привести некоторые пояснения по реализации академической мобильности. Его горизонты становятся безграничными, значит, объектом выступает мир образования в целом. Разность подходов, педагогических приемов, разновариативность методики и практического опыта образования – все это может анализироваться с точки зрения традиций национальной культуры (с опорой на этническую ментальность, национальное самосознание, национальный характер) так и культуру региональной и мировой. Таким образом, готовность к педагогической деятельности в научно-педагогической литературе представляет собой – интегративное образование и включает следующие компоненты; ценностный, психологический, теоретический, практический. По мнению ученых Л.В. Занина, Н.П. Меньшикова к показателям готовности можно отнести: умение профессионального целеполагания; выявление противоречий между директивно-ориентирующими установками, позициями ученых с разными подходами к процессу процессуальной подготовки и собственными взглядами; диффереципование критичности и критиканства в своем отношении и в отношении сокурсников к предлагаемым в содержании учебных дисциплин ценностям; умение создавать свою систему ценностей и смыслов с учетом ценностных координат различных уровней... [Горовая В.И., Тарасова С.И., 2005, 304 с.].

В свое время профессор Ю.К. Бабанский отмечал, что «...прогрессивные научно-методические рекомендации образовательной практики возникают на научной основе, а случайные находки – исключение из правил. В этом случае, педагоги, методисты, тренеры должны опираться на известные им теоретические положения, берут на вооружение то, что помогает им в работе, вносят изменения, коррективы, дополнения. В поиске условий для реализации передового педагогического опыта педагоги, методисты, тренеры должны опираться на теорию мнемонического запоминания, известную в психологии, теорию всестороннего развития задатков личности, теорию развития коллективной активности, концепцию гуманистического сотрудничества субъектов образования, лежащую в основе прогрессивной педагогики...». В данном случае мы рассматриваем понятие мнемонику как совокупность приемов и способов, облегчающих запоминание и увеличивающих объем памяти путем преобразования искусственных ассоциаций [БЭС]. Вместе с тем, как отмечает профессор Ш. Таубаева, «... актуализация анализа эволюции образовательной парадигмы, сводящаяся к замене парадигмы «человека знающего» на парадигму «человека, подготовленного к жизни», «человека действующего», требует весьма существенных изменений как в методологии, так и в технике и методике исследований...»

Трудно не согласиться с мнением, что диалог представителей разных образовательных пространств владеющих многообразной педагогической культурой углубляет эти процессы. Философия [Т.Г. Лешкевич и др.] начинается с анализа отношений субъекта и объекта. При всем многообразии предметов мира в них можно выделить две ведущих стороны: суть воспринимаемого предмета саму по себе и значимость воспринимаемого для человека, его потребностей, то есть ценность предмета. Это выделение

в едином двух по своему противоположных сторон раскрывает раздвоенность бытия как его сокровенную природу. С учетом этого складывается изначальное познание мира явлений, теория познания**...»**

Образовательный процесс отражается в них, как в зеркале, и даже не в одном, а во многих и разных, поскольку каждый из педагогов видит и вербализует свои представления по-особенному. Явления или процессы, происходящие в образовательной действительности, изменяет, как правило, не весь его комплекс, а лишь некоторый его фрагмент. Да и в самих явлениях или процессах участвуют некоторые, вполне определенные компоненты действительности. Те из них, которые участвуют в протекании процесса или явления, образуют фрагмент, называемый ситуацией. Каждая конкретная ситуация вбирает в себя только те объекты действительности, которые являются участниками протекания определенного процесса или явления...

По мнению профессора Б.Т. Лихачева, «... явления педагогические – это содержание, формы и методы обучения и воспитания в движении, развитии, отмирании и зарождении. Субъекту в профессиональной деятельности необходимо видеть все эти явления...»

Порождаемое причиной явление (изменения в нем) называются следствием, то есть причина имеет место при взаимодействии субъектов учебно-воспитательного процесса одной стороны с другой развитие личности как социального индивида в результате его социализации и воспитания. Развитие личности, по мнению ученых [Эльконин Д.Б., Божович Л.И., др.], представляет собой процесс, в котором происходят как количественные, так и качественные преобразования. Процесс предполагает разрешения различного рода противоречий, которые являются источниками развития: а) между потребностями личности и возможностями их удовлетворения; б) между потенциалом личности и возможностями его реализации; в) между целями, которые ставит перед собой личность и условиями их достижения.

Таким образом, удовлетворение профессиональных потребностей есть процесс разрешения противоречий, в ходе которого возникают новые качества субъекта и новые объективные условия. Поиск путей разрешения противоречий приводит к анализу результатов наблюдений и экспериментов, к построению моделей, выделению закономерностей и условий функционирования исследуемого объекта.

Важно подчеркнуть, что содержательность и действенность сторон профессионально-педагогического опыта, способность к его моделированию связаны с уровнем развития педагогического мышления, с умением, абстрагируясь от частностей, оперативно вычленять характерные для ситуаций педагогические цели и задачи, формулировать их и находить адекватные решения для конкретного социально-педагогического уровня развития общества.

О том, что вышеизложенное мнение сложно в исполнении в педагогической практике, профессор А.И. Жук считает, что «... недостаточно приобретение знаний субъектом ... дело в том, что тот или иной практик не только выполняет определенную мыследеятельность, но и вступает в особые отношения с ней... это отношение характеризуется как степенью принятия – очуждения конкретного мышления и деятельности, так и представленностью их в сознании практикующего субъекта... активность любого человека может разворачиваться двояко: быть направлена на предмет преобразуемой действительности и на свои действия как особый предмет преобразования... во втором случае возникает рефлексивная деятельность, выражающая содержание отношения субъекта к осуществляемой им практической активности... ». В данном случае, речь идет о необходимости среды нововведения и естественно методов обучения, подлежащие преобразованию образовательной действительности с целью повышения эффективности уровня готовности субъектов образования к успешной реализации академической мобильности.

Специфичность методов преобразования системы образовательной действительности связана с тем Божович Л.И. и др., что, «...они содержат новое решение способа деятельности педагога и обучаемого... их использование приводит к качественно новым результатам... в) их внедрение вызывает качественные изменения других компонентов педагогического процесса...». Значит, интегративные процессы образования, как результат взаимодействия субъектов предполагает преобщение к базовым ценностям культуры откликаясь на эти общественные и цивилизационные проблемы, будучи чувствительной к ним, способна и обязана оказывать свое существенное влияние на развитие тех или иных тенденций в обществе, поддерживать или, напротив тормозить их, находить свои специфические возможности решения назревающих социальных проблем, упреждать нежелательное развитие событий.

Результатом должно быть формирование смысловой сферы, обращенной внутрь субъекта познания и влияющий на его жизненную позицию, мировоззрение, убеждения, поведенческий и социальный выбор.

Кроме того, в научных трудах российских ученых [В.А. Сластенин, Ш.А. Амонашвили, В.В. Краевский, В.И. Журавлев, Л.М. Фридмани, др., белорусского ученого Н.В. Кухарев, казахстанских ученых Н.Д. Хмель, С.Т. Каргин, В.К. Омарова, З.А. Исаева и др.] имеют место за долго до интег-

рации в мировое образовательное пространство предпосылки теоретико-методологического осмысления будущих процессов нововведений в системе образования на различных этапах исторического развития общества и формирования на ее основе исследовательской культуры учителя как специального предмета педагогического исследования с опорой на имеющиеся достижения в философии и методологии науки, теории и практики. При этом авторитет преподавателя исследователя составляют Н.Н. Никитина, Н.В. Кислинская и др. его слагаемые: «... а) глубокие разносторонние специальные знания; б) владение профессиональными и исследовательскими навыками; в) наличие психолого-педагогических способностей; г) общая педагогическая культура; д) умение общаться с людьми; е) поведение в соответствии с нормами профессиональной этики.

Чтобы успешно решать задачи готовности субъектов образования к успешной реализации разнообразных задач стоящих перед педагогами в ходе деятельности в рамках академической мобильности, надо, прежде всего, определить основные критерии отбора и источники психолого-педагогической информации, которые помогают педагогам успешно осуществлять, по мнению профессора А.И. Гиро, «...оценить самого себя, осуществить самодиагностику. Это может быть обеспечено различными средствами: предварительным ознакомлением с программой интеграции, извлечением научно-методических рекомендаций и рекомендуемой научной литературы...»

В данном случае уместно вспомнить мнение профессора Хмель Н.Д. и др. рассматривающих основные положения теории профессиональной подготовки учителя и делающие следующие выводы о ее составляющих «... а) прогностичность подготовки учителя, то есть с опережением социального заказа свидетельствующая о необходимости методологической базы профессиональной подготовки; б) усиление методологии подготовки учителя требующая рассматривать взаимосвязь всех циклов а интегрирующим началом может стать ориентация на концепцию, связанную с объектом профессиональной деятельности; в) повышение теоретического уровня методики преподавания всех дисциплин, ведет к формированию методической самостоятельности учителя... »

Реализация указанных выводов, вполне отвечала бы мнению профессора Л.В. Занкова «...отмечавшего, во–первых, что «...дидактика сейчас уже не может ограничиться областью знаний и навыков, как бы ни важна была эта область. Необходима разработка научно-педагогических основ такого построения учебного процесса и его оценивания, а также учебной деятельности субъектов, которые давали бы оптимальный результат в их развитии, в том числе и профессиональное развитие учителя...»

В качестве дополнения можно привести мнение профессора Л.М. Митиной, что при «...выявлении условий и факторов, детерминирующих профессиональное развитие учителя, позволит управлять этим процессом, проектировать то, что возможно и целесообразно осуществлять для такого развития...»

Следовательно, Л.В. Занкова, субъекту нужно стремится к объяснению различных педагогических феноменов с критических позиций, ведущих к формированию новых принципов, правил, требований, которые соответствовали бы этим задачам «...задачи заключаются не в том, чтобы получить какой-то результат, а в том, чтобы добиться максимальной эффективности обучения для развития субъектов...»

В ходе реализации субъектом процессов академической мобильности в различных образовательных пространствах безусловно проявляются различия в соотношении между понятиями «обучение» и «развитие», «профессиональная переподготовка» и т.д.

Так, в системе образования РК, проблема соотношения понятий «обучение и развитие», поставленная в свое время профессором Л.С. Выготским, наиболее ярко проявляется в концепции учебной деятельности ученых Д.Б. Эльконина и В.В. Давыдова. В данной концепции учение выделяется в самостоятельную субъектную деятельность, цель которой не усвоение знаний (умений), а развитие познавательных способностей, которое выступает не как стихийный (побочный) процесс, а специально организуемый обучением по методу от абстрактного к конкретному, то есть научно-теоретическому типу.

Интерпретируя мнение известных профессоров Н.М. Платоновой, В.А. Якунина, можно согласиться с ними, что «...вместе с тем, представленные варианты построения учебных программ и анализ структурирования учебного материала в общеобразовательной школе показывает для высшей школы многообразие способов организации системы знаний как ведущей характеристики учебно-познавательной деятельности студентов...»

Отвечает вышеизложенному и мнение профессора В.В. Давыдова, что «...создание в начальной школе надлежащих условий для формирования у младших школьников развернутой и полноценной учебной деятельности, содержанием которой являются теоретические знания и основанные на них умения и навыки...», которые будут находиться в русле решения новых задач, поставленных Концепцией перехода на 12-летнее образование.

При реализации Концепции перехода на 12-летнее образование в РК, необходмо учиты-

вать рекомендации профессора Б.Г. Ананьева, что педагогу важно, «...при организации учебно-познавательного процесса на принципах сотрудничества и сотворчества прежде всего выявить динамику развития внутренней позиции личности субъекта учебной деятельности в логике педагогического процесса. Личность субъекта в целом – это система внутренних позиций, поскольку она есть «субъект общественного поведения и многообразных социальных деятельностей...»

В философии понятие «универсальное взаимодействие» по мнению Л.В. Заниной, Н.П. Меньшиковой используют для «...характеристики связей и отношений, находящихся в состоянии изменения и развития... которые одновременно могут быть определены как специфические формы взаимодействия...» [Занина Л.В., Меньшикова Н.П., 11 с.]

Рассматривая педагогический аспект феномена «взаимодействие», в условиях интеграции следует акцентировать внимание на том, что этот феномен может рассматриваться как развивающаяся «во времени» и «в пространстве» система, которая при определенных условиях становится фактором развития не только личности субъектов, но и системы образования, общества. Интерпретируя мнение профессора Митиной Л.М. развивая эту мысль, можно отметить, что передача информации в условиях интеграции или взаимодействии может происходить и путем организации рецептивно-репродуктивной деятельности субъектов, и путем постановки перед ними познавательных проблем, для решения которых они должны самостоятельно отыскать информацию... формирование у них способов действия опять-таки может происходить и в форме инструктирования, и в форме организации их эвристической деятельности, направленной на самостоятельное построение способов решения задач...»

Однако далеко не всякая интеграция систем образования становится фактом вхождения в различные социальные системы. Интеграция ради интеграции не несет в себе научно-методического, организационного содержания, превращается в бессмысленную болтовню. Так, нельзя не видеть и того, что совершенствование средств обучения и педагогических технологий за счет копирования (компилятивный) явно опережает осознание сложной иерархии ценностей и целей образования. Создается далеко небезупречная с точки зрения здравого смысла ситуация, когда разработка весьма дорогостоящей педагогической технологии проводится фактически ради самой технологии, когда педагогический процесс осуществляется ради самого процесса (предлагаемые все виды оценивания).

Ученые Л.В. Занина, Н.П. Меньшикова, предполагают, что процессы интеграции разных субъектов в образовательном пространстве могут быть эффективными, если будут формировать у них: а) умения и навыки структурировать получаемую учебную информацию вокруг основного категориального аппарата, развивать в них педагогическое мышление, способность оперировать педагогическими понятиями, из носителя информации превращать в педагогического технолога, в организатора процессов повышения квалификации кадров; б) становится консультантом (указывать направления профессионального повышения квалификации кадров, стимулировать творческий подход, развивать самостоятельное мышление). Иными словами, субъект переходит от информационно-репродуктивного изложения готовой информации к поисково-исследовательскому, методологическому уровню, к диалоговому общению, стимулирует интерес к самооценке, самообразованию и саморазвитию...» [Бабанский Ю.К., 1983, 50 с.]

Сегодняшний исторический момент, то есть содержательная интеграция систем образования, будет способствовать пониманию настоящего и будущего в развитии общества, интегративных процессов в образовательном пространстве. Это возможно при условии выбора субъектом правильных ценностных ориентаций, мышления и поведения, что ведет и к изменению мировоззрения, как способа видения мира. Фритьоф Капра в книге «Приоритеты современной педагогики» пишет о «...необходимости «сменить парадигму», перейти от «старого мышления» к «новому». Автор ипользует слово «парадигма» не только применительно к мышлению, но и в более широком смысле, для характеристики мировоззрения и образа жизни людей. Он пишет: «Парадигма для меня – это совокупность мыслей, восприятия и ценностных ориентаций, которая определяет форму отношения к действительности, того отношения, на котором базируется способ саморегуляции общества...». Принципиальное значение в концепции Ф. Капры приобретает необходимость усвоить – именно в нынешней исторической ситуации – новый взгляд на проблемы и новые подходы к их решению, то есть новую модель мировосприятия.

Исходя из изложенного, возможно в педагогической действительности у определенной категории субъектов будет не хватать позитивного мышления или вернее не обладают механизмом его развития, которая должна с одной стороны, способствовать оптимистическому мировосприятию, а с другой – способность рассматривать себя и свое состояние со стороны, отключаться от ситуации и рефлексировать свои мысли и чувства в ходе интегративных процессов, которые возникают как бы извне.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя.-М.:ACADEMA, 2002.- 206с. Краткий анализ.
2. Адилов Ж.М. Академическая мобильность в контексте интеграции в международное образовательное пространство / Материалы Международного семинара «Академическая мобильность в контексте Болонского процесса». – Талдыкорган, 13-15 мая 2010г.- С.43 – 47.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность.Сознание.Личность.- М., 1977.-304с.
4. Горовая В.И., Тарасова С.И. Педагогическая деятельность в системе современного человекознания.- М.: ИЛЕКСА, Ставрополь «АГРУС», 2005.- С.67-68.
5. Занина Л.В., Меньшикова Н.П. Основы педагогического мастерства.- Ростов-на-Дону, 2003.- С.110.
6. Бабанский Ю.К. Педагогика.- М.: Просвещение, 1983 .- С. 50 -52.

UDC- 378; 371

Нусупова Шолпан Менлибаевна,
докторант (PhD),
педагогика және психология кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Сапаргалиева Айжан Жанисовна,
аға оқытушы, PhD доктор,
педагогика және психология кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

ЖОБАЛАП ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Нусупова Шолпан Менлибаевна,
докторант (PhD),
кафедра педагогики и психологии,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

Сапаргалиева Айжан Жанисовна,
старший преподаватель, доктор PhD,
кафедра педагогики и психологии,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОЕКТНОГО ОБУЧЕНИЯ

Nussupova Sholpan Menlibayevna,
PhD student,
department of pedagogy and psychology,
I. Zhansugurov Zhetysu state university

Sapargaliyeva Aizhan Zhanisovna,
Phd doctor, senior lecturer,
department of pedagogy and psychology,
at I. Zhansugurov Zhetysu state university

FEATURES OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF PROJECT BASED LEARNING

Аннотация. Мақалада болашақ оқытушылардың кәсіби дайындық ерекшеліктері жобалап оқыту процесінде талданды, сонымен қатар студенттердің жобалап оқытудағы қолданылатын негізгі принциптердің сақталу реттілігі мен мәндеріне назар аударылды. Базалық ұғымдардың мазмұнына салыстырмалы талдау жүргізілді. Сондай-ақ, мақалада болашақ педагогтарды жобалап оқытудың маңыздылығы, алынған теориялық білімді іс жүзінде колдану дағдылары мен біліктерін қалыптастыру қажеттілігі көрсетілді.

Түйін сөздер: педагогикалық шарттар, жобалап оқыту, кәсіби дайындық.

Аннотация. В статье анализируются особенности профессиональной подготовки будущих педагогов в процессе проектного обучения, а также уделено внимание и определено значение последовательности соблюдения основных принципов, используемых в формировании проектной деятельности студентов. Проведен сравнительный анализ содержания базовых понятий. Помимо этого в статье обозначено значение проектного обучения для личностного развития будущих педагогов, подчеркнута необходимость сформированности умений и навыков переноса полученных теоретических знаний в опыт практической деятельности.

Ключевые слова: педагогические условия, проектное обучение, профессиональная подготовка.

Abstract. The article analyzes the features of professional training of future teachers in the process of project based learning, the importance of consistency of compliance with the basic principles used in

the formation of students ' project activities. A comparative analysis of the content of basic concepts is carried out. In addition, the article highlights the importance of project-based learning for the personal development of future teachers, emphasizes the need for the formation of skills and transfer of theoretical knowledge into practical experience.

Keywords: pedagogical conditions, project training, professional training.

INTRODUCTION

Regarding to the modifications and innovations in Kazakhstan's education require competent professionals to conduct activities such as flexible creative thinking, competence, communication skills, initiative, possess high analytical skills, able to accept innovative solutions and adapt to the current situation.

In the process of training, future teachers are preparing for self-realization in the professional field, learning to set goals and achieve them based on priorities that require a high level of professional competence, flexibility and innovative thinking. There is a need to find new forms and methods of training that encourage the definition of a strategy for personal development and professional innovation. It is understood that pedagogical technologies must meet the needs of modern education, and their application changes the typology of learning.

The importance of the problems relating to teacher training has never been questioned, but they have acquired special relevance in the present circumstances because the educational system in Kazakhstan is undergoing fundamental changes brought about by, first of all, Modernization of the educational system, prompted by the need to develop a new system of values focused on a free, self-fulfilling individual, capable of a flexible change in ways and forms of life based on positive-type communication and the principle of social responsibility; Second, a change in the traditional paradigm of education, in which the acquisition of ready knowledge becomes grossly inadequate when the learner is transformed from a passive object into an active subject of the educational process, changing the role and function of the educator; Thirdly, the integration of Kazakhstan into a single world educational space, which necessitated a shift to a credit system for higher education; fourth, the computerization of the entire education system.

MAIN PART

In modern education, attention is focused on the formation of key competencies of students, their speech and cognitive abilities, which changes the requirements for the activities of future teachers. Difficulties future teachers to adapt to the professional environment, the development of the author's programs necessitate the development of research skills. Improving training through project-based learning can help to develop the skills of future educators to successfully meet professional challenges in innovative educational processes.

In pedagogy and psychology, the analysis of scientific literature shows that there are theoretical prerequisites for successfully solving problems of practice in the training of future teachers in the course of project training for research, industrial and scientific studies technological, social project activities. In the writings of many scientists: A.N. Khudin, S.N. Belova, E.B. Bianova and others are devoted to a number of works on project training.

In Kazakhstan, project learning has become the focus of many researchers and concerns of both the education management system and teachers working directly in education. Kazakh sociologist K.I. Biekenov believes that the project training should be carried out in stages [*Biyekenov K.I., 2016, 120 p.*]. Having some design for the creation or reconstruction of social facilities and a clearly defined objective or concept, the project learner should study the conditions and then, studying the trends of the past and present, predict its future conditions. [*Sapargaliyeva A.Zh., 2015, 148 p.*].

In conducting the analysis of various studies, it can be noted that the essence of the concept of «project training» is connected with such scientific concepts as «project», «project approach», «design», which in turn, are of different nature in terms of different branches of scientific knowledge and different levels of methodology of science.

Consider the basic components of the concept of «project training». A project (from lat. projection - forward throwing) is a prototype, an ideal image of a supposed or possible object; state, in some cases - a plan, a design of an action. The project is a manifestation of the creative activity of the human conscience, «through which an active transition from nothingness to existence takes place in culture». The etymological analysis of the word «research» leads to the following understanding of this activity: «to extract something» , i.e. to restore some order of things by circumstantial evidence, the general law of prints in particular, random things.

Turning to the analysis of the basic concept, we find its different interpretation in the works of scientists. Thus, for instance, in the pedagogical dictionary of A.M. Novikov the concept of «pedagogical project» is considered as a cycle of productive pedagogical activity, the initial phase of which is pedagogical design. The author singles out phases of the pedagogical project such as technological and reflexive [*Novikov A.M., 2013, 208 p.*]. A related interpretation of the concept of «project training» can also be seen in the work of E.A. Mitrofanova, which defines it as a product of pedagogical ac-

tivity, assuming some result of the solution of the identified problem [*Mitrofanova E.A., 2005.-24 p.]*.

S.A. Nazarov distinguished a number of characteristics of project activities. First of all, there is a problem to be solved in the course of the work on the project. The problem must have a personal significance for the creator of the project and motivate him to find a solution. The project must have a clear, achievable goal. In the most general sense, the aim of the project is always to solve the original problem, but in each case this solution has its own unique embodiment. This embodiment is a project product that is created in the course of work and also becomes a means of solving the problem of the project [*Nazarov S.A., 2006. –156 p.*].

By comparing the various definitions of project learning offered in the scientific literature, we have highlighted one fact common to the concept: project learning aimed at solving a specific problem achieves the objective in the most efficient way. In this case, it is necessary to pay special attention to the way in which the project product is created to solve the problem identified, and the goals and objectives set by its creator at different stages of the work. How students should be prepared to come up with some pedagogical ideas, and how to find ways to justify them theoretically, will be considered.

One of the guiding principles of higher education is the principle of professional orientation, understood as the professional orientation of an individual towards work and a specific profession. It is reflected in the ability of students to perform a wide range of cognitive operations similar to those they will perform in their future professional activities. The criteria for professional orientation are: an emotional and cognitive attitude towards professional training; active attitude towards training for professional activity; emotional-cognitive and active-active attitude to the formation of professional independence, to the acquisition of organizational qualities.

In the process of project training, the professional orientation acts in the form of dynamic quality formed in the process of working on the project, which is based on knowledge, as well as a system of needs, motives, interests aimed at developing students' desire for the constant acquisition and improvement of professional knowledge and skills.

The principle of professional orientation is associated with the actualization of the project activities of students at the university, which is achieved by observing the principle of continuity and consistency in the construction of the pedagogical process. Through the creation of pedagogical projects from the first year onwards, students from university-level projects are moving towards the creation of projects with a broad social orientation, in which the following skills are acquired: to integrate and apply the theoretical knowledge acquired in different subjects; to think and decide independently, to be creative; proficiency in psychological and educational research; to reveal professional pedagogical abilities and realize them in the future professional activity of [*Belova, N. G.,2014,24p*].

For the teacher, the main content of the educational design is the change of the learner (new knowledge, skills, skills, attitudes) in the process of project training. For trainees, the training project is implemented independently. Educational design is now used at virtually all levels of continuing education.

The inclusion in the design as a member of the project group is connected with the need to act together with other people, to become involved in «the residence of individual and conventional values», to show initiative. Through the principles of cooperation and partnership, joint design teaches to contribute to the development of a common goal and a common system of values, to participate in the development of project performance criteria, to participate in its management, to influence the allocation of resources, To present to other conceptions and results of project activity, to receive feedback in the form of effective support and objective evaluation of its work, i.e. to enter into subjective relationships in knowledge and ethical spheres.

Each project participant, depending on his or her strengths, is actively involved at a certain stage. Therefore, at each stage of the project work, there is usually a situational leader: a leader-generator of ideas, a leader-researcher, a product designer, and a leader-director of the presentation. Thus, work on the project allows everyone to reveal their potential, to present themselves as equal author of the project, i.e. as a means of self-fulfillment, self-affirmation of personality. In addition, subgroups may be formed within the project team, proposing different solutions, ideas, hypotheses, views. The element of competition between them usually increases the motivation of the participants and positively affects the quality of the project execution.

Thus, the personal-activity start of design contains a deep incentive for self-improvement. This is not surprising, because the embodiment of his «I'm» in the project subject has far-reaching pedagogical consequences. Project-based learning is a means of development and self-development as the specific abilities of design, and the whole person, speaking a universal source of training, education, creative interaction between students and teachers as subjects of the educational process. It is capable of developing practically all personal structures of a person, because every participant of the design is in the active position, in the position of choosing, searching, researching ideas, concepts, ways of solving the given tasks, self-building, their knowledge, their relationships with other students, the world of the chosen profession.

Those who participated a lot in the projecting,

of course, noted that at each stage of the project activity, in addition to the planned product, certain personal «expansions» are formed. The dynamics of values, norms, and attitudes becomes noticeable.

Designing, in our opinion, can help future teachers: more successfully implement socio-psychological entry into the profession; accumulate experience in designing their activities and subject content (combined practical and educational experience); show a motivated interest in the chosen subject of study; get a rich experience of independent work with information (selection, understanding, interpretation, analysis, generalization, structuring, in-depth learning, etc.); learn to develop and defend their own position, critically comprehending what is happening and defining their own system of views; synthesize your own experience and the experience of others to solve a specific problem; develop theoretical and project thinking; show initiative, creativity; feel comfortable in a social environment, in communication with peers, in a tirade «teacher – student – society».

In our research, we use the term «project learning». The use of this term is considered legitimate, since its proponents note in this type of training both the characteristic features of the method and the technology (P.M. Antropova, O.M. Moiseeva, S.S. Racheva, N.G. Chanilova, etc.). In this sense, the term «technology of the project method» is used to describe the detailed way of carrying out activities within the chosen method. The method is a generalized model of a certain method of achieving a goal, a technologically developed system of methods for organizing cognitive activity [*https://wiki.iteach.ru/images/4/4e*].

Despite the variety of terms, the essence of the project-based learning approach is to involve each learner in the creative process of project learning, the building of a strategy of personal participation by him, taking into account individual characteristics and interests in the conditions of cooperation and pedagogical support, which in the end ensures «self-sufficiency» of the person.

CONCLUSION

Thus, the present analysis of the origins, formation and development of the project method in world pedagogical practice makes it possible to understand the modern approach to the essence of project training, to identify its highly valued potential for stimulating the independent cognitive activity of the trainees and developing their personality. In our work, project training is considered to be a technology of independent cognitive activity, which is oriented towards the creative self-fulfillment of the student's personality and is aimed at improving his professional training in the course of higher education.

REFERENCES

1. Social forecasting and design [Electronic resource]: manual/ K. U. Biekenov; Almaty, al-Farabi Kazakh national University. 2012. - 358c.http://www.iprbookshop.ru/59880.html.
2. A.Sapargaliyeva Improvement of professional training of the pedagogue-psycologist as a specialistof helping professions,dissertation of doctorPHD:/Sapargaliyeva Aizhan/-Almaty 2015-148p
3. Novikov A.M., «Methodology: dictionary of the system of basic concepts» M.: Librokom, 2013. - 208p.
4. Mitrofanova, E. A. Preparing students for project activities: dis....candidate of pedagogical Sciences: 13.00.08 / Mitrofanova, Elena Aleksandrovna. - Saratov, 2005. - 24p.
5. Nazarov, S. A. Pedagogical bases of designing a personal-developing information and educational environment of a technical University: dis. ... candidate of pedagogical Sciences: 13.00.08 / Nazarov, Sergey Aleksandrovich-Rostov n/D, 2006. - 156 p.
6. Belova, N. G. about preparation for project activities / Student: Dialogues about education. 2014. № 2 (74). – p. 24.
7. Polat E.S. Method of projects. – [Electronic resource] - access mode:https://wiki.iteach.ru/images/4/4e/Полат_Е.С.-Метод_проектов.pdf - date of application (06.05.2019);

ӘӨЖ 316.6

Нұржанова Тамара Такисовна,
п.ғ.к., доцент,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қаласы

Оразова Баян Куатовна,
п.ғ. магистрі, оқытушы,
Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қаласы,
E-mail: Akbayan_Kuatovna@mail.ru

ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ ЕРЕКШЕЛІГІ

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ ПЕДАГОГА-ПСИХОЛОГА С ДЕТЬМИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ

PECULIARITIES OF WORK OF A TEACHER-PSYCHOLOGIST WITH CHILDREN OF DEVIANT BEHAVIOR

Аннотация: Мақалада девиантты-мінез құлық туралы түсінік және педагог-психологтың девиантты мінез-құлықты балалармен жұмыс жүргізу ерекшелігі қарастырылған. Девиантты мінез-құлықтың пайда болуы және девиантты мінез-құлықты балалармен жұмыс жүргізуде қолданылатын психологиялық әдіс-тәсілдер қарастырылды.

Кілт сөздер: девиантты мінез-құлықты бала, қоғамдық орта, педагог-психолог, әлеуметтік бейімделу, педагогикалық-психологиялық қолдау.

Аннотация: В статье рассматривается понятие девиантного поведения и особенности работы педагога-психолога с детьми девиантного поведения. Были рассмотрены психологические методы и приемы, применяемые в работе с детьми девиантного поведения.

Ключевые слова: ребенок девиантного поведения, социальная среда, педагог-психолог, социальная адаптация, психолого-педагогическая поддержка.

Annotation: The article discusses the concept of deviant behavior and the features of the work of a teacher-psychologist with children of deviant behavior. The psychological methods and techniques used in working with children of deviant behavior were examined.

Keywords: child of deviant behavior, social environment, teacher-psychologist, social adaptation, psychological and pedagogical support.

Қазіргі қоғамдағы жасөспірім балалардың әлеуметтік-психологиялық мінез-құлқындағы өзгерістер еліміздің кәмелетке толмаған азаматтарын құқыққа қарсы қызметке тартуға алып келуде. Көптеген балалар дұрыс және дұрыс емес іс-әрекеттерді ажырата алмайды. Осыған дәлел ретінде қоғамда орын алған қатыгездік, бірін-бірі өлтіру, топ болып бір адамға әлімжеттік жасау немесе топаралық жанжал, біреудің жеке меншігіне қол сұғушылық, ата-анаға, мұғалімге қарсы шығу, қала берді өз-өзіне қастандық жасау кеңінен етек алуда. Мұндай адамдар тобы тек қана өз басына емес, қоғамға да айтарлықтай қауіп төндіреді. Психологияда осындай әрекеттерді девиантты мінез-құлық деп атайды [Әтемова Қ.А., 2012. 8 б.].

Девиантты мінез-құлық (әлеуметтік девиация, ауытқитын мінез-құлық) (лат. deviation-ауытқу) – бұл жалпы қабылданған, неғұрлым кең таралған және қалыптасқан қоғамдық нормалардан ауытқитын тұлғаның тұрақты мінез-құлқы. Дәлірек айтқанда қоғамдағы қалыптасқан белгілі стереотиптерге бағынбайтын кез келген іс–әрекетті айтамыз. Жағымсыз девиантты мінез-құлық қоғамның белгілі бір формальды және формальды емес санкцияларды (тәртіп бұзушыны оқшаулау, емдеу, түзеу немесе жаза) қолдануына мәжбүрлейді [Клейберг Ю.А., 2001, 21 б.].

Девиантты мінез-құлықты немесе қиын балалар психологиясын теориялық тұрғыдан зерттеу Л.С. Выготский еңбектерінде, А.С. Макаренконың жүргізген тәжірибелерінде үлкен орын алады. Сондай-ақ қазақстандық педагог-зерттеушілер В.Г. Баженов, А.М. Карабаева, И.Ф. Назаров, А. Жұмабаев, К.А. Жүкенова, В.А. Трифонов, В.П. Шевченко, Л.В. Лысенко, Л.К. Керимов және т.б.

ғалымдардың еңбектерінде қиын балалардың қиқар мінездерінің қалыптасуына әлеуметтік-педагогикалық факторлардың әсер ететіндігі туралы айтылған.

Девиантты мінез-құлық мәселесі әлеуметтану пайда болғаннан бері басты назарда. Француз социологы Эмиль Дюркгейм «өзін-өзі өлтіру» классикалық жұмысын жазған (1897), қазіргі девиантологияның негізін қалаушылардың бірі болып саналады. Ол аномия ұғымын енгізді, - бұл дағдарыс немесе радикалды әлеуметтік өзгерістер кезінде қоғамда шатастық пен адасушылықтың жағдайы. Дюркгейм оны күтпеген экономикалық құлдырау мен өрлеулер кезінде өзіне-өзі қол жұмсаудың көбеюі мысалымен түсіндірді. Дюркгеймнің ізбасары, американдық социолог Роберт Кинг Мертон өзінің құрылымдық функционализм теориясының шеңберінде адамның мінез-құлықтық реакцияларының алғашқы әлеуметтанулық классификациясының бірін құрды [I. Халитова, 2007, 86 б.].

Девиантты мінез-құлықтың себептерін индивидке әсер етуі мүмкін бірнеше факторлармен анықтауға болады:

1) Биологиялық. Адамдар өздерінің биологиялық ерекшелігі бойынша алдын ала қоғам алып отырғандай әрекет етуге бейімді. Мұндай адамдарды көбінесе олардың келбетіне қарай анықтауға болады.

2) Психологиялық. Девиация адамға сыртқы факторлар мен тітіркендіргіштердің, сондай-ақ туа біткен сипатқа ие оның жеке психологиялық қасиеттерінің әсері есебінен қалыптасады.

3) Социологиялық. Девиантты мінез-құлықтың себептерін аномия теориясының көмегімен түсіндіруге болады, оған сәйкес қоғамда әлеуметтік нормалар мен құндылықтардың алшақтығы, олардың толық ыдырауы және қоғамда вакуумның белгілі бір жай-күйі қалыптасады [Шишковец Т.А., 2006, 41-42 б.].

Девиантты мінез-құлық туралы Ч. Ломброзо, В. Шелдон, Э. Кретчмердің зерттеуі бойынша девиантты мінез-құлықты жасөспірімдерге физикалық қалыптасуы ерекше дамыған адамдар тобын жатқызады. У. Шелдонның теориясына сүйенсек, адамдардың мінез-құлқының қалыптасуы олардың дене бітімінің ерекшеліктеріне байланысты. Бұл адамдар тобы – денесінің күші мен ірілігімен ерекшеленеді. Осыған ұқсас, Ч. Ломброзоның сипаттауынша «қылмыстық типтегі адам» ол – деградацияға ұшыраған, дәлірек айтқанда қоғам дамуынан тыс қалған және сирек сақалды, денесіне соққы тисе де ауыруды сезінбейтін адамдар тобы [М.И. Рожкова, 2001, 67 б.].

Девиантты мінез-құлық түрлерінің жіктелуі:

– Агрессивті мінез-құлық;
– Делинквентті мінез-құлық;
– Суицидтік мінез-құлық;
– Тәуелді мінез-құлық.

Қоғамның қандай да бір нормаларын бұзу және шындықпен өзара іс-қимыл тәсілдеріне байланысты девиантты мінез-құлық 5 негізгі үлгіге бөлінеді:

1. деликвентті;
2. аддиктивті;
3. патохарактерологиялық;
4. психопатологиялық;
5. гиперқабілеттілік базасында

Девиантты мінез-құлықтың патохарактерологиялық түрі тәрбие процесінде қалыптасқан мінез-құлықтың патологиялық өзгерістерімен байланысты, оларға жеке тұлғаның бұзылулары (психопатиялар) және айқын немесе айқын емес сипатты акцентуациялар жатады.

Патохарактерологиялық девиацияларға невротикалық бұзылулар және тұлғаның даму процесі жатады-неврогенез процесінде невротикалық симптомдар мен синдромдар негізінде қалыптасқан мінез-құлықтың және ден қоюдың патологиялық формалары.

Девиантты мінез-құлықтың психопатологиялық типі психопатологиялық симптомдар мен синдромдарға негізделеді.

Девиантты мінез–құлықтың деликвентті түрі-қылмыстық жазаланатын әрекетті білдіретін өзінің шектен тыс көріністеріндегі ауытқитын мінез-құлық. Деликвентті мінез-құлықтың криминалдық мінез-құлықтан айырмашылығы құқық бұзушылықтардың ауырлығына, қоғамға қарсы мінез-құлықтың көрінуіне жатады. Девиантты мінез–құлықтың аддиктивті түрі-кейбір заттарды қабылдау арқылы өзінің психикалық күйін жасанды түрде өзгерту немесе күшті эмоцияларды дамыту және қолдау мақсатында белгілі бір қызмет түрлеріне үнемі назар аудару арқылы шындықтан күтім жасауға ұмтылуды қалыптастыруы девиантты мінез-құлықтың бір түрі [Н. Әлғожаева, Ертарғынқызы Д., 2013, 11 б.]

Бүгінгі таңда девиантты мінез-құлықты балалар мен ішімдікке, нашақорлыққа әуес балалардың санының көбеюі әлеуметтік проблема болып отыр. Кәмелетке толмаған балалардың құқық бұзушылығы - оқудан немесе жұмыстан қасақана жалтаруы, өз үйінен немесе балаларды оқыту мен тәрбиелеу ұйымдарынан кетіп қалуы, ұрлық жасауы, әлімжеттік жасап өзге балаларды қасақана соғуы, нашақорлыққа, ішкілікке, жезөкшелікке салынуы – әкімшілік жаза қолдануға алып келуде [А.В. Мудрик, 2009, 56 б.].

Девиантты мінез құлықтың пайда болуының бірнеше факторлары бар:

1) Әлеуметтік теңсіздік. Халықтың тұрмыс жағдайының төмендігі, жұмыссыздық, жемқорлық, отбасында бала тәрбиесіне көңіл бөлмеуі немесе шектен тыс еркелету, шектен тыс қамқорлық.

2) Девиантты мінез-құлыққа қоршаған ортаның немқұрайлы қарауы. Отбасындағы тәрбиенің жоқтығы, ата-ана мен балалардың қарым-

қатынасының жоқтығы, отбасындағы сәтсіздіктер, ата-анасының ажырасуы, үйдегі жанжал, қоршаған ортамен дұрыс қарым-қатынас орната алмауы немесе психо-физикалық ауытқулар. Осы мәселелердің бар болуы - жастардың және ересектердің рухани азғындауына, өмір сүрудің маңыздылығының жойылуына алып келеді. Мұндай проблемалар қоғамдағы жастардың дамуына кері әсерін тигізері сөзсіз.

3) Девиантты мінез-құлықтың моральдық этникалық факторы - қоғамдағы моральдық-адамгершілік сапалардың төмендеуі, рухани құндылықтан гөрі адамдардың ақшаны, дүниені бірінші орынға қоюы. Қоғамда деградацияның етек алуы, сатылған махаббат, құқық бұзушылықтың көбеюі, әділетсіздік т.б. орын алуы [Әтемова Қ.А., 2012, 152 б.].

Қоғамда осындай олқылықтарды болдырмау және девиантты мінез-құлықты балалармен жұмыс жасауда педагог-психологтардың, ұстаздардың, ата-аналардың, билік өкілдерінің жауапкершілігінде. Себебі әрбір адам - қоғамды құраушы тұлға.

Кез келген жағдайда, девиантты мінез-құлықтың байқалуына қарамастан, жасөспірімнің қоршаған ортамен шынайы қарым-қатынасының жоқтығы көрініс табады. Жасөспірімнің шынайы өзара іс-қимылының ең конструктивті түрі - қоршаған ортаға бейімделу болып табылады.

Педагог-психолог девиантты мінез-құлықты балалармен жұмысын бастамас бұрын ең алдымен бала тұлғасын анықтау үшін диагностикалық әдістер жүргізеді. Бұл диагностикалық әдістер әртүрлі формада жүзеге асады. Диагностикалық әдістер психологқа түзету-дамыту бағдарламаларын дұрыс жүргізу үшін маңызды, балалардың қоршаған ортамен қарым-қатынасын анықтау арқылы түзету-дамыту жұмыстары баланың қоғаммен қарым-қатынасындағы теріс мінез-құлықты жеңуге бағытталуы тиіс.

Жасөспірім тұлғасын диагностикалау жұмысы бірнеше кезеңнен тұрады:

– жасөспірімді және оның қоршаған ортасын зерттеу (психологиялық диагностика);

– жасөспірімнің өзгертуге психологиялық дайындығын қамтамасыз ету (жасөспіріммен әңгімелесу, оның сеніміне кіру, оның қандай да бір іс-әрекетке деген қызығушылығын ояту);

– жасөспірімнің адамгершілік жағынан оң қасиеттерді, қылықтарды жинақтауы (оң қылықтарды, өзгерістерді ынталандыру, кәсіптік бағдар беру жұмысы);

– өзін-өзі тәрбиелеу (өзін-өзі тәрбиелеу процесінде жасөспірімді қолдау).

Жасөспірімдермен жеке жұмыс жасаудың бірінші кезеңінде психологиялық диагностика мінез-құлқындағы ауытқушылық себептерін, отбасы мен мектептің білім беру мүмкіндіктерін, қолайсыз жағдайларды, рухани әлемде типтік және бірегей жасөспірімді, оның педагогикалық асқыну деңгейін, қайта тәрбиелеуде қолданылуы тиіс оң қасиеттерін анықтауға көмектеседі.

Екінші кезең-қайта тәрбиелеу үдерісімен байланысты, ол оқыту және қайта тәрбиелеу әдістерін пайдалануды көздейді. Ұжымда қайта тәрбиелеудің нақты әдістері тиімділігінің қажетті шарты ұжымдағы тәрбие, сондай-ақ өзін-өзі тәрбиелеу болып табылады.

Диагностикалық жұмыстың үшінші кезеңі оқушы тәрбиелілігінің белгіленген деңгейіне негізделеді және құндылықты бағдарлаудың, жасөспірімнің жеке қасиеттері мен сапасының дамуын болжайды [І. Халитова, 2007, 172 б.].

Девиантты мінез-құлықты диагностикалауға баланы бақылау әдісі ең қолайлы әдіс болып табылады. Сарапшылар тобында (мұғалімдердің, үйірме жаттықтырушыларының, әлеуметтік педагогтің, психологтың) баланың мінез-құлқын және психологпен арнайы дайындалған жасөспірімді бақылау картасында (Стотты бақылау картасының типі бойынша) бақылау нәтижелерін бекітуді неғұрлым тиімді қадағалау [Т.А. Шишковец, 2006, 34 б.].

Әдетте, девиантты мінез-құлықты балалар арнайы сауалнамаларды толтырудан қашқақтайды, сондықтан мұндай балаға жобалық әдістемелерді ұсынуға болады: пиктограммалар, Розенцвейг фрустрациялық тест, «қызғылт бұта», «кактус», «әлемде жоқ жануар» және т.б.

Психолог өзіне қажетті бірқатар диагностикалық әдістерді, психогимнастикалық және тренингтік жаттығуларды кеңінен пайдалануы керек.

Мысал ретінде, балаға түрлі-түсті қарындаш беріп әрбір саусағына «Мен қандаймын?» –деп өзінің жеке бас қасиеттерін жазып шығуын өтініңіз. Қолыңызға адам фигурасы кескінделген сурет алып, осы фигураны балаларға әртүрлі қарындашпен өзінің бойындағы эмоция түрлерін (қорқыныш, ашу, ыза т.б.) дененің қай бөлігінде орналасқанын бояп шығуын өтініңіз. Осы арқылы, эмоцияның қай түрі бала үшін қазіргі уақытта маңызды екеніне талдау жасаңыз. Мұндай тренингтік жаттығулар баламен ашық сөйлесудің таптырмас жолы болып табылады.

Түзету-дамыту жұмыстарының екінші түрі – балаға өзінің және бөтен адамның эмоциясын сезінуіне жағдай жасау, осы арқылы девиантты мінез-құлықты жасөспірімнің басқаларға деген эмпатия сезімін ояту. Кейбір балалар эмоциясының әлсіздігі (жұтаңдығы) соншалықты, ол өзінің іс-әрекеттерімен айналасындағы адамдарға қаншалықты ауыртпалық әкелетінін түсінбейді [Т.А. Шишковец, 2006, 63 б.].

Педагог-психолог девиантты мінез-құлықты баламен жұмыс жасауда, оның отбасымен өзара қарым-қатынасына баса назар аударады. Бұл топтағы балалардың ата-анасы міндетті түрде нашақор немесе ішкілікке салынған болуы заңды емес, сондай-ақ баланы шамадан тыс еркелету, оның кез келген қалаған затын алып беріп, материалдық тұрғыдан тым қамтамасыз ету бала мінез-құлқындағы ауытқушылыққа алып келеді. Себебі, осындай мәселе соңғы кездері толыққанды, бақуатты отбасыларда да көптеп кездеседі. Мұндай жағдайда көбіне балаға руха-

ни құндылықтан гөрі материалдық құндылықтар әлдеқайда маңызды [Клейберг Ю.А., 2001, 123 б.].

Девиантты мінез-құлықтың пайда болу себебінің бірі – айналасындағы адамдардың балаға көңіл бөлмеушілігі. Ал оның соңы баланың өзін жалғыз сезінуіне, ешкімге керексіз сезінуіне алып келеді. Осыдан барып, балаларда үлкенге деген жек көрушілік, бөлектену, өз айтқанын жасатуға және өзі сияқты ойлайтын балалармен, топпен бірігуге, бірге әрекет жасауға ұмтылады. Баланың мінез-құлқындағы ауытқушылықтың алдын алуда келесі іс-әрекеттер өте маңызды болып табылады:

– оқу-іс әрекетінде үздік болуы;

– балаларда үнемі жағымды эмоциялар тудыру;

– психологиялық тұрғыда өзін қамқор сезінуі.

Девиантты мінез-құлықты балаларды әлеуметтік-педагогикалық реабилитациялауда келесі нұсқаулықтарды орындау қажет:

– жасөспірім мінез-құлқының жағымды жақтарына сүйену;

– болашақ өмірлік мақсаттарды құрастыру;

– болашағына мақсат құрудан басқа, оның өзі үшін қызықты іске жұмылдыру немесе пайдалы жұмысқа тарту;

– баламен өзара қарым–қатынас кезінде оның қабілеттілігіне, күшіне деген сенімділік [Гилленбранд К., М:2014, 88 б.].

Сонымен қатар, педагог-психолог девиантты мінез-құлықты балалармен жұмыс жүргізуде алдын–алу (профилактикалық) жұмыстардың келесідей түрлерін қолданады:

– Баламен жекелей жұмыс жүргізу – бұл педагогикалық жүйе элементтерін таңдауды, сондай-ақ оқушылардың жеке айырмашылықтарын ескере отырып, оқу-тәрбие қызметінің қарқынын, олардың қабілеттері мен әлеуетті мүмкіндіктерін дамыту деңгейін қамтамасыз ететін формалар.

– Топтық – оқушылардың топтық қарым-қатынас тәжірибесін игеретін және ынтымақтастық, өзара жауапкершілік, бірлескен қызметте тұлғааралық қарым-қатынасты құрастыру дағдыларын жетілдіретін формалар.

– Девиантты мінез-құлықтың алдын алу бойынша психологтың қызметі сынып сағаттары, жалпы мектептік іс-шаралар жүйесі арқылы, жеке әңгімелесулер арқылы жүзеге асырылады, бұл оқушылардың дұрыс мінез-құлқы, дені сау, құқық бұзушылыққа бейім емес тұлға туралы түсініктерін қалыптастыруға ықпал етеді. Девиантты мінез-құлықты жасөспірімдермен жеке жұмыс істеу міндеті өзінің өмір жолын саналы түрде таңдауға ықпал ету болып табылады [Н. Әлғожаева, Ертарғынқызы Д., 2013, 28 б.].

Девиантты мінез-құлықты жасөспірімдермен жеке жұмыс жүргізуде қолданылатын әдіс-тәсілдер:

– мінез-құлқында ауытқушылық себептерін анықтау;

– педагог-психолог, әлеуметтік педагог, сынып жетекшісі, мектеп әкімшілігінің жасөспірімдермен әңгімелесуі;

– мектеп инспекторымен сұхбат;

– сынып, мектеп, үйірмелерге, секцияларға қатысу;

– білім алушылардың осы категориясымен тренингтік сабақтар өткізу [Мардахаев Л., М:2003, 62 б.].

Балалармен жұмыс жасауда педагог-психологтың түрлі психологиялық-педагогикалық әдістерді білуі өзінің кәсіби қызметін оңтайландыруға мүмкіндік береді. Зерттеу барысында педагог-психолог құпия ақпарат алады, сондықтан оның мінез-құлқы мен іс-әрекеттері кәсіби борышпен және этикалық Кодекспен анықталады. Ескертудің құқықтық шаралары жұмыс істеуі үшін олар жасөспірімнің санасына енгізілуге, мақсатты тәрбиелік ықпал ету арқылы қол жеткізуге болатын сенімдер мен тәжірибесінің бір бөлігі болуға тиіс. Өзара сенім мен құрмет қатынастары кәмелетке толмағандардың қоғамға жат (бейәлеуметтік) ұстанымдарын бұзады. Сондықтан, оларға өздерін адамдар мен қоғам үшін қажет және пайдалы екендіктерін сезінуге мүмкіндік беру маңызды [М.И. Рожкова, 2001, 71 б.].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Т.А. Шишковец «Осложненное поведение подростков: причины, психолого-педагогическое сопровождение, коррекция: справочные материалы», М., изд-во «5 за знания», 2006 г.
2. А.В. Мудрик. Социальная педагогика. Учебник., М: Академия, 2009 г.
3. Гилленбранд К. Коррекционная педагогика: Обучение трудных школьников: Учебное пособие., М: Академия, 2014 г.
4. І. Халитова. Әлеуметтік педагогика. Алматы: Білім 2007 ж. 200 б.
5. Әтемова Қ.Әлеуметтік педагогика. Алматы: Білім 2012 ж.
6. Мардахаев Л. Методика и технология работы социального педагога. Учебно-метод.пособие. М: 2003 г.
7. Н. Әлғожаева. Д. Ертарғынқызы. Девиантты мінез-құлықты балалармен жұмыс жүйесі. Оқу-әдістемелік кешен. Алматы 2013 ж.
8. Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения.М:ТЦ Сфера: 2001 г.
9. Воспитание трудного ребенка: Дети с девиантным поведением/ Под ред. М.И.Рожкова. М: Владос 2001 г.

ӘӨЖ 796.8

Өзенбаев Меримбай Рамазанович,
аға оқытушы,
дене шынықтыру және спорт кафедрасы,
дене шынықтыру және өнер факультеті,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Қожахметова Кулнар Туабаевна,
оқытушы,
дене шынықтыру және спорт кафедрасы,
дене шынықтыру және өнер факультеті,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

ШЫҒЫС ЖЕКПЕ-ЖЕК ӨНЕРІ ТҮРЛЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ҒЫЛЫМИ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Түйін. Шығыс жекпе-жегі – ерекше кереметтілігі бар қайталанбас мәдениет, көркем және әсем ырғақты дене қозғалысы әрекетін дәріптейтін қимыл-қозғалыс өнері. Қазіргі таңда шығыс жекпе-жек өнері түрлері жақсы деңгейде қарқынды дамып (джиу-джитси, дзюдо, каратэ, ушу, таэквондо, айкидо және т.б.), бүкіл әлемдегі жалпы спорт ғылымына, дене тәрбиесі ілімінің дамуына өз үлесін қосып отыр.

Түйінді сөздер: шығыс жекпе-жектері, дзюдо, джиу-джитсу, каратэ, таэквондо, патриотизм, спорт.

Резюме. Восточные единоборства - это искусство движения и танца, уникальная культура, уникальная для ее великолепной культуры, художественных и красивых ритмических жестов. В настоящее время восточные боевые искусства развиваются динамично (джиу-джитси, дзюдо, каратэ, таэквондо, айкидо и т.д.), способствуют развитию общей спортивной науки и физического воспитания во всем мире.

Ключевые слова: восточные единоборства, дзюдо, джиу-джитсу, каратэ, таэквондо, патриотизм, спорт.

Summary: Eastern Fight is an art of motion-and-dance, a unique culture that is unique to its magnificent culture, artistic and beautiful rhythmic gestures. At present, Eastern martial arts are developing dynamically (jiu-jitsie, judo, karate, taekwondo, aikido, etc.); contribute to the development of general sports science and physical education all over the world.

Keywords: martial arts, judo, jujitsu, karate, taekwondo, patriotism, sports.

КІРІСПЕ

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2014 жылғы «Қазақстан жолы - 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауында әлемдегі бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарынан орын алу Қазақстан Республикасының стратегиялық басты мақсаттарының бірі болып саналады деп айтылған. Республиканың экономикалық мақсаттарымен қатар халықтың әл ауқатын арттыру, денсаулығын нығайту, адамдардың дене шынықтыру және спортпен шұғылдануына жағдай жасау арқылы денсаулығы мықты ұрпақ тәрбиелеу мақсаттары қойылған [Н.Ә. Назарбаев, 2014, б. 12].

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Спорт – адамның денсаулығын нығайту, түрлі жарыстарда жоғары көрсеткіштерге жетуі үшін қолданылатын жаттығулар. Арнайы ережелермен, әдіс және тәсілдер бар, спорттық құрал-жабдықтардың бір түрін пайдаланып, белгілі бір нысана көздеп, жеңіл шығу мақсатында, әр түрлі қозғалыстар жасау арқылы іске асатын ойындар спорт ойындары деп аталады. Қазақстанда спорттың елуден астам түрі дамыған. Спорттық олимпиадалық түрлерінен басқа қазақша күрес, бәйге, көкпар, қыз қуу, тоғыз құмалақ сияқты түрлері, ұлттық спорт ойындары да әдеуір дамыған және дамып келеді.

Дене тәрбиесі мен спорттағы бірегей оқытып үйрету және тәрбиелеу процесі тек қана дағдылары мен біліктілікті арнайы спорттық қабілеттерді дамытуға бағытталып қана қоймайды, сонымен бірге адамды жеке тұлға ретінде қалыптастырады. Жеке тұлғаның қалыптасуы тәрбиенің барлық жүйесі арқылы қамтамасыз етіледі және адамның сан түрлі қызметі түрлерінде әлеуметтік айқын белсенділігі процесінде жүреді. Кемеліне келіп дамыған қазіргі қоғам жағдайындағы адамның еркі мен міндетінің өзара байланыстылығында Егеменді еліміздің өскелең өнегелі ұрпақтарының өмір бейнесі қызмет етеді.

Күрес - жер шарын мекендеген барлық халықтар арасында кең тараған екі адамның жек-

пе-жек бәсекесінде күш, әдіс-айла, қажыр-қайрат сыналатын дене тәрбиесінің бір түрі. Бұдан мыңдаған жылдар бұрын арғы ата-бабаларымыз өздерінің жауларын жеңу үшін белгілі бір күрес тәсілдерін пайдалана білген. Шығыс жекпе-жегі – ерекше кереметтілігі бар қайталанбас мәдениет, көркем және әсем ырғақты дене қозғалысы әрекетін дәріптейтін қимыл-қозғалыс өнері. Қазіргі таңда шығыс жекпе-жек өнері түрлері жақсы деңгейде қарқынды дамып (джиу-джитси, дзюдо, каратэ, ушу, таэквондо, айкидо және т.б.), бүкіл әлемдегі жалпы спорт ғылымына, дене тәрбиесі ілімінің дамуына өз үлесін қосып отыр.

Дене мәдениетінің қандай да түрі болсын, ол адам баласын жақсы жолға тәрбиелеп, спорттық-жарыстық салада отансүйгіштік, ұлтына деген рухани қасиеттерін үстем етуге жетелейді.

Шығыс жекпе-жегі – ерекше кереметтілігі бар қайталанбас мәдениет, көркем және әсем ырғақты дене қозғалысы әрекетін дәріптейтін қимыл-қозғалыс өнері. Қазіргі таңда шығыс жекпе-жек өнері түрлері жақсы деңгейде қарқынды дамып (джиу-джитси, дзюдо, каратэ, ушу, таэквондо, айкидо және т.б.), бүкіл әлемдегі жалпы спорт ғылымына, дене тәрбиесі ілімінің дамуына өз үлесін қосып отыр.

Соның ішінде джиу-джитсу жапон елінің ежелгі жекпе-жек өнеріне жатады. Оның бір ерекшелігі сол, қазіргі айкидо, дзюдо, каратэ сияқты жекпе-жек түрлерінің пайда болуына негіз болған. Сондықтан оның бойында осы аталған түрлерге ұқсастық бар. Джиу-джитсу сөзінің мағынасы «Жұмсақ өнер» дегенді білдіреді, кейде «Қар астында сынбаған бұтақ» деп те айтылады. Аңыз бойынша, IX ғасырда Окаяма деген бір дәрігер орманда келе жатып, ағаштың жіңішке бұтағы қалың қардың салмағынан төмен иіліп барып, қарды сілкіп түсіріп қайта қалпына келгенін, ал қалын бұтағы сіресіп тұрып сынып кеткенін байқайды. Осы көрініс «Ёсин-рю» деп аталған джиу-джитсудың бастапқы негізін қалауға әсер етсе керек. Түпкі мағына - «Жұмсақтық арқылы зұлымдықты жеңу». Джиу-джитсу қарсыласты құлату және буындарды ауырту арқылы жеңуді көздейді. Ежелгі джиу-джитсу әдістері өте қатал болған. Қазіргі уақытта спорттық сайыстар үшін жеңілдетілген ережелер қолданылады [Қарабеков Қ.Қ., 2013, б. 7].

Дзюдо – бұл жапон күрес өнері, қарусыз спорттық әрі философиялық жекпе-жек. Оны жапон күрес өнерінің шебері Дзигоро Канонын дзюдзюцу негізінде XIX ғасыр соңында құраған, ол сондай-ақ, жарыстарды өткізу мен жаттығулар тәртібі мен принциптерін қалыптастырған.

Маңызды бөлігі философиялық тұрғыдан құралатындықтан дзюдо екі басты ұстанымға сүйенеді: жетістікке жету үшін бір-біріне көмек беру мен түсінушілік, сондай-ақ, дене мен жанның тиімді пайдаланылуы. Дзюдомен айналысатындар алдына дене тәрбиесін шыңдауды, қол күресіне дайындалуды және сананың жетілдірілуін, ал ол өз кезегінде тәртіпті, қажырлықты, өзіне-өзі ие болуды, этикетті сақтауды, жетістік пен оған жету жолындағы күш-жігер қатынасын ұғынуды талап етеді. Сонымен қатар, дзюдо басқа да, айталық, адамгершілік, аңғарымпаздық, жадында ұстау және қиялдау сияқты жағымды қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді [Әбілхайырова Т., 2001, б. 25].

Каратэ спорты кез келген адам баласы шұғылдана алатын спорт түрі болып табылады. Каратэге қатысушының жас ерекшелігіне, яғни үлкен-кішілігіне, жынысына (әйел немесе ер азаматы) қарамайды. Өйткені, спорттың бұл түрімен шұғылдану кімге болса да өз пайдасын тигізетіні белгілі. Каратэдегі түрлі қимыл-қозғалыстарды меңгеру арқылы адам денесінің бүкіл бөлігі морфологиялық және функционалдық жүйеде жан-жақты үйлесімді дамып, дене сапалары (күштілік, жылдамдылық, иілгіштік,ептілік, шыдамдылық) бірқалыпты өсіп отырады.

Каратэнің негізгі бағдарламалық бағыты адам баласын бір-біріне сүйіспеншілікке, отансүйгіштікке баулып, әлсіздерге қорғаныс, пана бола білумен катар зорлық-зомбылық пен жамандыққа қарсы күреске дәріптейді. Адамның рухани және физикалық ең қолайлы мүмкіншіліктері дене сапаларын түрлі арнада жетілдіріп, икемділік қасиеттерін тәрбиелеу арқылы жеке тұлғаны белсенді негізде қалыптастырады [Әбілхайырова Т., 2001, б. 25].

Каратэ – қимылдардың үйлесімділігіне, арнайы және жалпы даярлыққа, жай және ауыр реакцияларды жұмыс қабілеттіліне жоғары талап қоятын күрделі спорт түрі. Каратэ спортшының психикасына да жоғары талап қояды, өйткені, жағдай калай өзгерсе де, алысудың күрделі сәтінде есті түрде ойлануына міндетті. Спорттың бұл түрінің техникасы әрқалай, ал тактикалық мүмкіндіктері шексіз. Каратэде шабуылдың, қорғаныстың «қарсы алысуы» ұдайы болып отырады және қорғаныс бірінші кезекте шабуылды тойтару үшін жасалады. Жекпе-жектің мәні: тек қана соққыны дәл беруде емес, қарсыласының соққысынан берік әрі дер кезінде қорғана білуінде, қорғанысты пайдаланып қарсы шабуыл жасай алуында.

Біз қазақ халқы байырғы заманнан бері кез келген жаңалық, білім, ғылым, өнер саласына көңілді ерекше бөліп және сол көңіл бөлген нәрсенің түбіне жетуге ұмтылған ұлт екеніміз аян. Соның ішінде халқымыз тәрбие арнасына көбірек мән береді. Мұнда спорттың да тәрбиеге пайдасы мол, жауапкершілік, ұлтжандылық, отансүйгіштік қасиеттерімізді қалыптастыра дамытады.

Әлемдегі барша халықтардың бір-біріне деген сөйлеуі, сәлем беруі, қол алысып амандасуы әртүрлі. Каратэдегі бірінші сабақ бас изеу, бас ию (бас иіп сәлем беру) мән-мағынасын түсін-

діріп үйретуден басталады. Оның маңыздылығы каратэні үйретуден де жоғары тұрады. Тек бас ию маңызын түсінгендер ғана жоғары шеберлікке жете алады.

Таэквондо – корей халқының спорт өнері. Таэквондо деген сөздің мағынасы тае-аяқ, квон-қол, до-жол деп жеке дара үш мағынаны білдіреді. Спорттық дайындық жүйесін функцияландырудың басты шарты спорттық жетістіктерді болжау, модельді көрсеткішін жетілдіру және олардың жағдайын жүйелі түрде бақылауды ұйымдастыру болып табылады. Ондай шара жоспарланған дайындық көрсеткіштер мен шынайы көрсеткіштерінің ара жігін айқындап сол бойынша жаттығу үрдісін тағайындауға мүмкіндік береді [Дайрабаев С.Е., Мұхиддинов Е.М., 2009, б. 69].

Таэквондо спорты, спортшының жалпы арнайы дене дайындық сапасын жоғары дәрежеде талап ететін спорт түрі. Спортшыға таэквондоның базалық дайындығын дұрыс дамытып, қалыптастырмаса спортшының болашақта үлкен спорттық жетістіктерге жеткізу мүмкіндігі шектеулі. Таэквондошыны дайындаудағы басты ұстаным ол спортшының жалпы және арнайы дене дайындығын жетілдіру, спорт саласындағы негізгі шарт болып табылады. Спортшының дене-күш қабілеттерін дамыту жаттығу түрінің ерекшеліктеріне байланысты жалпы және арнайы дайындық болып екіге бөлінеді. Таэквондошының жалпы дене дайындығын дамытудағы негізгі қасиеттер, ол күш, ептілік, жылдамдық, иілгіштік, төзімділік қабілеттері болып келеді. Арнайы жаттығулар таэквондошының жекпе-жек шеберлігін арттырып, жарыстарда нәтижелі көрсеткіштерге жеткізуге жол ашады. Спортшының алғашқы таеквондомен шұғылдану кезінде жалпы дене дайындығына көп көңіл бөлінеді. Спортшыға жылдық жаттығу жоспарына көбірек жүктеме берілсе, жарыстық кезеңде арнайы жаттығуларға кең көңіл бөлінеді. Таэквондошының жалпы денесін тәрбиелеуде арнайы көңіл бөлетін бағдарманың дене қабілетін дамыту. Оны іске асыру барысында спортшының қимыл әрекетін сапалы түрде орындаған жөн. Мысалы, спортшының дене қабілетін дамытуға берілетін арнайы спорттық жаттығулар: әр-түрлі созылмалы жаттығулар, спорттық ойындар, тренажерлық құралдарды қолдану және суға жүзу сияқты спорттық жаттығулар кіреді. Дене жаттығуы негізгі және арнаулы спорттық бейімделу тәсілі болып ажыратылады [Тұрысқұлов Ө. , 2012, б. 15].

Таэквондошыға берілетін арнайы жаттығулар: базалық дайындық, техникалық және тактикалық дайындықтары кіреді. Таэквондо спорты төмендегідей бес бағытқа бөлінеді: базалық техника, жекпе-жек техникасы, формальдық жаттығулар техникасы, қорғану әдіс-тәсілдер техникасы, тақтай, кірпіш т.б қатты заттарды аяқ, қолмен ұрып, бөлу техникасы.

Таэквондоның техника мен тактиканы дамыту дағдылары қарапайым негізгі бастамалардан үйретілуі тиіс. Техника және тактикалық дайындық барысында әдістерді үйретуді түсіндірумен қатар көрсетуден бастаған абзал. Таэквондоның техникасы әртүрлі, ал тактикалық дайындығының мүмкіндіктері шексіз.Таэквондошының базалық әдістер дайындығы неғұрлым бай болса, техника және тактикалық шеберлігі соғұрлым жоғары болады. Техника спортшының жарыс кезінде немесе жаттығу тәсілдері арқылы жетіледі Техника шеберлігінің басты белгісі мыналар: техниканың сенімділігі; спорттық техникасының көлемі; техниканың негізгі тәсілдерінің әр алуандығы.

Спортшы шеберлігін арттыру, жарысқа дайындық кезінде арнайы дене дайындығының тәсілдерін дамытуға, сондай-ак жарыста сайыстың құрылуына негіз болатын тәсілдік қимылдарға бағытталған, таэквондошымен бірге болатын жеке оқу-жаттығулар қарастырылады. Таэквондоның жаттығу кезінде орындалытын қимыл әрекеттерді жарыс талаптарына үйлестіре жүргізілгені дұрыс. Жарыс түріндегі жаттығуларды спортшыға беймдеуді алғашқы кезеңнен бастауға болады, таэквондоның оқу-жаттығу сабақтары көбіне арнайы таэквондо залында өтіледі. Спортшының таэквондо залында сақтайтын негізгі ережелері: оқу-жаттығу кезінде сөйлесуге рұқсат етпеу, жаттықтырушыны және спортшыларды сыйлау, таэквондо сабағына арналған арнайы (тобок) киіммен қатысу, жаттығу кезінде денеге тағатын артық әшекей бұйымдарды тағуға тыйым салу, жаттығу сайысы кезінде спортшылардың арнайы дене қорғайтын құралдарын қолдану сияқты т.б. ережелері ескеріледі.

Қазіргі таңда спортшылардың үлкен жарысқа әзірлікке оқу-жаттығу сабақтары тек залдарда ғана емес тауда, тау алқаптарында өткізілуде, спортшылардың тауда жаттығуы дененің әртүрлі жағдайға бейімделуіне, шыныгуына мүмкіндік береді. Спорттық жаттығу кезінде спорттық қабілетті жетілдіріп, бойдағы күш-қуатты арттыратын фактордың бірі – арнайы дәрумендер қосылған азық-түлік тағамдар, сонымен қатар массаж, монша т.б. арнайы жүргізілетін баптанулар. Спортшының күнделікті өміріне сіңісті болған тәртіп, спортшының денесінің дұрыс жетілуіне әсер ететін фактор болып саналады.

Соңғы жылдарда Қазақстандық таэквондошылар техникалық-тактикалық елеулі прогресс деңгейіне жетті, ең ірі жарыстарға жетекші спортшылардың жетістіктерінде көрінді. Әлемнің 190 елдері мойындаған, (WTF: World taekwondo federation) ВТФ таеквондо - шығыс жекпе-жектер түрлерінің дамып келе жатқан ең жас түрі, бұл спорттың олимпиадалық түрі болып есептеледі.

Дзюдо күресі XIX ғасырдың екінші жартысында жарық көрді. Жапонның жаста болса ұлы ұстазы, өзінің ақылдылығын ер жүректілігін таныта

отырып, джиу-джитси және басқа да күрес түрлеріне шолу жасай отырып, бір-біріне ұқсас әдістәсілдерге өңдеу, іріктеу жүргізе келе осы дзюдо күресін өмірге алып келді. Жас маман дзюдоның дінің, ережесін жан мен тәннің үйлесімі, жарасымы деп тұжырымдады. Дзигаро Кано дзюдо жауыздың қолы емес, онымен айналысқан адамға ізгілік, имандылық, адамгершілік қасиеттерін үйретеді, - деп түсіндірді. Токио қаласының қақ ортасынан 1882 жылы Дзигаро Канонын ұйымдастыруымен «Кодакан» атты дзюдо мектебі ашылды. Жаңа ашылған не бары жиырма шаршы метр жерді алып жатқан жаттығу залы қазіргі танда дүние жүзіндегі ең ірі мектепке айналып отыр. Жыл сайын бұл мектепте Дзигаро Канонын құрметіне дәстүрге айналған халық аралық жарыс өткізіледі. Біздің спорт мамандарымыздың айтуы бойынша бүгінгі таңда Жапонияның жеті миллионнан астам адамы дзюдо күресімен жүйелі түрде шұғылданады екен. Жапон халқы өздерінің ұлттық өнерін насихаттау үшін қаржының қиындағына қарамастан өздерінің білікті мамандарын жүздеп, мыңдап ел-елге аттандырып отырды. Олар дзюдо туралы оқулықтар мен еңбектерін барлық тілге аударып, оның таралуына бар күштерін салады.

Қазақстан дзюдошыларының XX ғасырдың 70-80 жылдарында КСРО және жазғы Спартакиадаларда күрескен халықаралық дәрежедегі спорт шеберлері Али Хамхоев, Қайрат Мысықбаев, Сергей Аширов, Бостан Жаңбырбаев, Ахат Аширов, Анна Сон, Мәншүк Дәулеткереева, КСРО біріншілігінің жеңімпаздары Ирина Семенюк, Евгения Богунова, Сергей Шакимов, Иван Каразелиди, Ерлан Алпысбаев, Асланбек Омаров, т.б. дзюдо күресінің дамуына өз үлестерін қосты.

Қазақстанның тәуелсіздік алуынан кейін дзюдо күресінің жаңа даму кезеңі басталды. Қазақстан барлық халықаралық жарыстарға өзінің жеке ұлттық құрама командасымен қатысуға мүмкіндік алды. Республикалық дзюдо федерациясы жұмыс атқарады. Федерация жұмысын әр кезеңдерде белгілі спорт ұйымдастырушылары Санжар Жандосов, Юрий Кислицин, Дүйсенбай Дүйсенов, Асанәлі Әшімов, Мажит Есенбаев, Темірхан Досмұхамбетов, Бекет Махмутов, Кеңес Рақышевтар басқарып, дзюдо күресінің Қазақстанда дамуына елеулі үлестерін қосты [Brown, G.S. Kenyon, 1968, p. 21].

Дегенмен недәуір мөлшерде халықаралық алаңда қазақстандық спортшылардың жетістігі жарыс алдындағы дайындықты ғылыми дәлелденген жүйенің жоқтығы, таэквондошылардың техникалық-тактикалық шеберлік деңгейдің жетілдіруі кіреді, бірақ және ең маңызды денелік қасиеттерді дамыту.

Денелік қасиеттерді тәрбиелеу адамның қабілеттерін дамыту арқылы жүзеге асады. Рухани пәндер және техникалық жетілдіруді қалыптастыруға ең маңызды рөлдердің бірі, шапшаңдық қабілеттіліктердің күштік және басқарушы қабілеттіліктерімен қатар ойнайды.

Күрес түрлерінде жоғары дәрежелі спортшыларды дайындау жүйесінде техникалық, тактикалық, психологиялық және теориялық дайындық міндеттерін шешумен қатар дене дайындығы бұл жерде арнайы орын алады. Ол дене қабілеттерінің (күш, шапшаңдық, төзімділік, иілгіштік,ептілік, тепе-теңдік сақтау) дамуын, күресшінің іс-қимыл құрылымын қалыптастыруды және спорттық техниканы бекітуді қамтамасыз етеді.

Спортшылардың машықтанғандық деңгейінің өсуі, қазіргі заманғы талаптармен және жарыстарда қатты бәсекелестіктің шарттарымен сәйкестікте, оқу-жаттығу үдерісі деңгейінің көтерілу әдістемелерін жетілдіру және тұрақты іздестіруді талап етеді.

Дене тәрбиесімен, спортпен шұғылдану кезінде адам ағзасына түсетін тітіркендіргіштердің барлығы жаттығу жүктемелері және психофизиологиялық түрде әсер етеді. Адам организмінің бейімделу мүмкіндіктерін қарапайым мысалдар арқылы айтатын болсақ, оларға: суық пен ыстыққа бейімделу, химиялық заттарға, бояулар, иістер, жоғары таулы аймаққа бейімделу, т.б. жағдайларды жатқызуға болады. Көрсетілген бейімделу түрлері, тіршілік иелері ағзаларына бірнеше ұрпақтар кезеңдері арқылы баяу әсер етуі ықтимал. Ал адамның денесіне әсер етуші сыртқы тітіргендіргіш оның бейімделу мүмкіндігінен асып кеткен жағдайда ағзаға көптеген аллергиялық көріністер, адам иммунитетінің төмендеуі, ауыруға шалдығу, зорығу түрінде көрініс табады [Смаил Н.Н., 2007, б. 17].

Жаттығуларды орындау кезінде шапшаңдық көрсеткішінің төмендеуі ол жаттығуларды доғару керектігінің алғашқы белгілері болып саналады. Жаттығуларды әрі қарай жалғастыра беру шапшаңдық қабілетті арттыруға ұласып кетеді. Сондықтан апталық жаттығуларының бас кезіне жылдамдық қабілеттерді арттыруға арналған сабақтар жоспарланады, себебі ол кезде жаттығушылар шаршау деңгейіне еңбеген жағдайда болады. Шапшаңдық қозғалыс түрінің басталуы мен толық аяқталған кезі аралығындағы өткен уақытпен өлшенеді. Спортшының шапшаңдық қабілеті мөлшері: оның жүйке жүйесінің тітіркендіргішке жауап беру қабілетіне; қозғалтуға қажетті салмақ мөлшері мен оны орындаушы, дене-күш қабілетінің арасындағы айырмашылыққа; қозғалыс түрінің өзгеру жиілігіне; спортшының спорт техникасын меңгеру шеберлігіне байланысты болып келеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Спорттағы бейімделу түрлері жан-жақты және әртүрлі болып келеді. Спортшы күнделікті жаттығу барысында қарқындылығы мен көлемі әртүрлі жаттығу жүктемелерін орындап, спорт-

тық жарыс барысында оның ағзасы стрестік жағдайдың түрлі деңгейлерін бастан кешіріп, бейімделудің әртүрлі жағдайларынан өтеді. Спортшының қатысатын жарыстарының денгейі де адам организмінің физиологиялық және психологиялық жағдайына үлкен әсер етеді. Мысалы, олимпиадалық, әлемдік, құрлықтық, ел чемпионаттарына қатысу кезінде болатын спортшы бойындағы стрестік жағдайдың дәрежесі өте үлкен болады. Оған әсер етуші факторларға жауапкершілік, спорттағы қатаң бәсекелестік, жарыс өтетін жердің климаттық ерекшелігі, төрешіліктің жүруі, жанкүйерлер әсері, т.б. қосуға болады. Спортшының осындай өзгермелі жағдайларға тез бейімделе білуі оның жарыстарда жақсы көрсеткіштерге жету мүмкіндігін арттырады [Сапарбаев М.Б., 1993, б. 65-67].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. «Қазақстан жолы- 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ». 17 қантар 2014 ж. // Егемен Қазақстан.- 2014.- 30 қантар.- Б. 12
2. Қарабеков Қ.Қ. Джиу - джитсу// Жас спортшы.-2013. - №1. - 12 б.
3. Әбілхайырова Т., Дзюдо күресіндегі тұншықтыру тәсілдерін үйрету әдістемесі.м.дисс. / Алматы, 2001 – б. 18-25.
4. Тұрысқұлов Ө. Каратэші спортшыларды даярлаудың педагогикалық шарттары/ Ө. Тұрысқұлов, Р. Джабаев// Қазақстан мектебі.-2012. - № 12. - 12-15 б.
5. Дайрабаев С.Е., Мұхиддинов Е.М. Спорт және дене тәрбиесі теориясы - Алматы; Білім, 2009. - 73 б.
6. Жунусбеков Ж. Этапы и содержание многолетней подготовки юных таеквондистов/ Ж. Жунусбеков// Ұлт тағылымы = Достояние нации.-2006.- № 2.- С.157-162.
7. Brown, G. S. Kenyon (Eds) Classical Studies on Physical Activity. - Prentiss-Hall, Inc., New Jersey, 1968)Хи Цой Хонг, 1993г.
8. Смаил Н.Н. Қимыл-қозғалыс белсенділігінің физиологиялық негіздері. - Талдықорған, 2007. -100 б.
9. Сапарбаев М.Б. Теория и практика подготовки учителей физической культуры в системе непрерывного педагогического образования. Дис. .. д.п.н.: 13.00.01. Алматы. 1993.

UDC- 378; 371

Сапаргалиева Айжан Жанисовна,
аға оқытушысы, PhD доктор,
педагогика және психология кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Аралбаева Рысжамал Кадыровна,
с.ғ.д., доцент,
«Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы»
РМҚК Алматы облысы бойынша филиалы

ТҰЛҒАНЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ДАМУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сапаргалиева Айжан Жанисовна,
старший преподаватель, доктор PhD,
кафедра педагогики и психологии,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

Аралбаева Рысжамал Кадыровна,
д.с.н. доцент,
Филиал РГКП «Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан»
по Алматинской области

ОСОБЕННОСТИ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ

Sapargaliyeva Aizhan Zhanisovna,
Phd doctor, senior lecturer,
department of pedagogy and psychology,
I. Zhansugurov Zhetysu state university

Aralbaeva Ryszhamal Kadyrovna,
D.S.S., Ass. Prof.,
BSE "Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan",
Almaty Region

PECULIARITIES OF SPIRITUAL AND MORAL DEVELOPMENT OF PERSONALITY

Аннотация. Мақалада тұлғаның рухани-адамгершілік тәрбиесі қарастырылады. Бұл проблеманы зерттеу екі деңгейлі құрылымға ие: біріншісі - моральға деген қарым-қатынасты және тұлғанаң өзіне деген қарым-қатынасын қамтитын адамгершілік деңгей және екінші деңгей-өмірдің мағынасына, идеалға, дінге қатысы бар рухани қатынас.

Кілт сөздер. Өмірдің мәні, рухани-адамгершілік тәрбие, тұлға, адамгершілік.

Аннотация. В статье рассматривается духовно-нравственное воспитание личности. Изучение данной проблемы имеет двухуровневую структуру: первый уровень – нравственное отношение, включающий в себя отношение к морали и самоотношение и второй – духовное отношение, включающий отношение к смыслу жизни, идеалу, религии.

Ключевые слова: Смысл жизни, духовно-нравственное воспитание, личность, нравственность.

Abstract. The article discusses the spiritual and moral education of the individual. The study of this problem has a two-level structure: the first level is a moral attitude, which includes attitude to morality and self-attitude, and the second is a spiritual attitude, which includes attitude to the meaning of life, ideal and religion.

Keywords. The meaning of life, spiritual and moral education, personality, morality.

INTRODUCTION

The formation of the Republic of Kazakhstan, the turn to democratization, humanization, and the rights and freedoms of the individual required a rethinking of state policy in the field of education. Its new understanding is enshrined in the current Constitution of the Republic of Kazakhstan, the Law of the Republic of Kazakhstan "On Education" [*The Law "On Education", 2007*]. In fact, the very concept of the development of the Kazakhstani education

system has been revised. The Law clearly defines the new principles of state educational policy, which affirm the humanistic and democratic orientation in the work of educational institutions. Education is considered as a purposeful activity, focused on creating the conditions for the development of spiritual and moral culture on the basis of universal and traditional values. The Kazakhstan secondary school, including secondary special educational institutions as the main institutions of socialization of the younger generation in modern conditions of society development, take on the function of spiritual and moral education of students with a stable social and humanistic orientation.

MAIN PART

The development of spiritual and moral relations is directly related to the formation of the meaning of life. A person can be called spiritual as much as he thinks about the meaning of life. About the meaning of life as an idea containing the goal of a person's life "appropriated" by him and became an extremely high order value for him. The classic of Kazakh literature, Mukhtar Auezov, gave the following bright and high assessment to the poet Abay Kunanbaev, as a prophet of the spiritual and moral education of Kazakh youth, who foresaw their future only in connection with personal moral improvement in the process of work, spiritual enrichment and physical development: "Abai is a sighted eye, Abai is a sympathetic heart, Abai is the wisdom of the people" [Kaliev S., Ayubay K., 2014. - p. 24].

Particular attention is currently required to study the heritage of Shakarim Kudaiberdiev, who is the student of Abay Kunanbayev, related to the spiritual and moral education of Kazakh youth. Sh. Kudaiberdiev was repressed in the 30s of the twentieth century for his progressive views among many representatives of the Kazakh intelligentsia. Throughout his life, Shakarim considered Abai Kunanbayev to be his idol, a teacher; he studied with him to think about the meaning of life, about preparing the younger generation for life, for creating goodness, mercy and care. Shakarim wrote: "In my understanding, honest labor, a conscientious mind, and a sincere heart should be the basis for a good life. Here are three qualities that should rule over everything. Without them, one cannot find peace and harmony in life" [Kaliev S., Ayubay K., 2014.- p. 34].

The peculiarity of spiritual and moral education was preserved in the ideas of the enlighteners M. Dulatov, M. Zhumabaev, A. Baitursynov, A. Bokeikhanov, S. Kudaiberdiev, M. Shokaev, J. Aymautov and others.

The problem of spirituality and morality has been of interest to man since time immemorial. Each era has contributed to the development of these concepts. If the concept of "morality" in our time is interpreted more or less unambiguously and is regarded as a synonym for the term "moral" (although some authors emphasize that the phrase moral refers to the objective, social side of the phenomenon, and morality is the subjective side of the same phenomenon), but the concept of "spirituality" has many meanings.

Prerequisites for the formation of the meaning of life are created in adolescence. At this age, as noted by I.S. Cohn, the question arises of the meaning of life, which is the most general, philosophical form of personal reflection [Kon I.S., 1989, p. 226].

The study of this problem shows that the spiritual and moral relationship has a two-level structure: the first level is the moral attitude, which includes attitude to morality and self-attitude, and the second is the spiritual attitude, including attitude to the meaning of life, ideal, religion. Important components of spiritual and moral relations are: cognitive, behavioral, and emotional.

The cognitive component includes knowledge of the spiritual and moral nature of a person, the ability to apply to self-knowledge of one's spiritual potential at the level of a significant ideal chosen by a person and their inherent values, the ability to reflect, the ability to perceive a situation through the prism of spiritual and moral values, the ability to reach the essence of phenomena, see their causes and effects.

The behavioral component is manifested in the desire to be guided by spiritual and moral norms in any life situations, the ability to realize the accepted choice in practical activities, mastering the skills of self-control and self-government.

The emotional component is characterized by an emotional-value attitude to oneself (self-acceptance on the basis of a positive emotional attitude to oneself, self-esteem, identity and a sense of personal competence) and other people (manifestation of humanity, humanity, social altruism, which is impossible without empathic understanding and acceptance of another person). In this case, the attitude towards oneself arises through the attitude towards another person, in which this other appears as the greatest value in his uniqueness. The emotional component also manifests itself in the experiences that accompany the activity.

The problems of studying features in the student group are disclosed in the works of B.G. Ananiev, I.S. Kon, V.T. Lisovsky, I.A. Zimnaya. Revealing the problem of relations in a student group, we relied on the opinion of I.A, Zimnaya that the specificity of the subject of the educational process also reflects such an important characteristic as the formation of the subject in the system of his relationship with others [Zimnyaya I.A., 1997, p.148].

The process of personality formation which began at school continues at the university. The development of cognitive mental processes in

early adolescence is uneven. Thus, the intellectual development of a person who has reached early youth takes place in close interaction with the formation or transformation of his personality. In addition, the development of a person's cognitive sphere to a large extent has an individually determined character: an adult is able to control the course of his individual development. And finally, the main mental gain of early youth is the discovery of one's inner world.

In early adolescence, the development of self-awareness becomes one of the central mental processes. By this time, the individual has accumulated knowledge about himself, which is very diverse, and sometimes contradictory. As the child grows, the expectations directed at him become more versatile and different in accordance with the extent to which his social environment (family, circle of friends, school or university) has expanded and become diverse.

Thus, we can say that the individual, on the one hand, experiences "internal" pressure, as if requiring him to conform to his ideal, and on the other hand, "external" pressure, which compels him to meet the current environmental expectations. In order to resolve these and other contradictions, the young man must put things in order in diverse private images of the Self, develop a logic of organizing all knowledge and self-representations into a holistic Self - concept.

Describing the peculiarities of the development of self-consciousness at a young age, S.L. Rubinstein wrote: "... the approach of the time of entry into independent life unwittingly with particular acuteness poses a question for a young man about what he is suitable for, what he has special inclinations and abilities for; this makes you seriously think about yourself and leads to a significant development of self-awareness in adolescents and young people. At the same time, the development of self-consciousness passes through a series of steps - from naive ignorance in relation to oneself to an increasingly in-depth self-knowledge, which then combines with an increasingly defined and sometimes sharply fluctuating self-esteem. In the process of this development of self-awareness, the center of gravity for a teenager is more and more transferred from the external side of the personality to its internal side, from the reflection of more or less random traits to the character as a whole. Awareness - sometimes exaggerated - of their identity and the transition to the spiritual, ideological scale of self-esteem are associated with this. As a result, a person self-defines himself as a person of higher plan" [Rubinstein S.L., 2001, p. 78].

Thus, a higher, generalized, conceptual level of development of self-consciousness, observed in secondary school age, consists in the construction of a person's self - concept. And this process, in our opinion, proceeds with the direct participation of such a psychological education as the worldview of the individual.

At the beginning of the XX century V.V. Rakhmaninov noted the desire of the young man to develop a holistic worldview for himself. Believing in his strength, he takes on the solution of all problems - philosophical, metaphysical, moral, and religious. Together with the development of a worldview, an aesthetic feeling, a moral feeling awakens. Therefore, it is at this age that you should take care of moral education.

Modern scholars also speak about the development of a worldview in adolescence. So, for example, I.Yu. Kulagina connects this phenomenon with self-determination and stabilization of the personality at this age: "Intellectual development, accompanied by the accumulation and systematization of knowledge about the world, and interest in personality, reflection, turn out in early youth to be the foundation on which worldviews are built. The picture of the world can be materialistic or idealistic" [Kulagina I.Yu., 1999, p. 175].

The prerequisites for the manifestation of this psychological neoformation appear even in adolescence, when the subject's personal worldview is used not only for orientation in various situations of the surrounding reality, but also for orientation in his inner world, which involves constant work on self-improvement. This process ensures the development of the subject, his personal growth, the disclosure of individuality.

So, the central neoformation of personality in early adolescence are the development of self-awareness and worldview of the individual. The central place in the formation of these neoplasms, according to most researchers, is the need for a sense of life. Prerequisites for the manifestation of this neoformation appear in adolescence. In the period of growing up, the arriving vitality opens up opportunities, adjusts to the search for perspective and vital meaning. The results of the study of the meaning of life in high school students showed that teenagers are already aware of the possibility and necessity of enriching the restructuring of life meaning in the process of growing up and mastering experience. At the same time, the dysfunction of modern conditions is noted, both for the formation of positive life meanings, and for their implementation [Sapargaliyeva A., 2011, p. 17].

It is the appearance of life-meaning values in the subjective picture of the world that leads to the fact that the subject begins to realize not only the need for a worldview, but also what it is necessary for (motivation).

Psychologists have long drawn attention to the internal inconsistency of youthful moral consciousness, in which rigor and categorical assessments strangely coexist with demonstrative skepticism and doubt about the validity of many generally accepted norms. Unlike a child who

accepts the rules of conduct given to him on faith, the young man begins to realize their relativity. A simple reference to authorities is no longer satisfactory. This happens, according to I.S. Kon, because the destruction of authority becomes a psychological need, a prerequisite for one's own moral and intellectual search.

Studying the development of moral consciousness in different periods of his life, B.S. Bratus also drew attention to the fact that, in youth, the world of ideas began to more and more closely compare with real life, the behavior of other people and, most importantly, his own behavior. Youth makes moral assessments and judgments more thorough, introduces new formations into the moral consciousness, among which the formation of moral ideals is almost the most important. Unlike a teenager, a young man begins to consciously build his ideal. Samples for him can serve not just one, but several people, personifying certain moral qualities. In the future, if these ideals pass through real life, begin to be mediated by specific activities, to bring a final subjective meaning to these activities, then they become personal values [Bratus B.S., 2008, p. 18].

Considering the youthful age, V.S. Mukhina writes that a young man expands the range of good and evil to the limit and tests his mind and his soul in the range from beautiful, exalted and good to terrible, base and evil. Youth seeks to feel itself in all the diversity of spiritual life, which is characteristic of the state of mind and heart of a person. Significant for the young man and for all mankind is becoming a young man's choice of the path of spiritual growth and prosperity. But the choice of an internal position is a very difficult spiritual work. The young man plans his place among people, his activities, and his lifestyle. At the same time, the period of youth can give nothing to a person in terms of the development of spirituality. After living this period, an adult can remain in the psychological status of a teenager [Mukhina V.S., 2006, p. 68].

N.A. Koval considers that student age is the most favorable for the formation of beliefs, including beliefs in spiritual values, since all these values are cognizable and realized by students. N.A. Koval also notes that the formation of spirituality, the personality of students is built not only as the development and change of relations with teachers, but is more manifested in a qualitative change in behavior, actions in relations with fellow students, members of the student group. But at the same time, the student team, being the main area of self-realization, creative activity of future specialists, can also inhibit the process of spiritual development of a person. Therefore, it is important for the teacher, given the conditions, to properly organize the spiritual and moral relations of students and influence the process of their development [Koval N.A., Kalinina E.A., 2007, p. 51].

CONCLUSION

Thus, we can conclude that youth is a period of stabilization of the individual. At this time, self-consciousness and worldview are taking shape. The central neoformation of the period is professional and personal self-determination, which creates the prerequisites for spiritual and moral improvement. In this process, the leading role belongs to the teacher - the most important medium of information, under the influence of which moral ideas, views and beliefs are formed in students. If the teacher has authority, then all the information received from him is perceived by students as necessary and significant, in connection with which it has an effective influence on the formation of moral views. From this we conclude that the teacher needs self-improvement in order to bring personal qualities in the most complete accordance with the requirements that they impose on students.

REFERENCES

7. The Law of the Republic of Kazakhstan dated July 27, 2007 No. 319-III "On Education" (as amended on 01/11/2020) URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30118752
8. Kaliev S., Ayubay K. Anthology of pedagogical thought in Kazakhstan (II volume).- Almaty: "Sozdik-Slovar" – 2014.-pp.24-34.
9. Kon I.S. Psychology of early youth. - M.: Education, 1989.- 226p.
10. Zimnyaya I.A. Pedagogical psychology. - Rostov-on-Don: Phoenix, 1997.- p.148.
11. Rubinstein S.L. Fundamentals of General Psychology. - St. Petersburg: Piter, 2001.-78p.
12. Kulagina I.Yu. Age Psychology (Development of a child from birth to 17 years). - M.: Publishing House of URAO, 1999.-175p.
13. Sapargaliyeva A. Psychological and pedagogical conditions for the development of spiritual and moral relations of future teacher. Master thesis: /Sapargaliyeva Aizhan/-Taldykorgan, 2011-17 p.
14. Bratus B.S. General Psychology: at 7 vol. - M.: Academy, 2008.-18p.
15. Mukhina V.S. Growing Psychology. - M.: Academy, 2006.- 68 p.
16. Koval N.A., Kalinina E.A. Psychology of family and family maladaptiveness. Tutorial. - Tambov: TSU named after G.R. Derzhavina, 2007. - 51 p.

UDC- 378; 371

Сапаргалиева Айжан Жанисовна,
аға оқытушысы, PhD доктор,
педагогика және психология кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Муратбекова Динара Ерболсыновна,
докторант (PhD),
педагогика және психология кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫҢ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН СӨЙЛЕУ ӘРЕКЕТІНЕ ОҚЫТУҒА ДАЙЫНДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Сапаргалиева Айжан Жанисовна,
старший преподаватель, доктор PhD,
кафедра педагогики и психологии,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

Муратбекова Динара Ерболсыновна,
докторант (PhD),
кафедра педагогики и психологии,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

ФОРМИРОВАНИЕ ГОТОВНОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА К ОБУЧЕНИЮ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Sapargaliyeva Aizhan Zhanisovna,
Phd doctor, senior lecturer,
department of pedagogy and psychology,
I. Zhansugurov Zhetysu state university

Muratbekova Dinara Yerbolsynovna,
PhD student,
department of pedagogy and psychology,
I. Zhansugurov Zhetysu state university

FORMATION OF THE FUTURE TEACHER'S READINESS FOR TEACHING YOUNGER PUPILS TO SPEECH ACTIVITY

Аннотация. Бастауыш мектеп педагогын дайындау қазіргі заманның маңызды мәселелерінің бірі болып табылады. Бастауыш сынып оқушының одан әрі дамуы бастауыш мектеп педагогына байланысты. Сөйлеу әрекетінің дамуы бастауыш мектепте маңызды мәселе болып табылады. Бастауыш мектептің мұғалімі сабақта және сабақтан тыс уақытта диалогтік сөйлеу мен монологтық сөйлеудің әртүрлі нысандарын қолданады, бұл жағдаяттық және контекстік сөйлеудің дамуына ықпал етеді.

Түйін сөздер: дайындық, құзыреттілік модель, сөйлеу қызметі, монологтық, диалогтық.

Аннотация. Подготовка педагога начальной школы является одной из важных проблем современности. От педагога начальной школы зависит дальнейшее развитие младшего школьника. Развитие речевой деятельности является важной проблемой именно в начальной школе. Именно педагог начальной школы на уроке и во внеурочное время применяет разные формы диалогической речи и монологической речи, что способствует развитию ситуативной и контекстной речи.

Ключевые слова: подготовка, компетентностная модель, речевая деятельность, монологическая, диалогическая.

Abstract. The training of an elementary school teacher is one of the important problems of our time. The further development of the primary school student depends on the primary school teacher. The development of speech activity is an important problem in elementary school. It is the teacher of the elementary school who in the lesson and outside class applies different forms of dialogic speech and monologic speech, which contributes to the development of situational and contextual speech.

Key words: training, competency model, speech activity, monological, dialogical.

INTRODUCTION

The problem of modernizing the process of training teachers for elementary schools is currently associated with the search for ways to bring the educational process of the university to the realities of elementary schools; one of such ways is the introduction of a practice-oriented competency-based model for training of an elementary school teacher. This involves the formation of professional competence of an elementary school teacher, his ability to solve typical professional problems on the basis of acquired knowledge and experience [Markova A.K., 1996, p. 308].

In modern scientific studies the problem of the formation of linguistic and methodological competence of the future teacher [Makarova V.N., 2009, pp. 29-34], which manifests itself in a willingness to learn the native language and is determined by the level of formation of the complex of competencies, has received the consideration. Some scientists treat it as one of the aspects of the methodological preparation of the elementary school teacher for teaching the mother language as preparation for the development of coherent speech [Aralbaeva R.K., 2012, p. 112].

MAIN PART

In modern pedagogy and psychology, the purpose of education and training is to develop the personality of the child. The development of personality is considered as a long process of acquiring of the culture of the people. Speech culture is a constituent part of the general culture; therefore, speech development is the most important task of forming the personality of a primary school pupil.

Before talking about how to develop the speech of children, their vocabulary, it is necessary to consider what are a language and its attitude to speech.

The theoretical basis for the development of speech and language learning is the doctrine of the system of language, of the distinction of language and speech and the theory of linguistic activity. The founder of this idea is Wingelm von Humboldt, to whom the idea of speech activity and understanding the language as a connecting link between society and the person belongs. He understood the language as a process, as a public phenomenon and as a part of a person's mental activity [Humboldt W., 1985, p. 201].

Language is a means of communication, speech is the very communication with the help of language, and it is a language in action. Speech is the process of communication, the implementation of the language, its systems in the process of solving the vitally important tasks of the game, cognitive and other activities of people. As a speech is understood both the process of speaking (speech activity) and its result (speech works recorded by memory or letter).

Teaching children the correct and expressive language oral as well as written a complex task that requires a comprehensive approach.

In scientific studies it is possible to single out several different interpretations of the concept of "speech activity". So, F. de Sossiur interpreted speech activity as the unity of "language" and "linguistic ability", in which "speech activity (language + linguistic ability) is differentiated as potential and implementation". According to N.S. Trubetskoy, who followes F. de Sossyur, speech activity is defined as the phenomena which inextricably combines "language" and "speech", and can be considered as two interrelated phenomena. In the works of L.V. Shcherba "speech activity" is considered as the integrity of the processes of speaking and understanding. E. Coseriu defines "speech activity" as "a specific manifestation of human's behavior".

According to A.A. Leontiev, speech activity is some kind of abstraction, not directly compatible with the "classic" types of activity, not able to be combined with labor or a game. In the form of separate speech actions it serves all types of activities, being part of the roles of a gaming, educational and cognitive activity. Speech activity occurs only in those cases where the purpose of the activity is to simulate the speech utterance, when the speech is indispensable, when the motive that inspires it cannot be satisfied by any other means except speech. In other words speech is included as a part of an activity of a higher order. In other cases the speech is not a closed activity, but only the totality of speech actions that have their own intermediate goal subordinate to the goal of activity like that [Leontiev A.A., 1969, p. 214].

Thus, basing on the definitions given by L.V. Shcherba and A.A. Leontiev, we consider that speech activity is an activity that differs from the "classic" types of activity, consisting of the combination of the processes of speaking and comprehension included in the form of separate speech activities.

The main types of speech activity for children of a younger school age are listening, as a large part of their educational activity is the perception of educational information and pronunciation, as a result of the mental processing of the heard information.

Listening is the semantic perception of verbal expression, an active thought process, aimed at the semantic processing of speech messages.

Three components are distinguished in the structure of the listening:

1. The perception of speech is the process of extracting the meaning that is behind an external form of speech utterances. Perception of the grammatical form of the organization of speech requires knowledge of the linguistic regularities of its construction. The perception is associated with the mechanism of auditory memory; the ability to

keep in memory the heard segments of speech depends on the process of the child reading the text, the possibility of its logical processing. The process of perception also involves mechanisms of internal pronunciations (imitation, stimulation of the external form of speech).

2. Intercomparison - this is the mechanism of comparison with those models, standards that are stored in the memory of the child. Comparison is connected with the past experience of the child, with feelings and emotions [Kazartseva O.N.1999, p. 296].

3. Understanding - this is a decoding of the general sense, which is based on directly perceived speech flow; this is the process of transforming perceived information into the meaning behind it. In the course of understanding, semantic relations are established between the words, which make up the semantic content of this expression. As a result of comprehension, the listener comes to understanding or not understanding of the semantic content of the expression. Understanding begins with the moment when recognition occurs. The understanding mechanism is associated with such mental operations as: analysis, synthesis, grouping, generalization, classification, etc.

In his studies V.P. Belyanin distinguishes the following levels of understanding:

1. The initial level is the understanding of only the main subject of expression - that is, what is being said. The listener who is at this level can only say what he was told about, but he cannot reproduce the content of the given information.

2. The level of understanding of semantic content is determined by the understanding of the entire course of the exposition of thought, its development of the argument. [Belyanin V.P., 2004, p. 113].

The highest level is determined by understanding of what was spoken about and of by what language means it was done. This helps the listener to understand the motives of the speaker, to realize what speaker means, the inner logic of expression. This level of understanding includes an assessment of the linguistic means of expression of thought used by the speakers.

Speaking - this is the sounding of thoughts, which is a transition from the mental code to the internal speech code, which precedes the oral utterance, on the sound, phonemic code.

N.I. Zhinkin in his work identifies three aspects of the speech act:

1. Pronunciation this is an external form of expression, which is carried out with the help of fonational mechanisms: like voice reproduction, sound reproduction, segmentation and intonation.

2. Reference and prediction. By reference in linguistics, the relation of the word to the subject of reality is understood. Prediction is the design of this content in the sentence with the help of grammatical categories of a person, time and modality. In the mechanism of selection of adequate words and constructions, three components are distinguished related to the long-term memory zones. The words which are most easily reproducible are located in the first zone, the second zone is for words which are more difficultly found and the most forgotten words are in the third zone. A good selection of words is possible only if there is a sufficient reserve of words and constructions. They are stored in a long-term memory. When referencing and predicting, a large value takes up operative memory (in a few seconds, it is necessary to select some kind of syntactic scheme and include in it the words selected from the long-term memory): 1) at the time of verbal expressing at the level of the suggestion to keep the words already spoken, in order to avoid repetition; 2) anticipate words that still have to be pronounced; 3) Implementation of communicative intent [Zhinkin N.I., 1957, p. 37].

One of the most important indicators of the development of the personality of children in primary school in the process of developing knowledge and skills is the development of children's speech and, above all, the accumulation of the necessary vocabulary, providing communication, accuracy, clarity, completeness and self-expression of thoughts.

The development of a children's vocabulary is considered as a prerequisite for the development of coherent speech (A.M. Leushina, S.L. Rubinshtein, K.D. Ushinsky, etc.). K.D. Ushinsky compiled a theoretical rationale of the basic criteria of methods for the development of speech of younger school age children. He emphasized that a native language should be in the center of education, this is "the foundation of any development and treasury of knowledge" [Ushinsky K.D., 1968, pp. 534-574]. An outstanding teacher prevents the need to formulate spoken language before teaching writing, because spoken language serves as a basis for writing, and studying grammar and oratory design requires the development of thinking and ability of expression of thoughts. K.D. Ushinsky writes that the development of a child's speech is closely related to cognition, the acquisition of knowledge, and the development of thinking. The development of the language requires, first of all, the mastery of the spiritual wealth that is reflected in it. He emphasizes the need of development in children as a gift of speaking, the ability to shape their thoughts in their own words. K.D. Ushinsky also notes that the children do not have enough words to express their thoughts, but there is a word, the meaning of which children do not have: "Correct and supplement the child's vocabulary in accordance with the requirement of its own different language and to bring these corrections and additions not only to the knowledge of the child, but also among its habits, performed with

the ease and speed, which requires spoken and even written speech" [Ushinsky K.D., 1969, pp. 333-356]. He spoke about the need for recognition of reality, which is based on the development of the dictionary. This thought of K.D. Ushinsky was developed in the works of S.L. Rubinstein and A.M. Leushin. They emphasize that the development of coherent forms of speech directly depends on the wealth of the vocabulary and knowledge.

In the philosophical, psychological and pedagogical literature, great attention is paid to the understanding of the form of the existence of thought (L.S. Vygotsky, E.K. Voishvillo). Understanding is determined as a form of thought, in which the essence of objects and phenomena is reflected, and this emphasizes its important role in cognition. This concept differs from the imagination.

Imagination refers to the initial stage of cognition, which reflects sensually given properties of objects and phenomena. Imagination is closer to reality, objects are reflected in them more or less complete, natural form. The understanding is, in one way or another, related to imagination. Imagination is more or less concrete, understanding is more abstract. Thinking is considered in connection with the process of understanding. As a result, it acquires the nature of a generalized reflection of reality. Thus, with the help of the understanding, a deeper cognition of reality is realized by highlighting its essential aspects, but at the same time, the understanding contains the richness of a special, individual.

The totality of the shared attributes is called the scope of the understanding. Understanding is divided into a number of classes: 1) depending on the display of the species or genus of objects as species and genus concepts; 2) depending on the number of displayed items as single and general; 3) depending on the display of the object or property, the abstraction from the object as specific and abstract. Abstract is simple, one-sided, fragmentary. In contrast, the concrete is a multifaceted unity, a real connection of phenomena, cohesion and interaction of all sides, of the subject.

The dialectic logic considers the patterns of cognition as a departure from the abstract, i.e. incomplete and one-sided knowledge, to the specific achievement of the subject in all its complexity.

The next important question for our work is how theoretical questions of the development of children's speech in psychological and pedagogical studies were considered.

In the didactic legacy of J.A. Komensky questions of development of speech of children occupy a big place. J.A. Komensky believed that without the development of speech, starting from primary classes, education of a person could not be achieved. In the famous "Maternal school" J.A. Komensky indicated that a child in early childhood can and must have a significant amount of words in reserve. At the same time, from the point of view of J.A. Komensky, every word means a thing. Therefore, in order to acquire the word, it is necessary to acquire the thing "The human language consists of words, the words do not refer to anything, but to the things that they identify, and identifying them, they at the same time transfer them from the memory of speaking person to the memory of listening person." [Komensky J.A., 1947, p. 104]

J.A. Komensky repeatedly emphasized that the path to mastering the word lies through the recognition of things. "A thing is essence, and a word is something accidental; thing is a body, word is a cover; thing is a core, the word is the crust and husk" [Komensky J.A., 1947, p. 109]. "... if you don't have enough understanding of things that lie in the basics, then you would be like a parrot, but not wise" [Komensky J.A., 1947, p. 116]. Naming of things, nomenclature is the basis for the development of speech by J.A. Komensky. This nomenclature approach is manifested in the fact that the development of the wordstock is associated with the isolation and naming of things. According to J.A.Komensky the more a child knows and calls things, the more his speech is developed. Indicators of the development of children's speech by J.A. Komensky are the correct answers to the questions: What is this? What are you doing? How is it called? This constitutes the main content of the development of speech of children of preschool and primary school age. He believed that "There is no need to demand more here" [Komensky J.A., 1947, p. 118].

Thus, J.A. Komensky associates the development of the speech with the accumulation of words, naming objects. As a meaning he understood the thing or its image. J.A. Komensky limits her knowledge of things to her recognition, in the basis of which lies the insufficiently differentiated image of it. Naturally, in this case, too, the child can answer only questions: What is it? How is it called? Analyzing the didactic system of J.A. Komensky, V.I. Login has shown that the main characteristic of knowledge is their objective content, i.e. children should recognize only the object itself and name it. Knowledge of the facility and its features Komensky does not isolate. The maintenance of the word work depends on the nature of knowledge, and therefore such distinctive terms as "word-subject", "word-action" entered into the pedagogy and teaching methods from J.A. Komensky, which is used by E.I. Tikheeva and others.

In the 30th of the twentieth century works of L.S. Vygotsky gave a chance to consider the development of children's word-stock from a different perspective. L.S. Vygotsky emphasized that the child's long learning of the word is connected with the comprehension of its content

and understanding. L.S. Vygotsky wrote: "At the same time, when the child first learned a new word related to a certain value, the development of the word did not end, but only began" [Vygotsky L.S., 1982, p. 118]. Also noted: "The formation of concepts or the acquisition of a word sence is the result of complex active activity (the operation of a word or symbol), in which all main intellectual functions are involved." [Vygotsky L.S., 1982, p. 124]. This position requires that the development of primary school children's vocabulary is based on cognitive activity, the formation of differentiated expressions, the isolation of essential feature which are included in the understanding, the formation of understanding of thinking. L.S. Vygotsky showed that the process of the formation of understandings in children of a primary school age consists of a number of separate phases. This theory of L.S. Vygotsky reveals the real reasons for the error in word usage of children of a primary school age. Position L.S. Vygotsky is tracked in a number of works on the development of thinking and speech (V.I. Loginova, S.L. Rubinshtein, G.S. Sukhobskaya and others).

CONCLUSION

Thus, in the works of modern scientists, the introduction of a practice-oriented, competency-based model of training of primary school teachers is an important task. This involves the formation of professional competence of a primary school teacher, his ability to solve typical professional problems on the basis of acquired knowledge and experience.

REFERENCES

1. Markova A.K. The psychology of professionalism. - M .: Knowledge, 1996 .—p.308.
2. Makarova V.N. The formation of professional competence of teachers in the field of speech development of children of preschool and primary school age // Education and Society: Scientific, information and analytical journal. - 2009, - No. 1. - pp. 29-34.
3. Aralbaeva R.K. Preschool pedagogy.- Almaty: MESRK "textbook" – 2012, p.112 .
4. Humboldt V. Language and Philosophy of Culture, V. Humboldt.- M .: Progress, 1985.- p.201.
5. Leontiev A.A. Oven. Speech activity / A.A. Leontiev. - M.: Illumination, 1969.- p.214.
6. Kazartseva O.N. The culture of speech communication: the theory and practice of learning: a training manual. - 2nd ed. - M .: Flint: Nauka, 1999 .- p.296.
7. Belyanin V.P. Psycholinguistics: M.: "Flint", MPS.I. - 2004 - p.113.
8. Zhinkin N.I. Mechanisms of speech / N.I. Zhinkin. - M .: Illumination, 1957.- p.37.
9. Ushinsky K.D. A native word. M .; L .: 1988. - Collected. T.2.- pp. 534-574.
10. Ushinsky K.D. About the initial teaching of the Russian language.Collection of works M.; L.: 1949. - T.5.- pp. 333-356.
11. Komensky J.A. Maternal School / Ed. A.A. Krasnodar. M .: 1947.- pp.104-118.
12. Vygotsky L.S. Experimental study of the development of concepts // Collection . - T.2.-M .: Pedagogy.- 1982.- p. 118-124.

UDC- 378; 371

Сапаргалиева Айжан Жанисовна,
аға оқытушысы, PhD доктор,
педагогика және психология кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Спандиярова Салтанат Сайрановна,
магистрант,
педагогика және психология кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

КӨП ДЕҢГЕЙЛІ ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГ ТҰЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Сапаргалиева Айжан Жанисовна,
старший преподаватель, доктор PhD,
кафедра педагогики и психологии,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

Спандиярова Салтанат Сайрановна
магистрант,
кафедра педагогики и психологии,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ ПЕДАГОГА-ПСИХОЛОГА В СИСТЕМЕ МНОГОУРОВНЕВОГО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Sapargaliyeva Aizhan Zhanisovna,
Phd doctor, senior lecturer,
department of pedagogy and psychology,
I. Zhansugurov Zhetysu state university

Spandiyarova Saltanat Sairanovna,
master student,
department of pedagogy and psychology,
I. Zhansugurov Zhetysu state university

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMING PERSONALITY OF A PEDAGOGUE-PSYCHOLOGIST IN A MULTI-LEVEL HIGHER EDUCATION SYSTEM

Аннотация. Психологиялық-педагогикалық әдебиетті талдау көп деңгейлі жоғары білім беру жүйесінде педагог-психологты даярлаудың негізгі бағыттарын (бакалавриат, магистратура) айқындайды. Көп деңгейлі жоғары білім беру жүйесінде педагог-психологтың оқытудың мазмұны мен әдістерін анықтаудың әртүрлі тәсілдері қарастырылады. Көп деңгейлі жоғары білім беру жүйесінде педагог-психолог тұлғасын қалыптастыруды қамтамасыз ететін педагогикалық шарттар белгіленген.

Түйінді сөздер: педагог-психолог, тұлға, көп деңгейлі білім, бакалавр, магистр.

Аннотация. Анализ психолого-педагогической литературы выделяет основные направления подготовки педагога-психолога в системе многоуровневого высшего образования (бакалавриат, магистратура). Рассматриваются различные подходы к определению содержания и методов обучения педагога-психолога в системе многоуровневого высшего образования. Обозначены педагогические условия, обеспечивающие формирование личности педагога-психолога в системе многоуровневого высшего образования.

Ключевый слова: педагог-психолог, личность, многоуровневое образование, бакалавр, магистр.

Annotation. The analysis of psychological and pedagogical literature highlights the main directions of training a pedagogue-psychologist in the system of multi-level higher education (undergraduate, graduate). Various approaches to determining the content and methods of teaching a psychologist in

a system of multi-level higher education are considered. The pedagogical conditions that support the formation of the personality of the pedagogue-psychologist in the system of multi-level higher education are identified.

Keyword: pedagogue-psychologist, personality, multi-level education, bachelor, master.

INTRODUCTION

The formation of the personality of the pedagogue psychologist during the period of study at the university at the present stage is determined by several factors. The introduction into the higher education system of multilevel training "undergraduate-master" forms an ambiguous attitude towards it at the state, general social and individual levels. On the one hand, the separation of education into levels gives it mobility and greater adequacy to rapidly changing living conditions. On the other hand, university graduates of the new two-level training system cannot always find their rightful place in the labor market, since the qualifications of young specialists are not fixed in the classifiers of educational programs, and employers are not so careful about this. In particular, in contrast to the already stable perception of the institute as a specialist, the institute of undergraduate and graduate education is not universally understood as basic in higher education.

MAIN PART

Traditionally, the formation of the personality of a pedagogue-psychologist during the period of study at the university is carried out in a bachelor's degree (four years of study), in a master's program (two years), which has a well-developed work curriculum, educational program and educational technologies that provide training in preparation for the expected results. The bachelor's and master's degrees enable students to master the profession of a pedagogue-psychologist in different professional ways. The right to choose a professional path of development depends on the choice of future specialist.

An analysis of modern psychological and pedagogical studies devoted to the preparation of a bachelor and a graduate student made it possible to single out the main directions for improving the educational process in high school [Verbitsky A.A., Borisova N.V., 2014, 48p.]. In scientific works of the Radionova and Tryapitsyna it is more often indicated that it is necessary to orient higher education to create opportunities for satisfaction on the one hand educational needs of the person on the other hand the needs of modern public interest in highly qualified specialists [Radionova N.F., Tryapitsyna A.P., 2018, p. 98].

For a long time, the goal of training a teacher-psychologist at a university was to identify the formation of professional knowledge and skills. Analysis of the work of Zh.I. Namazbaeva and others showed that today, in scientific literature, the importance of fundamental training, which is based on deep professional knowledge and skills, is not neglected. At the same time, the development of the personal potential of the future pedagogue-psychologist, the formation of professionally important qualities of his personality is of no small importance. The pronounced expressiveness of these qualities contributes to the rapid adaptation and professional reliability of the psychologist, the ability to self-discipline in his professional activity [Namazbaeva Zh.I., 2014, p. 172].

Orientation of the goal of vocational education to the individual, to the actualization of its potential capabilities in the activity caused the increase in the significance of the problem of self-realization. In his work K.A. Kostyliev indicates that "Realization is understood to mean the practical implementation by a person of his accomplishments, abilities, gains and features of a character through this or that sphere of social activity for the benefit of himself, the collective and society ..." [Korostylev K.A., 2017, p. 3].

To date, researchers have systematized the categories that characterize "self" and identified the following chain "self-identification - self-design (self-model) - self-supervision" [Korostylev K.A., 2017.p.19]. Identification of self-knowledge as the initial component of personal development, focusing attention on the formation of needs in self-development determined the need to take into account the individual psychological characteristics of students in the construction of a personally-oriented educational process at the university. This stipulated the requirement to ensure a modern system of formation of an "individual trajectory" of passing all stages of continuous education by each student and increased attention to the possibility of manifestation, the development of the individuality of the pedagogue-psychologist. Search and determination of the magisterial direction of individual development, the selection and design of the educational environment - all this makes it an unusually difficult task. Defining the mechanisms for solving this problem, modern researchers indicate that it is necessary to create individual support for personal development in the process of educational activity. It should be noted that the construction of the route increases not only the competence of the future teacher-psychologist, but in the first place will orient him on the realization of a personal and professional plan [Kazakova E.I., Tryapitsyna A.P., 2016, p. 160].

The main mechanism that allows achieving self-realization in the opinion of Kh.T. Shereyazdanova is a personal growth, the meaning of which is "... gaining oneself and one's life path ..." As the main criteria for personal growth (based on the work of C. Roger), the following are distinguished by the researchers: internal criteria - acceptance and understanding of oneself; open the inner world of intercourse; responsible freedom (responsibility for one's own life); the integrity of the inner world, the convergence of the image "I" - real and "I" - ideal; dynamism, flexibility, disclosure of personality by changes; interernalnye criteria - the acceptance and understanding of others, the pursuit

of contacts, interaction, creative responsiveness. Speaking of self-realization in student age, in the process of vocational training it is necessary to take into account personal-vocational growth, i.e. such idea as "I am in the system of professional activity". These changes can be recorded during an individual attendance in the process of training (with the creation of an individual route, self-forecasting, achievement programs, personal development cards, etc.) [Sheryazdanova H.T., 2019, 246 p.].

The idea of individually accompanying the preparation of a future pedagogue-psychologist found his reflection in the works of A. Fayoli and others. Solving this problem, he proposed on the basis of the initial level of development of professionally important qualities of the personality of students and their interests, the tendencies to create individual educational exercises. [Fayoli A., 2008, p. 48]. The results of personal-oriented training of future pedagogues-psychologists have shown its effectiveness, and at the same time, the interest in profession has grown significantly, indicators of professionally important qualities increased (intellectual abilities, activity, self-ability, purposefulness), significantly increased the level of control of knowledge and skills.

In this way, the formation of the educational process, taking into account the results of the diagnostics and the support on the potentials available to students and personal and professional needs are distinguished as a condition conducive to the formation of personal and professional readiness of students for the professional activity of a teacher-psychologist.

The orientation of the system of higher (postgraduate) education on the identity of the student and its self-realization makes it necessary to develop pedagogical technology, which promotes self-knowledge and self-development of future pedagogue-psychologist in the system of multi-level higher education. Obvious need for the implementation of personally-oriented training in all links, at all stages of training. The analysis of psychological and pedagogical literature allowed us to define the term "pedagogical technology" as a way of implementing the pedagogical process by dividing it into a system of successive and related stages, procedures, and operations, aimed at high efficiency in achieving goals.

The study of the research devoted to the training of the pedagogue-psychologist in the system of multi-level higher education showed that the content has been developed, methods and forms of organizing the pedagogical process and its preparation, the methods of interaction of students and teachers are described. However, as a result of the analysis of the literature, it was revealed that at the modern stage the problem of creating and implementing the technology of training specialists in the field of psychological and pedagogical education remains undeveloped.

In the works of recent years, it is indicated that in the preparation of the pedagogue-psychologist much attention is paid to modeling in the educational process of the future professional activity. This approach was the basis for the formation of a new type of training - "knowledge-based" training. The effectiveness of the application of this type in the training of a future pedagogue-psychologist was confirmed in the study of Kh.T. Sheryazdanova, Zh.I. Namazbaeva and others. They emphasize that the use of quasiprofessional training helps to increase the adaptability of a psychologist to a rapidly changing, intensively developing sphere of professional activity.

R.K. Aralbaeva, A.Zh. Sapargalieva and others in their works emphasize the imminent need to use this type of training in the training of a pedagogue-psychologist. They pay attention that for this, first of all, it is necessary to determine the content of the training of a psychologist, including in the system of multilevel higher education [Sapargalieva A.Zh., Aralbaeva R.K., 2014, pp. 95-98].

Until recently, the main number of academic hours in a university was assigned to psychological and pedagogical disciplines, which did not impede the graduates' preparedness for psychological and pedagogical activity in the educational system. Today in the psychological and pedagogical literature there are various, sometimes contradictory, views on this problem. Some believe that the content of the training of a future pedagogue-psychologist in the multi-level education system, first of all, should be based on psychological and pedagogical knowledge, others suggest that psychological disciplines must prevail. The development of views on the training system of the future pedagogue-psychologist in the multi-school education system, on its content and technology, their role in shaping the personality of the specialists, makes it necessary to change the teaching methods of future pedagogues-psychologists. The widespread use of active methods in the learning process is particularly relevant, allowing, on the one hand, to bring training and cognitive activity to the maximum and on the other hand teaching students the opportunity for self-realization [Balgimbaeva Z.M., Akhtaeva N.S., 2005, p. 76].

An analysis of psychological and pedagogical literature allowed us to identify the most commonly used active methods in the preparation of future educational psychologists: business games, solving specific problematic situations (case-method), group discussions, brainstorming, training, and also called labor methods (rotation and training).

Among the most used at the modern stage of training of teachers-psychologists, the method of solving specific situations (case-method) is becoming more and more. This method is leading in the preparation of master's in business schools in America, Western Europe. The essence of this method consists in the use of real-time training in the field of management, the discussion and analysis of which ends with the adoption of management decisions. Researchers indicate that the use of this method contributes to the development of analytical and logical capabilities, thanks to the study of materials, building positions; increase of communicative abilities and readiness for cooperation, thanks to group discussion and discussion with colleagues; Responsibility development for the decisions taken. An important feature of this method

is that, in solving a problematic situation, students resort to the comprehensive use of knowledge of various psychological disciplines of a practice-oriented direction.

In the work of many authors, attention is paid to the use of the "brainstorming" method, which contributes to the first step in developing of creative abilities. This method is based on the free expression of as many ideas as possible regarding the solution of a specific clearly formulated problem. As shown by C.E. Bemis regular use of branding in the training of future pedagogues-psychologists allowed increasing the level of their intellectual abilities over the year by 5-6 units.

One of the most important places today in training psychologists takes training. The fact is that the training makes it possible to make changes not only in the amount of knowledge, skills and skills of educational psychologists, but in the settings, relationships, motivational structures of personality, increased its role in their preparation. The number of the most used and developed programs include programs aimed at the development of communicative skills; intellectual abilities (efficiency), training for decision-making; regulatory trainings, training of development of volitional potential, etc; motivational training and training of specialized professional skills (for example, training of negotiation, training of team building, training of formation of philosophy and organization strategy). Interesting is the experience of N.P. Derzkova application of trainings in the preparation of managers in the field of education. She developed and tested the trainings "Problems of choosing the appropriate style of leadership" and "Team Life Cycle" [Balgimbaeva Z.M., Akhtaeva N.S., 2005, p. 114].

In this way, a brief analysis of the active methods used in the preparation of a teacher-psychologist who offers a mutually related type of joint activity and a dialogical (personal-equal) communication form between the teacher and the student, allows you to talk about the need to organize cooperation between the supplier and students as a collective, collaborative activity based on cooperation and changing the leading role of the teacher to the role of the organizer of the condition for the activity. It was the development of the students, the future pedagogue-psychologist, of the model of personally-oriented interaction in the process of vocational training that enabled them to implement a participatory, dialogical, humane management in the next.

CONCLUSION

Summarizing the work on the problem of personally-oriented interaction of teachers and students on the basis of cooperation it can be noted that with this construction of the educational process, there is an increasing interest in educational, cognitive and future professional activity, cognitive activity and creative activity of a pedagogue-psychologist are increasing; the psychological climate in the team is improving; professionally important qualities of the personality of a pedagogue-psychologist are developed; less time is spent on the formation of professional knowledge and skills and their depth and system increase.

The pedagogical conditions that facilitate the personal and professional readiness of a teacher-psychologist in the system of multi-level higher education can be: building up the educational process, taking into account the results of diagnostics and reliance on the students' potential opportunities and personal and professional needs for the activity of a pedagogue-psychologist; implementation of a phased personal-oriented training technology for a pedagogue-psychologist; maximum use of educational and cognitive activity to control activity through the widespread use of active teaching methods; the use of a model of personally-oriented interaction of students and the teacher on the basis of cooperation, which is the main management activity.

REFERENCES

1. Verbitsky A.A., Borisova N.V. Guidelines for conducting business games (for secondary specialized educational institutions). - M.: All-Union Scientific and Methodological Center for Vocational Training of Youth, 2014. - 48 p.
2. Radionova N.F., Tryapitsina A.P. Education of students as one of the indicators of the quality of education // Quality control and assessment in education: materials of an international conference. - SPb .: Education, 2018. - pp.98-113.
3. Namazbaeva Zh.I., Sadykova A.B. Scientific and practical foundations of the psychological support of the modern educational process. - Almaty: publishing house "Ulagat" KazNPU named after Abaya, 2014 - 172 p.
4. Korostyleva L.A. The problem of self-realization in the system of human sciences // Psychological problems of personal self-realization / Ed. A.A. Krylova, L.A. Short-haired. - SPb .: Publishing house of SPbSU, 2017.- pp.3-19.
5. Kazakova E.I., Tryapitsina A.P. Dialogue on the ladder of success.- SPb .: 2016.- 160 p. http://logosbook.ru/j_vos.htm
6. Sheryazdanova H.T. Realities and prospects of training psychologists in higher education. - Monograph - Almaty: Kazakh University, 2019 - 246 p.
7. Fayoli A. Principles of management. - M .: 2008.- 48 p.
8. Sapargaliev A.Zh., Aralbaeva R.K. Model of professional training for assisting professions: Sat. materials of the International scientific-practical conference "Psychological and social work in modern society." - SPb .: SPbGIPSR, 2014.- pp.95-98.
9. Balgimbaeva Z.M., Akhtaeva N.S. Psychological service at school: a teaching aid. - Almaty: Kazakh University, 2005. –pp 76-114.

ӘОЖ 37.013

Септемирова Аяулым Жомартовна,
PhD докторант,
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті,
E-mail: septemirowa@yandex.ru

КРЕАТИВТІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТІҢ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Аннотация: мақалада іс-әрекет, педагогикалық іс-әрекет пен кәсіби іс-әрекеттің креативтілігін қалыптастырудың маңыздылығы мен өзіндік белгілері ғалымдардың анықтамалары негізінде сараланды. Педагогтардың креативті іс-әрекетінің болашақ педагогты қалыптастырудағы мақсаты, бағыты, көрсеткіші, кәсіби сапаларының дамуы қарастырылды. Креативті іс-әрекет негізінде педагогтың креативтік деңгейі және көрсеткіші айқындалып, мән-мағынасы анықталды.

Кілт сөздер: креативті, интеллектуалды, құзыретті, субъект, репродуктивті шығармашылық.

РОЛЬ КРЕАТИВНОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ФОРМИРОВАНИИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

Аннотация: в статье проанализированы значимость и своеобразные особенности формирования креативности деятельности, педагогической деятельности и профессиональной деятельности на основе определений ученых. Рассмотрены цель, направление, показатели и развитие профессиональных качеств креативной деятельности педагогов в формировании будущего педагога. На основе креативной деятельности определены креативные уровни и показатели педагога, определены их сущность и значение.

Ключевые слова: креативный, интеллектуальный, компетентный, субъект, репродуктивное творчество.

THE ROLE OF CREATIVE PEDAGOGICAL ACTIVITY IN FORMING THE FUTURE TEACHER

Annotation: the article analyzes the significance and peculiar features of the formation of creativity of activity, pedagogical and professional activity based on the researches of scientists. The purpose, direction, indicators and development of professional qualities of teachers' creative activity in the formation of a future teacher are considered. On the basis of creative activity, creative levels and indicators of a teacher, their essence and significance are determined.

Key words: creative, intellectual, competent, subject, reproductive creativity.

Бүгінгі таңда кәсіптік білім беру бағдарындағы болып жатқан ауқымды өзгерістер ЖОО-ның кәсіптік оқыту педагогтарының әлеуметтік-педагогикалық қызметін жаңа сапада ұйымдастыруына, кәсіби іс-әрекеттің креативтілігін қалыптастырып, ғылыми негіздерін меңгеруіне, жаңа технологияны пайдалануына, саяси-идеялық және мәдени ой-өрісін дамытуына негіз болады.

Жаһандану кезеңінде креативті-шығармашыл, кәсіби құзыреттілігі мен адами көзқарасы қалыптасқан жаңашыл, интеллектуалды, креативті педагогтарға сұраныс көп. Соған орай, білім беру жүйесі мамандардың ынталылық, инновациялық, мобильдік, икемділік, динамизм және жан-жақтылық сияқты жаңа қырларын қалыптастыруды, креативті ойлай білетін, креативті-шығармашыл педагог тәрбиелеуді көздейді.

Педагогтардың креативті іс-әрекетін жоғары оқу орындарындағы білім беру үрдісінде қалыптастыруды және оның маңыздылығын зерттеу педагогика ғылымындағы өзекті мәселе болып табылады.

Педагогтың өзіндік жеке іс-әрекеттер арқылы әлемдік іс-әрекеттерге араласуында, жеке тұлғалық әрі қоғамдық нәтижеге қол жеткізуінде, тағылымды тәрбие мен жүйелі оқыту үрдісі арқылы студенттердің дамуын, қалыптасуын негіздеуде педагогикалық іс-әрекеттің алатын орны ерекше.

XX ғасырдың 1950-1970 жж. көптеген ғалымдар ғылыми-педагогикалық зерттеулерде педагог мамандығының қыр-сырын, педагогикалық іс-әрекет ерекшеліктерін жан-жақты талдады.

Іс-әрекет – педагогикалық міндеттерді шешуде ықпал ету құралы. Педагогикалық іс-әрекеттің субъектісі – педагог. Ал, педагог іс-әрекетінің объектісі – тұтас педагогикалық үрдіс болып табылады.

«...Мектептің педагогикалық оқу-тәрбие үдерісінде іс-әрекет субъектісі мұғалім мен оқушылар; мұғалім іс-әрекетінің нысаны – оқушы емес, педагогикалық үдеріс» [Хмель Н.Д., 1984, 134 с.].

Ал, педагогикалық үдеріс, яғни, педагогика-

лық іс-әрекетінің нысаны – жинақталған білімін үнемі жан-жақты толықтырып, жаңартып отыруына, ғылымды өз бетімен игеріп дамуына, алған білімін тәжірибеде креативтілікпен қолдануына бағытталған.

А.И. Щербаков және А.В. Мудрик «Педагогикалық іс-әрекет – бұл кәсіби мақсаты өскелең ұрпақты тәрбиелеу болып табылатын қоғамның ересек мүшелерінің іс-әрекеті» деген анықтама берген [Щербаков А.И., Мудрик А.В., 1979, 288 с.].

Педагогикалық іс-әрекеттің ең маңызды жағы – іс-әрекетте педагогтың өзін-өзі жетілдіру мен танытуға бағытталған білімділігі, тәртіптілігі, дамытушылық қабілеті. Ал, кәсіби іс-әрекет арнайы білімді талап етеді. Яғни, сол кәсіпке байланысты қажетті арнайы білім, білік, дағдылар жүйесін меңгеру [Бұзаубақова К.Ж., 2015, 235 б.].

Педагогикалық іс-әрекетті Н.Д. Никандрова, В.А. Кан-Калик, В.Г. Максимова, В.И. Загвязинский, В.И. Андреева зерттеген.

В.Г. Максимова креативті педагогикалық іс--әрекет деңгейін бөліп көрсетеді, оның негізіне мұғалімнің шығармашылық қабілеттерінің көрінісі: кәсіби жарамдылығының деңгейі, репродуктивті-шығармашылық біліктерінің басымдылығы, шығармашылық-репродуктивті біліктері мен қабілеттерінің деңгейі, шығармашылық шеберліктері мен қабілеттерінің деңгейі, дамыған шығармашылық білімінің, іскерліктері мен педагогикалық қабілеттерінің деңгейі жатады [Романова Е.Н., 2012, 184 с.].

Негізі, креативті педагогикалық іс-әрекет барысында: кәсіби шеберліктің кілті – іскерлік, дағды, құзыреттілік, креативтілік, коммуникативтік, жаңашылдық, шығармашылық, құндылық бағдар тәрізді жинақталған кәсіби сапалары дамиды.

Қазіргі оқу-тәрбие үрдісі – студенттердің барлық қабілеттерін дамытып жүзеге асыруын, өзін-өзі қалыптастыруын, өзін-өзі тәрбиелеудің тетіктерін меңгеруін, өмірлік жағдайларда жауапты әрі саналы шешім қабылдай алуын, табысқа жетелейтін қызметті ұйымдастыруын, өз біліктілігін дамытуын, танымдық белсенділігін жетілдіруін қамтамасыз ететін күрделі үрдіс.

Заманауи кезеңіндегі педагог – креативті идея мен жаңа білімді ұсынуды, жаңа технологияны жасауды, өмірдің кез-келген ағымында жол таба білетін, интеллектуалды ұлт ұрпағын тәрбиелеуді жүзеге асыратын іс-әрекеттердің креативтілігін қалыптастырушы.

Педагогтардың оқытудағы мақсаты – жаңа технологияларды тиімді пайдалана отырып, студенттерді таңдау еркіндігін ұстанған тұлға ретінде, рухани-мәдени құндылықтарды өзі таңдай алатындай, өзін-өзі анықтап, өзін-өзі жүзеге асыратындай қабілеттерін дамытып, талапты, дарынды, заманауи болашақ педагогты қалыптастырып, білім беру қызметінің дербес субъектісі ретінде даярлау.

«Субъектілік» туралы көптеген ғалымдар еңбектерінде қарастырылған. Мәселен, психология ғылымында Б.Г. Ананьев тұлғаға «іс-әрекет субъектісі» деген ұғымды қолданып, таным субъектісі, қарым-қатынас субъектісі мәселесін зерттеген. Б.Ф. Ломов, С.Л. Рубинштейн, К.А. Абульханова, А.Р.Ерментаева және т.б. «субъектілік» жөнінде еңбектерінде қарастырған.

А.В. Брушлинский: «Субъект – аса жоғары белсенділік, біртұтастық деңгейіне жеткен адам. Адам субъект болып келмейді, субъект болып дамып, жетіледі. Оның субъект ретінде дамуының алғы шарты – іс-әрекет, қарым-қатынас, тіршілік барысы болып табылады» [Брушлинский А.В., 1984, № 5, с. 17-29].

К.А. Абульхановаңың көзқарасынша: «Субъект ақиқатты бейнелеп қана қоймайды, ол оның құнды жақтарын ашып, оған мазмұндық сипат береді» десе [Абульханов, Славская К.А., 2004, 216 с.], субъектілікті А.Г. Асмолов іс-әрекеттің ішкі жоспарын ашатын жүйелі сипаттама ретінде қарастырады. Ол субъектіліктің ең жоғарғы формасына тұлғалық қасиетті жатқызады [Асмолов А.Г., 2010, 388 с.].

Ал, Е.Н. Волкова субъектілік құрылымын бөліп көрсетеді:

1) белсенділік;
2) рефлексияға қабілеттілік;
3) таңдау еркіндігі мен оған жауапкершілік;
4) субъектінің бірегейлігі;
5) басқаны түсіну және қабылдау;
6) өзін-өзі дамыту [Волкова Е.Н., 1998, *42 с.*].

Сонымен, субъект – оқу-тәрбие үрдісінде, өндірісте кездесетін қиыншылықтарды жеңуде, қоғамдық қатынастарда іс-әрекеттің креативтілігін қалыптастырып, саналы әрекет ететін бірегей тұлға.

Яғни, педагогтардың креативті іс-әрекеті – студенттің тұлғалық ерекшеліктерін жетілдіруге, ұлттық рух пен сана-сезімін дамытуға, білімін тереңдетіп, алғыр да креативті педагог етіп қалыптастыруға бағытталған.

Педагогтың креативті іс-әрекетінің көрсеткіші – студенттің жүрегіне жол таба білуі, оның өзін тұлға ретінде сезінуіне көмектесуі, әлемді тануына деген қажеттілікті оята білуі, субъекті ретінде өзін-өзі танытуы, өзін-өзі дамуына бағыттауы.

Өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі іске асыру сияқты когнитивті технологиялар оқытуды аналитикалық тұрғыдан қарастыруға, оқу үрдісінде студенттердің зияткерлік күш-жігерлерін кеңейту үшін жаңа көзқарастар арқылы жаңа әдістерді дамытуға, сыни және шығармашылық ойлауын ынталандыруға, түсінуге, қиын мәселелерді жоспарлауға, шешуге және үйретуге мүмкіндік береді. Жаңа технологияны меңгеру педагогтың интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және т.б. адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына

көмектеседі [Берденова А.С. //Қазақстанның ғылымы мен өмірі, *2019. №7/2. -129-132 б.*].

Креативті педагогикалық іс-әрекет – педагогтың креативтілік деңгейімен анықталады.

1-суретте креативті педагогтың белгілері ашылды

Сурет-1. Креативті педагогтың белгілері

Қоғам талабына сәйкес, педагог әлемдік бәсекеге қабілетті білім беретін, жаңа формацияның педагогы. Яғни, ұдайы ізденуші, шебер, талантты, дарынды, іскер, ғылыми-зерттеуші, жаңашыл-шығармашыл, инновациялық өзгерістер мен реформаларды жүзеге асыратын әдіскер, үздіксіз өз білімін жетілдіретін, өзін-өзі дамытатын, жоғары интелектуалды, рухани бай, ізгілікті, әділетті, креативті педагог. Мұндай педагогикалық іскерлік түрлі іс-әрекеттердің креативтілігінің нәтижесінде қалыптасып, дамиды. Іскерлік – табысты да тиімді орындалатын креативті іс-әрекет. Ал, кәсіби шеберлігі жоғары дәрежедегі жаңашыл педагог, жаңа іс-әрекеттерді креативтілікпен орындауда қабілетті болады.

Болашақ кәсіптік оқыту педагогтарының іс-әрекет түрлерін меңгеруіне, тиімді жүзеге асыра білуіне, іс-әрекеттің креативтілігін қалыптастыруына, өздерінің білімділігі, біліктілігі, дағдылары мен кәсіби, әлеуметтік сапалары әрі тұлғалық қасиеттері, қабілет-қарымы, танымдық белсенділігі, ынта-жігері көмек береді.

Мәселен, педагогтардың түрлі категориядағы адамдармен тіл табысып, тиімді қарым-қатынас жасау шеберлігі, сөйлеу мәдениетінің жоғары деңгейде қалыптасуы, ойды дұрыс, түсінікті, анық, дәл, әсерлі әрі әдеби тілмен, тіл тазалығын сақтай отырып, жеткізе білуі – коммуникативтік іс-әрекеттің креативтілігінің көрсеткіші.

Қазіргі уақыт талабына сай педагог ғылыми-ізденушілік жұмысын жасауға, зерттеушілік қабілетін дамытуға, ғылыми жұмыстарды жүргізе білуге міндетті.

Педагогтың шынайы шеберлік дәрежесі креативті іс-әрекеттерде өз шешімін таба білуі.

Әлеуметтік саяси реформалардың әлемдік тәжірибесі көрсеткендей, қазіргі жаһандану кезіндегі мемлекеттік білім беру саясатында педагогтардың инновациялық креативті іс-әрекетін қалыптастыру мәселесі басты орынға ие.

Әрбір педагог өзінің білімін, іскерлігін, тұлғалық сапасын, шеберлігін шыңдауы, өзінің әдіснамалық мәдениетін көтеруі, оқытудың тиімді педагогикалық технологияларын меңгеруі, әлеуметтік-экономикалық жағдайға сай, оқу орындарына оң өзгерістер әкелуі – креативті инновациялық іс-әрекетті қалыптастыруының жемісі. Сондай-ақ, қалыптасқан креативті оқу іс-әрекет-

тің барысында – педагогтың білімді, икемділікті, дағдыны сапалы меңгеріп, өмірлік ұстанымын таңдап түсінуіне, тың шығармашылықты игеруіне қабілеті артады. Педагогтың білімінің сапалылығы іс-әрекет барысында қалыптасады.

Креативті оқу іс-әрекетін қалыптастыру – оқу міндетін шешуге бағытталса; танымдық іс-әрекеттің креативтілігі болашақ педагогтардың ойлау қабілетін оятып, әлемнің бейнесін жалпылай қалыптастырып, оқып жүрген ортадағы сан-алуан салалардың өзара байланыстарын бекітеді әрі танымдық іскерлігін қалыптастыруда қабылдау, зейін, ойлау, елес және т.б. психикалық қасиеттер бірлігінде дамиды [Жолдасбеков А.А., Оспанова Б.А., Жолдасбекова К.А., 2013, 410 б.].

Педагог маманның кәсіби біліктілігі мен педагогикалық құзыреттілігінің негізгі компоненттерінің бірі, өзіндік білімі мен жетістіктерін ой елегінен өткізіп, бағалаудың құралы – рефлексия.

Рефлексия – адамның өз істерінің мәнін түсініп, оны ойлану барысында өз-өзіне нені қалай жасағаны туралы толық және анық есеп беруі [Жолдасбеков А.А., Септемирова А.Ж., Ғылымдар Академиясы Хабаршысы, 2018, *№5, 63-68 б.*].

Педагогикалық креативті іс-әрекеттер ерекшеліктеріне байланысты педагогикалық шығармашылық ұғымы кеңінен қолданылады.

Н.Д. Никандрова және В.А. Кан-Калик шығармашылық қызметтің үш саласын көрсеткен:

– әдістемелік-шығармашылық (педагогикалық жағдайларды талдау нәтижесінде);

– коммуникативтік-шығармашылық (педагогикалық үрдістің қатысушылармен өзара іс-қимылдары);

– шығармашылық өзін-өзі тәрбиелеу (педагогтың өзінің шығармашылық даралығын сезінуі).

Педагогикалық шығармашылық үнемі өзгеретін жағдайларда педагогикалық міндеттерді шешу үрдісінде ұсынылады десе [Кан-Калик В.А., Д. Никандров, 1990, 140 с.], американдық психолог Э.Фромның анықтамасы бойынша «шығармашылық – бұл – тани білу, жаңа бір нәрсені анықтауға ұмтылу және өз тәжірибесін терең түйсіне білу қабілеті» [Нағымжанова Қ.М., *2010*].

Философиялық сөздікте «шығармашылық – қайталанбайтын тарихи-қоғамдық мәні бар, жоғары сападағы жаңалық ашатын іс-әрекет», – деген [Философиялық сөздік, Қазақ энциклопедиясы, 1996 , 525 б.].

Қазіргі аса қарқынды дамыған кезеңдегі жетістіктер – ғалымдардың креативті шығармашылық іс-әрекетінің нәтижесі.

Шығармашылық дегеніміз – тұлғаның белсенділігі, қабілеті және жеке іс-әрекетінің ең негізгі формасы.

Креативті іс-әрекеттің мақсаты – адамдардың өмірін жаңа шығармашылықпен қайта жаңғыртуға бағытталады әрі тұлға дамуының негізі және шешуші факторы болып есептеледі.

Креативті педагогикалық іс-әрекет негізінде педагогтың креативті көрсеткіші айқындалды (2-сурет).

Сурет-2. Педагогтың креативті көрсеткіші

Креативті педагогикалық іс-әрекетті тиімді жүргізу нәтижесінде тұлғаның маңызды кәсіби қасиеттері мен жаңашыл білімділік қабілеті қалыптасады:

– жаңа және дәстүрлі емес оқу нысандарын меңгеру;

– компьютерлік технологияны қолдана білу;

– бірегей идеялар мен шешімдерді танып, қуаттау;

– интерактивті тақтаны еркін пайдалану;

– өзіндік креативті шешім қалыптастыру және т.б.

Қорыта келе, креативті педагогикалық іс-әрекеттің негізінде болашақ педагогтың тұлғалық бағдары рухани байлығы, мәдениеті мен саналы креативті ойлауы, өзіне және қоғамға қажетті қабілеттері мен өз ізденістері арқылы білімін тереңдетуі, функционалды сауаттылыққа үйренуі, күллі сапалары мен мінез-құлқын жетілдіруі қалыптасады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Хмель Н.Д. Педагогический процесс в общеобразовательной школе, – Алма-Ата: Мектеп, 1984. – 134 с.
2. Щербаков А.И., Мудрик А.В. Психология учителя // Возрастная и педагогическая психология: Учебник для студентов пед. инс-тов / Под ред. А.В.Петровского. – М.: Просвещение, 1979. – 288 с.
3. Бұзаубақова К.Ж. Педагогикалық мамандыққа кіріспе. Оқу құралы – Тараз: ТОО «Графика-Ю», 2015. – 235 б.
4. Романова Е.Н. Педагогические условия формирования готовности младших школьников к креативной в условиях села: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01 / Романова Елена Николаевна. Йошкар-Ола, 2012. – 184 с.
5. Брушлинский А.В. Деятельность, действие и психическое как процесс // Вопросы психологии. 1984. – № 5. с. 17-29.
6. Абульханова – Славская К.А. Психология и сознание личности. Избранные психологические труды. – М.: РГБ, 2004. – 216 с.
7. Асмолов А.Г. Содействие ребенку – развитие личности //Новые ценности образования. – М.: Изд-во МПСИ, 2010. – 388 с.
8. Волкова Е.Н. Субъектность педагога: Теория и практика: автореф. дис. ...докт. пс. наук: 19.00.07 / Волкова Елена Николаевна. – М., 1998. – 42 с.
9. Берденова А.С. Инновациялық технологияларды қолдануда студенттердің белсенділігін арттыру жолдары //Қазақстанның ғылымы мен өмірі, 2019. №7/2. –129-132 б.
10. Жолдасбеков А.А., Оспанова Б.А., Жолдасбекова К.А. Креативті психология / Оқулық. – Алматы, 2013. – 410 б.
11. Жолдасбеков А.А., Септемирова А.Ж. Болашақ кәсіптік оқыту педагогтарының креативті құзыреттілігін қалыптастыру //Педагогикалық Ғылымдар Академиясы Хабаршысы, 2018. №5. – 63-68 б.
12. Кан-Калик В.А. Педагогическое творчество/В.Кан-Калик, Д.Никандров. – М.: Педагогика, 1990. – 140 с.
13. Нағымжанова Қ.М. Университет студенттерінің педагогикалық креативтігін инновациялық білім беру ортасында қалыптастырудың ғылыми негіздері: пед.ғыл.докт. ...дис: 13.00.01/ Қарақат Мукашовна Нағымжанова. – Алматы, 2010.
14. Философиялық сөздік /ред. Р.Н.Нұрғалиев. –Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1996. – 525 б.

УДК 37.013.8

Сыдыкбекова Марианна Амангельдыевна,
п.ғ.к., аға оқытушы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ.

Мамилина Самал Кайратовна,
магистр, аға оқытушы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ.

БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ КӨМЕГІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйіндеме: Бұл мақалада көптеген балалар мен жасөспірімдер қоғам дамуының қазіргі кезеңінде құрдастары мен ата-аналары тарапынан зорлық-зомбылыққа жиі ұшырауы. Нәтижесінде олар агрессивті болып, қылмыстық элементтердің қолына түседі және қылмыс жасайтындығы қарастырылады. Бұл үрдістер кәмелетке толмағандардың қадағалаусыздығы мен құқық бұзушылықтарының алдын алу, олардың құқықтарын қорғау, әлеуметтік оңалту және бейімдеу проблемаларын кешенді шешу, сондай-ақ мінез-құлқында әртүрлі ауытқулары бар балалар мен жасөспірімдерге ізгілікті және алдын алу тәсілдерінің қажеттілігін куәландырады.

Тірек сөздер: Жасөспірімдер, қылмыс, кәмелетке толмағандар, үрдіс.

Резюме. В данной статье рассматривается дети и подростки которые часто сталкивается с насилием со стороны сверстников и родителей на современном этапе развития общества. В результате они становятся агрессивными, становятся ли преступными элементами и совершают преступления. Эти тенденции свидетельствуют о необходимости комплексного решения проблем профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних, защиты их прав, социальной реабилитации и адаптации, а также гуманности и профилактических подходов к детям и подросткам с различными отклонениями в поведении.

Ключевые слова: подростки, преступность, несовершеннолетние, процесс.

Summary: This article examines children and adolescents who often face violence from their peers and parents at the current stage of development of society. As a result, they become aggressive, become criminal elements and commit crimes. These trends indicate the need for a comprehensive solution to the problems of preventing neglect and delinquency of minors, protecting their rights, social rehabilitation and adaptation, as well as humane and preventive approaches to children and adolescents with various behavioral disorders.

Keywords: teenagers, crime, minors, process.

Кеңес Социалистік Республикалар Одағының құлдырауы ең алдымен, әлеуметтік-экономикалық мәселелердің қиындағандығы туралы айтты. Қазақстан Республикасында 1990 жылдардағы дағдарыс және нарықтық экономикаға көшу жұмыссыздықтың өсуіне, өндірістің құлдырауына және жабылуына әкеп соқты. Өз кезегінде бұл халықтың өмір сүру деңгейінің төмендеуіне алып келді, отбасылардың ыдырауы мен тозуының санын арттырды, балалар мен жасөспірімдер арасында панасыздықтың өсуіне алып келді. Осыған байланысты балалар жезөкшелігі, маскүнемдік және нашақорлық, балалар үйлерінің толып кетуі, жастар арасындағы жұмыссыздық, ата-аналардың балаларды мектепке дайындауға және жіберуге қабілетсіздігі, аула клубтарын, үйірмелерді, спорт секцияларын жабу, кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі комиссиялар мен инспекциялардың штатын қысқарту сияқты жағымсыз құбылыстар пайда болады.

Балалық шақтың әл-ауқаты баланы тәрбиелеу мен әлеуметтендірудің негізгі институты ретінде отбасының жағдайымен анықталады. Отбасының жағдайы ең алдымен туған-туыстары мен жақындарын қамтамасыз ете алатын өмір деңгейімен анықталады. Статистикалық деректер көрсеткендей, 1992 жылы халықтың орташа 28%-ы нақты ақшалай табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен болған. Егер 1994 жылға дейін бұл көрсеткіш төмендеу үрдісі болса, 1995 жылы табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен отбасылар санының өсуі қайтадан байқалады. Мәселен, 1995 жылы кедей санатына кәмелетке толмаған балалары бар отбасылардың 55% жатқызылды, ал 1998 жылы біздің ел халқының 70% осындай болып шықты [Стат. Данные, 100-110 б.].

Ата–анасының қамқорлығынсыз қалған балалар саны ұлғаюда – «әлеуметтік жетімдер».

Тірі ата–анасы бар балалар жетімдер жағдайында болған мұндай құбылыс-табиғатқа қарсы, бірақ соған қарамастан, ол елде аса қауіпті ауқымға ие болады.

Соңғы жылдары көптеген ата-аналарды ата-ана құқықтарынан айыру туралы қанағаттандырылған талап арыздардың саны артты. Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың себептері негізінен әлеуметтік сипатқа ие. Осылайша, балалар үйлерінде тәрбиеленетін контингентті зерттеу кезінде әлеуметтік жетімдер алкогольді ішімдіктер, материалдық жағдайы нашар, әлеуметтік мінез-құлықтары бар, ата-аналары қамауында болған отбасыларынан шыққан балалар болып табылғаны анықталды.

Балалардың қадағалаусыздығына алып келетін отбасылық қолайсыздықтың бірнеше факторларын атап өтуге болады:

– әлеуметтік-экономикалық;

– медициналық-санитарлық;

– әлеуметтік-демографиялық;

– әлеуметтік-психологиялық (ерлі-зайыптылардың, ата-аналар мен балалардың даулы қатынастарымен, ата-аналардың педагогикалық дәрменсіздігімен және олардың төмен жалпы білім беру, мәдени деңгейімен, деформацияланған құндылық бағдарларымен отбасылар);

– криминалдық [Стат. Данные, 30 б.].

Кәмелетке толмағандардың ерте жыныстық өмірі венерологиялық аурулар мен АИТВ жұқтырғандар санының өсуіне алып келді.

Бұл деректерді талдау балалар денсаулығының жай-күйі нашарлап қана қоймай, медициналық-педагогикалық проблема болып отыр деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді [Стат. Данные, 110 б.].

Білім, Қазақстандағы балалық кезеңнің қазіргі жай-күйінің көрсеткіші ретінде оң және теріс құбылыстармен сипатталады.

Оң құбылыстарға, жалпы білім беретін мекемелерді демократияландыруды, ізгілендіруді, ізгілендіруді, компьютерлендіруді, ақпараттандыруды, интеграциялауды және саралауды, жалпы білім беруді әртараптандыруды жатқызуға болады, ол баланың жеке ерекшеліктері мен бейімділігін ескере отырып, оқытудың нысандары мен әдістерін таңдау құқығын қамтамасыз етеді.

Балалар мен жастар арасындағы қылмыстың өсуін болдырмау мақсатында мемлекет барлық алдын алу шараларын қабылдайды, барлық теориялық тұжырымдамалар мен практикалық тәсілдерді кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен алдын алу жұмыстарының жалпы жүйесіне кеңейтеді және біріктіреді.

1995 жылғы 23 наурызда Қазақстан «Бала құқықтары туралы Конвенцияны» ратификациялайды. Осы Конвенцияны бекіткеннен кейін Қазақстан қолданыстағы отбасы заңнамасын осы Конвенцияның талаптарына, сондай-ақ Қазақстан Республикасының нормативтік-заңнамалық құқықтарына сәйкес келтіру міндеттемесін өзіне қабылдайды.

Мемлекет, сондай-ақ олар үшін қиын жағдайға тап болған балаларға көңіл бөледі. Бала құқығын қорғау және қорғау жөніндегі барлық міндеттерді ол муниципалдық органдарға, мекемелерге, қоғамдық ұйымдар мен қорларға жүктеді. Олардың міндеттеріне тәрбиелеу, жұмысқа орналастыру, емдеу, әлеуметтік оңалту және осындай қорғауға мұқтаж балаларды анықтау кіреді.

Олар балаларды тәрбиелеу мен оқыту жөніндегі өз міндеттерін орындамайтын, олардың мінез-құлқына теріс әсер ететін немесе оларға қатал қарым-қатынас жасайтын ата-аналарды анықтау бойынша іс-шаралар өткізеді. Ішкі істер органдары кәмелетке толмаған құқық бұзушыларды уақытша оқшаулау орталықтарына орналастыру үшін келесі тұлғалар қатарынан құжаттарды дайындауға қатысады:

1. Соттың үкімі немесе судьяның қаулысы бойынша жабық үлгідегі арнаулы оқу-тәрбие мекемелеріне жіберілетін;

2. Соттың қаулысы негізінде қылмыстық жауаптылыққа жатпайтын кәмелетке толмағандар оларды жабық үлгідегі арнаулы оқу-тәрбие мекемелеріне орналастыру туралы мәселені сот қарауын уақытша күтетін кәмелетке толмағандар КТУОБО-ға (Кәмелетке толмағандарды уақытша оқшаулау және бейімдеу орталықтары) 30 тәулікке дейінгі мерзімге жіберілуі мүмкін, егер:

– кәмелетке толмағанның өмірін немесе денсаулығын қорғауды қамтамасыз ету қажеттілігі;

– қайта қоғамдық қауіпті әрекеттің алдын алу қажеттілігі;

– кәмелетке толмаған адамның тұрғылықты жері, баратын жері жоқ;

– кәмелетке толмағанның сотқа келуден немесе медициналық куәландырудан қасақана жалтаруы;

– жабық үлгідегі арнайы оқу-тәрбие мекемелерінен өз еркімен кеткендер;

– егер олардың жеке басы анықталмаса немесе бұл адамның тұрғылықты жері, баратын жері болмаса немесе Қазақстан Республикасының аумағында тұрмаса, әкімшілік жауапкершілікке әкеп соғатын құқық бұзушылық жасаған адамдар [СССР, ЦК КПСС, 100 б.].

Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі инспекциялар сотқа енгізу үшін қажетті материалдарды, кәмелетке толмағандарға, олардың ата-аналарына немесе заңды өкілдеріне Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген ықпал ету шараларын қолдану туралы ұсыныстарды дайындауға қатысады. Сонымен қатар, олар әділет органдарының қылмыстық - атқару инспекцияларына кәмелетке

толмағандарға Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген ықпал ету шараларын қолдану туралы ұсыныстар енгізеді және қатысады.

Ішкі істер органдарының кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі бөлімшелері кәмелетке толмағандармен жеке профилактикалық жұмыстар жүргізеді, олар:

– дәрігердің тағайындауынсыз есірткі немесе психотроптық заттарды қолданады немесе есеңгіретететін заттарды қолданады;

– әкімшілік жаза шараларын қолдануға әкеп соққан құқық бұзушылық жасайды;

– қылмыстық жауаптылыққа жатқызылмайды, сонымен бірге қатарынан жауаптылық;

– әкімшілік жауапкершілік басталатын жасқа жеткенге дейін құқық бұзушылық жасайды;

– психикалық бұзылумен байланысты емес психикалық дамудағы артта қалу салдарынан қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды;

– қылмыс жасады деп айыпталады немесе күдіктенеді және оларға қатысты қамауға алумен байланысты емес бұлтартпау шаралары таңдалған;

– қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінен босатылады, егер олар аталған мекемелерде болған кезеңде режимді бұзуға жол берсе, құқыққа қарсы әрекеттер жасаса және босатылғаннан кейін әлеуметтік қауіпті жағдайда болса, әлеуметтік көмек пен оңалтуды қажет етсе, жабық үлгідегі арнаулы оқу-тәрбие мекемелерінен қайтып оралады.;

– онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыс жасағаны үшін сотталған және сотпен тәрбиелік Ықпал етудің мәжбүрлеу шараларын қолдану арқылы жазадан босатылған [Л.С. Алексеева, 60 б.].

Маскүнемдіктің, нашақорлықтың, уытқұмарлықтың, құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың алдын алу мақсатында оқу орындарында ішкі істер басқармасының Кәмелетке толмағандар істері жөніндегі инспекторлары нарколог-дәрігерлермен бірлесіп әңгімелесулер өткізіп, құқықтық, наркологияға қарсы, алкогольге қарсы тақырыптарға дәрістер оқиды, оқудан жалтарған, спирттік ішімдіктерді, есірткі және таблеткалы заттарды пайдаланатын кәмелетке толмағандарды анықтау мақсатында рейдтер жүргізеді.

Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі инспекцияның мектептерімен бірлесіп «Жасөспірім», «Жұмыспен қамту», «Бос уақыт», «Қадағалау» профилактикалық рейдтеріне қатысады. Анықталған жасөспірімдерді профилактикалық есепке қояды, ал мектеп пен ата-аналарды жауапкершілікке тартады.

Алайда, кәмелетке толмағандармен неғұрлым құзыретті жұмыс істей алатын психологтар мен әлеуметтік педагогтердің Штаттарының жоқтығы, инспекторлардың тарапынан баланың жеке құқықтарын өрескел қарым-қатынас және жеке басын кемсіту түрінде бұзуға жол беріледі.

Соңғы уақытта Қазақстан экономикасы тұрақтана бастады, мемлекет азаматтардың әлеуметтік проблемаларына көбірек көңіл бөле бастады, ауылдық және қалалық жерлерде мектептен тыс мекемелердің ашылуына бюджет қаражатын көбірек бөле бастады.

1990 жылдың аяғында Қазақстанда әлеуметтік жұмысты жетілдіру мәселесі өткір тұрды. Қазақстан Республикасының 2000 жылғы «Білім туралы» Заңының 6 бабына сәйкес жоғары білім беру жүйесінде 52.15.00 «Әлеуметтік жұмыс» мамандығы ашылды. Бұл мамандық әлеуметтік жұмыс оқытушысы, сарапшы, референт, нұсқаушы, инспектор-болжамшы, маман, консультанты келесі бағыттар бойынша даярлауды қарастырады:

– әлеуметтік қызмет көрсету орталықтары үшін;

– психологиялық-педагогикалық көмек көрсету орталықтары үшін;

– қайырымдылық үйлері үшін;

– мүмкіндіктері шектеулі адамдарды оңалтуға бағытталған орталықтар үшін;

– Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігі, оның облыстық, қалалық, аудандық мекемелері үшін;

– орта оқу орындары, лицейлер, гимназиялар үшін;

– ғылыми-зерттеу мекемелері мен ұйымдары үшін [Л.Я. Олиференко, 48 б.].

«Әлеуметтік қызметкер», «Әлеуметтік педагог» және «Әлеуметтік жұмыс жөніндегі маман» мамандықтары Қазақстанда туындаған көптеген мәселелерді шешу үшін қажет. Олардың қызметтерінің көмегімен адам мен қоғамның әлеуметтік мәселелерін шешуге болады:

– Әлеуметтік және психологиялық жанжалдар, дағдарыстық, стресстік жағдайлар;

– мұқтаждық пен кедейлік;

– зорлық-зомбылық және кемсітушілік;

– ұлттық мәселелер және көші-қон;

– қылмыс және құқық бұзушылық;

– жұмыссыздық және кәсіби бейімделу;

– қорғаншылық, қамқоршылық, асырап алу;

– ата-аналар қатыгездік және т.б. [Республика Казахстан Законы, 20 б.].

Жаңа педагогикалық көзқарас әсіресе кәмелетке толмағандардың проблемасымен айналысатын мектеп пен мекемелерде қажет. Пән бойынша базалық білімі бар мұғалім емес, заң, медициналық, психологиялық білім негіздері бар кең бейінді педагог қажет. Өкінішке орай, осы мамандықтың көптеген түлектері әлі күнге дейін әлеуметтік қызметтермен талап етілмеген. Жеке басшылар мен педагогтар бұл мамандықты қажетсіз деп санайды, өйткені бұл мәселені кез келген сынып жетекшісі шеше алады.

Қазақстанда білім берудің барлық салала-

рында әлеуметтік педагогтар жоқ. Сонымен қатар, Қарағанды және Петропавл облыстарында әлеуметтік жұмыс жүйесі жақсы жолға қойылып, ұйымдастырылғанын атап өткен жөн.

Әлеуметтік педагогтар девианттық мінез-құлықты бала бар отбасыларға барады, девианттық проблемамен айналысатын қоғамдық ұйымдар мен мекемелермен тығыз байланыста жұмыс істейді, тәрбие үдерісіне бақылау жасайды және қатысады, балаға бейімделуге, қоғамда өзін-өзі бекітуге көмектеседі.

Осылайша, бұл мамандық әлеуметтік қызмет жүйесінде өте қажет, өйткені ол баланың қоғамдағы әлеуметтенуінің көптеген мәселелерін шешеді,балада туындайтын жанжалдарды бақылайды және реттейді. Қазіргі уақытта ведомстволық нормативтік және нұсқаулық-әдістемелік базаның жеткіліксіздігі, осы мамандық бойынша кәсіби құралдардың жұмыс істемейтіні байқалады, бұл оны жетекші мамандардың дербес әзірлеуі қажеттілігіне әкеледі.

Сонымен қатар, әлемнің көптеген елдерінде әлеуметтік қызметкердің мынадай кәсіби рөлі бар:

– клиенттерде анықтау, яғни қиындық көретін немесе қауіп жағдайында жүрген адамдарды немесе адамдар тобын анықтау;

– клиенттің проблемаларын шешетін қызметтерге адамдарды бағыттау. Мақсаты әлеуметтік қызметтердің жұмысын үйлестіру, адамдарға олардың әлеуетін тиімді пайдалануға мүмкіндік беру;

– жанжал жасаушы тараптар: екі адам, адам және топ немесе екі топ арасында келісім табу. Мақсат-келіспеушіліктерді шешу және адамдарды бірге және өнімді жұмыс істеуге үйрету;

– көмекке мұқтаж адамдардың құқықтарын қорғау. Мақсаты-қызмет көрсету сапасын арттыру, клиенттерге көмек көрсету, заңдарға және қалыптасқан әлеуметтік жұмыс тәжірибесіне өзгерістер енгізу.

Бүгінде Қазақстанда кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарын жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды дер кезінде талдай алатын ғылыми-практикалық тетікті құру үшін барлық жағдайлар бар. Кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғайтын және алдын алу сипатындағы нормативтік-құқықтық құжаттар әзірленеді.

Бұл салада ғылыми зерттеулер саны бойынша үлкен емес, бірақ мазмұны бойынша көп қырлы. Ғалымдар тәрбиешінің арнайы мектеп жағдайында кәмелетке толмағандармен жұмыс істеу ерекшеліктерін, педагогикалық асқынудың психологиялық аспектілерін, қиын жасөспірімдермен кәсіптік бағдар беру жұмыстарын, қиын бала отбасымен жұмыс істеуді, балалардың денсаулық жағдайына педагогикалық асқынудың әсерін қарастырады, осы санаттағы балалардың мінез-құлықтық бұзушылықтарын талдайды.

Мәселені зерттеумен криминалистер, дәрігерлер, әлеуметтанушылар мен психологтар айналысады.

Психологтар құқық бұзушылық жасаған балалар мен жасөспірімдерді қоршаған іс-әрекет құбылыстарының психикасымен барабар көрініс табуы тұрғысынан зерделейді, балалардың құқық бұзушылықтарының уәждемесін анықтайды, оларды «Аномальды балалар», «Қиын балалар, психикалық дамуы тежелген, ақыл-ой, жүйке-психикалық және сөйлеу ауытқулары әртүрлі дәрежедегі (Ж.И. Намазбаева) деп анықтайды [Ж.И. Намазбаева, 45 б.].

Медиктер балалардың психосоматикалық кереғарлығы, ағзаның жедел дамуы, балалар мен жасөспірімдердің психикасына, олардың өсіп келе жатқан ағзасына құлайтын стресстік және психологиялық жағдайларға бейімделуінің қиындықтары, эмоциялық-ерік процестерінің тұрақсыздығын, олардың дамуындағы секірісшілікті (Г.М. Құдиярова, Р.А. Дабагян, Р.К. Піралиева) көрсетеді және оларды девиантты мінез-құлықты балалар деп атайды [Г.М. Құдиярова, Р.А. Дабагян, Р.К. Піралиева].

Р.А. Дабагян балалардың мінез-құлқындағы ауытқулар баланың ауруын тудыруы және тітіркендірушілік, қозу, агрессия, сабақтарда бейімсіздік, педагогтармен жиі қақтығыс түрінде көрініс табуы мүмкін деп санайды. Көптеген педагогтар мұндай балаларды қиын деп санайды. Р.А. Дабагян Денсаулық дамуының ерекшеліктерін ескере отырып, мінез-құлық ерекшеліктері бойынша келесі жіктемені әзірледі:

– тұрақсыз тұлғалар;

– тиімсіз позитивті-жағымсыз мінезді балалар;

– психикалық дамуы тежелген балалар [Р.А. Дабяган, 65 б.].

Осыған байланысты автор түрлі педагогикалық әдістерді, тәрбие жұмысының нақты түрлерін және мінез-құлқында ауытқулары бар балаларға медициналық көмек көрсетуді ұсынады.:

– емдеу-сауықтыру жұмысы (мектеп педиатрларының, сондай-ақ басқа да медициналық мамандардың тереңдетілген тексеруін көздейді));

– психологиялық және психопрофилактикалық жұмыс (психогигиеналық дағдыларды дамытуға бағытталған, балалардың темекі шегуге, алкогольге және есірткіге теріс қатынасын қалыптастырады);

-емдеу-педагогикалық жұмыс (режимді, бақылауды дұрыс ұйымдастыруға, балаларды спорт секцияларына, үйірмелерге және т. б. тартуға бағытталған.);

– профилактикалық жұмыс (мінез-құлқында ауытқулары бар балаларды анықтауға бағытталған) [Р.А. Дабяган, 70 б.].

Кәмелетке толмағандарға қатысты сот төрелігі жүйесінде белгілі бір өзгерістер орын ала-

ды. Кәмелетке толмаған қылмыскерлермен алдын алу жұмыстарын жақсарту үшін Қазақстанда ювеналды соттарды енгізу қажет, өйткені осы кезеңде қолданыстағы кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен жұмыс істеу әдістері, тәсілдері мен тәсілдері түпкілікті қайта қарауды қажет етеді.

Кәмелетке толмағандарға қатысты жаңа қылмыстық сот төрелігінің мақсаты ретінде қоғамның барлық мүшелерін, әсіресе балаларды, өзінің қадір-қасиетінің сезімін тануды, сондай-ақ олардың бостандық пен әділеттілікке негізделген құқықтарының теңдігі мен иеліктен алынбауын тануды декларациялау маңызды. Құқық бұзушының кәмелетке толмағандығы негізінде заң нормаларын жеңілдетуді көтермелеу керек. Бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны тек ауыр қылмыс жасағаны үшін ғана қолдануға жол берілетін ерекше шара ретінде қарау қажет, бұл ретте ол жазаның осы түрі үшін заңда белгіленген ең төменгі шектермен шектелуге тиіс.

Балалар мен жасөспірімдер арасындағы девиацияға қарсы күрестің ұсынылған шаралары баланың құқықтарын қорғауға мүмкіндік береді, бұдан басқа, әлеуметтік-құқықтық қызметтерді әзірлеу және кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен және қадағалаусыз адамдармен алдын алу жұмыстарының мақсатты бағдарламасын жасау орынды.

Осылайша, 1980-1990 жылдардың басында қазақстандық ғалымдар қиын жағдайды жеңу, педагогикалық асқыну проблемасын теориялық тұрғыдан ғана емес, сонымен қатар іс жүзінде профилактикалық жұмысты белсенді жүзеге асыра бастағанын атап өтуге болады.

В.В. Трифоновтың, Г.Ж. Менлібековаңың, Ш.Ж. Колумбаеваның зерттеулерінде болашақ мұғалімнің қиын балалармен жұмыс істеуге даярлығының көптеген аспектілері қарастырылды; Л.В. Лысенко қиын жасөспірімдердің ата-аналарымен жұмыс істеу маңыздылығына назар аударды; Р.А. Дабагян қиын балалардың мінез-құлқындағы ауытқуларды олардың денсаулығының нашар жағдайымен байланыстырды; В.Г. Баженов оқушылардың қиын жағдайынан психологиялық-педагогикалық позициядан өту жолдарын қарастырды.

Әлеуметтанушы – ғалымдардың, психологтардың және заңгерлердің міндеттерінің бірі-девиантты мінез-құлықты балалармен профилактикалық жұмыстың жаңа нысандары мен әдістерін табу, кәмелетке толмағандарға қатысты нормативтік-құқықтық актілерді әзірлеу, балалар мен жасөспірімдерге ізгілікті және алдын алу тәсілдерін ұсыну.

Бұл мәселе қоғамдағы, атап айтқанда – зауыттар мен фабрикалардың жабылуы, жұмыссыздыққа, ересектер мен кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстардың өсуі. Стратификация деп аталатын мүліктік қабаттасу қазақстандық қоғамды бай және кедей класының пайда болуына және еңбекшілердің орта класының жоғалуына әкелді.

Көптеген балалар мен жасөспірімдер қоғам дамуының қазіргі кезеңінде құрдастары мен ата-аналары тарапынан зорлық-зомбылыққа жиі ұшырайды. Нәтижесінде олар агрессивті болып, қылмыстық элементтердің қолына түседі және қылмыс жасайды.

Бұл үрдістер кәмелетке толмағандардың қадағалаусыздығы мен құқық бұзушылықтарының алдын алу, олардың құқықтарын қорғау, әлеуметтік оңалту және бейімдеу проблемаларын кешенді шешу, сондай-ақ мінез-құлқында әртүрлі ауытқулары бар балалар мен жасөспірімдерге ізгілікті және алдын алу тәсілдерінің қажеттілігін куәландырады.

Девиантты және нәзік мінез-құлықты балалармен профилактикалық және тәрбие жұмысында Қазақстандық ғалымдар мен педагогтар үлкен қиындықтарға тап болды. Күрделі жағдайда бола тұра, олар осы мәселе бойынша ғылыми ізденістер мен зерттеулерді жалғастыруда, бейәлеуметтік мінез-құлқымен ерекшеленетін балалармен және жасөспірімдермен жұмыс жасаудың жаңа технологиялары мен әдістерін әзірлейді. Атап айтқанда, олар проблеманы шешудің келесі нұсқаларын ұсынды:

– девиантты және сыпайы мінез-құлықты балалар мен жасөспірімдерге медициналық-психологиялық-педагогикалық көмек көрсетудің ескі формалары мен әдістерін дамыту және жаңа түрлерін жасау;

– кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен әлеуметтік-алдын алу жұмыстарының ашық жүйесін ұйымдастыру;

– қиын жасөспірімдерді қайта тәрбиелеу процесін жетілдіруде ата-аналардың педагогикалық белсенділігін арттыру;

– девиантты және нәзік мінез-құлықты кәмелетке толмаған балалар мен жасөспірімдерге арналған оңалту және бейімдеу орталықтарын құру;

– Қазақстан Республикасында ювеналдық әділеттің қалыптасуын жеделдету.

Осының бәрі кәмелетке толмағандардың қадағалаусыз қалуының және құқық бұзушылықтарының алдын алудың, олардың құқықтарын қорғаудың мемлекеттік жүйесінің қызметін жетілдіру қажеттілігін шиеленістірді.

Кәмелетке толмағандармен профилактикалық жұмыс жүйесін дамытудың схемалық төртінші кезеңін (1991-2000 жж.) келесі түрде ұсынуға болады (1-суретті қараңыз).

1-сурет: Кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен профилактикалық жұмыс жүйесі (2009-2019 жылдар)

Кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен профилактикалық жұмыс жүйесі өзінің негізінде қорғау-қорғау тұжырымдамасы қағидаты бойынша құрылуға және кәмелетке толмағандарға әлеуметтік-құқықтық, психологиялық және медициналық-педагогикалық көмек көрсететін әртүрлі ведомстволық мекемелердің кең желісін қамтуға тиіс.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Справочник статистических показателей в системе здравоохранения Республики Казахстан. – Алматы: Казахинформцентр, 2006. – С. 100–110.
2 Статистические данные о работе ПДН и ЦВИАРН с несовершеннолетними (2000–2006 гг.) / ДОБ МВД РК. – Астана, 2006. – 130 с.
3 СССР. ЦК КПСС. О мерах по улучшению использования клубных учреждений и спортивных сооружений: Постановление ЦК КПСС от 12 июля 1980, № 40. – 100 с.
4 Справочное пособие по социальной работе / Л.С. Алексеева, П.В. Бобкова, Г.Ю. Бурлака [и др.]; под ред. А.М. Панова, Е.И. Холостовой. – М.: Юристь, 1997. – С. 17–18.
5 Социально-педагогическая поддержка детей группы риска: учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / Л.Я. Олиференко, Т.И. Шульга, И.Ф. Деметьева. – М.: Академия, 2002. – С. 46.
6 Республика Казахстан. Законы. О правах ребенка в Республике Казахстан от 8 августа 2002, № 17, ст. 154. – Алматы: Юрист, 2003. – С. 20.
7 Намазбаева Ж.И. Что такое личность? // Вестн. Науч.-пед. центра. – 1991. – № 1. – С. 240.
8 Кудиярова Г.М. Диагностика и социализация личности несовершеннолетнего правонарушителя. – Алматы, 2000. – 145
9 Пралиева Р.К. Психолого-педагогическая профилактика и реабилитация несовершеннолетних склонных к употреблению наркотиков и алкоголизма. – Алматы, 2004. – 170 с.
10 Дабяган Р.А. Проблемы взаимосвязи особенностей здоровья трудных детей и характере их поведения: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Алматы, 1990. – С. 65–70.

УДК 37.013.8

Сыдыкбекова Марианна Амангельдыевна,
п.ғ.к., аға оқытушы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ.

Мамилина Самал Кайратовна,
магистр, аға оқытушы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ.

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ ЖӘНЕ ТӘУЕКЕЛ ТОБЫНДАҒЫ БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІ ҚОЛДАУДЫҢ ҮЛГІЛЕРІ

Түйіндеме: Мақалада өзгеріп жатқан әлеуметтік-экономикалық жағдайларды ескере отырып, кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтары профилактикасының жаңа модельдері мен тұжырымдамалары енгізілуде. Тұжырымдаманы әзірлеу кезінде мемлекеттік органдар мен қызметтер осы критерийлерді практикада іске асырудың кешенділігі, дәйектілігі, сараланууы сияқты міндетті критерийлер ескеріледі. Әлеуметтік-психологиялық орталықтардың болуы бірқатар мәселелерді шешуге және кәмелетке толмағандарға медициналық-психологиялық көмек көрсету проблемасына жан-жақты қарауға көмектеседі.

Кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен алдын алу жұмысында жаңа технологиялар мен тәсілдерді пайдалану әлеуметтік-психологиялық жүйе жұмысының құрылымын жетілдіруге және балалар мен жасөспірімдер арасындағы девиантты мінез-құлықты еңсерудің бірқатар проблемаларын іс жүзінде шешуге сөзсіз көмектесетіндігі қарастырылады.

Тірек сөздер: ауытқушылық, құқық бұзушылар, медицина, жасөспірімдер, көмек көрмету.

Резюме. В статье рассматриваются внедрение новых моделей и концепции профилактики правонарушений несовершеннолетних в Казахстане. При разработке концепции учитываются такие обязательные критерии, как комплексность, последовательность, дифференциация практической реализации данных критериев государственными органами и службами. Наличие социально-психологических центров поможет решить ряд вопросов и всесторонне подходить к проблеме оказания медико-психологической помощи несовершеннолетним. Предусматривается, что использование новых технологий и подходов в профилактической работе с несовершеннолетними правонарушителями неизбежно помогает совершенствовать структуру работы социально-психологической системы и практически решать ряд проблем преодоления девиантного поведения среди детей и подростков.

Ключевые слова: аномалии, правонарушители, медицина, подростки, помощь.

Summary: The article considers the introduction of new models and concepts for the prevention of juvenile delinquency, taking into account changing socio-economic conditions. When developing the concept, such mandatory criteria as complexity, consistency, and differentiation of practical implementation of these criteria by state bodies and services are taken into account. The presence of social and psychological centers will help solve a number of issues and comprehensively approach the problem of providing medical and psychological assistance to minors. It is envisaged that the use of new technologies and approaches in preventive work with juvenile offenders inevitably helps to improve the structure of the socio-psychological system and practically solve a number of problems of overcoming deviant behavior among children and adolescents.

Keywords: anomalies, offenders, medicine, teenagers, help.

Қазақстан қоғамындағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістер реформалаудың күрделі кезеңдерімен және экономикадағы, саясат пен білім берудегі жаңашылдықтармен қатар жүреді. Мемлекет тәуекел тобындағы балалар мен жасөспірімдерге арналған профилактикалық және әлеуметтік-психологиялық қызмет жүйесінің жаңа тәсілдерін іздестіруді қажет етеді.

Бүгінгі таңда Қазақстанда әлеуметтік-психологиялық қызметте инновациялық тәсілдер белсенді дамып, енгізілуде. Ауытқыған мінез-құлықты жасөспірімдермен профилактикалық жұмыс жүйесі келесі бағыттар бойынша жүзеге асырылады:

– әр баланы дамыту мүддесінде білім беру жүйесін жетілдіру, білім беру бағдарламаларының көптүрлілігін қамтамасыз ету, жасөспірімдерді дамытудың жеке ерекшеліктеріне сәйкес оларды таңдау мүмкіндігі, ауытқушылық мінез-құлықты дер кезінде диагностикалау және

кәмелетке толмағандарға қатысты алдын алу іс-шараларын ұйымдастыру;

– девиантты мінез-құлықты балалар мен жасөспірімдерді медициналық-психологиялық-педагогикалық көмек көрсету және қолдау бойынша әлеуметтік қызметті дамыту;

– құқық қорғау органдары жүйесінде балалармен және жасөспірімдермен жұмысты жетілдіру;

– кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен әлеуметтік-педагогикалық жұмыс жүйесінде жаңа білім беру технологияларын құру және енгізу;

– атқарушы билік және білім басқармасы деңгейінде кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау бойынша нормативтік-құқықтық заңмен қамтамасыз ету;

– педагогикалық кадрларды осы ерекше санаттағы оқушылармен жұмысқа дайындау.

Өзгеріп жатқан әлеуметтік-экономикалық жағдайларды ескере отырып, кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтары профилактикасының жаңа модельдері мен тұжырымдамалары енгізілуде. Тұжырымдаманы әзірлеу кезінде мемлекеттік органдар мен қызметтер осы критерийлерді практикада іске асырудың кешенділігі, дәйектілігі, сараланuы сияқты міндетті критерийлерді ескереді [С.А. Беличева, 32 б.].

Балалар құқық бұзушылықтарының алдын алудың жаңартылған жүйесін әзірлеу кезінде мемлекеттік құрылымдар девиантты мінез-құлықты балалармен әлеуметтік-педагогикалық және психологиялық жұмыстың оңтайлы құралдарын, нысандары мен әдістерін табу қажеттігіне сүйенді. Мұндай жүйені іске асыру кезінде мынадай факторларды ескеру орынды:

– микросоциумда тәрбиелеу ортасын құру (ұйымдастырушылық-педагогикалық аспект);

– отбасы тұратын жерде балаларды тәрбиелеу мен дамытудың әлеуметтік-педагогикалық базасын құру және дамыту;

– ата-аналар мен педагогтарға балаларды психологиялық-педагогикалық зерделеуге, отбасылық тәрбие жағдайларын сауықтыруға көмек көрсету;

– тәуекел тобына кіретін балалармен әлеуметтік-түзету жұмыстарын жолға қою;

– балалармен қарым-қатынаста сенім атмосферасын құру арқылы қарым-қатынас орнату, психологиялық жайлылық жасау;

– шағын ауданда отбасылық демалыс және спорттық-сауықтыру жұмыстарын ұйымдастыру;

– қосымша білім беру мекемелерін, құқық қорғау органдарын, волонтерлерді, медицина қызметкерлерін бірлескен педагогикалық қызметке тарту;

– девиантты мінез-құлықты балалармен әлеуметтік-психологиялық жұмысты нормалау және құқықтық қамтамасыз ету.

Девиантты мінез-құлықты балалармен және жасөспірімдермен профилактикалық жұмыс жалпы білім беретін және мектептен тыс мекемелер базасында жүзеге асырылады. Бұл жұмыс келесі бағыттарда жүзеге асырылады:

а) алдын алу қызметі (бұл қызмет балаға қоршаған ортаға бейімделуде алдын алу және көмек көрсетуді, әлеуметтік педагог пен психологтың бірлескен жұмысын, есепте қолайсыз отбасылардың балалары мен жасөспірімдері бар, құқық қорғау органдарымен, үкіметтік емес ұйымдармен, БАҚ-пен тығыз байланысты көздейді);

б) медициналық-психологиялық-педагогикалық қызмет (психологиялық көмек, балалар мен жасөспірімдердің бейәлеуметтік мінез-құлқын ерте диагностикалау, баламен және адамдармен, оның айналасындағылармен, ата-аналармен жеке жұмыс, отбасы мен сыныпта микроклиматты зерттеу);

в) түзету-оңалту жұмысы (балаға оның құқықтарын қалпына келтіруге көмек көрсету және болашақта белсенді қызмет ету мүмкіндігі).

г) девиантты мінез-құлықты балалар мен жасөспірімдерге шұғыл әлеуметтік-психологиялық-педагогикалық көмек көрсету

Әлеуметтік-педагогикалық қызметте әлеуметтік педагог пен психолог ерекше рөл атқарады, оның міндетіне баланы, жасөспірімді әлеуметтік қорғау, оған әлеуметтік және медициналық көмек көрсету, оны оқытуды, бос уақытын, оңалтуды және қоғамға бейімделуді ұйымдастыру қабілеті кіреді. Әлеуметтік педагог пен психологтың қызметі балаларға әлеуметтік-педагогикалық және психологиялық көмек көрсетудің жаңа тұжырымдамаларын, әдістемелерін және технологияларын әзірлеу кезінде басым болып табылатын түбегейлі жаңа тұжырымдамалық және ұйымдастырушылық-педагогикалық тәсілдерге сүйенуі тиіс.

Қазіргі уақытта қоғамның жеке тұлғаның әлеуметтік ортасына педагогикалық ықпал етуді күшейту қажеттілігі жеке тұлғаны әлеуметтендіруде жетекші фактор болып отыр. Қазіргі Әлеуметтік педагогика авторларының бірі А.В. Мудрик анықтайды әлеуметтік тәрбие «Жоспарлы түрде жағдай жасау үшін салыстырмалы түрде мақсатты даму процесінде адамның оның әлеуметтендіру» [А.В. Мудрик, 153 б.].

Қазақстанда соңғы уақытта жаңа үлгідегі мекемелер пайда болды: отбасы мен балалардың әлеуметтік денсаулығы, қиын жасөспірімдерді әлеуметтік оңалту орталықтары. Балалар мен жасөспірімдерге психологиялық-педагогикалық көмек көрсететін орталықтар мен қызметтер желісі дамуда, университеттерде жаңа мамандық – «Әлеуметтік педагог» ашылды. Әлеуметтік педагог баланы өз пікірін білдіре алатын дербес тұлға ретінде таниды, оның әлеуметтік бөліністе қалыптасу процесін талдайды, оның міндеттері мен қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Әлеуметтік педагог балаға зиян келтіретін іс-әрекеттер жасамай тәрбиеленушінің көптеген мәселелерін шешеді[А.В. Мудрик, 62 б.].

Әлеуметтік педагог пен психологқа қойылатын басты талаптар – бұл балаларға деген махаббат, жоғары адамгершілік, педагогикалық такт, гуманизм, балаларды тәрбиелеудің формалары мен әдістерін кәсіби меңгеру, коммуникативтік, әртістік.

Балалар мен жасөспірімдерге әлеуметтік-педагогикалық және психологиялық көмек көрсету кезінде әлеуметтік педагог, психолог, педагогтың негізгі мақсаты:

– кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың ауытқушылық мінез-құлқын анықтауға бағытталған аналитикалық-диагностикалық қызмет;

– балалар мен жасөспірімдердің ауытқушылықты (девиантты) және қылмыстық (нәзік) мінез-құлқының алдын алу бойынша профилактикалық шаралар жүйесін ұйымдастыру;

– тұрмысы нашар отбасылармен жұмыс, әлеуметтік институт ретінде отбасының бірегей мүмкіндіктерін жан-жақты нығайту, қалпына келтіру, ояту; девиантты мінез-құлықты балалармен жұмыс жасауда отбасына сүйену;

– баланың (жасөспірімнің) іс-әрекетін өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі оқытуға бағыттау, өз өмірін өз бетінше ұйымдастыруға және іс-әрекеттерін талдауға дағдыландыру;

– баланың (жасөспірімнің) проблемасын шешетін, оның дағдарысын еңсеруге, оның құқықтарын қорғауға қатысы бар әртүрлі мамандарды, ұйымдарды біріктіру;

Сонымен қатар, девиантты және нәзік мінез-құлықты балалармен әлеуметтік-педагогикалық жұмыс, әдетте, екі бағытта құрылады: профилактикалық және оңалту. Оңалту жұмысы әдетте баланың мінез-құлқын жоюға және түзетуге бағытталған кешенді іс-шаралардан тұрады. Біздің талдауымызда біз кәмелетке толмағандар жасаған құқық бұзушылықтарды талдау кезінде басымдықты болып табылатын алдын алу жұмыстарына ғана егжей-тегжейлі тоқталып отырмыз.

Алдын алу-бұл кәмелетке толмағандар жасаған құқық бұзушылықтардың алдын алуға, анықтауға және себептерін жоюға бағытталған іс-шаралар кешені. Бүгінгі таңда ауытқушылық мінез-құлқындағы жасөспірімдермен профилактикалық жұмыстың қазіргі жүйесі әлеуметтік ұйымның әр түрлі деңгейлерінде құрылады: жалпы мемлекеттік, құқықтық, педагогикалық, әлеуметтік-психологиялық, қоғамдық, медициналық-санитарлық. Кешенді тәсілдеуде, саралауда, бірізділікте, уақтылықта балалар мен жасөспірімдерде девиантты және нәзік мінез-құлықтың сәтті алдын алуы мүмкін [Трифонов В.В., 127 б.].

Осылайша, ауытқыған мінез-құлықты жасөспірімдермен профилактикалық жұмыс жүйесі шартты түрде екі деңгейге бөлу:

1. Бірінші деңгей-жалпы білім беретін, мектептен тыс ұйымдар мен ведомствоаралық мекемелер арқылы кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен алдын алу жұмыстары, оның барысында әлеуметтік қарсы ортаны жоюға бағытталған адамгершілік-тәрбиелік және мәдени-тәрбиелік Ықпал етудің әртүрлі нысандары, кәмелетке толмағандарды спорт секциялары мен үйірмелерге тарту, оларға тұрмыстық және еңбекке орналастыруға жәрдемдесу, оларды әскерилендірілген және спорттық-еңбек лагерьлеріне жіберу пайдаланылады.

2. Екінші деңгей-девиантты мінез-құлықты балалар мен жасөспірімдерді қайта тәрбиелеу бойынша мақсатты жұмыс. Бұл кезеңде жеке және топтық жұмыс түрлері қолданылады, педагогтар, мектеп инспекторлары, психологтар және әлеуметтік педагогтар жұмылдырылған, әңгімелесу, кеңес беру, сенім телефоны, дөңгелек үстел, пікірталас сияқты әдістер қолданылады.

1-сурет: Қазақстандағы кәмелетке толмаған құқық бұзушылар арасындағы тәрбие-алдын алу жұмыстарын жетілдіру жүйесінің құрылымы

Профилактикалық жұмыстың қазіргі заманғы практикасы қорғау-қорғау тұжырымдамасы қағидаттарында құрылады және әртүрлі ведомстволық мекемелердің кең желісін қамтиды: 1) әлеуметтік бейімдеу мекемелерінің желісі; 2) медициналық мекемелер; 3) консультация беру; 4) кәмелетке толмағандарды әлеуметтік-құқықтық қорғау жөніндегі қызмет; 5) ювеналдық әділет; 6) психологиялық көмек қызметі (2-суретті қараңыз) [Астемиров З.А., 56 б.].

Әлеуметтік бейімдеу мекемелерінің желісі

Профилактикалық жұмыс бағдарламаларын әзірлеу

Профилактикалық жұмыс бағдарламасын әзірлеудің мақсаты диагностиканың нәтижелері бойынша проблеманың мәнін немесе проблемалардың жиынтығын анықтау, оларды жеке және топтарда тиімді шешу үшін барабар психологиялық-педагогикалық және әлеуметтік құралдарды таңдау болып табылады. Бұл бағдарламалар баланың оң ұстанымдарын, құндылықтары мен өмірлік тәжірибесін қалыптастыруға бағытталған.

Медициналық мекемелер

Медициналық көмектің мақсаты денсаулықты қорғау, жүйке-психикалық, терапевтік ауруларды, әлеуметтік негізделген және әлеуметтік маңызы бар, сондай-ақ венерологиялық ауруларды диагностикалау және алдын алу болып табылады. Медицина қызметкерлерінің жұмысы сызба бойынша жүзеге асырылады:

– аурулардың ерте диагностикасы;

– созылмалы аурулары бар балалар мен жасөспірімдерді есепке қою;

-балалар мен жасөспірімдермен санитарлық-гигиеналық профилактикалық жұмыс (әңгімелесу, консультациялар, дәрістер, тренингтер және т. б.);

– балалар мен жасөспірімдерді амбулаторлық және стационарлық емдеу.

Кеңес беру

Кеңес берудің мақсаты ата-аналарға, мұғалімдерге, балалардың өздеріне қоршаған ортамен қарым-қатынас жасауға көмек көрсету болып табылады. Әлеуметтік педагог пен психологтың кеңесі:

– баланың тұлғасына психологиялық-педагогикалық әсер ету әдістерін таңдау;

– тәуекел тобындағы балалармен профилактикалық жұмыс бағдарламасын таңдау;

– педагогикалық және отбасылық ортада жанжалды шешу;

– баланың мінез-құлқында ауытқу себептерін анықтау.

Кәмелетке толмағандарды әлеуметтік-құқықтық қорғау қызметі

Кәмелетке толмағандарды әлеуметтік-құқықтық қорғаудың мақсаты кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстардың алдын алу, алдын алу, жолын кесу, ашу және тергеу болып табылады. Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік инспекторлардың жұмысы былайша жүзеге асырылады:

– әлеуметтік-психологиялық қызметпен, мектеп әкімшілігімен бірлесіп кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі инспектор жоғарыда көрсетілген ұйымдар мен қызметтермен өзара іс-қимылды ұйымдастырушы болып табылады.;

– кәмелетке толмаған құқық бұзушыларды анықтау және есепке қою мақсатында рейдтік жұмыстарды ұйымдастыруға және жүргізуге қатысады;

– кәмелетке толмағандардың ата-аналарымен профилактикалық және тәрбиелік әңгіме өткізеді;

-кәмелетке толмағандардың қылмыстарының, құқық бұзушылықтарының және қадағалаусыз қалуының жай-күйіне, құрылымы мен динамикасына талдау жүргізеді.

Ювеналды әділет

Ювеналды әділет мақсаты кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың құқықтарын қорғау, оларға қатысты жазалау шараларын пайдалануды шектеу болып табылады. Қорғау мамандандырылған бөлімшелер – Әділет, Ішкі істер, Білім және ғылым министрліктері, соттар, прокуратура және адвокатура, сондай-ақ педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік көмек қызметтері кешенімен жүзеге асырылады. Кәмелетке толмаған құқық бұзушыларды әлеуметтік қолдау жүйесінде әлеуметтік психологтар мен әлеуметтік педагогтар келесілерді ұстануы тиіс:

Әлеуметтік психологтың:

– тергеу және сот сатысында балаға психологиялық көмек көрсетеді;

– кәмелетке толмағандар туралы ақпарат жинау және диагностика жүргізеді;

– баланың әлеуметтік-психологиялық сипаттамасын жасайды;

– ата-аналармен әңгімелесулер мен кеңестер өткізеді;

– ювеналды әділет жүйесінде баланы алып жүреді;

– балаға мінездеме береді (барлық жұмыс қорғау жағына құрылады, бұл ретте баланың ең жақсы қасиеттері мен мінез-құлқын айқындайды);

– психологиялық көмек көрсетеді (жеке әңгімелесу, тренингтер);

– тергеу және сот кезінде әлеуметтік-психологиялық қолдау көрсетеді.

Психологиялық көмек қызметі

Әлеуметтік педагог және психолог қызметінің аясына түсетін балалар мен жасөспірімдердің тұлғалық және әлеуметтік-психологиялық даму проблемаларының диагностикасы

Жұмыстың осы бағытының мақсаты әрбір баланың мінез-құлқында ауытқулары бар әлеуметтік және психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін Жалпы деректер банкіне түскен мәліметтер негізінде анықтау болып табылады. Осыған орай, әлеуметтік педагог пен психолог бұл мәліметтерді балаға келесі көмек көрсету мақсатында пайдалана алады:

– олар сынып жетекшісімен, мұғалімдермен, ата-аналармен бала болатын жағдайды анықтау бойынша жұмыс істейді.;

– оның жеке ерекшеліктерін зерттейді, қызығушылықтары мен қажеттіліктерін, қиындықтары мен проблемаларын, даулы жағдайларды,

мінез-құлқындағы ауытқушылықтардың себептерін анықтайды, олардың маңыздылығын анықтайды, даулы жағдайлардың пайда болу бастауларын қадағалайды, баланың қоршаған шағын ортамен қарым-қатынасының шарттары мен ерекшеліктерін талдайды [Каиржанов Е.И., 67 б.].

Балаларды әлеуметтік-психологиялық қолдау мекемелерінде (балалар үйлері, мектеп-интернаттар, баспаналар, Оңалту орталықтары, психологиялық-медициналық-педагогикалық көмек көрсету) кәсіби қойылған психологиялық көмек бейәлеуметтік мінез-құлықты балалар мен жасөспірімдердің санын қысқартуға көмектеседі, оларға қоршаған шағын ортаға бейімделуге және олардың өмірлік жолында туындауы мүмкін қиын жағдайларға дайын болуға мүмкіндік береді.

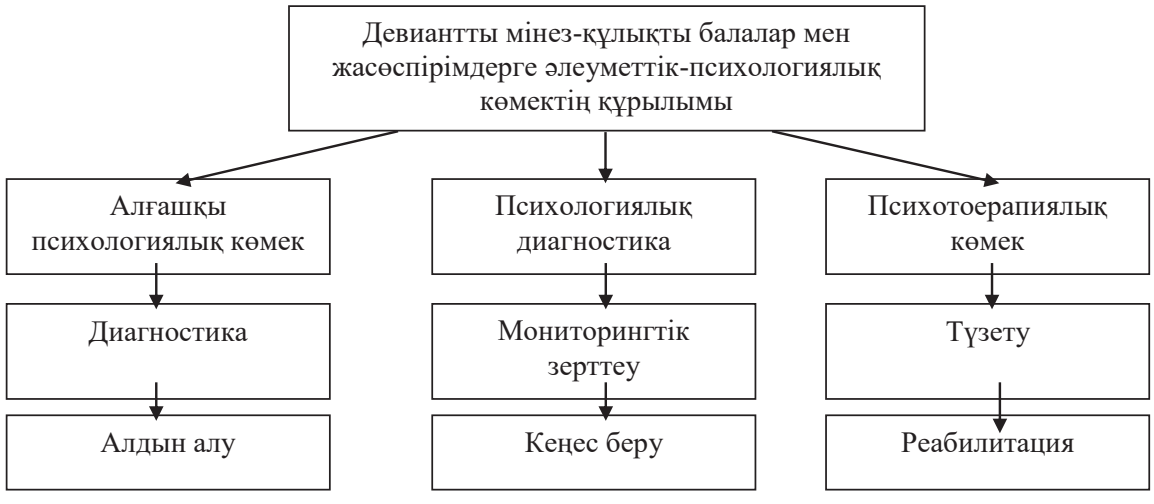

2-сурет: Девиантты мінез-құлықты балалар мен жасөспірімдерге әлеуметтік-психологиялық көмек

Ауытқыған мінез-құлықпен профилактикалық жұмыстың маңызды кезеңі оларға психологиялық көмек, әлеуметтік оңалту көрсетілетін әлеуметтік бейімдеу және оңалту мекемелерінің желісі болып табылады, олардың одан әрі өміршеңдігі анықталады.

Мұндай әлеуметтік-оңалту мекемелерінің негізгі міндеттері:

– қадағалаусыздықтың, қаңғыбастықтың, кәмелетке толмағандардың психологиялық бейімсіздігінің алдын алу;

– ата-аналардың немесе қоршаған ортаның кінәсінен қиын жағдайға тап болған балалар мен жасөспірімдерге психологиялық, медициналық, құқықтық, педагогикалық көмек көрсету;

– олардың қоршаған ортаға оң көзқарасын қалыптастыру, қоғамда пайдалы дағдыларды қалыптастыру;

Қазақстан Республикасының өңірлерінде өмірлік қиын жағдайға тап болған және әлеуметтік-психологиялық көмекке мұқтаж балалар мен жасөспірімдерге арналған әлеуметтік паналар ашылады. Оны қамтамасыз ету мемлекет есебінен жүзеге асырылады, ал балалардың баспанада тұрған уақыты оларды мемлекеттік мекемелерге орналастыру немесе оларды отбасына беру сәтіне дейін анықталады [Нуртаев Р.Т., 17-19 б.].

Әлеуметтік-психологиялық орталықтардың болуы бірқатар мәселелерді шешуге және кәмелетке толмағандарға медициналық-психологиялық көмек көрсету проблемасына жан-жақты қарауға көмектеседі.

Кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен алдын алу жұмысында жаңа технологиялар мен тәсілдерді пайдалану әлеуметтік-психологиялық жүйе жұмысының құрылымын жетілдіруге және балалар мен жасөспірімдер арасындағы девиантты мінез-құлықты еңсерудің бірқатар проблемаларын іс жүзінде шешуге сөзсіз көмектеседі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Беличева С.А. Основы превентивной психологии. – М., 1993. – 245 с.
11 Мудрик А.В. Социальная педагогика. – М., 1999. – С. 153.
12 Трифонов В.В. Программа педагогических институтов. Теория и практика подготовки будущих учителей к воспитательной работе с трудными учащимися. – Алма-Ата: М-во Просвещения КазССР, 1988. – 140 с.
13 Астемиров З.А. Исправительные учреждения в зарубежных странах: учеб. пособие. – Рязань, 1972. – 200 с.
14 Каиржанов Е.И., Мукашев Г.Н. Уличная преступность: Монография. – Караганда: КВШКНБ РК, 1998. – 156 с.
15 Нуртаев Р.Т. Актуальные проблемы ювенальной политики государства в аспекте организации воздействия на девиантное поведение малолетних // Предупреждение преступности. – 2004. – № 1 (7). – С. 17–19.

УДК 15.01.09.

Сыдыкбекова Марианна Амангельдыевна
к.п.н. ст. преподаватель,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
г. Талдыкорган

Тажинова Гульнар Амангельдиновна,
магистр, ст. преподаватель,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
г. Талдыкорган

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ МЕТОДОВ И ТЕХНОЛОГИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ

Түйін: Бұл мақалада оқу үдерісінде сыни ойлаудың жаңа әдістері мен технологиялары қарастырылады. Жаңа жүйеге көшу – қазіргі заманның қажеттілігі мен талабы. Мектеп қабырғасынан кеткен оқушылардың тәуелсіз және креативті, харизмалық және коммуникативтік дағдыларын дамытуға басты назар аудару керек.

Түйін сөздер: сыни ойлау, критериалды бағалау, инновация.

Аннотация: В данной статье рассматривает новые методы и технологии критического мышления в процессе обучения. Переход на новую систему это необходимость и требования современного мира. Главное внимание должно обращено к учащимся, которые должны выйдя из стен школ, были самостоятельными и креативными, обладающей харизмой и коммуникативными навыками.

Ключевые слова: критическое мышление, критериальное оценивания, инновация.

Abstrakt: This article examines new methods and technologies of critical thinking in the learning process. The transition to a new system is a necessity and requirements of the modern world. The main attention should be paid to students who should be independent and creative, have charisma and communication skills after leaving the school.

Keywords: critical thinking, criteria-based assessment, innovation.

На сегодняшний день в Казахстане происходят глобальные преобразования в системе образования. Меняющийся мир и меняющийся ребенок требуют сейчас иных подходов в обучении. Под воздействием информационного прессинга изменилась и психология современного образования. Перед нами стоят не совсем простые задачи, а именно использовать инновационные технологии в процессе обучения и развивать у учащихся стремление к творческому восприятию знаний, учить их самостоятельно мыслить, повышать мотивацию к изучению предметов, поощрять их индивидуальные склонности и дарования. Все это заставляет сейчас наших ученых исследователей и учителей искать новые подходы в процессе обучения, переосмыслить свою роль в учебном процессе.

В послании первый Президент Н.А. Назарбаев народу «Стратегия «Казахстан 2050» большое внимание обращает молодому поколению. Выбранная стратегия направлена на развитие образования и модернизации инновационных систем, быть конкурентным государством и идти в ногу с развитыми странами. Поэтому большое внимание необходимо обратить к развитию системы образование и высшей школы [Н.А. Назарбаев, с. 12].

Решение данного послания направленно на учителей и подрастающего поколения. Именно им предстоит в будущем поднятие экономики государства Казахстана, и конкурировать с развитыми странами. И поэтому ставиться вопрос на сегодняшний день о компетентности учителя. Оно является важным моментом, так как успешным преподавание становится при наличии соответствующих условий для обучения, согласно которым учитель «регулирует» использование различных подходов, методов и приёмов преподавания, в зависимости от степени целесообразности, соответствия конкретному моменту, личностям учащихся, окружению и используемым ресурсам.

А это возможно осуществляться в следующих направлениях как отметил Г.А. Рудик:

- глобализации инфосферы – мирового информационного пространства (стремительное развитие и распространения средств информатики и новых информационных технологий);

-переход на качественно новый уровень развития цивилизации – глобальному информационному обществу;

- глобализация индивидуального и общественного сознания [Рудик Г.А. с. 19].

Для большинства учителей, вполне естественны размышления о своей работе, повышении профессионального уровня, но самое главное в этом процессе - сделать его постоянным,

результативным, системным. А для этого учителю нужно постоянно задумываться над тем, что мы сделали правильно, а что у нас не получилось и почему? Постоянно вести рефлективный дневник, где он анализирует свой процесс обучения и воспитание, а именно эти записи помогают нам проанализировать и находить новые пути решения.

В ходе рефлексивного процесса каждый учитель, размышляет над тем, что изучили ученики, что еще требует доработки и исследования, тщательной записи и повторения, по каким параметрам нужно оценить работу детей, как лучше применить навыки аналитического мышления?

На курсах повышения квалификации многие учителя ознакомились понятием «рефлексия в действии» (иногда именуемое «думать на ногах»), введенное Д. Шоном, предполагает взгляд на опыт, принятие во внимание используемых эмоций и теории [Шоном Н., 1983, с. 265]. Что влечет за собой создание новых восприятий, помогающих действовать в изменяющейся ситуации. Поэтому нам стоит постоянно задаваться вопросом «Почему мы действовали именно подобным образом?» И такие вопросы волнуют многих учителей, заставляют критически относиться к своей практике. Понимая свое назначение в полной мере, учителя ставят перед собой цель – определить, почему сегодняшней школе нужно измениться, как помочь коллегам изменить подходы в преподавании и обучении? И эти два вопроса определяют направление работы в школе. Чтобы заинтересовать, вовлечь в работу единомышленников, во многих школах г. Талдыкоргана стали проводить коучинги и день открытых День Открытых Дверей, где они обмениваются и показывают свои уроки с применением новых подходов в процессе обучения. Такие формы работы многим учителям помогают, креативно подходит к своим занятиям.

Как показывает практика на занятиях учащиеся стали более активно принимать участие на уроках. Использование новых подходов в процессе обучения, а именно в виде интерактивных форм и методов. Например, «Фишбоун», когнитивное картирование, прием «Связи», Сократовский круг, «Sparkoff», «6 шляп», методы кодированной информации, интеллект карты, концептуальные карты, которые перемежаются разминками, призывают учащихся находить связи и проводить ассоциации, запоминать правила через сравнение, составлять схемы и диаграммы, проводить мини-исследовательскую работу в группе, объяснять друг другу в доступной форме теорию – это видно из листов обратной связи.

Учителя инициативных групп адаптировали стратегии и техники на своих уроках - биологии, географии, казахского языка, это дает результаты, что видно из эссе. Учителя, как прилежные ученики, приходили с тетрадками, записывали, снимали на телефон, просили и бумажный вариант, и электронный вариант материалов урока. Отрадно, что педагоги делятся с другими своими «находками», уже на 3 уроке желающих научиться новым подходам в обучении было на 2 человека больше, эта динамика и есть наша маленькая победа! Давно канула в лету картинка, бывшая для нас привычной – на перемене у окна ученики повторяют домашнее задание, правила, теоремы, в последний раз перед уроком пробегают глазами по стихотворению. Сегодня картина другая – на перемене ученики не отрывают глаз от планшета или экрана сотового телефона в надежде найти новую игру. Почему так происходит сегодня, в наше время списывать задание считалось уделом «троечников» и «двоечников», сегодня списывают ученики, которые легко справились бы с заданием сами, и об этом говорят сегодня многие родители, что классические методы обучения становятся зачастую не эффективными.

Использование критического мышления в процессе обучения учащихся развивает у них навыки, умения и знания, которые могут использоваться в жизненных ситуациях, а также придаст им уверенность и обеспечит успешность в стремительноизменяющемся современном мире.

Разработанная программа «Критического мышления» состоит из нескольких модулей, а именно из:

- современных педагогических технологий;
- критерии оценивания в процессе обучения;
- информационно-коммуникационных технологий;
- Обучения талантливых и одаренных детей;
- возрастных особенностей учеников [Alexander R.J. 2008, с. 56].

Многие учителя отмечали, что использование критического мышления на занятиях, повышает активность учащихся, формирует у них ответственность перед коллективом,учить самостоятельно,находить и решать трудные поставленные цели и задачи учителем, умение рефлексировать. Все это соответствует целям и стратегическим планам развития казахстанского образования, демонстрируя взаимной интеграции и достоверных результатов современных научных исследований и передового опыта преподавания.

Структура урока по критическому мышлению состоит из трех этапов:

1. Подготовительный этап - стадия вызова. Вызывает учеников к анализу, актуализации и обобщению имеющихся знаний;

2. Восприятие нового – смысловая стадия. Восприятие новой информации, осмысление и сопоставление имеющимися знаниями;

3. Присвоение информации – стадия рефлексии. Осмысление, обобщение полученной информации и формирование собственного мнения к изучаемому материалу и предмету [Заир-Бек С.И., Мушкавинская И.В. с. 25].

В Казахстане с 2011 года активно внедряется Государственная программа развития образования, [Гос. прог. РК, С. 34] ведущие приоритеты которой, в свою очередь, сопоставимы с современными целями и системами ценностей, характерными для таких прогрессивных стран, лидирующих в области образования, как Финляндия, Сингапур, Великобритания.

Использование новых подходов в обучении и преподавании дает свои первые результаты, это ли не изменения в школьной практике? Не секрет, что многие современные учителя поднимают проблемы, в том, что учащиеся нашего времени не знают, когда началась и закончилась Великая Отечественная война, формулу воды, закон Ома, не читают классику и считают только на калькуляторе! Для изменения обучения учителям необходимо поменять стиль преподавания и подходы к обучению, приняв как аксиому тезис - «человека нельзя научить, развить, воспитать», он может только научить себя сам, т.е. «научиться, развиться, воспитаться», учителю нужно создать такие условия, при которых у учащихся появится потребность «включения» в активный процесс познания. Возможно, ли рассчитывать, что все без исключения учителя смогут так изменить себя? Конечно, не все и не сразу. Но другого выбора у нас нет.

Глобализация системы образования в Казахстане сегодняшний день ставить большие приоритеты перед системой образования, а именно гуманизация, демократизация, развития трехязычества, переход на 12 летнее образование. Все это дает возможность вхождения в мировое образовательное пространство.

Современные требования системы образования обращены в сторону становления и развития важных и новых качеств подрастающего поколения. Новые системы и технологии, внедряемые в системе образования, способствуют раскрытие индивидуальных и умственных способностей, умение находит самостоятельные пути решения, активизироваться в процессе коммуникации, адаптации социуме. Все это способствует развитию активной личности и готовность конкурентности.

При новой парадигме образования учитель в этой ситуации выступает в роли организатора и спутником учащихся, который помогает через самостоятельную деятельность развить познавательную деятельность. Этот этап значительно сложнее, чем традиционные формы обучения. От учителя требуется высокого уровня профессиональной деятельности и знания новых современных педагогических технологий.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Послание Президента Республики Казахстан – лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана Стратегия «Казахстан - 2050» Новый политический курс состоявшего государства. - Астана, Акорда, 2012. -61с.
2. Рудик Г.А. Компететностная педагогика. Модуль 1. Часть – Монреаль, Канада: Центр современной педагогики « «Обучение без границ». Алматы, 2009. – С. 19.
3. Шон Д. Размышляющий практик: каким образом размышляют профессионалы. Лондон: TempleSmith, 1983. с. 265.
4. Alexander R.J. (2008) Towards Dialogic Teaching: rethinkingclassroomtalk [На пути к диалоговому обучению: новый подход к обсуждению в классе](4th ed). York: Dialogos.
5. Заир-Бек С.И., МуштавинскаяИ.В. Развитие критического мышления на уроке. Пособие учителя. – М.,2004.
6. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 гг., утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 года № 1118.- С.34.

Сыдыкбекова Марианна Амангельдыевна,
аға оқытушы, ғ.п.к.,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Тажинова Гульнар Амангельдиновна,
аға оқытушы, магистр,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

ҚАЗАҚСТАНДЫҒЫ ПРОФИЛАКТИКАЛЫҚ ЖҰМЫС ЖҮЙЕСІ ДАМУЫНЫҢ ТАРИХИ АСПЕКТІЛЕРІ (1917 – 1956 ЖЖ.)

Түйін: Бұл мақалада Қазақстандағы кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен профилактикалық жұмыстарының жүйесі қарастырылады. Кеңес педагогтарының жұмысында жаңа тәсілдерді іздеу. Профилактика жұмысы жүйесінде шешу жолдарын, қалыптасу кезеңдері, тарихи талдау қарастырылған (1917-1956 жж.).

Түйінді сөздер: құқық бұзушылық, профилактика, қиын балалар.

Аннотация: Исторические аспекты профилактической работы с несовершеннолетними правонарушителями в Казахстане. В данной статье рассматривается система профилактической работы с несовершеннолетними правонарушителями в Казахстане. Поиск новых подходов в работе советских педагогов. Трудностями становления пути решения в системе профилактической работы, этапы становления, исторический анализ (1917-1956 гг.).

Ключевые слова: правонарушитель, профилактика, трудные дети.

Abstrakt: This article discusses the system of preventive work with juvenile offenders in Kazakhstan. Search for new approaches in the work of Soviet teachers. Problems of formation of solutions in the system of preventive work, stages of formation, historical analysis (1917-1956).

Keywords: offender, prevention, difficult children.

Нарықтық экономикаға көшумен Қазақстанда елеулі әлеуметтік-саяси өзгерістер орын алуда,осыған байланысты экономикада да, әлеуметтік салада да қиындықтар пайда болуда. Қоғамда қылмыстың өсуі, жұмыссыздық, жезөкшелік, нашақорлық, маскүнемдік, отбасылық ахуалдың ыдырауы сияқты жағымсыз факторлар айқын байқала бастады. Осының барлығы адамның рухани және адамгершілік жағынан азғана болуына әкеп соқты, сондықтан мемлекет алдында кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен алдын алу жұмыстарының жүйесін одан әрі дамыту және жетілдіру туралы мәселе өткір тұрды. Осы мәселені шешу үшін әлеуметтік-саяси алғышарттарды, заңнамалық базаны қайта қарау, кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен профилактикалық жұмыс жүйесін жаңғырту үшін жаңа ғылыми және практикалық тәсілдерді табу қажет.

«Кәмелетке толмағандардың қадағалаусыз қалуының және құқық бұзушылықтарының алдын алу – кәмелетке толмағандардың қадағалаусыз қалуының, панасыз қалуының, құқық бұзушылықтарының және қоғамға жат іс-әрекеттерінің себептері мен жағдайларын анықтауға және жоюға бағытталған әлеуметтік, құқықтық, педагогикалық және өзге де шаралар жүйесі» [Н.А. Азрилияна, 695 б.].

Кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың алдын алу жұмыстары жүйесінің осы және басқа да анықтамаларын қарап, біз аталған авторлардың кәмелетке толмаған құқық бұзушылықтың алдын алу жұмыстары жүйесі туралы түсініктері таралмайды деген қорытындыға келдік. Басқа авторлар алдын алу іс-шараларын жалпы және арнайы деп бөледі. Жалпы алдын алу шараларына мыналар жатады:

– экономикалық іс-шаралар;
– саяси;
– идеологиялық;
– мәдени-тәрбие;
– құқықтық;
– ұйымдастырушылық-басқарушылық.

Қазіргі кезеңде кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен алдын алу жұмыстары жүйесін одан әрі дамытудың негізгі өлшемдері:

– алдын алу жүйесінің ұғымдық аппаратын дамыту;

– мінез-құлқында ауытқушылығы бар кәмелетке толмаған балалар мен жасөспірімдердің психологиясы мен антропологиясын зерттеу;

– девиантты және жұмсақ мінез-құлықты балалармен жұмыс жасаудың жаңа тәсілдері мен әдістерін іздеу;

– халықаралық құқықтық стандарттарға сәйкес кәмелетке толмағандардың нормативтік-заңнамалық базасын қамтамасыз ету;

– мемлекет, педагогтар, әлеуметтік педагогтар, психологтар, қоғамдық ұйымдар және т.б. тарапынан білікті көмекке мұқтаж кәмелетке толмаған балалар мен жасөспірімдерді уақтылы анықтау және есепке алу үшін электрондық ақпараттық жүйені енгізу;

– кәмелетке толмаған құқық бұзушылар тура-

лы ақпарат жинау технологиясын құру;

-девиантты және нәзік мінез-құлықты кәмелетке толмаған балалар мен жасөспірімдер үшін түзету-оңалту технологияларын және әлеуметтік, медициналық, психологиялық-педагогикалық, еңбекпен оңалту бағдарламаларын құру және әзірлеу;

– нашақорлықтан, уытқұмарлықтан, психикасының бұзылуынан зардап шегетін балалар мен жасөспірімдерді емдеу мен оңалтуды жүзеге асыратын қызметтерді құру және нығайту.

1917 жылдан 2007 жылдар аралығында мұрағат материалдарын, құжаттарды және әдеби көздерді зерттеу және талдау Қазақстандағы кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен алдын алу жұмыстарының жүйесі қоғамның әлеуметтік-саяси және экономикалық жағдайлары мен өзгерістеріне байланысты өте ұзақ даму жолынан өткенін дәлелдеуге негіз болды. Кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен профилактикалық жұмыс жүйесі қызметінің сипаты білім беру саласындағы мемлекеттік саясатпен, елдің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейімен, оның мәдени-тарихи ерекшеліктерімен анықталды.

Тарихи талдау көрсеткендей, кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен алдын алу жұмыстарының жүйесі дамудың әрбір тарихи кезеңінде қоғамның алға қойған талаптарына байланысты дамып келе жатқан және көпфункционалды құбылыс болып табылады. Кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен алдын алу жұмыстары жүйесіндегі өзгерістер белгілі бір факторлардың әсерінен өтті, олардың арасында елдегі әлеуметтік-саяси және экономикалық өзгерістер басым деп санаймыз. Мұндай тәсіл Қазақстанда кәмелетке толмаған құқық бұзушылықтың алдын алу жұмыстарының жүйесін дамытуда келесі хронологияны құруға мүмкіндік береді:

– Кеңес өкіметінің триумфалды шеруі, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыспен күрес жүйесін орнату және нығайту, оларды түзету және Қазақстандық үлгіде қайта тәрбиелеу (1918-1936 жж.);

– Қазақстанда әскери, әскери және соғыстан кейінгі уақытта кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен күрес (1937-1955 жж.);

– Қазақстанда экономиканы дамыту және әлеуметтік саланы көтеру кезеңінде кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен тәрбие-алдын алу жұмыстарын кешенді жүзеге асыру (1956-1990 жж.);

– Қазақстандағы кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың мінез-құлқын түзету және қайта тәрбиелеу процесін ұйымдастыру (1987-2000 жж.);

– Тәуелсіздік алғаннан кейінгі жылдардағы (2000-2007 жж.) Қазақстандағы кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың жеке басын әлеуметтендіру бойынша алдын алу шараларын жүзеге асырудың сипаттамасы мен перспективасы.

Кәмелетке толмағандармен профилактикалық жұмыс жүйесінің дамуы мен қалыптасуына нақты тарихи фактілер әсер еткендіктен, біз зерттелетін феноменді кеңес және посткеңестік кезеңде дамытудың негізгі кезеңдерін шартты түрде бөлдік: 1-кезең – 1917-1936 жж., 2–кезең – 1937-1955 жж., 3–кезең – 1956-1990 жж., 4-кезең - 1991-2000 жж., 5-кезең - 2000-2007 жж.

Кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың алдын алу жұмыстарын дамытудың әрбір кезеңі қоғамның әлеуметтік-саяси, экономикалық және мәдени дамуына және педагогтарға, кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі инспекторларға, прокуратураға және тәрбие мекемелеріне қойылатын талаптарға негізделген.

Бірінші кезең, Ресейде 1917 жылда Қазан социалистік революциясы болды, Ресейдің көптеген отарлық шептері осы әлеуметтік реформалауға тартылған болды. Осы кезеңде большевиктердің билеуші партиясы «Ресей халықтары құқықтарының декларациясын», «Жер туралы Декрет», «Әлем туралы Декрет» шығарды. Бұл жер мен мүлік іріктелген халықтың бөлігіне наразылығын тудырды. «Қызыл террор» және «ақ террордың» миллиондаған жақтаушылары әлеуметтік-саяси реформалаудың құрбандары болған азаматтық соғыс (1918-1920 жж.) осы қарсы тұрудың шоғырланған көрінісі болды.

Мемлекеттік органдар профилактикалық шараларға және кәмелетке толмағандармен жұмысты ұйымдастыруға қатысты бірқатар нормативтік құжаттар шығарды, сондай-ақ балаларды оқыту, тәрбиелеу және толыққанды өмір сүру үшін қолайлы жағдай жасау көзделген балалар емдеу-тәрбиелеу мекемелерін құрды. Бұл міндетті іс жүзінде жүзеге асыру үшін 1918 жылғы 14 қаңтардағы «Кәмелетке толмағандарға арналған комиссиялар туралы» Декрет шығарылды, ол бойынша бала сол немесе басқа теріс қылықтар жасай отырып, кәдімгі соттың қарауына берілмейді және кәдімгі түрмеге жатпайды, онда ұрылар мен қарақшылар қоғамында ол түпкілікті қылмыскер атанады, ал кәмелетке толмағандар істері жөніндегі комиссияға тапсырылады [2, 342 б.]. Сол кездегі комиссияның басты мақсаты кәмелетке толмағандарды қылмыстық әлемнен құқықтық және әлеуметтік-педагогикалық қорғау және болашақта қоғамның пайдалы мүшесі бола алатын жағдайлар жасау болып табылады. Бұл комиссиялар жас құқық бұзушыларға тәрбиелік ықпал ету шараларын қолданудың түбегейлі жаңа, шынайы демократиялық нысаны болып табылады. Декретте осы комиссияның құрамы да қарастырылған: оның мүшелері осы жасөспірімді тәрбиелеу жағдайына сүйенуге міндетті педагогтар және оның денсаулық жағдайын зерттеген дәрігерлер болуы тиіс. Бұл

құзыретті және жасөспірімге Достық орналасқан комиссия жасөспірімді қылмыс жасауға итермелеген өмірдің қолайсыз жағдайларын анықтауға, ал мүмкіндігінше өзгертуге тиіс болатын. Қоғамдық-қауіпті әрекеттер байқалған 17 жасқа дейінгі кәмелетке толмағандардың істері тек кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі комиссияның қарауына жатады.

Осылайша, 1918 жылғы 14 қаңтардағы Декрет бірінші заңнамалық акт болып табылады, онда «жазалаушы емес, құқық бұзушылық жолына түскен баланы немесе жасөспірімді тәрбие шараларымен түзету қиынға соғады» [Грибоедов А.С, б. 16].

Аталған комиссиялар қоғамдық призрения халық комиссариатының айрықша қарамағында болуы және әртүрлі ведомстволардың өкілдерінен: халық ағарту, денсаулық сақтау және Әділет өкілдерінен тұруы тиіс болатын. Кәмелетке толмағандардың істерін қарау кезінде комиссия жасөспірімдерді босатты немесе оларды балалар үйлері мен баспаналарға жіберді.

1919 жылдың ақпанында балаларды қорғау кеңесі құрылды, ол ағарту – түрлі наркоматтардың (Төраға), әлеуметтік қамсыздандыру, денсаулық сақтау, азық-түлік және еңбек өкілдерінен тұрды. Кеңес балаларды азық-түлікпен, киіммен, үй-жайлармен жабдықтаумен, оларды нан губерняларына көшірумен айналысты. Кеңес мемлекеттік органдарынан бөлек, Кеңес Республикасының құрамындағы басқа да көптеген қалаларында жұмысшылар мен студенттер қатарынан құрылған балаларды құтқарудың қоғамдық ұйымдары ашылып, жұмыс істей бастады [ЦК ВКП(б), 11-25].

1920 жылдың 4 наурызында В.И. Ленинмен құжатқа қол қойылды, бұл мәселені әзірлеудің негізі болды. Онда және одан кейінгі декреттерде кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылыққа қарсы күрестің ізгілікті принциптері көрсетілді, олар кейіннен одан әрі заңнаманың негізіне алынды. В.И. Ленин «Кәмелетке толмағандарға қатысты сот туралы» мақаласында былай деп жазды: «Алдын алу шаралары кешенді түрде, нақты жүйе бойынша, тұрақты және мүлтіксіз қолданылуы өте маңызды, өйткені қылмысқа қарсы күрес ұзақ жылдар бойы қатты табандылықта ғана табысты болуы мүмкін». Бұл мақсатқа жетудің түрлі тәсілдерін сынау қажеттілігі көрсетілді.

1921 жылдың 10 ақпанында Ф.Э. Дзержинский басқаратын кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі орталық Комиссия құрылды. Комиссия ағарту, денсаулық сақтау, азық-түлік, еңбек, жұмысшы-шаруа инспекциясының, ВЧК және Бүкілресейлік Кәсіподақтар орталығының өкілдерін қамтыды [СУ РСФСР, 75 б.].

Сонымен қатар, жергілікті жерлерде арнайы уәкілдер болды, кейін губерниялық депутаттар Кеңесі жанынан бөлімдер ашылды. Комиссия міндеттеріне келісілер енеді:

– балалардың өмірі мен денсаулығын, ең алдымен қадағалаусыз және панасыз қалған мекемелерге азық-түлікпен, киіммен, отынмен және тұрғын үймен қамтамасыз ету;

– өз құзыреті шегінде және орталық биліктің қолданыстағы заңдары мен қаулылары негізінде балалардың өмірі мен денсаулығын қорғауға қатысты өкімдер шығару;

– орталық билік органдарына комиссия қызметінің саласына қатысты жаңа қаулылар шығару жөнінде ұсыныстар енгізу [7, 75 б.].

1921 жылғы жаппай аштық жаңадан құрылған Кеңес республикасын қамтыды және балалармен жұмыс жасау жоспарына елеулі өзгерістер енгізді. 8 миллионға жуық бала панасыз қалды және құқық бұзушылар қатарын толықтырды, олардың көбі ата-анасынан айрылды. Комиссия бұл жағдайда балаларды құтқару жөніндегі шұғыл шаралармен ғана айналыса бастады. Сол кезеңде жалғыз тәсіл табылды, ол – балалар үйлерінің, баспаналар мен колониялардың жаппай ашылуы, онда балалар тамақтану мен медициналық қызметтерді ала алатын. Комиссияның ұсынысы бойынша аштыққа ұшырағаң аудандардан, басқа өңірлерге балаларды жаппай тасымалдау ұйымдастырылды.

Ресми деректер бойынша, панасыздық жаппай сипатқа ие болды және 1922 жылға қарай жас Кеңес мемлекетінде 10 миллионға жуық панасыз қалған балалар саналды. Балалар үйлері панасыз балалар мен жасөспірімдерге толы болды, сондықтан Комиссия балаларды туған орындарына қайта бейімдеу, олардың ата-аналары мен туыстарын іздестіру, өнеркәсіптік кәсіпорындар, әскери бөлімдер, кәсіподақ ұйымдары және т.б. қатарынан балалар үйлеріне шефтерді бекіту жұмыстарын бастады. 1922 жылдың наурыз айына қарай панасыз қалған балалар саны 408022 адамға дейін өсті, оның 39276 балалар үйінде болды [ЦГА РК Ф-320, С. 75].

Республикада ауыр әлеуметтік-экономикалық жағдайға байланысты Комиссия жұмысты тиісті деңгейге жеткізе алмады, сонымен қатар губерниялық басқармалардың көптеген ұйымдары лауазымды аппараты болған жоқ. Бұдан басқа, құқық бұзушылар көбінесе кәмелетке толмағандар істері жөніндегі комиссияны айналып, тікелей милицияға тапсырылды. Комиссия мүшелері құқық бұзушылықты жиі тіркеп, содан кейін балаларды сол көшеге, сол қылмыстық ортаға кері жіберді. Комиссия жергілікті немесе мемлекеттік қаражатқа да ие емес, сондықтан кәмелетке толмаған құқық бұзушылар туралы мәселе толық шешіле алмады. Балалардың жағдайын жақсартуға қаражат табу үшін Орталық балалар комиссиясы «Панасыз және науқас бала апталарын» губерниялар бойынша спектакльдер мен концерттер ұйымдас-

тырылып, өткізілді. Өткізілген іс-шаралардан алынған ақша балалардың қажеттілігіне бағытталды. Комиссия сондай-ақ панасыз қалған балаларға арналған асхана ұйымдастырды. 1922 жылдың 15 тамызында 1932 асхана жұмыс істеді. Ашыққан балалардың тамақтануын ұйымдастыруда «АРА», квакерлер, Коминтерн, Қызыл Крест сияқты шетелдік қоғамдық ұйымдар айтарлықтай көмек көрсетті [9ЦГА Ф 1215, С. 45-57].

1923 жылы республикада кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі 266 комиссия құрылды, ал 1926 жылы осындай 290 комиссия жұмыс істеді. Комиссияның «қиын балалармен» жұмысының негізгі нысандары медициналық-педагогикалық ықпал ету және әлеуметтік көмек шаралары болып табылды. Сол кезеңде балалар комиссиясы белсенді жұмыс істеді, ол прокуратура органдарымен бірлесе отырып, ата-аналардың балаларды тәрбиелеу мен асырауға жауапкершілігін арттыру бойынша үлкен жұмыс жүргізді. Өз балаларын қадағалауды жүзеге асырмаған ата-аналар оларға қамқорлық көрсетпеген, оларды қамқорлықсыз және көмексіз қалдырған, қылмыстық жауапкершілікке тартылған. Осы уақытқа дейін ата-аналар мен қамқоршылардың құқықтары нақты анықталды. Заң балаларға дұрыс қатысы жоқ адамдарды ата-аналық құқықтарынан айыру немесе олардан балаларды уақытша алу тәртібін; әке болуды және алименттік міндеттерді анықтау туралы талап қою мүмкіндігін; қорғаншылықты балалардың қалыпты өмір сүру және тәрбиелеу жағдайларын қамтамасыз ететін институтқа айналдыру тәртібін белгіледі [ЦГА Ф 506, С. 20].

Мемлекет дамуының күрделі жолына қарамастан, Қазақстанда 1925 жылға қарай 327 балалар үйі, 2 Балалар коммунасы, 6 балалар колониясы, 8 изолятор, 7 баспана болды. ҚазОАК шешімімен 1926 жылы 14-16 жас аралығындағы балалар үйінің тәрбиеленушілері үшін фабрикалық-зауыттық оқушы (ФЗО) ұйымдастырылды. ФЗО өндіріске тікелей шығуды, жаңа шығынсыз балалар үйінің орындарын босатуды қамтамасыз етті, көшеден жаңа панасыздықтарды таңдады. Балалармен жұмыс істеуге қоғам белсенді қатысты. 1925 жылы «Балалардың достары» республикалық қоғамы құрылды. 1926 жылы республика бойынша Қоғамның 256 ұяшығы болды. Бір жылдан кейін елде олардың өлкелік және жергілікті қорлары ұйымдастырылады. Бір жылдан кейін панасыздарға көмек көрсетуді ұйымдастыру үшін В.И. Ленин атымен өлкелік және жергілікті қор жұмысы ұйымдастырлады [Фортунатов Г.А., С. 38].

Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі Комиссия панасыз қалған балалардың өмірін жақсарту үшін Орталық балалар комиссиясы тарапынан жүзеге асыру, қорғаншылық, жеке патронат сияқты жаңа нысандар мен әдістерді пайдаланды. Бұл мемлекетке сол кезеңде қиын жағдайда қалған балалардың кейбір мәселелерін шешуге мүмкіндік берді. Мұрағаттық құжаттар көрсеткендей, отбасына тәрбиелеуге берілген балалар өмір сүруге қажетті барлық нәрселерді алды. Осы жүйені ынталандыру үшін мемлекет сәбилер мен жасөспірімдерді патронатқа қабылдайтын отбасыларға арнайы жәрдемақы белгіледі [СССР ЦИК, С. 407].

Бұл мәселені шешу үшін жаңа балаларды қабылдауға, балалар үйлерін жеңілдетуге және оларды орындармен қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін шаралар мен шешімдер қолданылды. 1926 жылғы 13 тамыздағы КСРО ХКК және ОАК қаулысында бұталарды мемлекеттік салықтардан босатуға және оқытуға берілген қараусыз қалған бұталарды әлеуметтік сақтандыруға қатысты жеңілдіктер қарастырылған. Осы негізде келесі шарттар жасалды:

1. «Шағын қолөнер және қолөнер өнеркәсібінде жұмыс істейтін оқушыларға арналған үлгі шарт».

2. «Ауыл шаруашылық еңбекке дайындау мақсатында Жасөспірімді шаруа ауласына беру туралы шарт» [15].

Комиссия басшылығымен губернияларда ауылшаруашылық коммуналары құрылды. Олар балалар коммуналына жер телімдерін, ауыл шаруашылық құрал-жабдықтарын, малдарды, тұқымдарды егуге жіберді. Еңбек коммуналарына жоғары жастағы жасөспірімдер қабылданды, онда жалпы білім берумен қатар, оларды еңбекке баулу, өзін-өзі басқару және өзін-өзі қамтамасыз ету әдістері мен принциптері кеңінен қолданылды және қолданылды. Осы кезеңде 20 мыңға жуық баланы орналастыру мүмкін болды, ал олардың кейбірі отбасыларға патронажға берілді.

Жасалған патронаж жүйесі сол кезеңде қажетті нәтижелер бермегенін атап өткен жөн, себебі баланы тәрбиеге алатын отбасылар үшін жеңілдіктер алу көптеген бюрократиялық және көпқағаздықпен байланысты болды, себебі балаларды тәрбиеге алған отбасылар ақшалай жәрдемақы алмаған. Осының салдарынан көптеген отбасылар балалар үйлерінен балаларды алуды тоқтатты. Қаржы үнемдеу үшін жергілікті билік тәрбиешілер мен оқытушылардың, сондай-ақ тәрбиеленушілердің штатын қысқартуға жол ашты. Мұндай тәсіл нәтижесінде балалар үйлері мен ондағы балалар саны азайды. Қысқарту процесі сол кезеңге тән панасыздықтың жоғары деңгейін сақтай отырып жүргізілді.

Кеңес мемлекетінің басшылығы балалардың панасыздығына қарсы күреске арналған көптеген шешімдер мен қаулыларды қабылдауды жалғастырды: 1926 жылдың 8 наурызында «Балалар панасыздығына қарсы күрес жөніндегі іс-шаралар туралы ережені бекіту туралы» БОАК-тың арнайы қаулысы қабылданды; 1927 жылдың 20 маусымында ОАК-тың ағарту Наркоматы да-

йындаған панасыздыққа қарсы күрес жөніндегі үш жылдық жоспарын бекітті [Народное образование СССР, С. 348].

Қауырт жұмыстың нәтижесінде 1927 жылға қарай панасыздардың саны 2 есеге қысқарды, ал ПОЖС-тың (Полиорган жеткіліксіздігі синдромы) III съезінде (1930 ж.) қалыпты кеңестік педагогика негізінде «қиын балаларды» тәрбиелеудің барлық ісін құруда оң ілгерілеулер атап өтілді.

Бұл кезең Кеңес мемлекетінің кәмелетке толмағандардың панасыздығы мен құқық бұзушылықтарының алдын алу мәселелері бойынша ғылыми-зерттеу жұмысына үлкен көңіл бөлуімен сипатталады. Талантты педагогтар мен психологтардың тұтас тобы қиын балалармен профилактикалық және тәрбие жұмысының жүйесін әзірледі. Бұл мәселемен С.Т. Шацкий, П.П. Блонский, А.С. Макаренко, Г.А. Фортунатов, Л.С. Выготский, В.И. Мясищев ғалымдар айналысты және т.б.

Ғылыми педагогиканың бүкіл тарихы шетелдік және отандық ғалымдарды тәрбиелеу қиын мәселе. Қиын тәрбиеленетіндер – бұл көптеген қалыпты балалар, яғни оларды балалардың жалпы санынан бөлуге қажеттілігі жоқ, балаларды қиын еткен себептер мен жағдайларды жою арқылы оларды құрдастары ұжымында тәрбиелеу және қайта тәрбиелеуді қажет етеді.

Сол кезеңдегі әрбір педагогикалық Тұжырымдаманың өкілдері «Қиын балалар» типологиясын құрды. Осы типологияға, баланың жеке басын қалыптастыру жолдары мен қиындық көздері туралы ұғымдарға сүйене отырып, педагогтар тәрбие және алдын алу жұмыстарының тиісті мазмұнын, нысандары мен әдістерін әзірледі.

Балаларды алдын алу мен тәрбиелеуде жаңа тәсілдерді іздестіру әлеуметтік-педагогикалық бағыттағы сипатқа ие бола бастады, сол кезеңдегі педагогтар мен ғалымдардың еңбегі зор. Олардың көпшілігі мектеп өз идеяларын демократиялық стильде құруы керек деп ойлады. Осы жылдары «Әлеуметтік тәрбие» ұғымы пайда болып, белсенді түрде әзірленуде. Әлеуметтік тәрбие жүйесі баланың жеке басын, оның жас және жеке ерекшеліктерін жан-жақты зерттеуге, балаларды табысты тәрбиелеу мен түзеуге жағдай жасауға, қоршаған ортада әлеуметтендіру процесінде оларға көмек көрсетуге және әлеуметтік және кәсіби рөлдерді ауыртпалықсыз меңгеруге дайындауға бағытталған.

Сол кездегі педагогикалық әзірлемелер балалардың қиын жағдай, панасыздығы, кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алуға ықпал ететін алдын алу шаралары туралы мәселені зерттеуге бағытталған. Білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын іске асыра отырып, «ақаулы балалар» тәрбиелеу мекемелері үшін кадрларды қайта даярлау курстарын құру арқылы, Собес комиссиясы психологиялық академияның жанында балаларды тексеру институтын және балалардың ақаулық институттарын ашады. 1922 жылы Наркомздрав медициналық-педагогикалық институтты құрады, ғылыми жұмыс үшін, зерттеу мекемелерінде дефектологиялық секциялар бөлінеді.

КСРО тарихында 1925-1930 жылдары - экономиканың тұрақтану уақыты, бұл, сөзсіз, халық білімін қаржыландыруға, атап айтқанда, «қиын балалар» проблемасын әзірлеуге әсер етті. Бұл кезеңнің ерекшелігі теорияның дамуы, «қиын баланы» тәрбиелеуге, оның дамуына жаңа тұжырымдамалық тәсілдерді қарқынды әзірлеу болып табылады, мектеп проблемаларына көп көңіл бөлінеді. Бұл кезеңде туа біткен алдын ала анықталу теориясының және «қиын балалардың моральдық ақауы» дәлелденеді. Тәрбиенің кеңестік бағдарламасында гуманизм принциптерінен және еңбек мектебінің ережелерінен туындайтын көптеген мәселелер шешіледі.

Балалар мен жасөспірімдерді балалар үйлері мен отбасыларына орналастыру проблемасымен айналысатын арнайы ведомстволық комиссиялар құрылады. Қиын балалармен комиссия жұмысының негізгі нысандары медициналық-педагогикалық ықпал ету және әлеуметтік көмек көрсету шаралары болып табылды.

Осы кезеңде Кеңестік мемлекет үлкен көңіл профилактикалық іс-шаралар, еліміздің жетекші ғалымдары терең және жан-жақты зерттеулермен айналысты, абыройына зерттеу тұрғысынан:

– рефлексологиялық педагогика;

– биоәлеуметтік даму;

– бейімделудің микроәлеуметтік мәселелері.

Осы және басқа да бағыттардың өкілдері сол уақыттың психологиялық-педагогикалық теориясының шоғырланған көрінісі болып табылатын қиын балалардың түрлі типологияларын әзірледі. П.П. Блонский, С.Т. Шацкий, В.И. Куфаев, А.С. Макаренко типология әзірлеген бейәлеуметтік тұлғаның қалыптасу жолдары, баланың «қиындықтар» деп аталатын пайда болу көздері, осындай балалармен тәрбие және алдын алу жұмыстарының нысандары мен әдістері туралы түсінік берді.

«Қиын балалар» жұмысының құндылығы – ол Қазақстандағы ең алғашқылардың бірі қиын балалар проблемасын қозғап, олардың пайда болу факторлары мен себептерін зерделеп, қиын балалармен жұмыс істеу үшін тәрбиелік және алдын алу іс-шараларын әзірледі.

Осылайша, бірінші кезең (1917-1935 жж.) елде панасыздықтың өсуімен және кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтары санының өсуімен сипатталады, бұл Қазан төңкерісі, империалистік және азаматтық соғыстар, жас кеңестік республикалардың аштығы мен қираған шаруашылығымен, дәстүрлі қалыптасқан қоғамдық және отбасылық байланыстар мен қа-

тынастардың бұзылуымен байланысты болды. Үш миллионнан астам бала тағдыры шешусіз қалды. Аштық, үйсіз және науқастар, олар тонау, жезөкшелік арқылы өзіне сіңдіруге мәжбүр болды. Мемлекет осы кезеңде туындаған жаһандық әлеуметтік-педагогикалық мәселені шешуге тырысады: панасыздықпен күресті ұйымдастыру туралы бірқатар Үкімет қаулылары шығады, балалар мен жасөспірімдерді қолдау жөніндегі әлеуметтік-бағытталған бағдарламалар кешені әзірленеді.

Сол даму кезеңінде кәмелетке толмағандармен профилактикалық жұмыс жүйесі девиантты және деликвентті мінез-құлық проблемасын шешуге кешенді көзқараспен ерекшеленді. Әлеуметтік-педагогикалық жүйе құрылды, ол бірінші орынға баланың тұлғасын қойып, табысты тәрбиелеу үшін жағдай жасады. Бірақ тоталитарлық биліктің күшеюі қуғын-сүргіннің дамуына ықпал етті, бұл көптеген жылдарға арналған профилактикалық жұмыс пен әлеуметтік тәрбие жүйесінің жабылуы мен жойылуына алып келді (сурет 1).

1-сурет. Кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен алдын алу жұмысын дамыту жүйесі (1917-1936 жж.)

Екінші кезең (1937-1956 жж.) экономиканы басқарудың топтық-әкімшілік жүйесінің күшеюімен, Қазақстандағы тоталитарлық жүйенің нығаюымен сипатталады. КСРО-да Ұлы Отан соғысының басында қалыптасқан балаларды әлеуметтік қорғаудың мемлекеттік жүйесі панасыздықтың алдын алуға емес, панасыз қалған балалар санының өсуі мемлекеттік саясаттың – ұжымдастыру, кулактықты, аштықты, жаппай қуғын-сүргіндерді көшірудің тікелей салдары болған кезде оның теріс салдарларымен күреске бағытталған болатын. Елде тоталитарлық режимнің түпкілікті бекітілуімен балалар мекемелерінің әр түрлі түрлерінің барлық алуан түрлілігі жоғалып кетті және қазіргі күнге дейін бар балалар интернат-үйлерінің біріздендірілген жүйесімен ауыстырылды.

Панасыздықтың өсуі соғыс және соғыстан кейінгі жылдар да жалғасты. Статистикалық мәліметтер көрсеткендей, балалар үйлері мен балалар үйлеріне түскен көптеген балалар олардың майданда немесе оккупацияда қаза табуына байланысты ата-анасыз қалған. Панасыздық пен құқық бұзушылықтың өсу себептеріне: 1946 жылғы соғыстан кейінгі аштық, ұсақ бұзақылық үшін қылмыстық жауапкершілікті күшейту туралы жарлықтан кейінгі қуғын-сүргіннің жаңа толқыны, халықтың көпшілігінің өмір сүруінің ауыр материалдық жағдайлары әсер етті.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Экономический и юридический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна – М.: Ин-т новой экономики, 2004. – с. 695.

2. О делах несовершеннолетних: Декрет СНК от 4 марта 1920 // Народное образование в СССР: сб. док. (1917–1973 гг.). – М.: Педагогика, 1974. – С. 342–344.

3. Грибоедов А.С., Биргер С.М. Справочник по вопросам социально-правовой охраны несовершеннолетних и детской дефективности. – М.: ГосиздСССР.

4. ЦК ВКП (б). О создании Совета защиты детей: Постановление ЦК ВКП (б) от 10.02.1919 г. – 1919.

5. СУ РСФСР. – 1921. – № 11 – С. 75.

6. ЦГА РК Ф – 320, 61 ед. хр., 1921–1923. – 1923.

7. ЦГА Ф 1215 34 ед. хр. – 1927.

8. Фортунатов Г.А. Трудные дети в семье и школе. – М.: Учеб.-пед. изд., 1935. – 38 с

9. СССР. ЦИК и СНК. О мероприятиях по борьбе с детской беспризорностью. Среди несовершеннолетних: Постановление ЦИК и СНК СССР от 13 августа 1926 г. // Свод законов СССР. – 1926. – № 56. – С. 407.

10. Об утверждении положения о мероприятиях по борьбе с детской беспризорностью: Постановление ВЦИК от 20 июня 1927 г. // Народное образование в СССР: сб. док. (1917–1973 гг.). – М.: Педагогика, 1974. – С. 348.

УДК 15.01.09.

Сыдыкбекова Марианна Амангельдиновна,
старший преподаватель, кандидат педагогических наук,
Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,
e-mail: doszog@mail.ru

Тулепова Салтанат Изтлеуовна,
старший преподаватель, магистр педагогических наук,
Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,
e-mail: tuliepova.saltanat.80@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ СТУДЕНТОВ В ПЕРИОД ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ

Аңдатпа. Мақалада жоғары оқу үрдісінде білімгерлердің зерттеу іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Педагогикалық практиканың маңызы білімгерлердің зерттеу іскерліктерін мен дағдыларын қалыптастыру базасы ретінде ашылады. Авторлар білімгерлерді зерттеу әдістерін тәжірибеде қолдануға үйрету ерекшеліктерін және зерттеу бағдарламасының белгілі бір кезеңдерінде қолдануды қарастырады.

Түйін сөздер: ғылыми-зерттеу жұмысы, жоба, зерттеу іскерліктері мен дағдылары, педагогикалық практика, зерттеу әдістері.

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы формирования исследовательских умений и навыков студентов в вузовском обучении. Раскрывается значение педагогической практики как базы формирования исследовательских умений и навыков. Авторами рассматривается особенности обучения студентов методам исследования и применение их на определенных этапах программы исследования.

Ключевые слова: научно-исследовательская работа, проект, исследовательские умения и навыки, педагогическая практика, методы исследования.

Annotation. The article deals with the problem of forming research skills of students in higher education. The article reveals the significance of pedagogical practice as a base for the formation of research skills. The authors consider the features of teaching students research methods and their application at certain stages of the research program.

Keywords: research work, project, research skills, pedagogical practice, research methods.

ВВЕДЕНИЕ

Современная наука и образование Республики Казахстан, развиваются в соответствии с социально-экономической сферой деятельности. Подготовка конкуретноспособного специалиста обладающего способностями к научно-творческой, исследовательской деятельности, сформированными научно-исследовательскими умениями и навыками составляет одну из задач системы высшего образования. Поэтому необходимо уделять внимание формированию готовности студентов к научно-исследовательской деятельности, соответственно овладение студентами навыками научного исследования является предпосылкой повышения качества профессиональной подготовки будущих специалистов. Мы проанализировали труды казахстанских авторов, было отмечено что «....готовность студентов университетов к организации исследовательской работы со школьниками будет улучшена если будет соблюдаться единство учебной и научной деятельности на содержательно-информационном, операционно-деятельностном и личностном уровнях» [Исаева З.А., 1989, с. 4]. В системе высшего образования имеется опыт постепенного привлечения студентов к научно-исследовательской работе. Процесс привлечения начинается с изучения социально-гуманитарных дисциплин, с привития интереса к работе с теоретическими источниками, к научным достижениям в определенной области, с знакомства с методиками и технологиями исследования. Исследовательское поведение, исследовательская позиция отражают сущность и смысловое значение понятия исследовательская деятельность [Сыздыкбаева А.Ж., 2016, с. 23]. Понятие исследовательской деятельности Какие показатели говорят о готовности студента к научно-исследовательской деятельности. Это рациональное использование времени, критическое мышление, творческий подход, инициативность, умение анализировать, выделять главное, обобщать, трудолюбие.

Педагогическая практика это не только проверка теоретической и практической подготовки студентов по специальности, но и создание возможностей для формирования у них исследовательских умений и навыков, так необходи-

мых современному педагогу, который призван быть экспериментатором. Включение в педагогическую практику элементов исследования помогает им осознать необходимость теоретических знаний, а это, в свою очередь, способствует более глубокому их пониманию, углублению и закреплению, развитию педагогического мышления, а позже, когда начнется самостоятельная деятельность - экспериментальной проверке и творческому использованию новых методов и приемов обучения.

Таким образом, *актуальность исследования* заключается в обучении студентов технологии ведения научно-исследовательской работы, особенностям применения различных методов исследования при написании дипломной работы или учебного проекта.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Ставя перед будущими педагогами исследовательские задачи, помогая решать их, методисты вырабатывают у них профессиональный интерес к научно-исследовательской деятельности.

Общеизвестно, что студенты не придают серьезное значения теоретическим сведениям, которые они получают в лекциях по педагогике, психологии, методике преподавания. Студентам кажется, что стоит посмотреть на практике деятельность учителя и классного руководителя, как они сами смогут строить свою работу по этому образцу. Слепо копируя технологию проведения урока учителя, студенты-практиканты при проведении урока не могут обосновать выбор того или иного вида работы, методического приема.

Именно педагогическая практика позволяет студенту проверить те научные положения, которые он, например, мог изложить в теоретическом докладе или реферате по методике, и сделать соответствующие выводы и предложения. Педагогическая практика создает все возможности для экспериментальной работы (изучение и обобщение опыта не одного, а многих учителей, апробирование одного и того же материала в разных классах, проверка вариантов урока и проведение элементарных контрольных срезов по классам), которая помогает собрать и обобщить материал для дипломной работы или учебного проекта. Так поставленная перед студентом научно-методическая проблема решается в экспериментальных условиях, и он впервые убеждается в том, что усвоение определенной темы учащимися зависит не только от мастерства учителя, но и от других факторов: качества учебного материала, избранного метода обучения, возможностей конкретного класса, некоторых психологических факторов и др. [Зимняя И.А., 2000, с. 17]

На педагогической практике методисту важно обучить студентов методам экспериментальной работы: наблюдению, анализу, обобщению фактического материала, его систематизации, подготовке и проведению контрольных срезов, вариантов урока, обработке полученных данных с помощью элементов математической статистики.

Одним из важнейших методов экспериментальной работы является наблюдение за учебно-воспитательным процессом. Им постоянно пользуются учителя-предметники, наблюдая за работой своих коллег и учащихся, именно с помощью этого метода они корректируют и совершенствуют свою педагогическую деятельность. Овладение методикой наблюдения как одним из способом научного исследования является первостепенной задачей при формировании у студентов исследовательского подхода к педагогическим явлениям, при выработке у них качеств творческой личности, умеющей самостоятельно вести научное исследование [Харламов И.Ф., 1999, с. 23].

Материал наблюдения студенты собирают как в процессе пассивной практики, когда они посещают и обсуждают работу учителя, так и во время активной, когда уроки дают сами студенты. Чтобы практиканты овладели методом наблюдения, методисту необходимо организовать их для целенаправленного, систематического наблюдения за деятельностью учителя, учеников, а также перед сокурсниками.

Перед посещением уроков методист ставит перед группой ряд исследовательских задач, которые позволяют определенным образом направить наблюдения. Например, планируя анализ уроков разных учителей, он может поставить задачу пронаблюдать, какие методы использовал в своей работе учитель при объяснении нового материала (при проверке домашней работы, при контроле за усвоением нового), какова активность учащихся в каждом классе при использовании того или другого метода, как усвоили новый материал учащиеся в разных классах (записать их ответы).

А на примере уроков одного учителя методист может показать студентам, что качество усвоения нового материала зависит не только от применяемой им методики, но и от других причин. Для этого он предлагает практикантам пронаблюдать, как усвоили его учащиеся того и другого класса (записать и сравнить их ответы), какова активность в каждом классе. Задачи для наблюдения за процессом введения и усвоения учебного материала можно ставить как перед всей группой, так и перед отдельными студентами, наряду с общим комплексным наблюдением за различными сторонами учебно-воспитательного процесса в школе, использовать и тематически направленное наблюдение по одной из конкретных проблем, которая предлагается тем, кто склонен к исследовательской работе или пишет дипломную работу.

Сбор такого материала помогает практикантам проанализировать работу учителя и своих сокурсников, провести сравнение с принятой в методике системой, обобщить педагогические и методические явления. Другими словами, овладение методом наблюдения позволяет усвоить и другие методы экспериментальной работы: анализ, сравнение, обобщение наблюдаемых фактов. Методист-руководитель, при выполнении дипломной работы, направляет деятельность студента вопросами (например: Все ли известные в методике виды самостоятельных работ были использованы в работе учителя и студентов? Сравните их методики работы над изложением текста. Есть ли отличия? В чем? Оправданы ли они? Достаточна ли система подготовительных упражнений перед объяснением новой темы? Какие формы организации коллективной работы наиболее эффективны? В каких классах объективно взаимооценивание учеников? Какие методы обучения наиболее эффективны при изучении определенной темы? и т.д.).

Подобным же образом ставятся задачи для анализа, сравнения и обобщения полученных данных перед группой во время посещения уроков учителей. Например, пронаблюдав вместе с практикантами, как используют разные методы при объяснении нового материала два-три учителя, методист вправе поставить такие задачи: дайте научное объяснение, почему активность учащихся в одном классе выше, чем в другом. Имеет ли при этом значение использованный учителем метод обучения? Зависит ли выбор метода от самого учебного материала, от уровня подготовки учащихся? Какой метод обучения максимально активизирует класс?

Овладение методами анализа, сравнения, обобщения требует от студентов хорошего знания теории, обращения к ней, воспроизведения ее основных положений, обоснования выбора конкретных путей решения проблемы, определения собственной позиции при ее решении.

Руководя разработкой конкретной проблемы, методист помогает студентам овладеть и такими методами исследования, как беседа, анкетирование, анализ ученических работ, их элементарная математическая обработка.

Метод беседы студенты используют и на уроке, и при проверке домашнего задания, и при объяснении нового материала, в контроле за его усвоением. Однако как метод исследования беседа выступает только тогда, когда ставится определенная исследовательская цель, когда вопросы и ответы фиксируются экзаменатором, анализируются, когда результаты беседы помогают выяснить причины слабого или неточного знания материала.

Разработав содержание беседы по своей проблеме, студент проводит ее в классе, а присутствующие на уроке практиканты фиксируют каждый вопрос учителя и ответ учащихся. Вскрывает причины неправильных и неточных ответов либо сам студент экспериментатор, либо те, кто участвует в коллективном обсуждении урока.

Причины могут быть указаны такие:

1) ученик не усвоил новой темы;

2) ученик не был готов к уроку;

3) вопрос, заданный учителем был неточен, плохо сформулирован;

4) учитель не учел психологических особенностей ученика (недостаточно быструю реакцию, застенчивость и др.). Студенты используют и метод анкетирования.

Анкеты учащихся обрабатываются совместно с руководителем дипломной работы, ответы обобщаются, делаются определенные выводы по данной проблеме. Особую трудность испытывают студенты при овладении методом анализа ученических работ, при подготовке и контрольных срезов. Так, исследуя эффективность отобранных упражнений для самостоятельного выполнения письменной работы студентке трудно было решить вопрос, как проверить ее на практике. Какие величины должны быть в эксперименте постоянными, а какие переменными? Чем должны отличаться варианты в разных классах? Как подсчитать среднюю арифметическую усвоения материала? Как определить и объяснить причины допущенных учащимися ошибок? Вместе с методистом-руководителем тщательно отбирались классы, в среднем равные по успеваемости, упражнения для двух вариантов, определялись постоянные и переменные величины эксперимента. Контрольные срезы в двух седьмых классах показали разные результаты усвоения одного и того же материала при разной системе упражнений для самостоятельной работы. При объяснении причин этого важно было учитывать качество предлагаемых упражнений, их объем и посильность для учащихся, так как без этого нельзя объективно оценить ученические работы.

Для успешного проведения научно-исследовательской работы студентов в период педагогической практики необходимо четкое предварительное планирование: выбор таких тем для исследования, которые совпадали бы с изучаемыми в это время разделами школьной программы, распределение их между студентами, разработка памятки для проведения эксперимента, подбор литературы по теме, консультации и контроль знаний студентов по данной проблеме [Пидкасистый П.И., 2019, с. 31].

С начала педагогической практики студент, получивший тему для научного исследования, собирает, анализирует и обобщает материал согласно памятке, разработанной под руководством методиста. Например, перед студенткой, получившей для дипломной работы тему

«Занимательность на уроках русского языка как средства воспитания любви и интереса к предмету», поставлены в памятке следующие задачи:

1. Составить список методической литературы по теме и изучить ее.

2. Провести наблюдение за работой учителя, практикантов и описать, какие элементы занимательности используются ими по каждой грамматической теме, отметив при этом активность учащихся на уроке.

3. Провести анализ ответов учащихся на уроке, на котором были использованы занимательные материалы, и сравнить их с ответами учеников другого класса, где они не использовались.

4. Разработать систему занимательных заданий по грамматике на определенную тему. Провести уроки с элементами занимательности в параллельных классах. Описать и проанализировать эти уроки.

5. Провести контрольные срезы по грамматической теме, при изучении которой были использованы элементы занимательности. Определить уровень усвоения материала в каждом классе. Сделать выводы по теме.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Организация научно-исследовательской работы которая включает в себя написание дипломной работы или выполнение учебного проекта, на базе прохождения педагогической практики, являются завершающим этапом в системе профессионально-педагогической подготовки будущих учителей, так как проведя самостоятельное исследование, студенты овладевают его методологией, приобретают необходимые умения и навыки.

Опыт организации научно-исследовательской работы студентов во время педагогической практики показывает, что практика значительно повышает у них интерес к педагогической профессии, творческую активность, формирует навыки исследовательского подхода к педагогическим явлениям.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Исаева З.А. Формирование у студентов университета профессиональной готовности к организации исследовательской работы со школьниками: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01./Исаева Зауреш Абдразаковна.-Алма-Ата, 1989 г.
2. Сыздыкбаева А. Д. Формирование исследовательской компетентности будущего учителя начальных классов: дис...доктора фил. Phd/Сыздыкбаева Айгуль Джуманазаровна.Алматы 2016-125 с.
3. Педагогическая психология: Учебник для вузов/ И.А.Зимняя; Издательская корпорация «Логос»,-М. 2000-320 с.
4. Педагогика: Учебник для вузов/ И.Ф Харламов; Гардарики-М.1999-520 с.
5. Психология и педагогика. Учебник для вузов/ П.И. Пидкасистый; Издательство Юрайт.-М.2019-724 с.

УДК 15.01.09.

Сыдыкбекова Марианна Амангельдиновна,
старший преподаватель, кандидат педагогических наук,
Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,
e-mail: doszog@mail.ru

Тулепова Салтанат Изтлеуовна,
старший преподаватель, магистр педагогических наук,
Жетысуский государственный университет имениИ. Жансугурова,
e-mail:tuliepova.saltanat.80@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РЕФЛЕКСИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА

Аңдатпа. Бұл мақалада педагогикалық рефлексивті құзыреттіліктің құрылымы қарастырылады. Авторлар болашақ педагогтың рефлексивті құзыреттілігінің компоненттерін анықтады: рефлексивті іскерліктер, рефлексивті тыңдау, рефлексивті қабілеттер, рефлексивті мәдениет. Университет студенттерімен тәжірибелік-эксперименталдық жұмыс жүргізілді, оған эксперимент және рефлексивтік тренинг бағдарламасы кіреді.

Түйін сөздер: рефлексивтік құзыреттілік, эксперимент, рефлексивті іскерліктер, рефлексивті тыңдау, рефлексивті мәдениет.

Аннотация. В данной статье рассматривается структура педагогической рефлексивной компетентности. Авторы выявили компоненты рефлексивной компетентности будущего педагога: рефлексивные умения, рефлексивное слушание, рефлексивные способности, рефлексивная культура. Была проведена опытно-экспериментальная работа со студентами университета, включающая в себя эксперимент и программу рефлексвного тренинга.

Ключевые слова: рефлексивная компетентность, эксперимент, рефлексивные умения, рефлексивное слушание, рефлексивная культура.

Annotation. This article examines the structure of pedagogical reflexive competence. The authors identified the components of reflexive competence of the future teacher: reflexive skills, reflexive listening, reflexive abilities, reflexive culture. Experimental work was conducted with University students, including an experiment and a program of reflexive training.

Keywords: reflexive competence, experiment, reflexive skills, reflexive listening, reflexive culture.

ВВЕДЕНИЕ

Современная система высшего образования Республики Казахстан, характеризуется обновлением педагогической деятельности современных специалистов. К профессионально важным качествам личности специалиста относятся критическое мышление, коммуникативные, креативные и рефлексивные способности. Одним из условий развития профессиональной компетентности является рефлексия [Метаева В.А., 2005, с. 14]. Педагогическая деятельность по своей сути является рефлексивной. Деятельность педагога направлена на управление деятельностью обучаемого, но при этом обучаемый имеет позицию субъекта, способного управлять собственной деятельностью. Задачей педагога является не только рефлексивное отображение внутреннего мира учащегося, но и целенаправленное ее преобразование и развитие. Динамика преобразований может осуществляться только при наличии активной деятельности самого обучаемого, обязанность педагога заключается в управлении данным процессом. Для этого, педагог должен перепроверять и анализировать свои действия, что выражается в постановке вопросов и задач к самому себе, в выдвижении перспектив и гипотез. К сожалению, не все педагоги могут обладать высоким уровнем рефлексии, для развития педагогической рефлексии важны следующие условия [Ермакова Г.К., 1999, с. 81] специальная рефлексивная деятельность, рефлексивная среда, активные отношения между субъектами рефлексивной деятельности. Рассмотрим данные условия развития рефлексии педагога.

Специальная рефлексивная деятельность педагога включает в себя следующие свойства: ориентированность, изменение стиля педагогического взаимодействия, сознательность, единство в построении способов и процесса деятельности и результатов. Педагог дает рефлексивную оценку своей деятельности, а при организации работы четко планирует содержание предстоящей работы, не опираясь на «...стихию смыслов и эмоций» [Орлова И.В., 2006, с. 22].

Рефлексивная среда включает в себя исследование себя и коррекцию собственных социально-психологических и профессиональных

ресурсов. Осуществляется с помощью диагностики профессиональных качеств и использования результатов для профессионального самосовершенствования. В результате происходит изменение представления о собственной профессиональной деятельности и собственной личности.

Активные отношения между субъектами рефлексивной деятельности заключаются в том, что участники педагогического взаимодействия: педагог и обучаемый являясь субъектами общей синхронной деятельности, дополняют и взаимообогащают друг друга, сохраняя при этом своеобразие действий. Таким образом, функционируют субъект-субъектные отношения осуществляя переход от субъектно-объектных отношений, что является доказательством развития профессиональной рефлексии. Взаимопонимание, сотрудничество, совместная творческая деятельность становятся результатом рефлексивной деятельности.

Изучение рефлексии как феномена имеет длительную историю, рассматривалась в трудах зарубежных, советских, казахстанских ученых. Феномен рефлексии в историческом понимании имеет несколько направлений: впервые понятие рефлексия было введено французским ученым Рене Декартом, который рассматривал сознание, прежде всего, как мышление; Джон Локк трактовал рефлексию как «сознание сознания», Иммануил Кант рассматривал феномен рефлексии через призму коллективного, осуществляющийся в группе субъектов, как самосознание, средство и форма познания.

Рефлексия в исследованиях советских психологов выступала основой для разработки формирования и диагностики теоретического и творческого мышления, изучения мыслительных процессов, контроля и сознательного регулирования собственного мышления, стимулирования процесса самосознания, изучения совместной деятельности и коммуникации [Абдурахманов Р.А., 2008, с. 51]. В современных исследованиях российских ученых выделяются следующие заключения: рефлексия есть отражение высшего уровня развития процессов мышления; рефлексия это сознательная регуляция и контроль собственного мышления; рефлексия выступает условием продуктивности мыслительной деятельности; рефлексия как осмысление позиции другого человека, вхождение в его состояние, коррекция или стимулирование его при необходимости. В рамках педагогического общения описываются виды рефлексии в трудах белорусских ученых С.В. Кондратьевой и Б.П. Ковалева:

1. Социально-перцептивная рефлексия как понимание и осмысление собственных представлений и мнений об обучаемых, которые возникли в процессе общения с ними.

2. Коммуникативная рефлексия-осмысление того, как воспринимают и оценивают его другие.

3. Личностная рефлексия-осмысление собственного сознания, самопознание.

Вклад в изучение рефлексии в казахстанской науке впервые внес казахстанский и советский ученый М.М. Муканов, который исследовал механизмы рефлексии обыденного сознания представителей «традиционной культуры» [Муканов М.М., 1980, с. 121].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

На наш взгляд, процесс формирования рефлексивной компетентности, может быть более эффективным при обеспечении развития рефлексивных умений, способностей рефлексивного слушания, рефлексивной культуры и условий ее развития.

Под рефлексивной компетентностью мы понимаем профессиональное качество личности, выражающееся в способности педагога осуществлять рефлексивные процессы; обладающего рефлексивной культурой.

Изучение проблемы исследования позволили выявить компоненты рефлексивной компетентности студентов (см. рис. 1).

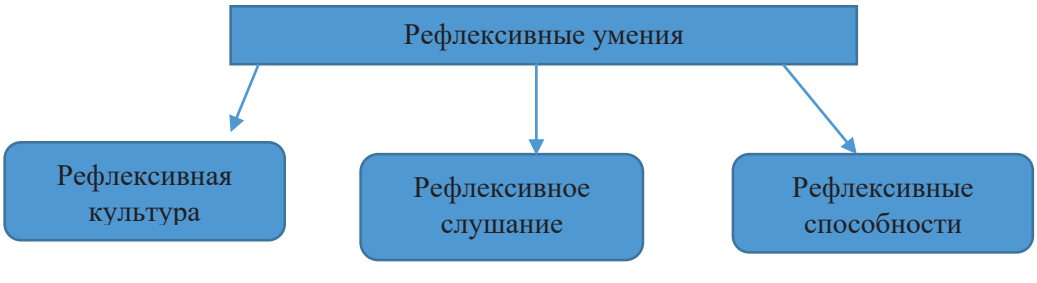

Рисунок 1. Компоненты рефлексивной компететности студентов.

Рефлексивные умения в структуре деятельности [Демидко М.Н., 2001, с. 15] являются одной из составляющих рефлексивной компетентности. В соответствии со структурой деятельности, которая состоит из следующих элементов: цель-способ-результат, автор описывает группу рефлексивных умений (см. табл. 1).

Таблица 1. Рефлексивные умения в структуре деятельности

Структура деятельности	Рефлексивные умения
Цель	Целеполагание на основе фиксации факта-анализа-прогнозирования, коррекция цели в соответствии с ценностными требованиями к деятельности
Способы	Оценка логики процесса и логических возможностей деятельности, готовность к пересмотру собственных действий, изучение оптимальных путей решения поставленных задач
Результат	Оценивание эффективности собственной деятельности, прогнозирование конечного результата, видение дальнейших перспектив, принятие ответственности за собственную деятельность

Формирование рефлексивных умений должно осуществляться посредством следующих средств:

1. в обучении использовать индуктивный и дедуктивный подходы в изучении учебного материала;

2. использование методов и технологий обучения ориентированных на развитие критического мышления;

3. создание комплекса специальных заданий на развитие рефлексии.

Рефлексивное слушание подразумевает под собой собой расшифровку смысла сообщения с целью выяснения его реального значения, используется для контроля точности восприятия услышанного. Существуют следующие техники рефлексивного слушания.

1. Выяснение-уточнение услышанной информации в целом. Цель-получить дополнительную информацию по непонятным вопросам, если автор выражает свои мысли неточно. Например «Пожалуйста, уточните, что вы имели в виду?», «Повторите, пожалуйста, эту часть?», «Я не понял, объясните еще раз».

2. Перефразирование-формулировка той же мысли, но используются другие слова. Участник диалога для проверки понимания смысла и идеи сообщения выражает мысль автора, используя собственные слова, термины, выражения. Например «Правильно ли я понял, что....», «Как я понял вас...», «По Вашему мнению....», «Другими слова, вы говорите....», «Вы считаете, что....», «Таким образом, вы хотите сказать что....?», «Извините, не могли бы вы прокомментировать?».

3. Отражение чувств-диалог зависит не от содержания информации, а именно от установок, чувств, эмоций. Можно использовать такие слова: «Мне кажется, что вы чувствуете...», «Вы немного расстроены....», «Мне знакомо ваше состояние....».

4. Резюмирование-подведение итогов, смысла. Резюмирование соединяет фрагменты беседы в единое смысловое значение. Участники диалога достигают следующих целей Слушающий убеждается в правильности понимания, а говорящий оценивает себя, насколько точно он передал информацию. Например: «Итак, с Вашей точки зрения...», «Смысл вашей речи состоит в...», «Если подытожить нашу беседу, то....», «Правильно ли я понял, что Вашими основными заключениями являются...».

Рефлексивная культура состоит из следующих понятий:

– способность человека к творческому осмыслению и преодолению проблемных ситуаций;

– поиск новых смыслов и ценностей;

– адаптация к новым межличностным отношениям;

– постановка и решение нестандартных практических задач.

Показателями сформированности рефлексивной культуры являются:

– управление собственной деятельностью;

– умение выделять основные моменты своей и чужой деятельности как единого целого;

– умение перехода от непосредственных впечатлений и представлений к общим положениям, принципам и схемам.

Экспериментально-исследовательская работа по формированию рефлексивной компетентности велась на протяжении первого полугодия 2019 учебного года. В эксперименте принимали участие студенты ЖГУ им. И. Жансугурова – студенты 2 курса педагогических специальностей.

Для диагностики общего уровня сформированности педагогической рефлексии использовалась методика Е.Е. Рукавишниковой «Определение уровня сформированности педагогической рефлексии» [Рукавишникова Е.Е., 2000, с. 12]. Выборка состояла из 30 человек. Для количественного анализа, общий результат был рассчитан без деления на субшкалы (см. рисунок 2).

Рисунок 2. Индекс рефлексивности на констатирующем этапе эксперимента.

Анализируя данные полученные на констатирующем этапе эксперимента, можно отметить, что у 65% испытуемых средний уровень рефлексивности. Студенты данной категории склонны к анализу собственного поведения, однако в то же время, анализируя собственные неудачи, промахи в большей степени обвиняют других.

У 25% студентов выборки низкий уровень рефлексивности. Студенты следующей категории проявляют инфантильность, зависимость от мнения других людей, слепое подражание авторитетам. 10% показали высокий уровень рефлексивности. Представители этой группы обладают рефлексивной культурой и умениями.

На основе анализа результатов констатирующего этапа эксперимента был разработан рефлексивный тренинг для будущих педагогов. Программа тренинга включала: коллективные формы обучения, рефлексивные упражнения. С целью установления возможности формирования рефлексивной компетентности в студенческом коллективе в процессе исследования, мы провели контрольный этап эксперимента.

Обратившись к рисунку 2 с динамикой общего индекса рефлексивности, можно говорить о том, что низкий уровень рефлексивности в группе значительно снизился. Количество испытуемых, показавших высокий уровень рефлексивности, возросло с 10% на констатирующем этапе до 43% на контрольном.

Рисунок 3. Результаты на констатирующем и контрольных этапах эксперимента.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведенное нами исследование имеет практическое значение. В ходе экспериментальной работы была разработана и апробирована программа рефлексивного тренинга по развитию рефлексивной компетентности студентов; выделены компоненты рефлексивной компетентности будущих педагогов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Профессиональная рефлексия в последипломном образовании: Учебное пособие/Метаева В.А. Рос.гос.пед.у-нт. Екатеринбург 2005-83 с.
2. Ермакова Г.Г. Педагогические условия развития профессиональной рефлексии педагога: дис...канд. пед.наук: 13.00.01. Оренбург 1999-153 с.
3. Тренинг профессионального самопознания: учебное пособие/И.В.Орлова. Издательская корпорация «Речь»-Санкт-Петербург 2006-121 с.
4. История психологии: Учебное пособие/Абдурахманов Р.А. М.НОУ.ВПО Московский социально-психологический институт. 2008-326 с
5. Мышление и интеллект. Учебник/ М.М. Муканов; Алматы кітап.-1980 -156 с.
6. Формирование рефлексивных умений у обучающихся в средних специальных учебных заведениях: методические рекомендации: учебное пособие/Демидко М.Н. Рипо-Минск,2001-31 с.
7. Рукавишникова Е.Е. Формирование профессиональной рефлексии у студентов медицинского колледжа. дис...канд.пед.наук: 19.00.07. Ставрополь 2000-170 с.

Таубалдиева Жұматай,
п.ғ.к., (доцент) қауымдастырылған профессор,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ.,
E-mail: z.taubaldieva@mail.ru

Кемалова Динара Жанбыровна,
аға оқытушы, мәдениеттану магистрі,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
E-mail: kemalovad@mail.ru

ӘҢГІМЕЛЕСУ – ОҚЫТУ ӘДІСІ ЖӘНЕ БАЛАЛАРДЫҢ САЗДЫҚ, БЕЙНЕЛІ РИТМИКАЛЫҚ ҚИМЫЛДАРЫН ДАМЫТУ ҚҰРАЛЫ

Аңдатпа. Мақалада әңгімелесудің арнайы әзірленген және әзірленбеген түрлерінің әдіс ретінде саз сабағын ұйымдастыруда қолданылуы сарапталып, олардың баланың диалогті сөйлеуін дамытудағы рөлі ашылған. Эстетикалық тұрғыда тұлға тәрбиелеу мақсатында авторлар мектепке дейінгі және мектепалды жастағы баланың қарым-қатынастық, танымдық және бейнелі-қимылдық қырынан дамуына қатысты біршама зерттеулерді қарастырып, өз тәжірибелерімен бөліскен.
Кілт сөздер: шығармашылық, өнер, саз өнері, ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті, әңгімелесу, баланың сөйлеу тілі.

БЕСЕДА – МЕТОД ОБУЧЕНИЯ И СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ МУЗЫКАЛЬНОЙ, ОБРАЗНО РИТМИЧЕСКИХ ДВИЖЕНИИ ДЕТЕЙ

Аннотация. В статье рассмотрено использование преднамеренных или непреднамеренных видов беседы как методов организаций деятельности по обучению детей к музыке и рассмотрена их роль в развитии диалогической речи ребенка. Для воспитания эстетически развитой личности авторами изучены ряд исследований и предложены практические материалы по коммуникативному, познавательному и образно-двигательному развитию детей дошкольного и предшкольного возраста.
Ключевые слова: творчество, исскуство, музыка, организованная учебная деятельность.

A TALK - A METHOD OF TEACHING AND A MEANS OF DEVELOPING MUSICAL, IMAGINALLY RHYTHMIC MOVEMENT OF CHILDREN

Abstrakt. The article discusses the use of deliberate or unintentional types of conversation as methods of organizing activities for teaching children to music and their role in the development of dialogical speech of the child. To educate an aesthetically developed personality, the authors studied a number of studies and offered practical materials on the communicative, cognitive and figurative-motor development of children of preschool and preschool age**.**
Keywords: creativity, art, music, organized educational activities.

Баланы жастайынан шығармашылыққа бауluда, қандай іс-әрекетте болсын, баламен әңгімелесуді дұрыс құру маңызды болып табылады. Қазіргі қоғамның жаңғыруы кезеңінде халықтық дәстүр бойынша тәрбиелей отыра, балаларды сөйлетуге қызықтыратындай жағдаяттар арнайы тудырылмаса, олардың бір нәрсе туралы түсіндіріп айтуы, дәлелдеп сөйлеуі немесе ой-пікірін білдіруі ойдағыдай жүзеге аспай жатады. Бұған себеп, біріншіден, бала тілінің ата-әже ықпалымен тиісті деңгейде жетілмеуі болса, екіншіден, тәрбиеші мен мұғалімнің әңгімелесуде жіберетін қателерінің салдары болуы мүмкін. Педагогтар әдіскер ғалым Ш. Сарыбаевтың әр сабақтың тәжірибе жүзінде сөйлеу сабағы болуын ескерткенін саз сабақтарын ұйымдастыруымызда да ұмытпауымыз керек.

Баламен әңгімелесу барысында бала ойлау операцияларына (талдау, жинақтау, салыстыру, қорытындылау), өз ойын білдіруге, тыңдауға және қарсыласын түсінуге, айналасындағыларға түсінік беруге, қойылған сұрақтарға жүйелі жауап беруге үйренеді. Әңгімелесуде балалардың байланыстырып сөйлеу тілі дамиды және педагог балаларды ортақ қызықты тақырыпқа жетелеп, бір-бірімен сөйлесуге деген қызығушылықтарын тудырады. Тақырып ретінде белгілі бір баланың тәжірибесі алынса және ондай әңгіме айтатын балалар көп болса, әңгіме бағалы бола түседі .

Тілді психологиялық қырынан ғалым Л.С. Выготский және оның мектебіндегі шәкірттері қа-

растырған. Олар ойлап шығарған «дамыта оқыту» концепциясы бала тілінің табиғи деңгейлік даму кезеңдерін көрсетеді. Л.С. Выготский, А.А. Леонтьев, И.А. Зимняя және басқалар ұсынған «әрекет теориясы» ұйымдастырылған оқу іс-әрекеттері барысында бала тілінің даму деңгейіне сүйенеді, оның ұстанымдары баланы алға сүйрейді. Балаларды оқу үдерісінде тілдік әрекетке келтіру үшін ғалымдар мынандай талаптар ұсынады:

1. сөйлеуге қажеттілік тудырылу, яғни балаларға тапсырмалар беруде олардың балаларды өзара сөйлететіндей етіліп берілуі;

2. тіл мазмұнын нақтылау (не туралы сөйлейтіні);

3. тілдік құралдардың (тіл таңбалары: сөздер, сөз тіркестері, т.б.) тақырыпқа сай жеткілікті болуы [*Бакраденова А.Б., 2016,* 21].

Тілдік құралдар, материалдар әрбір ұлт тілінде бар, тұрақталған, әдеби нормасы қалыптасқан, тіл заңдылықтарына сүйенетін құралдар болса, олардың қолданысқа түсуі адамдардың жасына, әлеуметтік тұрқына, біліміне, қоғамдағы орнына, жеке мінезіне, өзіндік қабілеттеріне байланысты әртүрлі болады. Мысалы, үлкендердің сөйлеуі мен баланың сөйлеуін салыстыра алмайсың, екеуі екі басқа. Үлкендер ұлт тілінде бар тілдік құралдарды баланың жасына қарай таңдап-талғап қолданбаса, балаға ойын тез қабылдата алмайды.

Сөйлеу тілі үш қызмет атқарады: қарым-қатынастық, танымдық және тәртіптеушілік. Бұны сабақта қойылатын міндеттерден байқай аламыз.Тілдің қарым-қатынаста, сөйлеу ортасында дамитыны ғылыми тұрғыда дәлелденген. Тіл балаға қоршаған ортаны, оның мәдени-тұрмыстық құралдарын тануға көмектеседі. Туындаған жағдайларға байланысты орыс мектебінде оқытылатын, немесе өз ана тілінде белгілі себептерге орай еркін сөйлеп дағдыланбаған балалардың сөйлеу тілі тиісті деңгейде қалыптаспайды. Сондықтан саз, өнер мектептерінің әрқайсысында сабақ барысында әңгімелесу, баламен жеке және топтық сөйлесулер үздіксіз пайдаланылуы керек.

Сонымен, әңгімелесу – әрі әдіс, әрі ана тілді, сөйлеуді дамыту құралы. Мұны жете түсіну үшін әңгімелесу әдісімен өнер мектебінің 6-жастағы балаларымен өткізілген саз сабағының құрылысына назар аударалық. Сабақтың жоспары төмендегіше құрылды:

Сабақ мақсаты: Күйдің құрылысы, мәні туралы жүйелі ақпарат беру, дәстүрлі күйге сүйіспеншілікпен қарауға тәрбиелеу,өнерді тануға және ол туралы әңгімелей алуға ынталандыру.

Білімділік: Күйдің мәні мен мазмұны туралы ақпарат беру. Күй өнерінің негізін қалаушылары туралы мәлімет беру. Күй мен күйші айырмашылығын түсіндіру.

Дамытушылық: Күй туралы баланың алғашқы дүниетанымдық көзқарасын қалыптастыру. Музыкалық танымын, зейінін, ой-қиялын, есте сақтау дағдыларын дамыту.

Тәрбиелік: Ұлттық дәстүрлі күйге сүйіспеншілікпен қарауға, күйді тыңдату және қимылын келтіре орындату арқылы баланың ішкі рухани сезімталдығын тәрбиелеу. Күй мен халықтың бастан кешкен тарихының байланысын көрсету.

Сабақ түрі: интегративті (Қазақстан тарихы, музыкасы, әдебиеті, ритмика).

Пәнаралық байланыстар: Қазақстан тарихы , музыка тарихы, сольфеджио, ритмика, ырғақ.

Қолданылатын әдіс-тәсілдер: аңыз әңгімені оқу, әңгімелеу және әңгімелесу, күй құрылысын талдау-жинақтау.

Материалды-техникалық құралдар: CD-жазбалары, домбыра аспабы, слайдтан ноталарды, суреттерді көрсету.

Интегративті (біріктірілген) 1сағаттық оқу үдерісінде домбыра аспабының оқытушысының балалармен 4 рет әзірленбеген әңгімелесу өткізуі педагогтің сабақ мақсатына біршама қол жеткізуіне ықпал еткен.

Бірінші әңгімелесу оқушының үй тапсырмасын тексеру барысында өткізілген. Қойылған сұрақтар:

1. Орындаған шығармаңда сен қай жолдағы қимыл-қозғалысты көрсеттің?

2. Қандай динамикалық белгілерді пайдаландың?

3. Мәтінде қандай динамикалық белгілерді орындадың?

Екінші әңгімелесу домбыра мен күйші туралы аңыздардан үзінді келтіріп, CD-жазбасын тыңдатқызған соң өткізілген. Педагог аңызды мәнерлеп оқып, күйдің ақпарат жеткізуші өнер екенін және домбыраның тілі де бар екенін көрсетті де, мынандай сұрақтар бойынша баламен әңгімелескен:

1. Күйді түсіну үшін адам нені пайдаланады?

2. Күй сурет сала ма?

3. Күй адамда қандай сезімдерді оятады? Бұл сұрақтарға толымды

жауап бере алмаған Мариямға әңгіме мазмұнын жинақтап, әңгіме түйіні шығарылды: «Демек, тіл тоқтаған жерде күй жүреді деген сөз. Күй кей жағдайларда алдыңғы орынға да шығып кетеді. Күйдің осындай мән-мағынасы бар, сондықтан да қадірлі, қастерлі. Күй тұрғанда қазақ халқы болады,сен де қазақсың».

Жаңа сабақ материалдарын оқушыға үйретіп шыққаннан соң, «Кеңес» күйіне оқушымен талдау жасауда оқытушыға әңгіме үстінде тапсырма беру, негізінде әңгімелесу тәсілдеріне жүгінуге тура келді.

1. Күйдің басын көрсет.

2. Мәтіні қалай өзгереді (секіреді, жоғары және төмен түседі).

3. Қандай қимыл-қозғалысқа ұқсайды?

Беріліп отырған сабақ барысында оқытушы 6

жастағы мектепалды топ баласын сұрақтарымен түрлі әрекетке салды: күй арқылы жеткізілетін қимыл-қозғалыстарды көрсетті және атады; динамикалық белгілерді орындап, тыңдап, көріп әрі орындады; күйдің қасиеттері туралы проблемалық сұрақтар төңірегінде ойландырды, өздігінен жауап іздетті; күйдегі қимыл-қозғалыстарды салыстырды, ажыратып топтады.

Ескеретін жайт: балалармен әңгімелесу шынайы, жанды болуы керек. Бұл талап сабақта ұсталынды. Мариям жауап бере алмай жатқанда, жетелеуші, демеуші сұрақтармен көмек берілді. Орысша қолданған тіркестеріне «волнаобразный» деген кезде «толқыған теңіз сияқты» деп айтылып, ол тіркес бірлесе қайталанды. «Күй толқыған теңіз сияқты, бірде жоғары секіреді, бірде төмен түседі» деп қимылы көрсетіліп, бала тіліне тең сөз енгізілді. Балалармен әңгімелесу тақырыпты жинақтап, бекіту мақсатында мынандай сұрақтар төңірегінде өрбіді:

1. Күйдің ерекшелігі қандай?
2. Белгілі күйшілерді және күйлерді атап бер.
3. «Кеңес» түсінігі нені білдіреді?
4. Лига деген қандай орындау тәсілі?
5. «Кеңес» күйінде қандай қағыстар және ырғақтар орындалады?
6. «Кеңес» күйі неше бөлімнен құрылған?

Жинақтап айтқанда, сөйлесу әрекеті кезіндегі жанды, шынайы тілдік қатынас, яғни әңгімелесу, бала тілін дамытудың тиімді құралы әрі сабақты ұйымдастырудың әдісі. Оның ұйымдастырылу формалары мен мазмұны сабақтың өткізілу әдісі ретінде баланың педагогпен сөйлесу деңгейі мен оның мазмұнының көрсеткіші екендігін көрсетеді зерттеушілер [Выготский Л.С., 1984]. Байқалып тұрғандай, кейбір сұрақтар толыққанды қойылмағандықтан («Қандай қимыл-қозғалысқа ұқсайды?»), балаға бірден түсінікті болмай қалды. Сол сияқты оқушының сөздік қорының аздығы кейде оның толық жауап бере алмай қалуына әкелді. Сондықтан балаларды қарым-қатынасқа тарту үшін ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті үстінде өздерінің сөйлеу тіліне педагог мынандай талаптар қоюы керек:

– Мазмұнды, дәл және логикалық байланыста сөйлеуі;

– Сөздерінің балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес болуы;

– Сөйлеу тілі лексикалық, фонетикалық, грамматикалық,

орфоэпиялық жақтан дұрыс болуы;

– Әдеби тілі бала түсінігіне сәйкес бейнелі, айшықты болуы;

– Сөйлегенде үн реңкін сақтау, мәнерлі, құлаққа жағымды дауыспен сөйлеу;

– Сөйлеу мәдениетін сақтау, яғни ойды, идеяны мимика, пантомимка, бейнелі қимылдар арқылы жеткізу *[Бакраденова А. Б., 2016,* 45 б.].

Мектепалды оқыту, балабақшаның мектепке даярлық топтарында Балалардың байланыстырып сөйлеу тілі жеткілікті дамыған болуы керек. Оның екі типі әңгімелесу (диалог) және әңгімелеу (монолог) балабақшада бала тілін дамыту құралы ретінде арнайы ұйымдастырылатын оқу іс-әрекеттерінде 5-6 жастан бастап жүзеге асырылып келеді.

Күнделікті қарым-қатынаста диалогтік сөйлеуді қалыптастырудың негізгі әдісі – тәрбиешінің балалармен әңгімелесуі. Тәрбиешінің балалармен әңгімесі, егер топта жағымды атмосфера болған жағдайда дамытушылық сипатта болады. Бұл жағдайда қарым-қатынаста басты жағдай бала тұлғасын түсіну қабылдау болып табылады. Бала егер үлкендер әңгімесінен ақылдылық, қызығушылық сезінсе, олармен қарым-қатынасқа шын ниетімен кіріседі. Тәрбиеші балалармен кез-келген уақытта әңгімелесе алады.

Балалармен жүргізілетін әңгіме жеке және ұжымдық әңгімелесулер деп те аталады. Ұжымдық әңгіме үшін нағыз бағалы уақыт серуен кезі. Кіші топта өткізілетін әңгімелесу балаларды қоршап тұрған заттармен байланысты: олар ойыншықтарды, көліктерді, топ ішіндегі мүліктерді, ауладағы, отбасындағы құралдарды бақылайды. Естияр және ересек топтарда әңгіменің тақырыбы балалардың қоршаған өмірден, кітаптан, теледидардан алған тәжірибелері мен жаңа білімдері арқылы кеңейе түседі. Балалардың сөйлеуіне тәрбиеші қатты әсер ететіндіктен, оның сөйлеуінде балалардың жас ерекшеліктері ескерілуі керек.

Ұлттық аспапта ойнауға үйренуге бала 5 жастан келеді, бұл сыныпта баламен жеке әңгіме басымырақ болады. Баланы қызықтырып, өзіне қарату өте маңызды. Оқытушы алғашқы нота түрлерін үйрету сабақтарында бала көңілін аударатындай етіп машина ойыншығын пайдаланады. Слайдқа орналастырылған ашық түсті түрлі машиналарды қозғалысқа келтіре отырып, әр нотаның ырғағын салу, қысқа, созылыңқы ноталарды ұйқасты жолдарды бірлесе айту тәсілімен баланы нота әлеміне апара алады. Келесі сыныпта ұжымдық әңгіме бағдарлама бойынша балаға үйретілетін күйлердің тарихына орын беруде тиімді болып шықты. Балалардың күйдің шығуына негіз болған тарихи оқиғаны әңгімелеуды, мазмұнын еске ұстауды тапсырған оқытушы бала әңгімесінің жүйелі болуына назар аударады.

Диалогтік сөйлеуді дамытудың келесі тиімді әдісі балалардың ойындары. Мазмұны мен түрлеріне қарай олар: мазмұнды-бейнелі, қимыл-қозғалыс, дидактикалық, құрылыс, кейіптендіру ойындары болып бөлінеді [Жұмабекова Ф.Н., 2007, 78 б.]. Мысалы, саз ырғағына енгізу үшін атқа отырғандай етіп, оқушы баланы орындыққа отырғызып, «Шауып келем, шауып келем қатты мен, шауып келем, шауып келем атпенен» дегізіп, динамикалық лепті, ритмикалық қозғалыстар жасату немесе «Жел соғады, күн бұлттанды,

жаңбыр жауды себелеп» дегізіп, біркелкі ырғақты қозғалыстарға келтіру үйретілетін саздың мазмұнына қарай қолданылады.

Жинақтап айтқанда, баланы арнайы түрде әңгімелесуге үйретуде педагогтің заттық нысандарды көрсете отырып сөйлесу, көркем әдеби шығармаларды мәнерлеп жатқа оқу, балаларға сөздік не қимылдық тапсырмалар беру, диалог құруға түрткі болатын сөйлесу жағдаяттарын туды-ру, түрлі қимылдық ойындар ойнату әдістері қолданылады. Ойын түрлеріне (мазмұнды рөлдік, сөздік дидактикалық, қимылдық, сахналық және драматизациялық) қарата қолданылатын орындары, жүргізілу тәсілдері (бейнелі ойыншықтар, қуыршақтар, картина-суреттер арқылы) бір-бірінен өзгеше болуы керек. Олар балалардың ана тілінде сөйлеуінің даму деңгейлеріне, жас ерекшеліктеріне байланысты таңдалып, саз сабағында көркем сөздің не тыңдатылатын ән мен күйдің мазмұндық мәнеріне келтіре оқушының диалогтік сөйлеуін қалыптастыруда тиімді болып табылады.

Педагогпен оқу үдерісінде тілдік қарым-қатынасқа түсетінін, әр бала өзгелермен жағдаятқа қарай қарым-қатынасқа түсуге үлкендердің бағдарлауымен баратынын, балада үлкенге деген сенім мықты болғанда, ол тіпті ата-анасынан гөрі өзін толғандыратын мәселелерді өзінің музыка не денешынықтыру жетекшілеріне айта бастайтын бірнеше психолог ғалымдар ескерткен [Ауталипова У.И., 1996, 2 б.]. Солай бола тұра, әрбір педагог кез келген тақырыпта, кез келген жағдаятта баламен сөйлесуге міндетті. Бұл сөйлесулер еркін түрде, қыспақтаусыз өтіп жатады. Оқытушының сөзі сұрақ қою, түсінік беру, нұсқау жасау, бір нысан туралы түсіндіру тәсілдерімен көрінеді. Әзірліксіз жүріп жататын сөйлесулердің бала тілін жетілдіруде маңызы зор. Ол бала тілін барлық қырларынан жетілдіреді, яғни диалогтік, монологтік сөйлеу қабілеттерін арттырады Жекелеген сөйлесулерде бала тіліндегі қате қолданыстар анықталады. Осы орайда тиімді жұмыстар жүргізіледі, яғни қате сөздері түзетіледі, байланыстырып дұрыс сөйлеу үлгісі беріледі, ән мәтіндеріндегі кейбір сөздер, тіркестер дұрыс айтқызылып жаттықтырылады, баланың білгісі келетін мәселелері-сұрақтары айқындалады, қызығушылығы бар тақырыптар ажыратылады.

Ұжымдық әңгімелесулердің ең қызықты түрлері – серуендер, көрмелерге, спорттық алаңдарға жасалатын экскурсиялар. Баламен өткізілетін жеке әңгімелесулерге таңғы және кешкі кезеңдер ыңғайлы. Әзірленбеген әңгімелесулерді арнайы тақырыптарға алдынала ойластырып өткізу нәтижелі болатын әзірленген әңгімелесудің басты шарты. А.Г. Рузский, А.Э. Рейнстейн деген ғалымдыр 4 жасар баланың байланыстырып сөйлеу тіліне тәжірибе жасап, баланың өзі тұрғылас балаларға қарата айтылған сөзінің байланыс формалары сақталатынын, сөздік қоры кеңейіп, сөйлемдері жайылмалы келетіндігін арнайы зерттеуде көрсеткен [Диссертация, 1982] Әңгімелесу тақырыптары, тақырыпқа негізделген әңгіме мазмұны балалар қатысатын топ міндеттеріне, баланың жас ерекшелігіне байланысты алынады. Мысалы, «Тоғыз құмалақ», «Асық ату» ойындары, «Атжарыс» өтіп жататын алаңдарға балаларды апарып келіп, оларға «Боз жорға», «Сарыарқа» күйлерін тыңдататын болсақ, ұлттық рухани тәрбие мақсатында оларға түсінетіндей сұрақтар қойып, әңгімеге баланы біртіндеп тарту көзделеді. Алдынала әзірленген сұрақтар соңғы әңгімеге қатысты арнайы дайындалса, ол сұрақтар серуен кезіндегі балалардың әзірленбеген әңгімелесулеріне негізделуі керек.

Жинақтап айтқанда, диалогтік сөйлеудің нормаларын балаларды жас кезінен оқытатын әрбір педагог және тәрбиеші мектеп жасына дейінгі бала өміріндегі барлық әрекеттерде сақтайтын болса, қимылдық әрекеттермен белсенді және орнымен қолданса, баланың танымдық ой-өрісі артып, көркем өнерге деген эстетикалық қызығушылығы өрістейтін болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Ауталипова У.И. Речевая культура общения и пути ее формирования у детей дошкольного возраста. Алматы, 1996.
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте /Л.С.Выготский.-М.,1984. Выготский Л.С. Вопросы детской (возрастной) психологии// Собр.соч.: в 6т. Т.4. – М., 1984.
3. Бакраденова А.Б. Мектеп жасына дейінгі балалар тілін дамыту теориясы мен әдістемесі. Оқу құралы. Алматы: Эверо, 2016.
4. Жұмабекова Ф.Н. Мектепке дейінгі педагогика. Жұмабекова Ф.Н. Астана,2007. 216б.
5. Рейнстейн А.Э. Особенности влияния взрослого и сверстника на развитие речи дошкольников: дис....канд. психол. наук. – М.,1982.

ӘОЖ 378

Таурбекова Айнур Сапашовна,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ,
e-mail: taurbekova71@mail.ru

Ахмедиева Кулмария Нуртаевна,
аға оқытушы,
Магистр, педагогика және психология кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қаласы,
e-mail: ahmedieva66@mail.ru

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ АҚПАРАТТЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Таурбекова Айнур Сапашовна,
Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова,
г. Талдыкорган,
e-mail: taurbekova71@mail.ru

Ахмедиева Кулмария Нуртаевна,
магистр, старший преподаватель,
кафедра педагогики и психологии,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
г. Талдыкорган,
e-mail: ahmedieva66@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Taurbekova Ainur Sapashovna,
Zhetysu State University named after I. Zhansugurov
Taldykorgan,
e-mail: taurbekova71@mail.ru

Ahmedieva Culmaria Nurtaevna,
Master, senior lecturer,
Department of pedagogy and psychology,
Zhetysu state University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan

FORMATION OF INFORMATION COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER

Түйін: Мақалада болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің ақпараттық құзыретін қалыптастыру мәселесіне байланысты сұрақтар қарастырылған. ЖОО студенттерінің кәсіби мамандығына қажетті құзыреттіліктерді сөз етеді.

Кілттік сөздер: тұлға, кәсібилік, құзыреттілік, оқыту, ақпараттық құзыреттілік.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы, связанные с формированием информационной компетентности будущих учителей начальных классов. Разговоры о компетенциях, необходимых для профессиональной специальности студентов вузов.

Ключевые слова: личность, профессионализм, компетентность, обучение, информационная компетентность.

Summary: The article discusses issues related to the formation of information competence of future primary school teachers. Talking about the competencies required for the professional specialty of university students.

Keywords: personality, professionalism, competence, training, informational competence.

Ақпараттың негізгі қызметі ақпараттық құзыреттілік болып табылады, яғни ақпараттық қоғам жағдайында қызметінің негізгі түріне жатады. Н.Ә. Назарбаевтың 2012 жылғы 27 қаңтардағы «Әлеуметтік экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Тұрғындардың компьютерлік сауаттылығын, соның ішінде әр түрлі ынталандырушы бағдарламалардың есебінен де көтеру қажет. Мен қазақстандықтарды ақпараттық технологияларды белсендірек игеруге шақырамын» деп атап өтті. Ал он сегізінші бағыттың маңызы ерекше. Онда: «Ақпаратты таратудың жаңа нысандарына бағдарланған білім беру бағыттарын құру міндеті де алдымызда тұр», - деп атап көрсеткен [Назарбаев Н.Ә., жолдауы, 2012]. Бұл қазіргі жағдайда ақпараттық құзыреттілік тұтастай алғанда кәсіби педагогикалық құзыреттілігін анықтайтыны айқын болып табылады. Педагогтың ақпараттық құзырлығы – мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін ажырамас бөлігі ретінде, кәсіби және білім беру қызметін тиімді шешім қабылдау мүмкіндігін ескере отырып, нақты білім ұйымының ерекше түрі болып табылады.

Тұлғаның өсуі мен қалыптасуы өмір сүру ортасы мен қоғамдық өмірге тәуелді. Қай кезде болмасын ұрпақ тәрбиесін қазақ халқы өзекті мәселе ретінде қарастырып бағалаған.

Қазіргі кезеңдегі бастауыш сынап мұғалім пәнінің мұғалімінің міндеті – жас буынды жанжақты дамыту, қиялы жүйрік тұлға ретінде баули отыра оқытудың шығармашылық сипатын күшейту, сөйтіп баланың жеке қабілеті мен әлеуметтік белсенділігінің дамуына жол ашатын шығармашыл тұлға қалыптастыру. Бастауыш сынып мұғалімі пәндерді оқытуда нәтижеге бағытталған іс-әрекетті құзыреттілік тұрғыдан жүзеге асыруы – негізгі міндет.

Педагогика ғылымында негізгі базалық ілімдердің бірі «құзыреттілік» болып отыр. Құзыреттілік дегеніміз – тұлғаның бойында білім, дағды, іскерлік, ерік күш – жігердің болуы. Құзыреттілік – оқушы іс-әрекетінің сапасынан көрінетін білім нәтижесі. Құзыреттілік ұғымы «білім», «білік» және «дағды» сияқты ұғымдарды қамтиды. Құзыреттілік – бұл алынған білімдер мен біліктерді іс-жүзінде, күнделікті өмірде қандай да бір практикалық және теориялық мәселелерді шешуге қолдана алу қабілеттілігі.

Шетелдік сөздіктерде «құзыреттілік» ұғымы белгілі мекемнің, тұлғаның немесе бір сұрақтар төңірегіндегі құқықты болу дегенді білдіреді. Француз тіліндегі competent құзыретті, құқылы деп аударылады. Ағылышын тіліндегі competence терминінде тұлғалық сапалар басым: құзыреттілік термині қабілет ретінде қолданылады. Құзыреттілік тұлғаның интегралдық қасиеттері ретінде қабылданады. Жалпы құзыреттілікті білімділік (когнитивтік), іс-әрекеттік (жүріс-тұрстық) және қарым-қатынастық (аффективті) компоненттерден құралған кешен ретінде елестетуге болады [Поштарева Т.В., 2005].

Құзыреттілікке бағытталған білім алғаш рет 1970-інші жылдары Америкада Н. Хомскийдің (N. Chomsky) ұсынысымен қалыптаса бастаған. Н. Хомскийдің тілге қатысты айтқан мәлімдемесі: «Біз өз тілін білу-тыңдау құзыреттілігі мен тілді нақты бір жағдайда қолдану құзыреттіліктерінің арасынан түбегейлі өзгешелікті айқындап отырмыз». Басқа сөзбен айтқанда, құзыреттілік дегеніміз – «білім-іскерлік» пен туындаған мәселе арасында байланыс орнату және мәселені оңтайлы шешу қабілеті. Латын тілінен аударғанда құзыреттілік – адамның танымы мен тәжірибесі жинақталған жақсы білетін мәселелер аймағы.

А.В. Хуторский біліктіліктің 3 негізгі түрін енгізген:

1) негізгі құзыреттіліктер: құндылық – мәнді, жалпы мәдени, оқу-танымдық, ақпараттық, коммуникативтік, әлеуметтік-еңбектік, жеке тұлға ретінде өзін-өзі жетілдіру құзыреттілігі,

2) жалпы пәндік құзыреттілік,

3) пәндік құзыреттілік [Поштарева Т.В., 2005].

Педагогика ғылымдарының докторы Герман Селевконың айтуынша «Құзыреттіліктер – ол адамның іс-әрекеттік мінездемесі, сондықтан олардың жіктелуі ең бастысы іс-әрекеттің жіктелуіне сәйкес болуы тиіс» [Поштарева Т.В., 2005].

Бұл ұғымдар Ресей педагогикасы үшін де жаңа болып саналады, сондықтан да ғылыми еңбектерде әртүрлі сипаттамалар кездеседі.

Ұлыбритания психологы Дж. Равен жалпы құзыреттілік моделін 143 элементтен тұратын матрица ретінде көрсеткен. Дегенмен олардың ішінен негізгі құзыреттіліктерді сүзіп шығуға болады. Джон Равен жоғарғы оқу орындарындағы кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру үшін студенттер әр түрлі әлеуметтік жағдайда туған адамдармен бірігіп іс-әрекеттер жасауды ұсынған. Студенттерді жаңа бейтаныс тапсырмаларды орындауға ат салысуға шақырған. Өздік жұмыстарды орындау барысында жоғары талаптарға сәйкес жұмыс істеуге шақыру қажет деген. Сонымен қатар адамдарда өздерінің өмірлік құндылықтар жүйесін анықтап алуға мүмкіндіктері болу керек деп есептеген. Джон Равеннің кәсіби құзыреттіліктер моделі қосымшада берілген [Поштарева Т.В., 2005].

ЮНЕСКО құзыреттілікті білімнің күтілетін нәтижесі ретінде қарастырып, оның дамуына серпіліс берді. Білім үрдісінде технологияларды қолдану бүгінгі таңда оқушыларға техникалық қабілеттерін қалыптастыруға мүмкіншілік береді. Ол қабілеттерді дамытуға мұғалім көмектесе алады. Мұғалім сабақ барысында қолайлы ахуал туғызып, білім беру мүмкіндіктерін технологияларды қолдану арқылы жүзеге асырады. Сондықтан құзыреттілікті мұғалімде қалыптастырып алу қажет. Болашақ мамандарды даярлауда мін-

детті түрде мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық мақсаттарын ескеру қажет, ал көп жағдайда ол ескерілмейді де мұғалімдер қоғамға қажетті құзыретті тұлғаларды тәрбиелеп бере алмайды.

ЮНЕСКО «Стандарты ИКТ-компетентности для учителей» жобасы білім беру саласында жұмыс істеп жүрген мұғалімдер мен болашақ мұғалімдерге оқытудың барлық сатысында білім беру үрдісін тиімді ұйымдастыруға көмектесетін бағдарлама.

Литва мемлекетінің әлеуметтік ғылымдарының докторы, доцент Birute Zygaitienenің айтуынша кәсіби құзыреттіліктер ішкі мотивацияға байланысты қалыптасады [Поштарева Т.В., 2005]. Қазіргі заманның мұғалімдерінде кәсіби құзыреттіліктер міндетті түрде қалыптасқан болуы тиіс, соның ішінде ақпараттық технологияларды пайдалану, оқу мен оқытуды дамыту, оқытылатын пәндердің мазмұнын жоспарлау және жетілдіру, оқу мен оқыту үдерісін, оқушылардың жетістіктерін басқару, оқушыларды демеу, білім алуға мотивациялау үдерістерін басқару, сонымен қатар өз бетімен кәсіби даму.

Педагогтың ақпараттық құзіреттілігі технологиялық ойлау қабілетінде көрінеді және педагогикалық іс-әрекетте ақпаратты игеру мен қолдануда аналитикалық, проективті, болжамдық және рефлексиялық дағдылардың болуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, IT мұғалімнің ақпараттық және технологиялық мәдениетінің ажырамас бөлігі болып табылады, интегративті функцияларды орындайды және жалпы педагогикалық және арнайы білім мен дағдылардың байланысы ретінде қызмет етеді.

Айта кету керек, қазіргі кездегі «ақпараттық құзіреттілік» термині компьютерлік ақпараттық технологияларды қолдануды білдіреді, ал нақтырақ анықтаманы «компьютерлік ақпараттық құзыреттілік» деп түсіну керек. Сонымен қатар, Я.И. Кузьминов сонымен бірге «ақпараттық құзіреттілік» ұғымы мен мұғалімнің іс-әрекетінің әдіснамалық аспектісін қаржыландырады [Я.И. Кузьминова, В.Л. Матросова, В.Д. Шадрикова, 2006].

П.В. Беспалов ақпараттық құзіреттілікті «... жеке білімнің ажырамас сипаттамасы, ол тиісті білімді алуға ынталандыруды, компьютерлік технологияны және компьютерлік ойлауды қолдана отырып, оқу және кәсіби қызметтегі мәселелерді шешуді» білдіреді [Беспалов П.В., 2003].

Педагогика ғылымы мен тәжірибеде педагогтардың қазіргі жалпы ақпараттық білім беру ресурстарын қолданып жұмыс істеуге деген дайындығы мен объективті теориялық және істәжірибелік алғышарттары жасалып және оқытушылардың оқу үрдісінде оқу телебағдарламаларын қолдану жөніндегі кәсіби біліктіліктерін қалыптастыру негіздемелерін Г.А. Пазылова ұсынылады [Пазылова Г.А., 2005].

Б.Ж. Нұрбеков «...қашықтықтан оқыту бойынша оқытушының кәсіби құзырлылығының негізгі кілттік, жалпы кәсіби және арнайы АҚТ-құзырлылық жүйесінің толықтырушысы оқыту үдерісінде қалыптасқан және кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің барысында дамитын интерактивті сапа болып табылатын, қашықтықтан оқытуда кәсіби іс-әрекетін тиіді жүзеге асыруды қамтамасыз ететін кәсіби мәнді қасиеттердің жиынтығы болып табылатыны анықталды» – деп есептейді [Нұрбеков Б.Ж., 2010].

Г.Ж. Ниязова «Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негізінде кәсіби құзырлылықтарды қалыптасуы кәсіптік білім мамндығы студенттері негізгі қажетті білімдерді игерулері және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланудың жеке практикалық тәжірибелірі жианақталып, оларды өз қызметтерінде қолдану туралы сәйкес даярлығы қалыптасуы тиіс» – дейді [Ниязова Г.Ж., 2008].

Жоғары оқу орындарында мамандарды даярлауда жалпыға міндетті ЖОО мемлекеттік стандартында, бағдарламаларда көрсетілген білім, білік, дағдыларға қойылған талаптар студенттердің ұйымдастырушылық қабілеттерін қалыптастыруға бағыттайды. ЖОО-да оқу барысында студенттерді төмендегі әрекеттерге дайын болуға даярлауды көздейді:

– өз бетімен шешім қабылдай, оның орындалуына жауапкершілікті мойнына алуға;

– әлеуметтік үдерістерге баға бере алу, өзінің кәсіби құзыреттілігінің орны мен ролін анықтай алуға;

– өзінің кәсіби іс-әрекетінің үнемі жетілдіріп отыру жолын табуға;

– әріптестерінің тұлғалық, іскерлік сапаларының жақсы жақтарын көре алуға;

– қажетті коммуникативті қабілеттерін дамытуға т.б.

Осыдан ЖОО-да болашақ мамандарды даярлауда студенттердің бойында кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру үшін мақсатты бағытталған үдеріс ұйымдастырылуы тиіс.

Студенттердің құзыреттілігін қалыптастыруда: жобалар әдісі, жарыссөз әдісі, ойын технологиясы (рөлдік ойындар), проблемалық пікірталас, интерактивтік оқыту технологиясы (жұппен, шағын топтарда), сценарий-контекстік технология, модульдік оқыту технологияларды белсенді пайдалану керек.

Жобалар әдісі, мысалы, ақпараттық, коммуникативтік, жеке тұлға ретінде өзін-өзі жетілдіру және т.б. сияқты құзыреттілікті қалыптастыруға қолданыла бастады.

Оқу-танымдық құзыреттілікті қалыптастыру – бұл оқу іс-әрекеті мен өз қызметін талдау біліктілік дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Жүйелілік дағдылары, мысалы, сұлбалар, алгоритмдер құрастыру арқылы қалыптасады. Осы құзыреттілікті қалыптастыру үшін сабақтарда өзін-өзі бақылау және өзара бақылау белсенді түрде қолданылады.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттіліктері мынадай кіріктірілген құзыреттіліктерді қалыптастыруды көздейді: тәрбиелілік, білімділік, іс-әрекетті, коммуникативтік, эмоционалдық, креативтік, сыни тұғыдан ойлай алуы және алған білімін оқушыларды тәрбиелеуде орынды қолдана алатын тұлғаның қасиеті.

Дегенмен, педагогикалық білім беру теориясына сүйене келе, мектеп тәжірибесінен және мұғалім іс-әрекетінен байқағанымыздай, бастауыш сыныптың мұғалімі әлі де болса күннен күнге жаңартылған білім беру мазмұнының міндеттерін шешуге дайын еместігін көрсетіп отыр.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттіліктеріне және ақпараттыық технологиялық жұмыстарға бағытталған психологиялық-педагогикалық көзқарастарды саралай келе студенттердің кәсіби құзыреттіліктерінің қалыптасуына қажетті кәсіби құзыреттіліктердің құрамдас бөліктерін, қашықтықтан оқыту барысында ақпараттық құзытеттіліктерін анықтау қажеттігін көрсетті.

Қоғамның ақпараттандыру процесі жеке тұлғаның ақпараттық құзыреттілігіне тығыз байланысты болып табылады. Қазіргі заманғы ақпараттық технологиялармен оқыту білім беру саласында кең пайдалануда, ақпараттық әлемнің жаңа бүтінің түсіну үшін, оның ішінде жаңа ақпараттық ортаға қажет жаңа құзыреті халқының құрылуына қамтамасыз ету үшін арналған.

Құзыреттілік педагогтың ақпараттық теориялық және сауаттылық негіздерін көрсетеді. Мысалы, еркін сөйлеу, кәсіби қажетті ақпаратты білуге, өңдеуге, оқушылармен өзара қарым-қатынасы және т.б.

Қазіргі заманғы мұғалімге мынадай ақпараттық құзыретілікті жатқызуға болады.

• Заманауи ақпараттық алқаптарында ақпаратты ұтымды іздеу және пайдалану әдістерін білуі керек;

• Компьютерлік ақпарат түрлерімен жұмыс жүргізу дағдысын игеру;

• Ақпараттық технологияларының көмегімен сабақтарды ұйымдастыру дағдысын меңгеру;

• Ақпараттық технологиялары арқылы оқушыларға өзіндік жұмысты ұйымдастыруды білуі.

Маманның ақпараттық оқыту ортасында ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың 3 деңгейі анықталған:

• базалық – компьютерлік сауаттылығын ашу үшін базалық білім, білік пен дағды жинақталады; ақпараттық технологияны төменгі деңгейде пайдаланады (электрондық түрдегі ақпаратты құру, өңдеу, көшіру, сақтау, тасымалдаудың қарапайым тәсілдерін, ақпаратты презентациялық технология құралдары арқылы береді, Интернеттен ақпарат іздеу, желілік қарым-қатынас жасау, кездескен мәселелерді шешудің тиімді тәсілдерін таңдайды).

• технологиялық – кәсіби қызметінде ақпараттық технологияны құрал ретінде пайдаланады (Интернет-қорларды, пән облысына қатысты интерактивтілік пен ақпарат беру деңгейін сараптайды; программалық жабдықтар мен ауқымды компьютерлік желі қорларын технологиялық, экономикалық, эргономикалық және техникалық талаптарды есепке ала отырып талдайды; Интернет желісінде программалық-технологиялық және ақпараттық жабдықтардың берілу түрін, құралдарын, сапасын бағалайды);

• практикалық (кәсіби) – ақпаратпен жұмыс жасау үшін жаңа құралдар жасауды меңгереді [Исабаева С.Н., 2010].

Олай болса, егер мұғалім ақпараттық-коммуникациялық технологияға бағытталса, ақпаратпен жұмыс технологиясын жетік меңгерсе, онда ақпараттық қоғамда өмір сүріп, оның талабына сай бейімделе алатын келер ұрпақтың да іргетасы берік қаланады. Сондықтан әр оқу орнында веб-дизайн, компьютерлік дизайн, компьютерлік графика, музыкалық өнер бойынша әртүрлі студенттік студиялар көбейсе, болашақ мамандардың ақпараттық-коммуникациялық және кәсіптік құзыреттілігі арта түспек.

Кәсіби құзыретті, бүкіләлемдік ақпараттық кеңістікте дұрыс бағдар ұстап, қоғамды ақпараттандыру мәселелерін шеше алатын, ғылыми – зерттеу жұмыстарын жасау мүмкіндігі деңгейі жоғары маман дайындасақ, күні ертең ұрпақ тәрбиелер ұстаз бойында ізгі мұраттарды қалыптастырсақ, нұр үстіне нұр емес пе!

Ақпараттық құзыреттілік болашақ бастауыш сынып мұғалімдері мен ата-аналарының, басқа педагогтардың жұмыс тәжірибесі жөнінде ақпаратты білу мөлшерін қамтиды.

Интеллектуалды-педагогикалық құзыреттілік - талдау, синтез, салыстыру, қорытындылау, нақтылау сияқты қарастыра білудің кешені, аналогия, қиял, ойлау қабілетінің икемділігі мен сындылығы ретіндегі зерденің қасиеті түрінде қарастыруға болады.

Негізгі құзыреттіліктер тізімі әлеуметтік тәжірибе мен жеке басының тәжірибесін, сондай-ақ студенттердің өз бетінше білімін дамытуға қолданылатын негізгі қызмет түрлерін құрылымдық жағынан таныстыру негізінде анықталады [Исабаева С.Н., 2010].

Болашақ бастауыш сынып мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетін талдау ақпарат құзіреттілігін қалыптастырудың келесі деңгейлерін ажыратуға мүмкіндік береді:

• Ақпарат тұтынушысының деңгейі;

• компьютердің пайдаланушылық деңгейі;

• жабдықтың сипаттамасын білу және логикалық жұмыс деңгейі;

• шығармашылық, пәнаралық тәсілге негізделген пәндік

тапсырмалардың деңгейі.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімнің жаңа технологияны меңгеруі - жаңа ақпараттық тех-

нологиялармен (IT) танысу ғана емес, сонымен қатар оларды кәсіби қызметінде сауатты пайдалану мүмкіндігі. Білім беру теориясы мен практикасының дамуына үлкен үлес қосқан американдық ғалым М.Ш. Ноулздың пікірінше, жоғары кәсіби білім саласындағы басты міндеттердің бірі - өз білімдерін өзгермелі жағдайда қолдана алатын білікті мамандарды дайындау және «... басты құзірет - өмір бойы өзін-өзі тәрбиелеумен айналысу [Поштарева Т.В., 2005].

АКТ қазіргі объективті және субъективті жақтары бар қазіргі заманғы мұғалімнің негізгі құзыреттерінің бірі. Объективті жағы қоғамның мұғалімнің кәсіби қызметіне қойылатын талаптарда көрінеді. АКТ-нің субъективті жағы мұғалімнің жеке басымен, оның кәсіби іс-әрекетімен, педагогикалық шеберлікті жетілдірудегі және дамытудағы мотивацияның сипаттамасымен анықталады.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімнің ақпараттық құзіреттілігін қалыптастыру проблемасына байланысты тапсырмаларды үш топқа бөлуге болады: - қоғам мүдделерін білдіру; - мұғалімнің кәсіби педагогикалық қызметінің функциялары мен мазмұнын бейнелеу; - оқытушының жеке кәсіби қажеттіліктері мен мүдделерін білдіру.

АКТ болашақ бастауыш сынып мұғалімін қалыптастыруда мыналарды қамтиды:

– олардың информатика және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы білімдері мен дағдыларын дамыту;

– мұғалімнің коммуникативтік қабілеттерін дамыту;

– ақпараттық кеңістікті шарлау, ақпаратты талдау, олардың қызметі мен нәтижелері туралы ойлау қабілеті.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімі АКТ құрамының төрт компоненттін ажырата алады:

• мотивациялық - мақсатқа жету үшін мотивтің болуы, жұмысқа деген қызығушылық және қызығушылық, ақпараттық іс-әрекеттің мақсаттарын белгілеу және білу;

• танымдық - білімнің, дағдылардың және оларды кәсіби қызметте қолдану, бағдарламалық жасақтаманы талдау, жіктеу және жүйелеу қабілетінің болуы;

• жедел-белсенділік - ақпараттық қызметтің тиімділігі мен өнімділігін, ақпараттық технологияны практикада қолдануды көрсетеді;

Рефлексия - пайда болатын проблемалардың шешімін іздеуге дайын, олардың кәсіби қызметін талдау негізінде шығармашылық қайта құру.

АКТ мұғалімінің қалыптасуы оның кәсібилігінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Ақпараттық құзіреттіліктің жүйелік, тұтас көрінісі, оның құрылымын көрсете отырып, оның қалыптасу өлшемдерін, функциялары мен деңгейлерін негіздей отырып, оқу процесінің бөлігі ретінде оқу процесін мақсатты және тиімді ұйымдастыруға, пәндік білім деңгейін көтеруге, оқу жұмысында тиімді шешім қабылдауға, мақсатты және жүйелі түрде мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Назарбаев Н.Ә. «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы // www.Akorda.kz. – Астана, 2012.
2. Поштарева Т.В. Формирование этнокультурной компетентности учащихся в полиэтноческой образовательной среде // Педагогика. - 2005. - № 3.
3. Профессиональный стандарт педагогической деятельности (Под редакцией Я.И. Кузьминова, В.Л. Матросова, В.Д. Шадрикова) – М., 2006.
4. Беспалов П.В. Информационная политика (Беспалов П.В., Вепринцев В.Б., Воробьев В.В., Маркелов К.В., Попов В.Д.) РАГС М., 2003.
5. Пазылова Г.А. Болашақ музыка пәні мұғалімдерінің оқу телебағдарламаларын қолдануға кәсіби біліктілігін қалыптастыру. Автореферат ПҒК. Алматы, 2005.
6. Нұрбеков Б.Ж. Қашықтықтан оқыту бойынша оқытушылардың кәсіби құзырлылығын қалыптастырудың теориялық және әдіснамалық негіздері. Автореферат, ПҒД. Алматы, 2010
7. Ниязова Г.Ж. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану – кәсіптік білім мандығы студенттерінің кәсіби құзырлылығын қалыптастырудың маңызды элементі. ПҒК автореферат Алматы, 2008
8. Исабаева С.Н. Студенттердің ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары, Автореферат ҚР Алматы, 2010 жыл.

ӘӨЖ 373.1

Темірғалы Сабина Қайратқызы,
магистрант,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қаласы,
E-mail: temirgaly.sabina@mail.ru

Жақсылыкова Аида Сабитовна,
магистрант,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қаласы

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНЕ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйін: Бұл мақалада болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі - педагогтің тұлғалық кәсіби қасиеттерін тартымсыз дамыту қабілеті, оның психологиялық-педагогикалық және теориялық білімдерін, кәсіби құзыреттілігін үйлестіру туралы мәселелер қарастырылады.

Тірек сөздер: кәсіби құзыреттілік, білім беру, әлеуметтік-экономикалық жағдайы, педагогикалық мәселелер.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы о профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов - способность к непрерывному развитию личностных профессиональных качеств педагога, гармонизации его психолого - педагогических и теоретических знаний, профессиональной компетентности.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, образование, социально-экономическое положение, педагогические проблемы.

Anotation: This article discusses the issues of professional competence of a future primary school teacher - the ability to unattractive development of personal professional qualities of a teacher, the harmonization of his psychological, pedagogical and theoretical knowledge, professional competence.

Keywords: professional competence, education, socio-economic situation, pedagogical problems.

КІРІСПЕ

Қазіргі заман - ақпараттық технологиялар заманы. Қоғамымыздың барлық саласында дерлік ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктері кеңінен енгізіліп, пайдаланылып жатыр. Білім жүйесі де қоғамдағы жаңашыл бетбұрыстардан тыс қалмай, оң өзгерістердің барлығын дерлік мақсатына сәйкес, қажетіне қарай қолданып келе жатыр. Осы ретте білім жүйесіне оқытудың жаңа инновациялық технологиялары енгізіліп отыр. Білім беру жүйесі қоғамды қалыптастырып дамытатын, өзгерістер енгізетін ресурстарды дайындаумен айналысады, сондықтан үнемі жетілдіріліп отыруы тиісті. Бұл ретте елімізде көптеген іс-шаралардың қолға алынғанына өзіміз де куә болып жүрміз. Елбасының «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты жолдауында: «Біз бүкіл еліміз бойынша әлемдік стандарттар деңгейінде сапалы білім беру қызметін көрсетуге қол жеткізуіміз керек» десе, осы жолдаудың ІІІ тарауы, он сегізінші бағытының жетінші тармақшасында: «Ақпараттық технологиялар мен ақпаратты таратудың жаңа нысандарына бағытталған мамандандырылған білім беру бағыттарын құру міндеті де алдымызда тұр» делінген, сондай – ақ он жетінші бағыттың үшінші тармақшасында «Он - лайн тәсілінде оқыту тәжірибесін дамытып, елімізде оқу теледидарын құру қажет» деп атап көрсетілгендей бүгінгі күні білім беру жүйесі жаңа педагогикалық технологияға негізделуін және ақпараттық құралдардың кеңінен қолданылуын қажет етеді.

Дәстүрлі білім беру жүйесінде білікті мамандар даярлаушы кәсіби білім беретін оқу орындарының басты мақсаты – мамандықты игерту ғана болса, ал қазір әлемдік білім кеңістігіне ене отырып, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау үшін адамның құзырлылық қабілетіне сүйену арқылы нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесін ұсыну – қазіргі таңда негізгі өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Білім беруде кәсіби құзырлы маман иесіне жеткен деп мамандығы бойынша өз пәнін жетік білетін, оқушының шығармашылығы мен дарындылығына жағдай жасай алатын, тұлғалық-ізгілік бағыттылығы жоғары, педагогикалық шеберлік пен өзінің іс-қимылын жүйелілікпен атқаруға қабілетті, оқытудың жаңа технологияларын толық меңгерген, отандық, шетелдік тәжірибелерді шығармашылықпен қолдана білетін кәсіби маман педагогті атаймыз. Білім беру жүйесін жетілдіру - елдің

одан әрі дамуы тәуелді болатын саяси және жалпыұлттық міндет. Білім беру жүйесін жетілдіру мақсаты – заманауи білім сапасын қамтамасыз ету негізінде білім беру жүйесінің тұрақты дамуының механизмін құру болып табылады. Елімізде білім беру жүйесін тиімді жетілдіру білім берудің іргелілігін сақтаған және тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің көкейтесті және перспективалы сұраныстарына сәйкес болған жағдайда ғана және алдына қойған кәсіби міндеттерді шеше алатын құзіретті мамандар болғанда ғана мүмкін болады.

М.О. Әуезов: «Адам баласы жан жемісін татпай, өмірдің терең мағынасында шын мақсатын түсіне алмайды» деп жазған. Жан жемісі алдымен тәрбие, оқу-білім десек, сол жемісті берер білім бесігі-мектеп, ал мектептің жүрегі - мұғалімдер.

Мектеп - білім берер әлеуметтік орта, бала - зерттелмеген құпия десек, сол құпияның кілтін тауып жеке тұлға ретінде қалыптастырып шығарар ұстаздарға қоғамымыз үлкен жүк артып отыр отыр [Rogers C.R. Freiberg H.J., 1994, б. 352].

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасында қоғамның әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуының мазмұны мен сипаттарының өзгеруіне және еңбек сапасына талаптың жоғарылауына, өз ісін жетік білетін, кәсіби білігі мол мамандардың қажет етілуіне байланысты жоғары мектеп алдына білім сапасын арттыру және әлемдік деңгейде бәсекеге қабілетті мамандар дайындау міндеттері қойыла отырып, Мемлекеттік бағдарламаны іске асырудың нәтижесінде «кәсіби міндеттерін дербес әрі шығармашылық тұрғыдан шешуге, кәсіби қызметтің тұлғалық және қоғамдық маңызын түсінуге, оның нәтижелері үшін жауап беруге қабілетті кәсіби құзыретті жеке тұлғаны, бәсекеге қабілетті маманды қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беруді басқарудың тиімді жүйесі құрылатын болады» делінген [ҚР «Білім туралы» Заңы, 2008].

Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті Нұрсұлтан Назарбаев «Шығармашыл мұғалім – рухани дамыған әрі әлеуметтік тұрғыдан есейген, педагогикалық құралдардың барлық түрлерін шебер меңгерген білікті маман, өзін-өзі әрдайым жетілдіруге ұмтылатын шығармашыл тұлға. Ол жоғары білімді шығармашыл тұлғаны қалыптастырып, дамыту үшін жауапты, сондықтан ұстазға жүктелетін міндет ауыр» деген болатын.

Бүгінгі таңда мұғалімінен тек өз пәнінің терең білгірі болу емес, тарихи танымдық, педагогикалық-психологиялық сауаттылық, саяси экономикалық білімділік және ақпараттық сауаттылық талап етілуде. Ол заман талабына сай білім беруде жаңалыққа жаны құмар шығармашылықпен жұмыс істейтін, оқу мен тәрбие ісіне еніп оқытудың жаңа технологиясын шебер меңгерген жан болғанда ғана білігі мен білімі жоғары жетекші тұлға ретінде ұлағатты саналады [Moon J.A., 1999, 240 б.].

Шығармашылық-қоғамның көп қырлы қажеттілігін қанағаттандыратын, жаңа сападағы материалдық және рухани құндылықтарды жасайтын адам әрекет процесі. Оқыту процесіне қатысты шығармашылықты, қоғамдық субъектретіндегі адамды жеке тұлға ретінде қалыптастыруда қоғамдық маңызға ие болатын – баланың өзі үшін сапалы жаңа құндылықтарды жасап шығаруға бағытталған әрекет түрі ретінде қарастыру қажет [Захарченко М.В., 2013, 273 б.].

Педагогикалық шығармашылық–оқу тәрбие үрдісінің үнемі өзгеріп тұратын жағдайында, балалармен қарым-қатынаста мұғалімнің оңтайлы және ұтымды педагогикалық шешімдер тауып, жүзеге асыруы. Педагогикалық шеберлік педагогтің терең әрі жан-жақты білімділігін, теориялық және әдістемелік қағидаларды педагогикалық іс-әрекетке ұштастыру шеберлігін, мол тәжірбесін жаңа жағдайда қолдана білетіндігін және педагогикалық кемел шеберлігін көрсетеді [Амирова А.С., 2015, 92 б.].

Ұрпақ болашағы, халқымыздың келешегі қазіргі ұстаздардың қолында. Тәуелсіз ел атанып, төбемізге ту тігіп, тіліміздің мәртебесі артып, әлемге атымызды танытып жатқан кезеңде ұлттың, елдің болашағы - жас ұрпақ тәрбиесіне де мықты көңіл бөлінуде. Осы егеменді, тәуелсіз Қазақстанда өркениетке бастар жолдың бастауы мектеп десек, мектептің басты тұлғасы, жүрегі - мұғалім. Жаһандану заманында ұлттық бәсекеге қабілетті болудың көрсеткіші – білім деңгейімен өлшенеді. Сондықтан, әлемдік білім кеңістігіне кірігіп, білім беру жүйесін халықаралық биікке көтеру кезек күттірмейтін өзекті мәселе. Бұл мәселені шешудің кілті - ұстаздардың қолында.

«Адамның адамшылығы - ақылы, ғылымы, жақсы ата, жақсы ана, жақсы құрбы, жақсы ұстаздан болады» - деп Абай Құнанбаев айтқандай, бүгінгі білім беру жүйесінің мақсаты – бәсекеге қабілетті маман дайындау. Білімді құрметтеген, ұстазын қадір тұтқан тарихта ақылпарасатымен ерекшеленетін тұлғалардың көбі ұстазына ерекше құрметпен қарап, әрдайым еске алғаны белгілі. Айта кететін болсақ, Абылай хан Төле биді, Шәкәрім - Абайды, Бердақ - Күнқожаны, Жамбыл - Сүйінбайды ұстаз әрі ақылшы көрген. Себебі, шәкірт білім, тәрбие, өнер, кәсіп, әдепті үйреткен адамының алдында өзін өмір бойы қарыздармын деп ардақтап, сыйлап өтеді. Серке Қожамқұлов өзінің ұстазы туралы сөзінде «Ұстаз деген ұлағатты атауды естігенде, күні бүгінге дейін өзімді шәкірттей сезінемін» деген. Әбділда Тәжібаев «Мектепті сыйлағандықтан, мамандығын жан-тәнімен сүйгендіктен мұғалім ең алдымен өзінің интелектісін көтеруі керек, дүниеге деген көзқарастарын биіктетуі керек»

деген болатын. Жоғарыда атап көрсетілгендей маман болу үшін: қажетті білім, білік, тәрбие беру, тыңбай еңбек етіп, үнемі білімін шыңдап, білім берудің тиімді жолдарын оқушыларына ұсынып, шығармашылық жұмыстармен әрдайым айналысатын мұғалім ғана әрбір оқушының жүрегінде мәңгі сақталып қалатыны сөзсіз.

Мұғалім өз кәсібінің шекарасынан шыға алуы, сол арқылы өз тәжірибесін, еңбегін өзгерте алуы жатқызылады. Шығармашыл мұғалім үшін біреудің тәжірибесін қайталағаннан гөрі өз жаңалықтарын, білгендері мен түйгендерін басқаларға ұсына алуының, шығармашылық бағытының болуының мәні зор. Кәсібиліктің бірден келе салмайтындығы белгілі, оны әр мұғалім ерте ме, кеш пе меңгеруі тиіс. Шығармашыл мұғалім әр сабағына жете дайындалып, өз уақытын жұмсап балалардың болашағы үшін аянбай жұмыс істегенде, еңбегінің зая кетпейтінің жақсы түсінеді. Сол себептен оқушыларымен өзін керек жағдайда бала сияқты ұстап олармен сырласып, табиғат аясына саяхатқа шығарып, мерекелік іс-шараларды ұйымдастырып, әр сабақтың ерекше, тиімді өтуін қадағалайтын маман [Жұмабаева Ә.Е., 2013, б. 90].

Педагогикалық шығармашылық - кәсіби-тұлғалық мотивация жағдайында пайда болады. Осы идеяның негізінде әр мұғалімге қажет жеке шығармашылық тұжырымдама жасалады. Мұндай тұжырымдама болмаса, мұғалімдердің өзіндік педагогикалық көзқарастары болмайды, тек болжам пікірлері болады. Педагогикалық іс-әрекеттің шығармашылық стилін игерген мұғалім, өзінің таңдаған мамандығы бойынша алға қойылған міндеттерді әрі қарай анықтауға, оларды шешуге жауапкершілікпен қарауға, стандарттар жасай білуге, кәсіби мінез-құлықтың белгіленген үлгілерінің шеңберінен шығуға дайын екендігін түсінетін белсенді субъектісіне айналады. Мұнда маман өзінің жұмысында пайда болатын белгілі бір жағдайларға тәуелсіз әрекет ете алатын, осы жағдайларды жасайтын, өзінің кәсіби қызметінің стратегиясы мен тактикасын жасап, жүзеге асыра алатын белсенділік деңгейіне жетеді. Студенттен шығармашыл ұстазды тәрбиелеу шығармашыл оқытушының болуымен байланысты. Шығармашыл мұғалімнің қалыптасуы ісінде университеттің ғылыми жұмыстары ерекше маңызға ие, олар тек мұғалімнің шығармашылық тұлғасын оқытуға ғана емес, сонымен қатар жоғары оқу орны оқытушы ұстаздардың сапалы өсуін қадағалайды. Университет қабырғаларында кафедралық және факультетаралық ғылыми семинарлар, халықаралық конференциялар өткізеді.

Шығармашылыққа байланысты педагогикалық технологиялар студенттердің өзін-өзі дамытуға, жеке қасиеттерін ашуға мол мүмкіндік береді. ЖОО-дағы мұғалімдердің сабақ беру шеберліктері соншалықты ерекше және көп қырлы, сол себептен университет оқытушыларының шығармашылық қасиеттерін зерттей отырып, студент өзінің мұғалім ретіндегі өзіндік көзқарасын қалыптастыруға мүмкіндік алады, бұл көбінесе практика кезеңінде және оқу аяқталғаннан кейін байқалады.

Тарихи-педагогикалық талдау көрсеткендей даралық категориясы оның мәнінің әртүрлі көріністерінде және терминологиялық құрылымға қарамастан ежелгі дәуірде, сипатталған және дамыған кезде де дами бастаған. Қазіргі кезеңдегі орта білім беру жүйесінің негізгі мақсаты білім мен білік сомасын беру емес, оқушылардың шығармашылық дамуы, олардың өмір бойы өзін-өзі белсендіруге қабілеттілігі болып табылады. Мектеп өзін-өзі басқаруға қабілетті тұлғаның психикалық жағдайын, мінез-құлқын, қызметін және қарым-қатынасын қалыптастыруға жағдай жасауы тиіс. Мұны тек жеке тұлғаға бағытталған білім беру жүйесінде ғана жасауға болады. Осылайша, мектепке осындай білімді іске асыруға арналған мұғалім қажет. Университет қабырғасында білім алып жүрген болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің шығармашыл болу керектігін жаңартылған білім беру бағдарламасы да талап етіп отырғаны бәрімізге мәлім. Педагогтың шығармашылық тұлғасын дамыту процесін келесі әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық шарттардың жиынтығын орындау арқылы қамтамасыз етуге болады.

Бастауыш сынып пәндеріне арналған оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаттары оқушылардан шынайы проблемаларды анықтап зерттей білуді талап етеді. Негізінен жаңартылған білім жүйесі құзыреттілікке және сапаға бағытталған бағдарлама. Жаңартылған білім берудің маңыздылығы – оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АҚТ–ны қолдану, коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу, функционалды сауаттылықты, шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-тәсілдерді (бірлескен оқу, модельдеу, бағалау жүйесі, бағалаудың тиімді стратегиялары) қолдана білу [Әлімов А., 2013, б. 447].

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастыру бірнеше кезеңнен тұратын үдеріс. Мұғалім баланы бір жағынан өмір сүріп отырған кезеңнің қажеттілігіне, әлеуметтік жағдайына, қоғамның нақты сұранысына қарай оқытып тәрбиелесе, екінші жағынан, мәдениетті сақтаушы, жеткізуші, тұлғаны адамзат мәдениетінің барлық байлығы негізінде қалыптастырушы ретінде болашаққа қызмет етеді. Әсіресе, қазіргі ақпарат ағыны толассыз құйылған, өзгермелі заманда жас ұрпаққа білім мен тәрбие беретін мұғалімнің қызметі күрделене түскені белгілі. Сондықтан бастауыш

сынып мұғалімі қызметінің құрылымының ішінде өзара тығыз байланысты құрастыру, ұйымдастырушылық және коммуникативтік әрекеттер басымдық мәнге ие. Бастауыштағы бірнеше пәнді бір мұғалім оқытады, сондықтан ол барлық сабақтың әдістемесін, яғни бастауыш оқытудың дидактикасын меңгеруі керек. Мектептегі оқыту дидактикалық үдеріс болғандықтан, болашақ мұғалім оның өзіне тән психологиялық, педагогикалық ерекшеліктерін біліп, оған дайын болуы тиіс.

Жоғары оқу орындарында оқып жүрген болашақ мұғалімдердің дидактикалық дайындығы ондағы оқыту үдерісінің тиімді ұйымдастырылуымен тығыз байланысты.

Дидактикалық даярлық – кәсіби-педагогикалық даярлықтың негізгі және маңызды саласы. Мұғалімдердің дидактикалық даярлығына олардың оқыту үдерісінің теориясы мен практикасы бойынша игерген білімдері, педагогикалық қызметке деген ынтасы мен мүмкіндіктері жатады. Оқушылардың оқу-танымдық қызметін ұйымдастыру туралы психологиялық-педагогикалық ережелерді негізге ала отырып, мұғалім оқу материалын меңгеру мақсатын қоя білу; меңгеру үдерісінде оң ынта туғыза білу; оқу материалын нәтижелі игеруді, қабылдауды ұйымдастыра білу; өтілген материалдарды ой-елегінен өткізуді қамтамасыз ете білу; алған білімді қолдану және қорытындылау білігі мен дағдысын қалыптастыра білу; білімді меңгеру барысын үнемі бақылауда ұстай білу; меңгеру үдерісіне түзету жасай білу қажет.Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің ерекшелігі – көппәнділік. Оның маңызды сипаты гуманистік педагогикалық көзқарастың ерекшелігі мен мұғалімнің педагогикалық ойлауы арқылы жүзеге асатын кәсіби интегративтік білім мен дағды жүйесінде көрінетін «балаға бағыттылық» болып табылады [Кенжебаева Т.Б., 2014, б. 170].

Бастауыш сынып мұғалімінің ерекшелігіне байланысты ол бастауышта оқытылатын барлық пәннің теориялық мазмұнын жетік біліп, кәсіби-педагогикалық құзыретті бола тұра, оны оқушыларға жеткізе алатын дидактикалық құзыреттілігі болмаса, ондай мұғалімнің еңбегі нәтижелі бола алмайды. Олай болса, кәсіби-дидактикалық құзыреттілік-кәсіби-педагогикалық құзыреттіліктің негізгі өзегі.

Ғалымдардың пікірінше болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі - педагогтың жеке бас сапалары мен оның психологиялық - педагогикалық және теориялық білімінің, кәсіби құзыреттілігінің үйлесімділігі, тұлғалық кәсіби сапаларын үздіксіз дамыта білу қабілеті болып табылады. Жоғары педагогикалық оқу орындарында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың психологиялық дайындығында кіші жастағы оқушылардың пәндерді қызығып оқуға ынтасын арттыра білуге дайындығы, болашақ мұғалімнің кәсіби тұлғалық қасиеттері, педагогикалық мәселелерді шеше білу, бастауышта оқыту әдістері мен технологияларын меңгеруі қалыптасады. Қазіргі қоғам сұранысының талаптарына сай бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру қажеттілігі еліміздің әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бет бұрып, соған сәйкес білім берудің парадигмасының өзгеруі және бүгінгі күнгі әлеуметтік-экономикалық жағдайы мен болашаққа қарай ұстанған бағыты білім беру мекемелерінің жаңа бағдарын анықтап, мамандардың құзыреттілігін көтеруді талап етіп отырғандығына байланысты болып отыр. Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі - әлеуметтік сұранысқа сай заңды құбылыс, өйткені тұтынушылар жоғары деңгейде сапалы білім беру мектептерін таңдауға мүмкіндік алады, мұғалімдердің кәсіби біліктілігі – сол мектептің бәсекеге қабілеттілігінің көрсеткіші, түлектердің білім сапасында, тәрбиесінде, жаңа ақпараттық технологияны меңгеруінде, олардың бойынан пәндік және түйінді құзыреттіліктердің көрініс табуында бір мектеп пен екінші мектеп арасында бәсекелестік болады.

Бастауыш сынып оқушыларының алға қойған мақсатына қол жеткізу үшін оқу мен тәрбие жұмыстарын заман талабына сай ұйымдастыра білетін, әр сабағын тиімді әдістермен ұйымдастыратын, оқытудың жаңа технологияларын қолдана алатын құзіретті, іскер мұғалім бола білу керек екені боршамызға аян. Олай болса, кәсіби тәжірибесі жеткілікті,құзіретті мұғалімнің алдынан саналы да тәрбиелі, білімді шәкірт шығары сөзсіз. Бүгінгі күнгі басты мәселе - білім сапасы десек, осы білім сапасын арттырудың тиімді жолы - білім беру жүйесінде түрлі технологияларды қолдану. Математиканың теориялық негіздері және бастауыш сыныпта математиканы оқыту әдістемесі пәні оқытушысы ретінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіптік құзыреттіліктерін қалыптастыру тұрғысында кеңінен қолданылып жүрген оқытудың қазіргі технологияларының ішіндегі АКТ технологиясын үзбей қолданып отырамын. Өткені соңғы жылдары заман ағымына сай күнделікті сабаққа жаңа педагогикалық технологиялар, компьютер, электрондық оқулық, интерактивті тақта қолдану жақсы нәтиже беруде. Білім беру жүйесі электрондық байланыс, ақпарат алмасу, интернет, электрондық пошта, телеконференция, On-line сабақтар арқылы іске асырылуда. Жаңа технологияларды қолданудың ерекшелігі –оқушыларға өз бетімен немесе бірлескен түрде шығармашылық жұмыспен шұғылдануға, ізденуге, өз жұмысының нәтижесін көріп, өз өзіне сын көзбен қарауына және жеткен жетістігінен ләззат алуға мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып математика сабағында компьютермен жұмыс істеу тиімді. Комп-

ютер - технологиялық құралдардың бірі, оның көмегімен сабақты қызықты, тартымды етіп түрлендіруге болады. Компьютермен өткен сабақ баланың көңіл-күйін көтеріп, нашар деген оқушының компьютермен жұмыс істеуде қызығушылық қабілетін арттыруға мүмкіндік береді және шеше алмаған жауапты мұғалімнің көмегімен шешуге тырысады. Мұндай сабақтар оқушылардың білімін, мүмкіндігін толығырақ бағалауына және оны түсінуге, жаңаша шығармашылық тәсілдермен жұмыс істеуіне, ізденуіне сан алуан әдіс-тәсілдерді таңдауына жол ашары сөзсіз.

Білім беру саласындағы көп қолданыста жүрген АКТ құралдары:

– интерактивтік тақта;
– мультимедия;
– Интернет кеңістігі;
– электрондық оқулық.

Мұғалім үшін электрондық оқулық бұл күнделікті дамытылып отыратын ашық түрдегі әдістемелік жүйе. Оны әрбір мұғалім өз педагогикалық тәжірибесінде материалдармен толықтыра отырып, ары қарай жетілдіре алады.

Жаңа АКТ - ны сабақта пайдаланудың тиімділігі:

– Студенттің еркін ойлауына мүмкіндік береді;
– Ақыл - ойын дамытады;
– Шығармашылық белсендігін арттырады;
– Ұжымдық іс - әрекетке тәрбиелейді;
– Тіл байлығын жетілдіреді;
– Жан - жақты ізденушілігін арттырады.

Білім беру жүйесін басқаруды қолдаудағы басты құрал болуы себепті электрондық оқыту жүйесі білім беру ортасы жайлы барлық қажетті мәліметтерді сақтауы тиіс. Сондай-ақ, ол – білімді дамытудың ақпараттық және ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету құралы, екіншіден, электрондық оқыту жүйесінің кез келген түйінінен мәліметтерді орталықтандырып жинақтау арқылы білім беру жүйесінің мониторингін жасау құралы, үшіншіден, білім беру жүйесі туралы қажетті статистикалық мәліметтерді және түрлі аспектілер бойынша есеп беруді қалыптастыруды қамтамасыз ететін шешім қабылдау құралы ретінде әрекет етуі тиіс [Абуов А.Е., 2005, б. 30].

Электрондық оқыту жүйесі барлық білім беру мекемелері, мұғалім, оқушы және олардың білім беру ортасында ауысып отыруы туралы мәліметтерді сақтайды. Электрондық-әдістемелік жүйе – оқытуды ұйымдастырудың мақсаттылық, мазмұндылық, іс-әрекеттілік, нәтижелік бағалау компоненттері мен құрылымдандырылған пәнаралық байланыста құрылған ашық қор.

ЭӘЖ құрамына «Бастауыш білім берудің мұғалімі» біліктілігі бойынша мемлекеттік жалпыға міндетті техникалық және кәсіптік білім беру стандарты, типтік оқу бағдарламалары, «Педагогика», «Психология», «Математиканың теориялық негіздері», «Бастауыш класта математиканы оқыту әдістемесі» оқулықтары енгізілген. Гипермәтін және интерактивті тапсырмалар бастапқы математикалық құрылымдардың құрастыру жолы арқылы, олардың бастауыш математика оқулықтардың мазмұнымен, монографиялар, түрлі теориялық тұжырымдамалар бар ғылыми мақалалармен, бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған оқу құралдары, дидактикалық тапсырмалар мен компьютерлік математикалық ойындармен қанығу арқасында ядро идеяларын меңгеруді қамтамасыз етеді. Модульдің мазмұнына байланысты идеяда үлкен немесе кіші үлес салмағы болуы мүмкін. Тест тапсырмалары модульдің мазмұнына сәйкес құрастырылған. ЭӘЖ құрамындағы интерактивтік тапсырмалармен қатар берілген құзыреттілікті қалыптастыруға арналған тапсырмалар оқушылардың танымдық қызығушылықтарын қалыптастырып, ауызша сөйлеуін дамытып, эвристикалық қызметтің тәсілдеріне үйретіп, кеңістік туралы түсініктерін, ойлаудың әр түрлі тәсілдерін қалыптастырады.

Елбасы атап көрсеткендей «Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте–мөте қажет» - жас ұрпаққа білім беру жолында ақпараттық технологияны оқу үрдісіне оңтайландыру мен тиімділігін арттырудың маңызы зор. Білім берудің ақпараттандыру процесі пән мұғалімдеріне жаңа ақпараттық технологияны жан - жақты пайдалану саласына үлкен талап қояды.

Студенттерге терең білім беру үшін жаңа технологияларды қолдана отырып төмендегідей қағидаларды есте сақтаған жөн:

– оқытушы пәнді өзі жетік терең біліп, оны білім алушыларға жай, қарапайым тілмен, өмірмен байланыстыра отырып беруі қажет;

– оқытушы білім алушылардың жеке басының психологиясын (жан дүниесін) жете біліп, әр білім алушының жүрегіне жол таба білуі қажет;

– оқытушы әр білім алушыға, бүкіл топқа талап қоя білуі керек;

– оқытушы әр сабақта ғылым мен техника жаңалықтарын дұрыс қолдана білуі;

– мүмкіндігінше, кейбір үлкен тақырыптарды топтап, жеке блоктар түрінде топтай білуі;

– балалардың есте сақтау қабілеттерін арттыру үшін жаңа сабақты тірек конспектілері мен жеке тірек белгілері бойынша беру;

– сабақта білім алушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру үшін әртүрлі қызықты элементтерді пайдалану;

– әрбір сабақ өз дәрежесінде өтуі қажет.

Әр оқытушы өз сабағын жаңаша ұйымдастыруы, білім алушының пәнге деген қызығушылығы мен ынтасын арттыра отырып, кәсіби құзыреттілігін арттыруы керек. Әр сабаққа дайындық – оқытушы ізденісінің нәтижесі,

сабақты ыңғайына қарай түрлендіре түссе, әр сабақта жаңа әдіс-тәсілдерді, технологияларды қолданса, сабақтың мазмұны ашылады. Өз ісінің шебері ғана жоғары жетістіктерге жетеді деп есептеймін.

Бастауыш мектептегі кез келген пәнді оқуда оқушылар белгілі бір мазмұнды, сол ғылымға қатысты ұғымдарды біліп қана қоймай, ақпаратты талдай, жинақтай алу, жіктей, жүйелей білу, жалпыдан жеке қорытындылар түйіп, дәлелдеулер, ой қорытындылар жасауға да дағдыланулары тиіс. Бұл ретте бастауыш сынып мұғалімінің балалардың табиғатынан жаңалыққа құмарлығын, әлемді тануға құштарлығын, белсенділігін ескере отырып, олардың ойлау әрекеттерін ұтымды ұйымдастыра алуы аса маңызды. Жоғары оқу орындағы кәсіби білім беру үдерісінде болашақ маманды жаңашылдық әдістермен дайындау біз көтеріп отырған мәселенің шешімін табудың тиімді жолы деп білеміз [Громыко Ю.В., 2010, б. 87-91].

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорыта айтқанда, жаңа технологиялардың көмегімен білім алушылардың білімін жетілдіру мен оқу сапасын арттыруға, таңдаған кәсібіне бейімдеуге болады. Компьютер және ақпараттық технологиялар арқылы жасалып жатқан оқыту процесі білім алушының жаңаша ойлау қабілетін қалыптастырып, оларды жүйелік байланыстар мен заңдылықтарды табуға итеріп, нәтижесінде - өздерінің кәсіби потенциалдарының қалыптасуына жол ашуы керек. Білім алушының білім деңгейін көтеру және онда жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы оқу-тәрбие үрдісін тиісті деңгейге көтеру, педагогикалық ұжымның жүйелі жұмыстарының нәтижесінде ғана жүзеге аспақ.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Rogers C.R. Freiberg H.J. Freedom to learn. – NY: Merrill, 1994. - 352 p.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. Алматы – 2008.
3. Moon J.A. Reflection in learning and professional development: theory and practice. – London: Kogan Page, 1999. – 240 p.
4. Захарченко М.В. Синергетические идеи оптимизации языкового образования в университете// Гуманитарные и социальные науки. - 2013. - № 6. - С. 273-281.
5. Амирова А.С. Ғылым мен бастауыш білімнің қазіргі мәселелері. – Алматы: Ұлағат баспасы, 2015. -392 б.
6. Жұмабаева Ә.Е. Бастауыш сыныптарда синтаксисті дамыта оқыту сабақтарының жүйесі. – Алматы: РАДиАЛ, 2013. – 90 б.
7. Әлімов А. Интербелсенді әдістемені ЖОО – да қолдану мәселелері: оқу құралы. - Алматы. Кантана пресс, 2013. – 447 б.
8. Кенжебаева Т.Б. Болашақ мұғалімдердің зияткерлік әлеуетін дамыту: филос. док. (PhD) ... дис. – Алматы, 2014. – 170 б.
9. Абуов А.Е. Педагогические условия использование инновационных образовательных технологий в учебном процессе школы: автореф. ... канд.пед.наук: 13.00.01 / Еуразия гуман. ин-ті. - Астана, 2005. - 30 б.
10. Громыко Ю.В. Мыследеятельность, сознание и сверхличность. Реальность развития. Руководство для управленцев и педагогов. – М.: Пушкинский институт, 2010. – С.87-91.

ӘОЖ 071.1

Тугелбаева Жазира Нурлановна,
PhD докторанты,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан,
e-mail: tg.zhazira@mail.ru

Алпысбаева Нургуль Саркытбековна,
педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушысы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан,
e-mail: nurka.tk@mail.ru

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДИАГНОСТИКА ЖҮРГІЗУДЕГІ БЕЛСЕНДІ ІС-ӘРЕКЕТІ

Андатпа: Қазіргі кезде оқу-тәрбие процесін басқарудың тиімді құралдарының бірі ретінде диагностика танылып отыр. Ол оқу процесінің алғышарттарын, жағдайларын және нәтижелерін жанжақты талдауды қамтамасыз ететін құрал деп есептеледі. Сондықтан қазіргі заманғы педагог «педагогикалық диагностика» ұғымының мән-мағынасын, оның құралдары мен тәсілдерін, диагностикалық жұмыстардың түрлерін білуі қажет. Осыған орай бұл мақалада болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің педагогикалық диагностика жүргізудегі қызметі, белсенді іс-әрекеті қарастырылған.

Түйін сөздер: педагогикалық диагностика, бақылау, бағалау, талдау,диагностика нысаны мен субъектісі.

Аннотация: В настоящее время в качестве одного из эффективных средств управления учебно-воспитательным процессом считается диагностика. Ее воспринимают как средство, обеспечивающим всесторонний анализ предпосылок, условий и результатов учебного процесса. По этой причине современный педагог должен знать суть понятия «педагогическая диагностика», ее средства и методы, виды диагностических работы. В связи с этим в этой статье исследуются функции и деятельность будущих учителей начальной школы в области педагогической диагностики.

Ключевые слова: педагогическая диагностика, контроль, оценивать, анализировать, объект и субъект диагностики.

Abstrakt: Now as one of effective remedies of management teaching and educational process diagnostics is considered. It is perceived as a tool that provides a comprehensive analysis of the prerequisites, conditions and results of the educational process. For this reason the modern teacher has to know an essence of the concept “pedagogical diagnostics”, its means and methods, type’s diagnostic works. This article explores the functions and activities of future primary school teachers in pedagogical diagnostics.

Keywords: Pedagogical diagnostics, control, estimate, analyze, the object and subject of diagnosis.

Қазіргі заманғы бастауыш сынып мұғалімің кәсіби даярлығының мазмұны мұғалім іс-әрекетін терең құрылымдық талдауды талап етеді, ал ол бір бірімен өзара тығыз байланысты бірқатар функциялардан тұрады. Бастауыш сынып мұғалімін даярлауды ары қарай жетілдіру және оның кәсіби маңызды қасиеттерін қалыптастыру қазіргі заман мұғалімінің алуан түрлі міндеттерін анықтауға басты назар аударуды қажет етеді, ал кейбір жағдайдарда – оны жаңаша шешу қажет болады.

Бастауыш сынып мұғалімінің педагогикалық іс-әрекетінің ерекшелігі оның еңбегінің нысанының ерекшелігінде, яғни бастауыш мектеп оқушыларының психологиялық-педагогикалық ерешеліктері мен тұлғалық қасиеттерінде. Оқушыны оқытудағы және тәрбиелеудегі жетістіктер де, бүгінгі оқушының болашағы да бастауыш сыныпта адамгершілік әдеттер, еңбексүйгіштік, танымдық белсенділік, білім, білік және дағды негіздері қалай қаланғандығына байланысты. Бастауыш сыныптарда балалар алғашқы рет саналы, күнделікті оқу еңбегіне тартылады, алғашқы рет оқу құралдарымен жұмыс істей бастайды. Сондықтан оқушылардың мектепте алған білімі өмірдің әртүрлі құбылыстарында дұрыс бағдар алуына көмектесуі қажет. Бастауыш білім берудің тәрбиелік қызметі, ең алдымен, мұғалім мен оқушының біріккен еңбегінде олардың өзара қарым қатынасымен анықталады. Тұлғаға бағдарланған оқытуда мұғалім өз оқушыларының психологиясын жақсы білуі қажет. Сабақ сұрау барысында мұғалім бір оқушының жауабын үзіп түзетсе, ол өз ойын сабақтап жауабын жалғастыра береді, ал кейбір оқушының жауабын үзуге болмайды, өйткені ол жауабын ары қарай жалғастыра алмауы мүмкін.

Мұғалім еңбегінің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктеріне арналған теориялық зерттеулерде [Подласый И.П., 1996, 398 б.] мұғалімнің негізгі қызметтері атап көрсетілген. Оқытушының іс-әрекеті негізінен осы қызметтерді жүзеге асырудан тұрады. Сол қызметтердің бастауыш сынып мұғаліміне қатысты мазмұндарына тоқталайық.

Ақпараттық қызметін жүзеге асыру іс-әрекеті. Бастауыш сынып мұғалімі қажетті білім,біліктері арқылы бастауыш сынып оқушылардың әртүрлі тапсырмаларды орындау білігін дамытады, білім, білік, дағдыларын икемді және тартымды жүйеге айналдыруға ықпал етеді. Бұл міндеттердің барлығы бастауыш сынып мұғалімінің ақпараттық қызметіне жатады. Бұл жерде «ақпарат» термині кең мағынада түсіндіріледі, онда оқушыларға хабарланатын білім көлемі ғана емес, сол сияқты хабарлау процесі, керекті білік пен дағдыларға машықтандыру, білім, білік, дағдыларды меңгеру деңгейін және арттыру сипатын бақылау да енеді.

Дамытушылық қызметін жүзеге асыру іс-әрекеті. Мұғалімнің бұл іс-әрекеті хабарланатын ақпаратты іріктеу, әдістемелік тұрғыдан өңдеу және оқушылармен жеке-дара жұмыс істеуде болады. Бұлар оқушылардың қабілеттерінің, талаптарының дамуына, білімдерін белсендендірудің жаңа жолдарын айқындауға ықпал етеді. Мұнда мұғалім оқушылардың өздерінің тәжірибесін пайдаланады, және олардың психологиясын ескереді. Қазіргі бастауыш сынып оқушысы қоршаған болмыстың және білімнің әртүрлі саласына байланысты сұрақтарға жауап бере алуы керек. Бастуыш сынып мұғалімі баланың ақыл-ой қабілеттерін, зейінін, бақылаушылығын, есін, қиялын, ойын және тілін дамытуы керек. Белсенді, шығармашылықпен оқыту – оқушылардың қиялы мен абстрактілі ойлауын дамытуға ықпал ететін құралдарды пайдалану.

Бастауыш сынып мұғалімі оқушылардың танымдық белсенділігін ынталандыруы, оларды (жас ерекшеліктерін ескере отырып) оқылатын құбылыстарды талдауға және жинақтауға, алған білімді түсінуге үйретуі керек. Егер оқушылардың қызығушылығы мен мүдделері, әр баланың даму деңгейі, оның өмірлік тәжірибесі ескерілсе бұл міндеттер табысты шешіледі.

Мотивациялық қызметін жүзеге асыру іс-әрекеті. Оқушыларға білімдік-тәрбиелік әсердің әр алуандылығы көп жағдайда мұғалімнің жұмысының сапасымен анықталады. Мұғалім қандай да бір ақпаратты хабарлай отырып, оқушылардың таным белсенділігін дамытып қана қоймайды, сонымен бірге оларды іс-әрекетке жұмылдырады.

Мұғалімнің мотивациялық қызметінің басты көріністерінің бірі – оқушылардың оқуға деген ықыласын ояту, өйткені оқушылардың үлгермеушілігі және нашар дамуы көпшілік жағдайларда олардың оқу материалына ынтасының жоқтығынан болады. Яғни мотивациялық қызмет педагогикалық процеске қатысушылардың арасындағы өзара қарым-қатынас ерекшеліктеріне байланысты, оқушыларды алдындағы іс-әрекетке даярлау қажеттілігімен байланысты. Мұғалім баланың қандай да бір дербестік белгілерін қолдауы керек. Бұл педагогикалық іс-әрекеттің ең қиын тұстарының бірі, ол төмендегідей әрекеттермен анықталуы мүмкін:

1) ұғымдардың шығу генезисін анықтау және бұл процеске оқушылардың қатысуын қамтасыз ету;

2) ғылымның қажеттілігімен байланысты ұғымдар енгізу қажеттігін анықтау;

3) оқушылардың жаңаны оқып үйрену қажеттігін білуі үшін жағдай жасау және т.б.

Гностикалық қызметін жүзеге асыру іс-әрекеті. Бастауыш мектептің алдында тұрған басты міндет – ақыл-ой тәрбиесінің іргетасын қалыптастыру. Сондықтан гностикалық қызметін жүзеге асыру үшін мұғалім оқушыларға оқытатын ғылым негіздерінің теориясын, сол ғылымның әдістерін және әдіснамасын; өзі сабақ беретін пәнді оқушылардың меңгеруінің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін және өз іс-әрекетінің нәтижелігін анықтау тәсілдерін білуі қажет. Олай болса, кәсіби іс-әрекеттің бұл жағы мынадайәреекеттермен анықталады:

1) оқу материалының (тақырыптың, бөлімнің, курстың) үзіндісіне логикалық талдау жасау;

2) оқушылардың жаңа материалды меңгеру ерекшеліктерін ескере отырып оқытудың түрлерін, әдістерін және тәсілдерін таңдау;

3) оқушының таным қабілетінің қалыптасқандығын бағалау үшін, сол сияқты білімділік және тәрбиеленгендік деңгейін білу үшін де қажетті диагностикалық шараларды жоспарлау.

Конструктивті қызметін жүзеге асыру іс-әрекеті. Бастауыш сынып оқушыларын оқыту мен тәрбиелеу, білім сапасын көтеру мұғалімнің әрбір оқушының жетістігі мен сәтсіздігіне қаншалықты назар аударылғандығына байланысты. Білімі нашар оқушыларға ерекше қамқорлық жасау қажет, оларға уақытылы көмек көрсетіп, оларға артта қалуға жол бермеуі тиіс.

Бастауыш сынып мұғалімінің оқушылардың іс-әрекетін басқарудағы бірізді, мақсатты және бағытты жүргізген жұмысы сабақта және оның барлық кезеңдерінде, сол сияқты үй тапсырмасын орындағанда өзінің іс-әрекетін алдын ала болжап, нақты жоспарлай білуіне негізделген, конструктивті қызметі көрініс табады. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімдерінің конструктивтік қызметі мынадай әрекеттермен анықталады:

1) оқу материалының үзінділеріне логикалық-дидактикалық талдау жасау, тақырыптың оқыту жүйесіндегі рөлін, пәнішілік және пәнаралық байланыстарды, оқушылардың тәжірибелік іс-әрекетімен байланысын анықтау;

2) оқу материалының ерекшелігін ескере отырып оқытудың түрлерін, әдістерін, тәсілдерін және құралдарын таңдау;

3) танымның ерекше тәсілдері мен әдістерін айқындау, оқушылардың оқу ақпараттарын меңгеруге мүмкіндіктері мен дайындығын талдау.

Ұйымдастыру және басқару қызметін жүзеге асыру іс-әрекеті. Ұйымдастыру және басқару қызметі көзделген нәтижелерге жету үшін белгілі бір ережелер, қағидалар және нұсқаулар жүйесіне сәйкес құрылған педагогикалық ойды нақты жүзеге асырумен байланысты. Сабақ барысында мұғалім оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастырады, олардың ынтасын, білімін арттыруға, дағдыларының қалыптасуына ықпал ететіндей қоғамдық пайдалы іс-әрекетке бейімділігін бағдарлайды. Сондықтан оқыту процесін ұйымдастыру және басқару жөніндегі мұғалімнің іс-әрекетіне мыналарды жатқызуға болады:

1) оқытудың оң мотивациясын жасау;

2) оқытудың мақсаттары мен міндеттерін қою;

3) жаңа оқу материалын оқып үйренудегі оқушылардың әрекеттерін ұйымдастыру;

4) оқушылардың таным объектісімен орындайтын амалдардың мәнін түсінуге, ой сарабына салуына жағдай жасау;

5) жаңа объектінің қолдану аясын, оның оқылған материалмен байланысын анықтау;

6) оқушылардың жетістіктерін бағалау.

Оқыту процесін басқару оқушылардың мүмкіндіктеріне, дайындық деңгейіне, жұмыс қабілетіне, оқуға көзқарасына негізделеді және осылардың бәрін педагог диагностикалау процесінде біледі.

Мақсат қою және диагностикалаумен байланыста болжау жасалады. Диагнозды қойып, жәйлі болжамға сүйене отырып мұғалім оқу-тәрбие іс-әрекетінің жобасын құруға кіріседі.

Жобалау – мұғалімнің оқу-тәрбие іс-әрекетінің әрбір жаңа циклінің дайындалған кезеңінде орындалатын педагогикалық қызметі.

Жобалау қызметі мұғалімнің іс-әрекетінде аяққы мақсатты және көзделген нәтижені белгілеумен, сол аяққы мақсаттардың негізінде тақырыптың оқу міндеттерін тұжырымдаумен және болашақты жоспарлаумен байланысты. Жақсы мұғалім алдын ала жанжақты ойластырылып жасалған, нақты, барлық қажетті құралдармен қамтамасыз етілген жоспарсыз сыныпқа кірмейді.

Сонымен, оқыту процесін басқарудың тиісті шараларын жасау үшін жалпы оқу жүйесіне әсер ететін барлық факторларды диагностикалау қажет.

Мұғалімнің гностикалық, конструктивтік, жобалаушылық, мотивациялық және ұйымдастыру-басқарушылық қызметтерін жүзеге асыру процесіндегі бұл әрекеттері оның кәсіби іс-әрекетінің құрылымына енеді. Іс-әрекет тұрғысынан қарағанда бұл әрекеттер олар орындалатын нақты жағдайлармен және құралдармен бірге мақсатқа жетуге бағытталған. Ендеше, мұғалімнің бұл әрекеттері оның өзіне педагогикалық іс-әрекетінің тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді. Мұғалімнің өз әрекетін талдауы және бағалауы оқу процесін дер кезінде түзетуге, реттеуге қызмет етеді. Олай болса, мұғалімнің өзін өзі талдауы оның ерекше іс-әрекеті ретінде білім беру процесін диагностикалаудың мазмұнына енеді.

Коммуникативті қызметін жүзеге асыру іс-әрекеті. Бастауыш сынып мұғалімі оқушылардың оқу материалының қай тұсын түсінетіндігі, қай тұсын түсінбейтіндігі жөнінде өздеріне есеп бере алмайтындығын білуі керек. Сондықтан мұғалімнің жиі қоятын «түсінікті ме?» деген сұрағына балалардың оң жауабын әрқашан да солай екендігін білдірмейді [Ингенкамп К., 1991, 240 б].

Коммуникативтік қызмет көбінесе оқытушының жеке стиліне байланысты екендігі белгілі. Коммуникативтік қызметті жүзеге асыру үшін оқу-тәрбие процесіне қатысушылардың арасында автократтық, ымырашылдық немесе демократиялық қарым-қатынас аса айқын көрінеді. Л.В. Загрекованың пікірінше, білім берудің жаңа парадигмасын анықтайтын бірлестік және өзара көмек, ізгілікке бағдарланған және әлеуметтік-педагогикалық қарым-қатынас [Битинас Б.П., Катаева Л.И., 1993, 10-15 б.]. Бұл қарым-қатынас мұғалімнің нақты әрекеті арқылы көрсету күрделі, өйткені олар іс-әрекеттің рухани аясына жатады, адамның көніл-күйімен, мұғалім мен оқушының адамгершілік-құндылық бағдарымен тығыз қалыптасқан қарым-қатынаста диагностикалау оқушылардың білім мен білікті меңгерудегі өзгерістері арқылы мүмкін болады.

Бақылаушы, бағалаушы қызметтер, ең алдымен, педагогқа оқушыларды іс-әрекетке ынталандыру үшін қажет, өйткені процестің дамуы соған байланысты және белгіленген өзгерістер сол процесте жүреді. Бақылау кезінде сәтсіздіктердің орын алу себептері түсініктірек болады. Жинақталған ақпарат процесте түзетуге, дер кезінде тиімді әдістерді пайдалануға мүмкіндік береді.

Бақылауды өзін өзі бақылау ретінде сыртқы (мұғалім тарапынан) және ішкі (оқушы тарапынан) бақылау деп бөледі. Сыртқы бақылауды әдетте мұғалімнің бақылау функциясын жүзеге асырумен байланыстырады. Ол оқушылардың таным іс-әрекетінің нәтижелері арқылы оқушылардың мұғалімнің басқару ықпалына қаншалықты назар аударғандығын білуге мүмкіндік береді. Нәтижелер аясында бақылау нысаны: оқушылардың оқу материалын, танымның жалпы оқу және арнайы тәсілдерін меңгеру деңгейі; олардың тәртібі, дамуындағы өзгерістер және т.с.с. болып табылады [Жолтаева Г.Н., 2005, 65 б.].

Сонымен, оқытуға білім беру әрекетінің түрі ретінде іс-әрекет тұрғысынан қарау педагогикалық іс-әрекет құрылымында диагностикалық

компонентті мұғалімнің іс-әрекетінің бөлінбейтін бөлігі ретінде анықтауға мүмкіндік туғызады. Яғни бастауыш сынып мұғалімі өз әрекетіне дұрыс диагноз қойып оны уақтылы түзетіп, оқушының таным іс-әрекетіндегі ауытқушылықтарын жөндеп отыруы тиіс. Осы процестердің негізінде бастауыш мектеп оқушылары білім мен білікті меңгереді, оқу тәсілдері мен құралдарын игереді, тәртіп ережелерін үйренеді, оқыту-үйрету процесіне өзінің көзқарасын білдіреді.

Ғалымдардың [Байкова Л.А., 2004, 40-48 б.] оқу процесіндегі диагностика мәселелеріне арналған зерттеулерін, мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетін талдау диагностиканың мән-мағынасын іс-әрекеттік тұрғыдан тұжырымдауға мүмкіндік берді:

– педагогикалық диагностиканың субъектісі мұғалім болады;

– педагогикалық диагностиканың нысаны оқушылардың іс-әрекеті болады. Мұғалімнің іс-әрекеті оқыту жүйесін бақылайтын субъект тұрғысынан да, өзін-өзі талдау түрінде мұғалімнің өзінің тұрғысынан диагностика нысаны ретінде қарастырылуы мүмкін.

– мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетіндегі диагностикалық компонент оқыту процесі, нәтижелер туралы толық ақпарат алуға және оны білім беру процесін басқаруға пайдалануға бағытталады.

Сонымен, оқыту процесін диагностика мәселесіне қатысты зерттеулер негізінде мынадай қорытынды жасауға болады: оқыту процесіндегі диагностика – мұғалімнің оқушылардың іс-әрекетін бақылау және басқару мақсатына бағытталған мұғалімнің таным іс-әрекетінің ерекше түрі. Диагностиканың басты мақсатының бірі оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетін басқару үшін нақты жағдайын танып білу және оны басқару болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Подласый И. П. Педагогика. - М.: Владос, - 1996. - б. 398
2. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика: Пер. с нем. М.: Педагогика, 1991. б. 240
3. Битинас Б.П., Катаева Л.И. Педагогическая диагностика, сущность, функции, перспективы // Педагогика. - 1993. - № 2. - б. 10 - 15.
4. Жолтаева Г.Н. Бастауыш сынып мұғалімінің математиканы оқытудағы диагностикалық іс-әрекеті – Алматы, -2005. б.65 -оқу құралы
5. Байкова Л.А. Подготовка будущего учителя начальной школы к диагностической деятельности // Педагогика. 2004.-№2. б.40-48.

ӘОЖ: 37.018

Тулегенова Ғазиза Адилбековна,
докторант,
«Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ГУМАНИТАРЛЫҚ ПӘНДЕР НЕГІЗІНДЕ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

Тулегенова Газиза Адилбековна,
докторант,
специальность «Педагогика и методика начального обучения»,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

Tulegenova Gaziza,
PhD student,
6D010200 –specialty - «Pedagogy and methodology of primary education»,
Zhetysu State University named after I. Zhansugurov

PATRIOTIC EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS ON THE BASIS OF THE HUMANITIES

Түйіндеме: Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларына гуманитарлық пәндер негізінде патриоттық тәрбие беру мәселесін жүзеге асыруда бастауыш сынып оқушыларына патриоттық тәрбие берудің өзіндік ерекшеліктері, оқу-тәрбие үрдісінде бастауыш сынып оқушыларының жас және жеке бас ерекшелігіне байланысты патриоттық тәрбие берудің жүйесі, оқушылардың бойындағы патриоттық құндылықтарды қалыптастырудың тиімділігі, патриоттық тәрбие жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтар диалектикасы туралы баяндалған.

Түйін сөздер: патриоттық, патриоттық тәрбие, патриоттық құндылық, гуманитарлық пәндер, ұлтжандылық.

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности патриотического воспитания учащихся начальных классов в реализации проблемы патриотического воспитания учащихся начальных классов на основе гуманитарных наук, система патриотического воспитания учащихся начальных классов в образовательном процессе в зависимости от их возраста и личности, эффективность формирования патриотических ценностей у учащихся, патриотическое воспитание на диалектике общечеловеческих и национальных ценностей.

Ключевые слова: патриотизм, патриотическое воспитание, патриотические ценности, гуманитарные науки, патриотизм.

Annotation: This article discusses the features of patriotic education of primary school students in the implementation of the problem of patriotic education of primary school students on the basis of the humanities, the system of patriotic education of primary school students in the educational process depending on their age and personality, the effectiveness of the formation of patriotic values among students, patriotic education on the dialectic of universal and national values.

Keywords: patriotism, patriotic education, patriotic values, humanities, patriotism.

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Ұлы мұраттар ұлы ниеттерден бастау алады немесе дамушы мемлекеттен – дамыған елдерге» атты Қазақстан халқына жолдауындағы «Қазақстандық патриоттық пен саяси ерік–жігер – жаңа Қазақстанды құрудың аса маңызды факторлары» атты тарауында «Біз осы таяуда ғана Тәуелсіздігіміздің он сегіз жылдығын атап өттік. Өткен жолымыз лайықты жол болды, ал біздің бірлескен шешімдеріміз бен тындырған ісіміздің нәтижелері таңданарлықтай болды.

Мұның бәрі де, жаңа жалпықазақстандық патриоттық қасиеттің ірге тасын қалап, біздің Отанымыздың, біздің барша көпұлтты және көп конфессиялы қоғамымыздың, біздің балаларымыздың тамаша келешегі бар екеніне негізді мақтаныш пен сенімділікті туындатады», – деп Қазақстандық патриоттық жаңа Қазақстанды құрудың негізгі тірегі екеніне тоқтала отырып, халық өзінің ерік–жігерін тарихи ауқымдағы жобаларды іске асыру үшін жұмылдырған кезде жаңа даму деңгейіне жалпықазақстандық пат-

риоттықтың іргесі қаланатынын атап көрсетеді [ҚР "Білім туралы" Заң. 2003. - 22 б.].

Қазіргі кезде республикамыздың егемендігі мен бейбітшілігін сақтауда тұлғаның патриоттық құндылықтарын дамыту арқылы Қазақстандық патриоттықты қалыптастыруға үлкен мән беріліп отырғандығы Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңында, Қазақстан Республикасы Мемлекеттік «Білім» бағдарламасында, Қазақстан Республикасы мәдени-этникалық білім беру тұжырымдамаларында, ғылыми-зерттеу жұмыстары мен ағымдағы басылым беттерінде айқын көрініс тапқан.

Бастауыш сынып оқушыларына патриоттық тәрбие берудің теориялық-әдіснамалық негіздері философиялық ілімде Гершунский Б.С., Қасабеков А., Нысанбаев Ә., Сейдімбек А., т.б. еңбектерінде жақсы зерттелген.

Қазақстанда білім мен тәрбие ісінің даму мәселелері Әлмұхамбетов Б.А., Беркімбаева Ш.К., Қалиев С.Қ., Құнантаева К.Қ., Сейдахметова Л., Нұрахметов Н.Н., Иманбаева С.Т., Храпченков Г.М., т.б. еңбектерінде баяндалған [Қалиев С., Майғаранова Ш., Нысанбаева Г., Иманбаева С., Бейсенбаева А.А., т.б., 2018, 158 б.].

Бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу жөніндегі мемлекеттік бағдарламасында "Патриоттық тәрбие негізінен мемлекеттік білім беру мекемелерінде іске асырылады. Дегенмен, бастауыш сынып оқушыларына гуманитарлық пәндер негізінде патриоттық тәрбие беру мәселесі толық зерттеле қоймады. Осы ретте зерттеу жұмысымызды өзекті мәселеге арнауды жөн көрдік.

Біздің алдымызда тұрған негізгі міндет - бастауыш сынып оқушыларына гуманитарлық пәндер негізінде патриоттық тәрбие беру, заман ағымына лайықты бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыру. Заман ағымына лайықты тұлға - өз ана тілін білетін, басқа тілді құрметтейтін, тарихи зердесі жоғары, ұлттық салт-дәстүрден нәр алған, әлемдік ғылыми-техникалық прогресс көшіне ілесе алатын адам.

Бастауыш сынып оқушыларына гуманитарлық пәндер негізінде патриоттық тәрбие берудің негізгі бағыттары, патриотық, ақыл-ой, адамгершілік, еңбек, эстетикалық, экологиялық, азаматтық, т.б. тәрбие түрлерімен өзара сабақтастыра және жүйелі түрде жүргізу барысында оқушыларға патриоттық тәрбие беруде тәрбиені кешенді түрде қалыптастыру көзделеді.

Бастауыш сынып оқушыларына гуманитарлық пәндер негізінде патриоттық, тәрбие беруде тұтастай педагогикалық процесс қамтылады. Патриоттық, тәрбие беру төмендегі негізгі педагогикалық жағдайлардың қамтылуын көздейді:

– тұлғаның бойында патриоттық, құндылықтар қалыптастыруға бағытталған тәрбие ортасын құру;

– жаратылыстану және гуманитарлық бағытағы пәндер циклының мазмұнына сәйкес кіріктірілген сабақтар жүргізу;

– тәрбие жұмыстарының әртүрлі формалары мен әдістерін қолдану;

– мұғалім мен оқушы арасындағы шығармашылық байланыс.

"Патриоттық" ұғымына философиялық, педагогикалық, психологиялық тұрғыда ғалымдардың анықтамаларын негізге ала отырып, жалпыадамзаттық құндылық, Қазақстандық патриоттық, ұлтжандылық, қазақ патриоттық ұғымдарының мәнін бүгінгі күн тұрғысынан зерделедік. Философиялық сөздікте «патриоттық - адамгершілік және саяси принцип, әлеуметтік сезім, оның мазмұны - Отанға сүйіспеншілік, оған адалдық, оның өткені мен қазіргісіне деген мақтаныш, Отан мүддесін қорғауға құлшыныс. Патриоттық – адамның мыңдаған жылдар бойы бекіген ең терең сезімдерінің бірі. Туған жерге, тілге, салт дәстүрлерге адал болып, олардан қол үзбеу түрінде патриоттықтың тарихи элементтері көне заманда-ақ қалыптаса бастаған» - деп тұжырымдайды [Философиялық сөздік, Қазақ энциклопедиясы, 2006, 325 б.].

Бастауыш сыныптің оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеуде негізгі міндеттер – қоршаған ортаға деген сүйіспеншілік, қоғамға деген рухани-мәдени қатынас, еліміздің тәуелсіздігі мен бірлігін сақтау, жас ұрпақ бойындағы Қазақстандық патриоттық қасиетті қалыптастыру, яғни жастайынан ерлік пен патриоттықтың рухын себу отбасынан бастау алады. Отбасындағы негізгі міндет - баланы жастайынан ата-анасына, туған-туыстарына, әулетіне, еліне, жеріне деген сүйіспеншіліктерін жетілдіру арқылы, Отанына, мемлекетке деген шынайы сезімін қалыптастыру.

Ұлы Абай "адамның адамшылығы-ақыл, ғылым, жақсы ата, жақсы ана, жақсы құрбы, жақсы ұстаздан болады", - деген тұжырымы, егер қоршаған орта дұрыс болса, тұлғаның бойындағы рухани-адамгершілік қасиетті дамытуға болатынын көре білген. Абайдың тұжырымы бойынша патриоттық түсінігінің шынайылығы руханилыққа негізделеді [Абай. Қара сөздер, 2013, 272 б.].

Бастауыш сынып оқушыларына гуманитарлық пәндер негізінде патриоттық, тәрбие берудің негізгі мазмұнында әртүрлі әдіс-тәсілдер мен формалар қарастырылады. Олардың негізгісі халқымыздың рәміздерін: елтаңба, ту, әнұранын білу және оған деген құрметті қалыптастыру деп атап көрсетеді. Бұл жұмысқа гуманитарлық пәндер өзіндік ерекшеліктерімен ықпал етеді. Бастауыш сынып оқушысы туған өлкесі туралы мағлұмат, өткен тарихты оқушы сезіммен қабылдай отырып, оның Отанға деген сүйіспеншілігі мен сезімін қалыптастыруға ықпал етеді дейді.

Патриоттық дегеніміз – елі мен жерін, халқының бостандығын және мемлекет ретінде тәуелсіздігін сақтау, ұлт намысын жоғары дәрежеде

ұстау үшін күресу. Ш. Уәлихановтың патриоттыққа берген анықтамасы "патриоттық", "қазақ отансүйгіш", "Қазақстандық патриоттық" анықтамаларының негізгі болып табылады [Уәлиханов Ш., 2005, 560 б.]. Жалпы адамзаттық құндылықтарды игеруде біріктіруші бастама - тәрбиенің маңызды құралы ретінде ана тіліне берілуі тиіс. Тіл арқылы кез келген халықтың даму дәрежесін, оның тарихын, мәдениетін түсінуге болады. Осы ретте, бастауыш сыныпте қазақ тілі, әдебиеттік оқу пәндері негізінде өз ұлтының тілін, әдет-ғұрпын, ауыз әдебиетін, мақал-мәтелдерін үйренуге мүмкіндік алады..

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты қазақстан халқына жолдауында « ... барша қазақстандықтарды біріктірудің басты факторларының бірі – еліміздің мемлекеттік тілін, барлық қазақтардың ана тілін одан әрі дамытуға күш-жігерін жұмсауымыз керек», - деп атап көрсеткендей ұлттың рухы болып табылатын қазақ тілін дамыту негізгі орын алады [Елбасы – Н.Ә. Назабаевтың Қазақстан халқына Жолдауы]. Тіл – мемлекет болып қалыптасудың негізгі белгісі. Белгілі жазушы М. Әуезов « ... ұлттың тілі оның жаны, рухы, жүрегін соқтырар қан тамыры іспетті, ал сол күретамырдан айрылса, адамның күні не болары белгілі», - деген дана сөзінен ана тіліміздің адам өмірінен, қоғамнан алар орнын айқын аңғарамыз [Сәрсенбаев, 2010, 52 б.].

Жоғарыда ғалымдардың еңбектерін саралай келе, қазіргі жаңа әлеуметтік даму жағдайына байланысты Қазақстандық идея тұрғысынан қоғамда жас ұрпақ бойында патриоттық қасиетті, адамгершілік құндылықты қалыптастыру факторлары: мемлекетіміздің тәуелсіздігі мен егемендігін сақтау, еліміз бен жерімізді ұрпақтан ұрпаққа аманаттап отыру; ұлттың ұлт болып қалыптасуының негізгі белгісі ұлттық тіл, яғни, қазақ тілін ұлтаралық тілдер мәртебесіне жеткізу; мемлекеттік тіл ретінде дамып, қалыптасуын жетілдіру әр азаматтың міндеті болып табылуы қажет. Сонымен бірге бастауыш сыныпте әдебиеттік оқу пәндерінде халқымыздың руханилығын олардың шығармаларын, ақын-жыраулардың, би шешендердің мұраларын оқып, ұлттық салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпты да біле алады. Түптеп келгенде, кез-келген қоғамның, кез-келген ұлттың мәдени-рухани өресі салт-дәстүрдің, әдет-ғұрыптың орнықтылығымен өлшенуге тиіс. Оның дәлелі ретінде ғұлама Қ.А. Иассауи мұралары да түркі халқының асыл мұрасы ретінде бағалана отырып, бүгінгі ұрпақты адамгершілікке, елін, туған ана тілін сүюге тәрбиелеуде негізгі тәрбие құралы болып отыр.

Ғұламаның "Диуани Хикметі" өлең тілімен жазылған нақыл-өнеге сөздерден құралады. Қай хикметті алсаңыз да онда адам баласының бойындағы мейірімділік сезімнің тұнып тұрған шапағатын көреміз. Кезінде Шығыстағы "Авестаның" өлең-жыр арқылы берілуінің түркі жұртының табиғатының өзіндік ерекшелігін көрсетеді. "Диуани Хикмет" еңбегінде ғұлама әр жаста жеткен жетістігі мен армандаған тілектері арқылы береді. Ерлік – адамзат қауымының негізі екеніне тоқтала отырып, жыр-толғау арқылы өз-өзін намыс отын жандырып, шабыттандырады [Иассауи А. Диуани Хикмет, 2002]. Ғұламаның "Білім мен тәрбие егіз" деген ұстанымды ұсына отырып, адам дүниеге келгеннен бастап бойына даритын 12 ізгі қасиетті ұсынады. Олар: денсаулық, ақылдылық, қоғамдық істерге бейім, ұғымтал, шыншыл, ар-намысы жоғары, есте сақтау қабілеті дұрыс, тілмар, еңбекшіл, жалған нәрселерге жирене қарау, әділ, әділеттілерді сүю. Бұл қасиеттер адамның бойында толық бола қоймас дейді ғұлама, бірақ, мүмкіндігінше осы қасиеттердің дәндерін тұлғаның бойына сіңіруіміз керек – деп қарастырады [Қожа Ахмет Ясауи мұрасы мен ілімінің зерттелу мәселелері, атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы, 2016].

Ал, қазақтың классик ақыны Абай тікелей патриоттық және ерлік тәрбиесіне арнап еңбек жазбағанымен де, өзінің поэмаларында, қара сөздерінде отансүйгіштікті қалыптастыратын ұлттық сана, намыс, парыз секілді қасиеттерді жан-жақты қамтыды. Еліне, жеріне, туған ана тіліне деген асыл қасиетті жас ұрпақ бойында қалыптастыруда "Отанды сүю от басынан басталады" деп ұққан ата-бабаларымыз отансүйгіштік қасиетті ата-ана, ауыл-аймақтың, елінің намысын қорғауды өз ұрпақтарына бірінші парыз ретінде ұқтырып өсірді.

Бастауыш сынып оқушыларының бойында патриоттық қасиетті оқу үрдісі арқылы қалыптастыру мәселесі бойынша педагогикалық еңбектерін ғалымдар төмендегіше дәлелдеген:

– В.И. Куценконың тұжырымы бойынша білім берудің негізгі мақсаты – сол қоғамның өмірлік іс-әрекетінің мақсатымен тікелей байланысты іске асатын ілім, өмірлік іс-әрекет білімді айқындайды, ал керісінше білім өмірлік іс-әрекетке ықпал етеді [Куценко В.И., 2014, 177 с.].

– В.И. Загвязинскийдің педагогикалық білім және педагогикалық таным туралы ілімі, педагогикалық білім, оның құрылымы, ғылыми дәлелділігі, өзгерістері және қолданылуы; білімді меңгеруі, практикада нақты іске асуы; педагогикалық зерттеулердің нәтижелерін практикаға ендіру жағдаяттары; педагогика пәнін айқындау және оның басқа ғылымдар саласындағы орны тұрғысынан қамтылады.

Жоғарыдағы ұстанымдар бір-бірімен өзара байланыста, бірлікте іске асырылады. Жалпы патриоттық тәрбие берудің алғашқы негізі отбасында басталып, мектепке дейінгі мекемелер, бастауыш сынып, орта мектеп, қоғамдық-әлеуметтік орта, мұғалімдер мен тәрбиешілер, әртүрлі қоғамдық ұйымдар, мектептен тыс мекемелерде жалғасын табады.

Бастауыш сыныпте патриот тұлғаның үлгісін қалыптастыруда төмендегі көрсеткіштерді негізге алдық:

1. Мемлекеттік тілді және тарихи-мәдени дәстүрлерін білу және оған қызығушылығын, құрметін қалыптастыру;

2. Ұлттық құндылықтарды білуі;

3. Патриоттықтың көрініс беруі;

4. Өз міндетін және құқықтарын білуі;

5. Патриоттық сезім көріністерінің принциптері мен механизмдерін білуі.

Бастауыш сыныптің оқушыларына патриоттық құндылықтарын қалыптастыруда әлеуметтендіру үрдісі негізгі орын алады. Тұлғааралық қарым-қатынас, таным, өзін-өзі жетілдіру, айналаны өзгерту және түрлі белсенділіктер негізінде қалыптасады. Қарым-қатынас бала белсенділігінің ең алғашқы белгісі. Әлеуметтік белсенділік бастауыш сыныптегі оқу тәрбие үрдісі баланың таным белсенділігінің қалыптасуы мен тереңдеуіне мүмкіндік жасайды, сыныптан сыныпқа көшкен сайын өз бетінше білімді игеруге, оларды практикалық әрекетте пайдалану қабілетіне ие болады.

Бастауыш сыныптегі тәрбие ортасы арқылы жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру оқушыларға патриоттық тәрбие беруде субъект-субъект тұрғысынан қарастыру қазіргі педагогикалық процесте негізгі орын алады.

Бастауыш сынып оқушыларына патриоттық тәрбие беруде әр жас кезеңінің психологиялық негізгі ерекшеліктері мен міндеттеріне ерекше мән беріледі. Мәселен, 2-3 сынып оқушыларының бойында «үлкендерге еліктеу», «болу» бірінші жоспарда болады. Бұл жастағы оқушылар өзінің қызығушылығын өздігінен жүзеге асыруымен, қарым-қатынаста үлкендерге тәуелсіз болуымен ерекшеленеді. 3-4 сыныпта оқушылар өзін үлкеннің рөлінде болуға, соның ішінде «Мен» бейнесі балалық үлкеннің «Менінің» ұштасуы. Өзінің мінез-құлқына, қабілеттеріне сипаттама беру көзқарасы, қатынастың субъектісі және қызмет субъектісі ретінде өзіне баға беру.

Біз бастауыш сынып оқушыларының бойында патриоттық құндылықтарды қалыптастыруда олардың жас ерекшелігіне байланысты білімге, қоршаған әлеуметтік ортаға, табиғатқа, еңбекке, өзіне деген қатынасы арқылы даму үрдісі болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларының білімге, қоршаған әлеуметтік ортаға, табиғатқа, еңбекке, өзіне деген қатынасы арқылы тәрбие үрдісі төмендегі міндеттер арқылы іске асады:

– оқушы санасында әлем туралы ғылыми негізделген және тұтастай нақты мәлімет қалыптастыру;

– Отан тағдыры үшін жауапкершілік, азаматтық сананы қалыптастыру;

– жалпыадамзаттық құндылықтарды меңгеру, мінез-құлықтарында құндылықтарды қалыптастыру;

– оқушылардың бойында сыни тұрғыда ойлауды қалыптастыру;.

Жоғарыдағы міндеттер өзара жүйелі, сабақтастықта жүзеге асырылатын болса тұтастай тәрбие жүйесін құра аламыз. Аталған тәрбие жүйесін нақты құра отырып бүгінгі егемен еліміздің елдігі мен бірлігін сақтайтын патриоттық құндылығы қалыптасқан тұлға тәрбиелеуге мүмкіндік бар екенін зерттеу барысында нақтыладық.

Бастауыш сынып оқушыларына гуманитарлық пәндер негізінде патриоттық тәрбие беруде пән сабақтары мен сабақтан тыс уақыттағы іс-шараларды кіріктіре отырып жүргізу негізгі орын алады. Пән сабақтарының мазмұнын негізге ала отырып, тұлғаның бойында патриоттық құндылықтарын қалыптастырудың мүмкіндіктері жан-жақты қамтылды. Оқушылардың бойында патриоттық құндылықтарды қалыптастыруда білім стандарттарына, типтік оқу бағдарламаларына, оқулықтарда патриоттық тәрбие мәселесіне байланысты тақырыптарға талдау жасалды.

Бастауыш сынып оқушыларының патриоттық құндылықтарын қалыптастыруда пән сабақтарының негізгі талаптарын айқындадық:

– пән сабақтарының мектептегі және сыныптағы жүргізілетін патриоттық тәрбие жүйесімен өзара байланыста жүргізілуі, пән аралық байланыс, өткен тақырыптармен жүйелі сабақтастық, оқушылардың іс-тәжірибесі;

– пән сабақтарының алдына қойған мақсатының нақты болуы және педагогикалық тұрғыда негізделуі;

– сабақтың құрылымында патриоттық тәрбиеге арналған мазмұнның қамтылуы, сабақ мазмұны оқушылардың патриоттық қ іс-әрекетінің негізі болуы, берілетін білім мен оқушылардың патриоттық іс-әрекеті арасында байланыстың болуы;

– пән сабақтарында оқушылардың патриоттық сезіміне ықпал ететін мазмұнның қамтылуы;

– сабақ үстінде оқушылардың танымдық, белсенділік іс-әрекеттеріне ықпал ету, сабақтағы қамтылған материалдар олардың санасына, көңіл-күйіне әсерлі болуы керек;

– сабақтың құрылымы, қамтылатын мазмұны, қолданылатын әдістері мен тәсілдерін айқындауда патриоттық бағыттарына баса көңіл аударылуы керек.

Ойымызды жүйелей келе, бастауыш сынып оқушыларына гуманитарлық пәндер негізінде патриоттық тәрбие берудің педагогикалық және психологиялық негіздерін ғалымдарының еңбектеріне теориялық тұрғыда талдау жасай отырып, тұлғаның бойындағы Қазақстандық патриоттықты қалыптастыру қазіргі қоғамның әлеуметтік даму жағдайына негізделіп жүйеленді.

Қазіргі таңда, патриоттық мазмұнын анықтау үшін ұлттық құндылықтарды бүкіл адамзаттық құндылықтармен ұштастыру негізгі көкейкесті

мәселе болып табылатындығын айқындадық.

Қорыта келгенде, ұрпақтан-ұрпаққа мирас болып келе жатқан ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар арқылы тәрбие беру оқушы бойындағы сана-сезімді, намысты, парызды қалыптастырумен қатар егемен еліміздің тәуелсіздігін, ынтымағын, бірлігін сақтап қалатын елжанды азамат тәрбиелеуге толық мүмкіндіктердің бар екендігі анықталды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасындағы "Білім туралы" Заң. – Алматы: Юрист, 2017. - 22 б.
2. Абай. Қара сөздер. – Алматы: Ел, 2013. - 272 б.
3. Елбасы – Н.Ә. Назабаевтың "Қазақстан-2050" стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты" атты Қазақстан халқына Жолдауы
4. Сәрсенбаев Т. Ұлттық сана-сезім мен ұлттық қадір қасиет. – Алматы: Білім, 2010. – 52 б.
5. «Қожа Ахмет Ясауи мұрасы мен ілімінің зерттелу мәселелері» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы. қазан 2016.
6. Куценко В.И. Общественная проблема: генесис и решение. – Киев: Наукова думка, 2014. – С. 175-177.
7. Қалиев С., Майғаранова Ш., Нысанбаева Г., Иманбаева С., Бейсенбаева А.А.,т.б. Мектептегі тәрбие жұмысын ұйымдастырудың теориясы мен әдістемесі(қазақ және орыс тілдерінді). – Алматы: РБК, 2018. –158.
8. Философиялық сөздік. - Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2006. - 325 б.
9. Уәлиханов Ш. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Жазушы, 2005. – 560 б.
10. Иассауи А. Диуани Хикмет. – Алматы: 2002.

ӘОЖ 373
КБЖ 74.267.5
У 82

Утегенов Ерлан Казбекович,
педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, декан,
«Дене шынықтыру және өнер» факультеті,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
e-mail: utegenov_yk@zhgu.kz

Нурдаулетов Ерлан Нурдаулетович,
1 курс магистранты,
7М01401-«Дене шынықтыру және спорт» мамандығы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
e-mail: nurdauletovich@mail.ru

БАСКЕТБОЛ ОЙЫНЫНЫҢ ТАКТИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ ӘДІСТЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Утегенов Ерлан Казбекович,
кандидат педагогических наук, профессор, декан,
факультет «Физической культуры и искусства»,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

Нурдаулетов Ерлан Нурдаулетович,
магистрант 1-го курса,
специальность 7М01401 - «Физическая культура и спорт»,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИКИ ТАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ В БАСКЕТБОЛЕ

Utegenov Ye.,
Candidate of pedagogical Sciences, Professor, Dean,
faculty of "Physical culture and art",
Zhetysu state University named after I. Zhansugurov

Nurdauletov Ye.,
master's degree in the 1st year,
specialty 7M01401 – «Physical culture and sports»,
Zhetysu state University named after I. Zhansugurov

FEATURES OF THE METHOD OF TACTICAL TRAINING IN BASKETBALL

Аңдатпа: Мақалада баскетболдың тактикалық дайындық тәсілдері қарастырылған, қарсыласты жеңуге бағытталған ойыншылардың жеке және ұжымдық әрекеттерін ұйымдастыруды түсіну керектігі,ойын жағдайына және үздіксіз өзгеретін жағдайға байланысты команда неғұрлым тиімді тактиканы қолдануы тиіс екендігі.

Түйін сөздер: дербес әрекет, қорғаныс,бағыт,жеке қысым, аймақтық қорғаныс, комбинация, шабуыл.

Аннотация: В статье рассмотрены способы тактической подготовки в баскетболе, необходимость понимания организации индивидуальных и коллективных действий игроков, направленных на достижение победы над противником. В зависимости от положений игры и беспрерывно изменяющейся обстановки команда должна применять наиболее целесообразную тактику.

Ключевые слова: самостоятельное действие, оборона, направление, прессинг, зонная защита, комбинация, нападение.

Summary: The article considers the methods of tactical training in basketball, the need to understand the organization of individual and collective actions of players aimed at achieving victory over the opponent. Depending on the position of the game and the constantly changing environment, the team must use the most appropriate tactics.

Keywords: independent action, defense, direction, pressure, zone defense, combination, attack.

ҚОРҒАНЫС ТАКТИКАСЫН ҮЙРЕТУ ТӘСІЛДЕРІ.

Шабуылдаушы қарсыласқа қарсы күрестегі команданың табысы - жеңістің басты шарты. Қарсыластың торына доп кіргізуге болады, өз торына бірде-бір жібермей, жеңіп шығуға болады. Қорғаныс екі міндетті тұрақты орындауы керек: талқандаушы және ұйымдастырушы. Мұндайда шабуылға көшуге жағдай жасалуы керек. Шабуылға көшудің жылдамдығы қорғаныстағы әрекеттерді ұйымдастырудың сапасын анықтайды.

Дербес әрекеттер (жеке ойыншының қорғаныстағы). Әр ойыншының дұрыс шешім қабылдауы және оны жүзеге асыруы команда әрекеттерінің табыстылығын қамтамасыз етеді. Қорғаушының кез келген қателігі әрқашан артынан не есептік қарсыласының пайдасына өзгеруіне, не қорғаныстағы әрекеттерді бүлдіруге әкеліп соқтырады. Қорғаныстағы әрекеттердің табыстылығы тек техникалық шеберлікке ғана емес, сонымен қатар батыл және жігерлі ойынға едәуір байланысты болады.

Дербес әрекеттердің негізгі міндеттері мыналар:

1. Бақылаудағы ойыншыға допты еркін алдырмау керек.

2. Егер бақылаудағы ойыншы допты алған болса, ұйымдасқан шабуыл жүргізуіне кедергі жасау үшін, оның әрекетін тез арада "байлау" керек.

3. Допты қайтарып алуға, тәсілдері қолдануын күрделендіруге, оның дәлдігі мен сенімділігін төмендеутуге шара қолдану керек.

4. Барлық мүмкіндіктегі амалдармен шабуылшының белсенді шабуылдау әрекеттеріне допты торға дәлдеп тастауына кедергі жасай отырып, қарсы қимыл көрсету. Осы міндетердің шешілуін жүзеге асыру үшін, қарсыласты дұрыс бақылау керек, яғни өзінің орналасу орнын дұрыс таңдай отырып, допты иелену үшін күресуге мүмкіндік беретіндей, оның ең тиімді әрекеттерінің алдын алатындай қимылдар қолдану керек.

Ойыншыны бөгеу - бұл допқа басқа команда ие болған кезде ойыншыны бақылауды білдіреді. Үнемі бақылаушының тура жанында болып, оған шабуылданына қауіп аймақ ішінде еріп жүру керек.

Қорғаныста дұрыс орын таңдау (позицияны таңдау) - қорғаушының табысты әрекетінің шешуші факторы. Қорғаныстағы позиция (бағыт) бақылаушының, допты, басқа ойыншылардың орналасуын әрқашан байқап жүруіне, шабуылшының қалқан жаққа қысқа жолмен өту мүмкіндігін жоюды қамтамасыз етеді өтуге мүмкін береді. Позиция қарсы әрекеттерді қолданғанда табысты қимылдауға, ал сәтсіздікке ұшырыған жағдайда тездетіп кейін шегінуге және қайтадан пайдалы позицияға тұруға мүмкіндік туғызуы керек.Егер қорғаныс тор жанында жүзеге асырылса, онда үшбұрыш жасауға мүмкіндік беретін ең жақсы позиция болуы керек: тор аймағында орналасқан, қорғаушы оның алдында доппен тұрған ойыншы және бақылаудағы ойыншы. Көптеген жағдайларда қолайлы ара қашықтық 1-1.5 м. болып келеді. Ол кез келген тәсілге қарсы белсенді қимылдауға мүмкіндік береді, ал айла-шарғылар қолданған жағдайда мезгілінде өтіп кету мүмкіндігін жоюға мүмкіншілік береді [Е. Утегенов, 2018 ж., 115 б.,15 б.].

ДОПСЫЗ ОЙЫНШЫНЫ БАҚЫЛАУ.

Қорғаушының негізгі назары бақылауындағы ойыншының ыңғайлы бағытқа шыға алмауына және допты ала алмауына бағытталуы керек. Доп бақылаудағы ойыншыға бағытталған жағдайда оны қағып әкету керек.

Ойыншыны екі тәсілмен бөгеуге болады: "ойыншыны бөгеу" және "допқа бөгет". "Ойыншыға бөгет" жасауды қорғаушы қарсыласы допты алғаннан кейін бастайды. Қорғаушы шабуылшының жүргізуге тырысқан тәсілдіреіне қарсы қимыл көрсетеді. "Ойыншыны бөгеу" кезінде қорғаушы қалқан мен бақылауындағы ойыншы арасында орналасады. "Допқа бөгет" жасау кезінде, қорғаушы тартысқа бақылаудағы ойыншының допты алуына дейін кіріседі. Қарсыласының алдында немесе біршама бүйірін ала тұрып, қорғаушы оның доп алуына мүмкіндік бермейді. Орналасу орнын, шабуылшы допты алған жағдайда, оның өтіп кетуіне қарсы қимыл көрсете алатын есеппен таңдау керек. Оған қарсы бөгет жасау тәсілдерін қолдана отырып оның қауіпті аймаққа қозғалысын тоқтатуға немесе оны алаңның түпкі жағына қарай, не бүйір сызықтарға қарай тықсыруға бағыттауға тырысу керек. Қорғаныста қимылдай отырып, допсыз ойыншының айла қолдануға мүмкіндігінің көбірек екенін және сонысымен де ол өте қауіпті екенін әрқашан есте ұстау керек [Гарбаляускас Ч.Л., М.: 1976 ж., 230 б., 68 б.].

Қорғаушының доппен тұрған ойыншыға қарсы қимылы. Доппен тұрған ойыншыны бақылай отырып, қорғаушы нақты тәсілдерге қарсы әрекет көрсету қажеттілігімен ұдайы кездесіп отырады. Табысқа жету бақылауындағыының ерекшеліктерін, оның техникалық дайындығын, бақылау жүзеге асырылатын алаң бөліктерін есепке алуға байланысты.

Доп алып жүрген ойыншыға қарсы қимылдай отырып, ең алдымен оны тоқтату, сонан соң тартысқа кіру қажет. Доп беруге қарсы әрекет жасай отырып, допқа ғана кедергі жасап қоймай, шабуылшының алаңды шолып қозғалуына да бөгет жасау керек.Тор маңындағы қауіпті аймақты бақылау кезінде айлалы тәсілге немесе тосқауылға түсіп қалмауды өте ұқыпты қадағалау керек.

ҮЙРЕТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Қорғанудағы табыс қорғаныстағы дұрыс дербес әрекеттерге байланысты келеді. Ойыншының қорғаныстағы қимылдарын меңгеруге тиісті негізгі қасиеттеріне мыналар жатады: іс-

-әрекеттің тездігі, ойын барысын көре білу шеберлігі және кез келген әрекетті орындауға әрқашан дайындық жағдайында болуы, өжеттілік, ұқыптылық, алаңды көре білу шеберлігі және бір қимылдан (әрекеттен) екіншісіне тез ауыса біліуі. Қорғаныстағы дербес тактикалық әрекеттерді оқыта отырып, доппен тұрған ойыншыға қарсы сияқты допсыз ойыншыға да қарсы ұтымды әрекеттер жасауды үйрету керек.

ТОПТЫК ӘРЕКЕТТЕРДІ ҮЙРЕТУ ТӘСІЛДЕРІ

Топтық әрекеттер қорғаныста екі және үш ойыншымен жүзеге асырылуы мүмкін, ол командының барлық ойыншылары қорғанысқа қайтқан кезде немесе қорғаушы қателік жібергенде, не тосқауылға кездескен жағдайлар туындағанда қолданалады.Екі ойыншының өзара әрекеттері бір-біріне көмек көрсетуіне бағытталады. Оларға мыналар жатады: қауіптен сақтандыру, жып беріп кіру, ауысу.Қауіптен сақтандыру (подставка) - бұл, шабуылшы оның серігін ұтып кетсе, сақтандырушы ойыншы тартысқа бірден енуге мүмкіндік беретін жағдайда тұратын тәсіл. Сақтандыру әдетте, қарсыластың қимылын ескертетін әрекет болып табылады. Жып беріп кіру - шабуылдаушы командының ойыншысы қорғаушылардың ауысуын қиындататын тосқауыл пайдаланғанда қолданылатын тәсіл. Шабуылшылар қорғаушыларды біріне-бірін әдейі туралап, олардың қақтығысуына ұшыратады. Қақтығыс болмау үшін, қорғаушылар бірін бірі жіберіп, олардың бірі жан-жағына немесе серігінің жолынан артқа қарай шегінуі керек, ал екіншісі қарсыласы мен шегінген ойыншының араларынан жып беріп кіруі керек. Әдетте, бақылаушысы допты иеленген қорғаушы жып беріп өтеді.

Қорғаныстағы бақылаушы ойыншылардың өзара ауысуы (переключение) - тосқауылға қарсы қолданалып жүрген тәсіл. Бақылаудағылардың ауысуы әрқашан қорғаныстың бұзылуына ұшыратады. Соңдықтан ауысуды келісіп жүргізу керек. Ауысу жөніндегі шешімді ойыншысы тосқауыл қойған қорғаушы қабылдайды. Әдетте, бұл «ауысамыз» немесе «алмасамыз» деп дауыстау бойынша жасалады.Бағыттау кезінде ауысу туралы шешімді бағыттауды жүзеге ассыра алатын ойыншы қабылдайды. Алмасу көпке созылмайды, ойынның логикалық кезеңінің аяқталуына дейін және өзінің бақылауындағыларға қайтып оралатын бірінші мүмкіндікке дейін болады [Е. Утегенов, 2018 ж., 115 б., 89 б.].

Үш ойыншының өзара әрекеттері. Бұл өзара әрекеттер «үштікке», «сегіздікке», «кесіп шығу» тәсілдеріне қарсы қолданылады.

«Үштікке» қарсы қимылдай отырып, бірінші доптың берілуіне мүмкіндік бермеу қажет, ол үшін доп берілуге тиісті ойыншыны белсенді бақылау керек; тосқауыл қоюға баруға міндетті шабуылшы жаққа ауысу жолымен тосқауылға қарсы әрекеттер жасау: шабуылшының допты алуға шығуына кедергі жасау.

«Сегіздікке» қарсы қимыл дербес қорғаныстан аймақтық қорғаныс принципіне ауысуға негізделген. Мұнда қайтадан өзінің жеке қорғанысына ауысу үшін шабуылдау сәтін анықтау қажет.

«Кесіп шығу» кезінде бақылаушы ойыншылар артқа шегінуі, орталық ойыншымен бір сызыққа тұруы керек. Бұл орталық ойншының жанынан өтіп кету мүмкіндігін болдырмау үшін және өзінің бақылаушысын тосқауылға бағыттау үшін жасалады.

«Қалқаннан серпілген доп үшін күрес» допты иелену мақсатымен жүргізіледі. Қорғаныстағы команда шабуылшыларды қалқанға жібермеуге тырысуы керек. Қорғаушылар үшеулеп «доптың секіру үшбұрышын» жасайды - қалқан түбінде доптың серпіліп қайтатын ең ықтималды жерінде. Үшбұрыш сыртқа сызық жақ бетке қарайды. Тек қалқан жаққа қарсыластың жолы бөгеленде ғана қорғаушылар секірген доп үшін күреске кіріседі.

Үйрету әдістемесі. Топтық өзара әрекеттер. Ауысулар мен сақтандыруды меңгеру үшін топтардағы шабуылдаудың өзара әрекеттерімен барлық жаттығулар қолданылуы мүмкін. Ойыншылар біртіндеп тиісті өзара әрекеттерге қарсы күрес тәсілдерін игеруге тырысады. Жаттығулар оқытудың екі жақты міндеттерімен жүргізіледі. [В.Ф. Мишенькина, И.А. Рогов, О.С. Шалаев, Д.В. Карбанов, 2004. – 96 б.].

КОМАНДАЛЫҚ ӘРЕКЕТТЕРДІ ҮЙРЕТУ ТӘСІЛДЕРІ

Командның барлық құрамымен қорғанысқа қатысу мүмкіндігі болған жағдайда, ол қорғаныстың мына түрлерін қолдана алады: топтастырылған қорғаныс, жылжымалы қорғаныс (қысу, прессинг), аралас қорғаныс.

Топтастырылған қорғаныс. Команда қорғап тұрған қалқанға дәл жақын жерге ұйымдастырылады. Ойыншылар екі-үш сызыққа орналасады. Соның арқасында торға жақын маңды мұқият бақылауға мүмкіндік жеңілдейді, өйткені ол қарсыласты не алыс позициядан шабуылдауға, не қарсы әрекетті жеңіп шығу үшін басқа әрекеттер үйымдастыруға мәжбүр етеді, ал оған уақыт кетеді.Топтастырылған қорғанысты ұйымдастырудың негізіне әртүрлі принциптер - қорғаныстың жеке және аймақтық жүйелері қолданыулы мүмкін.Командалық әрекеттер екі принциптің қосылуымен ұйымдастырылуы мүмкін: жеке және аймақтық.

Жеке қорғаныс. Ойыншылардың әрекеті әр ойыншыға қарсыластың белгілі бір ойыншысын бақылауды тапсыру жолымен ұйымдастырылады. Мұнда ойыншыларды тұрақты орналыстыру кестесі жоқ. Қорғаушылар бақылауындағылардың орналасуына орай орын алады. Допты жоғалтысымен барлық ойыншылар өз қалқан жақтарына қайтып оралады да, онда әрқайсысы өздерінің бақылауындағыларды қарсы алады. Жеке қорғаныстың осы жүйесінің жағымды жақтары мыналар:

а) бақылауындағылардың орындайтын міндеттерін есепке алып қана қоймай, олардың

ерекшеліктерін де (бойы,ептілігі, сүйікті тәсілдері, ойынды жүргізу тәсілі және т.б.) ескерге отырып, ойыншыларды бөлу мүмкіндігі. Бұл қарсыласына жақсы ыңғайласуға, бейімделуге мүмкіндік береді;

б) жан-жақтылық. Ол кез келген тактикалық комбинацияларға қарсы да шабуылдың кез келген жүйелеріне да қарсы қолданылуы мүмкін;

в) қарсыласпен күресуде жоғары белсенділік туғызуға мүмкіндік және өзара көмекті табысты ұйымдастыра білу;

г) ойыншыларды тез бөліп алу, демек, командалық әрекеттерді тез ұйымдастыра білу.

Жағымсыз жақтары - оның біршама қиындығы, қуаттың көп шығындалуы, қарсыласының артынан үнемі қалмау қажеттігіне байланысты ұдайы күштеніп, зорлануы және тосқауылға түсіп қалу мүмкіндігі.

Аймақтық қорғаныс (зонная защита) - команданың әрекеттерін ұйымдастыру негізіне аймақтық принцип қойылған, яғни әрбір ойыншы қарсылас командасының кез келген ойыншысынан алаңның белгілі бір учаскесін қорғайды. Бұл учаскелер тордан жақын маңда болады, ал олардың көлемі ойыншылардың практикалық мүмкіндігімен белгіленеді. Егер шабуылшы өз бақылауындағы алаң бөлігінен тысқары кетіп қалса, қорғаушы оның артынан ауыспайды, аймақты бірге қорғайтын өзінің серігіне бақылауға береді. Әр ойыншы осы ретпен жалғастыратын болады.

Жылжымалы қорғаныс (қысым) - қорғаныстың ең белсенді және тиімді түрі. Ол ойын барысын тездетеді, шабуылдаушы команданы жиі қателесуге мәжбүр етеді; жоғары техниканы, төзілімділікті, өте жақсы дене дайындығын талап етеді. Жылжымалы қорғаныстың екі жүйесі бар: жеке қысым және аймақтық қысым.

Жеке қысым (прессинг). Ойыншыларды бақылау жеке қорғаныс принципі бойынша жүзеге асырылады. Ойыншы команда допты жоғалтысымен өзінің бақылауындағы ойыншының барлық жерде ізіне түседі. Негізгі міндет - қарсыласына бір секунд та демалыс бермеу, оған бір тәсіл де жасауға мүмкіндік бермеу. Егер осы міндетті барлық ойыншы бір мезгілде орындаса, қарсылас жақ қандай да болмасын ұйымдасқан әрекеттерін жүзеге асыра алмайды да, қиын жағдайда қалады. Прессинг кезінде қорғаушы шабуылшыны өте жақын қашықтықта ұстап, допқа бөгет жасау тәсілін қолданады. Шабуылшы тәсілді орындауға асығуға мәжбүр болуына байланысты қателіктер жібереді.

Аймақтық қысым. Қарсы қимылдың басталуы жекелей қысым жасау сияқты келеді, тек ойын ойыншылар аймақтың принцип бойынша бақылауға алынады. Қорғаныстың бірінші шебінде тұрған ойыншылардың міндеті - тез дамып бара жатқан шабуылды тоқтау. Келесі шептердегі ойыншылардың міндеті алға шептің әрекеттерін сақтандырудан, қағып әкетуді орындаудан және қалқан маңдарын қорғаудан тұрады.Аймақтық қысымды қолданудағы негізгі талап қорғаныс шептері араларындағы алшақтау мүмкіншілігін жою болып табылады. Ол шабуылдау үшін алаң ортасын ашуға мүмкіндік береді, шабуылшының серіктесіне алыстан доп беру мүмкіндігіне жол бермей, доппен тұрған ойыншыға шешімді түрде ықпал жасалуы керек, оны жақын қашықтықта басқалармен өзара әрекеттесуге мәжбүр ету керек. Ешқашан өзінің арт жағында ойыншыны добымен қалдыруға болмайды. Мүмкіндігіне қарай доп жағына қарай кейін шегіну керек.

Аралас қорғаныс. Бұл қорғаныс екі принцип қатысқан кездегі әрекеттерді ұйымдастыруға негізделген: жекелей және аймақтық. Ол жеке бақылау жүргізілетін айқын жетекшілері немесе «мергендері» бар командаға қарсы қолданылады. Басқа ойыншылар қорғанысты аймақтық принцип бойынша жүргізеді. Ойынды жүргізу тәсілдерін үйрену негізінде аралас қорғаныстың әртүрлі вариантары болуы мүмкін.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Баскетбол, волейбол, гандбол,: Организация и проведение соревнований по упрощенным правилам:: Учеб. пособие/ В.Ф.Мишенькина, И.А.Рогов, О.С. Шалаев, Д.В.Карбанов. – Омск: Изд-во СибГУФК, 2004.– 115 б.
2. Портных Ю.И. Спорт. и подвиж. игры М.: 1988, 152 б.
3. Гарбаляускас Ч.Л. Играем в ручной мяч М.:1976. Москва, 230 б.
4. Абдулхаков М.Р. Бороться, чтобы побеждать М..1989, 355 б.
5. Ушакова Е.В.: Подвижные игры.-Белгород: БелГУ. 2011,256 б.
6. Клусов Н.П.: Ручной мяч в школе. - М.: Просвещение, 1986.
7. Кнышев А.К.: Организация и судейство соревнований по гандболу. - М.: Физкультура и спорт, 1986, 101 б.
8. Баскетбол, волейбол, гандбол,: Организация и проведение соревнований по упрощенным правилам:: Учеб. пособие/В.Ф. Мишенькина, И.А. Рогов, О.С. Шалаев, Д.В. Карбанов. – Омск: Изд-во СибГУФК, 2004.– 115 б.
9. Баскетбол мен гандболды оқыту әдістемесі; Оқу-әдістемелік құралы Е.Утегенов 2018 ж 115 б. Талдықорған.

ӘОЖ 373.1.013

Фейзулдаева Салтанат Арасатовна,
магистр, аға оқытушы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
e-mail: salta7172@mail.ru

Сыдыкова Бибигуль Турсыновна,
п.ғ.к., қауымдастырылған профессор,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
e-mail: kakosh.nurzhankizi@mail.ru

ЖОО-ДА ПӘНАРАЛЫҚ САБАҚТАСТЫҚ НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІН КӘСІБИ ДАЯРЛАУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ ТҰҒЫРЛАРЫ

Түйін: Мақалада ЖОО-да бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби дайындығының маңызы қарастырылады. Теориялық тұрғыдан мұғалімдерді кәсіби даярлаудың әдіснамалық тұғырлары берілді. Бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби даярлаудың әдіснамалық базасы жүйелілік тұғыр, интегративтік тұғыр, кешендік тұғыр, тұтастық тұғыр, тұлғалық-іс-әрекеттік тұғырлары сипатталған.

Түйінді сөздер: жоғары оқу орнындағы үдеріс, бастауыш сынып мұғалімі, кәсіби даярлау, пәнаралық сабақтастық, әдіснама, әдіснамалық тұғырлар.

Резюме: В статье рассматривается значение профессиональной вузовской подготовки учителей начальных классов. Обозначены методологические подходы профессиональной подготовки учителей с теоретической точки зрения. Методологическая база профессиональной подготовки учителей начальных классов представлена системным подходом, интегративным подходом, комплексным подходом, целостным подходом, личностно-деятельностным подходом.

Ключевые слова: процесс в вузе, учитель начальных классов, профессиональная подготовка, межпредметная преемственность, методология, методологические подходы.

Summary: The article considers the importance of professional University training of primary school teachers. Methodological approaches to teacher training from a theoretical point of view are outlined. The methodological base of professional training of primary school teachers is represented by a systematic approach, an integrative approach, a comprehensive approach, a holistic approach, and a personal-activity approach.

Key words: university process, primary school teacher, professional training, intersubject continuity, methodology, methodological approaches.

КІРІСПЕ

Қоғам сұранысына қарай, Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында: «...мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі саласы жаңа тәсілдер аясында кеңеюде. Ол пәнаралық және жобалық қызмет, ...білім беру қажеттіліктері ерекше балаларды интеграциялау» делінген. Бұл өз кезегінде болашақ мамандарды дайындауда пәнаралық және интеграциялау қызметтерін міндеттеп отыр *[adilet.zan.kz/kaz/docs/U1600000205]*. Демек, қазіргі кезде кәсіби даярлық және оның мазмұны мен кәсіби даярлық технологияларымен байланысты сұрақтар үлкен маңызға ие болуда, олар жоғары мектептегі дидактиканың міндеттерінің бірі – білім сапасын арттыруды шешуге жетелейді.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Пәнаралық сабақтастықты жүзеге асыру шеңберіндегі ғылыми зерттеулерде, тәжірибелік деңгейде әдіснамалық категорияларды негіздеу төмендегідей себептерді анықтайды. Олар:

– объективті әлемнің кешенді талдаулар арқылы өтуі, ғылымдардың арасындағы нақты шектің жойылуы, бір заттың бірнеше ғылымдар үшін зерттеу пәніне айналуы пәнаралық сабақтастықтың әдіснамалық сипатындағы ғылыми тұтастығын, жүйелілігін, кешенділігін, интегративтілігін, кәсіби бағытталуын айқындайды;

– пәнаралық сабақтастықты жүзеге асыруды ғылыми зерттеулердегі зерттеу пәнінің, зерттеу нысанының жаңа қырларының ашылуына байланысты әдіснама, пәнаралық сабақтастық, кәсіби даярлықта зерттеудің іргелі мәсәлелерін шешуге бағыттайды;

– жоо-да педагогикалық сабақтастықты жүзеге асырудың ғылыми-әдістемелік жүйелерін жетілдіру үшін әдіснама рөлінің зерттеу жұмысымыздың зерттеу әдістерін таңдауда қажеттігі маңызды.

Жоғары оқу орындарында біз, пәнаралық сабақтастықты жүзеге асыру арқылы бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби даярлаудың әдісна-

малық тұғырларын негіздеуде әдіснама ұғымының мағынасын теориялық сипаттауды жөн деп санаймыз. Соған орай, әдіснамалық түсініктерге талдау жасап өтейік.

Әдіснаманың педагогика ғылымында алатын орны ерекше болып табылады. Кез-келген зерттеу мәселесі – танымның әдістері мен тәсілдерін пайдалана отырып, өзінің әдіснамалық негізін қалыптастырады. Білімдік түсініктер шеңберіндегі әдіснама – ғылымның таным парадигмасын зерттеу аясында қолданылатын жалпы тәсілдері мен ұстанымдарын негіздеуге бағыттайды.

Философиялық энциклопедиялық сөздікте әдіснама (грек тілінен аударғанда *methodos* – зерттеу жолы, таным, ілім, білім; *logos* – сөз, түсінік, ұғым) қағидалар жүйесі және тәжірибелік іс-әрекетті ұйымдастыру және құру тәсілдері, ғылыми таным әдістері туралы оқу, қандай да бір ғылымда қолданылатын әдістердің жиынтығы дегенді білдіреді делінген *[М. Хайдегтер, 2002, 976 б.]*.

Әдіснаманың негізіне белгілі бір білімдер (ұғымдар, заңдылықтар) жүйесі жатады. Философиялық тұрғыдан әдіснама таным және объективті шынайылықты өзгерту үрдісінің тәсілдері мен жолдары жөніндегі ғылым. Әдіснама кең мағынада барлық ғылыми пәндерге ортақ бастапқы философиялық позиция ретінде қабылданады.

«Педагогиканың философиясы және әдіснамасы» атты оқулығында Ш.Т. Таубаева педагогикалық әдіснаманы келесідей бөліп қарастырады:

1. Педагогиканың басқа ғылымдар арасындағы және педагогикалық зерттеулердің маңызды мәселелерінің орнын анықтау.

2. Педагогикалық шындық туралы оларды өзгерту және интерпретациялау әдістері, білім алудың ұстанымдары мен тәсілдері.

3. Педагогикалық теорияның құрылымын құру және дамытудың әдістері.

4. Ғылым мен практиканың өзара әрекеттесуінің тиімді шарттары, ғылым жетістіктерін педагогикалық практикаға ендірудің негізгі ұстанымдары мен тәсілдері *[Таубаева Ш.Т., 2016, б. 59]*.

Ғалымның талдауларын негізге ала отырып, біз жоо-да пәнаралық сабақтастықты жүзеге асыру арқылы бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби даярлаудың зерттеу міндеттеріне сәйкесінше, теориялық құрылымдаулар, дамыту әдістерін таңдау, теория мен тәжірибенің байланыстылығын, өзара әрекеттесуінің әдіснамалық тұғырлары мен қағидаларын таңдауға мүмкіндік аламыз.

М.А. Данилов әдіснаманың педагогикадағы сипатына былай деп анықтама береді: «Дамушы қоғам жағдайында үздіксіз өзгермелі педагогикалық болмысты шынайы көрсететін, білім табу жолдары және тәсілдері принциптері туралы, педагогикалық теория негізі және құрылымы туралы, бастапқы ережелері туралы білімдер жүйесі педагогикалық әдіснама» *[М.А. Данилова, М.П. Скаткина, 1975, б. 260]*. Ғылыми білімдердің дамуында педагогикалық әдіснаманы зерттеген ғалымдардың алғашқыларының бірі болып табылады.

Б.А. Тұрғынбаева «Педагогикалық акмеология» оқу құралы еңбегінде әдіснаманың мәні туралы ғылымда түрлі көзқарастар қалыптасқандығын төмендегідей топтап көрсетеді:

– теориялық қызметтің құрылымы, логикалық ұйымдастырылуы, әдістері мен құралдары туралы;

– таным әдістерін қалыптастыру қағидалары мен рәсімдері және ақиқатты тану мен қайта құру әдістерін қолдану туралы;

– күрделі практикалық мәселелерді шешудің жалпы қағидаларының жиынтығы туралы;

– теориялық және практикалық қызметті ұйымдастыру мен құрудың қағидалары мен тәсілдер жүйесі туралы, сондай-ақ осы жүйе туралы;

– ғылыми-педагогикалық зерттеулердің бастапқы ерекшелігі, құрылымы, қызметі мен әдістері туралы ілім *[Тұрғынбаева Б.А., 2017, б. 312]*.

Зерттеуші Б.А. Тұрғынбаеваның тұжырымына сүйенсек, жоо-да пәнаралық сабақтастықты жүзеге асыру арқылы бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби даярлаудағы ұғымдық категориялар кезегінде құрылымдау, нақтылау, ойша эксперимент, модельдеу және т.б. әдістері жиынтығында ақиқатты іздеуге бағытталады.

В.И. Загвязинский өзінің зерттеулерінде: «педагогикалық әдіснама – бұл ғылыми-педагогикалық зерттеулердің бастапқы ережелері, құрылымдары, функциялары және әдістері туралы ілім» дей келе, біріншіден, «педагогика әдіснамасы бұл педагогикалық білім және оны табу үдерісі, яғни педагогикалық мәселе туралы ілім»; екіншіден, «әдіснамалық мәні бар бастапқы, шешуші, түп негізді, философиялық, жалпы ғылыми және педагогикалық қағидалар (теориялар, тұжырымдамалар, болжамдар)»; үшіншіден, «педагогикалық таным әдістері туралы ілім (сөздің нақты мағынасындағы әдіснама)» *[Загвязинский В.И., 2001, б. 192]* деп жіктейді.

Жалпы алғанда, В.В. Краевскийдің әдіснамаға арналған анықтамасымен жинақтайтын болсақ: «Әдіснама – педагогикалық теория құрылымы, амалдар ұстанымдары және педагогикалық шынайылықты бейнелейтін білімді іздеу тәсілдері, сол секілді қызмет жүйелері бойынша білімді алу, бағдарламаларды, логиканы, зерттеу жұмыстарының сапасын негіздеу жөніндегі білім жүйесі» деп қызметтер жүйесін сипаттайды *[Краевский В.В., Полонский В.М., 2001, б. 6-29]*. Ғалымның бұл пікірінен біз ғылыми зерттеу қызметтер жүйесін екі бағытта, яғни әдіснамалық зерттеу, әдіснамалық тұрғыдан қамтамасыз ету деп қарастырамыз.

Жоғары оқу орындарында пәнаралық сабақтастықты жүзеге асыру арқылы бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби даярлаудың әдіснамалық базасын жүйелілік тұғыр, интегративтік тұғыр, кешендік тұғыр, тұтастық тұғыр, тұлғалық-іс-әрекеттік тұғырлар қамтамасыз етеді деп ойлаймыз.

Жүйелілік тұғыр – білім мақсаты (жоо-да пәнаралық сабақтастықты жүзеге асыруда көзделетін мақсат), педагогикалық үрдіс субъектілері (оқытушы, студент), білім мазмұны, әдіс, тәсілдері, материалдық база арасындағы бірінен бірі туындап, толықтырып отыратын компоненттер (пәнаралық сабақтастық, мотив, әлеуметтік орта, танымдық белсенділік, ғылыми зерттеу жұмысы және т.б.) жиынтығы. Жүйелілік тұғыр пәнаралық сабақтастықты реттеуде белгілі бір көрініс бере отырып, пәндердегі ортақ құбылыстарды (ескіден жаңаны табу) кіріктіруге бағыт береді де, ондағы құбылысты келесі интегративтік тұғыр байланыста дамытады.

Интегративтік тұғыр – оқудың позициясы, оған сәйкес білім беруде объектілердің, құбылыстардың, үдерістердің жиынтығын, кем дегенде бір сипаттамадан тұратын қауымдастықты біріктіретін, нәтижесінде жаңа сапа пайда болады. Бұл ретте а) ғылыми салааралық байланысын (педагогиканың басқа ғылымдармен байланысы); б) пәнаралық байланысын (жалпы педагогиканың дидактикамен, басқарумен, әдістемемен т.б.); в) пәнішілік байланысын (бір пәнге, оның тақырыптарына қатысты нәтижелер) көрсетеді.

Кешендік тұғыр – бұл күрделі, көпастарлы объектілерді пәнаралық сабақтастықта тануға бағытталған, объектіні тұтас көруді қалыптастыратын әдіснамалық стратегия. «Кешен» - бұл біртұтастықты құрайтын заттар, құбылыстар немесе қасиеттер жиынтығын мазмұндық, сапалы ұғынуды түсіндіреді. Пәнаралық сабақтастықты жүзеге асырудағы жекелеген үрдістердің бүтін болып біріге отырып, кешенді түрде орындалуы нәтижені тұтас көруге мүмкіндік береді.

Педагогика ғылымында тұтастық тұғыр жүйеленген әрекеттерді тұтас көзқараста көру және дамыту болып түсіндіріліп келеді. Тұтастық тұғыр әлеуметтік, қызметтік және шығармашылықтың мәнін мойындауды білдіреді. Тұлға бұл ретте қоғамдық-тарихи дамудың өнімі және мәдениетті тасымалдаушы ретінде қарастырылады.

Тұлғалық іс-әрекеттік тұғыр пәнаралық байланысты жүзеге асыру арқылы бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби даярлауда ғылымдағы сәйкестікті қайта құру, өз пәнін танымды зерттеуде теориялық формаларды органикалық бірлестік ретінде бірегей түсінуді бейнелеуді ұсынады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Барлық талданған әдіснамалық тұғырлардың қызметі сайып келгенде, тұлғаның дамуының негізі, құралы және факторы екені анықталды. Пәнаралық сабақтастықты жүзеге асыруда бастауыш сынып мұғалімін кәсіби даярлаудың әдіснамалық базасын құрудағы біз басшылыққа алып отырған әдіснамалық тұғырлар зерттеуіміздің әр кезеңдерінде диалектикалық ойлауға жол ашып отырады деп ойлаймыз. Оның барлық күйлері бөлікті түрде өзара тәуелді және сабақтастықта байланысқан. Педагогикалық үдеріске тән қасиет – үзіліссіздік пен дискреттіктің бірлігі: біріншіден, болашақ мамандардың дамуында сандық өзгерістер ұлғаяды, ал екіншіден, бірте-бірте сапаға алмасады.

Талдауларда көрсетілгендей, әдіснамалық тұғырлар ұсынып отырған білім беру жұмыстарының сапасын негіздеу, зерттеу жұмысымыздың болжамын диалектикалық байланыста қамтамасыз ету функцияларының логикалық тұрғыда ұйымдастырылуы басшылыққа алынса, біз ұсынып отырған жоо-да пәнаралық сабақтастықты жүзеге асыру арқылы бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби даярлаудың әдіснамалық базасының қызметі өнімді болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 1 наурыздағы, №205 Жарлығы. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1600000205 (28.06.2019).
2. Хайдеггер М. Бытие и время. Всемирная философская энциклопедия: Философия XX век / главн. науч. ред. сост. А.А. Грицанов - М.:АСТ; Мн.:Харвест; Современный литератор, 2002. – 976 с.
3. Таубаева Ш.Т. Педагогиканың философиясы және әдіснамасы: оқулық. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 360 б.
4. Дидактика средней школы / под ред. М.А. Данилова, М.П.Скаткина. - М., 1975. – 260 с.
5. Тұрғынбаева Б.А. Болашақ мұғалімдердің әлеуетін дамыту: кәсіби шығармашылық жолында. - Алматы: «Полиграфия – сервис К0», 2012. – 316 б.
6. Загвязинский В.И. Теория обучения: Современная интерпретация: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. - М.: Академия, 2001. - 192 с.
7. Краевский В.В. Педагогика и ее методология вчера и сегодня// Педагогическая наука и ее методология в контексте современности: сб. науч. ст. / под ред. В.В. Краевского, В. М. Полонского. - М., 2001.- 6-29 с.

ББК 37.015.31

Шакирова Арайлы Далеловна,
докторанты (PhD),
педагогика және психология кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
e-mail: arayly.shakirova85@mail.ru

Токсанбаева Нургул Коргаджановна,
профессор,
педагогика және психология кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҒЫЛЫМДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРДІҢ ФЕНОМЕНІН ТЕОРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ

Шакирова Арайлы Далеловна,
докторант (PhD),
кафедра педагогики и психологии,
Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова

Токсанбаева Нургул Коргаджановна,
профессор,
кафедра педагогики и психологии,
Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФЕНОМЕНА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Shakirova Araily Dalelovna,
PhD student,
department of pedagogy and psychology,
I. Zhansugurov Zhetysu state university

Toxanbaeyva Nurgul,
Professor,
Department of pedagogy and psychology,
Zhetysu state University I. Zhansugurov University

THEORETICAL ANALYSIS OF THE PHENOMENON OF PEDAGOGICAL ABILITIES IN PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SCIENCE

Аңдатпа: Мақалада қоғамның дамуына байланысты жаңа заман педагогына қойылатын талаптар мен педагогикалық қабілеттердің болмысына талдау жасалды. Педагогикалық қабілеттерді педагогикалық-психологиялық феномен ретінде, оның негізгі табиғатын, құрылымын, мазмұнын фундаментальді зерттеген қазіргі ресейлік, шетелдік және отандық мектептердің зерттеушілерінің еңбектері сараланды. Теориялық және практикалық процесте қабілеттерді үнемі, үздіксіз дамыту алғашқы қасиет құрылымы жекеленген дифференциалды құрылымға айналатындығы негізге алына отырып, педагогикалық қабілеттерді игеру оқытушыға өзінің кәсіби міндеттерін біліктілік тұрғысында жүзеге асатындығына тұжырым жасалды.

Түйін сөздер: педагогикалық қабілет, педагогикалық-психологиялық феномен, рефлексивті деңгей, проективті деңгей.

Аннотация: В статье анализируется сущность педагогических способностей и требований к педагогу нового времени и общества. Изучены и анализированы труды современных российских, зарубежных и казахстанских ученых, которые фундаментально исследовали развитие педагогических способностей, как педагогический и психологический феномен: их природу, структуру и содержание. Обращая внимание на постоянное и непрырывное развитие способностей в процессе теоретической или практической деятельности представляет собой форму преобразования первичной структуры свойств в дифференциальные структуры, это привело нас к выводу, что освоение педа-

гогических способностей дает возможность развивать профессиональные навыки.

Ключевые слова: педагогические способности, педагогико-психолгический феномен, рефлексивный уровень, проективный уровень.

Abstract: The article analyzes the essence of pedagogical abilities and requirements to the teacher in connection with the development of the new time and society. The works of modern Russian, foreign and Kazakh scientists who have studied the development of pedagogical abilities as a pedagogical and psychological phenomenon, their nature, structure and content are studied and analyzed. Paying attention to the constant and continuous development of abilities in the process of theoretical or practical activity is a form of transformation of the primary structure of properties into differential structures, that is, the development of pedagogical abilities makes it possible to develop professional skills.

Key words: pedagogical abilities, pedagogical-psychological phenomenon, reflexive level, projective level.

КІРІСПЕ

Қазақстандағы білімнің модернизациялану жағдайында жоғары мектеп педагогтерін дайындаудағы классикалық университеттердің орны мен педагогтың рөлі өзекті мәселе болып отыр. Бүгінгі таңда білім беру жүйесіндегі инновациялар жаңа бағыттар тудырып, білім беру сапасына тың талаптар коюда. Бұл әсіресе, Болондық келісімге қол қойып, бірыңғай европалық және халықаралық білім беру кеңістігіне кіруіне байланысты маңызды болып отыр.

Қазақстандық білім беруді модернизациялау концепциясында негізгі міндеттердің бірі ретінде, қоғамның кәсіби-еңбек, мәдени-білім және интеллектуалды әлеуетін жоғарылататын педагогтардың сапалық дамуын шешу көзделген.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Әлеуметтік салалардың дамуымен, білім беру жүйесіндегі реформалармен, ғылыми-білім беру парадигмаларының қайта құрылуымен байланысты қоғамдағы болып жатқан өзгерістер зерттеудің негізгі міндеттері етіп педагогтың кәсіби компетенттілігі (А.К. Марков), педагогикалық әрекет жетістігін (Л.М. Митин), оқытушы еңбегінің моделін (А.К. Марков), маман ретінде мұғалімнің кәсіби құрылуы мен өсуін (Л.М. Митин, Э.Ф. Зеер, Н.С. Глуханюк және т.б. бөліп көрсету керек [Глуханюк Н.С., 2000, 200 б.].

Қазіргі күнгі полипарадигмалық білім беру кеңістігінде бұл мәселе психологиялық-педагогикалық мектеп мамандарының зерттеулерінде бейнеленген (Н.Д. Левитон, Ф.Н. Гоноболин, В.А. Крутецкий, Н.В. Кузьмина) [Левитов Н.Д., 1963, Гоноболин Ф.Н., 1975].

Педагогикалық қабілеттерді психологиялық феномен ретінде дамуын, оның негізгі табиғатын, құрылымын, мазмұнын фундаментальді зерттеген қазіргі психологиялық мектептердің зерттеушілері С.Л. Рубинштейн, Б.М. Теплов, Б.Г. Ананьев, В.С. Мерлин, Т.Н. Артемьева, Н.С. Лейтес және т.б. көрсеткен [Мерлин В.С., Теплов Б.М.].

Қабілеттерді зерттеудің кейінгі кезеңдері қызметтік жүйе теориясы тарапынан жүйелік бағытта жүргізіледі [Шадриков В.Д., 1985]. Оқытушының педагогикалық дарындылығы жүйелік-тұтастық концепцияда қаралуы Б.Б. Косовтың жұмыстарында [Коссов Б.Б., 1998, 128 б.]. Кешенді бағыт Э.Д. Голубев жұмыстарында [Голубева Э.А., 1993, 304 б.] жеке тұлғаны интегралды зерттеу В.С. Мерлин, Б.А. Вяткин [Мерлин В.С., 1986, 256 б.] ғалымдарымен қарастырылған.

Қазіргі мұғалімнің кәсіби сала әрекетіндегі жетістігі, ең негізгі жүргізуші шарты, педагогикалық қабілет болып табылады. Бұл жерде қабілеттер деп, оның әрекетін жетістікке жеткізетін тұлғаның жеке психологиялық ерекшеліктері көрсетіледі [Теплов Б.М., 1985, 15 б.]. Кәсіби қабілеттерді терең зерттеу, оның болмысын, құрылымын, шығу жолдарын және дамуын, нақтылауын талап етеді. Оның динамикада жетілуі келесі бағыттарды жүргізіледі:

– мұғалімнің кәсіби қабілеттерінің негізгі болмысын, қабілеттерді дамыту ерекшеліктерін, оның топталуы мен жеке қасиет детерминациясын анықтау;

– кәсіби маман мұғалімнің қабілет түрлерін классификациялау мен зерттеу;

– мұғалімнің арнайы пәндік қабілеттері мен педагогикалық қабілеттерінің өзара байланысы, оның беріп жатқан ақпараттарға пәндік қабілеттерін талдау.

Мұғалім идеалына педагогикалық қабілеттердің кешенді жинағы тарапынан келген алғашқы ғалымдардың бірі Н.Д. Левитов. Ол өз жұмыстарында педагогикалық қабілеттердің негізгі құраушылары: оқытушылық қызметке икемділік, жұмсақтық, иілгіштік, махаббат және балаларға деген зейінді әрі сабырлы қарым-қатынас деп көрсетеді. Н.Д. Левитовтың түсінігінше, қабілеттер – оқытушының түрлі жеке қатынасына қатысты сапалар жиыны (сөйлеу сапасы, ой жылдамдығы, жылдам шешім қабылдау, оқушылардың ойлары мен көзқарастарын түсінуі, табиғи жан-жақты бақылаушылық, өз пәні бойынша берілетін ақпараттарды қысқа әрі қызықты жеткізе алу қабілеті, өзіндік шешім қабылдау, шығармашылық ойлау, ұйымдастырушылық қабілеттер. Бұл аталғандар оқытушының педагогикалық әрекетін жақсы орындауының шарты) [Левитов Н.Д., 1963, 240 б.].

Ф.Н. Гоноболин өзінің зерттеулерінде педагогикалық қабілеттер мен тұлғаның жеке қасиеттері арасындағы жақындықты қарастыр-

ған. Ол педагогикалық қабілеттің әр компоненті оқытушы тұлғасының болмыс көрсеткіші екенін көрсетті. Қабілеттің барлық қасиеттері оқытушы қызметі үшін маңызды. Ф.Н. Гоноболин өз классификациясын ұсынды: ол қабілет түрлерін екі топқа бөліп, біріншісіне жалпы тұлғалық сапаларды (мінез, ерік және т.б.) жатқызса, екіншісіне, арнайы кәсіби, педагогикалық қабілеттерді (ұйымдастыру, сөйлеу, қарым-қатынас және т.б.) еңгізді. Қазіргі толық қанды оқытушы келбетін құрау үшін жаңаны сезу интуициясы, белсенді өмірлік көзқарас және айналадағы өзгерістерді үнемі зерттеу сынды сапалар қажет. Оған жасампаздық, энтузиазм, үнемі өзіндік талдауға ұмтылыс, иілгіштік, өтіп жатқан материалды шынайы өмірмен байланыстыру тән. Оқу пәнін өмірмен сәйкестендіру білігі, адекватты әрі саналы қасиеттердің болуы [Гоноболин Ф.Н., 1975].

Өз зерттеулерінде Ф.Н. Гоноболин оқытушының педагогикалық қабілеттерінің көп түрлі болатындығын зерттей отырып, шынайы тәжірибеде ол қабілеттерін ауысып қолданылуы әбден мүмкін деген болжам айтады. Ф.Н. Гоноболин қайсы бір ғылымды үлкен ыждаһаттылығымен оқыған мұғалім, сондай әсермен өз оқушыларына да тиімді әрі түсінікті жеткізе алады деп ой білдіреді [Гоноболин Ф.Н., 1975].

Э.А. Гришин мұғалімнің білім беру әрекетінің жоғары болуы жалпы эрудициямен, оқытатын материалын толық білуі, үздіксіз өзін жетілдіру мен білімін жетілдіру, оның мәдениеті, оқушыларға деген шексіз махаббаты, педагогикалық тактімен байланысты деп санайды. Э.А,Гришин жұмыстары да педагогикалық қабілеттер мен педагогтың жеке қасиеттері арасындағы байланысын дәлелдейді [Гришин Э.А., 1986, 143 б.].

Психологиялық қабілеттердің феноменін зерттеп талдаудағы жүйе бағытын В.Д. Шадриков еңбектерінен көруге болады [Шадриков В.Д., 1985] Педагогикалық қабілеттердің құрамында В.Д.Шадриков жеке психикалық қызметтер негізінде кәсіби әрекет жүйесінің қызметі мен қабілеттер жүйесінің сәйкес келуін көрсете отырып, мұғалімнің жеке әрекетіне сәйкес келетін функционалды және операционды компоненттерді бөліп көрсетеді.

Психикалық қызметтер психикалық процесстe жүзеге асқандықтан, қабілеттер де В.Д. Шадриковтың ойынша, зерттеу үрдісінде танымдық және психомоторлық процесстерге сәйкестендіру қажет. Сәйкесінше, бұл процесстердің топталуы да психикалық қызметтер мен процесстерге сүйену керек [Шадриков В.Д., 1985].

Н.В. Кузьминаның жұмыстарында педагогикалық қабілеттер дарындылықпен байланысты мұғалімнің тұрақты жеке қасиеттерімен түсіндіреді. Теориялық және практикалық процессте қабілеттерді үнемі, үздіксіз дамыту алғашқы қасиет құрылымын жекеленген дифференциалды құрылымға айналдырады. Н.В. Кузьмина бойынша педагогикалық қабілеттер құрамы рефлексивті және проективті деңгейден тұрады. Онда проективті (жұмыс көлемін жоспарлау, бөлу үшін), құраушы (оқу жоспарын сауатты, анық, жинақы құрау үшін), коммуникативті (әлеуметтік байланыс орнату үшін), гностикалық (өз пәнінің білімдеріне терең енуіне мүмкіндік), ұйымдастырушылық (белгіленген жоспарларды жүзеге асырумен байланысты), мобильділік (сабақта оқушылардың ерік күші мен ойлау әрекетін белсендіру) қабілеттер көрініс табады. Н.В. Кузьмина еңбектерінде мұғалімнің алғашқы жұмыс кезеңі коммуникативтілік пен ұйымдастыру қабілеттерін дамытумен басталады. Кейінгі кезеңдерде оның орнын гностикалық және прективті құраушы қабілеттер басшылыққа шығады. Ал ол педагогикалық әрекетте ауыспалы құрам заңдылығының нәтижесін көрсетеді [Кузьмина Н.В., 1998, 32 б.].

Қазіргі шетелдік ғалымдар отандық ғалымдар сияқты мұғалімнің кәсіби қабілеттерін зерттеуге ерекше мән беруде. Алайда мұғалімнің кәсіби қабілеті жеке зерттеу пәні ретінде қаралатын отандық зерттеулерге қарағанда, шетелдік психологияда бұл мәселе мұғалімнің тұлғалық сипаты (P.G. Ryans, R.K. Henson, G. Ghaith and K. Shaaban), кәсіби қалыптастыру (M.D. Crockett, Peter Knight, M. Clement and R. Vandenberghe), педагогикалық сезімталдық пен компетенттілік (C.A. Klaassen) бағытында қаралады.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау негізінде анықталған кәсіптік білім берудің тұжырымдамалық негіздері отандық Ш.Т. Таубаева, Н.Н. Хан және т.б. ғалымдар еңбектерінде негізделген; дамыта оқыту теориясы және оқыту мен оқу үдерісіндегі жеке тұлғалық-әрекеттік белсенділік Ж.Ы. Намазбаева, С.М. Джакупов, Н.Б. Жиенбаева, О.С. Саңғылбаев және т.б. зерттеулерінде қарастырылған.

Болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық және әдістемелік негіздері қазақстандық (С.Ж. Пралиев, Б.А. Тұрғынбаева, Б.Т. Кенжебеков, Г.Ж. Меңлібекова, К.С. Құдайбергенева, К.М. Беркімбаев және т.б.) ғалымдардың еңбектерінде кеңінен зерттелген.

Қабілет мәселесі туралы теориялық және шығармашылық қабілеттің мәні мен мазмұны Қ.Б. Жарықбаев, С.М. Жақыпов, М. Мұқанов, Ж.Ы. Намазбаева жұмыстарында сараланды.

Е.В. Нәбиева университет студенттерінің зерттеу іс-әрекетіне дайындығын анықтап, педагогикалық зерттеу құзыреттілігін көрсетеді және оны күрделі педагогикалық құбылыс ретінде қарастырады. Ол үш функционалды компоненттердің жиынтығымен сипатталады және зерттеу әрекетінің жағымды себептеріне негізделген, ол нақты білім мен іскерлікте байқалады [*Набиева Е.В., 2001*].

Г.Ж. Меңлібекова болашақ мұғалімдердің әлеуметтік құзыреттілігінің қалыптасуына үлкен назар аударады [*Менлибекова Г.Ж.,* 2001].

ҚОРЫТЫНДЫ

Тарихи шарттылық фактісіне ерекше зейін қоя отырып, педагогикалық қабілеттерді зерттеу мәселесі бойынша, бұл феноменді (оның мәнін, құрамын, табиғатын, мазмұнын, қалыптастыру және даму заңдылықтарын, мұғалімнің бұл процесске жеке бағыттылығы, оның мотивациялық ерекшеліктерін түсінуі, мұғалімнің икемділіктерін кәсіби қабілеттерге детерминациялау)зерттеу, қазіргі ғылыми ізденістің ең өзекті мәселесі болып табылады. Мұғалімнің кәсіби әрекетінің жетістігі тек бір қабілетпен анықталмайды. Ол үшін өзіндік кешенді сәйкес келетін қабілеттер жинақталып, синергия әсерін құрау керек. Жоғарыдағы зерттеулердің арқасында мұғалімнің пәндік қабілеттері мен педагогикалық қабілеттері өзара байланысты екендігі нақтыланды.

Қорытындылай айтсақ, қабілетті, дарынды, шығармашыл адам әрқашан индивидуалдылық деп есептеледі. Педагогтың индивидуалдылығының қалыптасуы баланың жеке тұлғасын шығармашылық тұрғыдан тәрбиелеуге жағдай жасайды. Педагогикалық іс-әрекеттің индивидуалды стилінің белгілері оның қабілетінен, темпераменттен, оқыту әдістерін таңдаудан, тәрбие құралдарын таңдаудан, педагогикалық қарым–қатынас жасау стилінен, мінез–құлық мәнерінен, оқушыға психологиялық–педагогикалық әсер ету құралдарын қолданудан көрінеді. Әртүрлі индивидуалдылықты меңгерген мұғалімдер көптеген оқыту және тәрбиелеу міндеттерінің ішінен тек бірін ғана таңдап алып, бірақ оны түрліше жүзеге асырады. Мұғалім басқа педагогтың педагогикалық тәжірибесін көшірмеуі тиіс. Мұғалім әрқашан өз-өзімен яғни айқын педагог болып қалуы тиіс. Бұл балаларды тәрбиелеу және оқытудың тиімділігін жоғарылатады.

Осы аталған сипаттамаларды ескере отырып, педагогикалық қабілеттерді игеру оқытушыға өзінің кәсіби міндеттерін біліктілік тұрғысында атқаруына мүмкіндік береді деген тұжырым жасауға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Глуханюк Н.С. Психология профессионализации педагога / Н.С. Глуханюк. - Екатеринбург: УрГППУ, 2000. - 219 с.
2. Левитов Н.Д. Психология труда / Н.Д. Левитов. - М.: Учпедгиз, 1963. - 340 с.
3. Гоноболин Ф.Н. О некоторых психических качествах личности учителя / Ф.Н. Гоноболин // Вопросы психологии. - 1975. - № 1. - С.100-111.
4. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности/ В.С. Мерлин. - М.: Педагогика, 1986. - 256 с.
5. Теплов Б.М. Избранные труды. Способности и одаренность / Б.М. Теплов . - М.: Педагогика, 1985. - С. 15-41.
6. Шадриков В.Д. О структуре познавательных способностей / В.Д. Шадриков // Психологический журнал. - 1985. - №3. - Т.6. - С.
7. Коссов Б.Б. Личность и педагогическая одаренность: новый метод / Б.Б. Коссов. - М, Изд-во «Ин-т практ. психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1998. - 128 с.
8. Голубева Э.А. Способности и индивидуальность / Э.А. Голубева. - М.: Прометей, 1993. - 304 с.
9. Гришин Э.А. Социально-экономические и педагогические проблемы подготовки учителя / Э.А. Гришин. - М.: Просвещение, 1986. - 143 с.
10. Кузьмина Н.В. Способности, одаренность, талант учителя / Н.В. Кузьмина. - Л.: Знание, 1998. - 32 с.
11. Набиева Е.В. Формирование исследовательской компетентности студентов педагогического университета через систему спецкурсов по единой теме: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Иркутск, 2001. – 30 с.
12. Менлибекова Г.Ж. Социальная компетентность, сущность, структура, содержание // Высшая школа Казахстана. – 2001. – № 4–5.
13. Зеер Э.Ф. Психология профессий: учебное пособие/ Э.Ф. Зеер. - Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 1999. - 279 с.
14. Митина Л.М. Интеллектуальная гибкость учителя: Психологическое содержание, диагностика, коррекция: учебное пособие / Л.М. Митина,
15. Н.С. Ефимова - М.: Моск. психол.-соц. ин-т: Флинта, 2003. - 144 с.15. Маркова, А.К. Психология профессионализма / А.К.Маркова. - М.: Междунар. гуманит. фонд «Знание», 1996. - С. 56-57.
16. Крутецкий В.А. Профессионально-необходимые качества личности учителя (педагогические способности) и их формирование / В.А. Крутецкий, СВ. Недбаева // Психологические проблемы формирования педагогической направленности и педагогических способностей: сб. науч. трудов / под ред. В.А. Крутецкого. - М.: МГПИ, 1982. - С.6-7.
17. Кузьмина Н.В. Формирование педагогических способностей / Н.В. Кузьмина. - М.: Знание, 1987. - 200 с.
18 Ананьев Б.Г. Избранные труды: В 2 т. / Б.Г. Ананьев. - М., 1980.

19. Артемьева Т.И. Методологический аспект проблемы способностей/Т.И. Артемьева. - М.: Наука, 1977. - 184 с.
20. Рубинштейн С.Л. Проблема способностей и вопросы психологической теории / С.Л. Рубинттейн // Вопросы психологии. - 1960. - № 3. - С.3
21. Вяткин Б. А. Лекции по психологии интегральной индивидуальности человека / Б.А. Вяткин. - Пермь: Изд-во ПГПУ, 2000. - 179 с.
22. Ананьев Б.Г. Соотнотение способностей и одаренности / Б.Г. Ананьев // Проблемы способностей / под ред. В.Н. Мясищева. - М.: Изд-во АПН РСФСР, 1962. - С. 15-32.
23. Вяткин Б. А. Специальные способности в структуре индивидуальности учителя / Б.А. Вяткин, Т.М. Хрусталева // Вопросы психологии. - 1994. - № 4. - С. 73-81.
24. Голубева Э.А. Исследование способностей и индивидуальности в свете идей Б.М. Теплова / Э.А. Голубева // Способности (к 100-летию со дня рождения Б.М. Теплова). - Дубна: Феникс, 1997. - С. 163-183.
25. Климов Е.А. Идеалы культуры и становление субъекта профессиональной деятельности / Е.А. Климов // Психологический журнал. - 2005. - №3. - С.94-101.
26. Крутецкий В.А. Проблемы способностей в психологии / В.А. Крутецкий. - М.: Знание, 1971. - 62 с.
27. Леонтьев А.А. Педагогическое общение / А.А. Леонтьев. - М.: Знание, 1979. - 94 с.

372.893

Шакирова Нұржанат Далеловна,
3 курс докторанты,
география, экология және туризм кафедрасы,
Абай атындағы ҚазҰПУ,
Жаратылыстану-география институты,
Алматы қ.

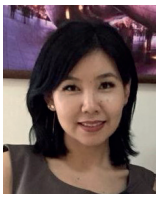

Шакирова Арайлы Далеловна,
докторант (PhD),
педагогика және психология кафедрасы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

ЭМОЦИОНАЛДЫҚ РЕТТЕУГЕ ҚАТЫСТЫ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРДІ ГЕОГРАФИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕ ҚОЛДАНУ ҮШІН САРАПТАУ

Шакирова Нуржанат Далеловна,
докторант 3 курса,
кафедра Географии, экологии и туризма,
КазНПУ имени Абая,
Институт Естествознания и географии,
г. Алматы, Казахстан

Шакирова Арайлы Далеловна,
докторант 1 курса,
кафедра педагогики и психологии,
ЖГУ имени И. Жансугурова,
г. Талдыкурган, Казахстан

АНАЛИЗ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ СТИМУЛИРОВАНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ДЛЯ ПРИМЕНЕНИЯ В ГЕОГРАФИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

Shakirova Nurzhanat Dalelovna,
3-rd year PhD student,
Department of Geography, Ecology and Tourism,
Abai Kazakh National Pedagogical University,
Institute of Natural Sciences and Geography,
Almaty, Kazakhstan

Shakirova Araily Dalelovna,
1st year PhD student,
Department of Pedagogy and Psychology,
Zhetysu State University named after I.Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

ANALYSIS OF SCIENTIFIC STUDIES TO STIMULATE EMOTIONAL WELL-BEING FOR APPLICATION IN GEOGRAPHICAL EDUCATION

Аннотация: Мақалада білім беру саласында эмоцияларды реттеу мәселесі қарастырылған шетелдік әдебиеттер мен ғылыми еңбектерге сараптама жүргізілген. Эмоция рөлі, оның мектеп географиясы оқу материалдарын тиімді меңгеруге ықпалы, эмоционалдық интеллект, эмоцияларды басқару мен тәрбиелеу, соның нәтижесінде шығармашылық ойлауға жету қарастырылады. Қазіргі қоғамның талаптарына сай тұлға өз дамуына қажет білімді өзі жинақтай алу керек. Психология, физиология саласындағы нәтижелерді білім беруде қолдануға тырыстық. Бұл мақаланы жазудағы

көздегеніміз педагог мамандар назарына осы мәселе бойынша жүргізілген шетелдік зерттеулер нәтижелеріне шолу беру, тиімді тұстарын отандық білім беруде қолданып, ендіруге мүмкіндік тудыру.

Кілт сөздер: эмоцияларды реттеу, мотивация, таным, тұлғаны дамытуға бағытталған оқу процесі.

Аннотация: В статье проведен анализ литературы и научных трудов зарубежных исследователей проблемы регулирования эмоции в образовании. Рассматривается роль эмоции, его влияние на эффективное усвоение учебного материала школьной географии, развитие эмоционального интеллекта, владение и воспитание эмоций, в результате достижение творческого мышления. Ведь поменявшаяся цель образования в нашем обществе предполагает всестороннее творческое развитие личности, способной самостоятельно добывать знания и использовать их в своем развитии. Результаты, полученные при анализе работ в области психологии, физиологии мы попытались применить в образовании. Написав эту статью мы хотим представить перед широкой аудиторией педагогов обзор результатов зарубежных исследований, чтобы внедрить выигрышные позиции исследований в казахстанское образование.

Ключевые слова: регулирование эмоции, мотивация, познание, личностно-ориентированный учебный процесс.

Abstract: The article analyzes the literature and scientific works of researchers and the problems of regulation of emotion in education. The role of emotion, its influence on the effective mastering of the educational material of school geography, the development of emotional intelligence, the possession and upbringing of emotions, as a result achieving creative thinking, is examined. After all, the changed goal of education in our society presupposes a comprehensive creative development of the personality, capable of independently acquiring knowledge and using it in self-development.We tried to apply the results obtained in the analysis of works in the field of psychology and physiology in education. By writing this article, we want to present an overview of the results of foreign research to a wide audience of teachers in order to implement the winning research positions in Kazakh education.

Keywords: regulation of emotion, motivation, cognition, personality-oriented educational process, elements of creativity in the lesson.

INTRODUCTION

In this article, we want to prove that a positively tuned emotional state of students gives positive results. In the educational process, the mastering of knowledge from a goal becomes a means of developing a student, taking into account his life values, needs, real individual opportunities. Such a person is usually cheerful, energetic, knows how to direct his thinking in the right direction, and controls his emotions and thereby achieves great academic success. We believe that these qualities need to be taught to schoolchildren, to nurture emotional intelligence in them. A lesson aimed at positiveness, filled with different feelings, passed at high frequencies of emotions, activated by means of creative elements, meets these goals and takes place in the modern educational process.

The use of the latest formulations of scientific psychology to regulate emotions in order to achieve high results in the study of geography, in forming an idea of the climatic processes, thereby in educating a creatively developed personality as a citizen of a humane society suggests the *relevance* of our research. School geography plays an important role in shaping the emotional-value attitude to the world and the environment. The relationship between man and nature leads to a feeling of sublime and beautiful.

It is important that the student's learning activity is organized in such a way that he not only is filled with knowledge, but also emotionally perceives the material being studied, so that he develops a personal attitude to facts and phenomena, the ability and desire to apply knowledge in life.

We analyze scientific works related to emotions in education over the past 5 years, as well as several articles of past years, which we considered very important. We found that in the last decade, emotions in education have been studied only in the application of testing. After the release of Goleman's book "Emotional Intelligence", one can catch the tendency of increasing interest in this topic in psychology. Currently, there is scientifically based works in medical education. Special studies on the use of psychology in geographic education have not been conducted yet, which determines the *novelty* of our work.

MAIN PART

We analyzed the work of foreign scientists in this field mainly over the past 5 years. The trend is that studies of emotion in education have focused on anxiety during testing. Out of more than 1000 empirical studies conducted over more than five decades, there is evidence of the structures, precursors, and effects of this emotion, as well as measures suitable to prevent excessive anxiety during testing by altering education. A call was made for the study of emotions, and recently the number of scientists studying emotions in educational contexts has increased markedly.

Guided by the fact that in our life nurses most of all need this knowledge, M. Gómez et al. wrote in their article an intervention study with preliminary assessment with nurse students performing practical exercises to train and develop social and

emotional skills. Leandro Y. Mano, in his research paper, studies the emotional aspects of assessment in a nursing modeling scenario. At the same time, he uses a computer model to identify and classify emotions in order to evaluate their emotions when executing a modeling scenario.

The emotional state of the teacher himself worries a group of authors. María J. Hernández-Amorós examines the relevance of emotional education at the initial stage of teacher training. According to his research results, teachers are set to deal with emotions in the classroom before starting work. He argues that in order to develop students' emotional competence, it is important to pay attention to teacher training. Jamie L. Taxer et al. used the studied instrumental and hedonistic goals and strategies for regulating the emotions of teachers, both their own and those of their students. They found that the regulation was aimed at suppressing negative emotions, and teachers most often used the response modulation of the suppression strategy. Rebecca E. Olson reviews the results of working on the emotions of secondary school teachers. His research identifies various emotion management strategies used by men and women. He evaluates the correspondence between the strategies for managing emotions, the personality of the teacher and educational conditions. Self-reporting methods are used to determine emotions of teachers.

Rebecca E. Martin, considering the problem from a neuroscientific position, argues that regulating emotions serves to change the nature, intensity or duration of emotions, regulating positive and negative emotions has different developmental paths, and developing the prefrontal cortex can improve the regulation of negative emotions.

Paul A. Schutz analyzes the development trend of research of emotion in education and examines student test anxiety. In addition, Paul A. Schutz and Reinhard Pekrun explore emotions in learning with the help of video cases. Research shows two important roles for emotions related to learning and technology. First, emotions can be a key factor that is studied or taught using technical means. Secondly, emotional reactions using technology can change the content of the subject.

We also looked at a special issue of the journal in pedagogical education about teachers and emotions. In the section "Teaching and pedagogical education" there were a lot of articles that were divided into seven main topics: 1) emotions in the identity of teachers and vocational training, 2) emotional exhaustion among teachers, 3) teachers, emotions and attitudes, 4) emotions of teachers in historical, political and social contexts and educational reforms, 5) the influence of teachers on the emotions of students; 6) emotional intelligence, skills and knowledge of teachers; 7) emotions of teachers and regulation of emotions. We concluded that these issues are relevant now.

In Russian periodicals, we took a closer look at Yu.S. Andryusheva's dissertation related to this topic. Articles of Bozhko T.T. and Razzhivina E. cover its application in music lessons and the method of emotional immersion in literature lessons.

Let us dwell on emotions (from Latin word emovere - to excite, excite). It is often believed that feelings and emotions are one and the same thing. Emotions are a direct, temporary experience of a feeling. Therefore, the concept of "emotion" is narrower than the concept of "feeling". For example, a feeling of love for nature cannot be called emotion. Emotions will be represented by a state of pleasure, admiration that a person experiences at the sight of a sunrise, a seascape, etc.

Caroll E. Izard identified the main emotions that determine all other positive emotional states – interest, joy; negative emotional states – suffering, anger, disgust, contempt, fear, shame. There is an emotional reaction that does not have a clearly expressed positive or negative sign – surprise. Each of these emotions is the basis of a whole range of states. Emotions can strongly influence the learning and achievement of students. However, the relationship of emotions and performance is by no means simple, such as "positive emotions, good effects; negative emotions, bad effects". Instead, the influence of emotions can be mediated by various mechanisms implying cumulative or contradictory effects, making it difficult to predict the overall impact on performance (Izard, 2000).

Although there are many definitions of emotions, most of them contain components such as cognition, internal reaction, open behavior, facial expression, goal structure (Parkinson, 1996).

Based on the taxonomy provided by Warr (1990), there are three categories of emotions. First, emotions can usually be ordered according to their prevailing subjectively experienced value (positive or negative). Secondly, emotions can be classified either as more related to tasks, or as more social (of course, many emotions can mean both related to tasks and social aspects). Thirdly, it can be assumed that emotions function by a person's reaction to important events.

Pekrun raises the question that researchers need to better distinguish between interpersonal and intrapersonal patterns, and argues that the use of both points of view is informative for understanding emotions in educational institutions. To address some of these issues, contributing authors note that the repertoire of assessment tools should be expanded to include such things as behavioral, physiological, and neurophysiological indicators (Pekrun, 2006).

Many scientific papers also contain concrete suggestions on how understanding the impact of education can be beneficial to school education. For example, Ainley suggests that if educators can

determine how to activate an affective state of interest, they can increase student engagement and learning. Using the theory of control values as a guide, Pekrun makes a number of interesting suggestions on how one can change educational settings to change the patterns of emotions that students experience. He argues that it is important not only to understand the emotions that arise in educational institutions, but also that teachers can also change the educational context in order to influence their emotions. From these manuscripts, it is clear that emotion is crucial for understanding the educational experience of students and teachers and that it has been ignored for too long.

Deutscher (2011) in his work showed that the views of Hume and Kant are completely logical in their extreme forms and that the mind and emotions are not separable. Lehrer (2009) goes further: "if it were not our emotions, there would have been no intellect at all." This does not mean that emotions were ignored in education. For example, in 1956 Bloom's educational objectives taxonomy began with the cognitive domain, the emotional domain was added later, but the interaction of the areas at that time did not cause much concern. A revision of taxonomy recognized the involvement of affect but is limited to the cognitive domain (Moseley et al. 2005).

The socio-historical level is not presented in all published articles, but is considered by several authors. In particular, J.E. Turner considers a dynamic systems approach, suggesting that it is necessary to take into account both personal and contextual stories. They argue that it is impossible to understand emotional experiences without taking into account the socio-historical level. For example, people can experience the same emotions in different ways in different contexts or situations, and two people in the same environment can experience different emotions based on their personal history. Schutz and his colleagues emphasize the importance of analyzing the personal lives of teachers working in educations and their emotions related to their profession. Some other documents also recognize this type of analysis, but it is less important for their work. For example, Pekrun recognizes the importance of the socio-historical level in terms of gender and cultural differences in the types of emotions experienced by students. Meyer and J. Turner also use this approach to some extent in a qualitative analysis of teachers' use of emotions over time in the classroom (Linnenbrink, 2006).

Emotions, moods can shape creative thought (Mumford, 2003). Positive moods often contribute to creative thinking and problem solving. One explanation is that such moods are consistent with a situation that is favorable, safe, and open to research, experimentation, and games. Attention is wide, thinking is flexible and diverging, and the quantity and quality of ideas are greater. Positive moods also reduce the fears of judgment that can overwhelm creativity. This positive effect on mood, however, tends to decrease over time and they may predispose people to make less optimal decisions. Negative moods do not necessarily interfere with creative thought; they can help in making decisions in difficult situations, problem solving, but there the thinking strategy is often different from those caused by positive moods.

However, the creative situation is not permanent. Among other things, there is time for generating ideas, for evaluating ideas, for adjusting and refining ideas, for testing ideas and for re-starting. Whatever the mood from the very beginning, it can change in the flow of affective experience. From time to time, the mood may not correspond to current needs (Kröper, Fay, Lindberg, & Meinel, 2011).

Some people may themselves change their mood (Averil et al., 2001; Phelps, 2006). In the absence of successful self-regulation, the team leader may try to manage events to maintain productive thoughts.

Russian coach, biocentering specialist M. Kislitsin claims that emotions are the energy that you direct to where your attention is. What we nourish with our energy is growing. Joy is a high-frequency state that changes reality. Man is an energy-information system. Any emotion is a component of the space of the energy-information field, which means energy. Energy is above all potential. Mood can and should be controlled.

Various strategies are used in some lessons to support the creative process, ranging from collections of useful ideas, such as Bowkett (2007), to systematic tools such as Theory of Inventive Problem Solving (Altshuller, 2000). Here you can add De Bono cognitive research trust (CoRT) program with the well-known six thinking that strategy (e.g. de Bono, 1995). It is intended to direct attention to certain types of thought, considered as necessary at a given time. For example, "time to wear a white hat" indicates that more information needs to be gathered for further thought. The red hat is directly related to emotions and allows the thinker to express feelings about ideas without excuse. De Bono (1987) believes that emotions change the chemistry of the brain, thereby adding diversity to thinking aimed at solving the problem. This may sometimes be true, but the flow of affective experience can also trigger an emotion that closes a productive thought.

In this regard, the Kazakh journalist and spiritual practitioner J. Baysemiz writes that to change the chemistry of the brain you need to laugh more, read more, help children, engage in charity and often speak kind words.

Individual and group creativity is possible. In group work, one can track how happy people are usually more open to cooperation than unhappy

people. The mood of the group members also interact. In particular, the mood of the dominant member may extend to others and may suppress or support creative thought. Apathy, for example, can be contagious and adversely affect the quality of creative results, if any at all. The composition of the group is also important and some children are unhappy if they should always work in a group. There are times when people feel that they could be more productive by working alone (Sayadian, 2015).

Interest lies at the heart of many positive emotions and can expand thinking and prepare students for the generation of ideas. Interest is caused, for example, by curiosity, a riddle, and a task that develop competencies. The effect is even stronger in children (Baas et al. 2008). Giving freedom of thought and action also promotes creative thinking.

Feelings refer only to personal experience of mental states and cannot be observed by anyone else (Damasio, 2000). Emotions, moods, character traits, however, are wider and include effects that can be seen, for example, by a teacher. Teachers should recognize their potential for influencing student emotions and try to encourage pleasant emotions and reduce negative emotions; for example, by increasing the students' academic self-esteem, adopting an enthusiastic teaching style (Pekrun, 2009), and by developing schoolchildren's emotions of regulation of competence (Zeidner, 2007) and not to forget about their own persuasion powers through mood modeling.

Thought and mood are not the only things that influence creativity; quality of support, resources, sources of distraction and personality also matter. Schutz and his colleagues also make concrete proposals for educational institutions, arguing that we need to take into account the emotions of teachers at universities and the continuous training of teachers and understand that there is a difference between the emotions that teachers may experience and pedagogically desirable emotions.

Managing the interaction of emotions is applicable only if the teacher is able to recognize emotions and moods, but can they do it? Recognizing emotions and moods in others is part of emotional intelligence. Goleman (1995) believes that experienced teachers have this. There is evidence that the ability to recognize certain emotions in facial expressions is at least partially innate, but develops and expands with experience.

Even when an ability is not strong, it can develop through practice and training. Given that moods and emotions are central to thinking and acting and giving them specific forms, teachers should not ignore them in developing thinking skills. Teachers need to consider their potential implications when planning, in the learning atmosphere they provide, and in how they discuss the flow of affective experience.

At the same time, control is often applied to participants. If this is a form of coercion, commitment, punishment, comparison with the "best" and tight control over actions, there will likely be stress, anxiety, and depressed creativity (Adler & Obstfeld, 2007). Replacing restrictions with autonomy tends to stimulate creativity, probably because of the freedom that it gives the imagination and the study of ideas (Hon, 2012).

Kazakh young scientists believe that the formation of a strong personality depends on possession of all shades of types of emotions (Джумажанова, 2014).

CONCLUSION

This is a full analysis of the articles that we found in the scientometric publications on the application of emotional intelligence in education. We hope that the article - review will be useful for a modern teacher and a young scientist in improving their work.

In Kazakhstan, many psychology scientists are investigating this issue. As human emotions affect many areas. We were interested in pedagogical research. There are almost no works on application of emotional stimulation in geographical education. We used world experience and achievements of psychological pedagogy of Kazakhstan scientists. We hope that this article will be interesting and useful.

REFERENCES

1. Adler, P. S., & Obstfeld, D. (2007). The role of affect in creative projects and exploratory search. Industrial and Corporate Change, 16(1)
2. Altshuller, G. S. (2000). The innovation algorithm: TRIZ, systematic innovation and technical creativity. Worcester, MA: Technical Innovation Center.
3. Averil, J. R., Chon, K. K., & Hahn, D. W. (2001). Emotions and creativity, East and West. Asian Journal of Social Psychology, 4, 165–183.
4. Baas, M., De Dreu, C. K. W., & Nijstad, B. A. (2008). A meta-analysis of 25 years of mood-creativity research: Hedonic tone, activation, or regulatory focus? Psychological Bulletin, 134(6), 779–806.
5. Bowkett, S. (2007). 100+ ideas for teaching creativity. London: Continuum.
6. Damasio, A. R. (2000). A second chance for emotion. In R. D. Lane, & L. Nadel (Eds.), Cognitive neuroscience of emotion (pp. 12–23). Oxford: Oxford University Press.
7. De Bono, E. (1995). Serious creativity. The Journal of Quality and Participation, 18(5), 12–18.

8. Deutscher, M. (2011). Strong of reason. Parrhesia, 13, 79–95.
9. Efklides, A., & Volet, S. (2005). Emotional experiences during learning: Multiple, situated and dynamic.
10. Elizabeth A. Linnenbrink. Emotion Research in Education: Theoretical and Methodological Perspectives on the Integration of Affect, Motivation, and Cognition. Springer Science + Business Media, LLC 2006
11. Frenzel, A. C., Goetz, T., Lüdtke, O., Pekrun, R., & Sutton, R. E. (2009). Emotional transmission in the classroom: Exploring the relationship between teacher and student enjoyment. Journal of Educational Psychology, 101(3), 705.
12. George, J. M., & Zhou, J. (2002). Understanding when bad moods foster creativity and good ones don't: The role of context and clarity of feelings. Journal of Applied Psychology, 87(4), 687–697.
13. Goleman, D. (1995). Emotional intelligence. New York: Bantam Books.
14. Hon, A. H. Y. (2012). Shaping environments conducive to creativity: The role of intrinsic motivation. Cornell Hospitality Quarterly, 53(1), 53–64.
15. Kröper, M., Fay, D., Lindberg, T., & Meinel, C. (2011). Interrelations between motivation, creativity and emotions in design thinking processes—An empirical study based on regulatory focus theory.
16. Lehrer, J. (2009). The decisive moment. Edinburgh: Canongate.
17. Moseley, D., Baumfield, V., Elliott, J., Gregson, M., Miller, J., & Newton, D. P. (2005). Frameworks for thinking. Cambridge: Cambridge University Press.
18. Mumford, M. D. (2003). Where have we been, where are we going: Taking stock in creativity research. Creativity Research Journal, 15, 107–120.
19. Newton, D. P. (2013). Moods, emotions and creative thinking: A framework for teaching. Thinking Skills and Creativity, 8, 34-44. doi:10.1016/j.tsc.2012.05.006
20. Parkinson, B. (1996). Changing moods: The psychology of mood and mood regulation: Addison-Wesley Longman Limited.
21. Paul A. Schutz, Reinhard Pekrun, Emotion in Education, 2007, Pages 3-10
22. Pekrun, R., Goetz, T., Frenzel, A. C., Barchfeld, P., & Perry, R. P. (2011). Measuring emotions in students' learning and performance: The Achievement Emotions Questionnaire (AEQ). Contemporary Educational Psychology, 36(1), 36-48
23. Razzhivina E. V. Russia, Kostroma State University Emotional intelligence and its development in schoolchildren during music lessons., 2017
24. Rebecca E.Olson Jordan Mc Kenzie Kathy Mills Roger Patulny Alberto Bellocchi Fiona Caristo Gendered emotion management and teacher outcomes in secondary school teaching: A review. Teaching and Teacher Education. Volume 80, April 2019, Pages 128-144
25. Schutz, P. A., & Pekrun, R. (in press). Emotions in education. Academic Press. and Methodological Perspectives on the Integration of Affect, Motivation, and Cognition. Published online: 2006. Springer Science + Business Media, LLC 2006
26. Sima Sayadian, Anita Lashkarian. EFL learners' creative thinking and their achievement emotions. Procedia - Social and Behavioral Sciences 199 (2015) 505 – 509. GlobELT: An International Conference on Teaching and Learning English as an Additional Language, Antalya – Turkey
27. Warr, P. (1990). The measurement of well being and other aspects of mental health. Journal of occupational Psychology, 63(3), 193-210.
28. Жарықбаев К.Б., Сангилбаев О.С. Жантану атауларының сөздігі. – Алматы – 2006
29. Бердібаева С.К. Тұлға психологиясы. Алматы-2008
30. Джумажанова Г.К., Дакина Г.Т. Тұлғаның эмоционалдық аймағын зерттеу мәселелері. Алматы, ҚазҰУ Хабаршысы, 2014

ӘОЖ 378: 14.35.07

Шыныбаев Серикбол Тулеутаевич,
2-курс докторанты,
6D010300 - «Педагогика және психология» мамандығы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

МУЗЫКА ПӘНІ МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНІҢ МАЗМҰНЫ

Шыныбаев Серикбол Тулеутаевич,
докторант 2 курса,
специальность 6D010300 - «Педагогика и психология»,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
Талдыкорган, Казахстан

СОДЕРЖАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ

Shynybaev Serikbol,
2nd year doctoral student,
6D010300 - «Pedagogy and Psychology»,
Zhetysu State University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

CONTENTS OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF MUSIC TEACHER

Түйіндеме: Мақалада, болашақ музыка пәні мұғалімдерінің кәсіби әрекет дағдыларын қалыптастырудың педагогикалық негіздері және оны меңгертуді ұйымдастыру жолдарын, бағыттарын, қалыптастыру құрылымдары, ұстанымдық қағидалары, теориялық білім беру мен тәжірибелік әрекеттердің біртұтастығы жайындағы мәселелер қарастыралды.

Түйінді сөздер: Болашақ маман, музыкалық аспаптар, бағдарламалар, кәсіби әрекет мазмұны, құрылымдар.

Резюме. В статье обобщены педагогические основы формирования профессиональных навыков будущих учителей музыки и способы организации их развития, направления, структуры формирования, принципы теоретических знаний и практические вопросы.

Ключевые слова: Будущий специалист, музыкальные инструменты, программы, содержание профессиональной деятельности, структуры.

Summary: The article summarizes the pedagogical foundations of the formation of professional skills of future music teachers and ways of organizing their development, directions, formation structures, principles of theoretical knowledge and practical issues.

Keywords: Future specialist, musical instruments, programs, content of professional activities, structures.

Болашақ мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық дайындығын жалпы теориялық білімдер мен тәжірибелерді қалыптастырудың бір бүтіндігі тұрғысынан жүретін барыстар ретінде қарастырсақ, болашақ мұғалім мамандарның дайындығы сапасының басты критерийі болып – білімдер мен тәжірибені жүзеге асырудың технонлогияларының жүйелілігі айтылады. Бұл педагогикалық қызметтің мазмұнды-процессуальды және мотивациялы-бағалы жақтарын меңгеру бірлігін көрсеткен.

Болашақ мамандардың іс-әрекетінің кешенді ұйымдастырылуының жүйе жасаушы құрылымдар орнына оқу-тәжірибелік іс-әрекет шығады, өйткені онда студенттердің танымдық және тәжірибелік қызметі синтезделеді, себебі, ол оқу сабақтарында да, педагогикалық тәжірибе кезеңінде де ұйымдастырылады. Осы қызметтің нәтижесінде білімдер мен педагогикалық тәжірибені жүзеге асырушы технологиялардың өзара байланысқан жүйесі жасалады, көбіне олардың арасындағы түзетулерге, оңтайлы пайдаланулерға қол жеткізуге болады. Білімдер мен педагогикалық тәжірибелерді жүзеге асырушы технологиялар сапасы осы қызметтің сипатына тікелей тәуелділікте болады.

Іс-әрекеттің әр түрлерінің (оқу-танымдық, оқу-тәжірибелік және дербес-тәжірибелік қызметтер) диалектикалық байланысы оларды паралель ұйымдастыру жолымен, білімдерді ала отырып, болашақ мамандар оларды мәселелерді шешуге пайдаланғанда қол жеткізуге болады,

тәжірибелік қызметте педагогикалық үдерістің заңдылықтарының көрінісін бақылайды, ой елегінен өткізеді және білімдерін толықтырады. Осылайша, жалпы кәсіби де, сазды-педагогикалық тәсілдер жүйесінің жасалуы – оқу дәрістерінің мазмұны мен ұйымдастырылуы, студент пен оқытушы жеке тұлғалар ретінде өзара бірге қимылдайтын диалектикалық барыс.

Сазды-педагогикалық білімдер мен дағдылардың қалыптасуы К.К. Досанова [Досанова К.К., 2003, 141 б.], Қасабекова Г.Н. [Қасабекова Г.Н., 1987, 158 б.] назарын келесі кезеңдерге аударған – ұзақ үдеріс.

Бірінші кезең – сазды-өнер бағыты туралы бастапқы түсініктердің жасалуы, 1-7 сыныпта жүргізетін мұғалімнің кәісби дайындығы;

Екінші кезең – білімдердің пәндік жүйесінің қалыптасуы, сазды-өнер бағытымен, ұғымдармен, нанымен, заңдылықтармен, көркем-сұлулық тәрбиенің ұстанымдық қағидалары мектеп оқушыларын оқыту мен тәрбиелеудің мазмұны мен әдістерімен байланысқан жетекші теорияларды меңгеру;

Үшінші кезең – педагогикамен, психологиямен, жас ерекшелік физиологиясымен, көркемсұлулық тәрбиені қалыптастыратын пәндерін оқыту әдістемесімен пәнаралық байланыс негізіндегі толықтырылған кешенді жүйесінің қалыптасуы.

Сазды-өнер бағытымен пәндерін оқытудың теориялық - ғылыми деңгейін көтеру мәселесі оқу материалын арнайы құруды оның жетекші тұжырымдамалары және озық ойлар төңірегінде шоғырлануын, негізгі ұстанымдардың бөлінуін, теориялық және тәжірибелік материалдың тиімді тіркесін қоюды талап етеді. Жетекші тұжырымдамалары және озық ойлар білімдер жүйесінің дамуы мен жасалуында ұйымдастырушылық қызмет орындайды, оларды кеңейту мен тереңдетудің негізі мен бастауы болады.

Сазды-өнердегі эстетикалық іс-әрекет білімін меңгеру үшін құбылыстарды да, нақты құбылыстар мәнін де білу бағалы деп есептейміз, ал болашақ мамандардың сазды-педагогикалық үдеріс туралы нақты түсініктерін кеңейту олардың өмірлік фактілермен байытылуы, теорияны саналы және тыңғылықты игерудің, оны өзінің педагогикалық қызметінде қолдану тәсілдерін қалыптастырудың маңызды шарты болып табылады. Сазды-педагогикалық білімдер мен тәсілдер жүйесінің қалыптасуы сазды-өнер бағыты пәндері бойынша оқу үдерісінің кешенді ұйымдастырылуымен, оқытудың әртүрлі формаларының тығыз бірлігімен, лекциялық, семинарлық, зертханалық-тәжірибелік дәрістер, тәжірибелік сабақтар, оқу әдістерінің және педагогикалық тәжірибенің қосындыларымен қамтамасыз етіледі. Сазды-өнерге баулудағы тәрбие мен білім берудің теория мен тәжірибелік барыстарының дамуына отандық ғалымдарда елеулі үлес қосып келеді.

Қазақстандағы болашақ мұғалімнің сазды-педагогикалық дайындығының әртүрлі аспектілерін З.Р. Ахметов [Ахметов З.Р., 1995, 122 б.], К.Е. Ибраева [Ибраева К.Е., 2002, 21 б.], С.С. Естемесова [Естемесова С.С., 1990, 22 б.], А.А. Калыбекова [Калыбекова А.А., 1994, 43-46 с.], Т.А. Қышқашбаев [Кишкашбаева Т.А.,1992, 27 б.], Ш.Б. Құлманова [Кульманова Ш.Б., 1999, 361 б.] қарастыраса, Р.Р. Жердімалиева [Джердималиева Р.Р., 1981, 184 б.] музыка пәні мұғалімінің әдістемелік дайындығының ғылыми-педагогикалық негіздерін қарастырған. З.Р. Ахметова [Ахметов З.Р., 1995, 122 б.] мектеп оқушыларын эстетикалық тәрбиелеуде болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығының қалыптасуында психологиялық-педагогикалық пәндердің ролін ашып көрсетті. С.Ш. Абенова [Абенова С.Ш., 1991, 125 б.]. Педагогикалық ЖОО студенттерінде эстетикалық педагогикалық тәсілдер мен дағдылар қалыптасуын зерттесе М.Х. Балтабаев [Балтабаев М.Х., 1994, 72 б.], Р.К. Дүйсембинова [Дюсембинова Р.К., 1992, 25 б.], К.Е. Ибраева [Ибраева К.Е., 2002, 21 б.], Т.А. Қышқашбаевтар [Кишкашбаева Т.А., 1992, 27 б.] болашақ мұғалімнің эстетикалық мәдениетінің қалыптасу негіздерін және қазақтың дәстүрлі көркем мәдениетінің құралдарымен жастарға сазды-эстетикалық тәрбие негіздерін қарастырған. С.А. Ұзақбаева [Узакбаева С.А., 1993, 323 б.] қазақтың халық педагогикасында эстетикалық тәрбие принциптерін зерттеу жұмысын арнаса, Г.К. Дүйсенбина [Дюсенбина Г.К., 2004, 128 б.] өз кәсіби қызметінде болашақ саз мұғалімінің электронды оқулықтарды пайдалану мәселелерін қарастырады. Л.Ш. Какимова [Какимова Л.Ш., 2004, 26 б.] болашақ саз мұғалімдерінде жалпы көркемдік білімдерді қалыптастыруда үйлестірілген курстық мүмкіндіктерін зерттеді. Р.К. Қасенова [Касенова Р.К., 2001, 135 б.] студенттерде оқу-зерттеу қызметі барысында таңдаған мамандығына деген танымдық қызығушылықтың қалыптасуын қарастырған. С.Ф. Сизиков [Сизиков С.Ф., 1984, 18 б.] кіші мектеп оқушыларының сазды-эстетикалық тәрбиесінің тиімділігін арттыру жолдарын қарастырса, С.С. Естемесованың [Естемесова С.С., 1990, 22 с.] К.К. Досанованың [Досанова К.К., 2003, 141 б.] зерттеулерін кәсіби дайындық барысында болашақ саз мұғалімдерінің шығармашылық белсенділігінің даму мәселелеріне арнаған. А.К. Топоркова [Топоркова Л.К., 22 с.] оқушылардың рухани қалыптасуындағы музыкалық оқыту мен тәрбиенің ролін ашты. Жоғарыда аталған педагог-ғалымдар сазды-педагогикалық білімнің жалпы білім берудің жеткілікті күрделі, көпжақты және қажетті саласы екендігіне толық сенімділіктерін білдіреді.

Музыка бойынша мектеп бағдарламасының жетекші қағидалық ұстаным мен әдістерін «оқудың» жаңа түріне жалпы білім беретін қазақ мектебі үшін балама бағдарламалардың авторлары - М.Х. Балтабаев [Балтабаев М.Х., 1994, 72

б.], Ж.З. Утемисов [Утемисов Ж.З., 1987, 16 б.], Ш.Б. Құлманова [ҚР білім берудің Мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, 2003, 105-109 бб.], Б.С. Утемуратова [Утемуратова Б.С., 2000, 11 б.] «осы қоғам жасаған көркем құндылықтардың жиынтықтары және де оларды әр адамның қоғамға өмірге әкелуі, таралуы және меңгерілу үдерісінің өзі» [Гальперин П.Я., 1966, 236-277 сс.] ретінде музыка сабақтарында қазақ халқының дәстүрлі көркем мәдениетінің құралдары мен біліми және тәрбиелік негізделген оқушыларды оқыту мен өмірге баулудың жаңа мазмұны мен әдістемесінің қажеттілігін көрсетеді.

Қазақстан жағдайында, жалпы білім беретін мектептер үшін музыка бойынша «Елім-ай», «Мұрагер», «Музыка» және т.б. балама бағдарламалар жұмыс істейді. Мектеп оқушыларының сазды білімінің әдістемесіне әртүрлі баптарды үйлестіре отырып, солардың көмегімен болашақ мамандарға кәсіби мәселелер мен мақсаттарды ажыратуды үйретеді, жаңашылдардың тәжірибесін көрсетеді. Қазақ мектебі үшін құлықтық-эстетикалық бағыттылықты білдіретін «Елім-ай» бағдарламасын оқығанда, құрастырушылар: М. Балтабаев, Т. Қышқашбаев, Б. Утемуратов және басқалар төмендегі негізгі мәселелерді ажыратып көрсетеді:

– музыкаға қызығушылық, жоғары көркем суретті материал арқылы өнермен тілдесуге қажеттілік;

– халықтық көркем шығармаға сүйену;

– көркем талғамды тәрбиелеу;

Жалпы алғанда, болашақ мұғалімдер назары бағдарлама авторлары қазақ халқының дәстүрлі көркем мәдениетінен (халықтық педагогика, халықтың қолөнері, этнос) бастау алатындығына аударылады.

Қазақ мектебі үшін «Мұрагер» бағдарламасын (құрастырушысы А. Райымбергенов) айтатын болсақ, ол қазақ халқының ауызша сазды-өнер мәдениетінің дәстүрлеріне негізделген домбыра ойнауды үйретудің жаңа әдістемесіне құрылғандығын атап көрсетеміз. Онда қызметтің келесі түрлері қарастырылған: музыкалық шығармаларды орындау мен тыңдау; олардың көтеріңкі көңіл-күй негізінде бейнелік мазмұнын ашу мен танысу; домбырада ойнау және суырып салмалық дағдыларды дамыту; қазақ ою-өрнегін сәнді қолөнер өнерінің элементі ретінде меңгеру.

Ш.Б. Құлмановаңың басшылығымен жасалған қазақ мектебіне арналған (1-4 сыныптар) «Музыка» бағдарламасы «Ән-күй халық қазынасы» атты бір тақырыпқа біріктірілген. Мұнда әр сыныптың тоқсандық және жартыжылдық тақырыптарында басты тақырыпты ашуда логикалық өзара байланысы мен бірізділігі сақтала отырып, өзінің дербестігі де бар екендігі көрінеді. Музыкалық қызметтің барлық түрлері: ән айту, музыка тыңдау, музыкалық сауаттылық және де арнайы жасалған шығармашылық тапсырмалар өзара тығыз байланысқан. Және әрбір сабақтың, тоқсанның тақырыбына бағынады. Бағдарламаның басты мақсаты жекетұлғаны тәрбиелеуге музыка арқылы ықпал жасау [Кульманова Ш.Б., 1999, 361 б.].

Қарапайым аспаптарда ойнау, элементарлы ойнау бойынша аспаптарда ойнау болып қарастырылады: нақты біліктілігі жоқ дыбыс, белгіленетін дыбыс, ритм, метр, темп (екпін), тембр, артикуляция және т.с.с. Біз бала музыка негіздерін меңгеруі керек деп айтқанда, қандай да бір білімдерді түпкілікті меңгеруді ғана емес, сонымен бірге, ең бастысы оларды белсенді және шығармашылықпен көрсете білу дағдысын да қарастырамыз.

«...Ең қарапайым да, ең жоғары дамыған мәдениеттерде де аспапта ойнау ән сабағынан кейін дамыған емес... Музыкалық мәдениеттің және жалпы адам іс-әрекетінің алғашқы сатыларында дененің ырғақты қимылдары аспапты музыканың бастапқы түрі болып табылатын көрсету түрі ретінде дәл вокальді көріністер сияқты маңызды роль атқарады» [Томинн Н.А., 1991, 58 стр.].

Болашақ мұғалім жас ұрпақпен жұмысын ең бастапқысынан, ең қарапайымынан бастауы керек. Бұл әліппелік шындықты музыкалық тәрбиеде сирек сақтайды және осы аталған мәселені студенттердің сәйкес келетін дайындығында бөліп көрсету керек. Осы орайда, В.Ф. Кочеков, Н.Л. Белая ұсынатын бағдарламаны қарастыру да қызық. Ол «Қарапайым музыка - бұл тілдің, қимылдың, музыка ойнаудың қосындысы, осы үш бөлім де өзара байланысқан және өзара шартты» деп көрсетті [Кочеков В.Ф., 1995, 169 стр.].

«Тіл» бөлімі өзіне балалар тұрмыстық және балалар халық ауыз әдебиеті сөздер, ұйқастар, мақалдар, мәтелдер, тақпақтар, санамақтар және тағы басқаларды біріктіреді. Тілдік жаттығуларға; сөздер мен мәтіндердің екпінделуі мен ырғақталуы; дауыс ырғағын іздеу, логикалық екпін мен регистрлермен, тембрлермен, фонемалармен ойындар; артикуляциямен, динамикамен жұмыстар; мелодекламация. Ән салу да дәл осы бөлімге жатады. Дауысты дамытуға арналған көптеген жаттығулар да осында кіреді. Мектепке дейінгі және мектеп оқу орындарында қолданылатын дәстүрлі әдістемеден ерекшеленетін ән материалы әдістемесі мен ән материалымен жұмыстың өзіндік бет-бағдары бар. Сонымен бірге осы бөлім музыкалы аспаптарда ойнаумен, қимылмен тығыз байланысты, өйткені қимыл мен музыка ойнау пайдаланылатын сөз материалынан туындайды.

«Қозғалыс» бөлімі координация, майда моторика, мимиканы дамытуға бағытталған. Бұл бөлімнің қозғалысты ойындары назарға, бірлескен қимылдарға, реакция жылдамдығына арналған дыбысты және дыбыссыз әртүрлі психологиялық

ойындар. Көптеген қарапайым билер, халықтық, әлем халықтарының билері (бұл толық билер емес, тек меңгеруге оңай, ойын түрінде өтетін солардың кейбір элементтері ғана) осында енгізіледі. Өз кезегінде бұл бөлімге сонымен бірге тіл жаттығулары мен сазды аспаптарда ойнау да кіреді.

«Музыка ойнау» бөлімі балаларды әртүрлі сазды аспаптарда ойнауға қатыстыруға бағытталған: а) дыбысы биік емес - қол барабаны, қорапша, үшбұрыш, сылдырмақ, қоңыраулар, пандейра, маракас және т.б.; б) дыбысы биік – ксилофон, металлофон; в) үрмелі - ысқырық, свирель, флейта, жалейка; г) шекті аспаптар - балалайка, домбыра, балалар (гуслиі) кернейі.

Сазды аспаптарда ойнаудың қолданылу диапазоны /аумағы/ өте кең: иллюстрация, безендіру, сүйемелдеу, музыкалы пьесаларды орындау, т.с.с.

Тәжірибелік жұмыста осы бөлімдердің бөлінуінің шартты сипаты бар: олар тығыз астасады, өзара бір-біріне өтеді, өз өздерін толықтырады. «Қарапайым музыка басқа көптеген пәндердің арасында көптің бірі емес, сазды педагогикалық білімнің тұтқасы болуы керек. Қарапайым музыка ойнау балада, осы күнгі педагогтің негізгі мақсаты болып табылатын, креативтілікті дамытуға мүмкіндік береді» [Кочеков В.Ф., 1995, 169 стр.].

Студенттердің сазды аспаптар туралы білімін анықтағанда, біз өрескел көріністерге көзіміз жетті. Домбыра, баян, пианино, скрипка, барабаннан басқа бірде-бір аспап аталмады. Осылайша, саз мұғалімдерінің кәсіби дайындығы мәселелері, эстетикалық тәрбие мәселері әртүрлі аспектілер жағынан қарастырылады, осы салада біршама зерттеулер жүргізілген.

Студенттердің сазды-педагогикалық дайындығының мазмұны жалпы, ерекше және жекелердің өзара байланысын білдіреді. Мазмұнның бірінші құрылымы – нормативті, міндетті пәндерді үйрету барысында жиналатын музыка саласындағы фундаментальді білімдер. Бұл музыкалы оқыту мен тәрбиелеудің заңдылықтары, қағидалық ұстанымдары және әдістері туралы, оның барысының ғылыми ұйымдастырылуының жолдары туралы, тәрбиенің объектісі мен субъектісі ретіндегі баланың өзі туралы білімдер.

Екінші құрылым – таңдау бойынша пәндер, факультет ерекшелігін ескеретін факультативтер. ЖОО-дағы оқыту барысы болашақ мұғалімдердің шығармашылығының дамуына оларға балама арнайы курстардың, музыкалық пәндердің әртүрлі нұсқаларын дербес таңдаудың кең мүмкіндігі берілген жағдайда ғана ықпал ететін болады.

Үшінші құрылым – жеке шығармашылық қабілеттері, қызметтің жеке стилін дамытуға бағытталған студенттердің жеке қабілеттеріне барынша сәйкес келетін дифференциальді білімдердің еркін таңдау мүмкіндігін беру.

Болашақ мұғалімдердің сазды-педагогикалық дайындығының дербестігі мен бүтіндігі қағидалық ұстанымды ғылыми, теориялық білім мен тәжірбиенің байланысы, жүйелілік пен бірізділік, оқыту мен тәрбиелеу бірлігі сияқты қағидалық ұстанымдар арқылы реттеледі.

Тәжірибе ғылыми қағидалық ұстанымды іске асырудың негізгі жолдары төмендегілер болып табылатынын көрсетті:

– сазды-педагогикалық пәндердің мазмұнындағы тұжырымдамалар мен озық ойларды ашу;

– әр тақырыптағы студенттер меңгеруге тиісті негізгі (базалы) ұғымдарды бөліп көрсету;

– музыка, алдыңғы педагогикалық тәжірибе саласындағы қазіргі заманғы жеістіктерді көрсету;

– зерттеу әдістерін ашу;

– әртүрлі елдердің музыкалық тәрбие мәселелерінің талдауы;

– ішкі циклдік (музыкалы пәндер арасындағы) және пәнаралық байланыстарды (педагогика, психология, жасерекшелік психология, жаратылыстану циклі, көркем-эстетикалық цикл пәндері арасындағы) орнату.

Болашақ мамандардың музыкалы дайындығын құрудың маңызды қағидалық ұстанымы теориялық білім мен тәжірибенің байланысы болып табылады.

Сазды пәндер саласындағы теориялық білім мен тәжірибенің өзара байланысы бір жағынан, білімнің мектеп тәжірибесіне енуі, түсіндіру мен болжау құралы, оның тиімділігі бағасының талдау негізі және критерийі болатындығынан көрінеді. Ол тек музыка педагогика саласындағы құбылыстарды қана қоймайды, сонымен бірге, олардың пайда болуын, алдын ала білуге, осы құбылыстарды қайта құруға, педагогикалық үдерісті құрастыруға мүмкіндік береді. Теориялық блім мен тәжірибенің бірлігі мақсаттың, мазмұнның және сазды дайындықтың әдістерінің бірдей дидактикалық негіздеріне, сазды пәндер бойынша оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыруда жүзеге асады. Сазды дайындықтың мақсаты тәжірибелі кәсіби қызметінде теориялық білімдерін қолдану қабілетінің көрсеткіші ретіндегі жалпы тәжірибелік дағдыларды меңгерген мұғалім жекетұлғасын қалыптастыру болып табылады.

Жүйелілік пен бірізділік музыкалы дайындықтың негізгі бөлімдерінің өзара байланысы мен өзара шарттасуының ұзақ үзілістерсіз үнемі күрделенетін оның бірлігінен, саз пәндерін жүйелі үйренуден және теория мен тәжірибені терең меңгеру мен кәсіби қызметті біртіндеп меңгеруді қамтамасыз ететін оқытудың барлық жылдарындағы педагогикалық тәжірибенің үздіксіздігінен көрінеді.

Педагогикалық ЖОО жағдайындағы мұғалімнің сазды дайындығын біз оның тұрақты өмір сүруін қамтамасыз ететін инвариантты белгілі бір қызметтері бар күрделі динамикалық жүйе

деп қарастырамыз. Бұл қызметтерді шартты түрде екі топқа бөлуге болады: ішкі (тәрбиелік, білім беру, дамытушы) сазды дайындық жүйесінің өзіндік мүмкіндіктерін және оның кейбір құрылымдарының өзара байланысы мен өзара тәуелділігін көрсететін және сыртқы (реттеуші және интеграциялық) сазды-педагогикалық дайындықтың қарым-қатынастары көрінісі, олардың өзара байланысы мен заңды байланыстары.

Мұғалімнің сазды-педагогикалық дайындығы – негізінде белгілі заңдылықтары бар объективті үдеріс:

– сазды-педагогикалық дайындық жүйесінің қоғамдық әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуының қажеттіліктерімен, тәрбиелеу мен білім беру саласындағы мәселелермен шартталады;

– сазды-педагогикалық дайындықтың мазмұнының, формалары мен әдістерінің педагогикалық ғылым мен мектеп тәжірибесі дамуының деңгейіне, педагогикалық еңбектің сипаты мен мазмұнына сәйкестігі;

– сазды-педагогикалық дайындық барысында болашақ мұғалімдерді оқыту, тәрбиелеу мен дамытудың бірлігі;

– студенттерінің сазды-педагогикалық дайындығының мақсаттары, қызметтері, мазмұны мен әдістерінің өзара байланысы;

– сазды-педагогикалық білімдер мен дағдылардың сапасының студенттердің оқыту-танымдық, оқыту-тәжірибелік және дербес тәжірибелік қызметінің ұйымдастырылуының сипатына, мазмұнына және әдістеріне тәуелділігі;

– сазды-педагогикалық дайындықтың мазмұны мен әдістерінің студенттердің жеке ерешеліктеріне тәуелділігі.

Біздің зерттеуіміз көрсеткендей, оқу дәрістері барысындағы маңызды орынды музыка пәні мұғалімдерін дайындайтын бөлім студенттерінде сазды-педагогикалық білімдер мен дағдыларды қалыптастыру мәселесі алады.

Н.Д. Хмель: педагогикалық қызметке дайындықтың ерекшеліктері туралы айта келіп, «студенттер университет бітірген соң дереу оқу-тәрбие үдерісінің дербес ұйымдастырушылары болады және мұғалімнің барлық қызметін орындауы керек» [Хмель Н.Д., 1998, 320 стр.] деген пікірінің негізі бар. Осыған орай, студенттер алған жалпықәсіби мен әдістемелік білімдердің сипаты мен мазмұны болашақ педагогтің дербес педагогикалық қызметке сапалы дайындығын қамтамасыз етуі және мұғалім-шебердің жалпы кәсіби мен әдістемелік білімдері мен дағдыларының деңгейіне сәйкес болуы керек.

Яғни, мұғалім білімдерінің жүйесі кәсіби қызметтің әдістемелік іргетасы ретінде және мұғалімнің тәжірибелік істерінің тікелей құралы ретінде қарастырылуы қажет. Мұғалімнің жалпы кәсіби және әдістемелік білімдері оның тәжірибелік қызметінде іске асады, өйткені олар сәйкес тәсілдер мен дағдылармен астаса байланысқан. Сөйтіп мұғалімнің тәжірибелік тәсілдері оның теориялық білімдерінің жұмыс істеу түрі болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Досанова К.К. Развитие мотивационной направленности на творческую деятельность будущего учителя музыки в процессе методолого-методической подготовки. Диссертация к.п.н., /Аркалык ГПИ/. Алматы. 2003г. -141 стр.
2. Қасабекова Г.Н. Профессиональное становление выпусника педагогического вуза в переод стажировки: Диссертация к.п.н. Алматы. 1987г. -158 стр.
3. Ахметов З.Р. Формирование профессиональной готовности будущих учителей к эстетическому воспитанию школьников. Дисс. к.п.н., Алматы, 1995. -122 стр.
4. Ибраева К.Е. Формирование эстетической культуры будуших учителей средствами казахского народног музыкального искусства. Автореферат. к.п.н., Алматы, АГУ им Абая, 2002, -21 с.
5. Естемесова С.С. Методические рекомендации по развитию музыкально – творческих способностей в системе подготовки учителей музыки. Чимкент. 1990, -22с.
6. Калыбекова А.А. Системно-целостной подход к профессиональной пдготовке будушего учителя музыки в вузе // Целостный педагогический процес. Исследование продолжается (методологич. семинар памяти В.С. Ильина). Волгоград, 1994, 43-46 стр.
7. Кишкашбаева Т.А. Қазақ халық аспаптық музыкасы арқылы оқушыларға эстетикалық тәрбие беру. Автореферат п.ғ.к., Алматы, 1992. -27 стр.
8. Кульманова Ш.Б. Теория и практика воспитание младших школьников средствами народной казахской музыки. Алматы. Ғылым, 1999. -361 стр.
9. Джердималиева Р.Р. Реализацйй принципа самостоятельности в педагогических факультетах. Дисер. к.п.н. М., 1981. -184 стр.
11. Абенова С.Ш. Формирование эстетико – педагогических умений и навыков у студентов педогогических вузов. Диссер. к.п.н. Алматы, 1991. -125 стр.
12. Балтабаев М.Х. Основы музыкально – эстетического воспитание учашехся молодежи средствами казахской традиционной художественной культуры. Автрефат док.п.н. Алматы. 1994. -72 стр.
13. Дюсембинова Р.К. Музыкально эстетическое воспитание школьников средствами казахского на-

родного песенного творчества. Автореферат к.п.н. Алматы. 1992.-25 стр.
14. Ибраева К.Е. Формирование эстетической культуры будуших учителей средствами казахского народног музыкального искусства. Автореферат. к.п.н., Алматы, АГУ им Абая, 2002, -21 с.
15. Узакбаева С.А. Эстетическое воспитание в казахской народной педагогике. Дисс. д.п.н. Алматы, КазГПУ им Абая, 1993. -323 стр.
16. Дюсенбина Г.К. Методика подготовки будушего учителя музыки к использованию электронных учебников (на опытк музыкально-педагогических факультетов вузов Р.К.): дисс. к.п.н Қостанай ГУ, 2004г.-128 стр.
17. Какимова Л.Ш. Методика формирования общехудожественных знаний у будущих учителей музыки на основе интнгрированного курса. Автореферат к.п.н. Алматы. КазГосЖенПИ, 2004г. -26с.
18. Касенова Р.К. Формирование у студентов позновательного интереса к професси учителя музыки средствами учительской исследовательской деятельности. Автореферат к.п.н. Шымкент, ЮКГУ. 2001г. -135 стр.
19. Сизиков С.Ф. Пути повышения эфективности музыкально –эстетического вспитание младших школьников автореферат к.п.н. Алматы. 1984, -18ст.
20. Естемесова С.С. Методические рекомендации по развитию музыкально – творческих способностей в системе подготовки учителей музыки. Чимкент. 1990, 22с.
21. Топоркова Л.К. Роль музыки обучения и воспитания в формировании духовного облика личности учащегося. Автореферат к.п.н. Астана. Евраз.Гум.Ин-т. - 22с.
22. Утемисов Ж.З. Совершенствование музыкального воспитание учащихся казахских школ. Автореферат д-р пед. Наук. Алматы. 1987, -16 стр.
23. Қазақстан Республикасы білім берудің Мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (құрастырған Ш.Б.Құлманова, М.А.Оразәлиева, Р.Н.Валиулина) Музыка оқу пәні (1-4 сыныптар) Алматы 2003ж, 105-109 б.
24. Утемуратова Б.С. Подготовка учителя музыки к воспитанию казахской традиционной художественной культуры в эстетическом воспитание учащихся. Дисс. К.п.нн Каз акад обр-я им Алтынсарина, 2000, 11 стр.
25. Гальперин П.Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действии // Исследование мышления в советской психологии М.АПН ССР, 1966, 236-277стр.
26. Томинн Н.А. Пути совершенствования педагогической технологии в подготовке учителя. Челябинск 1991, -58 стр.
27. Кочеков В.Ф. Формирование музыкально – педагогических умений у будущих учителей начальных классов в педвузе. Диссертация к.п.н. Курган, /КГПИ, 1995, -169 стр.
28. Белая Н.Л. Учебно-дифференцированные задачи в индивидуальном обучении студентов музыкально-педагогических факультетов. Нежин, 1989. -55 стр.
29. Хмель Н.Д. Теоритические основы профессиональной подготовки учителя. Алматы.1998, -320 стр.

ӘОЖ 378: 14.35.07

Шыныбаев Серикбол Тулеутаевич,
2-курс докторанты,
6D010300 - «Педагогика және психология» мамандығы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан

Шенгелбаева Светлана Бикасымовна,
аға оқытушы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

МУЗЫКА ПӘНІ МҰҒАЛІМІН ДАЙЫНДАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Шыныбаев Серикбол Тулеутаевич,
докторант 2 курса,
специальность 6D010300 - «Педагогика и психология»,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
Талдыкорган, Казахстан

Шенгелбаева Светлана Бикасымовна,
старший преподаватель,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ

Shynybaev Serikbol,
2nd year doctoral student,
6D010300 - «Pedagogy and Psychology»,
Zhetysu State University named after I. Zhansugurov,
Taldykorgan, Kazakhstan

Shengelbayeva Svetlana,
Senior Lecturer,
Zhetysu State University named after I. Zhansugurov

FEATURES OF MUSIC TEACHER TRAINING

Түйіндеме: Бұл мақалада қарастырылғандар жалпы болашақ мұғалімдерді кәсіби қызметке даярлаудың құрылымы мен мазмұнының сипатына қатысты және музыка пәні мұғалімін қызметінің өзіндік ерекшелігіне байланысты мәселелерді қарастырған. Болашақ музыка пәні мұғалімін дайындаудағы олардың кәсібилік қызметтегі тұтас педагогикалық үдеріс пен саз өнерінің ерекшелігне мән беріп, ескеру арқылы сазды қабілеттерінің бұзылмас бірлігі мен педагог-музыкант жеке тұлғасының кәсіби-педагогикалық бағыттылығын анықтайтын бір мақсатты тәуелділікпен сипаты баяндалады. Музыка пәні мұғалімінің кәсіби дайындығында қазақтың дәстүрлі әншілік өнеріне баулуды және олардың жеке тұлғалық таланттық қабілеттері мен бейімділік ерекшеліктерін басшылыққа алу қажеттілігі жайындағы мәселені басшылыққа алу керектігі айтылады.

Түйінді сөздер: Болашақ мұғалім, біртұтас педагогикалық үдеріс, музыка пәнінің мұғалімі, сазды өнер, дәстүрлі әншілік өнер.

Резюме. В данной статье рассматриваются вопросы, связанные со структурой и содержанием профессиональной подготовки будущих учителей музыки. Отражена специфика деятельности учителя музыки. Раскрывается педагогический процесс подготовки будущих учителей музыки, учитывающий уникальность их музыкальных способностей и целенаправленность личности. Профессиональная подготовка учителя музыки должна учитывать специфику музыкального искусства, руководствоваться вопросами необходимости приобщения к традиционному искусству казахского пения и индивидуальными талантами и способностями студентов.

Ключевые слова: Будущий учитель, интегрированный педагогический процесс, учитель музыки, традиционное казахское пение.

Summary: This article discusses issues related to the structure and content of professional training of future music teachers. The specificity of the music teacher's activity is reflected. The article reveals

the pedagogical process of training future music teachers, taking into account the uniqueness of their musical abilities and the purposefulness of their personality. Professional training of a music teacher should take into account the specifics of the musical art, be guided by the need for familiarization with the traditional art of Kazakh singing and individual talents and abilities of students.

Keywords: Future teacher, integrated teaching process, music teacher, traditional Kazakh singing.

Жоғары оқу орындарындағы білім беру мазмұнында педагог-мамандар дайындығының мәселелері барлық уақытта ғалым-педагогтер мен психологтардың басты назарында болып келді және бола да береді. Мұғалімнің жеке тұлғасының кәсіби маман ретінде дамуына қажетті теориялық және әдістемелік білімдердің мазмұны мен олардың көлемі, әрі заманауи талаптарға сай келуі жайындағы т.б. мәселелерді зерттеуге арналған ғылыми еңбектер әр кезде жаңаша қарастырылып, ұсынылып отыратыны заңдылық.

Мұғалім мамандар дайындығы мәселесінің теориялық жасалуына, оқу үдерісін жетілдіруді зерттеу арқылы мұғалім мамандығына қойылатын негізгі талаптар нақтыланады және анықталады, педагогикалық шеберлік пен шығармашылықты қалыптастырудағы құрылымдық мазмұны жүйеленеді. Бұл мұғалімнің кәсіби қызметінің құрылымын тану бойынша жүргізілген жұмыстар барысында анықталады. Осындай зерттеушілік пен шығармашылдық жұмыстардың арқасында мұғалімнің жеке тұлғасының ерекшеліктерін және олардың кәсіби қызметінің тиімділігі педагогикалық еңбектің ғылыми ұйымдастырылуына тәуелді болатындығын дәлелдеді. Бұл бағыттағы зерттеу жұмыстары жоғары оқу орындарындағы оқу-тәрбие барыстарының нақты мәселелерін шешу бағытына арналып болашақ мұғалімдердің кәсіби сала ерекшеліктеріне орай (мысалы, математика пәнінің, қазақ тілі мен әдебиетінің, тарих пәнінің, музыка т.б.) дағдылардың қалыптасуының теориялық және әдістемелік бағыттарын ғалымдардың зерттеуінің негізі болды. Бұндай зерттеулерде пән ерекшелігіне бейімдеу және соған байланысты теориялық әрі әдістемелік білімдер жиынтығын меңгерту арқылы болашақ мұғалімнің жеке тұлғасы қасиеттерінің, құлықтық-әдептік сапалардың және жалпы педагогтік дағдылардың өзара байланыстылығы басшылыққа алынып қарастырылған.

Қазіргі мектептерде жаңартылған білім беру мазмұнының енгізілуіне байланысты отандық ғалымдар жетекшілігімен мұғалім дайындығының мәселелерін шешуге ғылыми-әдістемелік жұмыстар жүргізілуде.

Болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығының табыстылығы оны педагогикалық үдерістің мәнділігін түсінуді үйретуге және оны меңгеру дағдысына тікелей тәуелді, қатысты болмақ. Бізге дейінгі ғылым-зерттеушілік еңбектердің мазмұндарына талдаулар жасап, көз жеткізгеніміздеұйымдастырылған әрекеттерде мақсаттарды іске асырудағы арнайы дайындықсыз-бірегейлік, жаттандылық пен кәсіби іс-әрекетке құлықсыздық, немқұрайлылық және педагогикалық үдерісті талаптық деңгейде меңгермейінше, мұғалім бар назарын тек оқытатын пәніне ғана аударады әрі өзінің кәсіби өсуінде жан-жақтылыққа сонша мән бере қойматындығын түсіндік. Жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімді жалпы білім беретін мектептің педагогикалық барыстарын басқаруы бойынша өзінің іс-әрекетінің бағыты мен нәтижелеріне ғылыми-теориялық және әдістемелік тұрғыдан талдауына үйрету керек. Сондай-ақ, болашақ мұғалімнің педагогикалық үдерісін оқушыларымен ынтымақтастығы негізінде ұжымдық танымдық іс-әрекетті, қызметті орындауда дидактикалық дайындығының жеткілікті деңгейде болуы қажет екендігі басшылыққа алынады. Болашақ маманның кәсіби дайындығы біртұтас педагогикалық үдерістің теориясы мен тәжірибесінің бірлігіне бағындырылады. Яғни студенттерді болашақта игеретін кәсібіне дайындауды оның мазмұндық ерекшелігін түсіну мен оған мән беру арқылы кәсібиліктің деңгейлік жүйесін танып білу мен меңгеруде кешенділік қатынасты басшылыққа алу қажеттілігін естен шығармау қажет. Бұдан, болашақ мұғалімдердің шығармашылық әрекетке дайын болуы біртұтас педагогикалық барыстардағы теориялық білімнің мазмұнын жақсы түсінуі және оны өмірлік тәжірибедегі кәсіби қызметте қолдану жолымен дәлелденуі басшылыққа алынып отыруы керек. Бұл болашақ мұғалімнің мектептегі педагогикалық үдеріске шығармашылық әрекетпен келуі және оған дайындығын қарастырады.

Осы жағдайда мазмұндық құрылымы өзіндік ерекшелікке ие болашақ музыка пәні мұғалімін дайындаудағы кәсіби-теориялық және әдістемелік білімдерді меңгеруі және мамандықтың өзіне тән шығармашылық мүмкіндіктерінің дамуы осы саладағы ғалымдар мен пән әдіскерлерін жаңаша көзқарас танытатын ізденушілікке итермелеуде. Сала мен бағытқа арналған ғылыми жұмыстарында мамандыққа шығармашылықтың бастаулары, қызметтері мен шарттары қарастырылып болашақ музыка пәні мұғалімінің жеке тұлғалық қасиеттері мен кәсіби қабілеттері дамуының әдістері мен тәсілдері қарастырылады [Балтабаев М.Х., 1994, 72 б., Абдулина О.А., 1991, 207 б.].

Әр мамандықтың болашақ кәсібилік мазмұнына орай құрылымдық ерекшеліктеріндегі білім беру үдерісінің орын алатын басты қайшылықтары - студенттің келешектегі меңгеретін қызметін педагогтік жүйе тұрғысынан басқаруы және өзін-өзі басқару арасындағы қарама-қайшылық. Яғни, бұл кезде жоғары оқу орындары-

ның оқу-тәрбие үдерісінде болашақ мұғалім мамандарын педагогикалық қызметтің қыр-сырын меңгерту мен болашақ кәсібінің ішкі мазмұнын жетік меңгеріп және оны басқара алу әдістерін жетік меңгерту. Бұл қарама-қайшылық тікелей басқарудың жанама және стратегиялық және де өзін басқаруға өтпейінше шешімін таппайды. Осыған байланысты, біздің ойымызша, жаңа жағдайлардағы білім беру үдерісінің талаптары мен жалпы педагогтің /болашақ маман - студенттер, мектеп мұғалімдері, жоғары оқу орнының оқытушылары /не білетіндігі, қолынан не келетіндігі, неге қабілетті екендігі арасындағы/ қарама-қайшылықтарды алып тастау елеулі маңызға ие болады. Бұның жалпы кәсіби қызметкерлердің педагогикалық шеберлігін жетілдірудің, білімін көтеру жүйесінің қайта құрылуының, жоғары оқу орнының түрлі деңгейдегі бөлім басшылары тарапынан көмектің қажеттілігін керек ететіндігі табиғи нәрсе [Вербицкий А.А., 1991, 207 б., Касенова Р.К., 2001, 135 б.].

Мұғалім жеке тұлғасының кәсіби қалыптасуын басқару, көрсетілген қарама-қайшылықтарды жеңу мақсатында төмендегідей жолдарды көрсетеді:

– бүкіл жоғары оқу орындарында білім беруді мамандыққа, мұғалім жеке тұлғасының қалыптасуына қайта бейімдеу;

– педагогтік білім беруді түбегейлі нығайту;

– мұғалімнің кәсіби дайындығының ілімі мен тәжірибесін теңестіру;

– мұғалім қалыптасуының көпшілік репродуктивті тәсілінен жеке шығармашылық тәсіліне өту;

– мұғалімді мақсатты тапсырыс бойынша дайындау мүмкіндігі.

Білім берудің мақсатын көбінесе оның мазмұны мен құрылымы анықтайды, бірақ бұл жерде мақсаттарға тепе-тең мазмұнды жасайтын және құрайтын өте күрделі жұмыстар талап етіледі. Осы бағыттағы ғылыми-зерттеушілік жұмыстарында болашақ маманның жеке тұлғалық болмысын дамытуға бейімделе отырып және керек болса педагогикалық білім берудің сапалық жағынан жаңа мақсаттарын жасауға бағытталған оқу жоспарлары мен бағдарламалар мазмұнын қамтамасыз ету қажеттілігі басшылыққа алу керек. Білім беру теориясы мен тәжірибесінің ең бір қиын мәселелерінің бірі жалпы мақсаттан жекеге өту болып табылады. Осындай өту барысында жеке тұлға маманының дамуы оның дайындығының мақсаты ретінде кәсіби білімдер және дағдыларды арттыруды басшылыққа алғанда ғана қажетті өз ықпалын тигізетіні тиімді болмақшы.

Болашақ мұғалімнің өз кәсіби қызметінде керек болатын білімдер мен тәсілдерді қаншалықты меңгеретіндігі соның мазмұнына тәуелді болады. Және қарастырылып отырған аспектіде алдына қойған мақсаттары мен өз пәні – музыкаға деген қызығушылықты жасайтын ықпалға қол жеткізу үшін, педагогке мектеп оқушыларымен жүргізілетін жұмыстың ең тиімді түрлері мен әдістерін пайдалануға мүмкіндік беретін мектеп оқушысының психофизиологиялық және жас ерекшеліктері туралы болашақ мұғалімде білімдер жиынтығының болуы маңызды орын алады [Сыдыкова Р.Ш., 1999, 148 б.].

Мектепте оқушылардың ерік-жігерін, ес, қиял-елестету, танымдық қабілеттер, бақылай білу, өз істерін талдау, жоспарлау және алдына қойған мақсатты шешу тез дамиды. Бірақ, оқушылардың жеке тұлғасының қалыптасуында маңызды роль атқаратын осы барлық қабілеттер мен дағдылардың дамуы олардың танымдық мүмкіндіктерінің жасалуында автоматты түрде өтпейді. Барлық оқушыларды маңызды психикалық қасиеттерді калыптастыру мен дамыту бойынша көп тер төгетін, тұрақты және мақсатты жұмыс керек. Мектеп жасы көрсетілген психикалық үдерістер, қабілеттер, дағдыларды дамыту үшін ең қолайлы кезең. Егер оқушыда осы уақытта рефлексия, қимылдардың ішкі жоспары, ес, қиял-елестету, байқағыштық, ерік-жігерін, назар және т.б. жеке тұлғалық қабілеттерін өз кезінде дамытылмаса, онда келешек уақытта да бұл қасиеттерді дамыту өте қиынға соғады, ал кейде тіпті мүмкін болмай да қалады.

Бұл үшін әртүрлі қызмет түрлеріне (ойын, оқу, танымдық және т.б.) ризашылықпен қатысатын мектеп оқушыларының көпшілігінде басым болатын табиғи белсенділік пен іс-әрекетті пайдалану қажет. Мектеп оқушыларының іс-әрекетін басқарып және реттеп отыру керек, яғни оқуға қажеттілік, қызметке талпыныс жиынтығын жасау керек. Егер оқушыда оқуға талаптану болмаса, онда мұғалімнің осыған жұмсаған барлық күші бекер болады. Педагогикалық жоғары оқу орындарындағы болашақ мұғалімінің (саз мұғалімінің) кәсіби-педагогикалық дайындығы мұғалімге келешекте:

– оқушыларда сазды-эстетикалық дағдылар қалыптастыруға мүмкіндік беретін сазды тәрбиенің әдістемесі мен педагогиканың негізгі элементтеріне сүйенуі қажет;

– мектеп оқушыларында сазды-эстетикалық білім алу мәселелерін шешуде белсенділігін дамытуға ықпал жасайды;

– өз білімін көтеру жолымен сазды-педагогикалық білім алу қажеттілігін жасауға, тәсілдерді жетілдіруге және оларды өз жұмыс тәжірибесінде тиімді қолдануға мүмкіндік береді.

Мектептегі сазды тәрбие осы кезде педагогтер, өнертанушылар, музыканттардың үнемі назарын аударады. Бүгінде осы тәжірибені зерттеу үлкен маңызға ие болуда, өйткені оны білу мектеп оқушысының дүниетанымының қалыптасуы үдерісінің жекетұлғаның құлықтық-эстетикалық қасиеттерін одан да нақты құруға, осы барыстың жағымды жақтарын нығайтуға және бір кезде

орын алған қате ережелер, субъективтілік, авторитарлықтың жағымсыз жақтарын қайталамауға мүмкіндік береді [Джердималиева Р.Р., 1997, 250 б., Тюребаева К.С., 1982, 24 б.].

Болашақ музыка пәні мұғалімдерін кәсіби әрекетке дайындаудың өзіндік ерекшеліктерінің бірі - олардың жеке тұлғалық қабілеттері мен болмысындағы талант қырларын ескеру соның негізінде дәстүрлі әншілік дағдыларын қалыптастыру және музыка пәні сабақтарында жоғары оқу орнының музыкалық-педагогикалық үрдісінде бағдарлы білім беру жүйесіне сүйену арқылы жүзеге асуы тиіс. Бұнда болашақ педагогтарды кәсіби әрекетке даярлаудағы қойылатын теория мен тәжірибенің дидактикалық заңдылықтарын басшылыққа ала отырып, музыка пәні мұғалімін дайындаудың өзіндік ерекшеліктеріне мән беру арқылы мамандарды кәсіби іс-әрекетке бейімдеу әрі, баулудың жеке жолдарына сүйену керек.

Қорытындылай келе, біртұтас педагогикалық барыстардың теориясы және тәжірибесін болашақ музыка пәні маманның кәсіби даярлығында жүзеге асыра отырып, қазақтың дәстүрлі әншілік орындау өнерін философиялық, психологиялық және педагогикалық еңбектердегі ғылыми мазмұндық жағын зерттеу арқылы озық мәдениеттің үлгісі ретінде меңгерту мен эстетикалық және жалпыадамзаттық рухани мәдениеті туралы қағидаларын өмірлік тәжірбеде салыстырмалы талдай алуға үйрету. Бұл бағыттағы әрекеттер болашақ маманның кәсіби іс-әрекетіндегі тұлғалық дамуындағы басты білімдердің жиынтығы болып табылады және оларды меңгерту. Болашақ музыка мұғалімдерінің дәстүрлі әншілік дағдыларын қалыптасуы әртүрлі деңгейдегі шарттар мен факторлардаң бүтін кешенінің ықпалымен жүзеге асырылады. Мұндай шарттар мен себеп-салдар болашақ маманның тұлғалық қалыптасуының, кәсіби құндылықтарды, идеалдарды, талаптар мен ережелерді, әдеттерді, әлеуметтік-құнды мінез-құлықтарды меңгеру тиімділігін жоғарлатуға ықпал жасайтын күш болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Балтабаев М.Х. Основы музыкально – эстетического воспитание учашехся молодежи средствами казахской традиционной художественной культуры. Авт. Док.п.н. А., 1994, 72 стр.
2. Абдулина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогичкского образования. М.Просвещение, 1990, 140 стр.
3. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе. Контекстный подход. М.Высшая школа, 1991, 207 стр.
4. Касенова Р.К. Формирование у студентов позновательного интереса к професси учителя музыки средствами учительской исследовательской деятельности. Авт к.п.н. 05.11.01 Шымкент ЮКГУ, 2001, 135 стр.
5. Сыдыкова Р.Ш. Педагогические основы развития творческой активности будущих учителей музыки в процессе профессиональной подготовки в вузе: дисс: к.п.н. Шымкент ЮКГУ, 1999, 148с. 13.00.01
6. Джердималиева Р.Р. Научно педагогические основы методической подготовки учителя музыки. А, Ғалым 1997, 250с.
7. Тюребаева К.С. Формирование профессионально – педагогической направленности будущих учителей музыки в процессе педагогической практики. Авт. К.п.н. 07.06.82. А, 1982, 24 с.

ӘОЖ 373.1: 14.25.05

Ыбыраимжанов Калибек Турдыгазивич,
п.ғ.д., профессор,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Бекбаева Малика Фархатовна,
2-курс докторанты,
6D010200 - Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығы

ЖАСТАРДЫ ҰЛТТЫҚ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР АРҚЫЛЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ыбыраимжанов Калибек Турдыгазиевич,
д.п.н., профессор,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

Бекбаева Малика Фархатовна,
докторант 2-го курса,
специальность 6D010200 - Педагогика и методика начального обучения

ОСОБЕННОСТИ ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ ПО НАЦИОНАЛЬНЫМ ДУХОВНЫМ ЦЕННОСТЯМ

Ybyraimzhanov K**alybek,**
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Zhetysu State University Named after I. Zhansugurov

Bekbaeva Malika,
2 year doctoral student,
6D010200 - Pedagogy and methods of elementary education

FEATURES OF EDUCATING YOUNG PEOPLE ON NATIONAL SPIRITUAL VALUES

Түйіндеме: Мақалада, замандық талап-тілектерге байланысты жастардың жеке тұлғалық болмысын қалыптастыру мен дамытуда рухани құндылықтарды олардың бойына сіңіру барысында ұлттық тәлім-тәрбие мұралары мен салт-дәстүр, әдеп-ғұрыптар арқылы жас ұрпақты тәрбиелеуге ерекше көңіл бөлу керектігі айтылады. Сонымен бірге, рухани құндылық ұғымының мән-мағынасы ашылып, оның мазмұнына талдаулар жасалады. Рухани құндылықты түсіну мен ұғынуда - ата-бабаларымыздың кейінгі ұрпаққа халықтың өмірлік тарихы мен тәжірибесі арқылы қалтырған тәлімдік мұрасын құрметтеп қастерлеуге, елжанды, сана-болмысында ұлттық мінез-құлқы берік қалыптасқан тұлғаны ұлттық құндылықтарды басшылыққа ала отырып тәрбиелеу басты міндет болып табылатындығы жайында айтылады. Қазақ қоғамы үшін адамгершілігі мол, сапалы да салауатты ұрпақ тәрбиелеуде рухани құндылықтарды қалыптастырудың алатын орны ерекше екендігін дәріптеуге айрықша мән беру керектігіде баяндалады.

Кілттік сөздер: Құндылық, рухани құндылыққа тәрбиелеу, құлықтық құндылықтар, ұлттық құндылықтар, тәлім-тәрбие, салт-дәстүр, әдеп-ғұрып.

Резюме. В статье подчеркивается важность уделения особого внимания воспитанию подрастающего поколения через национальное воспитательное наследие: обычаи, традиции народа; в условиях современных требований, развитие личности молодого человека при восприятии духовных ценностей. Анализируется значение и содержание понятия «духовная ценность». Актуализируется понимание духовных ценностей. Раскрывается важность формирования духовных ценностей в воспитании нравственного, здорового поколения казахстанского общества. Обосновывается основная задача наших предков - уважать образовательное наследие, которое наши предки унаследовали благодаря своей жизненной истории и опыту, потому так важно воспитывать человека с твердой национальной идентичностью, руководствуясь национальными ценностями.

Ключевые слова: Ценности, духовные ценности, нравственные ценности, национальные ценности, воспитание, обычаи, традиции.

Summary: The article emphasizes the importance of paying special attention to the upbringing of the younger generation through the national educational heritage: customs, traditions of the people; in the

conditions of modern requirements, the development of the young person's personality in the perception of spiritual values. The article analyzes the meaning and content of the concept of «spiritual value». The understanding of spiritual values is updated. The importance of forming spiritual values in the upbringing of a moral, healthy generation of Kazakh society is revealed. The main task of our ancestors is to respect the educational heritage that our ancestors inherited due to their life history and experience, which is why it is so important to educate a person with a strong national identity, guided by national values.

Keywords: Values, education of spiritual values, moral values, national values, education, customs, traditions.

Бүгінгі Қазақстан мемлекеті қоғамында қазақ халқының рухани қайта өркендеуі бағытында жастарды өмірге баулу мен тәрбиелеуде өз ұлтының рухани құндылық қазынасымен терең таныстыра отырып және оларды өмірлік тәжірибеде қолдану арқылы өскелең ұрпақтың жеке азаматтық болмысын дамыту болып табылады. Жастарды ұлттық құндылықтар арқылы тәрбиелеу бағыты - олардың қоғамдық санасында халық пен ұлттық мүддені жоғары қою керектігіне үйрету басты мәселе болып табылады. Бұндай өзекті, әрі күрделі мәселені мектеп қабырғасынан бастау алу керектігі жайы ешкімнің айтыс пікірін тудырмасы анық. Сондықтан біздің қоғамның болашақ азаматтарының қандай болмағы - бүгінгі мектеп оқушыларының қандай ұлттық құндылықтарды бойына сіңіргендігі және олардың тәрбиесіне бағытталған ықпал жасаушы күш ретіндегі орнына байланысты болмақ. Мәселен, ұлттық құндылықтарды оқушы жеке болмысының дамуына өзек болатын қажетті азық ретінде алды ма, меңгерді ме және оны өмірлік тәжірибесінде пайдалануда ма? Бұндай сұрақтарды қоя отырып рухани құндылық негіздерін сіңіретін ұлттық тәлім-тәрбиелік мұраларды оқушылардың тәрбиесі мен білім алу үдерісіне өзек етіп алу және кеңінен пайдалану арқылы ғана дұрыс жауап бере алатындығымыз анық. Яғни, бұл жерде, құндылық және құндылыққа тәрбиелеу мәселесі дегеніміздің мазмұнына мән берсек оның философиялық, тарихи, ұлттық, тілдік, тәлім-тәрбиелік, әдеп-ғұрыптық пен ділдік және әр ұлттың өмір сүру қалып-ырғағының сүзбесінен өткен түрлі танымдық болмыстардың өзара үйлесімділікте тоғысунан өмірдің мәнін беретін, әрі әсер етуші факторлар ретінде маңызға ие болады

Құндылық сөзінің пәлсапалық мәні - объектінің жағымды немесе жағымсыз жақтарын білдіретін философиялық-социологиялық ұғым.

Құндылық ұғымы - қоғамдағы ой мен бағыттық мақсат және оған жетудің жолдары, адам болмысындағы мінез-құлықтық қатынастырының орын алуы кіреді. Адам өміріне, еңбегіне, ізденушілігі мен шығармашылдығына, тіршілік дүниенің мәнділігіне және оған адамдардың қатынасындағы әрекеттерге баға беру тұрғысын қамтиды. Құндылықтар қоғамдық ортада ерекше мәнге ие - әдет-ғұрыптар, мінез-құлық қатынастары арқылы әлеуметтік орта қызметінің маңынасын ашады және өзіне бағындыра отырып, жүйеге келтіреді.

Құндылық - қоғамдағы немесе әлеуметтік ортадағы мәдениет көрінісін беретін бір бөлік. Себебі құндылық, адамдардың өзара қарым-қатынас әрекеттерін реттейді, тәртібін айықтайды. Құндылықтар материалдық және рухани болып бөлінеді. Материалдық құндылықтар олар – адамның өмір сүруіне қажетті заттық құралдар болса, рухани құндылық ол адамдардың сана-болмысында орын алып мінез-құлық қызметтерін реттеуші [Биекенов К., Садырова М., 2007].

Құндылықтар әр кезеңде философия, психология, педагогика, әлеуметтану т.б. түрлі ғылымдардың зерттеу мәселесі ретінде орын алып келеді. Біздің зерттеу жұмысымызда қазақ халықтың өзіне тән өмір тіршілігі негізінде қалыптасқан ұлттық құндылықтары арқылы мектеп оқушыларын тәрбиелеу мәселесін қарастырамыз. Сондықтан ұлттық құндылық дегеніміз не және оның мазмұндық мәнін ашып, сипаттамасын беруге тырысайық.

Ұлттық құндылықтар – нақты бір ұлт өкілдерінің, этностық мәдениетінің өзегі, сол ұлттың өкілі болып табылатын жеке тұлғаның мінез-құлықтық болмысының іргетасы қалаушы, рухани болмысының бұлақ бастауы, бағалы қасиеттерінің жиынтығы.

Әр кезеңдерде өмір сүрген жаңа ұрпақ өз халқының өткен тарихындағы өмірлік тәжірибесіне жаңа көзқарас тұрғысынан талдау жасап, өткеніне оралып, одан әрі ұлттық дамудың келешек болашағын тұжырымдап, мақсат, міндеттерін анықтап, ұлттың берік болуына бағытталған саяси, идеологиялық, рухани-мәдени құндылықтарды бағдарлап, заманауи өмірге үйлесімді ұлттық сана-сезімді қалыптастыру мен жетілдіру жолдарын басшылыққа алып отыру қажет. Өйткені, жеке адам сол ұлттың өкілі екендігін саналы тұрғыдан қабылдап және ұлтты біртұтас ағза деп, өзін соның бір мүшесі ретінде түсініп, халқының тарихын, ұлттық құндылықтарын - тілін, жазуын, ділін, ұлттық сана, салт-дәстүр-мәдениетін жетік білу мен өмірі сүрудегі басты қағида ретінде ұстануы қажет.

Ұлттық құндылықтар – әр халықтың жүріп өткен тарихи кезеңдерде пайда болып және кейіннен өмір тәжірибесіне еніп, оның ажырамас бөлігіне айналған оның Отаны, тілі мен ділі, өнері мен әдебиеті, тарихы, әдеп-ғұрпы мен салт-дәстүрлері негізінде қалыптасқан этностық ерекшелігі мен рухани идеалдарының топ-

тамасы. Осы негізден жастарды өмірге баулу мен тәрбиелеуде ұлттық құндылықтарды өзек ретінде ұстанып, оқушының жеке тұлғасын қалыптастыру мен дамытуда, қоғамға адал қызмет жасайтын саналы азамат ретінде бітім болмысын сомдауда ұлттық құндылықтарды басшылыққа ала отырып тәрбиелеу басты міндет болып табылады [Калиев С.К., Жарыкбаев К.Б., 1996, 350 б.].

Құндылыққа тәрбиелеу – адамгершілік-рухани мұраттарға негізделген жастарда өз бетімен мінез-құлықтық құндылықтарды таңдап алу қабілеттерін қалыптастыру, оларда құндылықтардың шарттарын жасауды көздейтін мақсат. Тәрбиеленушілерге ұлттық және жалпы адамзаттық құндылық тәжірибесін тікелей бере салу емес, оны заман талабына икемдеп, ұлттық болмыстың бітіміне үйлесімділігін басшылылққа ала отырып, саналы қабылдауына жағдай жасап, мінез-құлықтық көңіл-күйіне жағымды әсер ету жағдайын қарастыру қажет.

Құлықтық құндылықтар – әлеуметтік құбылыстарды, адам әрекеттері мен мінез-құлықтарын, олардың моральдық жағынан қарағандағы жақсылық пен зұлымдық жөніндегі түсініктерін бағалауға мүмкіндік беретін адамның мінез-құлқындағы бағдарлары.

Құлықтық қатынастар шеңберінде адамдар қылығының моральдық маңызы болатын, себебі, олар қоғамдық өмірге, қоғамдық құлықтың негізіне оң не теріс әсер етеді. Моральдық санада құлықтық құндылықтарды адам басшылыққа ала отырып, лайықты әрекет жасайтын моральдық мұраттар, қағидалық ұстанымдар, межелер ретінде көрініс береді. Қайырымдылық пен зұлымдық жөніндегі құлықтық талаптар мен түсініктерге сәйкес келетіндігі ретінде бұл әрекеттерге қоғам баға береді. Бұл жағдайда адам қоғам алдында өзінің моральдық қалауы үшін жауап береді. Құлықтық құндылықтар мұғалімнің, оқушылардың көзқарастары арқылы өтіп, құлықтық санасында қатысу мен мінез құлықтың жеке қабылданған межелерінде бекіп, олардың бүкіл іс-әрекеттерінің өң бойын алып жатады [Ыбыраимжанов Қ.Т. Қоянбаева Г.Р., 2016, 60 б.].

Дамудың тарихи заңдылығында пайда болып және болашақ ұрпақ үшін құнды деп табылған мұраларды әрбір ұлт, халық келер ұрпақтар игілігіне тасымалдап жеткізіп отырған.

Жастарды өз ұлтының, халқының тарихын, тегін, салт-дәстүрін, тілін, ділін, мәдениеті мен тәлім-тәрбиелік мұраларын терең меңгерген, ұлттық сана сезімі толық бекіген, елжанды тұлғаны тәрбиелеу – өмір талабы, қоғам қажеттілігі. Қазақ мәдениеті – ұлттық тәлім-тәрбиенің негізінде дамып ғасырлар бойы қалыптасқан. Ұлттық тәрбие - құндылық ретінде сол ұлттың мәдениетін дамытудың қозғаушы күшіне ие болады және жастардың ұлт жайында таным-түсінік болмысының дамуы мен өркендеуіне негіз болып табылады. Ұлт өкілінің өзіне тән бір белгісі – оның өзіндік ұлттық санасының қалыптасуы. Ұлттық сана – жеке ұлтқа жататын адамның рухани құндылықтарының берік және терең болуы негізінде сол ұлттың мүддесін жеке бас мүддесінен жоғары қою арқылы, сол ұлттың дамуына және әлемде немесе өзге ұлттар арасында өзіндік орын алуына себепші болып, өз үлесін қосу арқылы жеке адам өз ұлтына тұлға ретінде танымал болады. Бұл өз кезегінде ұлттық құндылық бағдарының болуы арқылы жүзеге аспақшы. Ұлттық құндылықтар тұлғаның субъекті ретіндегі әлеуметтік белсенділігін қалыптастырады. Яғни, ұлттық тұлға өз бойында ұлттық тұлғалық қырларды бойына сіңіре отырып, қоршаған орта мен әлемде әлеуметтену үдерісінен өтеді. Сонымен қатар жастар өзін ұлт өкілі ретінде жетілдіре отырып, ұлттық мәдениетті меңгереді. Оның беріктігі және терең-дігі, мазмұнды өміршеңдігі қоғамның бетке ұстаған саяси және тәрбиелік бағдарына байланысты болмақ. Яғни, бұны қоғамның тұтастығын сақтау бағытындағы нақты құрал деп түсіну керек. Қазақтағы тәлімдік мұра болып табылатын әлеуметтік ортаның құрылымдық жүйесі мен мән-мағынасын реттеуші әдет-ғұрыптар, салт-дәстүрлер қоғамның ырғағын, тарихи өмірлік тәжірибесін дамытуға ықпал жасап, тәрбиелік құндылығымен ерекше орынға ие болады. Осының негізінде ұлттық тәрбие құралдары арқылы жеке адам болашақ үміт дүниесіне ұмтылып «жерұйық» құруға ұмтылады және соған толық сеніммен әрекеттер жасайды. Тәрбие құндылықтары арқылы сенімі берік, ақылды, тапқыр, адал, қайсар, батыл т.б. қырларының болуының шарттары белгіленіп, анықталуы керек. Ұлттық тәрбие беру жүйесінің құндылықтарының құрылымдық-мазмұндық дамуына оң ықпалын тигізеді.

Бұл қалыптасқан ұлттық жүйесі алдында тұрған үлкен міндеттерді іске асыру үшін, жеке тұлға болмысының толық болуымен, еркін тұлға түрде дамуын, оның талантын, білімінің мәнін ашу және түрлі ғылым сырларын тануға ұмтылатын тұлғаның қалыптасу мүмкіндіктерін жүзеге асыру.

Ол үшін қазіргі ұлттық мектептің алдында тұрған мақсаттарға жету үшін келесі мәселелері қарастыру қажет:

– теориялық негізделген дидактикалық жүйені жасау, онда толық мазмұнында білім алып, ұлттық мәдениетті қайта жандандыру;

– мектептің оқу-әдістемелік базаны жаңалау және ұлттық құндылықтарды басшылыққа ала отырып, танымдық білім мен тәрбие беру, ана тілінде ұлттық мәдениетке баулуға мақсатты түрде ықпал жасау;

– тарихқа, салт-дәстүрлерге, әдеп-ғұрыптарға оқыту аясында рухани құндылықтарға баулу;

– жастарға қазақтың ұлттық құндылықтары негізінде танымдық білім мен тәрбие беретін тәлімдік мұраларды жетік білуге міндеттеу;

– қазақ ұлтына тән тарихи даталық мерекелер мен ұлттық салт-дәстүр мен әдеп-ғұрыпты терең біліп, меңгеруді міндеттеу т.б. арнайы бағыттағы жұмыстарды ғылыми негізде ұйымдастыру оң нәтиже беретіні анық.

Жастарды өмірге баулуда ұлттық мұра құндылықтарын олардың тәрбиесіне ғылыми-әдістемелік тұрғыдан зерттеп, негіздеп және ұсыну нәтижесінде ұлттық болмысы толық бекіген, саналы ұрпақ дайындаудың сапасын көтеруге, болашақ

жастардың рухани-адамгершілік көзқарасының қалыптасуы мен дамуын жүзеге асыруға толық мүмкіндік алар едік [Нысанбаев А.Н., Барлыбаева Г.Г., 2012].

Бүгінгі күнде әлі де болса оң шешімін таппаған, күрделі зерттеулерді қажет ететін мәселелердің бірі - адамдар арасындағы қарым-қатынастарды қалыптастыруда ұлттық рухани құндылықтар өзек болуы мен әлеуметтік ортада, қоғамда, адами болмыстықты жоғары деңгейге көтеруге ықпал жасау жағдайын қарастырып, анықтау болып табылады. Келешек жастардың ақыл-ойы ұлттық мәдениетпен толықан, рухани болмысы парасаттылықты беретін, білікті, тәрбиесі толық жетілген, елжанды азамат етіп қалыптастыру мен дамыту бүгінгі қажеттіліктен туындап отыр. Өйткені, ұлттық болмысқа жаны жақын, рухани құндылықпен сусындаған, дүниетанымы ұлттық тәлім-тәрбиелік мұралар жүйесімен қалыптасып, дамыған жеке тұлға ғана қазақ қоғамының ілгерлеу үдерісіне үлес қосатыны анық. Бұл адам факторын жандандыру, ұлттық болмысын қалыптастырып, дамыту мен намысын ояту, рухани құндылығы басым, парасатты жеке тұлға болмысын тәрбиелеу, жастарды өмірге дайындау ісі болып табылады.

Педагогика және психология ғылымдар негізінен талдау жасап қарастырсақ, жастар арасындағы қарым-қатынастар мен іс-әрекеттердің рухани құндылыққа негізделуі - аға ұрпақ өкілдерінің өнегелік өмір үлгісіндегі ұлттық тәлім-тәрбие мұраларының берілуі мен олардың өмірлік тәжірибесіндегі өзек болып орын алған жағдайлары ықпал жасайды. Олардың ар-намысы, мейірімділік пен парасаттылық, адамгершілік, адалдық, шынайылылық, өзгелерге деген адами қатынас және қадірлеу т.б. тұлғалық қасиеттердің жастардың бойында беку үшін әрі түрлі тиімді жолдарын қарастырып педагогикалық тәжірибеге ендіру қажеттілігі басты мәселелердің бірі болып табылады. Оқушының жеке тұлғалық болмысындағы рухани дамудың сапалы болуы – ұлттық құндылықтар аясында жасалатын әрекеттер мен оның жүзеге асырылуы, мысалы: оқыту, оқу, білімді меңгеру, ғылыми-танымдық әрекеттер, дүниетанымдық дамулар тәрбие беру үдерісне бағындырылып, ал оның негізі ұлттық тәлім-тәрбиедегі мұралық құндылықтар болуын керек. Сонда ғана оқушының тұлға қалыптасуындағы рухани болмысының дамуында ұлттық құндылықтар өзек болып табылады. Яғни, осы әрекеттер, мәселелер өмірлік тәжірибеде жүзеге асырылғанда ғана қазақ жастарының өмірде, қоғамда, әлеуметтік ортадағы орнын, атқаратын міндет, мақсатын және осыған байланысты жауапкершілігін, өз ұлтының даму жолындағы өзгерістерді жетік түсініп, оның дамуына өз үлесін қосатын саналы азамат ретінде дайындау бүгінгі күндегі атқарылатын жұмыс.

Қазақстан Республикасындағы білім беру саласының жүйелі реформалардан өтуі - қоғамның жаңаруы, жастардың жеке тұлғалық болмысын заманауи талаптарға сай қалыптастыру мен дамытуда рухани құндылық немесе рухани байлық басты фактор деп түсініп және оны өзек етіп басшылыққа алу. Сондықтан қазіргі заманның педагогика ғылымында адамдар арасындағы қарым-қатынаста рухани адамгершіліктік қасиеттің басым болуын басшылыққа алады және солай болуына мән береді. Ал бұны жүзеге асыруда жастарды оқыту мен тәрбиедегі жұмыстармен айналысатын түрлі мектептердің мазмұндық-құрылымдарын осы бағытқа негіздей отырып ұйымдастыру тиімді нәтиже мен оң мүмкіндіктер беретіндігін зерттеу, қарастыру, жолдарын анықтау басты шарттар ретінде қарастырылуда. Бұл дегеніміз, жеке тұлға болмысының толық бейнесі көрсеткіштерінің бірі – құлықтық құндылық қасиеті болғандықтан жастарды өмірге тәрбиелеу мен баулуда ұстанатын басты мәселені өмірлік тәжірибеде жүзеге асыру болып отыр. Қазіргі қазақ ұлтының мәдениетін қайта өркендету жастарды ұлттық дәстүрмен тәрбиелеудің қажеттілігінен туындап отырғаны анық. Ұлттық салт-дәстүр мен әдеп-ғұрыптарда ұлттық мінез-құлық, болмыс, дүниетаным, мәдениет, тіл мен діл және өмір сүру жолы, діні мен жалпы жаратылыс болмыс психологиясы қамтылады. Бұл қоғамның күрделі өзгеріске ұшырау кезеңінде жастарды оқытып, білім беру мен тәрбиелеуде ұлттық тәлім-тәрбие мұралары арқылы құндылықтарды сіңірудің құралы болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. -Алматы: «Аруна Ltd». ЖШС, 2005. - 656 бет.
2. Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. - Алматы: Сөздік-Словарь, 2007. - 344 бет.
3. Тілеужанов М. М. Халық тағылымы. Алматы: Рауан, 1996 – 299 б.
4. Калиев С.К., Жарыкбаев К.Б. Казахское обучение и воспитание.-Алматы: Санат,1996.-350 с.
5. Ыбыраимжанов Қ.Т., Қоянбаева Г.Р. Педагогикалық сөздік. (Педагогтік жоғары оқу орындарының оқытушылары мен студенттеріне, әрі сала мамандарына арналған). – Алматы: «Эвро» баспаханасы, 2016. – 200 бет. (60-69 б.б.)
6. Сейдимбек А. Казахский мир. – Алматы: Санат, 1997. - 464 с.
7. Нысанбаев А.Н., Барлыбаева Г.Г. Этика как ядро казахской философской мысли //Вопросы философии. – 2012.- №10.

ӘОЖ 373.1.02: 14.25.07

Ыбыраимжанов Калибек Турдыгазиевич,
педагогика ғылымдарының докторы, профессор,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
e-mail: tarmpi_school@mail.ru

Есполова Гульден Калиолдановна,
2 курс PhD докторанты,
«Бастауыш білім беру педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
e-mail: gulden.11@mail.ru

«ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІК» ҰҒЫМЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ КОНСТРУКТІСІ

Ыбыраимжанов Калибек Турдыгазиевич
доктор педагогических наук, профессор,
ЖГУ им И. Жансугурова,
e-mail: tarmpi_school@mail.ru

Есполова Гульден Калиолдановна
докторант PhD 2 курса,
специальность «Педагогика и методика начального обучения»,
ЖГУ им. И. Жансугурова,
e-mail: gulden.11@mail.ru

НАУЧНЫЙ КОНСТРУКТ ПОНЯТИЯ «ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ»

Ybyraimzhanov Kalibek Turdygazievich,
doctor of pedagogical sciences, professor,
I. Zhansugurov Zhetysu State University,
e-mail: tarmpi_school@mail.ru

Yespolova Gulden Kalioldanovna,
Doctoral Candidate of the 2st year training,
specialty «Pedagogy and methods of primary education»,
I. Zhansugurov Zhetysu State University,
e-mail: gulden.11@mail.ru

SCIENTIFIC DESIGN OF THE CONCEPT «RESEARCH COMPETENCE»

Аңдатпа: Осы жұмыста «құзыреттілік» ұғымының құрылымы мен мазмұнын талдау негізінде алыс және жақын шетел зерттеушілерінің зерттеу құзыреттілігінің дамуы туралы теориялық ережелері жалпыланды. Зерттеу нәтижелері академиялық қауымдастық арасында және жалпы қазақстандық қоғамда құзыреттілікті дамытудың тиімділігі туралы білім деңгейін арттырады, құзыреттілікті қалыптастыру мәселелерін зерттеу саласында кейінгі теориялық зерттеулер үшін негіз бола алады.

Кілт сөздер: құзыреттілік, жалпы білім беретін мектеп, қалыптастыру, мазмұны, құрылымы.

Аннотация: В настоящей работе на основе анализа структуры и содержания понятия ««компетентность» обобщены теоретические положения исследователей дальнего и ближнего зарубежья о развитии исследовательской компетентности. Результаты исследования повысят осведомленность об эффективности развития компетентности среди академического сообщества и казахстанского общества в целом, могут служить базой для дальнейших теоретических исследований в области изучения вопросов формирования компетентности.

Ключевые слова: компетентность, общеобразовательная школа, формирование, содержание, структура.

Abstract: In this paper, based on an analysis of the structure and content of the concept of «competency», the theoretical positions of researchers from far and near abroad on the development of research competence are summarized. The results of the study will increase awareness of the effectiveness

of the development of competence among the academic community and the Kazakh society as a whole, can serve as a basis for further theoretical research in the field of studying the issues of competence formation.

Key words: competence, comprehensive school, formation, content, structure.

Бүгінгі таңда құзыреттілік тәсіл аясында мектеп оқушыларын өздігімен зерттеушілік әрекетімен айналысу арқылы ғылыми ақпаратты табу және оны қайтадан өңдеу әдістерін үйрету жалпы білім беретін мектеп үшін өзекті мәселеге айналды. Мұндай міндет жалпы білім беретін мектеп оқушыларының зерттеушілік құзыреттілігін мақсатты түрде қалыптастыруды талап етеді. Зерттеушілік құзыреттілік оқушының білімді игеріп, икемді бола түсуіне, ары қарайғы өмірінде табыстырақ болуына септігін тигізетіндіктен, анағұрлым нақты және пәнге бағдарланған құзыреттіліктерді дамытуға негіз болып табылады. Мұның бәрі аталмыш құзыреттілікті қалыптастырудың маңыздылығын айқындайды.

Оқушылардың зерттеушілік әрекетін дамыту мәселесі педагог-зерттеушілермен жетік зерделенген. Зерттеу жұмысын ұйымдастыру мәселелері, түрлері мен әдістері қарастырылған. Алайда, бастауыш білім беру жүйесінде оқушылардың зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі жеткілікті түрде зерттелмеген.

Егер, біріншіден «зерттеу» дегеніміз оқушы үшін не деген түсініктің мазмұнын ашып көрсек – онда, оқушының танымдық әрекетіндегі оған беймәлім әлемді, қоршаған ортадағы әлеуметтік қатынастар мен табиғаттың құбылыстарын қоса айтқанда оның бұрынғы танып-білгенінен өзгеше, жаңа білімдерді меңгере отырып терең бойлауы арқылы өзін қоршаған орта, әлем жайында жаңаша танымдықтардың иесі болып, сол арқылы жеке танымдық бейнесіне ие болуы деп түсінеміз. Бұл оқушының зерттеушілік әрекеті арқылы өзіндік танымдағы жеке әлемдік кеңістігін құру болып табылады.

Оқушыда бұрын қалыптасқан таным жағдайында алған көбінесе тәжірибелік білімдерді жаңаша көзқарас тұрғысынан мектеп қабырғасында меңгеруі оқушы үшін жаңалық болып табылады. Бүгінгі жағдайда бастауыш сынып оқушыларының жаңартылған оқу бағдарламасы негізінде білім алуы олардың танымдақ әрекеттері барысында тұлғалық сапаларына зерттеушілік қабілеттерін қалыптастыру мен дамытуды және белгіленген жаңа білім мазмұнын меңгеруін қамтамасыз ете алатын жаңа тұрпатты мұғалім тұлғасын даярлауды жүзеге асыру керек. Олай болса, болашақ педагогтардың да зерттеушілік қабілеттеріне ие болуы мен оның кәсіби қызметте құрметті болуы заңдылық нәрсе. Яғни, қазіргі білім беру бағдарламасына үйлесімді мамандар даярлау мәселесіне де, күн тәртібіне де қояды деген сөз. Бұл өз алдына өзекті бір мәселе.

«Зерттеушілік құзыреттілік» ұғымының мәнін ашу үшін «құзыреттілік» ұғымына қатысты түрлі пікірлерді қарастырайық.

«Шет тілдерінің сөздігінде» «құзыреттілік» деп – бір нәрсе жайлы ой айтуға, беделді әрі салмақты пікірін білдіруге мүмкіндік беретін білімге ие болуды айтады [словарь иностранных слов 1994, б. 308]. Бірқатар зерттеушілер (Н.В. Кузьмина, А.К. Маркова, т.б.) құзыреттіліктің мазмұнын айқындауда әуелі оның қалыптасуының психологиялық, педагогикалық, әлеуметтік шарттарын анықтауға кіріседі [Кузьмина И.В., 1996, 61 б.].

Олар оны:

– кәсіби қасиеттердің жиынтығы ретінде (Н.В. Кузьмина);

– маман тұлғасының ішкі психикалық жағдайы мен қасиеттерінің күрделі біртұтас жүйесі, кәсіби қызметті орындауға дайын болу және ол үшін қажетті әрекеттерді жүзеге асыру қабілеті болу;

– өздігімен кәсіби білім алу ретінде (А.К. Маркова);

– «істі жетік біле отырып», тұрақты түрде әрекет етуге қабілетті болу (М.А. Огарев);

– әрекетті белсенді орындау қабілеті ретінде (М.А. Чошанов) және т.б. қарастырады.

Отандық ғалым зерттеушілер: Абылкасымова А.Е. [Абылкасымова А.Е., 1995, 303 б.], Муханбетжанова А.М. [Муханбетжанова А.М.. 2000, 246 б.], Джадрина М.Ж. [Джадрина М.Ж., 2004, 26 б.], Омарова Р.С. [Омарова Р.С., 2008, 42 б.], Муханбетжанова А.У. [Муханбетжанова А.У.. 2010, 96 б.] және т.б. еңбектерінде «құзыреттілік» ұғымына жиі жүгінеді және оны әр түрлі түсіндіреді.

А.У. Муханбетжанова өзінің докторлық диссертациясында құзыреттілік ұғымына «Білім беру мазмұнын құзыреттілік тұрғыдан жобалау... білім беру мазмұнына әлеуметтік тәжірибе аспектілерінде көрсетілген адам мәдениетінің педагогикалық моделі» - дей келе, «түйінді құзыреттіліктер оқушылардың алған білімдері мен өмірлік тәжірибелерін кез-келген оқу және өмірлік жағдайларда шығармашылықпен қолдана білуге, өзіндік даму мен басқаруға дайын болуды дамытудағы орта білімнің мағынасы мен орнын анықтайтын мақсат болып табылады» - деп түйіндейді.

Мысалы, В.А. Сластенин құзыреттілік анықтамасына білімді пайдаланудағы білім, іскерлік, тәжірибе, теориялық-қолданбалы дайындық дегенді қосады [Сластенин А.В., Подымова Л.С., 1997, 221 б.]. Ал, В.С. Безрукова «құзыреттілік» терминін кәсіби сауатты пайымдауларды, бағалауды, пікірлерді айтуға мүмкіндік беретін білім мен іскерлікті меңгеру ретінде анықтайды [Без-

рукова В.С., 1996, 344 б.].

Яғни, құзыреттілікті білім арқылы танымға негізделген, жеке тұлғаның зияткерлік және тұлғалық болмысынан көрініс беретін әлеуметтік-кәсіби өмірлік іс-әрекеті ретінде түсіндіріледі. Ол тек жеке тұлғаның дамуымен үйлесімділік болған жағдайда ғана, яғни оқушының танымдық көрсеткішіндегі «мен» немесе «өзім» - «жауап бере аламын немесе түсіндіре аламын» деңгейіндегі іс-әрекеттің түріне деген ынта-қызығушылығы болғанда жүзеге асуы мүмкін.

Құзырет – қойылған мақсаттарға жету үшін ішкі және сыртқы ресурстарды тиімді іске асыруға дайындық; жеке және қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыру мақсатында табысты іс-әрекетке дайындық, білім беру жүйесіне әлеуметтік тапсырысты құрайды.

Құзыреттілік – оқушылардың, іс-әрекеттің әмбебап тәсілдерін меңгеруінен көрінетін білім нәтижесі [Ыбыраимжанов Қ.Т., Қоянбаева Г.Р., 2016, 200 б.].

С.Я. Батышев құзыреттілік ұғымын біліктілікпен тепе-тең қояды, критерийлер ретінде сапа, ауқым, білім мен білік кеңдігі, оларды стандартты емес жағдайларда қолдана білу қабілетін, арнайы тапсырмаларды орындай алу қабілетін, өз жұмысын ұтымды ұйымдастыру және жоспарлай білу қабілетін алады. Құзыреттілік «істі жетік біле отырып», қызмет етуге қабілетті болуды білдіретін жалпылама бағалау термині ретінде түсіндіріледі және белгілі бір әлеуметтік-кәсіби дәрежесі бар тұлғаларға қатысты қолданылады, сондай-ақ олардың білімдері мен білігін, олар орындайтын міндеттердің және шешетін мәселелерінің күрделілігінің сәйкестілік деңгейін түсінулерін сипаттайды [Батышев С.Я., 1998, 568 б.].

«Құзыреттілік» терминінің ұсынылған анықтамаларын қарастыру құзыреттілік қатынастардың үш құрамдас бөлікті анықтауына жол ашады:

– білім, білік, дағдыны қалыптастыруға негізделген білім беру ортасы;

– тұлғаның әлеуметтік және кәсіби маңызы бар қасиеттерін қалыптастыруға мүмкіндік беретін тұлғалық (соның ішінде ынталандырушылық) бөлігі;

– орындалатын іс-әрекеттің субъектісі ретінде тұлғаның белсенді әлеуметтік-кәсіби ұстанымына негізделетін қызметтік бөлігі. Осылайша, құзыреттілік қоғамда дамиды, қалыптасады және әлеуметтік мазмұнға ие, адамның әлеуметтік-кәсіби іс-әрекетінде басқа адамдармен қарым-қатынаста болған кезде көрінеді және білім беру үрдісінде қалыптасатын білім, білік, дағдыларға негізделеді [Володина Ю.А., 2008]. Н.Д. Никандров құзыреттілікті келесідей бес негізгі құрылымнан құралған категория ретінде көрсетеді (Кесте 1) [Никандров Н.Д., Грохольская О.Г., 2012].

1-кесте. Құзыреттіліктің негізгі құрылымдары

№	Құрылымдардың негізгі мазмұны
1-құрылым	Орындалатын міндеттер мен шешілуі тиіс мәселелердің мәнін терең түсіну
2- құрылым	Осы саладағы тәжірибені жақсы білу, оның үздік жетістіктерін игеру
3- құрылым	Орын мен уақыттың нақты жағдайына сай келетін әрекет етудің құралдары мен әдістерін таңдай білу
4- құрылым	Алынған нәтижелер үшін жауапкершілік сезімі
5- құрылым	Қателіктерден сабақ ала білу және мақсаттарға жету барысында өзгерістер енгізе білу

М.А. Чошановтың еңбегіне сүйенсек, «құзыретті болу дегеніміз – осы жағдайда алған білім мен тәжірибені жұмылдыра білу бейімі» және ол «құзыреттілік» ұғымының бірқатар артықшылықтарын атап өтті:

1. Термин «білім, білік, дағды» дәстүрлі үштігін бір сөзбен-ақ жеткізеді және оның құрамдас бөліктерінің арасындағы байланыстырушы рөлін атқарады. Құзыреттілік кең мағынасында пәнді терең білу немесе игерген іскерлік ретінде анықталуы мүмкін.

2. «Құзыреттілік» ұғымы кәсіби мектептің маман - түлегінің нақты дайындық деңгейін сипаттау үшін неғұрлым орынды ұғым. Таңдаған мамандығын жетік меңгерген жоғары білікті маманды кәсіби мектептің нақты жағдайларында дайындауға мақсатты бағыттау тілек ретінде қабылданады. Бұл мағынада құзыреттілік - нақты мақсат, өйткені құзыреттілік пен жетілу арасындағы айырмашылық бар. Құзыреттілік - бұл міндеттерді дәлме-дәл орындау жағдайы.

3. Құзыретті маманды көптеген шешімдердің ішінен ең оңтайлысын таңдай білу, жалған шешімдерді дәлелді түрде жоққа шығару, тиімді шешім шығару, бірақ тиімді емес шешімдерге күмән келтіру – бір сөзбен айтқанда, сыни ойлау қабілеті ерекшелеп тұрады.

4. Құзыреттілік қазіргі уақытта және осы жағдайларда кәсіби міндеттерді табысты шешу үшін білімді үнемі жаңартып тұруды, жаңа ақпаратты меңгеруді болжайды. Басқаша айтқанда, құзыреттілік - бұл қызметті өзекті орындау қабілеті.

5. Құзыреттілік мазмұндық (білім), және процессуалды (іскерлік) компоненттерді қамтиды. Басқаша айтқанда, құзыретті адам мәселенің мәнін түсініп қана қоймай, оны іс жүзінде шеше

білуі керек, яғни («білу және іскерлік») шешу әдісі болуы керек. Бұл ретте мәселені шешудің нақты шарттарына байланысты құзыретті маман осы жағдайларға неғұрлым лайықты қандай да бір әдісті қабылдай алады. Әдістің көп нұсқалығы - бұл мобильді білім және сыни ойлаумен қатар құзыреттіліктің үшінші маңызды сапасы. Оған қоса, мәселені шешудің нақты жағдайларына байланысты құзыретті маман сол жағдайға ыңғайлы болатын әдіс түріне жүгіне алады. Әдістің нұсқалары – бұл құзыреттіліктің ұтқыр білім және сыни ойлаумен қатар жүретін үшінші маңызды қасиеті. М.А. Чошановтың пікірі бойынша, «құзыреттілік формуласы» келесідей болуы мүмкін: құзыреттілік – білімнің ұтқырлығы, әдістің икемділігі және сыни тұрғыдан ойлай білудің қосындысы [Чошанов М.А., Педагогика 1997, № 2. б. 21].

Бұл тұрғыдан алғанда, құзыреттілік үш аспектіні қамтиды: когнитивті (білім); операционалды (іс-әрекет тәсілдері және әрекетті жүзеге асыруға дайын болу); аксиологиялық (белгілі бір құндылықтардың болуы).

Енді бізге «зерттеушілік құзыреттілік» ұғымының мәнін анықтап алу қажет. А.В. Воробьева «зерттеушілік құзыреттілік» деп жаңа білімдерді, жаңа зияткерлік өнімді алу үшін, жаңа мәселені шешу үшін жинақтаған білім, іскерлік және тәжірибесін, сондай-ақ кез-келген мәселе бойынша тиімді зерттеу жүргізу үшін адам көрсетуі тиіс сапалары мен іскерліктерін атайды [Воробьева А.В., Педагогика и психология, №3 (33) 2013, б. 90]. В.Н. Введенскийде жақтайды, ол зерттеушілік құзыреттілігі нақты іс-тәжірибеде меңгерген зерттеушілік білім, іскерліктерін тиімді қолданумен ерекшеленеді деп анықтайды [Введенский В.Н., Педагогика 2003, №10, 51 б.]

Жалпы, жүргізілген зерттеу нәтижелері келесідей қорытынды жасауға түрткі болады: зерттеушілік құзыреттілік тұлғаның интегративті қасиеті ретінде біртұтастылыққа ие; ол тұлғаның бағдарлануын (ынтасын, құндылық бағдарларын), қабілетін, жеке қасиеттерін қамтитындықтан, «білім», «білік», «дағды» ұғымдарынан әлдеқайда кең; зерттеушілік іс-әрекетпен айналысуға бейімділігімен танылады; күрделі құрылымы бар: компоненттері интегративтілік пен өзара тәуелділік қасиеттеріне ие.

Зерттеушілік құзыреттілікті қалыптастыру үрдісі оқушылардың білім нәтижелерін сипаттайтын, алдын-ала айқындалған нормалар ретінде зерттеушілік құзыретіне ие болу арқылы жүзеге асады.

Нәтиже ретінде зерттеушілік құзыреттілігінің қалыптасуы (немесе қалыптасу деңгейінің артуы) - зерттеу құзыреттіліктеріне ие болуды білдіреді, ол оқушылардың бойында тұлғалық өзгерістердің орын алуымен (оларда ынталандырушы-құндылықтық жүйелердің және тұлғалық қасиеттердің жиынтығының болуы; зерттеудің жалпы әдіснамалық негіздері ретінде зерттеу қызметін жүзеге асыру рәсімінің ерекшеліктері, негізгі әдіснамалық ұғымдар мен қағидаттарды түсіну), олардың іс-әрекеттік-операциялық қабілеттерін дамыту (зерттеу іскерліктерін, зерттеу жүргізу әдістерін және олардың тәсілдерін меңгеру) қатар жүреді. Жоғарыдағы талдаулар көрсеткендей, зерттеушілері құзыреттіліктің нұсқалық құрылымы мен мазмұнын айқындайды. Зерттеушілік құзыреттілік - өз іс-әрекеті мен өзіне оның субъектісі ретінде қарайтын белсенді зерттеушілік ұстанымды ұстауға дайындығы арқылы байқалатын, жинақтаған білім және іскерліктері негізінде зерттеушілік міндеттерді дербес және шығармашылық тұрғыда шеше алатын оқушы тұлғасының интегралдық сипаттамасы ретінде қарастыруға мүмкіндік берді. Оқушы білім беру ісінің субъектісі болғанда ғана, яғни оқу іс-әрекетіндегі зерттеушілік құзыреттіліктің мәні мен мағынасын нақты саналы түсінгенде, зерттеу нәтижелерін алуға қызығушылық танытқан кезде ғана оқушы өз бетінше жаңа білім жүйесін меңгереді және құрастыра алады. Сонымен қатар, оқушылардың шынайылыққа, басқа адамдарға және өзіне зерттеуші ретінде қарауына негізделген бастамашылдығы, дербестігі, зерттеушілік қатынасы оның зерттеушілік құзыреттілігінің саналы түрде қалыптасуының маңызды бөлшегі болып табылады.

Зерттеушілік құзыреттіліктің мәні оның мотивациялық, ақпараттық, танымдық, коммуникативті, рефлексивті және тұлғалық сияқты құрамдас бөліктерінің өзара байланысы арқылы көрінеді.

Мотивациялық құрылым оқушының жеке және топтық зерттеушілік іс-әрекетіне қызығушылығының қалыптасуымен, осы іс-әрекетке деген қажеттілігімен және оның нәтижелеріне қол жеткізуге бағытталуымен байланысты.

Ақпараттық құрылым оқушының ақпаратты табуы және өңдей алу іскерлігіне, заманауи компьютерлік, мультимедиялық және басқа да техникамен жұмыс істей білу дағдыларына негізделген.

Танымдық құрылым алған білімдерін әртүрлі стандартты емес өмірлік жағдайларда қолдана алу қабілеті арқылы көрінеді; қазіргі заманауи қоғамдағы зерттеушілік іс-әрекет, оның нормалары мен құндылықтары туралы білімдер жүйесіне негізделген.

Коммуникативті құрылым жеке тұлғалармен, сондай-ақ адамдар тобымен өнімді қарым-қатынасты ұйымдастыру және оны жүзеге асыра білу, жеке және әлеуметтік салдарларды ескере отырып шешім қабылдай білу, топтық қатынаста мәселені шешу жолдарын көре білу, зерттеушілік топтың (зерттеу ұжымының) барлық мүшелерінің мүдделерін ескере отырып, өз шешімін қабылдай білу, зерттеушілік өзара байланыс орнату барысында тұлғааралық қарым-қатынас

заңдарын қолдану сияқты іскерліктермен байланысты.

Рефлексиялық құрылым оқушылардан өздерінің ғана емес, сондай-ақ қоршаған адамдардың зерттеушілік қабілеттерін өмірде пайда болатын зерттеушілік құбылыстарды, жағдайларды тану, бағалау және талдай алу іскерліктерінің болуын талап етеді.

Тұлғалық құрылым оқушылардың бойында өзін-өзі ұйымдастыру, дербестік, өзін-өзі оқыту, өзін-өзі реттеу, өзін-өзі анықтау және өзін-өзі жетілдіру қабілеттерін дамытуды көздейді. Зерттеу міндеттерін жүзеге асыру нәтижесі оқушының мәдени өзін-өзі анықтауы, өзін-өзі тануы болып табылады.

Анықталған құрылым оқушылардың зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыру үдерісінде барлық құрамдас бөліктердің қажетті өзара байланысы мен өзара шарттылығын айқындайды.

Жалпы білім беретін мектеп жағдайында оқушылардың зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастырудың маңызды бағыттарының бірі - дұрыс ұйымдастырылған зерттеу іс-әрекеті болып табылады. Мектептің оқу үрдісінде оны ұйымдастыру және жүзеге асыру жоғары деңгейдегі зерттеушілік құзыреттілігіне қол жеткізудің басты шарттарының бірі болып табылады. Демек, бастауыш сынып оқушыларының өздігінен білім алып, өзін-өзі жетілдіруі, сабақтағы және сабақтан тыс іс-әрекет барыстарында оқу-зерттеу және ғылыми-танымдық жұмыстарын кезең-кезеңмен, кешенді түрде жүргізу кезінде қалыптасатын зерттеу іс-әрекетін ұйымдастыруға бастауыш сынып мұғалімі ұйтқы болғанда ғана тиімді бола алатындығын естен шығармауыз керек.

Қорытындылай келе, «оқушылардың зерттеушілік құзыреттілігі» дегеніміз – оқушының сыныптық деңгейіндегі жас ерекшелігіне орай берілетін білімдер негізінде өзінің жеке танымдық қажеттілігімен сипатталатын ізденушілік-шығармашылық және тәжірибелік жұмыстарын кешенді түрде жүргізу барыстарында өзін-өзі жетілдіруі, жаңа білімдерді ауқымды меңгеру әрекет амалдарын өздері үшін аша білуі және пән тұрғысынан жалпы дағдыларын қалыптастыру» - деген ойды түйіндейміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Современный словарь иностранных слов.- 1994. - С.308.
2. Кузьмина И.В. Методы системного педагогического исследования. 1978. - С. 26-27.; Маркова А.К. Психология профессионализма. 1996. - С.61.
3. Абылкасымова А.Е. Формирование познавательной самостоятельности студентов математиков в системе методической подготовки в университете: Дис...д.п.н. - Алматы, 1995. - 303 с.
4. Муханбетжанова А.М. Білімді интеграциялау негізінде оқушыларда дүниенің ғылыми бейнесін қалыптастыру. Монография - Алматы: Білімді ЖАҚ-тың ред. баспа. бөлімі, 2000. - 246 с.
5. Джадрина М.Ж. Ориентация на результат как условие реализации компетентностного подхода к образованию в школе. Алматы., Казахская академия образования им. Ы.Алтынсарина. - 2004. – 26 с.
6. Омарова Р.С. Дидактические основы формирования творческих интересов учащихся в условиях новой парадигмы образования: автореф.... канд.пед.наук. - Туркестан, 2008. - 42 с.
7. Муханбетжанова А.У. Бастауыш білім беру мазмұнын құзыреттілік тұрғыдан жобалаудың теориялық-әдіснамалық негіздері. п.ғ.д. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындаған диссертациясы. - Атырау, 2010. - 296 б.
8. Сластенин А.В., Подымова Л.С. Педагогика: инновационная деятельность. 1997. - 221 с.
9. Безрукова В.С. Педагогика. Проективная педагогика. 1996. - 344с.
10. Ыбыраимжанов Қ.Т. Қоянбаева Г.Р. Педагогикалық сөздік. (Педагогтік жоғары оқу орындарының оқытушылары мен студенттеріне, әрі сала мамандарына арналған). – Алматы: «Эвро» баспаханасы, 2016. – 200 бет. (66 б.)
11. Батышев С.Я. Энциклопедия профессионального образования: в 3-х томах. - 1998. - 568 с.
12. Володина Ю.А. Компетентностный подход в подготовке школьников к профессиональному самоопределению. 2008. Том 13. - № 2. - С. 80–86.
13. Никандров Н. Д., Грохольская О.Г. Классификация профессий и видов профессиональной деятельности. - 2012. - №10.
14. Чошанов М.А. Дидактическое конструирование гибкой технологии обучения. // Педагогика. -1997. - № 2. - С. 21-29.
15. Воробьева А.В. Исследовательские компетенции современного школьника: сущность и содержание. // Дискуссия журнал научных публикации (Педагогика и психология). - №3 (33) март. – 2013. – стр.90
16. Введенский, В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // Педагогика. – 2003. – №10. – С. 51–55.

ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМЫ
ФИЛОЛОГИЧЕСКАЯ НАУКА
PHILOLOGICAL SCIENCE

ББК 376

Азанбекова Гульназ Турсынбековна,
магистр, аға оқытушы,
Ильяс Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
e-mail: azanbekova.gulnaz@mail.ru

Исабаева Зауреш Муратовна,
магистр, аға оқытушы,
Ильяс Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
e-mail: Zauken_88@mail.ru

ФОНЕТИКАЛЫҚ–ФОНЕМАТИКАЛЫҚ ТІЛ КЕМІСТІГІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ТҮЗЕТУДЕ ҚОЛДАНАТЫН ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР

Андатпа: Мақалада мектеп жасына дейінгі және мектеп жасындағы фонетикалық-фонематикалық тіл кемістігі бар балалардың сөйлеу тілін түзете-дамытуда қолданатын дидактикалық ойындар сипатталған. Ойын арқылы бала өзін қоршаған ортамен, табиғатпен, адамдардың еңбегімен танысады. Тіл кемістігі бар балалардың сөйлеу тілін түзетуде дидактикалық ойын түрлерін пайдалану баланың өмірінде ерекше орын алатынын айта отырып, баланың сөйлеу тілінің дамуына оңтайлы әсер ететін бірқатар ойын түрлері ұсынылған.

Тірек сөздер: фонетикалық-фонематикалық тіл кемістігі, дидактикалық ойындар, фонематикалық есту қабілеті.

Аннотация: В статье описаны дидактические игры, используемые в коррекции и развитии речи детей дошкольного и школьного возраста с фонетико-фонематическими нарушениями речи. Учитывая, что использование дидактических игр в коррекции речи детей с нарушениями речи занимает особое место в жизни ребенка, предложены ряд дидактических игр, оптимально влияющих на развитие речи ребенка.

Ключевые слова: фонетико-фонематические нарушения речи, дидактические игры, фонематический слух.

Abstrakt: The article describes didactic games used in the correction and development of speech of preschool and school-age children with phonetic and phonemic speech disorders. Given that the use of didactic games in speech correction of children with speech disorders occupies a special place in the child's life, a number of didactic games that optimally affect the development of the child's speech are proposed.

Key words: phonetic and phonemic speech disorders, didactic games, phonemic hearing.

Бүгінгі таңда сөйлеу тілінде ақаулықтары бар балалар, солардың ішінде фонетикалық-фонематикалық сөйлеу тіл кемістігі өте жиі кездеседі. Олармен арнайы мамандар, логопедтер жұмыс жасайды. Баланың сөйлеу тілінде ақаулық байқалса, түзету жұмысын бірден бастау қажет. Қазіргі күні барлық білім беру мекемелерінде логопедтер жұмыс жасайды. Логопедтер әртүрлі сөйлеу тілінің ақаулығы бар баламен жұмыста арнайы тәсілдерді қолданады. Балаларды оқыту және тәрбиелеу жұмысында балалардың тілін дамыту, сөздік қорларын молайту, ауызша сөйлеуге үйрете отырып, үйренген сөздерін күнделікті өмірде еркін қолдану, одан әрі күнделікті іс-әрекет кезіндегі тілдік қарым-қатынаста қолдана білуге жаттықтыру ісіне ерекше

мән берілген. Мектеп жасына дейінгі балалар мен мектеп жасындағы балалардың сөйлеу тілін дамытатын, өсіретін әрі тәрбиелейтін негізгі іс-әрекет – ойын. Өйткені, ойын арқылы бала өзін қоршаған ортамен, табиғатпен, адамдардың еңбегімен танысады. Фонетикалық-фонематикалық тіл кемістігі бар балалардың сөйлеу тілін дамытуда дидактикалық ойындардың рөлі зор. Фонетикалық-фонематикалық тіл кемістігі бар балалардың сөйлеу тілін дидактикалық ойындар арқылы түзету мәселелері логопедтің алдындағы міндеттердің бірі [Подкохо, Ю.А., 2017, 33 б.].

Фонетикалық-фонематикалық тіл кемістігі бар балалардың сөйлеу тілін түзетуде дидактикалық ойын түрлерін пайдалану баланың өмірінде ерекше орын алады. Ойын мектеп жасына дейінгі баланың жеке басының дамуына ықпал ететін тәрбие құралы. Балалар ойын арқылы тез табысып, жақсы ұғысады, бірінен-бірі ептілікті үйренеді. Халқымыз ойындарға тек балаларды алдандыру, ойнату әдісі деп қарамай, олардың мінез-құлқының қалыптасу құралы деп те ерекше бағалаған. Ойын арқылы бала өзін қоршаған ортамен, табиғатпен, қоғамдық құбылыстармен, адамдардың еңбегімен, қарым-қатынастарымен танысады» [Р.Б. Нуртазина, 2006 ж.].

Логопед сабағында балалар берілген материалды тез қабылдап, өзінің күшіне сенімді, айналасындағылармен тез тіл табыса алу үшін, арнайы білім беру мекемесінде ұйымдастырылған оқу-тәрбие үрдісінде зейін, есте сақтау, ойлау қабілеті, елестету, сөздік қорын дамытатын және жаттықтыратын жұмыстарға көп көңіл бөлінеді. Дидактикалық ойындар арқылы балалардың ойлау қабілеттері дамиды, сабаққа деген қызығушылықтары артады. Ойын барысында балалар логопедпен бірлесіп ереже бойынша қызықты тапсырмалар орындап, жағымды қарым-қатынас жасауы балалардың эмоционалды көңіл-күйлерін көтереді, сондықтан да дидактикалық ойынға қажетті құрал-жабдықтар, атрибуттар айшықты, мазмұнды безендірілуі де өте маңызды. Балалардың интеллектуалдық дамуына әсер ететін жаңа ойын технологиялары да біздің балаларға танымал. Балалар ойыны заттық-қол қимылының (пирамида жинау, текшелерден үй құрау) даму жолынан бастап интеллектуалды даму ойынына дейін жетеді [Богатырева А.В., 2016, 55 б.].

Фонематикалық есту қабілетін түзетуге арналған дидактикалық ойындар. Берілген фонемалық есту қабілетін түзетуге арналған дидактикалық ойындар төмендегідей негізгі міндеттерді шешуге бағытталған: сөйлеу тілінің түрлі қызметтерінде сөздік қорды белсендіру, сөздік қорды қалыптастыру, сөздің мағынасымен жұмыс; сөйлеу тілінің түрлі формаларын қалыптастыру: ауызша, жазбаша, балалардың ойын байланыстырып, сөйлеу тілін дамыту, ең алдымен сөйлеу, сонымен қатар сипаттау тері баяндау. Ұсынылған ойындардың басып көпшілігі балаларды оқытудың алғашқы жылына арналған, себебі осы кезеңде сөздік материалды игерудің ойындық мүддесін туғызуға мол мүмкіндік бар.

Ойындарды өткізу кезінде төмендегідей жалпы талаптар мен нұсқауларды есепке алу қажет:

– ойындарды таңдау кезінде белгілі жас деңгейіндегі фонематикалық естуі бұзылған балалардың сөйлеу тілін түзету бойынша бағдарламалар талаптарын басшылыққа алып, соның ішінде сөйлеу тілін түзету бойынша сабақ тақырыбы мен мазмұнын есепке алу қажет;

– ойынды өткізу кезінде сөйлеу тілінің формаларын (ауызша, жазбаша,) анықтау сөйлеу тілін дамыту бағдармаларының талаптарымен анықталады;

– қарым-қатынас жасау тілін дамыту мақсатында барлық ойындарды өткізу кезінде көрсетілген сөздік материал, құрылымы балалардың сөйлеу тілінің даму деңгейіне байланысты фразалар құрамына ену қажет. Балалармен қарым-қатынас жағдайына байланысты берілген сөздік материалды тапсырма, сұрақ, хабарлама түрінде қолдану қажет:

– ойынды өткізу үрдісінде әсіресе сөйлеу тілін игерудегі қиындықтары бар балаларға қатысты топтық сабақ жеке сабақпен бірлесу қажет;

– мектепке дейінгі немесе отбасында немесе жеке сабақтарда ойынды өткізу үрдісінде баланың сөйлеу тілінің деңгейіне және оның жеке ерекшеліктеріне бағдарлану қажет;

– ұсынылған ойын тақырыбы, құралы, сөздік материал мысал ретінде берілген. Ересектер өз қалаулары бойынша балалардың сөйлеу тілінің және ақыл-ой деңгейіне байланысты сөздік материал көлемін азайтып және ұлғайтуына, тақырыбын, құралын өзгерте алады. Әрбір ойынға қатысты ойын мазмұнына қажетті сөздік материалға нұсқау берілген.

– ойынды ұйымдастыруға арналған сөздер мен фразалар балалар еңбегін бағалауға қатысты сөздер (ойнаймыз, дұрыс, ия, жоқ, жарайсың және т.б.) әр ойын сипаттамасына қайталанабалы қолданылмайды. Оларды ересектер өз қалауларына сәйкес қолданады. Берілген ойындарды логопедтер сөйлеу тілін дамыту сабақтарында логопед бағдарламаның түрлі бөлімдер бойынша сабақтарда, ата-аналар үй жағдайында қолдана алады.

Фонетикалық-фонематикалық тіл кемістігі бар балалардың сөйлеу тілін түзетуде қолданылатын дидактикалық ойындар:

«Мен білемін» ойыны

Мақсаты: фонетикалық-фонематикалық сөйлеу тілін түзету, сөздік қорын бекіту, байқығыштық пен зейінді дамыту.

Ойын барысы: педагог допты қолдана отырып, келесі мәтінді айтады, бұл кезде допты еденге ырғақпен соғу.

– Мен ұлдардың бес атын білемін:
Арман – бір
Әсет – екі
Қуаныш – үш
Асқар – төрт
Дидар – бес

Әрі қарай келесі ойыншыға доп беріледі. Ол келесі бес затты атайды. Бұл кез-келген заттар болуы мүмкін (ойыншықтар, гүлдер, ағаштар, аңдар).

«Күн мен түн» ойыны

Мақсаты: фонетикалық-фонематикалық сөйлеу тілін түзету, қажет ұғымды іздеуде зейінді ұмтылдыра білу.

Ойын барысы: педагог сөз айтады, балалар оған мағынасы қарама-қармсы сөз айтады: «Күн-түн, тәтті – ащы және т.б.».

«Шеңбер» ойыны

Ойын барысы: Балалар екі шеңберге тұрады – сыртқы (үлкен) және ішкі (3-4 адамнан). Үлкен шеңбердегі балалар тұрады, ал ішкі шеңбердегілер көшбасшымен бірге жүріп, былай дейді: «Біз шеңбер бойымен жүреміз, өзімізбен бірге аламыз – тәтті...». Үлкен шеңбердегі балалар тезарада қандай да бір тәтті затты ойлау қажет, мысалы: қант. Қай бала бірінші атаса, ішкі шеңберге кіреді. Ойын жалғасады («жұмсақ», «сұйық», «ащы», «қатты» және т.б.). Үлкен шеңберде қалып қойған соңғы бала кез-келген тапсырма орындайды (жаза ретінде).

«Шынжыр» ойыны

Ойын барысы: Бірнеше дауыссыз әріптерді таңдап, оларды қағазға жазыңыз. Осы екі әріпті өзіне қосатын сөз ойлап табу керек. Әріптерді орындарымен ауыстыруға, балаларға басқа дауыссыз дыбыстарды қосуға болады. Мысалы: «С» және «Л» (сақал, сал, салмақ, сәлем, лас, асыл).

«Мен қандай әріппен доспын» ойыны

Ойын барысы: Бұл ойын әріптерді есте сақтап, сөйлеу тілін дамытуға ғана емес, сонымен бірге танымдық сипатқа да ие. Әрбір ойыншыда жануардың суреті болу керек (әр түрлі болуы мүмкін). Мысалы: анасында – сиыр, әкесінде – түйе, баласында – кірпі. Анасы айтады: «Менің сиырым «м» әрпімен дос, өйткені онда мүйізі бар». Әкесі: «Менің түйем «ө» әрпімен дос, өйткені онда өркеш бар». Бала: «Менің кірпім «и» әрпімен дос, өйткені онда инелері бар».

«Отбасы ойыны»

Мақсаты: фонетика-фонематикалық сөйлеу тілін түзету, әрі сөздік қорын молайту балалардың оқуын жетілдіру, сұрақтарға жауап беруге үйрету.

Жабдықтар: терезелері бар қатты қағаздан жасалған үйшік, әрбір терезе алдында кесте (табличка), отбасы мүшелерінің суреттерін қоюға болатындай жасалған.

Ойын барысы: терезелері бар қатты қағаздан жасалған үйшік тақтаға жапсырылады. Әр бір терезе алдына отбасы мүшелері атаулары жазылған кестелер (табличкалар) бекітілген логопед балаларға отбасы мүшелері бейнеленген суреттер көрсетеді және сұрайды: Бұл кім? Суретте ата, әже, әке, шеше, қыз, ұл бейнеленген. Балалар отбасы мүшелерін өз орындарында орналастырып болғанша ойын жалғаса береді.

«Дүкен» ойыны

Мақсаты: фонетикалық-фонематикалық сөйлеу тілін түзету және көлемді оқу қабілетін жетілдіру, балалардың сөздік қорын молайту, сұрақтарды түсіну және оларға жауап беру қабілетін дамыту. Құралы: үш сөре, суреттегі немесе қарапайым ойыншықтар, (ыдыс-аяқ немесе киім-кешек суреттері болуы мүмкін) ойыншық атаулары жазылған табличка.

Ойын барысы: үстел үстінде ойыншықтар салынған сөрелер тұрады. Олар болмаған жағдайда қағазға салынған суретті тақтаға жабыстырып қоюға болады. Сөрелер жанында үстел үстінде ойыншықтар аттары жазылған кестелер (табличкалар) жатады. Логопед сөрелерді көрсетіп айтады: Біз ойнаймыз, мен сатушы боламын, Айбек сен қандай ойыншық сатып алғын келеді? балалар сөрелерге жақындап келіп сатып алғысы келетін ойыншық атаулары жазылған кестелердің (табличкалардың) бірін алады. Сөйлеу тілі мүмкіндігінің деңгейіне байланысты кейбірі тек ойыншық аттарын аттаса, ал кейбір балалар «мен...осындай ойыншық сатып аламын» деп айтады. Бала кестені (табличканы) логопедке береді. Сатушы сөреден ойыншықты алып, баладан өзінің не сатып алғанын айтуды өтінеді. Барлық ойыншықтар сатып алынғанша ойын жалғаса береді.

«Бау-бақша» ойыны

Мақсаты: фонетикалық-фонематикалық сөйлеу тілін түзету көлемді байланыстырып сөйлеу қабілетін дамыту, қоршаған орта туралы түсінікті кеңейту, зейінін дамыту.

Жабдықтар: бау-бақша бейнеленген үлкен карта (әрбір картада бос жолақ бейнеленген, оның астында көкеністің атауы жазылған), картоп, сәбіз, қызылша, орамжапырақ, қияр, қызанақ бейнеленген суреттер.

Ойын барысы: Логопедтің үстелінің үстінде бау-бақша бейнеленген үлкен сурет жатады. Конвертте көкеністер суреттері бар. Логопед айтады: «Бұл бақша. Мұнда орамжапырақ, қызылша т.б. өседі». Содан соң логопед конверттен мысалы, қиярдың суретін алып, сурайды: «Бұл не? Қияр қайда өседі». Балалардың бірі шығып, үлкен суреттен қияр деп жазылған бос жолақты тауып, қиярдың суретін сонда салады. Ойын барлық көкеністер бақша қатарына орналасып болғанша жалғаса береді.

«Дауыста, атыңды айтам» ойыны

Жабдықтар: орамал

Ойын барысы: ойнаушылар қол ұстасып,

шеңбер бойымен дөңгелене тұрады. Шеңбердің сыртына шығарып бір ойыншының көзін байлайды да қолына таяқ ұстатып, шеңбердің ішіне кіргізеді. Көзі байлаулы ойыншы шеңбердің ортасына келген соң, қолындағы таяғын өзіне карсы тұрған ойыншылардың кез келгеніне ұсынады да «дауыста, атыңды айтам» дейді. Таяқтың екінші басынан ұстаған ойыншы атын біліп қоймас үшін дауысын өзгертіп үн қатады (Шеңбер бойында тұрған ойыншылар белгілі бір бағытпен үнемі қозғалыста болады, тек ортадағы көзі байланған ойыншының таяғы бір ойыншыға тиген кезде ғана бір орында тоқтап тұрады). Көзін байлаған ойыншы таяғының кімге тигенін дәл тапса, сол ойыншымен орын ауыстырады. Таба алмаса, келесі ойыншыға ұсынады, оны да таба алмаса, үшіншіге ұсынады. Осылайша ол үш ойыншының атын атайды. Олардың атын анықтай алмаса, көзі шешіліп, сол ортада тұрған бойында көпшіліктің ұйғарымымен өнер көрсетеді. Болған соң көзі қайта байланады да ойын жалғаса береді.

Мақсаты:

– дауыс күшінің анық шығуы;

– сөздердің дұрыс шығуын қалыптастыру;

– сөздер барысында демнің дұрыс шығуы;

– байланыстырып сөйлеуінің дамуы;

– сөз байлығын дамыту;

– ойлаудың, зейіннің және байқаушылықтың дамуы.

Сөздердің дұрыс шығуын қалыптастырады: сөздердің дұрыс, әрі анық шығаруға байланысты логопед баяу әрі ақырын бір демде сөз айтады. Ал балалар айтылған сөзі дауыстап, қатты ұзақ демде қайталауы керек.

Дифференциалдық кезеңде: логопед бір баланың көзін орамалмен байлайды да, басқа ойыншылардың біреуіне келіп «Дауыста, атыңды айтам» дейді. Ал ойыншы өз атының бірінші немесе екінші буынын айтуы керек (мысалы: «да», Айдана, Дана, Айдар болуы мүмкін...). Егер, ойыншының атын дұрыс тапса, олар орнын ауыстырады.

«Бір үйде нешеуміз?» ойыны

Ойын барысы: фонетикалық-фонематикалық тіл кемістігін түзету, сонымен қатар балаларды әр саусақтарын жұма отырып, санамаққа дайындау.

Бір үйде нешеуміз?
Кел санайық екеуміз:
Бас бармағым-әкем,
Балаң үйрек-апам,
Шылдыр шүмек-мен,
Титтей бөбек-сен.
Бір үйде нешеуміз?
Бір үйде бесеуміз.

Мақсаты:

– қолдың ұсақ моторикасын дамыту;

– дауыс күшінің анық шығуы;

– сөздік қорын молайту;

– сөздердің дұрыс шығуын қалыптастыру;

– ауыз екі тілін түсіну;

– сөздер барысында демнің дұрыс шығуы;

– сөздердің байланысының дамуы;

– ойдың дамуы.

Қолдың ұсақ моторикасын дамыту: логопедпен санамақ барысында оқушылар сөйлей отырып, саусақтарымен бір-бірден санайды.

«Жануарлар қалай дыбыстайды?» ойыны

Ойын барысы: Балалар өздерінің арасында жануарлардың рөлін бөліп алады. Логопед бір жануардың атын айтқанда бала жануар рөлінде ойнауы керек. Мысалы:

Жылқы - кісінейді, шұрқырайды;

Сиыр - мөңірейді, өкіреді, азынайды;

Қой - маңырайды;

Ешкі - мекіренеді;

Түйе - боздайды;

Ит - үреді, ырылдайды, арсылдайды, үілдейді, қыңсылайды;

Мысық - мияулайды;

Тышқан - шиқылдайды;

Әтеш - шақырады;

Бұлбұл - сайрайды;

Қарға - қарқылдайды;

Шыбын - ызыңдайды;

Шегіртке - тызылдайды.

Жылан - ысылдайды, суылдайды;

Бақа - бақылдайды;

Аю - ақырады;

Қасқыр - ұлиды;

Құндыз - сыңсиды;

Арыстан - гүрілдейді, ақырады;

Жолбарыс - күркілдейді, бұрқанады.

Мақсаты:

– Сөздік қорын молайту;

– есту қабілетінің дамуы;

– дауыс күшінің анық шығуы;

– сөздердің дұрыс шығуын қалыптастыру;

– ауыз екі тілін түсіну;

– бір демде 3-4 сөзді айтуға үйрету;

– сөздер барысында демнің дұрыс шығуы;

– фразалық сөздерді құру;

– сөз байланысының дамуы;

– ойлаудың дамуы.

Ойын барысы: Балаларға әртүрлі ойыншықтар беріледі. Логопед балаларға дыбыстауында «ш» дыбысы кездесетін жануарларды бір бөлек, ал «с» дыбысы шығатын жануарларды бір бөлек жинастыруын сұрайды. Мысалы: «ш» тышқан шиқылдайды, «с» құндыз сыңсиды т.с.с. Сөздердің әріптік талдануы: логопед кезкелген жануардың атын айтады немесе суретін көрсетеді. Ал балалар болса сол суреттегі жануардың атының неше әріптен тұрған санын санап, сол санды атайды немесе көрсетеді.

Жоғарыда аталған ойындар негізінен мектепке дейінгі және мектеп жасындағы фонетикалық-фонематикалық тіл кемістігі бар балаларға арналады. Ойындар балалардың

сөйлеу тілін, байланыстырып сөйлеуін, фонематикалық есту қабілетін дамытып қана қоймай, сөздердің дұрыс шығуын қалыптастырады (сөздердің дұрыс әрі анық шығаруға байланысты, логопед баяу, әрі ақырын бір демде сөзді айтады, ал балалар айтылған сөзді дауыстап, қатты ұзақ демде қайталауы керек). Сонымен қатар бұл ойындар логопедтің сабақтарында, сабақтан тыс уақытта қолдануға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Подкохо, Ю. А. Дидактическая игра как средство эффективной коррекции речевых нарушений детей в начальной школе / Ю. А. Подкохо. – Текст : непосредственный, электронный // Образование и воспитание. - 2017. - №3 (13). – С. 33-36. – URL: https://moluch.ru/th/4/archive/61/2395/
2. «Мен оқимын, ойлаймын, ойнаймын». Р.Б. Нуртазина, Астана 2006ж
3. Богатырева А. В. Использование дидактических игр при подготовке к обучению грамоте детей дошкольного возраста // Вопросы дошкольной педагогики. – 2016. —№2. – С. 55-58. – URL

Алпысбаева Нургуль Саркытбековна,
педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы,
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан
e-mail: nurka.tk@mail.ru

Таженова Амина,
Дқ-111 топ студенті,
«Дефектология» мамандығы,
Талдықорған қ., Қазақстан

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ ТАЛАБЫ - ЛАТЫН ӘЛІПБИІНЕ КӨШУ

Аңдатпа: Мақалада қазақ жазуының тарихындағы латын әрпіне көшу мәселесінің алатын орны, уақыт талабына сай оның қажеттілігі баяндалған. Қазақ жазуының қалыптасу тарихы, бүгінгі заман талабына сай латын әрпіне көшу мәселесінің маңыздылығы, Қазақстандағы латын әліпбиіне көшу мәселесі туралы зиялы қауымның ой-пікірлері талданып, сараланған. Латын әліпбиінің шығу тарихы, тиімді жолдары, латын әліпбиін дамытудағы проблемалар қарастырылған. Латын әліпбиіне көшу - қазақ тілінің халықаралық дәрежеге шығуына жол ашатындығы, өзіндік ерекшеліктері туралы әртүрлі мәліметтер берілген.

Кілттік сөздер: қазақ жазуы, зиялы қауым, латын әліпбиі, халықаралық дәреже, тәсілдері.

Аннотация: В статье раскрывается проблема перехода на латиницу в истории казахской письменности, ее необходимость в соответствии с требованиями времени. Рассмотрены и анализированы мнение ученых об истории становления казахской письменности, значении современного латинского алфавита, перехода к латинскому алфавиту в Казахстане. Рассмотрена история возникновения латинского алфавита, эффективные пути, проблемы в развитии латинского алфавита. Переход на латинский алфавит - это путь к интернационализации казахского языка, предусмотрены различные особенности латинского алфавита.

Ключевые слова: казахская письменность, интеллигенция, латинский алфавит, международный уровень, способы.

Annotation: The article reveals the problem of transition to the Latin alphabet in the history of Kazakh writing, its necessity in accordance with the requirements of the time. The article considers and analyzes the opinion of scientists about the history of the Kazakh writing, the meaning of the modern Latin alphabet, the transition to the Latin alphabet in Kazakhstan. The history of the Latin alphabet, effective ways of the Latin alphabet, problems in the development of the Latin alphabet are considered. Transition to the Latin alphabet is a way to internationalization of the Kazakh language, various features of the Latin alphabet are provided.

Keywords: Kazakh literature, the intelligentsia, the Latin alphabet, the international level, ways.

Осыдан бес мың жыл бұрын әріп пен жазу адамзат баласының өмірінің ажырамас бір бөлігі болып қана қоймай, оның тыныс-тіршілігі мен өмір сүру механизміне айналған. Елбасы өзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында ұлт мүддесіне, болашақ ұрпақ игілігіне қажетті бірқатар маңызды әрі мәнді мәселелерді айта келе, «Латын әліпбиіне көшудің терең логикасы бар», - деп баяндады. Бұл қазіргі заманғы технологиялық ортаның, коммуникацияның, сондай-ақ, XXI ғасырдағы ғылыми және білім беру процесінің ерекшеліктеріне байланысты. Шынында да латын әліпбиіне көшу мәселесі - өте орынды шешім. Кезінде ұлт ардақтысы Ахмет Байтұрсынұлы да латын әліпбиіне көшу мәселесін көтеріп, әлемге осы әліпби арқылы танылуға болатынын дәлелдеген.

Бүгінгі таңда кеңінен талқыланып жатқан мәселелердің бірі - қазақ тілін кириллицадан латын әліпбиіне көшіру болып отыр. Қоғамда әліпбиді ауыстыруға байланысты түрлі пікірлер айтылуда. Біреулер латын әліпбиінің оңтайлы тұстарын алға тартса, енді басқалары бұл істе асығыстық жасамауды жөн көреді. Мұндай пікірлердің орын алуы да заңды. Себебі, бұл мәселе - ұлт мәселесі. Қазақ халқының тарихында қазақ әліпбиі бірнеше сатыдан өтті. Бірнеше ғасыр бойы қазақ халқы араб графикасына негізделген әліпби жүйесін пайдаланып келгені белгілі. 1929-1942 жылдар аралығында латын графикасына негізделген әліпбиді жазу жүйесіне енгізіп, 1940 жылдан бері қарай кирилл әліпбиін қолданып келеді.

Қоғамның бірінші бөлігі заман талабына сай болғылары келетінін алға тартып, латын әліпбиін үйрену еш қиындық тудырмайтынын тілге тиек етеді. Себебі, күнделікті өмірде латын әліпбиін жиі қолданылып келеді. Латын әліпбиіне көшудің, әлбетте, кейбір қиындықтары болады. Дегенмен, қиындықсыз өтетін реформа жоқ.

Мәселенің маңыздылығы ондай қиындықтарды еңсеруді қажет етеді. Еліміз үшін де, ұлтымыз үшін де тиімді боларлық мәселенің шешілуіне байланысты қоғамда әртүрлі пікірлер қалыптасуда және сол ойлардың көпшілігі жаңа әліпбиді таңдауды қолдайды. Латын әліпбиі біздің тәуелсіз ел ретіндегі өзіндік еркін таңдауымыз. Бұл таңдау тіліміздің төл табиғатын сақтау, түркілік тұтастыққа жету, әлемдік ақпарат кеңістігіне ену үшін жасалған маңызды қадам болып табылады.

1929 жылғы 7 тамызда КСРО Орталық Атқару Комитеті мен КСРО Халық Комиссарлары Кеңесінің Президиумы латындандырылған жаңа әліпби - «Біртұтас түркі алфавитін» енгізу туралы қаулы қабылдады. Латын әліпбиінің негізінде жасалған жазу үлгісі 1929 жылдан 1940 жылға дейін қолданылып, кейін кириллицаға ауысты. 1940 жылғы 13 қарашада «Қазақ жазуын латындандырылған әліпбиден орыс графикасы негізіндегі жаңа әліпбиге көшіру туралы» заң қабылданды. Сондай-ақ, Елбасымыз өзінің 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Мемлекет өз тарапынан мемлекеттік тілдің позициясын нығайту үшін көп жұмыс атқарып келеді. Қазақ тілін кеңінен қолдану жөніндегі кешенді шараларды жүзеге асыруды жалғастыру керек» - деген.

Қазақ жазуының тарихымен тереңінен таныса отырып, бүгінгі заман талабына сай латын әрпіне көшу мәселесінің маңыздылығын терең зерттеп білу, сол реформаға өз ой пікірімізді қосу қажет.

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың 2017 жылы 12 сәуірде «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында: «Біріншіден, қазақ тілін біртіндеп латын әліпбиіне көшіру жұмыстарын бастауымыз керек. Біз бұл мәселеге неғұрлым дәйектілік қажеттігін терең түсініп, байыппен қарап келеміз және оған кірісуге Тәуелсіздік алғаннан бері мұқият дайындалдық» - деп айтқан болатын [Назарбаев Н.Ә., 2017 ж.].

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясында да «2025 жылдан бастап латын әліпбиіне көшуге кірісуіміз керек» - деп мәлімдеген. Біз бұл - дұрыс қадам әрі еліміз үшін үдемелі ілгерілеушіліктің қадамы деп ойлаймыз. Себебі, мектеп қабырғасында білім алушылар ағылшын тілін оқып, латын әріптерін онсыз да үйреніп жатыр. Сондықтан да Елбасымыздың бұл бастамасы ел ертеңі үшін болашаққа батыл қадам жасап, елімізді төрткүл дүниеге танытып келе жатқан, ұлт тірегі ана тіліміздің болашағы үшін жасалған ғылыми мәнді шара деп білеміз.

Елбасы: «Біз 2025 жылдан бастап әліпбиімізді латын қарпіне, латын әліпбиіне көшіруге кірісуіміз керек. Бұл - ұлт болып шешуге тиіс принципті мәселе. Бір кезде тарих бедерінде біз мұндай қадамды жасағанбыз. Балаларымыздың болашағы үшін осындай шешім қабылдауға тиіспіз және бұл әлеммен бірлесе түсуімізге, балаларымыздың ағылшын тілі мен интернет тілін жетік игеруіне, ең бастысы - қазақ тілін жаңғыртуға жағдай туғызады» - деп латын әліпбиіне көшудің қажеттілігін айтты.

Тілдері ұқсас, діні бір, түп негізі ортақ түркі тектес елдер осы күнге дейін әртүрлі әліпбимен жазып келеді, латын әліпбиін пайдаланатын түркі тілдес мемлекеттердің жазуы да бірізге түсірілмей келеді, барлығына ортақ әліпби құрастыру (жазу) түркі мемлекеттерінің тарихи, рухани, мәдени байланыстарының нығаюына, ынтымақтастыққа, өзара интеграцияға алып келер еді деген ойдамыз.

Қандай да істің бастамасында қиындық болатыны белгілі, бірақ әліпби мәселесінде ондай қорқыныш болмауы тиіс. Себебі бұл бір-екі жылда емес, Тәуелсіздік алған жылдардан бастап сөз болып келе жатыр және Елбасы атап көрсеткендей, оқушылар ағылшын тілін оқу арқылы латын әріптерін меңгерген, ғалымдардың, барша қоғам өкілдерінің көмегімен қазақ әліпбиінің жаңа нұсқасы қабылдануы керек, жаңа әліпби үйрететін мамандар, оқулықтар дайындалып, бір-екі жылда әдістемелік жұмыстар жүргізіледі. Яғни жаңа әліпбиге көшу бірнеше кезең арқылы жүзеге асатын болады. Ең бастысы, жаңа әліпби төл дыбыстарымыздағы ерекшеліктердің сипатын нақты көрсете алатындай, қазір қолданылып жүрген басы артық әріптерден құтылатындай, орфографиялық заңдылығымыздың табиғатына сай келетіндей болуы керек. Бізден бұрын латын жазуына көшкен түркі халықтарының қателігі бізге сабақ болып, сол қателіктерді қайталамау үшін жаңа қабылдайтын әліпбиіміздің ғылымилығына баса назар аударғанымыз жөн.

Латын әліпбиіне көшу - жай әліпбиді ауыстыра салу емес, ол біз үшін өркениетті шешім болмақ. Бұл біздің ашық әлемнің бір бөлігі болуға талпынуымызды, алға жылжығымыз келетінін растайды және осыған дейін Қазақстандағы білім беру жүйесін жетілдіру туралы идеялармен байланысты болып тұр.

Біз 2025 жылдан бастап әліпбиімізді латын қарпіне, латын әліпбиіне көшіруге кірісуіміз керек. Бұл - ұлт болып шешуге тиіс принципті мәселе. Бір кезде тарих бедерінде біз мұндай қадамды жасағанбыз. Балаларымыздың болашағы үшін осындай шешім қабылдауға тиіспіз және бұл әлеммен бірлесе түсуімізге, балаларымыздың ағылшын тілі мен интернет тілін жетік игеруіне, ең бастысы - қазақ тілін жаңғыртуға жағдай туғызады» - деп латын әліпбиіне көшудің қажеттілігін атап өтті. Біздің қазіргі кирилл әліпбиіндегі қазақ тіліміз - Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі, сонымен қатар Ресей, Өзбекстан, Қытай, Моңғолия және т.б.

елдерде тұратын қазақтардың ана тілі. Қазақ тілі түркі тілдерінің қыпшақ тобына, соның ішінде қарақалпақ, ноғай, қарашай тілдерімен бірге қыпшақ-ноғай тармағына жатады. Сонымен қатар қырғыз, татар, башқұрт, қарашай-балқар, қырым, құмық, татар тілдеріне жақын. Қазақ жазуы бірнеше рет өзгеріске ұшырады. Жазу тарихында қазақ тілінің әліпби жүйесі бірнеше тарихи кезеңдерді басынан өткізіп, ұлттық әліпби деңгейіне жеткен. 1929 жылға дейін Қазақстанда араб жазуы пайдаланылғаны белгілі. XX ғасырдың басында Ахмет Байтұрсынұлы ұсынысымен қазақ фонетикасының ерекшеліктері ескеріліп жасалған, араб графикасына негізделген «төте жазу» пайдаланылған. 1929-1940 жылдар аралығында латын графикасына негізделген әліпбиді жазу жүйесіне енгізіп, 1940 жылдан бастап кирилл графикасы әліпбиі қолданылып келеді. Мысалы, айта кетсек, Қазақ тілі үшін әр кезеңдерде және әр аймақтарда келесі жүйелер Қазақстан Республикасында - кирилл жазуы негізінде, ресми түрде Қазақстанның бүкіл жерінде және Моңғолияның Баян-Өлгей аймағында пайдаланылған. Тағы да көршілес Қырғызстан, Ресей, Түрікменстан және Өзбекстан елдерін бірыңғай мекендеген қазақ жұрты пайдаланады, сонымен бірге басқа ыдыраған КСРО республикаларында да пайдаланылады [Күдеринова Қ.Б., 2013, 347 б.].

Түркия, Германия, АҚШ, т.б. батыс елдерінде қазақ диаспорасы әртүрлі қалыпты емес латын жазуын пайдаланады. Осылайша, қазақ тілінің әліпбиін өзгерту тарихы негізінен нақты саяси себептермен айқындалып келді. Латынға Түркия 1928 жылы көшсе, Өзбекстан, Әзірбайжан КСРО ыдырағаннан кейін ауысты. Сол елдердің тәжірибесіне қарасақ, мысалы, ӨзбекстандА 1928 жылға дейін өзбек тілі араб әліпбиін қолданылды. 1928-1940 жылдар аралағында жазулары латын әліпбиі негізінде болған. 1940-1992 жж. кириллица қолданылып. 1993 жылы өзбек тілі қайта латын тіліне көшіп, қазіргі кезге дейін қолданып келеді. Өзбек латын тілінің ерекшелігі - арнайы символдар мен диакритикалық белгілердің жоқтығы (тек апострофтар бар). Классикалық латын кириллицамен салыстырғанда 7 әріпке кем, сондықтан арнайы белгілер мен символдардың жоқ болу есебінен кейбір әріптерді екі еселеуге тура келеді. Нәтижесінде апострофпен қосқанда 29 әріптен тұратын өзбек латын әліпбиі құрылған. Сол сияқты Әзірбайжанда 1925 жылдарға дейін ресми әліпби рөлін араб тілі атқарды. 1926-1939 жылдары латын әліпбиін қолданса, 1940-2001 жылдары кириллица, одан кейін 2001 жылы қайта латын әліпбиіне көшті. Еліміздің латын әліпбиіне көшу ұлтымыз үшін жасалған маңызды қадамдардың бірі. Ұлы Дала елінің тарихына көз жүгіртсек, бірінші тұғыры байлық - жер, екіншісі - тіл, үшіншісі - мемлекет және оның тарихы болуы керектігі айқындалады. Ағартушы-педагог ғалым Ахмет Байтұрсынұлы айтып кеткендей, «Ұлттың сақталуына да, жоғалуына да себеп болатын нәрсенің ең қуаттысы - тілі» деген. Алаш қайраткерлері де латын әліпбиін жазу-сызуда қолданды. Бұл бізге таңсық дүние емес. Латын әліпбиі әлемде кеңінен қолданылады. Латын әліпбиі б.з.б. VII ғасырда Римде грек және этрус әліпбиінің тармағы ретінде пайда болып, б.з. I ғасырда қалыптасқан. Орта ғасырда латын әліпбиі Еуропаға тарады. Африка, Америка және Азия халықтары пайдаланды. Қазіргі латын әліпбиінде 25 әріп бар. Дауысты дыбыстар е әрпі созылыңқы және қысқа айтылуына байланысты мысалы: Liber - тәуелсіз, Liber – кітап сөздердің мағыналары өзгереді. Түркияның ғалымы Әбдіуақап Қара өзінің «Латын әліпби қазақ тілін еркіндікке шығарады» атты мақаласында Түркия халқы латынға 1928 жылы өткенімен онда бар-жоғы 29 әріп бар. Олардан бірқатар дауыстылар ескерілмегенін бүгінгі ғалымдар айтып отыр. Негізі түркі тілдерін 34 таңбамен белгілеуге болады. Бүгін түрік латын әліпбиінде 5 әріп кем болып отырғанын айтады. Тіл ғалымдары, солардың ішінде ең ұтымды алфавиттің Қазақстан қолданған кирилл әліпбиі екенін айтуда. Мәселен, түрік ғалымы Хатиже Ширин Үсер қазақ-кирилл әліпбиі өзге түркі-кирилл алфавитіне қарағанда, таңбаның графикалық және фонетикалық тұрғыдан бірбірімен байланысты болуы және бір дыбысқа бірден көп таңба берудің болмауына байланысты мұқият дайындалғанын айтады. Бұл тұрғыда қазақ-кирилл әліпбиін дайындаған тіл ғалымы С.А. Аманжоловтың рөлінің зор екендігін атап өтеді. Бүгінгі күнге дейін Тіл саласының білікті мамандары латын қарпіне негізделген қазақ әліпбиінің жобаларын жасауда қызу талқылауда ойларын да айтып бөлісті. Айта кетсек, солардың бірі - филология ғылымдарының докторы, профессор Әлімхан Жүнісбектің пікірі: «Латын әліпбиіне көшудің қиыншылығы қазіргі біздің қолданып жүрген әліпбиіміз қазақтың төл әліпбиі емес, орыс тілімен араласып кеткені, бізге өзге тілден енген дыбыстар араласып кетсе онда кедергілер туындайтынын, латын әліпбиіне төл дыбыстарымызды баптап, соның аясында көшуін және қазақ жазуына тек әліпби ауыстыру ғана емес, түбегейлі реформа керек екенін, ол реформа үш мәселені дыбыс, әліпби және емле ережені бірдей қамтиды» - деп айтты. Әрине, ұлт үшін маңызды өзекті мәселелердің оңды шешілуіне қосып отырған кәсіби білікті мамандардың пікірлері ескеріліп, латын қарпіндегі қазақ әліпбиінің жасалу жолдарына қатысты өрбісе және басқа жоғарыда аталған елдердің тәжірибесіне қарап салыстыра отырып жасалса құба-құп болар еді. Қазіргі уақытта ұялы телефондарда жарнамалар, хабарламалар латын әліпбиімен жазылуда. Сонымен қатар, интернет желісінде де латын әліпбиіне аудара-

тын транскрипция орнатылған, бірақ орыс графикасында ғана жасалған, болашақта қазақ графикасында жасалады деген ойдамыз. Латын әліпбиіне көшуде осындай бастапқы жұмыстар атқарылып отыр. Латын әліпбиіне көшу - ұлтымыздың санасын бұғаудан босатады, түркі және жаһандық әлемімен ықпалдасуға, қазақ халқы ертеден қолданған әліпбиімізге қайта оралып, ұлттық санамыздың қайта жаңғыруына жол ашады.

Жазу - адамзат ақыл-ойының үлкен жетістігі. Кез-келген халықтың тарихы жазба тілмен тікелей байланысты қалыптасып, барлық рухани және материалдық құндылықтар деңгейі жазба мәдениетінен көрінетіндіктен жазу тарихы жалпы адамзат тарихының бір саласы ретінде қарастырылады.

Әлемдегі бүкіл халықтар секілді қазақ халқы да өзінің тарихи өрлеуі барысында саяси, қоғамдық әлеуметтік жағдайларға байланысты әр түрлі жазу үлгілерін қолданған.

Қазақ мәдениеті тарихында алфавит, емле мәселесінің өз орны бар. Өйткені жазу - мәдениеттің ажырамас бір бөлшегі. Жалпы жазу - әрбір халықтың рухани, мәдени өсуін, даму деңгейін көрсететін әлеуметтік мәні зор құбылыс, адамның рухани байлығының үлкен жетісітігі. Жазусыз мәдениет те, әдебиет те, ғылым да дамымас еді. Оның адамзат өміріндегі маңызын көптеген ғалымдар өз еңбектерінде атап айтқан [Әзімбай Ғ., http://qazaqtimes.com/article/ 8505].

ХХ ғасыр басында тікелей оқу-ағарту ісімен немесе әдебиетпен айналысқандарды ғана емес, бүкіл қазақ қоғамын алаңдатқан үлкен проблема болды. Қазақ халқы өзге түркі халықтары сияқты 4-5 ғасыр бойы араб жазуын пайдаланды. Көпшілікке мәлім, қазақ жазуын (араб графикасы негізіндегі) басқа графикаға көшіру мәселесі XIX ғасырдың II жартысынан бастап көтерілген болатын. Сол уақыттағы баспасөз беттерінде араб жазуының кемшілік жақтарын, оның түркі тілдеріне жарамсыздығын айтып сынаған мақалалар көптеп кездеседі. Кей мақаланың авторлары араб жазуының қазақ тілінің дыбыстық жүйесін толық бере алмайтындығын, бас әріптердің, тыныс белгілерінің жоқтығы оқуда қиындық туғызатынын көрсете келіп, қазақ жазуын жетілдіру керек не басқа алфавиткекөшу керек деген пікір айтады. Қазақ оқығандары, оның ішінде Ы. Алтынсарин тәрізді ағартушылар, қазақтың ұлттық жазба әдеби тілін қалыптастыру үшін оның дыбыстық жүйесін дұрыс бере алатын жаңа алфавит қабылдауды, не осы жазуды біраз жетілдіруді күн тәртібіне қоя бастады. Міне, осы пікір ағымын өз мақсаттарына шеберлікпен пайдаланған Н.И. Ильминский бастаған миссионерлер араб жазуының кемшіліктерін сынай отырып, қазақ жазуын бірден орыс графикасына көшіру идеясын қызу уағыздады.

Араб жазуын жетілдіру не басқа графикамен алмастыру мәселесі XIX ғасырдың екінші жартысында көтерілгенімен, бірақ өз шешімін таба алмай аяқталды. Бұған нендей себеп болғанын шығыстанушы Н. Яковлев былай деп көрсеттІ: «Орыс графикасы миссионерлер мектебі арқылы таратылғандықтан кейбір халықтардың ұлттық сезіміне жағымсыз әсер етті. Бұл орыстандыру және зорлықпен ұлттық ерекшеліктерді жою үшін істелінген іс деп есептелінді».

ХХ ғасыр басында туған шытырман заманның түрлі қоғамдық-саяси оқиғаларына қазақтың көзі ашық ұлтжанды зиялы тобының өкілдері бейтарап қарап отыра алмады. Олар қоғамдық дамудың алғы шарттарының бірі – халыққа білім беру деп танып, қалың бұқараның сауатын тез ашу үшін оқыту жүйесіне реформа жасаудан бастау керектігін қазақ зиялылары жақсы түсінді. Мектептер мен медреселерде діни сабақтармен қоса әр түрлі ғылым салаларынан алғашқы мәліметтер беріліп отырды. Жаңа әдіспен оқытудың пайдалы екендігін түсінген Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатов, Исен Бейсен баласы т.б. халықты ана тілінде тез сауаттандыру үшін төте жазумен жазылған жаңа оқу құралдарын құрастырып, жаңа әдіспен оқытуға арналған әліппе, емле ережелерін құрастырды.

Ахмет Байтұрсынұлы қазақ даласында жәдид бастамасын батыл қолдай отырып, қазақ алфавитін түрленген жаңа жүйеге келтіруге, ежелеусіз оқу мен төте оқуды қалыптастыруға жол Ашты. Бұрынғы әліппе бойынша, ескі араб әрпімен (хадимше) түсініксіз сөздерді жаттаудың орнына, тура өз тілімізде оқып-жазатын жаңа әдіс ұлт мәдениетінің тарихында орасан зор маңызды оқиға болды. Ахмет Байтұрсынұлы ХХ ғасырдың бас кезінде арабәліппесін қазақ тілінің дыбыстық жүйесіне сәйкестендіріп өзгерістер енгізді. Ол қазақ әліппесін жүйелеп, оқу құралдарын жасады, фонетика, грамматика саласын зерттеп, қазақ мәдениеті мен әдебиеті туралы зерттеулер жазды [Қазақ үні, 2017, 7 б.].

1990 жылдары қазақ жазуын латын графикасы негізіндегі алфавитке ауыстыру мәселесі көтерілді. Біраз түркі тілдес республикаларда (Әзірбайжан, Түркменстан, Өзбекстан) қайта құру кезеңі басталғанда латын графикасына ауысты. Сол республикалардың оң тәжірибелерін зерттеп, бізде де латын графикасына көшу мәселесін қарастырып жатқан ғалымдардың еңбектерін зерделеу қазіргі күн тәртібінің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады.

Қазір әлемдегі халықтың 80 пайызы латын графикасын игеріп, пайдалануда, әлемдегі ақпараттың 70 пайызы осы таңбамен таратылады. Латын әліпбиіне көшу бастамасы Қазақстанның рухани болмысы мен қоғамдық ой-сананы өзгертіп, оны жаңғыртуға зор үлес қосады. Жер бетінде латын әліпбиі барлық салада қолда-

нылып жатқаны байқалады. Математика, физика, химия формулалары, көптеген терминдер, мамандықтарға қатысты ғылыми әдебиеттер латын әліпбиімен байланысты екенін байқауға болады [Аяған Б., 2004, 238 б.].

Латын қарпіне көшу - әлемдік білім саласын игеру үшін жасалып жатқан оқу бағдарламасына сәйкес, бүкіл әлем қарым-қатынас жасайтын ағылшын тілін жастарымыздың тезірек игеруіне мүмкіндік береді. Әлемдік деңгейде қазақ жастарының биік белесте болуы үшін және әлем жастарымен тіл табыса алатын деңгейге жету үшін латын графикасына ауысымыз өте маңызды болып табылады. Бұл жерде негізгі мақсат - кез келген ақпаратты, ғаламдық өзгерісті балалар түпнұсқадан алып, оқи алатын болады.

Қазақ тілінің латын әліпбиіне көшуі тіліміздің әрі қарай жаңғыруына жақсы ықпал етері сөзсіз. Латын әліпбиін енгізу - еліміздің білімді жастарының қатарының көбеюіне, сол дарынды балаларымыздың әлем елдерінің жастарымен иық тірестіре отырып шыңдалуына қолдау болады және сол арқылы бар қазақтың басы біріктіріледі деген ойдамыз. Өйткені рухани жаңғырудың алғашқы да маңызды сатысы - туыстас түркі халықтары қолданатын латын әліпбиіне көшу.

ПАЙДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру / Егемен Қазақстан, 12 сәуір 2017 ж.
2. Күдеринова Қ.Б. Қазақ жазуының тарихы мен теориясы. - Алматы, 2013 ж. - 347б.
3. Әзімбай Ғали. http://qazaqtimes.com/article/8505.
4. Латын әліпбиі: рухани тәуелсіздік жолы / Қазақ үні, 11 сәуір 2017ж. - 7б.
5. Қазақстан. Ұлттық энцклопедия / Бас ред. Б. Аяған. – Алматы. 2004ж. - 238б.

УДК 086. Е 41

Елубаева Миршат Сайлаубековна,
к.п.н., и.о.профессор,
Таразский государственный педагогический университет,
E-mail: elubaeva.mirshat@mail.ru

ҰЛЫ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ ҰЛТ ТІЛІНІҢ ҰЛТ ӨМІРІНДЕГІ МӘНІ ЖАЙЛЫ ОЙ-ПІКІРЛЕРІ

Аннотация: тілге шешен, ойға көсем, дана, рухы асқақ қазақтың бүгінгі ұрпағы ана тілім – тәуелсіздігімнің тірегі, болашағым, мақтанышым деген биік сезімді мұрат етуі шарт. Осы тұрғыда тілдің ғасырдан-ғасырға, ұрпақтан-ұрпаққа мирас болып келе жатқан баға жетпес қазына екендігі айтылады. Сонымен қатар, өскелең ұрпаққа ананың ақ сүтімен бойға біткен тіліміздің қасиетін, ұлағатты айтылатын сөздің құдіретін меңгерту жайы сөз болады.

Тірек сөздер: ана тілі, ұлттық тіл, ұлттық рух, сөз байлығы, сөз мәйегі.

МЫСЛИ ВЕЛИКИХ ЛИЧНОСТЕЙ О ЗНАЧЕНИИ И РОЛИ НАЦИОНАЛЬНОГО ЯЗЫКА В ЖИЗНИ НАЦИИ

Аннотация: современное поколение должно поставить перед собой цель – возвеличение великого чувства гордости, опоры независимости, будущего родного языка меткого на слова, мудрого, духовно богатого казахского народа. С этой точки зрения в статье говорится о том, что язык является бесценным достоянием, передающийся из века в века, из поколения в поколение. Кроме того, речь идет об овладении подрастающим поколением могуществом языка, передающегося с молоком матери.

Ключевые слова: родной язык, национальный язык, национальный дух, богатство языка, суть слова.

THOUGHTS OF GREAT PEOPLE ABOUT THE VALUE OF THE NATIVE LANGUAGE IN THE LIFE OF THE NATION

Annotation: the modern generation should set the goal of exalting the great sense of pride, the support of independence, the future mother tongue of the wise, spiritually rich Kazakh people. The article describes the language as an invaluable asset, transmitted from century to century, from generation to generation. In addition, the problem of mastering by the younger generation the power of the language transmitted by mother's milk is considered.

Key words: native language, national language, national spirit, language richness, the essence of the word.

Руководствуясь призывами Главы государства Н.А. Назарбаева, что «Каждый честный гражданин должен осознавать, как усовершенствовать независимость, как будем процветать нашу страну и призывами от том, как «мы должны продолжать достойные традиции нашего народа, которые с древних времен особо почитали свободу духа», должен знать, что есть четыре ценности (язык, религия, менталитет и традиции), указывающие на нацию, и самая главная ценность – уважение языка.

Это священная борьба. В свое время в 1944 году великий деятель казахского народа Б. Момышулы, который проявил свое недовольство тому, что казахский язык не применяется в качестве государственного языка, направил письмо секретарю идеологии Центрального Комитета Компартии Казахстана. Конечно, его предложение не было осуществлено. Ведь это было время, когда национальный дух ослабел, народ был подданным другой страны, поэтому его предложение не могло быть осуществлено.

Укрепление ослабленного духа, превращение его в движущую силу общества – гражданский долг патриота своей страны. А дух реализуется непосредственно на фоне языка. В этом контексте видный деятель М. Шокай отмечал: «Основа национального духа – национальный язык».

Для народа самая великая, заветная цель – сохранение достигнутого веками суверенитета, дальнейшее развитие, процветание и укрепление независимого Казахстана.

Главным признаком независимости является его язык, национальная культура. Страна, не имеющая своего родного языка, национальной культуры, не может существовать как государство.

Китайский философ Конфуций говорил: «Если у меня появится возможность управлять стра-

ной, то я бы, в первую очередь, решил бы языковую проблему в этой стране, потому что если бы не было единства языка, не было единства мнения, и идеология не была бы правильной. В стране, где неправильно ведется идеология, не будет общего понимания и единства. Поэтому, прежде всего, важна языковая проблема, поддерживающая единство между людьми» [Беседы и суждения Конфуция, 1999].

Язык живет вместе с народом и развивается вместе с ним. Ведь родной язык каждой нации – его счастье, опора. В словах видного просветителя, известного в тюркском мире ученого А. Байтурсынова лежит глубокий смысл: «Народ, потерявший слово свое, потеряется и сам».

...Родной язык! В этих двух словах содержатся много глубоких понятий, содержательных, значительных мыслей! Если закономерностью является то, что без матери ребенок не приходит в жизнь, то и народ не может жить без родного языка. Будет трудно утверждать, что молодое поколение в будущем будет любить свою родину, землю, почитать родителей и оправдает их надежды, будет честно трудиться, если не будет почитать свой родной язык. Недаром об этом утверждал педагог-просветитель Ж. Аймауытов: «Если ребенок не будет воспитываться на своем родном языке, то он не сможет служить своей нации».

Все народы мира стремятся к независимости, стремятся сохранить свое национальное достоинство, культуру, родной язык. Поэтому любое государство особо защищает свои традиции, родной язык.

Вся прошедшая жизнь каждого народа, героические события, легенды, стихи, поэмы, созданные книги, названия явлений природы и общества, понятия и мысли о мироздании, чувства сохраняются на родном языке и передаются из поколения в поколение через родной язык. Казахский народ, несмотря на свой исторический кочевой образ жизни, смог передать нам все свое словесное богатство, кюи, дастаны и поэмы. Это для всех нас самое дорогое и богатое наследие.

Один из самых ярких личностей нашего народа М. Жумабаев утверждал: « ...Первым условием для нации является наличие языка. Ослабление языка нации указывает на вымирание нации. Не должно быть ничего дороже своего родного языка. На языке одной нации отражаются его тайны, история, быт, характер.

Казахский язык ярко и выразительно передает прекрасную казахскую степь, безветренную степную ночь, непобедимый, спокойный характер народа и его быт. Широка казахская степь, богат и его язык. В настоящее время среди тюркских языков нет богаче языка, чем казахский язык, чистого, богатого, выразительного языка» [Жумабаев М., 1993].

Язык – это ценное сокровище, отражающее мудрость, познание и вкус народа, его честность. Благодаря истории народа мы узнаем, что язык наш священный и величайший (рис.1).

Рис.1. Сущность понятие «Язык»

Великие личности нашего народа – Абай, Ибрай, Чохан, певцы-сказители Шалкииз, Шал и Бухар и другие, бии – Толе би, Казыбек би, Айтеке би и многие ораторы обладали красноречием – не они ли мастерски владели родным языком? И сейчас высоко ценятся высказывания о мироздании и языке нации таких видных деятелей, как А. Байтурсынов, М. Жумабаев, Ш. Кудайбердиев, Ж. Аймауытов, С. Муканов, М. Ауезов.

Педагог-поэт Музафар Алимбаев, утверждавший о том, что почитание родного языка и его культуры, красноречиво владеть им – большое искусство, в своей статье «О полусне и красноречии», опубликованной в газете «Учитель Казахстана» (27 июня, 1967), уделяет большое значение воспитанию молодого поколения в духе родного языка, уважению к родному языку [Алимбаев М., 1967]. В начале статьи автор приводит примеры из слов некоторых подростков, родителей и учителей, которые не умеют складно говорить, передавать свои мысли, и задает вопрос «Кто виноват?». Автор, который заключает, что «Знание начинается с колыбели» или «Учитель закаляет душу ребенка. Если воин не

умеет стрелять из орудия, воин не умеет стрелять из лука», то в этом, в первую очередь, виноваты родители, а затем учителя.

Ведь считалка, начинающаяся со слов «Один-один» или «Один – это нож, два – это точилка» и «Колыбельная песня» как «Дорогой мой, ребеночек, ложись ты в колыбелечку» являются истоком словесного искусства?! А наши занимательные загадки и скороговорки?! А волшебные сказки, разные легенды, народные дастаны, эпосы? Если мы будем прививать их в детях с малых лет, а в школьные годы сумеем заинтересовать и привить любовь к чтению, то дети наши будут чисто, грамотно и выразительно говорить на своем родном языке.

Проблема заключается в знаниях родителей. В своем желании. И как мы сами вначале выражаемся, сможем ли мы и говорить понятно и выразительно? На каком уровне наша языковая культура? Не засоряем ли язык? Привыкли ли объяснять детям значения незнакомых слов и понятий? Каждый родитель должен найти ответ на подобные вопросы».

Поэт в своей статье, проанализировав скудность, бедность языка родителей и учителей, которые не обращают внимание на манеру речи, чистоту языка, приходит к выводу, что «Бедность языка есть бедность мысли».

Бесспорно, что если с раннего детства не будем обращать внимание на манеру речи, на чистоту языка, значение слов, то все это, к сожалению, приведет к необратимым последствиям.

Автор статьи пишет: «Нужно обращать особое значение на чистоту языка, манеру речи ребенка, если он неправильно выговаривает слова, то не оскорбляя его, в вежливой форме исправлять его, и в будущем он не допустит подобных ошибок», и предлагает один из видов игры, обогащающий словарный запас ребенка, «несколько детей сидят отдельно, им дают какое-нибудь определенное слово, и дети, не показывая другим детям это слово, составляют слова из букв данного слова. Кто составил больше слов, тот и выигрывает. В этой игре никто не должен знать о составленных словах другого. Каждый человек может столкнуться со словами, которых он не знает или не понимает смысл. Если каждый вслух будет читать составленные слова, то другие постараются запомнить их и записать, то будет много пользы!

Например, возьмем слово «Салтанат». Из букв этого слова можно составить такие слова, как ат, тана, атан, санат, нала, аса, таса, ата, ана, салат». В этой статье М. Алимбаев, останавливаясь на одном виде игры, обогащающей богатство языка ребенка, описывает еще один метод, развивающий язык детей: «Один из методов, способный развивать язык ребенка – написание непонятных или впервые услышанных слов в алфавитном порядке в блокнот с их значениями. Например, сначала пишем непонятное слово (например, слово «тетива»). Затем находим в толковом словаре его значение (тетива – струна, соединяющая концы лука). Данный метод можно использовать при изучении любых языков». Рассуждая таким образом, он заключает: «Научить ребенка с детства родному языку – значит привить любовь к родному языку. Это наш главный долг».

Слово – одна из основ образования, культуры, искусства, воспитания. Уместное использование жемчужин словесной сокровищницы народа, ценностей языка имеет особое значение и в изучении других языков.

Поскольку в государственных организациях и органах местного самоуправления русский язык официально употребляется наравне с казахским языком, в эпоху глобализации, обучая молодое поколение качествам казахского языка как государственного языка, получение образования на русском языке, удовлетворяющего спрос казахского народа на науку и образование, мировую литературу и на английском языке, расширяющего их возможности, не мешает знать на высоком уровне свой родной язык.

Президент К. Токаев отмечает: «Для того, чтобы общаться с развитыми странами, важна роль изучения и овладения языками, нужно отдать предпочтение изучению английского языка» [Президент РК Токаев К.Ж. Абай и Казахстан в XXI веке. //Казахстанская правда, 9 января, 2020 г.]. Это веление времени.

Человечество живет в мире слова, умеет изучать и понимать масштабные сведения через слово. Поэтому развитие человека как личности напрямую связано с уровнем усвоения слов, знанием культуры и мастерства речи.

Действительно, велика роль родного языка и других выразительных словесных оборотов в становлении и развитии человека.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Беседы и суждения Конфуция. - СПб., 1999.
2. Жумабаев М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 1993.
3. Алимбаев М. О полусне и красноречии. // Учитель Казахстана, 1967 г., 27 июня.
4. Президент Республики Казахстан Токаев К.Ж. Абай и Казахстан в XXI веке. // Казахстанская правда, 9 января, 2020 г.

УДК 37.02
МРНТИ 14.25.09

Сейтенова Салима Сагиновна
к.п.н., ассоциированный профессор, заведующий кафедры,
кафедра «Педагогика, психологии и начальное обучение»,
Актюбинский региональный государственный университет им. К. Жубанова,
член–корреспондент Академии Педагогических Наук Казахстана,
e-mail: Seitenova_ss@mail.ru

Асан Нургуль Пірімжанкызы
Магистрант, Актюбинский региональный государственный университет
им. К. Жубанова

МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ПО КАЗАХСКОМУ ЯЗЫКУ

Seytenova Salima Saginovna
Ph.D., Associate Professor, head,
department «Pedagogy, psychology and primary education»,
Aktobe Regional State University K.Zhubanova,
Corresponding Member,
Academy of Pedagogical Science of Kazakhstan,
e-mail: Seitenova_ss @ mail.ru

Assan Nurgul' Pirimzharkyzy,
Master's degree student,
Aktobe regional state University named after K. Zhubanov

METHODS OF DEVELOPING FUNCTIONAL LITERACY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE KAZAKH LANGUAGE

Аннотация: В статье описаны пути и способы развития функциональной грамотности учащихся начальной школы на казахском языке. Понятие функциональной грамотности, метод, язык, общение. Функциональная грамотность – это система, в которой языковая личность обладает способностью свободно использовать различные виды диалогической деятельности (аудирование, говорение, чтение, письмо) в существующей системе возможностей свободного использования в соответствии с ее назначением. Практика была продемонстрирована в начальной школе посредством использования подхода, основанного на участии, ролевого метода, метод вопрос-ответ и индивидуально-ориентированного подхода для развития функциональной грамотности на казахском языке.

Ключевые слова: казахский язык, функциональная грамотность, развитие, способы, методы, языковая коммуникация, участие, языковая личность, социальная и общественная, аудирование, говорение, чтение, письмо.

Annotation: The article considers the ways and methods of developing the functional literacy of younger students in the Kazakh language. The article focused on defining the concepts of functional literacy, method, language communication, and attitude. Functional literacy is a formed system of opportunities for a language person to freely use the types of conversational activities (listening, pronunciation, reading, writing, communication) in a social environment, depending on their goal. In primary classes, in order to develop functional literacy in the Kazakh language, it is demonstrated effectiveness in practice by using the communicative method, the role-playing method of the game, the survey method, and the personality-oriented approach.

Keywords: Kazakh language, functional literacy, ways of development, methods, language communication, participation, language personality, social and public, listening, speaking, reading, writing, writing.

The problem of literacy in education, first, depends on the social situation of the population in a particular country, second, the economic development of the state, and third, the cultural situation in the country. The level of development of modern civilization requires finding ways to understand and maintain the concepts of education and literacy. In scientific works, it is noted that the

concept of literacy to a certain extent involves mastering the skills of reading, correct writing in accordance with the grammatical norms of the native language. The purpose of studying the subject "Kazakh language" in primary classes is the development of language competence of students, mastering the skills of communication through language means, the formation of written literacy and oral speech skills. Since a good command of the language in primary classes is a prerequisite for success in all subjects [Kazakh language. Educational program. Primary education. - Astana, 2015]. The main objectives of the training are: the development of language skills (pronunciation, listening, reading, writing), training in the purposeful use of various types of communication, the study of their own thoughts, independent thinking, based on oral and written texts. The content of the curriculum is also aimed at communication skills that provide fluency in various areas and conditions of communication, speech and mental activity of students [Kazakh language. Educational program. Primary education. - Astana, 2015, 7 p.]. Therefore, the development of key skills-listening, speaking, reading and writing, allowing students to use their knowledge and skills in life - is one of the main issues of modern primary education.

Functional literacy is a formed system of opportunities for a person to freely use the types of conversational activities (listening, pronunciation, reading, writing, communication) in accordance with its purpose in the social environment.

Let's look at some of the most effective ways to develop functional literacy in primary school:

1. Collaborative method;
2. Role-playing method;
3. Question-answer method;
4. The method of orientation to the individual.

Currently, the method of teaching any language is based on the communicative method (communicative). And the goal of the communicative method is to learn to speak.

In this direction, the scientist F. Sh. Orazbayeva stressed that the word has several properties that are used in language relations:

1. The word provides the release of the concept depicted in the human mind.

2. The word stands for the creation of other involved persons.

3. A word that explains the reality of life with a specific meaning contributes to the fact that human thought is transmitted to another.

4. The word serves as the basis for language communication between people.

The meaning of the word, expressing understanding, feeling, though, is the most necessary participial person for all who carry out language communication [Orazbayeva F.Sh., 2005, p. 29].

Language training is a very complex process. Therefore, all the work carried out in the training process should be carried out in stages, depending on each other, on the lightweight. At the Kazakh language lesson, students not only learn the language, but also acquire skills of Kazakh thinking, reveal their attitude to life, develop vocabulary, and speech culture. Based on pedagogical considerations, the opinion of methodologists, we proceed from the following principles of teaching the Kazakh language in primary school: the principle of integrity (complex), the principle of teaching reading, writing grammatical patterns, the principle of consciousness and activity, the principle of play and discussion, the principle of clarity, the principle of taking into account the individual characteristics of students.

In principle, a number of works related to the company's activities are being carried out. With a text for which language learners perform various tasks in the same way. For example, you can perform the following tasks using the text provided in the tutorial.

Task 1. Expressively read the text and compose a story that does not match the content of the text.

The result-the knowledge gained from the theory is fixed. The ability to report increases. Develops the ability to work with a dictionary. Working with the dictionary makes further work easier. Correct reading skills are formed.

Task 2. Please give your partner a few words in the text and ask them to compose a question from these words and answer them.

Task 3. If your neighbor's answer doesn't satisfy You, please fill yourself in. When presenting the text, did the neighbors admit any shortcomings, pay attention to this and correct it.

The result-the skills of building, setting, clear, clear in the meaning of the question are formed. He learns to speak correctly about what he is learning. Contributes to the formation of your own opinion.

Task 4. What other names can be placed in the text, consult with your partner and rename the text? What additional information can you insert into the text?

Result-seeks to fully understand the content of the text. Collects additional information. Learns with the opinion of neighbors.

While performing these tasks, actions such as reading, writing, speaking, listening, repeating, answering, etc. are used.

The ability to remember and write *grammatical patterns* is carried out through a system of language and communication exercises. For example, the following requirements apply to the train. Create phrases from these words. Make sentences with phrases. Make a phonetic analysis of school textbooks, notebooks, teachers, and Kazakh words.

Grammatical skills can be formed while performing such types of work. The principle of communicative learning is used in unity, continuity and develops the functional literacy of students.

*The principle of consciousness and activity*is determined by the active attendance of students in classes. In the process of learning, you cannot move forward in a hurry until the lesson is clear,

systematically brought through the basic rules, examples, and comparisons. The evaluation of the teacher affects the further correct educational activity, the activity of students. Games and discussions, dialogue with neighbors in the text, writing various stories on the topic: My family, my country, my favorite toys cause the student's activity in learning the Kazakh language. Students not only study the text but also perform several tasks on the text, and consciously remember the knowledge gained in the Kazakh language.

The principle of taking into account the individual characteristics of students plays a key role in language learning. The teacher must know the abilities of each student in the class, the attitude to the Kazakh language. A student who is not actively attending classes can be active during the game. Therefore, in the game, the teacher must attract not active students. They might feel free in the classroom. Students with developed creative abilities should often refer to essays, conversations on various topics.

Role-playing method. A. Baitursynov and M. Zhumabayev have used valuable comments on the use of didactic games in the method of teaching the Kazakh language. A. Baitursynov emphasizes the effectiveness of using games in raising children's literacy and in the formation of their orthopedic skills [pp. 118, 63-87] M. Zhumabayev considers the game as a means of covering children's play: "Children's imagination is especially pronounced in games, games are a work for a child [119, 94].

Didactic and story-based, role-playing games of a subject, interdisciplinary nature allows the student to Express himself, communicate with the opinion of his friends, improve correct speech, and demonstrate versatile knowledge. It must solve learning problems that form the communicative competence of students through role-playing, story-based games. The game reinforces the student's culture of communication in speech situations encountered in everyday life.

One of the most effective and easiest methods of language teaching is the question-and-answer method. This method is used starting from elementary school. In primary school, after learning new words related to the topic, we teach how to ask "what?" to things, and "who?" to a person or profession. Along with the names of items, we try to draw the attention of students to the number, color, and volume of the item, etc. by asking questions as "How many?", "How much?" and "What kind?".

Not only can a teacher make questions during the lessons. Students can ask some questions as well. By asking questions, each student can give a short story about his or her family.

As you move through each topic, you will train the student's language through simple questions and develop logical thinking in oral and written terms. Asking questions is important in order to make lesson simple and understandable. Only then shy children become more active in learning the language and learn without any fear.

First, we introduce new words. After writing a new word on the board, explaining the meaning and translation, we work with the training dictionary. The most important feature of the educational dictionary is its complexity. From many important and necessary dictionaries that exist, we must not forget that the student uses only one dictionary. By asking a question for new words, you can make a phrase, a sentence. If a student writes down and analyzes a phrase or sentence on the board, the effectiveness of the lesson increases. While introducing new words, students are constantly working on the educational dictionary, increasing the vocabulary and increasing interest in learning the language.

The personal-oriented teaching method takes into account the individual characteristics of the student in the process of training and education and creates favorable conditions for the implementation of educational tasks for each student. This training technology reflects the path of development of knowledge, skills, and competence, starting from the first step of the student.

The basic principles of a person-centered learning method should be followed:

- The principle of taking into account the individual characteristics of students. This involves training each child according to their abilities;

– Freedom to choose an individual educational trajectory (not lower than the required level);

– Learning productivity. Clearly indicates the results of the training that correspond to the periodic stages of training (lesson, quarter, academic year);

– Situational training. This position assumes a complex construction of negotiation actions in order to solve competence-oriented tasks.

The following requirements are applied to the choice of methods of teaching the Kazakh language using the personal-oriented method of teaching:

– Dialogic, polylogical;

– Presence of activity and creative character;

– Compliance with the student's personal development;

– Development of independent and creative activities of students;

– Organization of paired and group types of work.

This method is carried out in two ways: dividing the class into "strong-medium-weak" groups and differentiating the educational material by complexity; building their own trajectories in accordance with the individual abilities of students. The second way of implementing this technology requires the creation of special conditions for the organization of training: the ability to choose individual educational trajectories for each student

requires the selected educational material of different content and volume [Kurmanova N., Muhlis K., 2000, 114 p.].

In conclusion, the final result of teaching the state language in secondary schools is that they focus on students' ability to apply the knowledge gained is the key to their successful development. Positive results can be achieved only through the use of effective literacy techniques, starting with elementary school students and focusing on communicative, informative, and problem-solving competencies to meet the social demands of the current learning system.

REFERENCES

1. Kazakh language. Educational program. Primary education. - Astana, 2015.
2. OrazbayevaF. Sh., Language-communication: Theory and methodology. -Almaty, Republican publishing room of the Kazakh Academy of Education named after Y. Altynsarin, 2005.- p. 208
3. Artykova T.M., KistaubaevaZh.N.,Bisenova L.Z., SagirovaN.Zh. Grade 5. - Almaty: Atamura, 2005.
4. Rauandina A. K., Methods of Formation of Functional Literacy of Students in Teaching Kazakh Language. Autoabstract. 2010
5. Kurmanova N., Muhlis K., Text of the theory and methods of text analysis. Almaty, Abai Almaty State University, pages 2000-114p

ПСИХОЛОГИЯ ҒЫЛЫМЫ
ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ НАУКА
PSYCHOLOGICAL SCIENCE

УДК 13.00.02

Абишев Нурлан Акашевич,
д.п.н., профессор,
кафедра педагогики и психологии,
ЖГУ им.И. Жансугурова

Танабаев Омирзак Мергенбаевич,
магистр педагогических наук, старший преподаватель,
спортивный клуб,
кафедра физической культуры и спорта,
ЖГУ им. И. Жансугурова

АДАМНЫҢ РУХАНИ ЖАҢҒЫРУЫН ІСКЕ АСЫРЫЛУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа: Педагогикалық кадрлардың әлемдік білім беру кеңістігіне кіру бойынша ақылға қонымды кәсіби қызметі субъектілердің жеке басын дамыту бойынша ұстанымдарды, көзқарастарды өзгертуге бағытталған жеке формаларды, әдістерді енгізуге байланысты қоршаған әлеуметтік және білім беру әлемінің өзгерістеріне қызығушылықсыз мүмкін емес.

Кілт сөздер: қайта өрлеу, іске асыру , өзара түсіністік, даму, тұлға.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ДУХОВНОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА

Аннотация. Разумная профессиональная деятельность педагогических кадров по вхождению в мировое образовательное пространство невозможна без интереса к изменениям окружающего социального и образовательного мира, связанного с внедрением различных форм, методов направленных на изменение установок, взглядов по развитию личности субъектов.

Ключевые слова: возрождения, реализация, взаимопонимание, развития, личность.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS REALIZATION OF THE SPIRITUAL REBIRTH OF MAN

Abstract: The article discusses the use of non-traditional methods of game form in speech therapy lessons. Working with the use of non-traditional methods in the lessons of speech therapy radically changes the priorities of education, upbringing and formation of the formation of a modern personality. In achieving a sufficient level of General and mental development of the student, a special place is occupied by non-traditional methods.

Keywords: revival, realization, mutual understanding, development, personality

Духовный мир человека сложен и противоречив, динамичен и предельно хрупок, это вселенная, «...богатство человеческого в человеке, это определяет настоящую интеллегентность и воспитанность; это мысли, чувства и эмоции, переживания, оценки, мнения, знания, сужде-

ния, убеждения; осознание себя и своего места в мире; идеалы красоты, добра и зла, истины и лжи; понятия патриотизма, эгоизма; любовь к родителям, детям, близким;это взаимодействие таких его сторон, как нравственность, интеллект, воля, эмоции. Духовная деятельность Гершунский Б.С. и др. «...состоит из: целенаправленных действий, усилий человека, затрачивающего свои энергию, волю и чувства, ум и фантазию. Все эти усилия души направлены на то, чтобы материализовать человеческие чувства и разум, мышление и фантазию, познание и отношение к жизни, другим людям. Создавать его – высочайшее искусство, требующее мастерства, знаний и вдохновения. В качестве первого и, несомненно, наиболее ответственного, но, вместе с тем, и вполне реального шага на пути духовного взаимодействия и интеграции социумов могла бы стать целенаправленная работа по формированию единого мирового образовательного пространства, интеграции национальных образовательных систем на началах возможно более полной совместимости, международного консенсуса в признании универсальных образовательных идеалов и ценностей на всех ступенях обучения, воспитания и развития человека...» [Гершунский Б.С., с. 168].

Все формы общественного сознания, интерпретируя мнение профессора Гершунского Б.С., имеют ряд общих черт, как: духовная жизнь человечества развивается под воздействием исторической действительности, общественного бытия. Формы общественного сознания зависят от экономического строя, от базиса, и имеют относительную самостоятельность. Так, уровень развития системы образования за последнее время имеет тенденцию к подъему, но она еще не отвечает уровню развития образовательных потребностей населения. К примеру, от общего числа иностранных студентов обучающихся в вузах России 58% составляет казахстанская молодежь (данные 2016 г.), относительная самостоятельность форм общественного сознания объясняется непосредственным воздействием на духовную жизнь общества социально-педагогических противоречий, взаимным влиянием разных форм общественного сознания, ролью образовательных наследий, традиций, навыков и приемов, содержанием образования как специально отобранной и признанной обществом система элементов объективного опыта человечества, усвоение которой необходимо для успешной деятельности в определенной сфере, мыслительными процессами которые предшествуют осознанию исходной ситуации (условия, задачи), которые являются сознательными и целенаправленными, оперируют понятиями и образами и которые завершаются каким-либо результатом (переосмысление ситуации, нахождение решения, формирование суждения и т.д.).

Формы общественного сознания не только отражают реальность, но и оказывают на нее обратное воздействие. Общественное сознание **–** это сложная система, чувств, взглядов, идей, теорий, в которых отражаются общественное бытие. Общественное сознание и ее формы – наука, искусство, нравственность, политика, право, религия.

В современном интенсивно меняющемся мире, хотим мы этого или нет, неуклонно проявляются две диагностически связанные тенденции - интеграция и дифференциация. В результате этого возникают разного рода противоречия. Распадаются, например, [Л.И. Новикова, В.А. Караковский, А.В. Мудрик и др.] «...целостные образования, в то же время разрозненные явления, процессы интегрируются в целостные процессы, глобальные явления, различного рода системы. Тенденции эти, по мнению ученых, свойственны и педагогической действительности, «... в рамках и под воздействием которой формируется и развивается современный человек и как индивидуальность, и как определенный тип личности...» [Теория и практика воспитательных систем, с. 23]. Вместе с тем, поскольку люди как личности не одинаковы, каждый человек всегда являет собой совокупность или, как говорил профессор В.Н. Мясищев, «...ансамбль присущих только ему потребностей, склонностей, ценностных отношений, то естественно, что школа или класс не в равной степени психологически комфортны для удовлетворения личных запросов каждого. Это означает, что у разных учащихся будут разные отношения к одному и тому же соучащемуся, учителю. Разумеется, что различие в отношениях, проявляющееся, как правило, в поведении, не останется незамеченным, как правило, в поведении, не останется незамеченным тем, кто его вызвал и кому оно адресовано...» [Мясищев В.Н., с. 142].

Это показывает, по мнению профессора А.И. Кочетова, «...что прошло время поверхностных психологических и педагогических подходов или решений формирования и развития современного человека, как никогда важен сегодня глубокий научный анализ и синтез работы с людьми, глубинное понимание движущих сил поведения людей, причин их успехов и неудач...» [Кочетов А.И., с. 3-5].

Теория формирования личности [Л.И. Божович, А.В. Засимовский и др.] «... основывается на данных всего современного человекознания. Будущее всегда имеет корни в прошлом и преломляется через настоящее. Прошлое социального развития – эволюция человека и истории человечества, настоящее – наша современность – эпоха вхождения в мировую цивилизацию, а будущее общество, в котором достигнет расцвета духовный потенциал людей, устанавливается взаимопонимание, сотворчество, содружест-

во...» [Л.И. Божович]. В сложном современном мире непросто учесть и применить даже известные педагогические истины. Например, известно, что воспитание – целенаправленное изучение и формирование личности. Но одновременно происходит и ее осознанное или неосознанное саморазвитие. Как учесть при этом педагогу еще и условия непрерывно совершенствующегося мира, который неизбежно изменяет воспитателей и воспитуемых? И главное: каким образом социальный прогресс или его отрицательные издержки взять под педагогический контроль? Сегодня все осознают простую истину: социальный прогресс не всегда создает духовные ценности, его сопровождают еще и определенные негативные явления. Надо их видеть, нейтрализовать, устранять. От педагогического бюрократизма и педагогической безграмотности утверждает А.И. Кочетов, «... рождаются в наше время приспособленцы и карьеристы, неформалы и фанаты, портят жизнь обостренная ранняя сексуальность, половая распущенность несовершеннолетних, наркомания, алкоголизм, правонарушения и преступления...» [Кочетов А.И., 1997,с.5]. В этом плане следует отметить, мнение профессора А.М.Сидоркина, что «... отношение к другим людям и к самому себе у нормально развивающегося человека занимает стержневое положение в структуре его характера. Будет ли у него развито чувство долга и ответственности перед людьми, начиная от близких и кончая всем человечеством? Будет ли оно переживать их радости и гордости так же сильно, как свои? Желать им того же, чего постоянно желаете себе? – С этим всегда нерасторжимо связаны [А.М.Сидоркин и др.] «... не только главные особенности, которые составляют коммуникативное ядро личности, но и характер отношения к труду, к материальной среде, природе и т.д...» [Сидоркин А.М., с. 53].

Поэтому воспитывая в человеке [Г.М. Бресла, Л.П. Буева и др.] «...милосердие, потребность заботиться о других людях, интерес к индивидуальной неповторимости каждого, требовательность к себе, скромность и другие подобные им качества, мы формируем не только отношение человека к другим людям и к себе, но и закладываем в структуру его личности доминанту, которая будет сильнейшим образом влиять на его отношение и к другим сторонам окружающей действительности. Ныне уже явно недостаточно рассматривать и оценивать воспитание с привычной для нас точки зрения или его «эффективности», или его «общественной пользы», или «научности его теоретических оснований...». На первый план выдвигается иной критерий, иные требования: воспитание должно быть, прежде всего, гуманистическим. Новый критерий Р.Г. Гурова и др. «...не противоречит старым, не отменяет их. Он выступает единственно возможной современной формой их выражения: только гуманистическое воспитание может быть эффективным, лишь оно может принести обществу пользу; подлинно научные основания воспитательного процесса непременно сделают его гуманистическим...». Однако «... введение нового критерия нельзя считать просто иным, «в духе времени» словесным оформлением старых привычных позиций, не более чем данью моде. Напротив, надо понять, что жизнь выдвинула особый подход к воспитанию, что предложен особый угол на этом процесс, что в нем стали важны особые характеристики...» [Теория и практика воспитательных систем, 1993, с. 6].

С точки зрения философии разные системы воспитания обслуживают разные типы развития личности. Если направленность совершенствования личности, его уровень заданы запросами использования человека – перед нами функциональное развитие. В этом случае нужно, важно, достойно внимание в человеке лишь то, что может быть утилизировано (полезный, употребление с пользой) обществом в данный момент. Лишь то, что «полезно», должно присутствовать в человеке и, следовательно, становится целью воспитания (конкурентноспособность, прагматизм, сохранение национальной идентичности, культ знания...). Однако по мнению многих ученых такой тип развития личности в теории и практике обосновывается утилитарным подходом к человеку как к инструменту решения экономических, производственных, политических и тому подобных проблем. Таким было и советское воспитание ...

Научный подход к проблемам личности определен марксизмом. В тезисах о Фейербахе, К. Маркс выдвигает одно из важнейших методологических положений понимания сущности человека: «... сущность человека не есть абстракт, присущий отдельному индивиду. В своей действительности она есть совокупность всех общественных отношений...». И далее профессор Б.Т. Лихачев отмечает, «...это положение применительно к процессу формирования личности субъекта означает, что субъект не может формироваться, воспитываться как личность и индивидуальность в изоляции от общества, вне социально обусловленного удовлетворения человеческих потребностей, вне системы общественных отношений и коллектива. Общественные зависимости, отношения, общение, образующиеся в коллективной деятельности, являются питательной средой образования человеческого, общественного начала в человеке...». При общении человека с ценностями прошлого культура человеческого рода как бы переливается в духовный мир личности, способствуя ее интеллектуальному и нравственному развитию. В процессе внутренней жизни человек осмысливает сделанное и обдумывает

новые действия для осуществления своих целей. Успешные или неуспешные действия вновь дают пищу для раздумий, для их оценки. К духовной жизни, к жизни человеческой мысли относят, [Л.П. Буева и др.] как правило, «...знания, веру, чувства, потребности, способности, стремления, цели людей. Духовная жизнь человека невозможна также без окрашивающих внутренний мир личности переживаний: радости, оптимизма или уныния, веры или разочарования. Человеку свойственно стремление к самопознанию и самосовершенствованию...».

Деятельность культурно-исторического объекта, с другой стороны он же субъект учебно-познавательной деятельности в современных условиях в рамках принципа единства обучения и воспитания носит ярко выраженный характер взаимообусловленности процессов обучения и развития личности. Качество личности, по мнению А.И. Кочетова, это «...устойчивое образование в духовном мире человека, которое определяет образ его мыслей, образ жизни, характер отношений, стиль деятельности и культуру поведения...». И далее автор отмечает, что качество личности имеет три стороны: интеллектуально-нравственную (духовную), определяющую мотивацию; поведенческую, определяющую практические действия; эмоционально-оценочную (отношение к миру и себе). Отсюда качество личности – синтез мотива и способа поведения, единство сознания и поведения. Познание включает в себя интеллектуальные качества, поведение – нравственные, а их связь определяется эмоционально-волевыми качествами. Учитывая столь большое значение отношений для общей активности личности при построении ею своего повседневного бытия, столь заметную роль в характере ее жизнедеятельности, своевременно поставить вопрос: как же формировать в личности отношения, ансамбль которых давал бы высоконравственную, духовно богатую, глубоко творческую личность?

В трактовке термина «личностное качество» ученые [А.Т. Москаленко, В.Ф. Сержантов и др.] подчеркивают его следующие характерные черты: а) оно часть целого или элемент, относящегося к какой-либо подструктуре личности, отличается от других по своему внешнему выражению, сущности и ведущей функции. Отсюда, под элементом подструктуры личности можно понимать интегративное качество обозначающая основообразующие структуры личностных качеств обладающее направленностью, сущностной определенностью, способностью к саморазвитию и функционированию; б) устойчивое образование, с помощью которого выделяются в общественной жизни наиболее типичные черты поведения людей, выполняющих конкретную функцию в системе; в) показатель завершенности конкретных характеристик и четко выраженной функциональности; г) отражение устойчивого поведения – как результата проявления «Я» личности; д) характеристика двойственной природы личностного образования: оно само – «запись» влияния внешнего мира, отражение жизнедеятельности, но в нем же и проявляется, формируется, развивается; е) реагирующая функция во взаимоотношениях с миром...».

Вместе с тем, совокупность перечисленных признаков дает право рассматривать личностное качество как отражение и как характеристику «обратной связи» психической активности человека.

Однако реализация этого принципа в непрерывной педагогической практике, по мнению профессора А.К. Дусавицкого, остается серьезной проблемой, «...дело в том, что по продукту процессы обучения и воспитания не совпадают. Результатом обучения являются знания, способы деятельности, результат воспитания – личность, ее нравственность, сфера самосознания и поведения. Очевидно, что связь между ними не является непосредственной...» [Кочетов А.И., 1997]. Формирование нравственного человека, способного к активной творческой деятельности в условиях интеграции в образовательное пространство, по мнению В.В. Давыдова, есть «... целостная задача, объединяющая в один комплекс условия, формирующие человека, развивающие его мышление и способность к различным видам деятельности в сфере материального производства, организующие общение, обеспечивающее нравственное становление личности и ее полноценное эстетическое развитие. Это задача, безусловно, не из легких...». Все связано в человеке, и надо знать, какова структура его личности, по каким законам она формируется, откуда возникают отрицательные явления в психике, как их предупредить и преодолеть, обеспечить перевод воспитания в самовоспитание, изучить и развить дарования и способности. В многочисленных работах [А.К. Платонов и др.] о личности «...нередко путаются понятия, размываются границы в терминологии. Вот почему целесообразно уяснить себе, что человек – это мыслящее животное, достигшее высшей ступени развития в результате общественно-исторической деятельности и культуры. Личность – человек как субъект с системой присущих ему общих и конкретных свойств, качеств...».

Комментируя программную статью Н. Назарбаева» Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» (2017 **г.)** известный политик Н.Н. Нигматуллин отмечает, что казахстанцы должны избавиться от таких негативных черт, как рабская психология. Она присуща человеку, обращенному в собственность ближнего своего, состоящий в полной власти его. Рабское повиновение, безусловное. Раболепствовать, угождать во всем с рабской покорностью, пок-

лонничать. Раболепие рабская униженность, безусловное послушание и угода, низкое полонничество и угодливость из корыстных видов. О таком явлении говорит поэт, просветитель Абай, что немало людей, которые пытаются добиться милости сильных и знающих, раболепствуя и пресмыкаясь перед ними. Эти невежды способны продать отца и мать, родных и близких, веру и честь, если их благосклонно похлопают по плечу.

Природу названного явления автор попытался рассмотреть с детей младшего школьного возраста (от 7 до 11лет) – то есть с начала общественного бытия человека. Полно и четко, аргументировано построил теорию психического развития ребенка и дал развернутую характеристику структуры и содержания этого сложнейшего процесса профессор Д.Б. Эльконин, показав, что «… основой поэтапного психического развития человека является овладение индивидом исторически сложившимися способами родовой человеческой деятельности, он глубоко раскрыл и описал различные виды деятельности детей, в процессе осуществления которых происходит присвоение ими основ культуры и тем самым реализуется психическое развитие…».

Это субъект, вступающий в учебную деятельность. В этом качестве он, главным образом, отличается готовностью к ней и включенностью в нее. Готовность определяется уровнем анатомоморфологического и психического развития ребенка, сформированностью отношения к школе, учению, вхождения в мир новых отношений с окружающими людьми и вещами. Таким образом профессор Д.Б. Эльконин рассматривал возрастное развитие как «…общее изменение личности, формирование нового плана отражения действительности, изменение в деятельности и жизненной позиции, установление особых взаимоотношений с окружающими, формирование новых мотивов поведения и ценностных установок…».

Факторы общественного развития, определяющие ценности образования и его характеристику [П.П. Лямцев, И.П. Андреев и др.] включают в себя «…прежде всего общественное сознание (идеология, мораль, общественный идеал, духовные ценности общества и др.). Воплощением зрелости личности в усвоении ценностей общественного сознания является ее культура, усвоение и передача которой – основная задача образования. Изменение роли учащегося в учебно- воспитательном процессе, превращение его из объекта в субъект обучения и воспитания предполагает создание основ для самопознания, самообразования, самовоспитания, и прежде всего получение знаний о личности, ее становлении и развитии…».

Для усиления последней позиции, о роли самопознания, самообразования, самовоспитания, можно привести слова П.П. Блонского, что «…основное заблуждение учителей состоит в том, что они будто бы готовят детей к жизни. Во-первых, годы, проведенные в школе, это не подготовка к жизни, а сама жизнь; во-вторых, как-то подготовить к макросреде невозможно в условиях школы, так как никто из учителей не знает, что в жизни произойдет в последующие десятилетия, когда ребенок будет взрослым. И настоящее время тому свидетельство. Стало быть, организовать жизнь и жизнедеятельность конкретного человека по нравственным нормам нужно уже сейчас, причем так, чтобы человек, имея в виду родную школу, родной детский дом, мог по отношению к себе и к своим друзьям сказать словами А.С. Пушкина: «Отечество нам Царское село»… [Теория и практика воспитательных систем, 1993, с. 60].

Общественное бытие включает в себя материальные отношения людей друг к другу, это их деловые и производственные отношения, трудовой опыт, традиции [Кочетов А.И., 1997, 48 с.]. Исходной категорией в философском осмыслении мира [П.В. Алексеев, А.В. Панин] является категория «бытия». В этой категории фиксируется убеждение человека в существовании окружающего его мира и самого человека с его сознанием. По способу существования бытие разделяется на два мира, два способа существования или две реальности; мир физических состояний, или материальный мир, и мир психических состояний, мир сознания, внутренний мир. С.Л. Франк отмечал: «… внутренний мир человека, взятый в целом, не меньшая реальность, чем явления материального мира. Мы наталкиваемся на него, как на камень или на стену. Так, повседневные явления нашей жизни: упрямство или каприз человека, его враждебное отношение или антипатия к нам иногда гораздо труднее преодолеть, чем справиться с материальными препятствиями; и, с другой стороны, добросовестность, благожелательность, ровное, покойное настроение окружающих нас людей есть часто большая опора нашей жизни, чем все материальные блага…».

Взаимодействие условий и факторов позволяет выдвинуть концепцию органической взаимосвязи формирования личности, развития воспитательного процесса и общественного прогресса. Эффективность общественного воспитания оказывается в прямой зависимости от использования социальных условий и эффективных факторов, реального усилия самой личности. Диалектика связи внешних условий и внутренних факторов прослеживается в наше время на каждом шагу: совершенствуется экономика, ее организация, управление обществом; осуществляется демократизация, совершенствуются национальные отношения, внеш-

няя политическая стратегия, соответственно изменяется образование. А оно вновь на новом уровне поднимает экономику, культуру, образование и т.д. В наше время сознание даже незаурядных людей не успевает усвоить все тонкости происходящих перемен. Обыватель вообще в растерянном состоянии. Только ему начинает казаться, что перемены закончились и все возвратится на круги своя, как появляется что-то иное, заставляющее опять переосмысливать свои позиции. И возврата нет, есть новые витки всеобъемлющих перемен. Вот почему одни и те же социальные условия у разных людей вызывают к действию разные факторы их духовной жизни.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Гершунский Б.С. Философия образования.- М.: Москов. псих-соц. инс-т, Флинта,1998.- С. 16
2. Теория и практика воспитательных систем. Кн.2 – М., 1993.- С. 23.
3. Мясищев В.Н. Проблема отношений человека и ее место в психологии // Вопр. псих. - 1957.- № 5.- С. 142-154.
4. Кочетов А.И. Теория форм.личности. Ч.1, Факторы, структура, сущность формирования личности. – Минск, 1997.- С. 3-5.
5. Л.И. Божович Личность и ее формирование в школьном возрасте.- М., 1968.
6. Сидоркин А.М. Методология системного подхода в педагогике // Обзоры по информ. Обесп.пед. программ и основным направлениям развития пед.науки и практики.- 1989.- Вып.3 (33). - С. 1-53.

Шужебаева Арзигуль Исмаиловна,
кандидат педагогических наук, доцент

Шарипова Эльнара Маратовна,
магистрант,
Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова,
г. Талдыкорган

АНАЛИЗ КРИТЕРИЕВ И ПОКАЗАТЕЛЕЙ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА В ВОИНСКИХ КОЛЛЕКТИВАХ

Аннотация: Мақалада әскери ұжымдардағы моральдық-психологиялық ахуалдың өлшемдері мен көрсеткіштерін талдау жүзеге асырылды. Осы мәселе бойынша отандық және шетелдік зерттеушілердің түрлі ұстанымдары қарастырылды. Әскери бөлімшенің моральдық-психологиялық ахуалын эмпирикалық зерттеу жүргізілді. Жүргізілген жұмысты талдау әскери ұжымдардағы жеке, тұлғааралық, адамгершілік және функционалдық өлшемдердің және олардың әрқайсысына сәйкес келетін моральдық-психологиялық ахуалдың көрсеткіштерін анықтауға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: моральдық-психологиялық ахуал, өлшем, көрсеткіш, өзара қарым-қатынас, қанағаттанушылық.

Аннотация: В статье осуществлен анализ критериев и показателей морально-психологического климата в воинских коллективах. Рассмотрены различные позиции отечественных и зарубежных исследователей по данному вопросу. Проведено эмпирическое изучение состояния морально-психологического климата войнского подразделения. Анализ проведенный работы позволил выделить основные критерии: личностного, межличностного, нравственного и функционального критериев и соответствующих каждому из них показателей морально-психологического климата в воинских коллективах.

Ключевые слова: морально-психологический климат, критерий, показатель, взаимоотношения, удовлетворенност

Annotation: The article analyzes the criteria and indicators of the moral and psychological climate in military units. Various positions of domestic and foreign researchers on this issue are considered. An empirical study of the state of the moral and psychological climate of a military unit was conducted. The analysis of the conducted work allowed us to identify the main criteria: personal, interpersonal, moral and functional criteria and corresponding to each of them indicators of the moral and psychological climate in military collectives.

Keywords: moral and psychological climate, criterion, indicator, relationship, satisfaction.

Одним из главных характеристик воинского подразделения является его морально-психологический климат (МПК).

МПК оказывает большое влияние на атмосферу воинского коллектива, в частности на взаимоотношения военнослужащих и в целом на общий моральный дух личного состава подразделения. Поэтому вопросы его изучения, оценки и формирования является важной задачей для субъектов управления воинским коллективом *[*Тютченко А.М., 2011, с. 81*]*.

Научно-практические исследования отечественных (Т. Алпысбаева, В.М. Бирюкова, К.К. Кусаинова, М.Пузикова, Б.К. Сактаганова, В.Н. Яковлева) и зарубежных (А.Я. Анцупов, С.В. Баклановский, Д.Г. Давыдов, А.Г. Маклаков, А.Г. Караяни и др.) военных психологов и социологов свидетельствуют о том, что результаты военно-профессиональной деятельности в основном зависят от социально-психологических явлений в воинских коллективах, а именно: морально-психологического климата и эмоциональных проявлений во взаимоотношениях между сослуживцами, их сплоченности, степени согласованности формальных и неформальных структур, возможных конфликтных ситуаций и способов их разрешения и предупреждения, стиля управления коллективом. По мнению ученых, в воеинских коллективах одновременно могут проявляться два вида отношений: одни из них могут быть направлены на устав, положения, должностные инструкции, другие – на межличностный аспект, совместимость, единство взглядов и мнений, учет личности сослуживца. Некоторые строятся на основе занимаемого служебного положения, другие – на основе симпатий и антипатий *[*Бирюков В.М., 1999, с. 48, Кусаинов К.К., *2008, с. 57, Пузиков М., Алпысбаев Т., 2011,* с. 62., Сактаганов Б., 2012, с. 72*]*.

Для диагностики МПК военного коллектива важно учитывать показатели и критерии оценки. Следует отметить, что под «показателем» подразумевается качественная, а под «критерием» количественная оценка признака.

Анализ научных трудов по данному вопросу свидетельствует об отсутствии единых методических и методологических подходов по данному вопросу.

Так, в работах исследователей *[Бойко В.В., Парыгин Б.Д., 2003, с. 523,* Буйвол Б.А., 1975, с. 75, Маслова Н.Ф., *1978, с. 108.]* в качестве основных показателей МПК, выделяются:

1. Удовлетворенность членов коллектива взаимоотношениями, своим социометрическим статусом в коллективе, на основе которого вырабатывается самооценка.

2. Характер коммуникаций по официальным и неофициальным каналам; сплоченность коллектива, либо напротив, конфликтность.

3. Отношение работников к работе и государственному имуществу, передовому опыту и прогрессивным новшествам, степень удовлетворения от выполняемой работы.

4. Стиль руководства, установки и ценностные ориентации работников, их общественно-политическая активность.

Кроме того, различают объективные и субъективные (психологические) показатели климата. Так, по мнению Н.М. Фатеева к объективным (не психологическим) показателям МПК относятся: эффективность деятельности, состояние дисциплины и характер движения личного состава. Субъективные параметры характеризуются особенностями восприятия и понимания членами коллектива различных сторон жизнедеятельности, степенью удовлетворенности-неудовлетворенностью различными аспектами деятельности и взаимоотношениями с сослуживцами [Фатеев Н.М., 1991, с. 8-10].

Существуют и другие взгляды на показатели морально-психологического климата. М.И. Марьин и др. исследователи *[Марьин М.И., Мальцева Т.В., Петров В.Е., Сафронов А.Д., 2014, с. 195.]*, к объективным показателям, характеризующим МПК в коллективе, относят текучесть кадров, несоответствие условий работы, недостаточность социально-правовой защищенности сотрудников, результативность профессиональных задач и др. Субъективными показателями климата, по их мнению, являются: качественный состав коллектива; профессиональный уровень сотрудников; компетентность в решении поставленных задач; взаимоотношения между коллегами; эмоциональное состояние, выражающееся в удовлетворенности или неудовлетворенности условиями работы, решением социально-бытовых проблем; уровень коллективного настроения и его динамика.

При всём многообразии критериев, служивших в качестве инструмента для оценки морально-психологического климата коллектива, по мнению Б.Д. Парыгина, большинство из них может быть сведено к двум основным: групповой сплочённости-конфликтности и удовлетворённости-неудовлетворённости взаимоотношениями и условиями деятельности *[Парыгин Б.Д., 2003, с. 507]*.

Более того, некоторые исследователи отождествляют понятие благоприятного микроклимата с явлениями удовлетворённости. Так, в частности, Л.И. Уманский считает, что «микроклимат - мера конфликтности, эмоциональной удовлетворённости членов группы групповой психологической атмосферой, общим тоном и стилем групповых отношений, социальных ценностей, взаимодействий» *[Уманский Л.И., 1977, с. 59]*.

В то же время в качестве критерия оценки состояния климата характеристика удовлетворённости нередко используется и сегодня. Вместе с тем, едва ли есть основания рассматривать его в качестве достаточного и тем более обобщающего показателя качественного состояния психологического климата в подразделении. Как считает А.А. Русалинова, сам феномен психологического климата характеризуется комплексом показателей, отражающих отдельные стороны его проявления *[Русалинова А.А., 1979. с. 117]*.

В связи с этим, очевидно, будет правомерным не сводить дело к единому критерию, а вести поиск группы критериев - для каждого из уровней проявления морально-психологического климата, что и предлагает А.А. Русалинова. Это связано и со спецификой структуры морально-психологического климата, представляющего собой интегральное образование, возникающее в результате накопления некоторого комплекса разнородных характеристик группового состояния, не сводимых к одному суммарному признаку, но образующих в совокупности определённый тип климата.

Изучение литературы по данной проблеме показывает, что, на современном этапе, единых методологических и методических позиций по данному вопросу не выработано, что, дало нам основания для их самостоятельной разработки.

В этой связи для уточнения совокупности показателей МПК воинских коллективов подразделений нами (группой психологов в/ч) проведен экспертный опрос руководящего состава войсковой части 01069. Полученные данные говорят о том, что в числе наиболее информативных показателей МПК эксперты называют: 1) уровень конфликтности в коллективе; 2) удовлетворенность военнослужащих взаимоотношениями в коллективе; 3) удовлетворенность ведущей деятельностью (см. табл. 1).

Таблица 7. Значимость показателей МПК

Ранг	Название показателя МПК	Экспертная оценка (N=28)	
		Показатель МПК чел.	Показатель МПК %
1	Уровень конфликтности в коллективе	26	92 %
2	Удовлетворенность военнослужащих взаимоотношениями в коллективе	23	81%
3	Удовлетворенность ведущей деятельностью	21	76%
4,5	Сплоченность коллектива	19	69%
4,5	Стабильность профессионального выбора (желание смены профессии)	19	69%
6	Стиль руководства	17	61%
7	Ценностные ориентации работников	16	57%
8	Отношение военнослужащих к государственному имуществу	12	45%

Наряду с этим, проведено изучение состояние МПК в подразделениях в/ч 01069, с помощью методики «МП-климат», разработанной отечественными военными социологами. Данная методика периодически (ежегодно, либо по указанию руководящего состава, но не раньше полугода) применяется для обследования динамики состояния МПК в воинских коллективах.

Результаты исследования позволяют утверждать, что в подразделениях, где преобладает удовлетворенность своим положением, взаимоотношениями в коллективе, результатами служебной деятельности, проявляются высокие нравственные качества членов коллектива - МПК оценивается как благоприятный. Напротив, если военнослужащих не устраивает характер взаимоотношений, а также другие аспекты профессиональной деятельности МПК характеризуется как удовлетворительный.

В соответствии с вышеизложенным в настоящем исследовании выделено три группы критериев, характеризующих процесс формирования психологического климата в коллективе с различных сторон:

1) личностный критерий, характеризующийся такими показателями как: степень удовлетворённости-неудовлетворённости военнослужащих своим положением в коллективе, должностным статусом, ...

2) межличностный (социально-психологический), характеризующий взаимоотношения в коллективе. Его показателями выступают:

– удовлетворенность взаимоотношениями в коллективе как по горизонатли (сослуживцами) так и по вертикали (руководителями, начальниками, командирами);

– сплоченность;

– ценностно-ориентационное единство;

– наличие конфликтов и т.д.

3) нравственный критерий, характеризующий нравственные качества членов коллектива, такие как чувство патриотизма, воинская честь, воинский долг, честность, порядочность, ответственость и т.д.

4) функциональный критерий, позволяющий оценить отношение военнослужащих своим должностным функциональным обязанностям, качество их выполнения, результативность служебной деятельности.

Такой подход к выбору критериев и показателей, по нашему мнению даст возможность объективно оценить характер проявления климата в воинском коллективе на различных уровнях: духовно-нравственном и социально-психологическом, индивидуальном и коллективном, деятельностном и неформальном.

Таким образом, для объективной оценки морально-психологического климата в воинском подразделении важное значение имеет обоснованный выбор соответствующих критериев и показателей. Учитывая специфику воинской деятельности, его оценка состояния МПК должна осуществляться с помощью основных критериев: личностного, межличностного, нравственного и функционального и соответствующих каждому из них показателей морально-психологического климата в исследуемых коллективах.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бирюков В.М. «Проблемы теории, методологии и методики военно-социологического исследования», Алматы 1999. – С. 48
2. Бойко В.В. Парыгин Б.Д. Социальная психология: уч. пособие. - СПб.: СПбГУП, 2003. – С.523.

3. Буйвол Б.А. Социальное регулирование в производственном коллективе. // Научно-техническая революция: личность, деятельность, коллектив. -Киев: Наук. Думка, 1975. – С.75.
4. Кусаинов К. «Учебное пособие по организации морально-психологического обеспечения войск в бою и операциях» Астана 2008. – С. 57.
5. Марьин М.И., Мальцева Т.В., Петров В.Е., Сафронов А.Д. Психологическая подготовка сотрудников полиции к профессиональной деятельности: учебно-методическое пособие. Руза: Московский областной филиал Московского университета МВД России, 2014. – С. 195.
6. Маслова Н.Ф. Стиль руководства учителя как способ социально-психологического воздействия.- В кн.: Руководство и лидерство. Л.: ЛГПИ, 1973; Скомаровский Г.С. Система показателей СПК производственного коллектива. Л : Изд-во ЛГУ, 1978. – С. 108.
7. Парыгин Б.Д. Социальная психология: уч. пособие. - СПб.: СПбГУП, 2003. - С. 507.
8. Пузиков М., Алпысбаев Т. «Социальные конфликты в воинской среде». Алматы 2011. – С. 62.
9. Русалинова А.А. Изучение социально-психологического климата в первичных производственных коллективах // Социально-психологический климат коллектива: теория и методы изучения. - М.: Изд-во «Наука», 1979. – С. 117-134.
10. Сактаганов Б. «Әскери психология», Алматы 2012. – С. 72.
11. Тютченко А.М., Системный анализ понятия морально-психологического состояния военнослужащих и его оценки//Системная психология и социология – 2011. - №4 – С. 81.
12. Уманский Л.И. Методы экспериментального исследования социально-психологических феноменов / Методология и методы социальной психологии. - М., 1977. – С. 59.
13. Фатеев Н.М. Социально-психологический климат в коллективах органов внутренних дел: содержание и методы его изучения: Учебное пособие. М.: Академия МВД России, 1991. – С. 8-10.

ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМЫ
ЭКОНОМИЧЕСКАЯ НАУКА
ECONOMIC SCIENCE

УДК 338.43.01

Куандыкова Маржан Болатбековна,
докторант,
«Туран» университеті

Омарбакиев Лутпулла Амурулламович,
э.ғ.д., профессор,
«Туран» университет

АҚМОЛА ОБЛЫСЫНДАҒЫ АГРАРЛЫҚ КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ЖАҒДАЙЫ МЕН ДАМУЫ

Түйін. Мақалада Қазақстан Республикасының аграрлық секторынындағы кәсіпорындардың жағдайы мен бәсекелесттілік қабілеті қарастырылған. Қазақстанның премьер–министрі Асқар Мамин-ның «Ауыл-ел бесігі» жобасын жүзеге асыру аясында Ақмола облысының Целиноград ауданына жұмыс сапарымен келу барысында, «Родина» агрофирмасының тәжірибесін басқа шаруа қожалықтарына тарату керек» айтуы бойынша кәсіпорындар арасында бәсекелестік күресті арттыру, Қазақстанның сыртқы нарыққа шығуы үшін аса маңызды. Ұлттық агроөнеркәсіптік кешеннің бәсекеге қабілеттілігін келесідей факторлар анықтайды. Олар: халықаралық сертификацияға сәйкес өнімнің жоғары сапасы, адам капиталына инвестиция көлемі, бағаны қалыптастыру стратегиясы, ғылым мен технологияға жұмсалатын инвестиция көлемі, капиталды қорғау бойынша ауылшаруашылық кәсіпорындардың жеке меншік және ресурстардың мемлекеттік кепілдері. Ауыл шаруашылығы өндірісінің тиімділігін арттыру ауыл шаруашылығы өндірісін жаңғырту және техникалық-технологиялық қайта жарақтандыру жолымен индустриялық-инновациялық даму негізінде болжанады. Қазақстанда инновациялық қызметті басқарудың экономикалық тетігі қалыптасу сатысында тұр. Жаңа нарықтық жағдайлар мен ғылыми-техникалық прогрестің өсуі елдің агроөнеркәсіптік кешенінің техникалық-технологиялық дамуына үнемі өз түзетулерін енгізеді, соның салдарынан инновациялық саясатты іске асырудың экономикалық тетігі үнемі жетілдірілуі тиіс. Агроөнеркәсіп кешенінің бәсекеге қабілеттілігінің мәселелері экономикалық әдебиеттерде бір жақты тек ауыл шаруашылықты ғана қарастырады. Дегенмен де аграрлық сектордың бәсекеге қабідеттілігі ол халықтың келешегі, яғни бұл тек агаралық кәсіпорындардың міндеттеріне жүктеле қоймай, экономикалық саясатымыздың дамуының негізгі қайнар көзі. Мақалада Қазақстандағы Ақмола облысындағы аграрлық кәсіпорындардың жалпы даму деңгейлерінің теориялық-әдістемелік негіздері зерттелген, Целиноград ауданындағы, «Родина» ЖШС агрофирмасына жүйелі-жағдайлық талдау жасалған, аграрлық салада өндірісіне әсер ететін факторлар қарастырылған.

Түйінді сөздер: бәсеке, аграрлық сектор, өндірісті қарқындату, азық–түлік қауіпсіздігі, аграрлық кластер, инновация.

Резюме. В статье рассмотрены состояние и конкурентоспособность предприятий аграрного сектора Республики Казахстан. По словам премьер–министра Казахстана Аскара Мамина, в ходе рабочей поездки в Целиноградский район Акмолинской области в рамках реализации проекта «Ауыл-ел бесігі», опыт агрофирмы «Родина» следует распространять другим крестьянским хозяйствам, особенно важно для повышения конкурентной борьбы с предприятиями, для выхода Казахстана на внешние рынки. Конкурентоспособность национального агропромышленного комплекса определяется следующими факторами. Это: высокое качество продукции в соответствии с международной сертификацией, объем инвестиций в человеческий капитал, стратегия ценообразования,

объем инвестиций в науку и технологии, частные и государственные гарантии ресурсов сельскохозяйственных предприятий по защите капитала. Повышение эффективности сельскохозяйственного производства предполагается на основе индустриально-инновационного развития путем модернизации и технико-технологического перевооружения сельскохозяйственного производства. Экономический механизм управления инновационной деятельностью в Казахстане находится на стадии становления. Новые рыночные условия и рост научно–технического прогресса постоянно вносят свои поправки в технико-технологическое развитие агропромышленного комплекса страны, вследствие чего должен постоянно совершенствоваться экономический механизм реализации инновационной политики. Проблемы конкурентоспособности агропромышленного комплекса в экономической литературе в одностороннем порядке рассматривают только сельское хозяйство. Тем не менее, конкурентоспособность аграрного сектора это будущее народа, то есть это не только задачи межобластных предприятий, но и основной источник развития нашей экономической политики. В статье изучены теоретико-методологические основы уровня развития аграрных предприятий в Акмолинской области Казахстана, проведен системно-ситуационный анализ агрофирмы ТОО «Родина» Целиноградского района, а также рассмотрены факторы, влияющие на производство в аграрной отрасли.

Ключевые слова: аграрный сектор, интенсификация производства, продовольственная безопасность, аграрный кластер, инновации.

Summary: The article considers the state and competitiveness of enterprises in the agricultural sector of the Republic of Kazakhstan. According to the Prime Minister of Kazakhstan Askar Mamin, during a working trip to the Tselinograd district in Akmola region in the framework of the project "Auyl-El besigi", the experience of the agricultural firm "Rodina" should be distributed to other farms", which is especially important for increasing competition with enterprises, for Kazakhstan to enter foreign markets. The competitiveness of the national agro-industrial complex is determined by the following factors. These are: high quality products in accordance with international certification, the amount of investment in human capital, pricing strategy, the amount of investment in science and technology, private and public guarantees of resources of agricultural enterprises to protect the capital. Improving the efficiency of agricultural production is expected on the basis of industrial and innovative development through modernization and technical and technological re-equipment of agricultural production. The economic mechanism of innovation management in Kazakhstan is at the stage of formation. New market conditions and the growth of scientific and technological progress are constantly making their amendments to the technical and technological development of the agro-industrial complex of the country, as a result of which the economic mechanism for the implementation of innovation policy should be constantly improved. Problems of competitiveness of agro-industrial complex in the economic literature unilaterally consider only agriculture. Nevertheless, the competitiveness of the agricultural sector is the future of the people, that is, it is not only the tasks of inter-regional enterprises, but also the main source of development of our economic policy. In the article theoretic-methodological basis of the level of development of agricultural enterprises in Akmola region of Kazakhstan, held a system - situational analysis of Agrofirm LLP «Rodina» in Tselinograd district, as well as the factors affecting production in agricultural sector.

Keywords: agricultural sector, intensification of production, food security, agricultural cluster, innovations.

КІРІСПЕ

Әлемдік экономиканың жаһандануы мен халықаралық бәсекенің күшеюі кезінде мемлекеттің экономикалық азық–түлік қауіпсіздігі саясаты да біраз белестерге жетті. Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенінің дамуын қамтамасыз ету, АӨК-де әртараптандырылған салалардың арақатынасында қалыптасқан кері ішкі және сыртқы факторларды жеңудің ен тиімді бағыттарын басқару ерекше орынға ие.

Әлемдік экономиканың дамуы да, шикізат ресурстарының бар болуы да, экономикалық даму тұрақтылығының және қоғамның әл-ауқатының жоғары деңгейінің кепілі бола алмайды. Қазір Қазақстанның алдында халық шарушылығының мультипликативтік нәтиже беретін салаларын жедел дамыту міндеті тұр (елдің ІЖӨ-дегі ауыл шаруашылығы өнім үлесі 2050 жылға 5 есеге өсуі керек), оның ішінде ҚР АӨК экономикалық дамудың жаңа драйвері болуға лайықты үлкен әлеуетке ие. Сондықтан, Қазақстанның АӨК алдында әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті, экспортқа бағдарланған ауылшаруашылық өндірісті тұрақты дамыту қажет. Оны жүзеге асыру үшін ҚР АӨК заманауи жағдайына баға беріп, оның тұрақты дамуын тежеуші мәселелерді анықтау қажет.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Қазақстан нарығы озат мемлекеттердің бірі-не айналу үшін жоғарғы талаптар қою керекпіз. Жоғары бәсекеге қабілетті болуының шарттарының бірі олар өндірістегі сапа мен көлемді ұлғайту болып келеді. Өндірістегі шығындарды

азайтып максималды пайдаға жету әрбір мемлекет пен кәсіпорынның мақсаты. Мемлекет тарапынан біршама қолдаулар да көрсетіліп жатыр, яғни түрлі бағдарламалар, жан-жақты қолдаулар. Дегенмен де біздің нарық халықаралық нарықтан кейбір факторлар әсерінен қорғалмаған. Бұл дегеніміз өз нарығымызды сыртқы бәсекелестерден қорғау қажет. Себебі нарықтың ең бірінші шарты – ол отандық нарықты сырттағы нарықтан қорғау [Әмірбекұлы Е, 2007, 14 б.].

Дамытудың қазіргі кезеңінде шаруашылық басқарудың маңызды міндеті ішкі және сыртқы азық–түлік нарықтарында өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру болып табылады. Қазіргі экономикада болмай қоймайтын белгісіздік пен тәуекелдер сыртқы орта факторларының ашылуын, олардың кәсіпорындардың жұмыс істеуінің ішкі жағдайларына және нарықтық тұрақтылығына әсерін талап етеді. Шаруашылық жүргізудің нарықтық жүйесіндегі бәсекелестік басқаруда мақсатты тәсілді пайдалануды талап етеді. Нарық конъюнктурасын зерделеу, бәсекеге қабілеттілік өлшемдері бойынша өнімді бағалау субъектілерге бәсекелестіктің әртүрлі стратегиясын пайдалануға және нарықтың жекелеген сегменттеріне шоғырлануға мүмкіндік береді. Ауыл шаруашылығындағы табиғи, экономикалық, әлеуметтік факторлардың алуан түрлілігі шаруашылық басқаруды күрделендіреді. Еңбек өнімділігін арттыру ұйымдық-өндірістік құрылымдардың икемділігін және техникалық және технологиялық деңгейді жақсартуды талап етеді. Аграрлық сектордың шаруашылық субъектілерінің бәсекеге қабілеттілігін басқара білу кәсіпкерлік пен бизнесті дамыту. Осыған байланысты аграрлық сектордағы көрсеткіштерді, факторлары мен жүйелерін айқындау аса өзекті ғылыми бағыт болып табылады [Annals of Agrarian Science, 2016, 191-195 p.].

Қазақстанның АӨК-н қалыптастыру жолында отандық ғылымда өз орны бар: Абдильдин С.А., Алибеков А., Есполов Т.И., Сабден О.С., Каренов Р.С., Ертазин Х., Калиев Г.А., Сатыбалдин А.А., Григоркж В.В., Нургалиева А.А., Ақбердин Р.З., Молдабеков А., Мамыров Н.К., Резванцев Б.З., Абрашитов А.Х., Есимжанов С.Р., Алшанов Р.А. және т.б ғалымдар еңбектері құрайды.

Шетелдік зерттеушілер М. Портер, И. Ансофф, Ф. Котлер, М.Х. Мескон, Г. Хэмел, К. Прахалад, Р. Коуз, А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд, Ф. Хаек, П. Друкер еңбектері басшылыққа алынды.

Мысалы, Лапова Ю.С. бойынша АӨК-нің бәсекеге қабілеттілігін әрбір мемлекеттің аграрлық саясатты өз бетінше жіргізу қабілетін сонымен қатар ішкі және сыртқы нарықтағы тиімді экономикалық жарысты анықтайды. Оның ойынша, АӨК бәсекеге қабілеттілігі азық-түлік тәуелсіздігінің дәрежесінен, сұраныс және ұсыныс бойынша нарықтың ішкі теңгерімділігінен, техникалық және инвестициялық өсімді арттырумен, ауылшаруашылық өнім сапасының арттырумен, халықтың әлеуметтік тұрақты дамуымен және өмір деңгейінің ұзаруымен байланысты. Экономикалық жағынан қарастырсақ, АӨК бәсекегеқабілеттілігін: өндірістің интенсификациясы, ғылым мен технологияны инвестициялау көлемі, ресурстарды пайдалануы мен өз-өзін ақтауы, өнім сатуының көлемдері, сонымен қатар экспорт, еңбек өнімділігі, ғылым мен ресурс сыйымдылығы, экономиканың ашық болу дәрежесі сонымен қатар басқа да көрсеткіштер анықтайды [Гаджимурадова Л. А., 2017, б. 267].

Иван Сауэр «ауыл шаруашылық кәсіпорындары - бұл мемлекет, онда барлығы: өндірістік және әлеуметтік салалар» деп аталады. «Родинада» бар дерлік коммунистік әлеуметтік игіліктер бизнестің табысты дамуынсыз мүмкін болмас еді және бүгінгі өндірістің өсуі тұрақты әлеуметтік платформасыз мүмкін болмас еді

Ақмола облысы республикада өндірілетін 23% астығын, 7% сүтін және 6% ет өндіретін негізгі аграрлық-өнеркәсіптік өңірлердің бірі болып табылады. Соңғы 3 жылда облыс бойынша орташа жылдық астық өндірісі 4,7 млн тоннаны құрады,ал осы кезеңде орташа жылдық астық экспорты 1,6 млн тоннаны құрады.

«Соңғы жылдары облыс бойынша ауыл шаруашылығы өндірісін әртараптандыру жұмыстары жандандырылды, бұл өсімдік және мал шаруашылығы өнімдерін өндіру мен оны терең қайта өңдеу көлемін арттыруға мүмкіндік берді. Өңірде соңғы үш жылда ауыл шаруашылығы дақылдарының тұрақты түсімін алудың тұрақты үрдісі байқалуда. Агроөнеркәсіп кешенін дамытуда қазіргі заманғы ғылыми әзірлемелерді өндіріске енгізуге ерекше назар аударылады, бұл өз кезегінде ауыл шаруашылығы өнімінің көлемін ұлғайту қарқынына, сапасы мен рентабельділігін арттыруға оң әсерін тигізеді.

Тематикалық зерттеуде қойылған міндеттерді шешу барысында Ақмола облысы бойынша мал мен құстың тірідей салмақта шаруашылықта сойылғаны немесе союға өткізілгеніне, шығарылатын өнім ассортиментінің ерекшеліктеріне соңғы 2018-2019 жылдар үшін талдау жасалды, мал шаруашылығы саласында мал басы мен өндіріс көлемінің тұрақты өсу серпініне бақылау әдісі пайдаланылды.

Нұрсұлтан мен өңірдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі маңызды басымдықтардың бірі сүт өндіру және оны қайта өңдеу болып табылады. 2013 жылдан бастап 3 мыңнан астам басы бар отбасылық үлгідегі 28 ұсақ сүт фермасы іске қосылды. Өндірілетін сүтті қайта өңдеуді өндірістік қуаты жылына 133 мың тонна болатын 14 кәсіпорын жүзеге асырады. Жұмыртқа өндірісінің саласы облыс пен Нұрсұлтан халқының 100%-ға қажеттілігін қамтамасыз етіп қана қоймай, өндірілген өнімнің бір бөлігін Ресей Федерациясына экспортқа шығаруды да қамтамасыз етеді.

Елорданың сүт өнімімен қамтамасыз етілуін биыл 45%—ға, ет өнімдерімен қамтамасыз етілуін 49%-ға дейін арттыруды жоспарлап отырмыз. Ұн мен тауық жұмыртқасы бойынша 100%-ға қажеттілік қамтамасыз етіледі.

Мал мен құсты шаруашылықта сою немесе союға өткізу – тікелей шаруашылықта немесе қасапханада мал мен құсты етті өз қажеттіліктеріне пайдалану үшін ұйымдарға кәсіпорындарға және шаруашылықтың қызметкерлеріне соның ішінде баспа-бас мәмілелер бойынша сату немесе беру үшін сою, сондай-ақ мал мен құсты базарларды қоса алғанда тамақтандыру желілері (асханалар, мейрамханалар, дәмханалар), сауда желісі арқылы даярлау ұйымдарына өңдеу кәсіпорындарына союға сату, сондай-ақ экспортқа шығару келесідей 1-ші кестеде көрсетілген.

Кесте 1- Мал мен құстың тірідей салмақта шаруашылықта сойылғаны немесе союға өткізілгені [stat.gov.kz, 2019 ж.].

тонна

	Соның ішінде					
	Ауыл шаруашылығы кәсіпорындары			Дара кәсіпкерлер және шаруа немесе фермер қожалықтары		
	2019ж.	2018ж.	2019 жыл 2018 жылға пайызбен	2019ж.	2018ж.	2019 жыл 2018 жылға пайызбен
Ақмола облысы	59 258,5	32 169,8	184,2	6 085,9	5 765,1	105,6
Көкшетау қ.ә.	677,4	607,8	111,4	23,9	7,2	3,3 есе
Степногорск қ.ә.	19,6	36,4	53,8	121,3	110,3	110,0
Ақкөл	381,1	192,6	197,9	77,1	57,3	134,6
Аршалы	1 639,2	1 483,4	110,5	262,9	292,0	90,0
Астрахан	3 017,8	2 977,7	101,3	152,2	153,4	99,2
Атбасар	560,7	856,5	65,5	215,1	196,4	109,5
Бурабай	218,8	209,1	104,6	363,2	345,4	105,1
Бұланды	23 858,4	302,5	78,9 есе	329,5	302,0	109,1
Біржан сал	1 020,6	969,3	105,3	444,0	421,6	105,3
Егіндікөл	136,9	129,4	105,8	67,2	48,2	139,5
Ерейментау	364,4	431,2	84,5	1 431,0	1 321,5	108,3
Есіл	319,1	307,4	103,8	614,0	571,2	107,5
Жақсы	772,9	671,9	115,0	441,9	414,7	106,5
Жарқайың	40,6	52,5	77,3	47,4	46,5	102,0
Зеренді	1 787,4	1 698,9	105,2	324,9	317,1	102,5
Қорғалжын	2 734,9	1 231,8	2,2 есе	210,1	204,1	102,9
Сандықтау	1 470,2	1 443,5	101,8	129,2	128,9	100,2
Целиноград	19 494,4	17 910,1	108,8	199,5	200,6	99,4
Шортанды	744,2	657,9	113,1	631,7	626,7	100,8
Ескерту. ҚР-ның 2019 жылғы қаңтар –қазан айлары аралығындағы статистикалық мәліметтері бойынша						

Қазіргі уақытта өңірде мал шаруашылығын дамыту мәселелерінде оң динамика байқалуда. Облыста мал басының саны, сонымен қатар өнім өндіру көлемі де артты.

Облыс мал бордақылау бойынша республикада айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізді. 32 мың бас ірі қара малды бір уақытта ұстай алу мүмкін болды. Бұған қолда бар бордақылау алаңдарын тағы 10 мың басқа кеңейту есебінен қол жеткізілді, өйткені «Щучье қалалық сүт зауыты» өз қуатын 5 мыңнан 15 мың басқа дейін кеңейтті.

Ерейментау ауданында құру барысында 3 мың басқа арналған тағы бір бордақылау алаңы

бар. Сонымен қатар асыл тұқымды мал сатып алу бойынша жұмыстар жүргізілуде. Биыл облысқа 6 мыңнан астам ірі қара әкелінді. Бүгінде өңірдің ет және ет өнімдеріне деген қажеттілігі толықтай жабылып жатыр, ішінара – елорданың азық-түлік белдеуі аясындағы қажеттілігі, біздің өнімдеріміз шетелге экспортталады.

Бурабай ауданында жаңғыртудан кейін қуаты жылына 6 мың тонна мәрмәр сиыр етін өндіретін «KazBeef Group» ЖШС ірі ет кешені ашылды.

«AiZet Farms» ЖШС жылына қуаты 5 мың тонна ет өңдеу кешенін құру бойынша үлкен жобаны жүзеге асырады.

Ақмола облысында сүт өндірісінде Целиноград ауданының «Родина «Агрофирмасы» ЖШС, Аққөл ауданының «Еңбек» ЖШС, Астрахан ауданының «Камышенка» ЖШС және Бурабай ауданының «Есіл Агро» ЖШС дәстүрлі көшбасшылар болып табылады.

Облыс өңірлер арасында жұмыртқа өндіру көлемі бойынша екінші орында тұр және республикалық көлемнің 16%-ын шығарады. Аршалы ауданының «Ижевский» ӨК және Біржан сал ауданының «КазГерКус» ЖШС үлесіне өңірдегі барлық өндірілетін өнімнің 70% келеді.

Өңдеу көлемінің өсуі (2018 жылғы деңгейге қарағанда 15%-ға) Макинск құс фабрикасының бірінші кезегінің іске қосылуымен байланысты (25 мың тонна; «құс дәмі»). Оның іске қосылуының арқасында құс еті 2 есеге (33 мың тоннаға дейін) өсті, ал республикалық көлемдегі үлесі 2 есеге (21% дейін) өсті.

Аршалы ауданында құрама жем зауытының (тәулігіне 150 тонна) және 3 мың бас ІҚМ асыл тұқымды репродуктордың құрылысы аяқталды.

Импорт алмастыру шеңберінде қуаттылығы жылына 36 мың тонна болатын май-экстракциялық зауыттың құрылысы жоспарлануда. Соңғы бес жылда өсімдік майын өндіру 4 есеге артып, 30 мың тоннаға жетті.

Ақмола облысы, Целиноград ауданындағы, «Родина» ЖШС агрофирмасына тоқталсақ, «Родина» АФ ЖШС - бұл заманауи технологиялар қолданылатын көп салалы дамыған ауыл шаруашылығы құрылымдары, ал ғылым мен тәжірибе одағы жақсы нәтижелер алуға мүмкіндік береді. Серіктестік Нұрсұлтан қаласының азық-түлік белдеуін қалыптастыруға және елдің азық-түлік қауіпсіздігі тұжырымдамасын іске асыруға лайықты үлес қосады және қызметтің келесі негізгі түрлерімен айналысады:

Жоғары сапалы өнімді өндіру, сақтау және өткізу:

– астық және элиталық тұқым;
– сүт және оны қайта өңдеу;
– ет;
– жеміс-көкөніс өнімдері;
– ауыл шаруашылығы қызметтерін көрсету;

«Родина» Агрофирмасы ЖШС-нің тұрақты нәтижелері бар, өндіріс көлемін арттыруда, республикадағы ең тұрақты шаруашылықтардың бірі болып табылады.

Кәсіпорынның толық атауы «РОДИНА» Агрофирмасы жауапкершілігі шектеулі серіктестігі. Серіктестік кәсіпкерлік қызметті бірлесіп жүргізу үшін олардың күш-жігерін, қаржылық және материалдық қаражатын біріктіру жолымен оған қатысушылардың шартына негізделген. Серіктестікті басқаруды қатысушылардың жалпы жиналысы және бас директор жүзеге асырады. Кәсіпорынды басқару бағынудың үш деңгейлі құрылымын білдіреді. «Родина» АФ ЖШС ұжымы облыстағы қаржы-тұрақты қолайлы шаруашылықтың жетістіктерінің бірі болып табылады. Оған дәнді дақылдардың элиталық тұқымдарын өндіру және сату бойынша элиталық тұқым өсіру шаруашылығы мәртебесі берілді, қара-ала тұқымды ірі қара малды және голштин тұқымды канадалық сиырларды өсіру бойынша асыл тұқымды зауыт мәртебесі бар.

Родина « Агрофирма ЖШС туралы жалпы мәліметтер»:

Мекен-жайы: Қазақстан Республикасы, Ақмола облысы, Целиноград ауданы, Родина а.

Жарғылық капитал құрылтайшылар арасында былайша бөлінеді: «Родина» АФ ЖШС-55,8404%, жеке тұлғалар – 44,1596%.

«Родина» АФ ЖШС негізгі мақсаты серіктестік өндіретін тауарларға (жұмыстарға, қызметтерге) сұранысты қанағаттандыру жолымен таза табыс алу болып табылады. «Родина» АФ ЖШС Бас директоры - Сауэр Иван Адамович.

Өндірісті дамытуға бағытталған шаралар кешенін іске асыру көлемнің тұрақты өсуін және жаңа өнімдердің іске қосылуын қамтамасыз етуге мүмкіндік берді. 2018 жылы өндіріс көлемі 5/5 млрд. теңгені құрады. Мал басының және өндіріс көлемінің тұрақты өсу серпіні мал шаруашылығы саласында байқалады. 12,333 мың тонна сүт өндірілді, 4780 басқа дейін мал басы өсті. Сонымен қатар жеке қосалқы шаруашылықтарда мал басының төмендеуі байқалады – үш жыл ішінде (2016,201, 2018) динамикада ІҚМ саны 164 басқа қысқарды, бұл 2016 жылға қарағанда 34%-ға аз, 2-ші кестеде ұсынылған.

Кесте 2 - Мал шаруашылығы саласында мал басы мен өндіріс көлемінің тұрақты өсу серпіні байқалады [«Родина» ЖШС агрофирма есебі 2016-2019].

Родина ауылы	Мал басының саны 2016ж.	Мал басының саны 2017ж.		Мал басының саны 2018ж.	
Ірі қара мал	525	410	-22%	361	-12%
Ұсақ қара мал	313	274	-12.4%	347	+26.6%
Шошқа	1512	1943	+28.5%	1376	-29.1%
Жылқы	208	253	+21.6%	284	+12.2%
Ескерту. Родина а/о әкімі б. Газдиевтің есебі.					

«Родина» Агрофирмасы сүтті басқа қайта өңдеушілермен салыстырғанда анағұрлым тиімді позицияда тұр, өйткені өз шикізатын жаңа бастаудың бірінші сатысында өңдейді.

Шаруашылық тәулігіне 50 тонна қуаттылықпен шикізатты қайта өңдеудің озық еуропалық технологияларын қолдана отырып, жоғары технологиялық жабдықтары бар заманауи қайта өңдеу сүт зауыты жобасын іске асырды. Сүт, айран, қаймақ, ряженка, снежок, кілегей, сүзбе, сары май. Жоғарыда аталған өнім ҚР СТ ИСО 9001-2009 Сапа менеджменті жүйесімен, ҚР СТ ИСО 22000-2006, ҚР СТ 1733-2007 тамақ өнімдерінің қауіпсіздік менеджменті жүйесімен сертификатталған, ол сүтті (120 сағатқа дейін) және сүт өнімдерін (7 тәулікке дейін) сақтау мерзімін растайды (3-ші кестеде).

Кесте 3 - Шығарылатын өнім ассортиментінің ерекшеліктері

№	Атауы	Майлылығы	Грамм, литр	Сақтау мерзімі	Штрих код
1	Сүт	3,2%	1 л.	5 тәулік	4870005730013
2	Сүт тетр.	3,2%	1л.	5 тәулік	4870005730129
3	Қаймақ	30%	400 гр.	7 тәулік	4870005730051
4	Қаймақ	20%	400 гр.	7 тәулік	4870005730112
5	Қаймақ	15%	400 гр.	7 тәулік	4870005730143
6	Қатық	2,5%	1 л.	7 тәулік	4870005730136
7	Сүзбе	9%	300гр.	6 тәулік	4870005730150
8	Сүзбе	5%	300гр.	6 тәулік	4870005730167
9	Май	82%	1 кг.		Монолит
10	Қатық	1%	1л.	7 тәулік	4870005730228
11	Снежок	3,2%	0,5л.	5 тәулік	4870005730181
12	Ряженка	2,5%	0,5л.	7 тәулік	4870005730242
13	Шай мен кофеге кілегей	10%	0,5л.	7 тәулік	4870005730211
14	Кефир фин.пак	2,5%	1л.	7 тәулік	4870005730259
Ескерту: Агрофирма «Родина» мәліметтері негізінде					

2007 жылы неміс мамандары мұнда барлық құрал-жабдықтарды орнатып, Канададан голштино-фриз тұқымды 752 бас ірі қара малы әкелінді. Күн сайын елорда «Родина» агрофирмасынан 25 тонна сүт және сүт өнімдерін алады, бірақ бұл көлем Нұрсұлтанның сүтке деген сұранысын қанағаттандыру үшін жетіспейді. 2012 жылы сүт зауыты салынды, ол сүт, айран, қаймақ, ряженка, кілегей, йогурт және т.б. өндіреді. Мұнда бір сиырға киіну жылына 7200 кг, бұл орташа республикалық деңгейден 3 есе артық.

2018 жылы округтің базалық кәсіпорнын жаңғыртуға және цифрландыруға 58,6 млн.теңге бағытталды. Бейнебақылау жүйесі жетілдірілді, техника GPS навигаторларымен жабдықталған, яғни нақты егіншілік, ақылды ауыл шаруашылығы менеджменті қағидаты енгізілуде. 2019 жылға арналған жоспарда 2000 мың гектардан астам жерді суару жобасын әзірлеу.

2018 жылдың қорытындысы бойынша ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің көлемі 3 млрд. теңгені құрады. 2018 жылы ауыл шаруашылығы дақылдарының жаздық егістігі 28 323 мың гектарды құрады, оның ішінде дәнді дақылдар – 19 389 га, жемшөптік дақылдар – 4,5 га, майлы дақылдар – 4,464 га 390 тонна картоп, 85 тонна қырыққабат, 5,8 тонна қызылша, 2,8 тонна қияр жиналды.

Бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі аясында «Родина» АФ ЖШС округтегі барлық әлеуметтік және тұрмыстық мәселелерді шешуге көмек көрсетеді, ол су құбырын, жылу желілерін ұстау, жолдарды тазалау немесе жөндеу, жарықтандыру, балаларды тасымалдау, мектепте ыстық тамақпен қамтамасыз ету, зейнеткерлерге, мүгедектерге көмек көрсету, спорттық және мәдени іс-шараларды өткізу, әлеуметтік сала объектілерін ұстау және материалдық жабдықтау.

Есепті жылы жалпы сомасы 140 млн.теңгеге 14 меморандумға қол қойылып, орындалды. Абаттандыру 46 млн., көгалдандыру 20,4 млн., көшені жарықтандыру – 6 млн., жолдарды ұстау – 9 млн., мәдени және спорттық іс–шаралар-12 млн., әлеуметтік осал азаматтарға, зейнеткерлерге, ардагерлерге 16,35 млн. теңгеге қолдау көрсету, мектептің тамақтануын ұйымдастыру және бала бақшаның тамақтануын субсидиялау, мектеп оқушыларын және бала бақшаның балаларын тасымалдауды ұйымдастыру және субсидиялау, оқушылардың жазғы демалысын ұйымдастыру және т.б. жұмсалды – 23.37 млн. тг.

Округте көшелерді жарықтандыру мәселесі шешілді. Әр ауылда қоқыс пен қи шығарылады. Қоқыс пен қи шығару үшін ГАЗ-51, КАМАЗ, К-701 автокөліктері мен МТЗ тракторлары арбасы бар. Сонымен қатар, «АстанаCleanTime» ЖШС-мен қалдықтардың 5 түрін шығару бойынша келісімге қол жеткізілді, ол үшін ауылда қоқысты бөлек жинау үшін қоқыс контейнерлері орнатылды [Газдиевтің есебі, 2019].

Бүгінгі таңда АӨК кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілік деңгейін арттырудың негізгі мәселелері болып, белгілі бір өңірлердің бірнеше ауыл шаруашылығы өнімін өндірушілерімен шарт жасасып, бұл өнімді бүкіл елдің бөлшек сауда дүкендеріне апарады. Бір ауыл шаруашылығы өндірушілерінің өнімдерін тарата отырып, олар АӨК саласындағы жергілікті кәсіпорындарға жоғары бәсекелестік тудырады. Жергілікті нарықтарда ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіретін кәсіпорындардың бір бөлігі ритейлерлердің шарттарына келіседі және олармен жеткізу шарттарына қол қояды, бірақ мұндай жеткізілімдер әрдайым рентабельді болып табылмайды, өйткені ритейлерлер сатып алу бағалары бойынша қолайлы емес шарттарды ұсынады. «Тұйық шеңбер» деп аталатындар, ритейлерлерге төмен сатып алу бағасын ұсына алатын кәсіпорындар бағаны төмендетуге қабілетсіз кәсіпорындарға нақты бәсекелестік тудырады.

Ақмола облысында суармалы жерлердің көлемін ұлғайту, пайдаланылмайтын жайылымдық жерлерді айналымға тарту және органикалық өнім шығару жоспарда бар, бұл агроөнеркәсіп саласына одан да жоғары көрсеткіштерге жетуге мүмкіндік береді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Стратегиялық бәсекеге қабілеттілік кәсіпорынның бәсекелестік артықшылықтар кешенін (бәсекеге қабілеттілік әлеуетін) сақтаудың ықтимал перспективалы қабілетін көрсетеді, бұл оның стратегиялық кезеңде бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етеді. Стратегиялық бәсекеге қабілеттіліктің әлеуетті сипаты кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін сақтаудың ықтимал перспективасынан туынды болып табылады және стратегиялық перспективада сақтау әлеуеті бар бәсекелестік артықшылықтар кешенімен бекітілуі тиіс. Сондықтан бәсекеге қабілеттілік әлеуетінің негізгі белгісі ретінде кәсіпорынның тұрақты бәсекелестік артықшылықтарының болуы саналады. Бірақ көрсетілген артықшылықтарды іске асырудың ықтимал нәтижелерін сәйкестендіру және сандық түсіндіру күрделілігі проблемасы бар [Жетпісбаев Б., 2016, 272 б.].

Ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру және өткізу нарығында АӨК кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілік деңгейін анықтайтын негізгі факторлар:

— қаржы–экономикалық жағдай. Жоғары өтімді активтердің болуы шикізат пен жабдықтарды жеткізушілерге уақтылы төлемдерді жүзеге асыру үшін ауыл шаруашылығы ұйымы, сондай-ақ фискалдық органдар мен зейнетақымен сақтандыру және қамтамасыз ету органдары қажет. Ауыл шаруашылығы кәсіпорнының қаржы–экономикалық жағдайының деңгейі, оның ішінде сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің төлем тәртібін сақтауына байланысты, сондықтан бәсекеге қабілеттілік, жанама түрде сыртқы факторлардың әсерінен анықталатыны туралы қорытынды жасауға болады;

— өндірістік қуаттардың болуы. Ауыл шаруашылық кәсіпорнының өндіріс құралдарымен қамтамасыз етілу және материалдық–техникалық базасын дамыту деңгейі өндірістік қызметтің бағыттарын ғана емес, өндіріс көлемін – өндірістік қуаттылықты айқындайтын фактор болып табылады. Өнім өндіру көлемін жоспарлау оны өткізу көлемін жоспарлаумен тікелей байланысты болуы тиіс. Ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің өнімі өте ерекше және шектеулі сақтау мерзімі бар болса, өткізу нарығын жоспарлау осындай кәсіпорындардың қызметінде негізгі рөл болып табылады. Осылайша, бәсекеге қабілеттілік бір жағынан өнім сапасының деңгейін, екінші жағынан кәсіпорынның нарықтағы жағдайын, ал үшінші жағынан - оның ішкі шаруашылық басқару жүйесі мен қаржылық жай-күйінің деңгейін сипаттайтын айтарлықтай кең көрсеткіштер болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әмірбекұлы Е. Өнімнің бәсекелік қабілетін арттыру тетігін қалыптастыру, Алматы, 2007 ж. 14 б.
2. Гаджимурадова Л.А. АӨК өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру / Л.А. Гаджимурадова / / жаңа ғылым: мәселелері мен болашағы. 2017. № 1-2. Б. 266-267.
3. stat.gov.kz/ҚР-ның 2019 жылғы қаңтар-қазан айларындағы статистикалық мәліметтері бойынша
4. Annals of Agrarian Science Volume 14, Issue 3, September 2016, Pages 191-195
5. «Родина» ЖШС агрофирмасының 2016-2019 жылдардағы жылдық есептері
6. Родина а / о әкімі б. Газдиевтің есебі. 2019 ж.
7. Жетпісбаев Б. Қазақстан Республикасының аграрлық құқығы. - Алматы: Данекер, 2016. - 272 б.

ӘОЖ 330.3

Оралова Салтанат Шорабековна,
докторант,
ұлттық және әлемдік экономика кафедрасы,
Туран Университеті,
Алматы

Асанова Жулдыз Алхановна,
аға оқытушы,
экономика және сервис кафедрасы,
Жетісу мемлекеттік университеті,
Талдықорған

ЦИФРЛЫ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕР НАРЫҒЫНЫҢ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ

Аннотация. Әлемдік инфокоммуникациялық қызметтер нарығының дамуы ақпараттық қоғамның, IT-технологиялардың және қоғамды ақпараттандыру процесінің дамуымен тығыз байланысты. Осылайша, ақпараттық қоғамның мәнін зерттеу экономикалық жүйенің құрылымын жасаудың жаңа тәсілі ретінде ғылыми қызығушылық тудырады. Әдістемелік аспектіде ақпараттық тұжырымдама қазіргі Қазақстан азаматтарының экономикасы мен өмірі үшін ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуының маңыздылығын сипаттай отырып, телекоммуникациялық нарықтың экономикалық көрсеткіштерін талдауға мүмкіндік береді. Практикалық тұрғыдан қызығушылық электрондық қызметтер, телекоммуникация және почта байланысы жүйесі, ақпараттық технологиялар сияқты, ақпараттық коммуникация нарығын дамытудың катализаторларының бірі ретінде бар секторлардың болуы үшін тартымды болып табылады.

Кілттік сөздер: Инфокомуникациялық қызметтер, ақпараттық қоғам, телекомуникациялық нарық, ақпараттық сектор, АКТ.

Аннотация. Развитие мирового рынка инфокоммуникационных услуг тесно связано с развитием информационного общества, IT-технологий и процесса информатизации общества. Таким образом, исследование сущности информационного общества представляет научный интерес как новый способ структурирования экономической системы. В методическом аспекте информационная концепция позволяет анализировать влияние на экономические показатели телекоммуникационного рынка, характеризуя важность развития информационно-коммуникационных технологий для экономики и жизни современных граждан Казахстана. Практический интерес является привлекательным для того, чтобы иметь существующие сектора, такие как электронные услуги, телекоммуникация и система почтовой связи, информационные технологии, как один из катализаторов развития рынка инфокоммуникаций.

Ключевые слова: инфокоммуникационные услуги, информационное общество, телекоммуникационный рынок, информационный сектор, ИКТ.

Annotation. The development of the world market of infocommunication services is closely linked to the development of the information society, IT technologies and the process of Informatization of society. Thus, the study of the essence of the information society is of scientific interest as a new way of structuring the economic system. In the methodological aspect, the information concept allows analyzing the impact on the economic indicators of the telecommunications market, describing the importance of the development of information and communication technologies for the economy and life of modern citizens of Kazakhstan. Practical interest is attractive to have existing sectors such as electronic services, telecommunications and postal systems, and information technology as one of the catalysts for the development of the infocommunication market.

Keyword: Information and communication services, information society, telecommunications market, the information sector, ICT.

КІРІСПЕ

Бүгінгі таңда барлық елдерде экономикалық және әлеуметтік даму деңгейіне қарамастан экономиканың ақпараттық секторының өсуіне байланысты және тиісінше қоғамдағы елеулі әлеуметтік, саяси және мәдени өзгерістерге әкеп соғатын құрылымдық қайта құру жүріп жатыр. Бұл үрдістердің айқын көрінісі ақпараттық қызметпен, яғни ақпаратты өндірумен, өңдеумен, сақтаумен және таратумен байланысты қызмет-

пен айналысатындар санының едәуір артуы болып табылады.

Дамыған елдерде, ең алдымен АҚШ-та экономиканың ақпараттық секторы қызметкерлерінің үлесі жұмыспен қамтылғандардың жалпы санынан 50-ден асады. Әр түрлі бағалаулар бойынша дамыған елдердің ЖҰӨ-ге ақпараттық сектордың үлесі 10-25%-ды құрайды [1].

Өз кезегінде ақпараттық тауарлар мен қызметтер нарығы ең серпінді дамып келе жатқан секторлардың бірі болып табылады. Әртүрлі деңгейдегі ақпараттық қажеттіліктер жылдам қарқынмен өсуде, бұл ақпараттық алмасу мүмкіндігін кеңейтеді, барлық жаңа ақпараттық өнімдердің пайда болуына алып келеді, ақпараттық қызметтің барлық түрлерінің дамуын ынталандырады.

Қазақстандық экономикаға келер болсақ, ақпарат нарығы әлі де қалыптасуда. Біздің еліміздегі ақпараттық нарықтың даму перспективалары көбінесе осы саладағы ойластырылған және сараланған мемлекеттік саясатқа байланысты. Бұдан басқа, мемлекет нарық саласынан тыс қалатын ақпараттық өнімдердің өндірісін қамтамасыз етуі тиіс.

Көптеген дамушы елдердің тәжірибесі қазіргі заманғы қоғамды дамытудағы ақпараттық ресурстардың стратегиялық сипатына байланысты ақпараттық өндірісті басым дамыту көптеген мемлекеттерге дамыған елдермен салыстырғанда экономикалық және әлеуметтік даму деңгейіндегі үлкен алшақтықты еңсеруге мүмкіндік бергенін көрсетіп отыр.

Осыған байланысты ақпараттық өндірісті, атап айтқанда, ақпарат нарығы мен оның ерекшеліктерін зерттеу бүгінде айтарлықтай теориялық және практикалық қызығушылық тудыртады.

Ақпарат экономикасы экономикалық зерттеулердің салыстырмалы жаңа саласы болып табылады. Экономикалық талдау объектісі ретінде ақпаратты зерделеудің әртүрлі тәсілдері әртүрлі теориялық ережелерге негізделеді. Осыдан бірнеше он жыл бұрын ақпарат негізсіз және материалдық емес экономикаға тікелей қатысы жоқ деген көзқарас кеңінен таралған болатын. Ғылыми-техникалық төңкерістің басталуы және ақпараттық жарылыс деп аталатын ақпараттық қызмет өнімдеріне қарым-қатынасты түбегейлі өзгертті, ақпарат ұтымдылықты қалауға және оны әдеттегі экономикалық құралдарды қолдана отырып, тауарлардың бірі ретінде бағалауға тырысты.

Ақпарат экономикасы тарихы қысқа мерзімдік сипатқа ие. Ғылыми пән ретінде ол үш он жыл бұрын қалыптасқан. Американдық экономист Ф. Махлуп бірінші болып «білім индустриясының» шекарасын анықтап, ұлттық байлықтың қай бөлігі ақпаратты өндіру, өңдеу және тарату нәтижесі болып табылатындығы туралы сұраққа жауап беруге тырысты. Кейін М. Порат пен М. Рубиннің жұмыстары пайда болды. Олар әзірлеген ақпараттық қызметті талдау әдістемелері халықаралық тәжірибеде жиі қолданылады.

Ақпараттық қоғам мәселелерінің кең және толық әзірленуіне қарамастан, әлі де теориялық ойлауды қажет ететін мәселелер қалып отыр. Бұл ретте ең алдымен терминологиялық хаосқа баса назар аудару қажет [2].

«Постиндустриалды» және «ақпараттық» қоғам терминдерінің арақатынасына екі негізгі көзқарас бар. Бір ғалымдар тұрғысынан бұл терминдер синонимдер болып табылады және тең құқылы ауыстырылуы мүмкін. Мысалы, 70-жылдары бір уақытта пайда болған екі идеология – ақпараттық қоғам мен постиндустриализм конвергенциясы басталған көзқарас бар. Осы ұстанымға сәйкес, адами өркениет аграрлық және индустриялық даму кезеңінен кейін жаңа, яғни, ақпараттық жүйеге енуде.

Қарастырылып отырған көзқарас тұрғысынан постиндустриялық, сервистік және ақпараттық қоғамдардың арақатынасына олардың ерекшелігін бөлудің нақты өлшемдері жоқ екенін атап өту қажет. Осы тұста қоғамның үш түрін бөліп көрсетуге болады: аграрлық, онда халықтың басым бөлігі ауыл шаруашылығы еңбегімен айналысатын; қызметкерлердің басым бөлігі өнеркәсіптік өндірісте жұмыс істейтін индустриялық және өз кезегінде, халықтың басым бөлігі өндірістік емес еңбекпен (қызмет көрсетумен, басқарумен, ақпарат өндірумен) айналысатын постиндустриялдық. Өз кезегінде, постиндустриялық қоғамда дамудың екі айқын кезеңі бөлінеді: сервистік қоғам және ақпараттық қоғам. Олардың біріншісі өнеркәсіптік және аграрлық өндірістер, бұл толыққанды тауарлық өндіріс үшін қызметкерлердің аздаған қабатының ғана болуы жеткілікті. Ақпараттық технологиялардың дамуымен сервистік социумдардың бір бөлігі медиаиндустрияға айнала отырып, ақпараттық қоғамды әлеуметтік шындық ретінде біртіндеп қалыптастыруда [3].

Мұндай сапалы қадам ақпараттық елдерге еңбек өнімділігін, халықтың жұмыспен қамтылуын, жалпы ұлттық және жан-жақты өнімнің жоғары деңгейін барынша жоғары деңгейде ұстауға мүмкіндік береді. Ақпараттандырудың басқа да аспектілері бар (бірінші кезекте әскери және қауіпсіз). Мемлекет пен қоғамды басқарудың ақпараттық түріне қарай жылжу дәуірдің қатаң талабы айналды.

Ақпараттық ағынның мәдениетке, білімге, адамдардың өмір сүру салтына әсері маңызды. Мемлекет үлкен ақпараттық жобаларды құру және шешу кезінде іскерлік жеке секторға, телекоммуникациялық компанияларға сүйенеді. Бұл ретте ол осы процестің экономикалық, саяси, технологиялық жағдайларын, мәдени-рухани әсерін ескереді.

Қазақстандағы ақпараттық қоғамның тұжырымдамасы елдегі қоғамдық дамудың мақсаттары мен міндеттеріне жалпы көзқарас береді, оларға қол жеткізудің нақты жолдарын ұсынады, ал жалпыұлттық ақпараттық саясат ақпараттық қоғамның материалдық-техникалық базасы біртіндеп құрылатын ел үшін біріктіруші идеялық бастамаға қызмет етуі мүмкін.

Осы мәселелер бойынша Ұлттық жобалар көптеген елдерде, соның ішінде Қазақстанда да қабылданды немесе әзірленуде. Қазақстан уақыт өте келе, экономика салаларын әртараптандыру арқылы әлемдік экономиканы жаһандандыру жолдарын ұстануға бағытталған. «Республиканың индустриялық-инновациялық дамуының 2003-2015 жылдарға арналған стратегиясын»-қабылдау осы бағыттағы бірінші кезектегі қадам болды. Оның негізгі ережелері «Қазақстан-2030» Стратегиясы мен басқа да бағдарламалық құжаттар негізінде әзірленді. Сондай-ақ, ядролық технологиялар парктерін, биотехнологияларды және үш өңірлік технологиялық парктерді қалыптастыру басталды. Сегіз венчурлік қор, оның ішінде инновациялық жобаларды қарастыра бастаған үш халықаралық қор құрылды. Республиканың алдағы даму кезеңінің негізгі бағыты - еліміздің басым салаларында бірқатар жоғары технологиялық өндірістер құру болып табылады [4].

Соңғы уақытта Қазақстанның телекоммуникациялық нарығы түбегейлі өзгерді. Жаңа бұқаралық коммуникация құралдарының өсу қарқыны ақпараттық қызметтерге деген сұраныстың қаншалықты жоғары екенін көрсетеді. «Қазақтелеком» ұлттық акционерлік компаниясының Қазақстанның барлық облыс орталықтары мен ірі қалаларын цифрлық ағындармен қамтитын және халықаралық ақпараттық ағындардың транзитін қамтамасыз ететін Ұлттық ақпараттық супермагистраль құру жөніндегі жобасын іске асыру жалғасуда. Қазақстанның коммуникациялық индустриясы еліміздегі әлеуметтік-экономикалық қайта құрулар болып жатқан республиканың геосаяси жағдайымен айқындалатын дамудың сапалы жаңа кезеңінде.

Қазақстан ТМД-дағы Орталық Азия мемлекеттерінің арасында бірінші болып цифрлық теледидарды, телевизиялық сигналды берудің мультимедиалық спутниктік жүйесін пайдалана отырып, тікелей телехабар таратуды құру арқылы Прогрессивті технология бойынша хабар таратуды бастады. Егер 1990 жылы елде республикалық ТВ-ның тек екі арнасы, 4 радиобағдарлама болса, 400-ге жуық журналдар мен газеттер шығарылса, қазіргі уақытта республикада 1586 БАҚ, оның ішінде-1047 газет, 400 журнал, 125 телерадиокомпания, 14 ақпараттық агенттік.

Қазақстан үшін аса маңызды басымдық - елдің 2015 жылға қарай цифрлық хабар тарату-ға көшуі болып табылады,бұл жалпы әлемдік үрдістер - «Женева-2006» келісімі шеңберінде цифрлық хабар таратуды одан әрі жалғастыру үшін өтпелі кезең (2007-2015 жж.) шеңберінде Халықаралық Электр байланысы одағы арқылы түсіндіріледі.

2013 жылы бекітілген «Ақпараттық Қазақстан-2020» мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан экономикасын сандық трансформациялау үшін негіз болды. Ол ақпараттық қоғамға көшуді дамытуға, мемлекеттік басқаруды жетілдіруге, «ашық және ұтқыр үкімет» институттарын құруға, корпоративтік құрылымдар үшін ғана емес, ел азаматтары үшін де ақпараттық инфрақұрылымға қолжетімділіктің өсуіне ықпал етті. Мемлекеттік бағдарламаны іске асырудың үш жылының нәтижесі бойынша оның 40%-ға орындалуға қол жеткізілді. Алайда, жаһандық ауқымда ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы өз ережелерін талап етеді және Қазақстан келесі қадам жасайды – «Цифрлық Қазақстан» жаңа мемлекеттік бағдарламасын әзірлейді.

Жаңа мемлекеттік бағдарламаның негізгі мақсаты-тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізу, экономика мен ұлттың бәсекеге қабілеттілігін арттыру, халықтың өмір сүру сапасын жақсарту үшін цифрлық экожүйені прогрессивті дамыту. Мемлекеттік бағдарламаны іске асыру төрт түйінді бағытта жүргізілуде: Цифрлық Жібек жолын іске асыру (сенімді, қол жетімді, жоғары жылдамдықты және қорғалған цифрлық инфрақұрылымды дамыту), креативті қоғамды дамыту (цифрлық экономика үшін құзыреттер мен дағдыларды дамыту, халықтың цифрлық сауаттылығын арттыру жөніндегі жұмыстарды жүргізу, салалар үшін АКТ мамандарын даярлау), экономика салаларындағы цифрлық қайта құрулар (экономиканың түрлі салаларының бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін жаппай сандық технологияларды енгізу), белсенді мемлекетке көшу (электрондық және ұтқыр үкімет жүйесін жетілдіру, мемлекеттік қызмет көрсету саласын оңтайландыру).

Сондай-ақ, Қазақстанда 2008-2015 жылдарға арналған ҚР цифрлық телерадио хабарларын таратуды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы әзірленген. Оны іске асыруға республикалық бюджеттен, сондай-ақ бюджеттен тыс көздерден қаражат, жалпы көлемі -36.165 млн. теңге тікелей отандық және шетелдік инвестицияларды тартты.

Осы тұрғыда, еліміздің телекоммуникациялық секторының талдайтын болсақ, табыстың ең көп бөлігі интернет қызметіне – 185,2 млрд теңге түсті, бұл телекоммуникация нарығында 35,6%-ды құрайды. Сомасы бір жылда 15,7%-ға өсті. Өсу ел аумағында Интернетті пайдаланудың артуына байланысты болған.

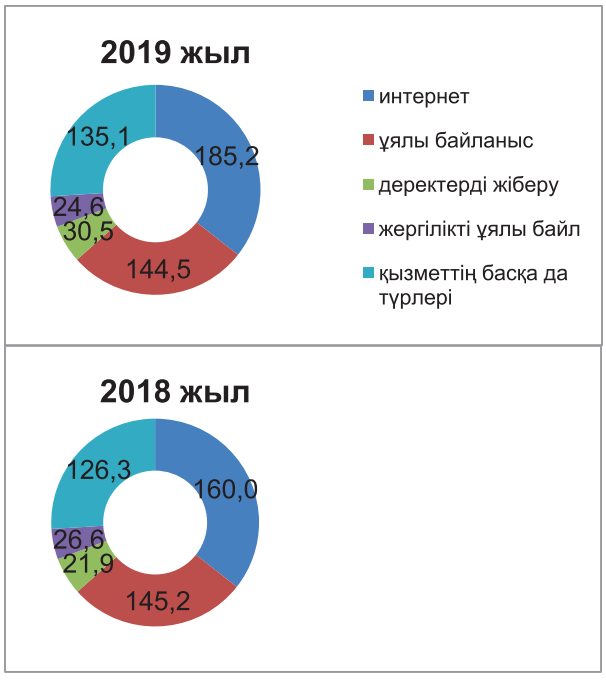

Сурет-1. ҚР телекоммуникациялық секторының кіріс құрылымы (млрд.тг)

Интернет желісіне қолжетімділігі бар ұйымдардың үлесі 2017 жылы 67,7%-дан 2018 жылы 75,1%-ға дейін артты. 6-74 жастағы тұрғындар арасында желіні пайдаланушылардың үлесі өткен жылы 81,3% құрады. Сондай-ақ, 2019 жылдың тамыз айының соңында ұялы байланыс абоненттерінің саны 25,9 млн. құрады. Бірақ, абоненттердің жалпы азаюына қарамастан, телефон арқылы Интернетке қатынау мүмкіндігі бар адамдардың саны бір жыл ішінде 8,5%-ға артып, 15,1 млн. теңгені құрады [5].

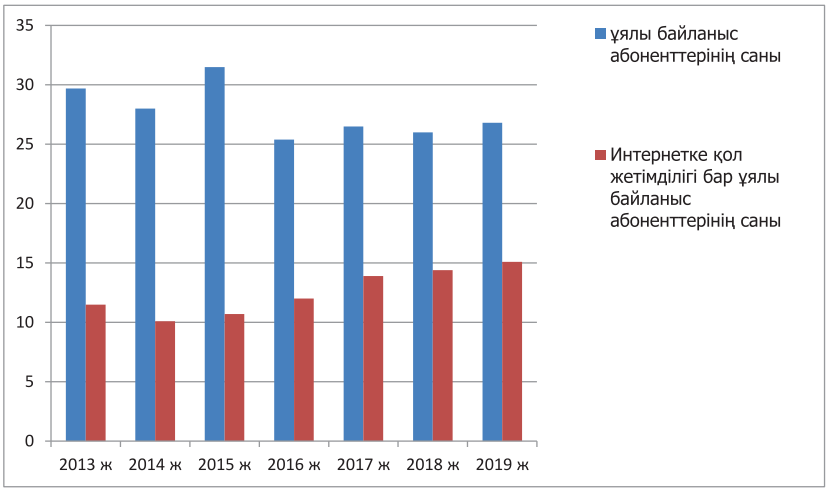

Сурет-2. Ұялы байланыс абоненттерінің саны

Жетекші әлемдік сарапшылардың болжамы бойынша 2020 жылға қарай әлемдік экономиканың 25% сандық болады және мемлекетке, бизнес пен қоғамға тиімді өзара іс-қимыл жасауға мүмкіндік беретін экономиканы цифрландыруда технологияларды ендіру неғұрлым ауқымды және серпінді процеске айналды.

Қазақстанның Үкіметі мен мемлекеттік органдары қоғамды ақпараттандырудың және ұзақ мерзімді экономикалық өсуді анықтаудағы цифрлық технологияларды дамытудың маңыздылығын түсіне отырып, мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарының бірі ретінде осы саланы дамытуға белсенді қатысуы тиіс.

Жалпылай алғанда, қазіргі саяси билік бұрынғы қоғамдық дамудың үрдістерінен арылып, жаңаша түрленуде. Бүгінгі таңда жеке тұлға мен қоғамға үлкен әсрін тигізтін БАҚ пен Интернет арқылы саяси билік жаңа идеологиялық ақпараттық-коммуникативтік ресурсқа ие болуда. Сондай-ақ, соңғы жылдарда Интернет пайдаланушылар саны 3,9 млн адамға көбейген. Оның ішінде қала тұрғындарының үлесі ның үлесі 37%-ға өскен. Оның үстіне, Үкімет мәжілісінің 45 онлайн трансляциясы жүргізілді [6].

Қазақстан әлемдік өркениет көшінен қалмай, жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларды игеріп, оны саяси жүйе мен жалпы қоғам өмірінде кеңінен қолданысқа ие болса, ақпараттық ғасырдағы тұрақты даму жолына түспек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Ақпараттық қоғам және оның эстетикалық аспектілері туралы қазіргі пікірлердегі идеялық-терминологиялық жаңашылдықтар / / ММУ хабаршысы. 10 сериясы. Журналистика, 2005.- №3. - Б. 55.

2. Белл Д. Болашағымыз постиндустриалды қоғам. Әлеуметтік болжамдау тәжірибесі. - М.: Academia, 1999. - 956 Б.
3. Иноземцев В. Л. индустриядан кейінгі қожалығы және «постиндустриалды қоғам» // Қоғамдық ғылым және қазіргі заман. - 2001. - № 3. - Б. 140-152.
4. Цифрлы Қазақстан бағдарламасы, (электронды ресурс) Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы
5. Қазақстан Республикасында цифрлық телерадио хабарларын таратуды дамытудың 2008-2015 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. (электронды ресурс), Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 29 желтоқсандағы N 1355 Қаулысы URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070001355_
6. Алиев Ш.Ш., Ақпараттық қоғамдағы басқару: әлеуметтік-философиялық талдау // Алматы, ҚазҰУ, 2013 ж.

ӘЛЕУМЕТТАНУ ҒЫЛЫМЫ
СОЦИАЛЬНАЯ НАУКА
SOCIAL SCIENCE

УДК 323

Исагалиева Гульнар Даниярбековна,
старший преподаватель,
кафедра социально-гуманитарных дисциплин,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
e-mail: gulnar_isagalieva@mail.ru_

Катенов Амангельды Камалович,
к.и.н., доцент, ассоциированный профессор,
кафедра социально-гуманитарных дисциплин,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
e-mail: a.kz.80@mail.ru

УПРАВЛЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННЫМ МНЕНИМ В СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ КАЗАХСТАНА

Андатпа: Мақалада Казақстандағы жаңарған әлеуметтік-саяси жағдайдағы қоғамдық пікірдің басқару ерекшеліктері зерттелінген, қоғамның жан–жақты демократизациялық және цифровизациялық дамуында қоғамдық пікірді зерттеуді тереңдету қажеттілігі бейнеленген. Қоғамдық пікірдің денгейлері, механизмдері, түрлері, кезендері қарастырылған. Қоғамдық пікірдің негізгі құрылымдық бөлшектері, олардың қазақстандық әлеуметтік ортадағы даму ерекшелері бейнеленген. Осы зерттеуде авторлар философиялық методологияға сүйенген, әсіресе жүйелік әдіске,тарихи және логикалық бірлік әдісіне.

Кілттік сөздер: қоғамдық басқау, айла-шарғы жасау, бағалау, сананың ащықтығы, биліктің жариялылығы.

Резюме: В статье исследованы особенности управления общественным мнением в обновляющихся социально–политических условиях Казахстана, отражена необходимость углубления изучения общественного мнения в условиях дальнейшей демократизации и цифровизации всех сторон жизни общества. Проанализированы уровни, механизмы, виды, стадии в развитии общественного мнения. Рассмотрены важнейшие компоненты развития общественного мнения и особенности их развития в казахстанской социальной среде. В изучении данной темы авторы опирались на философскую методологию, в особенности на метод системного анализа и метод единства исторического и логического.

Ключевые слова: общественное мнение, управление, манипулирование, оценка, открытость сознания, публичность власти.

Summary: This article researches the specifics of public opinion guidance in modernized conditions of social and political framework in Kazakhstan; as well as explains the necessity of gathering further knowledge about public opinion, considering the continued democratization and digitalization of all spheres of society. It analyzes levels, mechanisms, and stages of public opinion. Finally, it examines the most important components of public opinion development and their application and evolution in the social environment of Kazakhstan. The author of this article based his theme development on philosophical methodologies, specifically, the semantic analysis technique and methods of historical and logical unity.

Keywords: public opinion, management, manipulation, evaluation, openness of consciousness, publicity of power.

ВВЕДЕНИЕ

Необходимость изучения общественного мнения как важнейшей составляющей социального сознания возрастает в силу множества объективных причин. Наиболее значимые среди них: 1) усиление синэнергии, хаотичности и беспорядочности социальных изменений; 2) возрастание полярности в преобладающих общественных представлениях, мнениях; 3) возросшая социальная активность во всём мире, в том числе и в Казахстане. Усиливается потребность людей в социальной реализации, в самовыражении в различных формах, в том числе и в основном, через социальные сети. Любое значимое действие власти в стране вызывает отклик, нет равнодушного принятия, как в прошлом социально–политическом развитии страны, предрешенного, безысходного социального развития общества. Всё больше желающих выражать своё мнение в средствах массовой информации, участвовать в митингах, в социальных опросах и т.д. Формируется новая социально- политическая культура, пока стихийно. Необходимость многообразия общественной жизни, что предписывают демократические ценности страны, требуют более лояльного отношения ко многим демократическим проявлениям социальной активности, таким как митинги, демонстрации, флешмобы и т.д. Не случайно, в начале своего президентства К.Ж. Токаев дал поручение начать готовить специалистов, управленцев, умеющих работать с населением в информационном пространстве, в интернете, в социальных сетях, в средствах СМИ. Востребованы управленцы, способные влиять на общественное мнение, умеющие раскрывать социальные проблемы, рекомендующие их решение. Без доступно объясняющих, разъясняющих цели, установки, ценности нынешнего этапа развития страны политиков, управленцев невозможно сформировать сбалансированный социально-политический климат, без которого немыслимо прогрессивное движение вперёд. Современное социально-политическое пространство настоятельно требует многозначности подходов, учёта мнений различных социальных групп, слоёв, прослоек. В век информационной революции, быстрого распространения многообразной информации особую значимость приобретает умение управлять общественным мнением. Современный человек всё больше осознаёт свою значимость, уникальность, не хочет быть объектом манипуляций со стороны политиков, средств массовой информации. Каждый из нас пытается выработать собственную позицию, собственное мнение по любому социально- политическому вопросу, независимо от уровня политической образованности. В то же время любой гражданин осознанно или неосознанно впитывает окружающие нас настроения, мнения, установки. Возможно ли управление общественным мнением, необходимо ли оно, что такое общественное мнение, имеет ли оно структуру, как оно формируется, – это вопросы, ответы на которые приобретают не только теоретическую, но и практическую значимость. Управление общественным мнением отождествляют с манипуляцией развития социального сознания. Манипулирование сознанием масс предполагает субъективность, искажение социальных фактов, подтасовку, подмену трактовки, ценностей в интересах власти. В научной литературе описаны некоторые способы и средства манипулированием сознанием масс. Общеизвестны десять способов манипуляции социальным сознанием, представленные Ноэмом Хомским, профессором Массачусетского университета. Невозможно отрицать, что в современной политике используется методология манипулирования сознанием личностей. В последние годы всё больше используются приёмы косвенного манипулирования, хотя часто используют и средства прямого манипулирования. Социально-политическая культура населения выросла, оно учится критичнее относиться к предоставляемой информации как в стране, так и в мире. Не секрет, что информационная война набирает обороты и становится всё более изощрённой и агрессивной. В то же время гражданское общество всё труднее поддаётся прямому манипулированию, пытаясь своевременно и быстро реагировать на искажения и ложь в социально- политической жизни. Но встаёт вопрос: возможно ли полностью отказаться от манипуляции сознанием масс? Скорее всего, нет, так как возрастает необходимость в управлении всеми сторонами жизни общества, в современных условиях страны не могут позволить себе дестабилизацию и хаос. Жесточайшая конкуренция между государствами требует стабильности, что невозможно без современного управления, в том числе и управления общественным мнением [Ноэль-Нойман Э., 2006, с. 18].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Процесс управления мнением людей вбирает в себя манипуляцию, но он не ограничивается им. Управление представляет собой сложный процесс соединения обыденного и теоретического, сознательного и бессознательного, единичного и общего в развитии гражданского сознания людей, во имя правильного определения и достижения целей и задач общества на конкретном этапе развития. Необходима ли манипуляция мнением людей? Необходимо, если понимать её как управление. Манипуляция - это не обман людей, а регулирование, что крайне необходимо в условиях многозначного, многополярного развития социума. Общественное мнение формируется и развивается стихийно, хаотично, синэнергия обладает разрушительной силой, беспорядочностью, поэтому необходимо знание общественного мнения через постоянный диалог власти с населением. Особенную силу приобретает обратная связь власти и народа.

В современных условиях устойчивость, стабильность социального развития являются важнейшими основаниями успешного развития страны, поэтому управление необходимо во всех

сферах развития общества, в то числе и регулировании развития общественного мнения.

Общественное мнение внешне представляется аморфным образованием, не имеющим целостности, качественных характеристик, неопределённым, нефункциональным. На самом же деле именно общественное мнение способно разрушить любую политическую стратегию, любого политического лидера, любую политическую идею. Таких примеров всё больше и больше, как в мире, так и в нашей стране, что свидетельствует о том, что регулирующая, управляющая сила общественного мнения возрастает. Дискредитация деятельности неугодных политических лидеров всё чаще используется как инструмент борьбы за политическую власть. Общественное мнение не есть сумма отдельных мнений, установок, решений граждан того или иного общества. Оно формируется как бы стихийно, на самом же деле, вполне управляемо.

Что такое общественное мнение? Ответ на этот вопрос требует структурирования. Главный элемент общественного мнения - это оценка.

Оно включает в себя оценку всех сфер жизни общества. Социум – сложный организм, вбирающий в себя взаимодействие различных видов деятельности. Каждая сфера социальной деятельности сопровождается формированием общественного мнения, причём на всех уровнях, начиная личностным, заканчивая всеобщим социальным. В данной статье больше внимания уделено становлению и развитию социально-политического общественного мнения. Оценка на уровне индивидов носит личностный характер, но из них выстраивается общая картина, называемая общественным мнением. Общественное мнение всегда противоречиво, но всегда есть преобладающая составляющая. Оценка выполняет главную регулирующую роль в общественном мнении. Положительные или отрицательные оценки политической жизни способны разрушить политическую систему страны или, наоборот, укрепить. В политической жизни нашей страны присутствует страх перед негативной оценкой политических событий, политических лидеров. Желание представлять обществу только положительные стороны развития, без ошибок, без просчётов оказывает на общественное мнение обратное воздействие, усиливая недоверие к политической власти. В современных условиях процесс управления общественным мнением невозможен без искренности, достоверности, достаточности, предоставляемой социально-политической информации. Своевременность, точность, ясность информации способны скорректировать развитие общественного мнения.

Общественное мнение включает в себя также идеализацию, мифотворчество, причём как положительное, так и отрицательное, а также воображаемые мыслительные конструкции, касающиеся оцениваемого объекта. В политической сфере они могут быть мыслимыми и немыслимыми, в зависимости от достаточности или недостаточности информации. Следовательно, важнейшей составляющей общественного мнения являются вымыслы, мифы и домыслы. В процессе управления общественным мнением необходимо умение работать именно с эти компонентом.

Общественное мнение включает в себя также социальные чувства, переживания, настроения. Чувственно–эмоциональный фон является базисом общественного мнения. Не логические доказательства, аргументы, теоретические системы, теории являются весомым фундаментом формирования общественного мнения, а принятие или неприятие, одобрение или неодобрение той или иной политической ситуации, события большинством. В развитии общественного мнения преобладает обыденное сознание, отражающее повседневную жизнь людей. Обобщенный повседневный опыт людей, их вкусы, умения, уровень жизни находят отражение в общественном мнении. В структуре общественного мнения выделяют три основных компонента: рациональный, эмоциональный и волевой. Жизненный цикл общественного мнения проходит три стадии – возникновения и формирования, функционирования, убывания. Каждая стадия имеет свою внутреннюю структуру, которая разделяется на несколько этапов. Управление общественным мнением возможно только на основе его изучения. Важнейшими измерениями общественного мнения являются социологические методы: наблюдение, анкетирование, интервью, кейс-стади и т.д. В стране ощущается недостаток независимых социологических институтов, исследующих общество, в том числе, и общественное мнение. Каковы реальные механизмы воздействия на развитие общественного мнения? 1) Усиление публичности власти; Разъяснением основных направлений развития общества должны заниматься политики на всех уровнях; использовать краткие смысловые, ненавязчивые разъяснения основных целей и задач. «Важно активно работать в социальных сетях: создавать группы в мессенджерах, доступно разъяснять проводимую политику, модерировать и управлять ситуацией», - подчеркнул в своём выступлении на Совещании с акимами крупных городов от 27.04.2019 г. Президент Казахстана К.-Ж. Токаев [К.-Ж. Токаев. Выступление на Совещании с акимами Астаны, Алматы и Чимкента от 27.03.2019 г., https://www.nur.kz/1785465-opublikovan-polnyj-tekst-vystuplenia-tokaeva-na-sovesanii-v-akorde.html]; 2) создание и предложение различных, противоположных сценариев развития политических событий, предоставляя выбор; 3) налаживание обратной связи с обществом через изучение СМИ и интернет-пространства; 4) развитие культуры достойного восприятия критики, разоблачение критиканства.

В Казахстане в управлении общественным мнением появились новые механизмы регулирования, наметились новые тенденции. Это создание Национальных Советов Доверия, привлечение к политической деятельности влиятельных,

успешных личностей разных профессий и возрастов. Расширение и усиление элиты в политической жизни страны позволит укрепить доверие к власти в обществе, привлечёт больше граждан к управлению страной. Советы доверия нужны для развития диалога в обществе, что будет способствовать реальному взаимодействию власти и народа, учёту разных мнений, позиций в обществе. Этот диалог может быть построен на признании плюрализма мнений.

Своевременным является публичное обсуждение нового закона о митингах и его принятие. Новый закон об общественных собраниях и митингах предоставляет большую свободу в политической жизни страны. Социально-политические законы должны быть взвешенными, не ущемлять права граждан, в то же время не открывать дорогу хаосу и беспорядку в обществе. Либерализация развития политической жизни должна соответствовать уровню социально- политической культуры граждан. Именно поэтому всё больше внимания уделяется развитию открытости сознания граждан в обществе.

ВЫВОДЫ

Важнейшие культурно-мировоззренческие, политические ориентиры развития Казахстана, изложенные в концепции «Рухани жангыру» остаются приоритетными в развитии страны в настоящем и в перспективе. Одним из опорных компонентов в данной программе выделена необходимость развития открытости сознания. Целью политики Казахстан является человек, улучшение качества жизни. Современные политические задачи невозможно выполнить без современного человека. Современный человек - это целостный человек, способный в гармонии развивать душу, сердце и разум. Целостность предполагает постоянное развитие и саморазвитие, что в современных условиях невозможно без открытости. Научные исследования доказывают, что все космические, природные, социальные системы способны развиваться только в условиях открытости. Открытость сознания предполагает толерантность людей во всех сферах жизни: в общении, в коллективе, во взглядах, в деятельности, в религии и мировоззрении. Казахстанское общество развивается в двух измерениях, взаимно предполагающих и дополняющих друг друга: устойчивость и развитие. Устойчивость развития обеспечивается преемственностью, традиционностью, толерантностью. Толерантность - это, одновременно, и уважение к иному, и готовность принять новое. Воспитание толерантности на основе открытости – важнейшая необходимость, основа развития гражданского общества в Казахстане. Открытость сознания – это восприимчивость к новому, постоянная готовность учиться новому, приобретать новое через культурное взаимодействие, обмен знаниями, образованием, традициями, разностороннее и полноценное развитие. Интересы являются двигателями роста и развития личностей. Открытость сознания – это эмоциональная наполненность, насыщенность жизни людей, это взаимная поддержка, взаимопонимание, человеколюбие. Развитие общественного мнения в условиях открытости сознания станет ещё более сложным и многослойным, но станет более понятным и предсказуемым.

В управлении общественным мнением в нашей стране есть нерешённые проблемы и недоработки. Запоздалая реакция на ложные, клеветнические обвинения, искажающую истину, информацию. В информационной войне не выработаны средства, приёмы и способы противостояния. Мало аналитических статей, объективной критики развития страны в СМИ. Усиливается внешняя манипуляция сознанием людей нашего государства. В управлении общественным мнением в Казахстане недостаточно используется публичность власти. Не реализован огромный потенциал институтов гражданского общества.

В целом же, в политике Казахстана постоянно просчитывают возможную реакцию населения на политическую деятельность, политические программы и политическую идеологию. Обратная связь с гражданами страны есть, но необходимо выработать механизмы более оперативного реагирования на изменения в развитии общественного мнения по конкретным направлениям развития общества.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. К.-Ж. Токаев. Выступление на Совещании с акимами Астаны, Алматы и Чимкента от 27.03.2019 г. https://www.nur.kz/1785465-opublikovan-polnyj-tekst-vystuplenia-tokaeva-na-sovesanii-v-akorde.html
2. Ноэль-Нойман Э. Общественное мнение. Открытие спирали молчания. М., 2006, с.18

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ • СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ • INFORMATION ABOUT AUTHORS

1. **Абильгазиева Жанар Курманалиевна -** докторант 3 курса специальности «Педагогика и методика начального обучения» Жетысуского государственного университета им. И. Жансугурова, г. Талдыкорган, Казахстан
2. **Абишев Нурлан Акашевич -** д.п.н., профессор кафедры педагогики и психологии, ЖГУ им. И. Жансугурова
3. **Азанбекова Гульназ Турсынбековна -** магистр, аға оқытушы, Ильяс Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
4. **Алпысбаева Нургуль Саркытбековна -** педагогика ғылымдарының магистрі, І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің аға оқытушысы, Талдықорған қ., Қазақстан
5. **Альменбетова Қарлығаш Жапсарбаевна -** «Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының 2 курс докторанты, І. Жансүгіров атындағы Жетісу Мемлекеттік университеті
6. **Ансабаева Айнур Дүйсеновна -** І. Жансүгіров атындағы Жетісу Мемлекеттік университеті «Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының 2 курс докторанты
7. **Aralbaeva Ryszhamal Kadyrovna -** D.S.S., Ass. Prof. at BSE "Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan" in Almaty Region
8. **Assan Nurgul' Pirimzharkyzy -** Master's degree student, Aktobe regional state University named after K. Zhubanov
9. **Асанова Жулдыз Алхановна -** экономика және сервис кафедрасының аға оқытушысы, Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған
10. **Ахаева Акмарал Шахарбергеновна -** «Педагогика және психология» мамандығының 1 курс докторанты, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
11. **Ахмедиева Кулмария Нуртаевна -** Магистр, педагогика және психология кафедрасының аға оқытушысы, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қаласы
12. **Bazhenova Elmira -** PhD, senior lecturer at Zhetysu state University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan
13. **Bazhenova Meruert -** lecturer at Zhetysu state University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan
14. **Бакраденова Алтын Бакраденовна -** І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, п.ғ.к., (доцент) қауымдастырылған профессор, Талдықорған қ.
15. **Бекбаева Малика Фархатовна** - 6D010200 - Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығының 2-курс докторанты, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
16. **Gussenova Meiriban Shakhgussenovna -** Zhetysu State University named after I. Zhansugurov, doctoral student, Kazakh-American University, assistant Professor, Master of science
17. **Даникеева Айгүл Бақытжанқызы -** «Педагогика және психология» мамандығының 3-курс докторанты, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
18. **Демешева Гульмира Утемисовна -** старший преподаватель, магистр педагогических наук кафедры «Дошкольного и начального образования», Атырауского государственного университета им.Х. Досмухамедова
19. **Джанзакова Шолпан Исағалиқызы -** п.ғ.д., профессор, педагогика кафедрасының меңгерушісі, Х. Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, Атырау қ., Казақстан
20. **Дюсенбекова Айгерим Сайрановна -** магистр педагогических наук старший преподаватель кафедры педагогики и психологии ЖГУ им. Жансугурова
21. **Елубаева Миршат Сайлаубековна -** Таразский государственный педагогический университет, к.п.н., и.о.профессор
22. **Ержанова Гульнур Жарбулгановна -** І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, аға оқытушы, магистр
23. **Ермекова Набира Сағидуллаевна -** педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ.
24. **Ермозанова Алтынай Казтайқызы -** «Kapekova детский сад «ASMI» мұғалім-логопед, Талдықорған қаласы
25. **Ескендиров Куаныш Бакитжанович -** І. Жансүгіров атындағы ЖМУ докторанты, Талдықорған қ., Қазақстан
26. **Есполова Гульден Калиолдановна -** «Бастауыш білім беру педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының 2 курс PhD докторанты, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
27. **Жабыкбаева Динара Маратовна -** І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті «Педагогика және психология» мамандығы 3-курс докторанты, Талдықорған қ, Қазақстан
28. **Жакипбекова Сауле Сотиялдиновна -** PhD философия докторы, І. Жансүгіров атындағы мемлекеттік университетінің, Талдықорған қаласы
29. **Жақсылыкова Аида Сабитовна –** магистрант, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қаласы
30. **Жанахметова Диана -** С. Аманжолов атындағы ШҚМУ магистранты, Өскемен қ., Қазақстан

31. **Zhaukumova Sholpan Sailauovna -** senior lecturer, Zhetysu state university named after I. Zhansugurov, Taldykorgan
32. **Жексембаева Жадра Рахимбековна -** І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, п.ғ.к., педагогика және психология кафедрасының аға оқытушысы
33. **Желдибаева Райгуль Сериковна -** І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің докторанты (PhD), педагогика және психология кафедрасы
34. **Жолтаева Гүлнар Нурболатовна -** п.ғ.к., қауымдастырылған профессор, І. Жансүгіров атындағы Жетісу Мемлекеттік университеті, Талдықорған, Казақстан
35. **Забиева Камшат Казбековна -** 6D010900 - Математика мамандығының 2 - курс докторанты
36. І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
37. **Исабаева Зауреш Муратовна -** магистр, аға оқытушы, Ільяс Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
38. **Исабекова Айнаш Кабуловна -** докторант кафедры педагогики и психологии, Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова
39. **Исагалиева Гульнар Даниярбековна -** старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин, Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова
40. **Калдияров Данияр Алтаевич -** д.э.н., профессор, проректор по академическим вопросам
41. Жетысуского государственного университета им.И. Жансугурова, Талдыкорган, Казахстан
42. **Калдыбаева Айчурок Токтополотовна -** доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедры «Педагогики» Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева
43. **Катенов Амангельды Камалович -** к.и.н., доцент, ассоциированный профессор кафедры социально-гуманитарных дисциплин, Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова
44. **Кәрімов Жеңіс Бақытбекұлы -** Алматы облысы Көксу ауданы, Балпық би ауылы «Қуаныш» бөбек жай-балабақшасының логопеді
45. **Кемалова Динара Жанбыровна -** Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті, аға оқытушы, мәдениеттану магистрі
46. **Клим Сандуғаш -** І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, «Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығының 1 курс магистранты, Талдықорған қ.
47. **Қожахметова Кулнар Туабаевна -** І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, дене шынықтыру және өнер факультеті, дене шынықтыру және спорт кафедрасының оқытушысы
48. **Кожашева Гульнар Оңалбаевна -** п.ғ.к., қауымдастырылған профессор, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ., Қазақстан
49. **Куандыкова Маржан Болатбековна –** докторант, «Туран» университеті
50. **Kumisbekova Zhazira -** Taraz state pedagogical University, Taraz
51. **Kylyshpayeva Madina Hamitovna -** 1rd year PhD student of the specialty «pedagogy and methods of primary education»
52. **Кыстаубаева Ботагоз Кыстаубаевна -** докторантка 1 курса, кафедры методик обучения и воспитания, Факультет педагогики и психологии, ЖГУ им. И. Жансугурова
53. **Лим Виктория Сергеевна -** 6D010900 - Математика мамандығының 2 - курс докторанты, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ.
54. **Майлыбаева Гульмира Сабыровна** - PhD философия докторы, І. Жансүгіров атындағы Жетісу Мемлекеттік университеті қауымдастырылған профессоры, Талдықорған, Казақстан
55. **Мамилина Самал Кайратовна -** магистр, аға оқытушы, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ.
56. **Мовкебаева Зульфия Ахметвалиевна -** д.п.н., профессор КазНПУ им. Абая, г. Алматы
57. **Muratbekova Dinara Yerbolsynovna -** PhD student at I.Zhansugurov Zhetysu state university, department of pedagogy and psychology
58. **Мусабаева Алия Нурланбековна -** преподаватель общеуниверситетской кафедры иностранных языков, Жетысуского государственного университета им. И. Жансугурова, г. Талдыкорган, Казахстан
59. **Наубаева Хапиза Танирбергеновна -** д.п.н профессор кафедры педагогики и психологии ЖГУ им. И. Жансугурова
60. **Нурдаулетов Ерлан Нурдаулетович -** 7М01401-«Дене шынықтыру және спорт» мамандығының 1 курс магистранты, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
61. **Nussupova Sholpan Menlibayevna -** PhD student at I. Zhansugurov Zhetysu state university, department of pedagogy and psychology
62. **Нұржанова Тамара Такисовна -** Талдықорған қаласы, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, п.ғ.к., доцент
63. **Окпебаева Гульнур Шерниязовна -** Дарынды балаларға арналған үш тілде оқытатын №20 арнайы лицейінің математика пәні мұғалімі, Талдықорған қ., Қазақстан
64. **Омарбакиев Лутпулла Амурулламович -** э.ғ.д., профессор, «Туран» университет

65. **Оразова Баян Куатовна -** Талдықорған қаласы, Жетісу мемлекеттік университеті, п.ғ. магистрі, оқытушы
66. **Оралова Салтанат Шорабековна -** ұлттық және әлемдік экономика кафедрасының докторанты, Туран Университеті, Алматы
67. **Өзенбаев Меримбай Рамазанович -** І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, дене шынықтыру және өнер факультеті, дене шынықтыру және спорт кафедрасының аға оқытушысы
68. **Раймкулова Акбота Батырхановна -** магистрант специальности «Педагогика и методика начального обучения» Жетысуского государственного университета им. И. Жансугурова, г. Талдыкорган, Казахстан
69. **Рысбекова Рысжан Мырзашевна -** к.п.н., доцент кафедры педагогики и психологии, ЖГУ им. И. Жансугурова
70. **Sapargaliyeva Aizhan Zhanisovna -** Zhetysu State University named after I. Zhansugurov, senior lecturer of the Department of pedagogy and psychology. Doctor of philosophy (PhD)
71. **Сеитова Сабыркуль Макашевна -** п.ғ.д., профессор, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ., Қазақстан.
72. **Септемирова Аяулым Жомартовна -** М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, PhD докторант
73. **Seytenova Salima Saginovna -** Ph.D., Associate Professor, Corresponding Member of the Academy of Pedagogical. Science of Kazakhstan, head of the department «Pedagogy, psychology and primary education», Aktobe Regional State University. K.Zhubanova
74. **Sikhaeva Akgul -** Taraz state pedagogical University, Taraz
75. **Spandiyarova Saltanat Sairanovna -** master student at I.Zhansugurov Zhetysu state university, department of pedagogy and psychology
76. **Suleymenova Raushan Kamzayevna** - English teacher, school named after Zhambyl, village Zhambyl, Almaty region
77. **Сыдыкбекова Марианна Амангельдиновна -** Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова, старший преподаватель, кандидат педагогических наук
78. **Сыдыкова Бибигуль Турсыновна -** п.ғ.к., І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің қауымдастырылған профессоры
79. **Таженова Амина -** «Дефектология» мамандығы Дқ-111 топ студенті, Талдықорған қ., Қазақстан
80. **Тажинова Гульнар Амангельдиновна -** аға оқытушы, магистр, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
81. **Танабаев Омирзак Мергенбаевич -** магистр педагогических наук, старший преподаватель, спортивный клуб, кафедра физической культуры и спорта, ЖГУ им. И. Жансугурова
82. **Таубалдиева Жұматай -** І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, п.ғ.к., (доцент) қауымдастырылған профессор, Талдықорған қ.
83. **Таурбекова Айнур Сапашовна -** І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
84. Талдықорған қ.
85. **Темірғалы Сабина Қайратқызы –** магистрант, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қаласы
86. **Токсанбаева Нургул Коргаджановна -** І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің педагогика және психология кафедрасының профессоры
87. **Тугелбаева Жазира Нурлановна -** Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің PhD докторанты, Алматы қ., Қазақстан
88. **Тулегенова Ғазиза Адилбековна -** «Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының докторанты, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
89. **Тулепова Салтанат Изтлеуовна -** Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова, старший преподаватель, магистр педагогических наук.
90. **Турусбекова Енлик Багдаткызы -** «Мектепке дейінгі шағын орталығы бар №9 орта мектеп» КММ, бастауыш сынып мұғалімі, Талдықорған қ.
91. **Тұлымшақова Гүлниса Досанқызы -** «Талдықорған қаласының білім бөлімі» мемлекеттік мекемесінің «№42 балабақшасы» мемлекеттік коммуналдық қазыналық кәсіпорнының меңгерушісі, Алматы облысы, Талдықорған қаласы
92. **Тыныскханова Айым Толеугазыеевна -** м.п.н., докторантка 1 курса по специальности 8D01301 – «Педагогика и методика начального обучения», Талдыкорган, Казахстан
93. **Утегенов Ерлан Казбекович -** педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті «Дене шынықтыру және өнер» факультетінің деканы
94. **Фейзулдаева Салтанат Арасатовна –** магистр, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің аға оқытушысы
95. **Хуанган Расгул -** І. Жансүгіров атындағы ЖМУ магистранты, Талдықорған қ., Қазақстан
96. **Шакирова Арайлы Далеловна -** І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің докторанты (PhD), педагогика және психология кафедрасы
97. **Shakirova Nurzhanat Dalelovna -** 3-rd year PhD student of the Department of Geography, Ecology and Tourism, Abai Kazakh National Pedagogical University, Institute of Natural Sciences and

Geography, Almaty, Kazakhstan
98. Шарипова Эльнара Маратовна - магистрант, Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова, г. Талдыкорган
99. Шенгелбаева Светлана Бикасымовна - І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, аға оқытушы
100.Шмидт Мария Александровна - І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, аға оқытушы, магистр
101. Shuzhebayeva Arzigul - PhD, docent at Zhetysu state University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan
102. Шынжырбай Ұлқар - І. Жансүгіров атындағы ЖМУ магистранты, Талдықорған қ., Қазақстан
103. Шыныбаев Серикбол Тулеутаевич - І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті 6D010300 - «Педагогика және психология» мамандығының 2-курс докторанты, Талдықорған қ., Қазақстан
104. Ыбыраимжанов Калибек Турдыгазивич - п.ғ.д., профессор, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

МАУЛЕНОВ Г.С.
доктор юридических наук, профессор

Рецензия на учебник «Криминология», подготовленный доктором юридических наук, профессором Алаухановым Е.О.

В 2013 году в юридической науке нашей республики произошло знаменательное и историческое событие – в г. Санкт-Петербурге (Российская Федерация) в издательстве «Юридический центр Пресс» был издан учебник «Криминология» (38 п.л., 608 стр.) известного казахстанского ученого-криминолога, доктора юридических наук, профессора, члена Союза писателей и журналистов Республики Казахстан Есбергена Оразулы Алауханова. Учебник стал очередным шагом, ранее им издавалась в России монография, тема: «Криминологические проблемы предупреждения корыстно-насильственных преступлений» (2005 год). Рецензентами учебника выступили выдающиеся ученые в области уголовного права и криминологии – доктор юридических наук, профессор О.Н. Ведерникова (судья Верховного суда Российской Федерации) и доктор юридических наук, профессор К.Р. Абдрасулова (заведующая кафедрой криминологии Ташкентского юридического института).

По устоявшейся традиции структура учебника представлена в двух частях: Общая и Особенная. В содержание Общей части учебника включены: предмет, система, методология криминологии, история

ее становления и развития, преступность и ее основные характеристики, причины преступности, личность преступника, организация и методика изучения преступности, прогнозирование и предупреждение преступности, понятие и общая характеристика виктимологии, как одного из направлений криминологии (девять глав).

В Особенную часть учебника вошли шестнадцать глав, рассматривающих криминологическую характеристику отдельных видов и групп преступлений, в т.ч. организованная, коррупционная, женская, воинская, корыстно-насильственная, экономическая, пенитенциарная, неосторожная и др., отдельная глава рассматривает международное сотрудничество в области борьбы с преступностью, особенности организации сотрудничества стран СНГ в борьбе с преступностью.

Следует особо отметить, что наш коллега проявил авторский и порой оригинальный подход к решению некоторых проблем криминологии, изложенные в настоящем учебнике. Так, например, затрагивая проблему причинности в криминологии автор, на наш взгляд, справедливо отмечает, что она является общефилософской проблемой и студенты должны ее освоить не по учебнику криминологии, а по специальной литературе.

Совершенно справедливы высказывания автора и о том, что каждый ученый видит проблему преступности и преступника соответственно своей специальности и создает «свою» теорию о ней, ее причинах и людях, совершивших преступления.

Исследуя развитие криминологии в СССР, в т.ч. и в Казахстане, профессор А.О. Алауханов подчеркивает, насколько труден и непрост был путь развития и признания криминологии, как науки – от полного непризнания, отвержения, объявления лже наукой до признания в качестве теоретической основы, как для законотворчества, так и для практики борьбы с преступностью.

При раскрытии криминологической характеристики преступлений автором приводятся статистические данные по республике о состоянии, структуре, динамике различных преступлений, конкретные практические рекомендации по их предупреждению.

Кроме того, свое логическое отражение в учебнике профессора Е.О. Алауханова нашли труды, как зарубежных, так и отечественных ученых и экспертов, среди них, Н.М. Абдиров, Н.А. Агыбаев, У.С. Джекебаев, С.Х. Жадбаев, Е.И. Каиржанов, И.И. Рогов, Г.Р. Рустемова, Н.Н. Турецкий и др.

Безусловно, отдельные положения научного труда, на наш взгляд, порой наталкивают специалистов на проблемы творческой дискуссии, в частности, соотношение социального и биологического в личности преступника; социально-психологический механизм совершения конкретного преступлений;

• роль конкретной жизненной ситуации в совершении преступления; понятие и классификация виктимности.

Но, как нам представляется, актуальность затронутых автором сложных криминологических вопросов является ярким достоинством самостоятельности профессора Е.О. Алауханова, как ученого, как автора более чем 20 монографий и учебников в области криминологии.

Особо выделим то обстоятельство, что рецензируемая работа автором посвящена его учителям и наставникам – доктору юридических наук, профессору, академику АЕН РК, Заслуженному деятелю науки и техники РК Елегену Изтлеуовичу Каиржанову и доктору юридических наук, профессору Юлдашу Мустафаевичу Каракетову.

В целом, учебник дает глубокие теоретические знания и пропагандирует криминологические знания. В целом, труд написан по-настоящему творчески, является фундаментальным и привносит значительный вклад в уголовно-правовую и криминологическую науку современного Казахстана.

Издание учебника профессора Е.О. Алауханова «Криминология», в большой степени, выдвигает авторитет казахстанской криминологии на международный уровень и станет всеобщим признанием заслуг многих поколений казахстанских криминологов, сложившихся за последние тридцать лет.

Следует только приветствовать выход Е.О. Алауханова на международную арену и пожелать ему в год его 55-летия со дня рождения продолжить неустанную работу по пропаганде криминологических знаний в нашей стране, не забывая слова знаменитого поэта «...И вечный бой, покой нам только снится!».

Не случайно в предисловии к учебнику наши уважаемые коллеги – российские ученые – доктора юридических наук, профессора З.С. Зарипов и С.Я. Лебедев отмечают, что учебник отличается логической завершенностью идеи, новизной взглядов и перспективой дальнейшего исследования.

Безусловно, изданный учебник, подготовленный профессором Е.О. Алаухановым для студентов и магистрантов (докторантов), преподавателей юридических факультетов, специалистов в области уголовного и пенитенциарного права, криминологии, а также всех заинтересованных лиц найдет широкое применение среди ученых и практиков.

АГЫБАЕВ А.Н.

доктор юридических наук, профессор КазНУ им.аль-Фараби, заслуженный деятель Казахстана

ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЙ ТРУД ПО КРИМИНОЛОГИИ

Недавно в Санк-Петербурге издателством «Юридический центр-Пресс» издан учебник доктора юридических наук, профессора Е.О. Алауханова «Криминология» с объемом 42 п.л. Работа посвящена 20-летию независимости Республики Казахстан. Преступность и причины, ее порождаю щие всегда явились объектом пристального внимания человечества, которое постоянно ищет пути и средства эффективной борьбы с этим социальным явлением. На этой стезе особая надежда возлагалась на государство. Однако со временем стало понятно, что государство самостоятельно не в состоянии решить все возникающие сложные проблемы, что ведущая роль принадлежат обществу и его гражданским институтам. В своем выступлении на заседании Совета Безопасности Республики Казахстан 18 июня 1993 года Президент страны Н.А. Назарбаев отмечал, что «нужно ... поднять на борьбу с преступностью трудовые коллективы, широкую общественность, весь народ, средства массовой информа-ции. Такой опыт у нас был накоплен». Люди разных профессий во все времена задумывались над истоками преступности, над тем, какие вну-

тренние или внешние силы заставляют человека нарушать уголовно-правовые запреты, даже под угрозой наказания. Естественно, что все они осмысливали вопросы преступности в контексте своего времени и его требований, на том уровне знания, который они застали или которого достигли собственными усилиями.

Как известно, непременным условием успешной борьбы с преступностью является понимание ее детерминантов. Криминология – это наука о борьбе с преступностью, ее детерминантов, которая должна опираться на современные реальности и возможности предупреждения преступлений.

Автор учебника, известный ученый, много работавший в области уголовного права и криминологии, в своем труде постарался изложить разные взгляды и позиции, но при обязательном условии, что они важны, даже необходимы для понимания того, что такое преступность и как с ней бороться.

В учебнике на базе современных подходов к структуре и содержанию криминологий рассматриваются предмет, система, методология и история криминологии, задачи и перспективы ее развития. Анализ преступности, личности преступников, причин и условий преступлений дается как в общем плане, так и применительно к конкретным видам преступлении.

С тех же позиций рассматривается проблема предупреждения преступности. Специально исследованы определенные виды преступности:

преступления против здоровья человека, корыстно-насильственная, организованная, коррупционная, экономическая, рецидивная, женская, пенитенциарная, воинская преступность, преступность террористического характера, преступный оборот наркотиков, международное сотрудничество в области борьбы с преступностью.

Учебник отличает оригинальный подход автора к решению некоторых проблем криминологии, в ней приводятся статистические данные и привлекается огромное количество научных и литературных источников. Книга написана доступным, образным языком и рекомендована для студентов, магистрантов, преподавателей юридических вузов и специалистов в области криминологий, а также для работников суда, прокуратуры и других правоохранительных органов, интересующихся проблемами предупреждения преступности. Настоящий учебник является фундаментальным трудом в области криминологии.

«ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ»
«НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА»
«SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN»

Халықаралық ғылыми журналы (Мемлекеттік тіркеу: №9875-Ж 09.02.2009 ж.
Халықаралық тіркеу: ISSN 2073 – 333X, Париж, наурыз)
Қайта тіркеу №17579-Ж 06.03.2019
2009 жылдан бастап басылым ай сайын шығады.

Международный научный журнал (Гос. регистрация: №9875-Ж 09.02.2009,
Международная регистрация: ISSN 2073 – 333X, Париж, март 2009 г.)
Перерегистрация №17579-Ж 06.03.2019
Периодичность издания ежемесячно.

Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі білім және ғылым саласындағы бақылау Комитетінің 2012 жылғы 10 шілдедегі №1082 бұйрығымен ғылыми баспалар тізіміне енгізілген.

Журнал индексті ғылыми дәйексөздер қатарына қосылады және ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау жөніндегі комитет ұсынған **заңтану, филология, педагогика, өнертану** ғылымдары бойынша басылымдар тізіміне кіреді.

Автор мәліметтің нақтылығына, ресми құжаттардың сілтемелері мен басқа да деректердің дұрыстығына жауапты. Редакцияға келген материалдар кері қайтарылмайды.

Мақалада отандық (Қазақстандық) авторлардың еңбектерін міндетті түрде қолдану керек. Сонымен қатар «Қазақстанның ғылым мен өмірі» журналының алдыңғы сандарында жарияланған авторлардың мақалаларына сілтеме жасауға кеңес беріледі.

Автор мақала жазу барысында өз еңбектеріне сілтемені азырақ жасап, басқа маңызды ғалымдардың еңбектеріне сілтеме жасағаны жөн.

Журналға мақаланы қазақ, орыс, ағылшын, неміс, француз, қытай, түрік, араб және ТМД халықтары тілдерінде жазуға болады.

Приказом Комитета по контролю в сфере образования и науки МОН РК от «10» июля 2012 года №1082 рекомендован для научных публикаций.

Журнал включен в индекс научного цитирования (ИНЦ) и в список изданий, рекомендованных Комитетом по контролю в сфере образования и науки МОН РК по специальностям: **юриспруденция, филология, педагогика, искусствоведение.**

Ответственность за достоверность фактов и сведений, содержащихся в публикациях, несут авторы.

Материалы редакцией не возвращаются.

В статье необходимо использовать труды отечественных (Казахстанских) авторов. При этом рекомендуется содержать ссылки на статьи авторов, опубликованных в предыдущих номерах международного журнала «Наука и жизнь Казахстана».

Самоцитирование в статье при написании автором научной работы допускается в наименьшем количестве.

Рекомендуется обратить внимание на значимые научные труды ученых мира.

Статьи журнала принимаются на казахском, русском, английском, немецком, французском, китайском, турецком, арабском языках и могут быть написаны на языках народов СНГ.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ
Халықаралық ғылыми журнал
№5/3 2020 жыл

Бас редактор:
«Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері», з.ғ.д., профессор Е.О. Алауханов

Басуға 29.05.2020 ж. қол қойылды. Пішімі 84x108 1/8. Офсетті қағаз.
Сандық басылыс. Көлемі 40,75 б.т. Таралымы 500 дана. Тапсырыс №914

Редакция мекенжайы: Алматы қаласы, Алмалы ауданы, Абылай хан даңғылы 113 үй, кеңсе 27
web-site: www.nauka-zan.kz, e-mail: nauka-zan@mail.ru

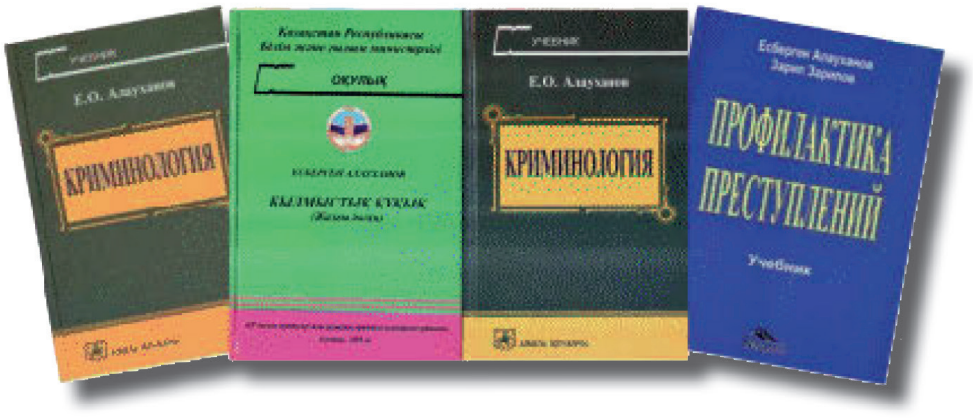

В ведущих учебных заведениях России презентованы научные издании- учебники, монографии, вышедшие в Казахстане под редакцией «Заслуженного деятели Казахстана» д.ю.н,, профессора Е.О. Алауханова.

Презентация прошла в Московской государственной юридической академии, в Московском университете МВД России и Рязанской академии права и управления ФСИНМЮРФ; Правовой академии МЮ РФ, а также 28 мая 2009 г, в МГУ имени М.В, Ломоносова с участием проф. Е. Каиржанова. Есберген Оразович – завкафедрой Судебной власти и у г, процесса КазНУ им. аль-Фараби, член союза писателей Казахстана, член Российской криминологической ассоциации, пт редактор международного журнала «Наука и жизнь Казахстана». Профессор О. Стар ков отмстил, что новый учебник «Криминология» отличает оригинальный подход автора к решению некоторых проблем криминологии, приводятся статистические данные и привлекается большое количество научных и литературных источников. Книга написана живым, образным языком, И том числе в книге «Криминология», подготовленной под редакцией профессора И.Рогова и профессора Е.Алауханов, появились новые гавы – «Бытовая преступность», «Медицинская преступность» и «Криминотеология», чем отличается от других учебников стран СНГ. Ученые России отметили, что подобные презентации учебников, посвященных криминологической науке казахстанских ученых, не проводились уже на протяжения двух десятков лет, Своими грудами, подчеркнули они, профессор Е. Алауханов укрепляет международное научное сотрудничество.
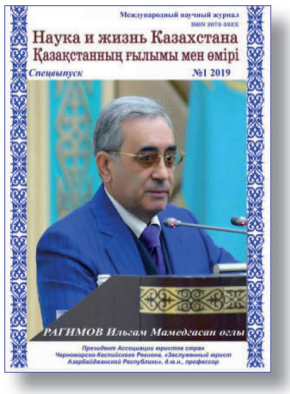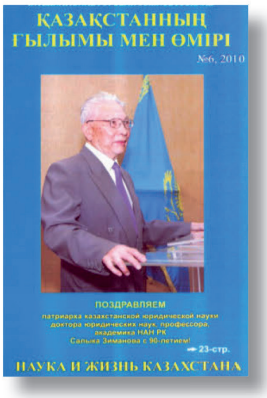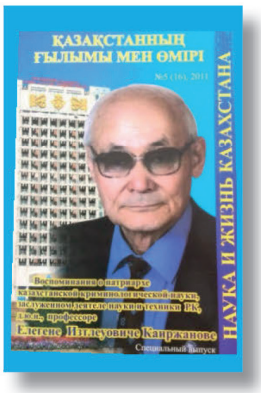
Журналға «Қазпочта» бөлімшелер арқылы жазылу индексі 74191